

جمهوری اسلامی ایران
وزارت امور اقتصادی و دارایی
اداره کل امور اقتصادی و دارایی خراسان جنوبی

سرمایه گذاری برای تولید در بستر توسعه منطقه ای

(بررسی رویکردها، چالش ها و راهبردهای تحقق شعار سال ۱۴۰۴)

جمهوری اسلامی ایران
وزارت امور اقتصادی و دارایی
اداره کل امور اقتصادی و دارایی خراسان جنوبی

سرمایه‌گذاری برای تولید در بستر توسعه منطقه‌ای

(بررسی رویکردها، چالش‌ها و راهبردهای تحقق شعار سال ۱۴۰۴)

تابستان ۱۴۰۴

جمهوری اسلامی ایران
وزارت امور اقتصادی و دارایی
اداره کل امور اقتصادی و دارایی خراسان جنوبی

عنوان: سرمایه‌گذاری برای تولید در بستر توسعه منطقه‌ای (بررسی رویکردها، چالش‌ها و راهبردهای تحقق شعار سال ۱۴۰۴)
نام پدیدآور: اداره کل امور اقتصادی و دارایی خراسان جنوبی
مشخصات نشر: چاپخانه بیرجند امروز - ۱۴۰۴
مشخصات ظاهری: ۴۸۵ ص. متن، جدول و نمودار.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۲۳-۸۹-۳

مدیر و ناظر پروژه: مرتضی ذاکریان نماینده وزیر و مدیرکل امور اقتصادی و دارایی استان
تهیه و تدوین: مرتضی ذاکریان و یعقوب فاطمی زردان
طراحی جلد: صادق نوری مقدم
ناشر: انتشارات فکر بکر
شمارگان: ۱۰۰۰
نوبت و سال چاپ: اول - ۱۴۰۴
چاپ و لیتوگرافی: چاپخانه بیرجند امروز
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۲۳-۸۹-۳

کلیه حقوق این اثر متعلق به اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان خراسان جنوبی می‌باشد.
حق چاپ محفوظ است.

✉ Morteza.Zakerean@gmail.com

📧 @Dr.morteza_zakeriyan

☎ تلفن: ۰۵۶-۳۲۴۰۰۱۶۱

📍 بیرجند، بلوار صنعت و معدن، سایت اداری

🌐 <https://kj.mefa.ir>

یستند

سرمایه‌گذاری برای تولید، نه یک شعار نمادین، بلکه یک راهبرد اساسی برای نجات اقتصاد ملی و بنیان‌گذاری توسعه پایدار در کشور است. در دنیای امروز، هیچ اقتصادی بدون تکیه بر تولید مولد و سرمایه‌گذاری اثربخش قادر به رقابت، رشد و پایداری نخواهد بود. با در نظر گرفتن اقتضائات داخلی، فشارهای بیرونی، تحریم‌ها، و نیاز فزاینده جامعه به اشتغال پایدار و رفاه اجتماعی، جهت‌گیری سیاست‌های اقتصادی کشور در سال ۱۴۰۴ به‌درستی به سمت «سرمایه‌گذاری برای تولید» هدایت شده است. این شعار، در واقع فراخوانی برای بازنگری جدی در سازوکارهای تأمین مالی، حمایت از تولید، استفاده بهینه از ظرفیت‌های داخلی و بازگشایی مسیر مشارکت فعال بخش خصوصی در اقتصاد ملی است. سرمایه‌گذاری زمانی معنا پیدا می‌کند که در خدمت تولید قرار گیرد؛ تولیدی که علاوه بر ارزش اقتصادی، زمینه‌ساز عدالت، توزیع متوازن فرصت‌ها و ارتقای کیفیت زندگی باشد. رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) با انتخاب این شعار، بر لزوم عبور از نگاه کوتاه‌مدت و حرکت به سوی بنیان‌گذاری زیرساخت‌های واقعی رشد تأکید کرده‌اند؛ حرکتی که نیازمند سیاست‌گذاری هوشمندانه، انسجام نهادی و هم‌افزایی همه ارکان حاکمیت و مردم است. تحقق سرمایه‌گذاری برای تولید، مستلزم آن است که نه تنها منابع مالی بلکه اعتماد عمومی، امنیت سرمایه‌گذاری، شفافیت اطلاعاتی، و انسجام اجرایی نیز تأمین شود. شعار سال ۱۴۰۴ حامل پیام‌هایی چندلایه و راهبردی است که از بازتعریف نقش دولت به‌عنوان تسهیل‌گر و سیاست‌گذار کلان آغاز می‌شود و تا تقویت نهادهای پشتیبان تولید، تمرکز بر مزیت‌های منطقه‌ای، بهره‌گیری هوشمند از فناوری‌های نوین، و فعال‌سازی ظرفیت‌های مغفول مانده در مناطق کمتر برخوردار امتداد می‌یابد. اما تحقق این اهداف بدون مشارکت فعال و گسترده مردم امکان‌پذیر نیست. مردم، نه فقط در مقام مصرف‌کننده یا نیروی کار، بلکه به‌عنوان سرمایه‌گذاران خرد و کلان، کارآفرینان محلی، صاحبان ایده، نیروهای متخصص و حتی تسهیل‌گران اجتماعی، نقش بی‌بدیلی

در رونق تولید دارند. بدون اعتماد، مشارکت و انگیزه مردم، هیچ سیاست اقتصادی پایداری به ثمر نخواهد رسید. بنابراین مردمی‌سازی اقتصاد و توانمندسازی آنان باید در کانون راهبردها قرار گیرد؛ چرا که آینده تولید و سرمایه‌گذاری در گرو هم‌افزایی واقعی میان دولت، نهادهای اقتصادی و مردم است.

بر همین اساس، ضرورت پرداختن به این موضوع ما را بر آن داشت تا مجموعه‌ای تدوین شود که صرفاً به ارائه الزامات، چالش‌ها و راهبردهای تحقق شعار سال محدود نماند، بلکه با رویکردی ژرف‌تر، در پی فهم روح توسعه و کاوش در لایه‌های پنهان‌تر مسیر تولید و سرمایه‌گذاری در ایران امروز باشد؛ مجموعه‌ای که علاوه بر تبیین سیاست‌ها، به بررسی زمینه‌های فرهنگی، نهادی و انسانی تحول اقتصادی می‌پردازد و تلاش دارد با نگاهی جامع و مبتنی بر تحلیل‌های راهبردی، مفاهیم پایه سرمایه‌گذاری، پیوند آن با تولید، وضعیت محیط اقتصادی استان، موانع موجود و راهکارهای اجرایی را نیز به‌صورت منسجم واکاوی کند. بی‌تردید، تدوین چنین مجموعه‌ای بدون مشارکت فکری کارشناسان و مدیران میدانی ممکن نبود. امید است این اثر بتواند برای تصمیم‌گیران، پژوهشگران، سیاست‌گذاران و فعالان اقتصادی مفید واقع شود و زمینه‌ای برای گفتمان‌سازی ملی پیرامون این راهبرد کلان فراهم آورد. بدیهی است که هر کار پژوهشی نیازمند اصلاح و تکمیل است، لذا از صاحب‌نظران، مدیران و متخصصان گرامی دعوت می‌شود با ارائه پیشنهادها، انتقادات و رهنمودهای خود ما را در ارتقاء علمی و اجرایی این اثر یاری فرمایند. در پایان، ضمن حمد و سپاس به درگاه خداوند متعال برای توفیق انجام این مسئولیت، از همراهی و تلاش‌های بی‌وقفه همکاران پرتلاش معاونت اقتصادی، مدیران استانی و کارشناسان حوزه‌های مرتبط صمیمانه قدردانی می‌شود.

مرتضی ذاکریان

نماینده وزیر و مدیرکل امور اقتصادی و دارایی خراسان جنوبی

حضرت آیت الله خامنه‌ای رهبر انقلاب اسلامی

همه بایستی همه‌ی همّتشان را در بخش‌های مختلف و گوناگون برای مسئله‌ی تولید صرف کنند. این البته لوازمی دارد؛ هم سرمایه‌گذار، هم کارگر، هم مصرف‌کننده، هم دستگاه‌های متولی دولتی، همه وظایفی دارند؛ این کار، یک‌بُعدی نیست؛ همه بایست با هم همکاری کنند. اینکه می‌گوییم همدلی و هم‌زبانی مردم با دولت، معنایش این است؛ یعنی همه با هم همکاری کنند تا این سنگ بزرگ را بردارند، این صخره‌ی بزرگ را از سر راه حرکت کشور بردارند. سرمایه‌گذار و کسانی که امکان دارند، بایستی سرمایه‌گذاری کنند. بنده می‌شناختم افرادی را که می‌توانستند پولشان را ببرند در بخش‌های پردرآمدی که غیر تولیدی است صرف کنند، نکردند؛ گفتند نمی‌کنیم؛ می‌خواهیم به کشور خدمت کنیم؛ آمدند در تولید سرمایه‌گذاری کردند، با سود کمتر، درآمد کمتر؛ برای خاطر اینکه فهمیدند کشور احتیاج دارد؛ خب، این عبادت است. سرمایه‌گذاری که فکر نیاز کشور را می‌کند و پول را نمی‌برد در راه دلالی و کارهای پردرآمد و مضرّ برای کشور صرف کند و می‌آید صرف می‌کند در سرمایه‌گذاری، این کارش حسنه است، بنابراین سرمایه‌گذار نقش دارد.

«بیانات رهبر معظم انقلاب مدظله العالی در دیدار جمعی از کارگران سراسر کشور با ایشان مورخ ۱۳۹۴/۰۲/۰۹»

آقای دکتر مسعود پزشکیان
رئیس جمهور محترم

دستیابی به رشد اقتصادی ۸ درصدی نیازمند مجموعه‌ای از پیش شرط‌های جدی و هماهنگ است و بدون آن‌ها، این هدف صرفاً در حد عددی در برنامه‌ها باقی خواهد ماند. یکی از مهم‌ترین موانع موجود، ناترازی انرژی است که فشار قابل توجهی بر واحدهای تولیدی وارد کرده و مانع از استفاده کامل ظرفیت‌های صنعتی شده است. در چنین شرایطی، قبل از هر اقدامی، باید این ناترازی به صورت ریشه‌ای و ساختاری برطرف شود تا زیرساخت‌های حیاتی کشور توان همراهی با اهداف کلان رشد را داشته باشند. برآوردهای کارشناسی نشان می‌دهد برای تحقق رشد ۸ درصدی، کشور به حدود ۲۰۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری نیاز دارد؛ رقمی که بدون اصلاح نگاه‌های داخلی، ثبات سیاست‌ها و افزایش اعتماد، قابل تحقق نیست. مهم‌تر از جذب منابع مالی، ایجاد اعتماد در میان تولیدکنندگان و سرمایه‌گذاران است. باید بستری فراهم شود که سرمایه‌گذار احساس امنیت، تداوم قانون و حمایت واقعی داشته باشد. تغییر نگرش مدیریتی، اجماع داخلی، و همسویی قوا در حمایت از تولید، از جمله عواملی است که می‌تواند این اطمینان را به فعالان اقتصادی بدهد که مسیر توسعه پایدار جدی گرفته شده است. در شرایطی که وفاق نسبی در سطح حاکمیت وجود دارد، زمان آن رسیده که با برداشتن موانع، دادن تضمین‌های عملی و پرهیز از نوسانات سیاستی، فضای کسب‌وکار را به نقطه‌ای قابل اعتماد تبدیل کرد.

«اقتباس شده از فرمایشات رئیس جمهور محترم در نشست سراسری استانداران کشور مورخ ۱۴۰۴/۰۱/۰۷ و نشست مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی با رهبر معظم انقلاب اسلامی مورخ ۱۴۰۴/۰۱/۱۱».

آقای دکتر مدنی زاده؛
وزیر محترم امور اقتصادی و دارایی

سرمایه‌گذاری برای تولید، رکن بنیادین تحول اقتصادی و اجتماعی کشور است و تحقق آن بدون پیوند عمیق با عدالت، ممکن و پایدار نخواهد بود. رشد اقتصادی زمانی اثربخش خواهد بود که عوائد آن به‌صورت عادلانه توزیع شود و به بهبود واقعی معیشت مردم، کاهش فقر و تقویت رفاه عمومی بینجامد. در این راستا، سرمایه‌گذاری باید هم در کمیت و هم در کیفیت ارتقا یابد؛ به‌گونه‌ای که ضمن جذب منابع بیشتر به بخش مولد، بهره‌وری نیز در صدر اولویت‌ها قرار گیرد. تحقق این هدف نیازمند اصلاح ساختارهای تأمین مالی، از جمله بازآرایی نظام بانکی، توسعه بازار سرمایه، گسترش صنعت بیمه، و استفاده از ابزارهایی چون تأمین مالی زنجیره‌ای و مشارکت عمومی-خصوصی است. همچنین ایجاد زیرساخت‌های دیجیتال، حمایت از اقتصاد دانش‌بنیان و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، بستری برای رشد سرمایه‌گذاری با بهره‌وری بالا فراهم می‌سازد. به موازات آن، سیاست‌های مالیاتی، تعرفه‌ای و نظارتی نیز باید به‌گونه‌ای تنظیم شوند که ضمن افزایش شفافیت و کاهش فعالیت‌های غیرمولد، عدالت اقتصادی را تقویت کنند. تحقق عدالت در اقتصاد به معنای دسترسی برابر همه مناطق کشور به زیرساخت‌ها و امکانات مالی و تولیدی است؛ امری که با تفویض اختیار، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، استفاده از ظرفیت‌های آمایش سرزمین و نقش‌آفرینی فعال مدیران استانی امکان‌پذیر می‌شود.

« اقتباس شده از فرمایشات وزیر محترم اقتصاد در اولین گردهمایی فصلی مدیران کل امور اقتصادی و دارایی استان‌ها و برنامه "رشد عدالت‌محور" ایشان مورخ ۱۴۰۴/۰۴/۱۷ »

استاندار محترم خراسان جنوبی
جناب آقای مهندس هاشمی

در شرایطی که اقتصاد ملی بیش از هر زمان دیگری نیازمند تحرک و جهش است، شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» نه یک عبارت تزئینی، بلکه ضرورتی حیاتی برای عبور از رکود، ایجاد اشتغال پایدار و تقویت بنیه تولید داخلی به شمار می‌رود. تحقق این شعار باید به راهبردی عملیاتی و فراگیر در سطوح مختلف تصمیم‌گیری تبدیل گردد. سرمایه‌گذاری مؤثر تنها با تأمین منابع مالی محقق نمی‌شود؛ بلکه نیازمند بستری باثبات، شفاف و قابل پیش‌بینی است که در آن قوانین به نفع تولید تفسیر شوند و فرآیندهای اداری تسهیل گردد. نگاه سنتی باید جای خود را به دیدگاهی چندبعدی بدهد که جنبه‌های نهادی، فناورانه، اجتماعی و حقوقی را نیز در بر گیرد. استفاده از ظرفیت‌های بومی مانند معادن، کشاورزی اقلیم‌محور، انرژی‌های تجدیدپذیر و گردشگری می‌تواند مبنای توسعه پایدار باشد. احیای واحدهای راکد، فعال‌سازی ظرفیت‌های خالی، تسهیل صدور مجوزها، حمایت از شرکت‌های تعاونی و دانش‌بنیان، و مولدسازی دارایی‌های راکد از جمله ابزارهای این مسیرند. سرمایه‌گذاری بدون بهره‌وری ممکن نیست، و بهره‌وری نیز بدون دانش و فناوری معنا ندارد. همه این اقدامات زمانی به ثمر می‌نشیند که اعتماد عمومی نسبت به فضای اقتصادی تقویت شود؛ زیرا اعتماد، پایه امنیت سرمایه‌گذاری و موتور محرک ورود سرمایه‌های جدید است. تحقق شعار سال یعنی ایجاد زیست‌بومی پایدار، شفاف و تولیدمحور که در آن سرمایه‌گذاری به ابزار تحول اقتصادی تبدیل شود.

دکتر ذاکریان؛ نماینده وزیر
و مدیرکل امور اقتصادی و دارایی استان

سرمایه‌گذاری برای تولید، قلب تپنده اقتصاد و رمز پایداری در برابر جنگ اقتصادی است. این سرمایه‌گذاری فراتر از تأمین منابع مالی بوده و باید با رویکردی راهبردی، آینده‌نگر و مبتنی بر شفافیت و اعتماد عمومی همراه باشد. وقتی سرمایه‌گذاری در خدمت تولید مولد قرار گیرد، تولید تنها خروجی کارخانه نیست، بلکه نتیجه زنجیره‌ای از اندیشه، نوآوری، ارزش‌آفرینی و اشتغال است. توسعه از بازاریابی در نگرش به سرمایه‌گذاری آغاز می‌شود؛ نگرشی که سرمایه خارجی را مکمل سرمایه داخلی دانسته و آن را در چارچوب امنیت اقتصادی، مدیریت هوشمند و بهره‌گیری از ظرفیت‌های فناورانه هدایت می‌کند. در این مسیر، نقش مردم نه فقط به‌عنوان تأمین‌کنندگان نیروی کار و مصرف‌کنندگان، بلکه به‌عنوان بازیگران اصلی اقتصاد باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. توجه به تولید بدون در نظر گرفتن بخش تقاضا ناقص خواهد بود، زیرا پویایی اقتصاد به توازن بین عرضه و تقاضا بستگی دارد. به همین دلیل، در کنار حمایت از تولید، باید شرایطی فراهم شود تا قدرت خرید و انگیزه مصرف مردم نیز تقویت شود تا چرخه اقتصادی به صورت متوازن و پایدار ادامه یابد. رفتارهای اقتصادی مردم، انتخاب‌های روزمره و اعتماد آن‌ها به بازارهای داخلی، نقش تعیین‌کننده‌ای در جریان سرمایه و رونق تولید دارد و می‌تواند موتور محرکه‌ای برای پویایی اقتصاد ملی باشد. به ویژه در شرایط فشارهای اقتصادی گسترده، بازسازی اعتماد عمومی به بازارهای مولد و تقویت ارتباط میان مردم و تولید، از اولویت‌های اساسی است. آینده اقتصادی کشور به میزان موفقیت در هم‌افزایی سرمایه‌گذاری و تولید بستگی دارد؛ هم‌افزایی که با عزم ملی، سیاست‌گذاری هوشمند و مشارکت فعال مردم شکل می‌گیرد.

مقدمه‌ای بر راهبردها و سیاست‌های کلان وزارت امور اقتصادی و دارایی با تأکید بر برنامه‌های وزیر محترم در راستای تحقق سرمایه‌گذاری برای تولید

در آغاز سال ۱۴۰۴، با تعیین شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» از سوی مقام معظم رهبری، مسیر سیاست‌گذاری اقتصادی کشور بیش از هر زمان دیگر بر دو محور کلیدی و هم‌افزا یعنی سرمایه‌گذاری هدفمند و رشد تولید ملی متمرکز شده است. وزارت امور اقتصادی و دارایی، با درک عمیق از جایگاه خطیر خود در تحقق این راهبرد، برنامه‌ها و سیاست‌های خود را به‌گونه‌ای طراحی کرده است که ضمن ایجاد بستر مناسب برای سرمایه‌گذاری پایدار، بستر لازم برای عدالت اجتماعی و افزایش بهره‌وری اقتصادی را نیز فراهم آورد. به عبارتی دیگر، رشد اقتصادی پایدار و عدالت‌محور، به‌عنوان بنیان اصلی سیاست‌های وزارت امور اقتصادی و دارایی، نقطه اتکای اصلی برای عبور از بحران‌های ساختاری، پرهیز از بروز یک دهه از دست‌رفته دیگر، و دستیابی به توسعه متوازن و فراگیر محسوب می‌شود. در این چارچوب، وزارت امور اقتصادی و دارایی، با تکیه بر اسناد بالادستی نظیر سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و برنامه هفتم توسعه، مأموریت خود را در سه حوزه اساسی افزایش سرمایه‌گذاری برای تولید، ارتقاء بهره‌وری، و تحقق عدالت اجتماعی دنبال می‌کند.

در حوزه سرمایه‌گذاری، تمرکز اصلی بر افزایش کمی و کیفی سرمایه‌گذاری مولد است. افزایش رشد اقتصادی بدون ارتقاء سطح سرمایه‌گذاری نه‌تنها غیرممکن، بلکه در صورت فقدان عدالت و توزیع عادلانه منافع آن، فاقد پایداری نیز خواهد بود. از این‌رو، سیاست‌گذاری اقتصادی در سال ۱۴۰۴ باید به‌گونه‌ای باشد که مشارکت بخش خصوصی و عمومی را در قالب سازوکارهای نوین و کارآمد تسهیل نماید. در این میان، چهار مسیر اصلی برای تأمین مالی تولید در دستور کار قرار گرفته است: بازآرایی شبکه بانکی، توسعه بازار سرمایه، گسترش صنعت بیمه، و فعال‌سازی مشارکت عمومی-خصوصی. این راهکارها، نه‌تنها منابع جدید برای سرمایه‌گذاری خلق می‌کنند، بلکه منجر به کاهش ریسک سرمایه‌گذاری، بهبود فضای کسب‌وکار و افزایش تاب‌آوری اقتصادی کشور نیز می‌شوند. در این مسیر، یکی از اقدامات مهم و ساختاری، پیاده‌سازی الگوی «تأمین مالی زنجیره‌ای (SCF)» است که با هدف تسهیل

دسترسی کسب و کارها به اعتبار، افزایش شفافیت، کاهش هزینه‌های مبادله و بهبود چرخه تولید و عرضه طراحی شده است. همچنین، اصلاح نظام بانکی و تمیز کردن ترازنامه بانک‌ها از دارایی‌های منجمد از طریق انتشار اوراق مبتنی بر دارایی و وام‌های مسکن، از جمله اقدامات مکمل برای بهبود دسترسی بخش تولید به منابع مالی خواهد بود.

در کنار سرمایه‌گذاری، بهره‌وری به عنوان دومین محور کلیدی راهبرد وزیر، اهمیت ویژه‌ای دارد. ارتقاء بهره‌وری در اقتصاد ملی، نه تنها به معنای استفاده بهینه از منابع موجود است، بلکه به منزله ایجاد ظرفیت‌های جدید در تولید، اشتغال، صادرات و نوآوری نیز محسوب می‌شود. در این راستا، وزارت امور اقتصادی و دارایی، اجرای اصلاحات ساختاری در فرآیندهای مالی، گمرکی، تجاری، و نیز تسهیل فعالیت شرکت‌های دانش‌بنیان را در دستور کار خود قرار داده است. همچنین خصوصی‌سازی، مولدسازی دارایی‌های دولت، و بهره‌برداری از ظرفیت‌های راکد نیز از جمله راهبردهایی است که در جهت ارتقاء بهره‌وری و تأمین مالی پروژه‌های زیربنایی دنبال می‌شود. در حوزه زیرساختی، سرمایه‌گذاری هدفمند دولت در بخش‌های کلیدی نظیر حمل و نقل، فناوری اطلاعات، انرژی و اقتصاد دیجیتال، بستر مناسبی برای ارتقاء بهره‌وری بخش خصوصی و افزایش توان رقابت‌پذیری ملی فراهم می‌کند. از جمله اقدامات راهبردی در این حوزه، تأسیس بانک توسعه جمهوری اسلامی ایران و نیز بانک‌های توسعه‌ای بخشی است که زمینه‌ساز هدایت منابع مالی به سمت پروژه‌های زیرساختی استراتژیک خواهند بود. یکی از جلوه‌های تحول‌آفرین در حوزه بهره‌وری، توسعه اقتصاد دیجیتال با تکیه بر فناوری‌های نوین نظیر هوش مصنوعی، داده‌های کلان و پلتفرم‌های دانش‌بنیان است. این حوزه که از جایگاه ویژه‌ای در برنامه‌های وزارت امور اقتصادی و دارایی برخوردار است، ظرفیت بالایی در خلق ثروت دانش‌بنیان، کاهش هزینه‌های دولت، تسهیل سرمایه‌گذاری و افزایش بهره‌وری صنعتی، کشاورزی و خدمات دارد. به همین دلیل، ورود نظام‌مند به حوزه‌های اقتصاد هوشمند و زیرساخت‌های دیجیتال، از جمله برنامه‌های کلیدی در افق پیش‌روی وزارتخانه خواهد بود.

در سومین محور راهبردی، عدالت اجتماعی به عنوان ستون اصلی سیاست‌های اقتصادی مردمی و ارزش‌محور، مورد تأکید ویژه قرار گرفته است. رشد عدالت‌محور، فراتر از ارقام اقتصادی، به معنای دسترسی برابر به فرصت‌ها، منابع و اطلاعات است. وزارت امور اقتصادی و دارایی، در این راستا، اقدام به طراحی و پیاده‌سازی سیاست‌هایی برای تحقق عدالت مالیاتی، شمولیت مالی و اعتباری، شفافیت در مناسبات مالی شرکت‌های دولتی و افشای اطلاعات بودجه‌ای کرده است. این اقدامات، ضمن تقویت اعتماد عمومی، زمینه‌ساز پاسخ‌گویی، مسئولیت‌پذیری و توزیع عادلانه منابع خواهد بود. همچنین، سیاست‌های منطقه‌ای و جغرافیایی در چارچوب عدالت اجتماعی، با تأکید بر تدوین برنامه‌های توسعه‌ای مستقل برای هر استان، مبتنی بر ظرفیت‌ها و مزیت‌های نسبی آمایش سرزمین، در دستور کار قرار گرفته‌اند. تحقق عدالت جغرافیایی، تنها از مسیر سرمایه‌گذاری هوشمندانه و هدفمند در زیرساخت‌ها، تسهیلات مالی و مالیاتی، و توسعه مناطق آزاد امکان‌پذیر خواهد بود. وزارت امور اقتصادی و دارایی در این زمینه، نقش محوری در هماهنگی بین دستگاهی و تنظیم مقررات و سیاست‌های حمایتی ایفا می‌کند.

در ادامه این مسیر و به منظور تبدیل جهت‌گیری‌های کلان به برنامه‌های عملیاتی، وزارت امور اقتصادی و دارایی مجموعه‌ای از اولویت‌ها و اقدامات اجرایی را در قالب یک چارچوب ساختاریافته طراحی کرده است. این چارچوب، ضمن پوشش تمامی ابعاد مأموریتی وزارتخانه، به شکلی هدفمند در دوازده زیرفصل تنظیم شده که مسیر تحقق اهداف کلان را در سطح ملی و استانی روشن می‌سازد. این زیرفصل‌ها عبارت‌اند از: توسعه بازارهای سرمایه و ارتقای نظام تأمین مالی تولید؛ مشارکت در برنامه اصلاح نظام بانکی؛ توسعه صنعت بیمه؛ ارتقای کارایی اجرای بودجه و مدیریت بدهی‌های دولت؛ مولدسازی دارایی‌های دولت؛ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ و توانمندسازی بخش خصوصی؛ مالیات، گمرک و فرایندهای تجاری؛ توسعه و تحول در مناطق آزاد؛ اصلاح نهادی و ارتقای محیط کسب و کار؛ دیپلماسی اقتصادی و سرمایه‌گذاری خارجی؛ و نهایتاً اقتصاد هوشمند و تحول رقومی (دیجیتال). این تقسیم‌بندی راهبردی، علاوه بر ایجاد انسجام در پیاده‌سازی سیاست‌های اقتصادی، چارچوبی عملیاتی برای

سنجش پیشرفت، نظارت و پایش اهداف کلان وزارت امور اقتصادی و دارایی در سال ۱۴۰۴ ارائه می‌دهد.

با این حال، اجرای موفق این برنامه‌ها نیازمند هماهنگی دقیق در سطوح مختلف استانی است، جایی که مدیران کل امور اقتصادی و دارایی استان‌ها به‌عنوان نمایندگان تام‌الاختیار وزیر و رؤسای شورای هماهنگی دستگاه‌های تابعه، نقش کلیدی در پیاده‌سازی راهبردها و سیاست‌های ملی دارند. از این مدیران انتظار می‌رود که ضمن تبیین سیاست‌ها برای نهادهای حاکمیتی، نمایندگان مجلس، اتاق‌های بازرگانی و دیگر ذی‌نفعان محلی، زمینه مشارکت فعال و مؤثر بخش خصوصی را نیز فراهم کنند. یکی از اولویت‌های اساسی در این مسیر، مردمی‌سازی اقتصاد است که از طریق توسعه بخش خصوصی، تسهیل صدور مجوزها، گسترش شفافیت، بهبود محیط کسب‌وکار و انتقال تدریجی مدیریت‌های دولتی به بخش خصوصی دنبال می‌شود. این فرآیند ضمن رعایت اصول شفافیت، رقابت‌پذیری و حفظ منافع عمومی، می‌تواند زمینه‌ساز افزایش بهره‌وری، کاهش تصدی‌گری دولت و ارتقای مشارکت مردم در اقتصاد باشد. علاوه بر این، انتخاب مدیران بر اساس شایسته‌سالاری، تفویض اختیارات به سطوح استانی، طراحی سامانه‌های آنلاین برای انعکاس سریع مسائل و اجرای ارزیابی‌های دقیق عملکرد مدیران از دیگر اجزای کلیدی سیاست‌های اجرایی وزارتخانه محسوب می‌شود. همه این اقدامات در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ و عبور از چالش‌های پیش روی نظام اقتصادی کشور انجام می‌گیرد. در مجموع، برنامه راهبردی وزارت امور اقتصادی و دارایی با تمرکز بر سه محور اصلی سرمایه‌گذاری برای تولید، ارتقاء بهره‌وری و عدالت اجتماعی، و در هماهنگی با اهداف کلان شعار سال ۱۴۰۴، تصویری منسجم، آینده‌نگر و واقع‌بینانه از مسیر پیش‌روی اقتصاد کشور ارائه می‌دهد. این برنامه‌ها با نگاهی جامع به ظرفیت‌های ملی و منطقه‌ای، تلاش می‌کنند تا پایه‌های رشد پایدار، عادلانه و مردمی را در اقتصاد ایران مستحکم سازند.

فهرست مطالب

فصل اول؛ مفهوم‌شناسی سرمایه‌گذاری و پیوند آن با تولید.....	۲۹
مفهوم سرمایه‌گذاری.....	۳۱
تفاوت سرمایه‌گذاری مولد و غیرمولد.....	۳۳
نقش فرهنگ اقتصادی و سرمایه اجتماعی در تحقق سرمایه‌گذاری مولد.....	۳۶
۱. پایداری و توسعه اقتصادی.....	۳۸
۲. اهمیت کار، تلاش و مدیریت منابع.....	۴۰
۳. عدالت اقتصادی و مسئولیت اجتماعی سرمایه‌گذار.....	۴۰
۴. پرهیز از اسراف و ربا و تأکید بر سرمایه‌گذاری معقول.....	۴۱
۵. مشارکت مردم و اعتماد اجتماعی در فرهنگ سرمایه‌گذاری.....	۴۴
نقش سرمایه‌گذاری در رشد اقتصادی، اشتغال و رفاه اجتماعی.....	۴۵
الف) سرمایه‌گذاری به‌عنوان پیشران کلیدی اقتصاد.....	۴۵
ب) سرمایه‌گذاری و اشتغال‌زایی.....	۴۷
ج) سرمایه‌گذاری، بهره‌وری و فناوری: سه‌گانه رشد در اقتصاد نوین.....	۴۹
د) سرمایه‌گذاری و رفاه اجتماعی: پیوندی بنیادین در اقتصاد توسعه.....	۵۱
تحلیل تطبیقی سرمایه‌گذاری در نظام‌های اقتصادی مختلف.....	۵۳
رابطه سرمایه‌گذاری با عدالت اقتصادی و اجتماعی.....	۵۵
مفهوم «تولید» در گفتمان اقتصادی جمهوری اسلامی ایران.....	۵۸
منابع و مآخذ.....	۶۰
فصل دوم؛ تحلیل راهبردی شعار سال ۱۴۰۴.....	۶۳

مروری بر شعارهای سال‌های اخیر و روند تأکید بر تولید.....	۶۵
چرایی تمرکز بر سرمایه‌گذاری برای تولید در سال ۱۴۰۴.....	۶۷
نقش شعار سال در تحقق برنامه هفتم پیشرفت.....	۷۰
جایگاه سرمایه‌گذاری در منظومه فکری رهبر انقلاب.....	۷۴
تحلیل روندها و پیوستار شعارهای اقتصادی با محور تولید.....	۷۷
نقش مردم و سرمایه اجتماعی در تحقق شعار.....	۸۰
فرصت‌های تحقق شعار در بستر سیاست‌های اقتصاد مقاومتی.....	۸۳
منابع و مآخذ.....	۸۵
فصل سوم؛ تحلیل اجمالی ویژگی‌های جغرافیایی، اقلیمی و ساختاری استان خراسان جنوبی.....	
بررسی اجمالی شرایط استان خراسان جنوبی در شاخص‌های توسعه.....	۸۹
اهداف بنیادین توسعه استان بر اساس الزامات آمایش سرزمین.....	۸۹
چشم انداز توسعه استان.....	۸۹
ماموریت‌های توسعه استان.....	۹۱
راهبردهای پا برجای استان.....	۹۱
ویژگی‌های سرزمینی و اقلیمی استان.....	۹۳
تولید ناخالص داخلی.....	۹۸
۱. تولید ناخالص داخلی استان خراسان جنوبی و مقایسه با سایر استان‌ها.....	۹۸
۲. رشد اقتصادی و نوسانات بخش‌های مختلف در استان خراسان جنوبی.....	۱۰۱
الف. بخش کشاورزی: ستون متزلزل اقتصاد استان.....	۱۰۴
ب. بخش معدن: نوسانات شدید و فرصت‌های مغفول مانده.....	۱۰۴

- ج. بخش صنعت: رشد پرشتاب اما نامتوازن ۱۰۵
- د. بخش خدمات: ثبات نسبی با سهم بالا از تولید ۱۰۵
- ه. تحلیل کلی و چالش‌های اساسی ۱۰۶
- و) بررسی میانگین ۱۰ ساله سهم هر بخش از کل تولید ناخالص داخلی استان ۱۰۸
۳. سهم بخش‌های مختلف از تولید ناخالص داخلی استان خراسان جنوبی ۱۱۱
- الف. بخش خدمات: بیشترین سهم اما با تمرکز بر خدمات سنتی ۱۱۱
- ب. بخش صنعت: رشد پرشتاب اما ناپایدار ۱۱۲
- ج. بخش کشاورزی: پتانسیل بالا اما بهره‌وری پایین ۱۱۲
- د. بخش معدن: سهم پایین با وجود ظرفیت‌های عظیم ۱۱۳
- ه. مقایسه سهم بخش‌های اقتصادی استان با میانگین کشوری ۱۱۳
- و) بررسی میانگین ۱۰ ساله سهم هر بخش از کل تولید ناخالص داخلی استان ۱۱۷
- ز) سهم ارزش افزوده شهرستان‌های استان از کل ارزش افزوده ۱۲۰
- نیروی کار ۱۲۴
- الف) بررسی شاخص‌های عمده بازار کار ۱۲۴
- ب) سهم اشتغال در بخش‌های عمده فعالیت اقتصادی ۱۲۶
- سهم هر شهرستان از شاغلان بخش‌های اقتصادی ۱۲۹
- ضریب جینی (وضعیت نابرابری توزیع درآمد) ۱۳۴
- بررسی روند تغییرات ضریب جینی روستایی و شهری استان ۱۳۴
- مقایسه رتبه استان با سایر استان‌ها در شاخص ضریب جینی بخش روستایی و شهری بین سال ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲ ..... ۱۳۸

عوامل مؤثر بر ضریب جینی شهری استان خراسان جنوبی.....	۱۴۲
متوسط هزینه و درآمد سالانه یک خانوار شهری و روستایی.....	۱۴۳
نرخ تورم.....	۱۴۶
تجارت استان.....	۱۴۸
منابع و مآخذ.....	۱۴۹
فصل چهارم؛ تحلیل چالش‌های سرمایه‌گذاری تولیدمحور؛ نگاهی تطبیقی، نظری و سیاست‌محور.....	
ضرورت آسیب‌شناسی چالش‌های سرمایه‌گذاری در تولید.....	۱۵۳
برخی از مهمترین چالش‌های پیش روی تحقق شعار سال.....	۱۵۵
عدم ثبات اقتصادی و تورم مزمن.....	۱۵۵
ساختارهای نهادی ناکارآمد.....	۱۵۹
موانع قانونی و بوروکراسی پیچیده.....	۱۶۲
دسترسی محدود به منابع مالی.....	۱۶۴
تحریم‌ها و محدودیت‌های بین‌المللی.....	۱۷۸
کمبود نیروی کار ماهر و بهره‌وری پایین.....	۱۸۴
زیرساخت‌های ناکافی.....	۱۸۶
فرار سرمایه و ناامنی اقتصادی.....	۱۹۰
رقابت‌پذیری پایین محصولات داخلی.....	۱۹۳
عدم هماهنگی بین نهادهای دولتی.....	۱۹۴
نبود حمایت هدفمند از صنایع پیشران.....	۱۹۶
ناترازی انرژی و کمبود، آب، برق و گاز.....	۱۹۷

بی‌ثباتی در سیاست‌های ارزی.....	۲۰۵
کمبود آمار و داده‌های شفاف اقتصادی.....	۲۰۷
بهره‌گیری اندک از فناوری‌های نوین.....	۲۱۰
۱. مؤلفه نهادی و سیاستی.....	۲۲۳
۲. آموزش و سرمایه انسانی.....	۲۲۵
۳. زیرساخت فناوری و نوآوری و فرآیندهای انتقال.....	۲۲۶
۴. فعالیت‌های نوآورانه و بازار.....	۲۲۹
کمبود آموزش‌های تخصصی مدیریتی و کارآفرینی.....	۲۳۱
عدم دسترسی به زنجیره تأمین جهانی.....	۲۳۳
منابع و مآخذ.....	۲۳۴
فصل پنجم؛ سیاست گذاری و سرمایه‌گذاری هدفمند؛ از حمایت تولید تا تحریک تقاضا.....	۲۳۹
ضرورت سرمایه‌گذاری همه‌جانبه در مناطق کمتر توسعه‌یافته.....	۲۴۱
ضرورت آمایش تصدی‌گری دولت؛ لزوم تفکیک‌پذیری سیاست کاهش هزینه دولت بر اساس ویژگی‌های استانی.....	۲۴۴
اقتصاد استان در سایه کم‌رنگ تقاضا؛ چرا حمایت از تولید کافی نیست؟.....	۲۵۳
۱. مخارج خانوار.....	۲۵۵
۲. مخارج دولت.....	۲۶۱
۳. تجارت خارجی.....	۲۶۶
۴. سرمایه‌گذاری.....	۲۷۲
۴-۱. گزارش سرمایه‌گذاری داخلی.....	۲۷۷
گزارش وضعیت سرمایه‌گذاری داخلی در استان خراسان جنوبی.....	۲۷۷

وضعیت طرح های سرمایه گذاری (ارزش ، منابع و تسهیلات مورد نیاز جهت تکمیل و اشتغال) به تفکیک بخش	۲۸۰
الف) سهم بخش صنعت در سرمایه گذاری استان	۲۸۰
ب) نقش بخش کشاورزی در توسعه پایدار و اشتغال	۲۸۱
ج) توسعه متوازن خدمات و گردشگری	۲۸۱
د) جمع بندی کلی وضعیت طرح های سرمایه گذاری به تفکیک بخش	۲۸۲
پیشرفت فیزیکی طرح های سرمایه گذاری	۲۸۴
الف) پیشرفت فیزیکی طرح های سرمایه گذاری در بخش صنعت استان	۲۸۶
الف-۱) تحلیل کمی پیشرفت طرح های بخش صنعت	۲۸۷
الف-۲) بررسی کیفی پیشرفت فیزیکی طرح های سرمایه گذاری در بخش صنعت	۲۸۸
ب) پیشرفت فیزیکی طرح های سرمایه گذاری در بخش کشاورزی استان	۲۹۱
ج) پیشرفت فیزیکی طرح های سرمایه گذاری در بخش خدمات و گردشگری استان	۲۹۴
بررسی وضعیت طرح های سرمایه گذاری با پیشرفت فیزیکی بیشتر از ۷۵ درصد	۲۹۸
الف) تحلیل کمی وضعیت طرح های سرمایه گذاری با پیشرفت فیزیکی بیشتر از ۷۵ درصد	۲۹۹
ب) بررسی نسبت طرح های سرمایه گذاری فعال به غیر فعال با پیشرفت فیزیکی بالای ۷۵ درصد	۳۰۱
ج) بررسی توزیع بخشی طرح های با پیشرفت بالای ۷۵ درصد در استان	۳۰۴
۴-۲. سرمایه گذاری خارجی	۳۰۶

الف) سرمایه‌گذاری خارجی؛ اهرم نجات اقتصاد مناطق کم‌برخوردار مانند خراسان جنوبی	۳۰۶
ب) گزارش وضعیت سرمایه‌گذاری خارجی در استان	۳۰۸
ب-۱) وضعیت پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی مصوب (تا اردیبهشت ۱۴۰۴)	۳۰۸
ب-۲) وضعیت پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی به بهره‌برداری رسیده (تا اردیبهشت ۱۴۰۴)	۳۱۰
ب-۳) درصد تحقق سرمایه‌گذاری خارجی تا اردیبهشت ۱۴۰۴	۳۱۲
ب-۴) تنوع سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقتصادی	۳۱۴
ب-۵) وضعیت پروژه‌های فعال و به بهره‌برداری رسیده به تفکیک شهرستان	۳۱۵
۳-۴. پس‌انداز خانوار	۳۱۸
۴-۴. تسهیلات پولی و بانکی	۳۲۴
۴-۵. تحلیل کلی؛ توسعه خراسان جنوبی در گرو جهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی	۳۳۴
پاسخ سیاستی: لزوم حمایت هم‌زمان از عرضه و تقاضا	۳۳۶
خلاصه فصل	۳۳۹
منابع و مآخذ	۳۴۰
فصل ششم؛ راهبردهای عملیاتی دستگاه‌های اجرایی در حمایت از سرمایه‌گذاری و تولیدی استان	۳۴۱
ضرورت رویکرد دستگاهی و آمایشی در تحقق شعار سال	۳۴۳
پارک علم و فناوری؛ پرچم دار شرکت‌های دانش‌بنیان	۳۴۴

- اهمیت شرکت های دانش بنیان در توسعه اقتصادی..... ۳۴۴
- مهمترین موانع و چالش های پیش روی شرکت های دانش بنیان استان..... ۳۴۷
۱. ضعف در جذب سرمایه و تأمین مالی..... ۳۴۷
۲. فقدان زیرساخت های تولید مقیاس پذیر..... ۳۴۸
۳. مشکلات حقوقی، مالیاتی و بیمه ای..... ۳۴۸
۴. ضعف در دسترسی به بازار..... ۳۴۹
۵. کمبود منابع انسانی متخصص..... ۳۵۰
- محورهای شش گانه برنامه عملیاتی برای توسعه شرکت های دانش بنیان استان..... ۳۵۰
- بخش کشاورزی..... ۳۵۴
- بررسی کشاورزی استان در بستر اقتصاد توسعه..... ۳۵۴
- بررسی وضعیت بخش کشاورزی استان..... ۳۶۰
- راهمبردها و رویکردهای بخش کشاورزی استان..... ۳۶۲
- مهمترین فرصت های سرمایه گذاری در بخش کشاورزی استان..... ۳۶۳
- برنامه های اداره کل جهاد کشاورزی..... ۳۶۷
- اقدامات انجام شده در طول ۳ ماهه اول ۱۴۰۴ در جهت تحقق شعار سال..... ۳۶۷
- مهم ترین برنامه های تحولی جهاد کشاورزی در راستای تحقق شعار سال..... ۳۶۹
- سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی..... ۳۷۲
- برنامه های اداره کل دامپزشکی استان..... ۳۷۵
- بخش صنعت و معدن..... ۳۷۸
- نمای کلی صنعت و معدن استان خراسان جنوبی..... ۳۷۸

۳۸۳.....	بررسی بخش صنعت و معدن استان در قالب اسناد آمایش سرزمین
۳۸۶.....	برنامه های اداره کل صنعت، معدن و تجارت استان
۳۸۹.....	برنامه های اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان
۳۹۱.....	برنامه های شرکت شهرک‌های صنعتی در تحقق شعار سال
۳۹۳.....	بخش خدمات، پیمانان سرمایه‌گذاری و تولید در خراسان جنوبی
۳۹۳.....	اهمیت بخش خدمات در توسعه استان
۳۹۶.....	نگاهی به برخی از مزیت‌ها و توانمندی‌های بخش خدمات استان
۴۰۲.....	اهمیت ارائه راهبردها بخش خدمات استان برای تحقق شعار سال
۴۰۴.....	برنامه های اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان
۴۰۴.....	برنامه های عملیاتی تحقق شعار سال در حوزه گردشگری
۴۰۷.....	برنامه های عملیاتی تحقق شعار سال در حوزه صنایع دستی
۴۰۹.....	برنامه های اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان
۴۱۳.....	برنامه های اداره کل امور عشایر خراسان جنوبی
۴۲۰.....	برنامه های تعاون روستایی استان
۴۲۶.....	برنامه های اداره کل آموزش فنی و حرفه‌ای
۴۲۸.....	برنامه های سازمان استاندارد استان
۴۳۱.....	برنامه های فرهنگ و ارشاد اسلامی
۴۳۴.....	تجارت خارجی
۴۳۴.....	برنامه های اداره کل گمرک استان
۴۳۷.....	برنامه های منطقه ویژه بیرجند
۴۴۱.....	حوزه زیرساختی

- برنامه های اداره کل راه و شهرسازی ۴۴۱
- برنامه های اداره کل راهداری و حمل و نقل جاده‌ای ۴۴۴
- برنامه های شرکت گاز استان ۴۴۶
- برنامه های شرکت آب و فاضلاب استان ۴۴۹
- برنامه های شرکت آب منطقه ای استان ۴۵۲
- برنامه های سازمان محیط زیست استان ۴۵۴
- منابع و مآخذ ۴۵۹
- پیوست ۱) برنامه عملیاتی دستگاههای اجرایی استان در راستای تحقق شعار سال
۱۴۰۴ (گزارش سه ماهه اول ۱۴۰۴) ۴۶۱
- پیوست ۲) وضعیت تولید و سرمایه گذاری در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴
(گزارش سه ماهه اول ۱۴۰۴) ۴۸۰

فصل اول

مفهوم شناسی سرمایه گذاری و پیوند آن با تولید

مفهوم سرمایه گذاری

در علم اقتصاد، سرمایه‌گذاری به صورت علمی و دقیق به معنای اختصاص منابع کمیاب اقتصادی به فعالیت‌هایی است که انتظار می‌رود در آینده بازده ایجاد کنند؛ چه بازده مالی و اقتصادی، چه بازده اجتماعی، دانشی یا زیربنایی. این مفهوم برخلاف هزینه‌کردهای مصرفی، ماهیت مولد دارد و هدف آن خلق ثروت، ایجاد ظرفیت‌های جدید و افزایش بهره‌وری در بلندمدت است. سرمایه‌گذاری یکی از پایه‌ای‌ترین اجزای معادلات رشد اقتصادی و موتور محرکه تحرک ساختاری در اقتصاد کلان به‌شمار می‌آید. به زبان ساده، سرمایه‌گذاری یعنی کنار گذاشتن منابع در زمان حال برای کسب سود یا مزیت در آینده، که این مزیت می‌تواند در آمد، بهره‌وری یا بهبود کیفیت زندگی باشد.

در نظام‌های آماری بین‌المللی و نظام حساب‌های ملی^۱، سرمایه‌گذاری معمولاً با شاخص تشکیل سرمایه ثابت ناخالص^۲ سنجیده می‌شود که شامل سرمایه‌گذاری در دارایی‌های ثابت مانند ساختمان‌ها، تجهیزات، ماشین‌آلات، زیرساخت‌ها و سایر کالاهای سرمایه‌ای است که در فرایند تولید بیش از یک دوره مالی عمر دارند. این تعریف که در نظام آماری سازمان ملل، بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول^۳ و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۴ به کار گرفته می‌شود، معیار اصلی برای سنجش توان سرمایه‌گذاری یک کشور در بخش‌های مولد اقتصادی است. هرچقدر نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی بالاتر باشد، ظرفیت‌های تولیدی کشور در بلندمدت گسترده‌تر می‌شود.

اما اقتصاد مدرن، مفهوم سرمایه‌گذاری را به سرمایه‌گذاری‌های غیرملموس نیز گسترش داده است؛ از جمله سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی^۵ مانند آموزش، مهارت‌آموزی و سلامت نیروی کار، و همچنین سرمایه‌گذاری در نوآوری و تحقیق و

1 . SNA

2 . Gross Fixed Capital Formation - GFCF

3 . IMF

4 . OECD

5 . Human Capital Investment

توسعه^۱ که زیرساخت علمی و فناوریانه کشورها را تقویت می کند. این سرمایه گذاری ها بر پایه نظریه رشد درونزا^۲ از جمله در کارهای پل رومر^۳ (۱۹۹۰)، نقش مهمی در ارتقاء نرخ بهره وری و افزایش تولید بلندمدت دارند. بر اساس این دیدگاه، کشورهایی که در حوزه های نرم افزاری مانند دانش، فناوری، و یادگیری سرمایه گذاری می کنند، شتاب رشد اقتصادی پایدار و رقابتی بالاتری را تجربه می کنند.

از سوی دیگر، سرمایه گذاری اجتماعی^۴ مفهومی است که به پیوند بین سرمایه گذاری و انسجام اجتماعی، اعتماد عمومی و مشارکت اجتماعی اشاره دارد. این نوع سرمایه گذاری در ادبیات جامعه شناسی اقتصادی و نهادگرایی جدید، به ویژه در آثار داگلاس نورث^۵ (۱۹۹۰) و رابرت پاتنام^۶ (۲۰۰۰)، به عنوان بستر حیاتی برای کاهش هزینه های مبادله، افزایش کارایی روابط اقتصادی و ارتقاء کیفیت حکمرانی شناخته شده است. بدون سرمایه اجتماعی، سرمایه گذاری اقتصادی نیز با موانع اجرایی و بازدهی پایین تری روبرو خواهد شد. در یک دسته بندی کلی، سرمایه گذاری به دو نوع تقسیم می شود:

۱. سرمایه گذاری فیزیکی^۷: شامل خرید تجهیزات، احداث زیرساخت، توسعه خطوط تولید و سرمایه گذاری ساختمانی

۲. سرمایه گذاری غیرملموس^۸: شامل سرمایه گذاری در آموزش، فناوری اطلاعات، برندینگ، دانش فنی و حقوق مالکیت فکری

از منظر کاربردی، سرمایه گذاری را می توان به داخلی و خارجی، عمومی و خصوصی، و مولد و غیرمولد نیز تقسیم کرد. سرمایه گذاری مولد آن است که به شکل مستقیم در تولید کالا یا خدمات مؤثر باشد، درحالی که سرمایه گذاری غیرمولد (نظیر خرید

-
- 1 . R&D Investment
  - 2 . Endogenous Growth Theory
  - 3 . Romer
  - 4 . Social Capital Investment
  - 5 . North
  - 6 . Putnam
  - 7 . Tangible Investment
  - 8 . Intangible Investment

زمین بدون بهره‌برداری یا معاملات سفته‌بازانه در بازارهای غیررسمی) فاقد نقش در تولید ناخالص ملی است و بعضاً موجب اختلال در تخصیص منابع می‌شود. سیاست‌گذاران اقتصادی در کشورهای مختلف همواره به دنبال افزایش سهم سرمایه‌گذاری مولد از کل منابع مالی کشور هستند.

همچنین در کاربردهای کلان، سرمایه‌گذاری به عنوان یکی از اجزای اصلی تقاضای کل^۱ نقش دارد و تأثیر مستقیم بر نوسانات تولید ناخالص داخلی دارد. در نظریه کینزی، سرمایه‌گذاری یکی از عوامل اصلی تحریک تقاضای مؤثر^۲ و خروج از رکود اقتصادی است. به همین دلیل، در دوران رکود، دولت‌ها معمولاً با ابزارهای مالی و بودجه‌ای، سرمایه‌گذاری عمومی را افزایش می‌دهند تا بخش خصوصی نیز به تحرک اقتصادی تشویق شود.

در نهایت، سرمایه‌گذاری به عنوان عنصر محوری در فرآیند توسعه اقتصادی، نیازمند محیطی امن، پیش‌بینی‌پذیر، شفاف و پشتیبان است. فضای حقوقی، نظام بانکی، زیرساخت‌های فنی، آموزش نیروی انسانی و شفافیت نهادهای نظارتی از جمله عواملی هستند که نرخ بازدهی سرمایه‌گذاری را تعیین می‌کنند. در غیر این صورت، حتی منابع مالی فراوان نیز نمی‌توانند به سرمایه‌گذاری مؤثر تبدیل شوند و صرفاً در بازارهای غیرمولد یا خارج از مرزهای اقتصادی کشور جریان خواهند یافت.

تفاوت سرمایه‌گذاری مولد و غیرمولد

در ادبیات اقتصادی، سرمایه‌گذاری به عنوان یکی از مهم‌ترین اجزای تشکیل‌دهنده رشد اقتصادی و توسعه پایدار شناخته می‌شود. اما همه سرمایه‌گذاری‌ها تأثیر یکسانی بر تولید ناخالص داخلی یا اشتغال ندارند. از این منظر، تمایز میان سرمایه‌گذاری مولد

1 . Aggregate Demand
2 . Effective Demand

۱ و سرمایه‌گذاری غیرمولد^۲ از اهمیت بنیادین برخوردار است؛ تمایزی که نه‌تنها در تحلیل‌های نظری، بلکه در سیاست‌گذاری اقتصادی کشورها نقش تعیین‌کننده دارد. سرمایه‌گذاری مولد به سرمایه‌گذاری‌هایی اطلاق می‌شود که به‌صورت مستقیم منجر به افزایش ظرفیت تولیدی اقتصاد، ایجاد اشتغال، رشد بهره‌وری و تولید کالا یا خدمات جدید می‌شود. این نوع سرمایه‌گذاری معمولاً در بخش‌های واقعی اقتصاد مانند صنعت، کشاورزی، فناوری، زیرساخت، حمل‌ونقل و آموزش صورت می‌گیرد. سرمایه‌گذاری مولد با خلق ارزش افزوده، موجب افزایش تولید ناخالص داخلی، افزایش درآمد سرانه، و تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد می‌شود. در حساب‌های ملی، این سرمایه‌گذاری معمولاً در قالب تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (GFCF) اندازه‌گیری می‌شود (بانک جهانی^۳، ۲۰۲۳).

در مقابل، سرمایه‌گذاری غیرمولد به سرمایه‌گذاری‌هایی گفته می‌شود که بدون ایجاد ارزش افزوده مستقیم، صرفاً با هدف کسب سود ناشی از تغییرات قیمت یا سوداگری صورت می‌گیرد. نمونه بارز آن شامل معاملات مکرر در بازارهای موازی نظیر طلا، ارز، زمین بدون بهره‌برداری، مسکن خالی، و بازارهای مالی سفته‌بازانه است. این نوع سرمایه‌گذاری، برخلاف سرمایه‌گذاری مولد، نه‌تنها باعث رشد ظرفیت‌های واقعی اقتصاد نمی‌شود، بلکه ممکن است منابع مالی را از بخش‌های مولد منحرف کند، باعث تورم دارایی‌ها^۴ شود و منجر به افزایش نابرابری گردد (کینز^۵، ۱۹۳۶؛ صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۲۲).

بر اساس تحلیل صندوق بین‌المللی پول، در کشورهایی که سیاست‌گذاری مالیاتی، پولی و نظارتی ضعیفی دارند، سرمایه‌گذاری غیرمولد تمایل دارد که سهم بیشتری از کل سرمایه‌گذاری را به خود اختصاص دهد؛ زیرا ریسک پایین‌تر و بازدهی کوتاه‌مدت بالاتری دارد. این موضوع موجب عدم تعادل در بازار سرمایه شده و دستیابی به اهداف

-
- 1 . Productive Investment
  - 2 . Unproductive or Speculative Investment
  - 3 . World Bank
  - 4 . Asset Price Inflation
  - 5 . Keynes

توسعه‌ای را با مانع مواجه می‌سازد. در حالی که سرمایه‌گذاری مولد با دید بلندمدت و در بستر باثبات نهادی معنا می‌یابد، سرمایه‌گذاری غیرمولد اغلب از بی‌ثباتی و انتظارات تورمی تغذیه می‌کند.

نکته مهم آن است که سرمایه‌گذاری غیرمولد ممکن است در ظاهر موجب سودآوری فردی شود، اما پیامدهای اجتماعی و اقتصادی آن مخرب است. به‌ویژه در اقتصادهایی مانند ایران، که با محدودیت منابع مالی و نرخ پایین تشکیل سرمایه مواجه هستند، هدایت سرمایه‌ها به فعالیت‌های غیرمولد می‌تواند بحران‌زا باشد. مطالعات اتاق بازرگانی تهران (۲۰۲۱) نیز نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده در دهه اخیر در بازار مسکن، ارز و طلا بوده و نه در بخش‌های مولد، که این موضوع با رشد منفی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص طی چند سال متوالی هم‌راستا بوده است.

از منظر نظری، اقتصاددانانی چون کینز در کتاب خود بر خطرات سرمایه‌گذاری‌های سفته‌بازانه تأکید داشته‌اند و بیان می‌کنند که «وقتی بازار مالی به قماربازی تبدیل شود، تولید واقعی اقتصاد در معرض خطر قرار می‌گیرد». همچنین در چارچوب مدل‌های رشد نئوکلاسیک و درون‌زا، سرمایه‌گذاری مولد یکی از شروط اساسی رشد پایدار و بلندمدت است، چرا که تنها این نوع سرمایه‌گذاری است که منجر به افزایش بهره‌وری کل عوامل تولید و توسعه ظرفیت‌های فناورانه می‌شود.

در جمع‌بندی، می‌توان گفت که تفاوت اساسی سرمایه‌گذاری مولد و غیرمولد در اثر آن‌ها بر اقتصاد کلان، تولید، اشتغال، بهره‌وری و رفاه اجتماعی است. سیاست‌گذاران اقتصادی باید با ابزارهای مالیاتی، تنظیم‌گری بازار، ایجاد مشوق‌ها و بهبود فضای کسب‌وکار، زمینه را برای رشد سرمایه‌گذاری‌های مولد فراهم کنند و از دامن زدن به رفتارهای سوداگرانه پرهیز نمایند. بدون چنین مداخله‌ای، انباشت سرمایه به جای آن‌که به توسعه اقتصادی منجر شود، صرفاً موجب بی‌ثباتی مالی و تشدید نابرابری خواهد شد.

نقش فرهنگ اقتصادی و سرمایه اجتماعی در تحقق سرمایه گذاری مولد

در نظریه های نوین اقتصادی، به ویژه اقتصاد نهادی و بین رشته ای، عوامل فرهنگی و اجتماعی به عنوان زیرساخت های شکل گیری رفتار اقتصادی و سرمایه گذاری مولد مطرح شده اند. برخلاف نگاه صرفاً مکانیکی و کلاسیک به سرمایه گذاری که آن را تابعی از نرخ سود، تورم یا سیاست های مالی و پولی می داند، در رویکردهای نهادگرا، عوامل نرم افزاری مانند اعتماد اجتماعی، اخلاق کاری، فرهنگ تولید، روحیه کارآفرینی و مشارکت جمعی نقش بسیار پررنگ تری در شکل گیری سرمایه گذاری پایدار ایفا می کنند (نورث^۱، ۱۹۹۰). یکی از این عناصر حیاتی، سرمایه اجتماعی است که توسط جامعه شناسانی چون جیمز کلمن، رابرت پاتنام و بعدها اقتصاددانانی چون فرانسیس فوکویاما به عنوان ستون نرم زیرساخت های اقتصادی مطرح شد. سرمایه اجتماعی به طور کلی به شبکه ای از اعتماد، هنجارها، ارزش های مشترک و پیوندهای اجتماعی اشاره دارد که همکاری و تعامل بین افراد را در جامعه تسهیل می کند (پوتنام^۲، ۲۰۰۰). در بستر اقتصادی، سرمایه اجتماعی باعث کاهش هزینه های مبادله، تقویت قراردادهای غیررسمی، کاهش نیاز به نظارت رسمی و افزایش تمایل به مشارکت در فعالیت های مولد می شود. به عبارت دیگر، در جوامعی با سرمایه اجتماعی بالا، میل به سرمایه گذاری مولد بیشتر، ریسک سرمایه گذاری کمتر، و بازدهی بلندمدت بیشتر است.

فرهنگ اقتصادی نیز یکی دیگر از مؤلفه های کلیدی در رفتار سرمایه گذاری است. در جوامعی که فرهنگ اقتصادی مبتنی بر تولید، نوآوری، پس انداز، صداقت، کار، کارآفرینی، و پرهیز از سودجویی کوتاه مدت است، سرمایه گذاری مولد نه تنها تشویق می شود بلکه به هنجاری اجتماعی تبدیل می گردد. در مقابل، در فرهنگ هایی که دلالی، رانت جویی، مصرف گرایی و سوداگری جای ارزش آفرینی را گرفته اند، سرمایه گذاری به سمت فعالیت های غیرمولد و غیرمفید سوق پیدا می کند. مطالعات تطبیقی بانک جهانی نشان می دهد کشورهایی که دارای فرهنگ های مشارکتی و

1 . North
2 . Putnam

تولیدمحور هستند، سهم بیشتری از سرمایه‌گذاری خود را در بخش‌های مولد مانند صنعت، فناوری، آموزش و زیرساخت‌های عمومی هدایت می‌کنند (بانک جهانی، ۲۰۱۹).

از منظر کاربردی، سرمایه‌گذاری مولد زمانی محقق می‌شود که مردم در فرآیند سرمایه‌گذاری احساس تعلق و نقش‌آفرینی داشته باشند. مدل‌های توسعه موفق در آسیا و آمریکای لاتین نشان داده‌اند که رویکرد «از پایین به بالا» در توسعه، یعنی توانمندسازی جوامع محلی برای جذب سرمایه، تشکیل تعاونی‌های تولیدی، توسعه اقتصاد روستایی، و گسترش کسب‌وکارهای خرد و متوسط، نقش مهمی در نهاده‌سازی فرهنگ سرمایه‌گذاری دارد. در این مسیر، آموزش مالی، ارتقاء سواد اقتصادی، تربیت کارآفرینان محلی و دسترسی آسان به منابع مالی خرد، از جمله ابزارهایی هستند که مشارکت مردم در فرآیندهای سرمایه‌گذاری را افزایش داده و مسیر را برای توسعه پایدار هموار می‌سازند (گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۲۱).

بنابراین، تحقق سرمایه‌گذاری مولد نه فقط نیازمند سیاست‌های مالی و قانونی، بلکه مستلزم اصلاحات فرهنگی، بازسازی اعتماد اجتماعی، آموزش اقتصادی عمومی و ساخت نهادهای میانجی بین مردم و بخش تولید است. بدون سرمایه اجتماعی قوی، هیچ تسهیلات یا مشوقی نمی‌تواند جریان سرمایه را به مسیر مولد هدایت کند. سرمایه‌گذاری مولد، نه فقط تابع نرخ بهره و تورم، بلکه تابع فرهنگ مشارکت، اعتماد و باور عمومی به سودآوری بلندمدت تولید است.

از طرفی دیگر، فرهنگ سرمایه‌گذاری به معنای آگاهانه و مسئولانه مدیریت منابع مالی و مادی در جهت رشد و توسعه اقتصادی، موضوعی است که در آموزه‌های دینی اسلام و به ویژه در آیات قرآن و احادیث قابل بازشناسی است. اگرچه در این منابع شاید اصطلاح «سرمایه‌گذاری» به معنای دقیق امروزی آن وجود ندارد، اما مفاهیم و ارزش‌هایی که زیربنای فرهنگ سرمایه‌گذاری پایدار و عادلانه‌اند، در آن‌ها به تفصیل آمده است که در ادامه به برخی از موازین آن پرداخته می‌شود.

۱. پایداری و توسعه اقتصادی

فرهنگ سرمایه‌گذاری، یکی از زیرساخت‌های کلیدی در فرآیند توسعه پایدار و شکوفایی اقتصادی در هر جامعه‌ای است. سرمایه‌گذاری در نگاه اسلامی، صرفاً یک رفتار مالی یا اقتصادی نیست، بلکه یک کنش آگاهانه، مسئولانه و مبتنی بر اصول اخلاقی و الهی است که با هدف رشد متوازن، ایجاد فرصت‌های عادلانه، و حفظ منابع برای نسل‌های آینده انجام می‌گیرد. این نگاه ریشه در آموزه‌های عمیق قرآن، نهج‌البلاغه و احادیث معصومین (ع) دارد که بارها بر لزوم تدبیر، عدالت، میانه‌روی، و مسئولیت‌پذیری در عرصه‌های اقتصادی تأکید کرده‌اند.

قرآن کریم انسان را خلیفه الهی در زمین معرفی می‌کند (بقره: ۳۰) و از او می‌خواهد که با درایت و تعهد، منابع موجود را آباد کند. این آبادسازی نه فقط از طریق مصرف، بلکه از مسیر سرمایه‌گذاری هدفمند، تولید ارزش، و خلق فرصت برای دیگران محقق می‌شود. آیه شریفه «وَأَبْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا» (قصص: ۷۷) به روشنی توازن میان توسعه دنیوی و معنویت را بیان می‌کند. این توازن، محور اصلی فرهنگ سرمایه‌گذاری اسلامی است. در نهج‌البلاغه، امام علی (ع) بارها تأکید می‌کنند که اداره درست امور اقتصادی بدون رعایت عدالت، تدبیر و مشارکت عمومی ممکن نیست. ایشان در نامه به مالک اشتر، حاکم مصر، می‌فرمایند: «فَإِنَّ النَّاسَ إِنَّمَا يُصْلِحُهُمْ صِدْقُ رَأْعِيهِمْ»؛ یعنی صداقت و درایت حاکمان موجب صلاح و سلامت اقتصادی مردم است. در این نگاه، فرهنگ سرمایه‌گذاری، تنها وظیفه سرمایه‌گذاران نیست، بلکه امری حکمرانی و اجتماعی است که باید با سیاست‌گذاری عادلانه و حمایت‌های هوشمندانه ترویج یابد.

فرهنگ صحیح سرمایه‌گذاری، به معنای برنامه‌ریزی بلندمدت، مشارکت در پروژه‌های تولیدی، رعایت عدالت در سوددهی، و پرهیز از سوداگری بی‌پشتوانه است. سرمایه‌گذاری در اقتصاد اسلامی، باید در خدمت تولید مولد، اشتغال‌آفرینی، و توسعه متوازن مناطق مختلف کشور قرار گیرد. این فرهنگ نه تنها باید توسط بخش خصوصی تقویت شود، بلکه نهادهای عمومی و حاکمیتی نیز نقش مهمی در الگوسازی و هدایت این جریان دارند.

پایداری اقتصادی، بدون نهاده‌سازی فرهنگ سرمایه‌گذاری معقول و اخلاق‌مدار، امری محال است. در اقتصاد متوازن اسلامی، منابع مالی باید به سمت حوزه‌های تولیدی و کارآفرینی هدایت شود و از هدررفت سرمایه در مسیرهای غیرمولد یا ناپایدار مانند بازارهای سفته‌بازانه پرهیز گردد. امام علی (ع) می‌فرماید: «الْأَنَسُ فِي الدُّنْيَا أَغْرَاضٌ مَضْرُوبَةٌ لَهَا الْحِمَامُ يَفْنَاهَا الْمُرُورُ»؛ دنیا محل گذر است و آن‌که برای آخرتش کار کند، دنیا را نیز آباد خواهد کرد. این آموزه ناظر به پایداری رفتار اقتصادی در خدمت معنویت و جامعه است. در کنار این، باید به جنبه محیط‌زیستی و منابع طبیعی نیز توجه شود. قرآن بارها از فساد در زمین بر حذر داشته و تأکید کرده: «وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا» (اعراف: ۵۶). این آموزه، مستقیماً با مفهوم توسعه پایدار در ارتباط است؛ بدین معنا که سرمایه‌گذاری نباید صرفاً به فکر سود کوتاه‌مدت باشد، بلکه باید آثار بلندمدت آن بر جامعه، محیط، عدالت و نسل‌های آینده نیز در نظر گرفته شود. احادیث متعددی از پیامبر اکرم (ص) و ائمه (ع) بر مشارکت مردم در اقتصاد، کارآفرینی مسئولانه، و جلوگیری از تمرکز ثروت در دست اقلیت تأکید دارند. رسول اکرم (ص) فرمودند: «أَفْضَلُ الْكَسْبِ كَسْبُ الرَّجُلِ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ»؛ بهترین کسب، کسبی است که انسان با کار خود به دست آورد. این حدیث، بر کرامت کار مولد و سرمایه‌گذاری در بخش‌های واقعی اقتصاد تأکید دارد، نه اتکاء به درآمدهای بدون تولید.

در نهایت، فرهنگ سرمایه‌گذاری در اسلام باید به‌گونه‌ای باشد که مشارکت اجتماعی، اعتماد عمومی، و عدالت اقتصادی را تقویت کند. هنگامی که مردم ببینند که سرمایه‌گذاری در تولید، حمایت حاکمیت را دارد، سود مشروع دارد، و خدمت به جامعه محسوب می‌شود، انگیزه آنان برای ورود به این حوزه افزایش می‌یابد. برعکس، بی‌ثباتی، فساد، نبود شفافیت و تبعیض، موجب بی‌اعتمادی و انحراف سرمایه‌ها به مسیرهای غیرمولد می‌شود. فرهنگ سرمایه‌گذاری اسلامی، در پیوند عقلانیت، اخلاق، عدالت و توسعه پایدار، الگویی ممتاز برای ساختن آینده‌ای روشن و باثبات فراهم می‌سازد. در این منظومه، رشد اقتصادی بدون تخریب اخلاقی، توسعه بدون تبعیض، و سرمایه‌گذاری بدون طمع‌ورزی تحقق می‌یابد.

۲. اهمیت کار، تلاش و مدیریت منابع

یکی از مبانی اصلی فرهنگ سرمایه گذاری در قرآن، تأکید بر کار و تلاش مستمر به عنوان عبادت و مسیر رسیدن به روزی حلال است. قرآن کریم انسان را به تعقل، تدبیر و استفاده خردمندانه از منابع دعوت می کند. در آیه ۳۶ سوره اسراء آمده است: «وَأَنْ لَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ»؛ یعنی نباید بدون علم و آگاهی عمل کنیم، چرا که مسئولیت عملکرد ما بر دوش خودمان است. این نکته مستقیماً با مدیریت صحیح سرمایه و سرمایه گذاری عاقلانه همخوانی دارد؛ سرمایه گذار موظف است با دانش و تدبیر، منابع را به کار گیرد تا نه تنها از هدررفت آن جلوگیری شود بلکه حداکثر بهره وری حاصل گردد. آیه «وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ» (بقره: ۱۹۵) نیز بر ضرورت سرمایه گذاری صحیح و جلوگیری از اتلاف منابع تأکید دارد. این آیه هشدار می دهد که خرج کردن سرمایه باید با هدف و نیت درست انجام شود و از هرگونه اسراف یا ریسک نابخردانه پرهیز شود. در نتیجه، مدیریت ریسک و برنامه ریزی برای استفاده بهینه از سرمایه در فرهنگ دینی از اهمیت فراوانی برخوردار است.

نهج البلاغه نیز این موضوع را در قالب سخنان امام علی (ع) تقویت می کند. ایشان بارها به جایگاه والای کار و تلاش تأکید کرده اند و فرموده اند: «العمل عبادة»؛ یعنی کار و فعالیت اقتصادی نه تنها یک نیاز مادی بلکه عبادتی است که به تعالی روح کمک می کند. همچنین امام علی (ع) در نامه های خود به مالک اشتر، بارها بر ضرورت تدبیر، دوراندیشی و حفظ بیت المال تأکید می ورزند که با مفهوم مدرن مدیریت سرمایه و سرمایه گذاری هماهنگی دارد.

۳. عدالت اقتصادی و مسئولیت اجتماعی سرمایه گذار

یکی دیگر از اصول مهم در فرهنگ سرمایه گذاری دینی، عدالت اقتصادی است که در مبانی دینی به شدت مورد تأکید قرار گرفته است. عدالت نه تنها در توزیع منابع بلکه در شیوه مدیریت سرمایه و بهره برداری از آن اهمیت دارد. آیات متعددی از قرآن، از جمله آیات مربوط به وجوب زکات و حرمت ربا، این پیام را دارند که سرمایه باید در چارچوب قانون الهی و در جهت منافع عمومی به کار گرفته شود.

امام علی (ع) نیز در نهج البلاغه بارها به ضرورت رعایت عدالت در برخورداری از امکانات و جلوگیری از تمرکز ثروت در دست عده‌ای محدود اشاره کرده‌اند. ایشان می‌فرمایند: «العدل أساس الملك»؛ یعنی عدالت اساس حکومت و هر نظام اقتصادی و اجتماعی است. این سخن نشان می‌دهد که فرهنگ سرمایه‌گذاری در نگاه دینی تنها به سودآوری فردی محدود نمی‌شود، بلکه مسئولیتی جمعی در برابر جامعه و رعایت انصاف و توازن را در بر می‌گیرد. از منظر دینی، سرمایه‌گذار نباید صرفاً به فکر منافع شخصی باشد بلکه باید توجه داشته باشد که سرمایه‌گذاری او چگونه می‌تواند به ارتقای رفاه عمومی، کاهش فقر و ایجاد فرصت‌های برابر برای همه اقشار جامعه کمک کند. این مسئولیت‌پذیری اجتماعی، یکی از وجوه تمایز فرهنگ سرمایه‌گذاری اسلامی است.

۴. پرهیز از اسراف و ربا و تأکید بر سرمایه‌گذاری معقول

یکی از مسائل بسیار مهم در فرهنگ اقتصادی قرآن، پرهیز از اسراف و مصرف بی‌رویه منابع است. در آیه ۲۷ سوره اسراف آمده است: «لَا تُبَذِّرْ تَبْذِيراً إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ»؛ یعنی اسراف، رفتاری ناپسند و نزد خداوند مورد نکوهش است. در فرهنگ سرمایه‌گذاری، این حکم به معنای ضرورت عقلانیت، پرهیز از ریسک‌های غیرضروری و استفاده بهینه از منابع است تا سرمایه بدون نتیجه یا با زیان از دست نرود.

همچنین حرمت ربا در قرآن (بقره: ۲۷۹) به عنوان یکی از قواعد اصلی اقتصاد اسلامی، تأکید می‌کند که سرمایه‌گذاری باید بر مبنای عدالت و رعایت حقوق طرفین باشد و سودآوری نباید با استثمار و فشار بر دیگری همراه باشد. در این راستا، فرهنگ سرمایه‌گذاری در اسلام همواره بر شفافیت، انصاف و همکاری تأکید دارد. امام علی (ع) نیز در این زمینه هشدار داده‌اند که مال‌اندوزی صرف و بی‌هدف، فساد و تباهی به دنبال دارد و سرمایه باید در مسیر درست و با هدف خدمت به جامعه به کار گرفته شود.

یکی از ارکان اساسی فرهنگ اقتصادی اسلام، ضرورت پرهیز از اسراف، اجتناب از ربا و حرکت در مسیر عقلانیت و تعادل در تصمیمات اقتصادی و سرمایه گذاری است. این اصول که در قرآن کریم، نهج البلاغه و سخنان اهل بیت (ع) به صراحت بیان شده اند، نه تنها ابعاد اخلاقی بلکه کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی گسترده ای دارند. قرآن کریم در آیه ای هشدارآمیز می فرماید: «إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ» (اسراء: ۲۷)؛ یعنی اسراف کنندگان برادران شیطان اند. این تعبیر تند و هشداردهنده نشان می دهد که اسراف از منظر الهی، نوعی فساد مالی است که نه تنها منجر به اتلاف منابع می شود بلکه ریشه بسیاری از ناکارآمدی های اقتصادی نیز به آن بازمی گردد. در فرهنگ سرمایه گذاری نیز، مصرف بی هدف یا سرمایه گذاری های هیجانی، نمونه هایی از همین اسراف مدرن به شمار می آید. در سوره فرقان نیز، یکی از ویژگی های بندگان شایسته خداوند را میانه روی در مصرف بیان کرده است: «وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا» (فرقان: ۶۷). این میانه روی، همان اصل تعادل و عقلانیت در اقتصاد است که به ویژه در سرمایه گذاری، به معنای ارزیابی دقیق فرصت ها، شناخت ریسک ها و اجتناب از زیاده روی یا افراط در هزینه کرد منابع است.

نهج البلاغه نیز آموزه های فراوانی در خصوص پرهیز از اسراف و مدیریت متعادل مالی دارد. امام علی (ع) می فرماید: «قوام العیش حسن التقدير»؛ یعنی اساس زندگی درست، مدیریت سنجیده و برنامه ریزی است. سرمایه گذاری در اسلام تنها صرف پول در پروژه ای اقتصادی نیست، بلکه یک تصمیم کلان بر پایه تفکر، تدبیر، آگاهی از نتایج و التزام به مسئولیت های اجتماعی است. از سوی دیگر، ربا به عنوان یک پدیده ضد عدالت در اقتصاد، به شدت در قرآن نکوهش شده است. خداوند در سوره بقره می فرماید: «فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ» (بقره: ۲۷۹)؛ یعنی اگر از ربا دست نکشید، آماده جنگ با خدا و رسول او باشید. شدت این لحن نشان می دهد که ربا نه تنها یک گناه فردی، بلکه یک تهدید جدی برای عدالت اجتماعی، سلامت اقتصادی و امنیت مالی جامعه است. ربا، زمینه ساز تمرکز ثروت در دست گروه های خاص، ایجاد شکاف های طبقاتی، از بین رفتن انگیزه کار و تولید و گسترش فقر

ساختاری می‌شود. سرمایه‌گذاری در نظام اقتصادی اسلامی، باید مبتنی بر مشارکت عادلانه، سود مشروع، مسئولیت دوطرفه و شفافیت کامل باشد، نه استثمار و رانت‌جویی. در احادیث اهل بیت (ع) نیز به صراحت نسبت به خطرات ربا هشدار داده شده است. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «درهم رباً أشد عند الله من ستٍّ و ثلاثین زنیۀ»؛ یعنی یک درهم ربا نزد خداوند از ۳۶ بار زنا با محارم گناهش سنگین‌تر است. امام صادق (ع) نیز فرمودند: «کسی که ربا می‌خورد، از دنیا نمی‌رود مگر آنکه دیوانه شود». این احادیث، تصویری واضح از آثار مخرب ربا در سطح فردی و اجتماعی ارائه می‌دهند.

در برابر این رفتارهای ناپسند اقتصادی، اسلام بر سرمایه‌گذاری معقول و سنجیده تأکید دارد. در قرآن آمده است: «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ» (اسراء: ۲۹)؛ یعنی نه دستت را ببند (بخل) و نه آن را کاملاً باز کن (اسراف). این تعبیر قرآنی اساس مدیریت مالی متعادل و سرمایه‌گذاری هدفمند را بیان می‌کند: نه در خرج کردن افراط شود و نه در حفظ سرمایه تفریط. امام علی (ع) در نهج البلاغه می‌فرماید: «مَنْ اتَّجَرَ بِغَيْرِ فِقْهِ فَقَدْ ارْتَطَمَ فِي الرُّبَا»؛ یعنی کسی که بدون آگاهی تجارت کند، در دام ربا می‌افتد. در نگاه اهل بیت (ع)، دانش، تدبیر و مسئولیت‌پذیری سه رکن اصلی تصمیم‌گیری اقتصادی هستند. فرهنگ سرمایه‌گذاری اسلامی، تأکید می‌کند که سرمایه باید در مسیر تولید واقعی، اشتغال‌زایی، تأمین نیازهای جامعه و حفظ عدالت اجتماعی به کار گرفته شود. این فرهنگ، ریشه در ارزش‌های اخلاقی همچون امانت‌داری، شفافیت، توکل، عدالت و تعاون دارد. سرمایه‌گذار مسلمان موظف است هم به سود خود بیندیشد و هم به آثار اجتماعی و بلندمدت فعالیت اقتصادی‌اش توجه کند. در نهایت، بر اساس آموزه‌های قرآنی و علوی، سرمایه‌گذاری باید مبتنی بر عقل، ایمان، عدالت، و دوراندیشی باشد؛ نه حرص، ربا، اسراف یا منفعت‌طلبی صرف. در این چارچوب، اقتصاد نه تنها ابزاری برای معیشت، بلکه بستری برای رشد معنوی، تقویت عدالت و آبادانی جامعه است.

۵. مشارکت مردم و اعتماد اجتماعی در فرهنگ سرمایه گذاری

در فرهنگ اقتصادی اسلام، مردم نه صرفاً مصرف کنندگان یا تماشاگران فرآیندهای کلان اقتصادی، بلکه کنشگران اصلی عرصه تولید و سرمایه گذاری هستند. مشارکت عمومی، اعم از مشارکت مالی، فکری و عملی، از ارکان توسعه پایدار و شکوفایی اقتصادی به شمار می رود. قرآن کریم، اصل «شورای اجتماعی» را در مدیریت جامعه مطرح کرده و می فرماید: «وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ» (شوری: ۳۸)؛ یعنی کارهای مؤمنان از طریق مشورت و هم فکری جمعی اداره می شود. این آیه، تنها ناظر به امور سیاسی نیست، بلکه مشارکت مردم در اقتصاد و سرمایه گذاری مشروع را نیز شامل می شود. سرمایه گذاری وقتی به فرهنگ اجتماعی تبدیل می شود که مردم احساس کنند در ساختن آینده اقتصادی کشور سهیم هستند. فرهنگ سرمایه گذاری اسلامی، برخلاف نظام های اقتصاد سودمحور، به دنبال ایجاد حس مسئولیت در جامعه است. در این نگاه، هر فرد موظف است با منابع خود، اعم از مالی، فکری یا مهارتی، در مسیر آبادانی جامعه و تقویت بنیان های اقتصادی آن گام بردارد. در آیه ۲۴۵ سوره بقره خداوند می فرماید: «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ»؛ این آیه با تعبیری لطیف، انفاق و مشارکت اقتصادی را به مثابه «قرض الحسنه به خداوند» معرفی می کند. مفهوم قرض الحسنه تنها به کمک های بلاعوض محدود نمی شود، بلکه شامل سرمایه گذاری با نیت خدمت به جامعه نیز هست.

اعتماد اجتماعی، رکن دیگر این منظومه است. هیچ جامعه ای بدون اعتماد نمی تواند سرمایه گذاری سالم و پایداری داشته باشد. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «الدِّينُ النَّصِيحَةُ»؛ یعنی اساس دین، خیرخواهی و صداقت است. اعتماد در فرهنگ اسلامی، از صداقت در گفتار، شفافیت در معاملات، پرهیز از فریب کاری و التزام به قراردادهای نشأت می گیرد. قرآن کریم در آیه ای مهم می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» (مائده: ۱)؛ وفای به عهد اساس پایداری تعاملات اقتصادی است. اگر مردم اطمینان نداشته باشند که سرمایه شان در جای درستی به کار گرفته می شود، یا اگر نسبت به سیاست های اقتصادی بی اعتماد شوند، جریان سرمایه گذاری دچار انحراف یا رکود خواهد شد. امام علی (ع) در نامه معروف خود به مالک اشتر، درباره اهمیت

جلب اعتماد مردم می‌فرمایند: «فَأَيُّهُمْ الْأَصْلُ وَإِلَيْهِمْ يُؤُولُ الْأَمْرُ»؛ یعنی مردم، بنیان قدرت و مشروعیت حکومت هستند و همه امور به آنان بازمی‌گردد. از این سخن می‌توان دریافت که مشارکت مردمی نه یک لطف حکومتی، بلکه یک حق مسلم و ضرورت عقلانی است. سرمایه‌گذاری بدون مشارکت مردم، نه عمق دارد، نه پایداری. همچنین، در اقتصاد اسلامی، مشارکت مردم تنها به ثروتمندان محدود نمی‌شود. طبق آموزه‌های اهل بیت (ع)، هر فرد می‌تواند به اندازه توان خود در توسعه اقتصادی سهم داشته باشد. امام باقر (ع) فرمودند: «مَنْ طَلَبَ الرِّزْقَ فِي الدُّنْيَا اسْتَعْفَافًا عَنِ النَّاسِ، وَسَعْيًا عَلَى أَهْلِهِ، وَتَعَطُّفًا عَلَى جَارِهِ، لَقِيَ اللَّهَ وَوَجَّهَهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ»؛ یعنی کسی که برای تأمین معاش خانواده و یاری دیگران تلاش کند، پاداشی عظیم خواهد داشت. این حدیث، کارآفرینی مسئولانه را می‌ستاید و از نقش فردی در پویایی اقتصادی دفاع می‌کند.

در نتیجه، فرهنگ سرمایه‌گذاری در اسلام، فرهنگی مشارکت‌محور، اخلاق‌مدار و مردم‌پایه است. اعتماد اجتماعی، سرمایه‌ای نرم اما حیاتی در این فرآیند است. دولت، رسانه‌ها، نهادهای دینی و آموزشی موظفاند این اعتماد را تقویت کرده و فضای امن، شفاف و حمایت‌گر برای حضور مردم در عرصه سرمایه‌گذاری فراهم آورند. تنها در این صورت است که سرمایه‌گذاری از یک رفتار مالی به یک وظیفه اجتماعی و ارزش الهی تبدیل خواهد شد؛ چیزی که هم باعث رشد اقتصادی می‌شود و هم انسجام اجتماعی را تقویت می‌کند.

نقش سرمایه‌گذاری در رشد اقتصادی، اشتغال و رفاه اجتماعی

الف) سرمایه‌گذاری به عنوان پیشران کلیدی اقتصاد

در ادبیات اقتصاد کلان، سرمایه‌گذاری یکی از مؤثرترین عوامل تحریک تقاضای کل، افزایش ظرفیت تولید، و رشد بلندمدت اقتصادی محسوب می‌شود. بر اساس نظریه‌های رشد کلاسیک و نئوکلاسیک، انباشت سرمایه یکی از عوامل اصلی رشد پایدار است که از طریق افزایش موجودی سرمایه فیزیکی، زیرساختی و انسانی، توان

تولیدی یک کشور را ارتقاء می‌بخشد. به‌ویژه در مدل رشد سولو^۱ (۱۹۵۶) افزایش سرمایه‌گذاری منجر به افزایش تولید سرانه در کوتاه‌مدت و پایداری رشد در بلندمدت می‌شود، هرچند در بلندمدت به شرط وجود پیشرفت فناوری، می‌توان بازدهی سرمایه‌گذاری را حفظ کرد. بنابراین، سرمایه‌گذاری نه‌فقط در زمان حال، بلکه در آینده نیز نقش‌آفرینی می‌کند و بنیان توسعه اقتصادی را شکل می‌دهد.

از منظر تقاضای کل، سرمایه‌گذاری یکی از چهار مؤلفه اصلی آن (مصرف، سرمایه‌گذاری، مخارج دولت و صادرات خالص) است که تغییرات آن تأثیرات مضاعفی بر سطح تولید و اشتغال دارد. نظریه کینزی به‌ویژه بر همین نقش تأکید دارد. جان مینارد کینز (۱۹۳۶) در کتاب معروف خود "نظریه عمومی اشتغال، بهره و پول" بیان می‌کند که سرمایه‌گذاری یکی از بی‌ثبات‌ترین اما مهم‌ترین عوامل در تغییرات کوتاه‌مدت GDP است، چرا که سرمایه‌گذاری به شدت تحت تأثیر انتظارات و اعتماد فعالان اقتصادی قرار دارد و تغییر آن‌ها می‌تواند چرخه‌های اقتصادی را تقویت یا تضعیف کند. به همین دلیل، دولت‌ها در شرایط رکودی معمولاً با سیاست‌های تحریک سرمایه‌گذاری مانند کاهش نرخ بهره، ارائه یارانه و تضمین‌های اعتباری، تلاش می‌کنند چرخ اقتصاد را به گردش درآورند.

علاوه بر این، دیدگاه‌های جدیدتری بر سرمایه‌گذاری تأکید دارند که فراتر از سرمایه‌گذاری فیزیکی است. نظریه رشد درون‌زا^۲ که توسط پل رومر (۱۹۹۰) و رابرت لوکاس (۱۹۸۸) توسعه یافته، نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی، دانش، نوآوری و تحقیق و توسعه (R&D) حتی تأثیر قوی‌تری نسبت به سرمایه‌گذاری فیزیکی بر رشد اقتصادی دارد. این نوع سرمایه‌گذاری نه‌تنها موجب ارتقاء بهره‌وری می‌شود، بلکه بازدهی فزاینده دارد و به کشورها اجازه می‌دهد با تکیه بر دانش بومی و فناوری، جایگاه خود را در اقتصاد جهانی ارتقاء دهند. برای مثال، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های دیجیتال، هوش مصنوعی، و انرژی‌های تجدیدپذیر در حال تبدیل شدن به شاخص‌های جدید قدرت اقتصادی در قرن ۲۱ هستند.

1 . Solow

2 . Endogenous Growth Theory

بر اساس گزارش‌های بانک جهانی و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، سرمایه‌گذاری به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه نه تنها یک ابزار اقتصادی، بلکه یک عامل نهادساز و تحول‌آفرین در ساختار بازار، دولت و جامعه محسوب می‌شود. سرمایه‌گذاری موجب شکل‌گیری تقاضا برای خدمات قانونی، مالی، آموزشی و فناوریانه شده و در عین حال به شفاف‌سازی، ایجاد رقابت و بهبود حکمرانی اقتصادی کمک می‌کند. به همین علت، در بسیاری از سیاست‌های توسعه‌ای، هدف‌گذاری رشد اقتصادی بدون طراحی مکانیزم‌های پایدار برای تحریک سرمایه‌گذاری مؤثر، عملاً ناکارآمد خواهد بود.

در ایران، سهم پایین سرمایه‌گذاری از تولید ناخالص داخلی در دهه اخیر، که در برخی سال‌ها به کمتر از ۲۰ درصد رسیده است، یکی از عوامل اصلی کندی رشد اقتصادی و ضعف اشتغال پایدار محسوب می‌شود (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۲). کاهش تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، فرسایش زیرساخت‌ها، و جایگزینی سرمایه‌گذاری‌های غیرمولد به جای سرمایه‌گذاری‌های مولد، چالش‌هایی جدی برای حرکت به سمت توسعه پایدار به شمار می‌آیند. برای بازگشت به مسیر رشد، لازم است سیاست‌گذاری‌ها به گونه‌ای طراحی شود که هم از نظر محیط نهادی و هم از نظر مشوق‌های اقتصادی، مسیر سرمایه‌گذاری در تولید، فناوری، نیروی انسانی و زیرساخت را تسهیل کند.

(ب) سرمایه‌گذاری و اشتغال‌زایی

سرمایه‌گذاری یکی از کلیدی‌ترین ابزارهای ایجاد اشتغال در اقتصادهای مدرن محسوب می‌شود. در چارچوب مدل‌های کینزی و نئوکلاسیک، افزایش سرمایه‌گذاری به‌طور مستقیم بر سطح تقاضای کل تأثیر می‌گذارد و با ایجاد ظرفیت‌های جدید در تولید کالا و خدمات، نیاز به نیروی کار را افزایش داده و موجب کاهش نرخ بیکاری می‌شود. در نگاه کینزی، سرمایه‌گذاری یک عنصر ناپایدار اما محرک اصلی رشد اقتصادی در کوتاه‌مدت است و افزایش آن باعث تحریک تولید، درآمد و در نهایت

اشتغال می‌شود (کینز^۱، ۱۹۳۶). از این رو، بسیاری از سیاست‌های ضد رکودی دولت‌ها، بر تشویق سرمایه‌گذاری عمومی و خصوصی به‌ویژه در بخش‌های مولد تمرکز دارد.

سرمایه‌گذاری در بخش‌هایی مانند صنعت، کشاورزی، انرژی، فناوری و ساخت‌وساز، با ضریب اشتغال‌زایی بالاتری نسبت به سایر فعالیت‌های اقتصادی همراه است. طبق مطالعات صندوق بین‌المللی پول^۲ (۲۰۲۲)، در کشورهای در حال توسعه، هر یک درصد افزایش در نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی، می‌تواند بین ۰.۳ تا ۰.۵ درصد رشد اشتغال را در پی داشته باشد. علاوه بر اشتغال مستقیم، بسیاری از سرمایه‌گذاری‌ها دارای آثار جانبی مثبت^۳ هستند که به اشتغال غیرمستقیم در زنجیره تأمین، حمل‌ونقل، بازاریابی و خدمات پس از فروش نیز منجر می‌شوند. این پدیده در اقتصاد به عنوان "اثر چندبرابر اشتغال‌زایی" شناخته می‌شود.

در سطح کلان، سرمایه‌گذاری نه تنها بر کمیت اشتغال، بلکه بر کیفیت اشتغال نیز تأثیرگذار است. سرمایه‌گذاری در صنایع با فناوری بالا یا بخش‌های دانش‌بنیان، مستلزم به‌کارگیری نیروی انسانی ماهر و متخصص است. این فرآیند منجر به ارتقاء مهارت نیروی کار، افزایش بهره‌وری و در نهایت افزایش سطح دستمزد می‌شود. بر همین اساس، کشورهای پیشرو در سیاست‌گذاری اشتغال، سرمایه‌گذاری در آموزش فنی و حرفه‌ای و نوسازی صنایع را مکمل یکدیگر در ایجاد اشتغال پایدار می‌دانند (سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۴، ۲۰۱۹). همچنین، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های فیزیکی (راه، آب، برق، اینترنت) و اجتماعی (سلامت، آموزش، مسکن) نیز نقش مهمی در ایجاد فرصت‌های شغلی در مناطق محروم و توسعه نیافته دارد و از مهاجرت‌های اجباری به مراکز شهری جلوگیری می‌کند.

از سوی دیگر، ترکیب نوع سرمایه‌گذاری نیز در تأثیر آن بر اشتغال حیاتی است. سرمایه‌گذاری‌هایی که صرفاً به منظور خودکارسازی و کاهش نیروی انسانی صورت

1 . Keynes

2 . IMF

3 . positive externalities

4 . OECD

می گیرند، گرچه ممکن است بهره‌وری را افزایش دهند، اما در کوتاه‌مدت به کاهش فرصت‌های شغلی منجر می‌شوند. در مقابل، سرمایه‌گذاری در پروژه‌های کاربر^۱ مانند ساخت‌وساز، خدمات عمومی، کشاورزی نوین و صنایع دستی، با ظرفیت بالای اشتغال‌زایی مواجه هستند. بنابراین، انتخاب ترکیب بهینه سرمایه‌گذاری میان صنایع کاربر و سرمایه‌بر، نیازمند ارزیابی دقیق وضعیت بازار کار و ساختار جمعیتی کشور است.

در ایران، بررسی گزارش‌های رسمی مرکز آمار نشان می‌دهد که یکی از دلایل اصلی نرخ بالای بیکاری در دهه گذشته، رکود در سرمایه‌گذاری مولد به‌ویژه در بخش خصوصی بوده است. کاهش شدید نرخ تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، فرار سرمایه، و تمرکز بر بازارهای غیرمولد مانند ارز و طلا، موجب شده است که ظرفیت اشتغال‌زایی اقتصاد کاهش یابد. از این‌رو، تقویت محیط سرمایه‌گذاری و هدایت منابع به بخش‌های مولد، کلید اصلی حل مسئله اشتغال در کشور است.

(ج) سرمایه‌گذاری، بهره‌وری و فناوری: سه‌گانه رشد در اقتصاد نوین

در اقتصادهای نوین، سرمایه‌گذاری تنها به معنای انباشت دارایی فیزیکی نیست؛ بلکه ابزار قدرتمندی برای ارتقاء بهره‌وری و انتقال فناوری محسوب می‌شود. در واقع، آنچه سرمایه‌گذاری را به محرک اصلی رشد اقتصادی تبدیل می‌کند، نه صرفاً حجم آن، بلکه ترکیب و کیفیت آن در جهت ارتقاء ظرفیت تولیدی و فناوریانه اقتصاد است. به عبارت دیگر، سرمایه‌گذاری مؤثر باید بتواند با بهره‌گیری از فناوری‌های نو و تقویت بهره‌وری کل عوامل تولید، سطح رقابت‌پذیری و تاب‌آوری اقتصاد را در بلندمدت افزایش دهد.

از منظر نظری، ارتباط میان سرمایه‌گذاری، بهره‌وری و فناوری در نظریه رشد درون‌زا^۲، که توسط پل رومر (۱۹۹۰) و رابرت لوکاس (۱۹۸۸) توسعه یافته، به روشنی توضیح داده شده است. در این نظریه، برخلاف مدل سولو، سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه (R&D)، آموزش و فناوری‌های نو دارای بازدهی فزاینده است و نقش مستقیمی در

1. labor-intensive

2. Endogenous Growth Theory

افزایش بهره‌وری کل عوامل تولید دارد. طبق داده‌های صندوق بین‌المللی پول و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، کشورهایی که نسبت بالاتری از تولید ناخالص داخلی خود را به سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه اختصاص می‌دهند (بیش از ۲.۵ درصد مانند کره جنوبی و آلمان)، در بلندمدت دارای رشد اقتصادی پایدارتر و نرخ بهره‌وری بالاتری هستند (سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۱، ۲۰۲۱).

بهره‌وری، که به‌طور کلی به نسبت تولید به میزان ورودی‌ها اطلاق می‌شود، یکی از مؤثرترین شاخص‌های عملکرد اقتصادی است. سرمایه‌گذاری در فناوری‌های پیشرفته، زیرساخت‌های دیجیتال، خودکارسازی، آموزش نیروی انسانی، و بهینه‌سازی فرایندهای تولیدی، همه عواملی هستند که منجر به افزایش بهره‌وری می‌شوند. سرمایه‌گذاری‌هایی که فناوری‌های جدید را به بنگاه‌های اقتصادی منتقل می‌کنند، نه تنها هزینه تولید را کاهش می‌دهند بلکه کیفیت و تنوع محصولات را نیز افزایش می‌دهند. گزارش‌های سالانه بانک جهانی و OECD نشان می‌دهد که افزایش بهره‌وری سهم قابل توجهی از رشد اقتصادی را در کشورهای توسعه‌یافته به خود اختصاص می‌دهد، در حالی که در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، به دلیل سرمایه‌گذاری ناکارآمد و قدیمی، بهره‌وری کل عوامل تولید رشد منفی یا راکد دارد (بانک جهانی، ۲۰۲۳).

همچنین سرمایه‌گذاری در فناوری، علاوه بر تأثیر بر بهره‌وری، نقش اساسی در تغییر ساختار اقتصادی دارد. با ورود فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی، بلاک‌چین، اینترنت اشیا و رباتیک، اقتصادها از ساختار سنتی مبتنی بر نیروی کار ساده، به سمت اقتصاد دانش‌بنیان و خلاق حرکت می‌کنند. این تحول موجب می‌شود که ارزش افزوده بیشتری در زنجیره تولید خلق شود و اقتصادها بتوانند در بازارهای جهانی رقابت‌پذیر شوند. این تحول فناورانه همچنین تقاضا برای نیروی کار ماهر را افزایش داده و ساختار اشتغال را به نفع تخصص‌گرایی تغییر می‌دهد.

1. OECD

در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، که چالش‌هایی همچون پایین بودن نرخ تشکیل سرمایه، بهره‌وری ضعیف، و فناوری منسوخ وجود دارد، سرمایه‌گذاری فناورانه می‌تواند کلید عبور از تله درآمد متوسط و رکود بهره‌وری باشد. بر اساس گزارش‌های رسمی مرکز آمار ایران (۱۴۰۲)، رشد بهره‌وری کل عوامل تولید در بسیاری از سال‌های اخیر منفی بوده که این مسئله با افت سرمایه‌گذاری مولد و ضعف نوآوری در ارتباط مستقیم قرار دارد. بنابراین، سرمایه‌گذاری هدفمند در فناوری، آموزش و زیرساخت‌های دانشی، شرط لازم برای ارتقاء بهره‌وری و حرکت به سوی اقتصاد مقاوم و پویاست.

(د) سرمایه‌گذاری و رفاه اجتماعی: پیوندی بنیادین در اقتصاد توسعه

در اقتصادهای مدرن، سرمایه‌گذاری نه تنها به عنوان ابزار رشد تولید و اشتغال، بلکه به عنوان یک محرک کلیدی برای ارتقاء سطح رفاه اجتماعی شناخته می‌شود. رفاه اجتماعی در مفهوم گسترده‌ی خود، شامل شاخص‌هایی چون کاهش فقر، بهبود توزیع درآمد، افزایش امید به زندگی، دسترسی عادلانه به خدمات عمومی، آموزش، سلامت و امنیت اجتماعی است. سرمایه‌گذاری در این حوزه‌ها نقش زیربنایی دارد و می‌تواند موجب بهبود پایدار کیفیت زندگی شهروندان شود (بانک جهانی، ۲۰۲۲).

سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اجتماعی (مانند آموزش، بهداشت، مسکن، آب آشامیدنی سالم، حمل‌ونقل عمومی و ارتباطات) یکی از اصلی‌ترین مسیرهای ارتقاء رفاه عمومی محسوب می‌شود. بر اساس گزارش بانک جهانی، سرمایه‌گذاری مؤثر در این بخش‌ها نه تنها رشد اقتصادی را تسریع می‌کند، بلکه به کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای و طبقاتی کمک کرده و بنیان‌های عدالت اجتماعی را تقویت می‌نماید. به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، کمبود سرمایه‌گذاری در این حوزه‌ها یکی از دلایل اصلی نابرابری و فقر پایدار است (بانک جهانی، ۲۰۲۳).

از منظر نظری، در مدل‌های رفاه اجتماعی نئوکینزی، فرض بر این است که دولت از طریق سرمایه‌گذاری عمومی در خدمات اجتماعی می‌تواند هم بهره‌وری اقتصادی را

ارتقاء دهد و هم «سرمایه انسانی» را تقویت کند. نظریه سرمایه انسانی بکر^۱ (۱۹۶۴) نیز تأکید دارد که سرمایه گذاری در آموزش و سلامت باعث افزایش بهره‌وری نیروی کار و ارتقاء درآمد خانوارها می‌شود، که به صورت غیرمستقیم به رفاه بالاتر منجر می‌گردد. همچنین، گزارش‌های OECD نشان می‌دهند کشورهایی که بیش از ۷ درصد تولید ناخالص داخلی خود را صرف سرمایه گذاری در آموزش و سلامت می‌کنند، شاخص‌های توسعه انسانی^۲ بالاتری دارند و فاصله طبقاتی در آن‌ها کمتر است (سازمان همکاری اقتصادی و توسعه، ۲۰۲۰).

یکی دیگر از ابعاد مهم سرمایه گذاری برای رفاه اجتماعی، کاهش هزینه‌های اجتماعی در بلندمدت است. به عنوان مثال، سرمایه گذاری در پیشگیری‌های سلامت (مانند واکسیناسیون، آموزش سلامت، بهداشت محیط) هزینه‌های درمانی را در آینده کاهش می‌دهد. یا سرمایه گذاری در آموزش ابتدایی و مهارت‌آموزی، می‌تواند نرخ جرم و آسیب‌های اجتماعی را در بلندمدت کاهش دهد. این منطق در ادبیات اقتصادی به "سرمایه گذاری برای کاهش هزینه‌های آینده"^۳ معروف است (اسپینگ-اندروسون^۴، ۱۹۹۹).

در ایران، با وجود آن‌که بخشی از بودجه عمومی صرف حوزه‌های اجتماعی می‌شود، اما نسبت این سرمایه گذاری‌ها به تولید ناخالص داخلی در مقایسه با میانگین جهانی پایین‌تر است. همچنین، بخش قابل توجهی از این هزینه‌ها ماهیت مصرفی داشته و به پروژه‌های زیرساختی و پایدار تخصیص نمی‌یابد. در حالی که به طور خاص در مناطق محروم، سرمایه گذاری‌های اجتماعی می‌تواند یکی از مؤثرترین ابزارهای کاهش فقر، جلوگیری از مهاجرت‌های اجباری و ارتقاء انسجام اجتماعی باشد. تحلیل‌های مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۴۰۲) نیز تأکید می‌کنند که هر ریال سرمایه گذاری در آموزش و سلامت، بازده اجتماعی چند برابری در بلندمدت خواهد داشت.

1 . Becker

2 . HDI

3 . Preventive Social Investment

4 . Esping-Andersen

تحلیل تطبیقی سرمایه گذاری در نظام های اقتصادی مختلف

سرمایه گذاری به عنوان یکی از اصلی ترین ابزارهای تخصیص منابع در اقتصاد، در بسترهای نظری مختلف از منظر ماهیت، هدف و مکانیسم هدایت با تعاریف متفاوتی روبروست. در واقع، نگاه به سرمایه گذاری، تابعی از فلسفه سیاسی - اقتصادی هر نظام است؛ چرا که سرمایه گذاری، به عنوان فرآیندی که به توزیع منابع کمیاب برای خلق ارزش آتی منجر می شود، در عمیق ترین لایه های ساختار اجتماعی، فرهنگی و حقوقی هر جامعه ریشه دارد. در این چارچوب، مقایسه تطبیقی سرمایه گذاری در نظام های اقتصادی سرمایه داری، سوسیالیستی و اقتصاد اسلامی، تصویری روشن از تفاوت های بنیادین در نوع نگاه به مالکیت، سود، عدالت، دولت و نقش مردم در اقتصاد ارائه می دهد.

در نظام سرمایه داری که بر اصول مالکیت خصوصی، بازار آزاد و سود فردی استوار است، سرمایه گذاری به عنوان فرآیندی خصوصی، خودتنظیم، و سودمحور تعریف می شود. در این نظام، انگیزه اصلی سرمایه گذاری، حداکثرسازی بازده برای مالکان سرمایه است و بازار به صورت خودکار از طریق مکانیسم قیمت ها، منابع را به بخش های با بازده بالاتر هدایت می کند (منکیو^۱، ۲۰۲۱). دولت صرفاً در شرایط شکست بازار و حفظ چارچوب قانونی وارد مداخله می شود. ابزارهایی مانند نرخ بهره، نرخ مالیات، انتظارات تورمی و سیاست های پولی بانک مرکزی، محرک های اصلی برای سرمایه گذاری خصوصی هستند. در عین حال، یکی از نقدهای اساسی به این مدل آن است که سرمایه گذاری در غیاب کنترل های اجتماعی می تواند به سمت فعالیت های غیرمولد، سفته بازی، یا منابع سوداگرانه سوق پیدا کند که نه تنها رشد اقتصادی را تقویت نمی کند بلکه نابرابری را نیز افزایش می دهد.

در سوی مقابل، نظام سوسیالیستی با مبنای فلسفی مالکیت عمومی ابزار تولید، سرمایه گذاری را نه به عنوان تصمیم فردی، بلکه به عنوان بخشی از برنامه ریزی کلان اجتماعی در نظر می گیرد. در این نظام، دولت مالک منابع و تصمیم گیر نهایی درباره

1. Mankiw

تخصیص سرمایه است. اولویت سرمایه‌گذاری نه بازده مالی، بلکه توسعه عادلانه، اشتغال کامل، و برآورده‌سازی نیازهای اساسی مردم است. سرمایه‌گذاری در صنایع سنگین، زیرساخت‌ها و خدمات عمومی، بدون در نظر گرفتن سودآوری مالی، مورد توجه است. اگرچه این نگاه در مقاطعی منجر به صنعتی‌سازی سریع (مانند شوروی در دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰) شد، اما در بلندمدت به دلیل ناکارآمدی، فقدان انگیزه، و عدم پاسخ‌گویی به نیازهای بازار، به رکود و نارضایتی عمومی منجر شد (ساموئلسون و نوردهاوس^۱، ۲۰۱۰). سقوط اقتصادهای برنامه‌ریزی‌شده در اواخر قرن بیستم، نشانه‌ای از محدودیت‌های سرمایه‌گذاری متمرکز بدون مشارکت واقعی مردم است.

در این میان، اقتصاد اسلامی به‌عنوان یک نظام اقتصادی متمایز، تلاش می‌کند تا تعادلی بین کارایی بازار، نقش هدایتی دولت و اصول اخلاقی - شرعی برقرار کند. در این نگاه، سرمایه‌گذاری نه تنها ابزاری اقتصادی، بلکه مسئولیتی اجتماعی و وظیفه‌ای دینی است. سرمایه‌گذار باید به قصد خلق ارزش حلال و خدمت به جامعه وارد فعالیت اقتصادی شود و سرمایه نباید صرفاً در مسیر سودجویی شخصی یا فعالیت‌های غیرمولد مانند احتکار، دلالی یا معاملات ربوی به کار گرفته شود (چاپرا^۲، ۲۰۰۸). ابزارهایی نظیر مشارکت در سود و زیان (مضاربه، مشارکه)، حذف بهره از نظام مالی، استفاده از نهادهایی مانند وقف، زکات، و نهادهای مردمی مثل تعاونی‌ها، سرمایه‌گذاری را به سوی تولید واقعی، عدالت اجتماعی و توانمندسازی گروه‌های کم‌برخوردار هدایت می‌کند. در عین حال، دولت اسلامی وظیفه دارد با وضع مقررات الهام‌گرفته از فقه اقتصادی، بستر شفاف و عادلانه‌ای برای جذب سرمایه فراهم کند.

در گفتمان اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، سرمایه‌گذاری با ترکیبی از رویکردهای بازار، هدایت‌گری دولت، و اصول عدالت‌محور اسلامی تعریف می‌شود. اصول ۴۳ و ۴۴ قانون اساسی بر لزوم تأمین عدالت اجتماعی، افزایش تولید، استقلال اقتصادی، و جلوگیری از سلطه بیگانگان در فرآیند سرمایه‌گذاری تأکید دارند. بر این اساس، دولت موظف است ضمن فراهم کردن زمینه برای فعالیت بخش خصوصی، سیاست‌هایی

1 . Samuelson & Nordhaus
2 . Chapra

مانند توزیع عادلانه فرصت‌های سرمایه‌گذاری، حذف انحصارات، حمایت از سرمایه‌گذاران داخلی، مردمی‌سازی اقتصاد، و تقویت شفافیت نهادی را در پیش بگیرد. سیاست‌های کلی اصل ۴۴، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (۱۳۹۲)، و قوانین جهش تولید دانش‌بنیان و تسهیل فضای کسب‌وکار، همگی در راستای این رویکرد شکل گرفته‌اند.

نکته مهم در نظام جمهوری اسلامی، تأکید بر سرمایه‌گذاری درونی است؛ یعنی تمرکز بر ظرفیت‌های داخلی، منابع مردمی، سرمایه اجتماعی و توان دانشی به‌جای تکیه بر سرمایه خارجی صرف. در این نگاه، سرمایه‌گذاری باید علاوه بر رشد اقتصادی، به اهدافی چون کاهش وابستگی، ارتقاء اقتدار ملی، ایجاد عدالت منطقه‌ای و تقویت سرمایه انسانی و اجتماعی نیز منجر شود. از این‌رو، جمهوری اسلامی ایران تلاش دارد با الهام از اقتصاد اسلامی، مدلی از سرمایه‌گذاری مبتنی بر «اخلاق، عدالت و کارایی» ارائه دهد؛ مدلی که با تکیه بر تولید دانش‌بنیان، مردم‌محوری و حمایت هوشمندانه دولتی، بتواند چالش‌های اقتصاد ایران را در شرایط تحریم، محدودیت منابع و رقابت جهانی پاسخ دهد.

رابطه سرمایه‌گذاری با عدالت اقتصادی و اجتماعی

در نظریه‌های نوین توسعه، سرمایه‌گذاری نه تنها به‌عنوان پیشران رشد اقتصادی، بلکه به‌عنوان یکی از ابزارهای بنیادین برای تحقق عدالت اقتصادی و اجتماعی شناخته می‌شود. سرمایه‌گذاری زمانی به توسعه پایدار منتهی می‌شود که منافع حاصل از آن به‌طور فراگیر در بین مناطق، اقشار اجتماعی و گروه‌های اقتصادی توزیع شود. در غیر این صورت، سرمایه‌گذاری صرفاً موجب انباشت ثروت در یک طبقه خاص یا منطقه خاص شده و شکاف‌های اجتماعی را تعمیق می‌بخشد (استگلیتز^۱، ۲۰۱۲). بنابراین، برنامه‌ریزی برای سرمایه‌گذاری نباید صرفاً بر بازده مالی و اقتصادی تمرکز کند، بلکه

1. Stiglitz

باید هم‌زمان معیارهای عدالت اجتماعی، برابری فرصت‌ها و کاهش فقر را نیز لحاظ کند.

از منظر عدالت اقتصادی، سرمایه‌گذاری زمانی عادلانه تلقی می‌شود که به توزیع عادلانه منابع و فرصت‌ها بین افراد و مناطق کمک کند. در الگوهای اقتصاد نهادگرا و توسعه‌گرا، سرمایه‌گذاری‌هایی که به ایجاد زیرساخت‌های عمومی، آموزش، سلامت، فناوری، توانمندسازی اقشار کم‌درآمد و افزایش دسترسی به خدمات مالی برای طبقات فرودست منجر می‌شوند، به‌عنوان سرمایه‌گذاری‌های فراگیر شناخته می‌شوند (کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه ای^۱، ۲۰۱۰). این نوع سرمایه‌گذاری با افزایش قابلیت‌های انسانی و افزایش مشارکت اقتصادی اقشار محروم، بستر رشد متوازن‌تری را فراهم می‌کند. مثلاً سرمایه‌گذاری در آموزش و مهارت‌آموزی در مناطق محروم، منجر به کاهش نابرابری فرصت‌ها و افزایش تحرک اجتماعی خواهد شد.

در بُعد عدالت منطقه‌ای، جهت‌دهی هدفمند سرمایه‌گذاری به مناطق کمتر توسعه‌یافته می‌تواند یکی از مؤثرترین ابزارها برای کاهش شکاف‌های جغرافیایی توسعه باشد. در بسیاری از کشورها، توسعه نامتوازن موجب تمرکز سرمایه‌گذاری‌ها در پایتخت‌ها و کلان‌شهرها شده و مناطق روستایی، مرزی و محروم از مسیر توسعه بازمانده‌اند. این تمرکز مکانی سرمایه‌گذاری، پیامدهایی مانند مهاجرت‌های اجباری، حاشیه‌نشینی، بحران مسکن و فشار بر زیرساخت‌های شهری را در پی دارد. در مقابل، تجربه کشورهایی چون چین، برزیل و ترکیه نشان می‌دهد که با سیاست‌های هدفمند (مانند اعطای مشوق‌های مالیاتی، تسهیلات یارانه‌ای، توسعه شهرک‌های صنعتی در مناطق محروم و واگذاری طرح‌های عمرانی به بخش خصوصی، می‌توان مسیر سرمایه‌گذاری را به سمت مناطق کم‌برخوردار هدایت کرد و توازن منطقه‌ای را بهبود بخشید (بانک جهانی، ۲۰۲۱).

علاوه بر آن، سرمایه‌گذاری‌های عمومی در زیرساخت‌های اجتماعی نظیر شبکه حمل‌ونقل، ارتباطات، تأمین آب، برق و اینترنت در مناطق محروم، از ملزومات تحقق عدالت فضایی و توسعه متوازن است. این سرمایه‌گذاری‌ها نه تنها امکان جذب سرمایه‌گذار خصوصی را افزایش می‌دهد، بلکه هزینه‌های تولید را در این مناطق کاهش داده و مزیت نسبی ایجاد می‌کند. بدین ترتیب، سرمایه‌گذاری تبدیل به ابزاری مؤثر برای توزیع عادلانه فرصت‌های رشد اقتصادی در سراسر کشور می‌شود.

در گفتمان اسلامی و به‌ویژه در سیاست‌گذاری‌های جمهوری اسلامی ایران، نیز این رویکرد برجسته است. طبق اصل ۴۳ قانون اساسی، تأمین نیازهای اساسی همه آحاد جامعه، رفع فقر، حمایت از محرومان و گسترش فرصت‌های برابر در فعالیت‌های اقتصادی، اهداف کلان نظام محسوب می‌شود. همچنین در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و قوانین مربوط به توسعه متوازن، بر ضرورت هدایت سرمایه‌گذاری‌ها به مناطق کمتر برخوردار، بهره‌برداری عادلانه از منابع طبیعی، و مردمی‌سازی اقتصاد تأکید شده است (مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۲). در این چارچوب، سرمایه‌گذاری باید با اولویت‌بخشی به بخش‌های اشتغال‌زا، کوچک‌مقیاس و دانش‌بنیان در مناطق محروم طراحی شود تا هم به رشد اقتصادی و هم به عدالت اجتماعی خدمت کند.

از منظر نظری، اقتصاددانانی مانند آمارتیاسن، استیگلیتز و پیکتی بر این باورند که سرمایه‌گذاری می‌تواند سازوکار مهمی برای بازتوزیع فرصت‌ها و کاهش نابرابری‌ها باشد، اگر و تنها اگر با سیاست‌های مکمل نظیر مالیات تصاعدی، حمایت‌های اجتماعی، تقویت سرمایه انسانی و کاهش موانع نهادی برای مشارکت اقشار کم‌درآمد همراه شود (سن، ۱۹۹۹؛ استیگلیتز، ۲۰۱۲؛ پیکتی، ۲۰۱۴)^۱. در واقع، سرمایه‌گذاری به‌تنهایی تضمین‌کننده عدالت نیست، اما اگر در چارچوب یک نظام اقتصادی با رویکرد عدالت‌محور قرار گیرد، می‌تواند به شکل‌گیری جامعه‌ای توانمند، برابر و پایدار منتهی شود.

1. Sen, 1999; Stiglitz, 2012; Piketty, 2014

مفهوم «تولید» در گفتمان اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

مفهوم «تولید» در گفتمان اقتصادی جمهوری اسلامی، فراتر از تعاریف رایج در اقتصاد متعارف قرار می گیرد و تنها به معنای تولید کالا و خدمات برای کسب سود اقتصادی نیست. در این گفتمان، «تولید» یک مفهوم راهبردی و تمدنی است که در قلب منظومه فکری انقلاب اسلامی جای دارد و در پیوندی عمیق با استقلال اقتصادی، عدالت اجتماعی، امنیت ملی، و احیای تمدن اسلامی تعریف می شود. از این منظر، تولید نه فقط یک ضرورت اقتصادی، بلکه یک رسالت انقلابی و فرهنگی برای رهایی از وابستگی، غلبه بر استضعاف و تقویت پایه های اقتدار ملی است.

نگاهی به بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی طی دو دهه اخیر، نشان می دهد که تولید نه تنها به عنوان عامل اشتغال و رشد اقتصادی، بلکه به عنوان رکن استقلال و عزت ملی مورد تأکید قرار گرفته است. به عنوان مثال، ایشان در سال ۱۳۹۸ تصریح می کنند: «اگر تولید را در کشور رونق دهیم، بسیاری از مشکلات معیشتی مردم، اشتغال جوانان و حتی وابستگی به بیگانگان کاهش می یابد». این نگاه چندوجهی به تولید، باعث شده است که از سال ۱۳۸۷ تاکنون، بیش از ۱۲ شعار سال حول محورهایی چون «تولید ملی»، «اقتصاد مقاومتی»، «تولید دانش بنیان»، «رونق تولید» و «رشد تولید» شکل بگیرد، که همه نشان از جایگاه بنیادی این مفهوم در گفتمان جمهوری اسلامی دارد (نگاهداری، ۱۴۰۲). این روند مفهومی بیانگر آن است که رهبر انقلاب تولید را نه یک مسئله مقطعی، بلکه مسئله ای راهبردی و اولویت دار در حل مشکلات اقتصادی کشور می داند. به ویژه در سال های اخیر، با توجه به فشار تحریم ها و محدودیت های ارزی، تأکید بر رشد تولید به عنوان محور اصلی مقاومت اقتصادی بیش از پیش برجسته شده است. ایشان در پیام نوروزی سال ۱۴۰۴ نیز تصریح می کنند که: «تولید کلید حل بسیاری از مشکلات اقتصادی کشور از جمله تورم و بیکاری است، و اگر تولید ملی رشد کند، وابستگی کاهش می یابد، صادرات افزایش می یابد و درآمد ملی بالا می رود». این تأکید مکرر بر تولید در نام گذاری سالانه، نشان دهنده مرکزیت یافتن تولید در سیاست گذاری کلان اقتصادی جمهوری اسلامی و لزوم شکل گیری اجماع ملی برای تحقق آن است.

از سوی دیگر، در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (۱۳۹۲) که توسط رهبر معظم انقلاب ابلاغ شد، تولید نقش مرکزی دارد. در این سند، تولید به مثابه یک ابزار مقاوم‌سازی اقتصاد در برابر تکانه‌های خارجی و داخلی، تحریم‌ها، و فشارهای ساختاری نظام سلطه تعریف شده است. بندهای متعدد این سیاست‌ها (مانند توسعه کارآفرینی، افزایش بهره‌وری، تقویت تولید صادرات‌محور، مردمی‌سازی اقتصاد، و تأکید بر اقتصاد دانش‌بنیان) همگی حاکی از نگاه عمیق به تولید به عنوان زیربنای استقلال اقتصادی کشور هستند. در واقع، اقتصاد مقاومتی، اقتصاد تولیدمحور است؛ نه اقتصاد مصرف‌گرا، دلال‌محور یا وابسته به واردات.

در گفتمان انقلاب اسلامی، تولید باید دانش‌بنیان، درون‌زا، مردمی و عدالت‌محور باشد. به همین دلیل، تولید در چارچوب این گفتمان، با مفاهیم گسترده‌تری نظیر خودکفایی، حمایت از تولید داخلی، مردمی‌سازی ثروت، توزیع عادلانه منابع و جلوگیری از سلطه اقتصادی بیگانگان گره خورده است. تفاوت اساسی این نگاه با الگوهای نئولیبرال در این است که تولید در جمهوری اسلامی صرفاً تابع مکانیزم‌های بازار نیست، بلکه امری راهبردی است که سیاست‌گذار موظف به حمایت از آن، هدایت منابع به سمت آن، و حفاظت از آن در برابر تهاجمات داخلی و خارجی است.

در اسناد رسمی مانند سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ نیز تولید به عنوان زیربنای تحقق ایران قدرتمند، پیشرفته و الهام‌بخش تعریف شده است. طبق این سند، ایران باید به جایگاهی دست یابد که در منطقه، قدرت اول اقتصادی، علمی و فناوری شود و این هدف جز از طریق سرمایه‌گذاری در تولید و توسعه ظرفیت‌های درونی امکان‌پذیر نیست. همچنین در قوانین مهمی مانند قانون جهش تولید دانش‌بنیان و برنامه‌های توسعه پنج‌ساله، تولید نه تنها در بخش صنعت بلکه در بخش کشاورزی، انرژی، خدمات نوآورانه و فناوری اطلاعات مورد حمایت راهبردی قرار گرفته است.

افزون بر این، در گفتمان اقتصادی جمهوری اسلامی، تولید صرفاً جنبه فیزیکی ندارد، بلکه می‌تواند به تولید فکری، فرهنگی و نرم نیز بسط داده شود. در این چارچوب، تولید اندیشه، علم، محتوا، رسانه و فرهنگ نیز بخشی از راهبرد اقتصاد مقاومتی

محسوب می‌شود. همان‌طور که تولید کالا و خدمات موجب تقویت استقلال اقتصادی است، تولید علم و فرهنگ نیز استقلال فکری و هویتی جامعه را تضمین می‌کند. به تعبیر رهبر انقلاب، «تولید فقط کارخانه و مزرعه نیست؛ تولید فکر، تولید فرهنگ، تولید امنیت و حتی تولید الگوی سبک زندگی هم هست».

در نتیجه، مفهوم تولید در جمهوری اسلامی ایران، ترکیبی از اهداف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و تمدنی است. این نگاه برخلاف الگوهای صرفاً سرمایه‌محور در اقتصادهای غربی، بر نقش تولید در ارتقاء کرامت انسانی، تقویت مشارکت اجتماعی، توازن منطقه‌ای، و تحقق عدالت تأکید دارد. تولید در این گفتمان، یک راهبرد تمدنی برای پایه‌گذاری جامعه اسلامی مقتدر و مقاوم در برابر سلطه جهانی است.

منابع و مآخذ

- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (مدظله‌العالی): <https://farsi.khamenei.ir>
- نگاهداری، ب. (۱۴۰۲). تحلیل شعار سال ۱۴۰۴ در پیوستار شعارهای سال. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- مجمع تشخیص مصلحت نظام. (۱۳۹۲). سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی. تهران: دبیرخانه مجمع.
- دفتر مقام معظم رهبری. (۱۴۰۲). بیانات رهبر انقلاب درباره تولید و اقتصاد مقاومتی. مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۱). قانون جهش تولید دانش‌بنیان. تهران: روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.
- سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴. (۱۳۸۴). تهران: مرکز ملی مطالعات و برنامه‌ریزی راهبردی.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). گزارش تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در حساب‌های ملی.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). گزارش وضعیت اشتغال و بیکاری در سال ۱۴۰۱.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). گزارش حساب‌های ملی و بهره‌وری کل عوامل تولید.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۲). گزارش تحلیل بودجه اجتماعی و سرمایه‌گذاری عمومی.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۵۸). اصول ۴۳ و ۴۴.

مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۱). قانون جهش تولید دانش‌بنیان. تهران: روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران.

رهبر انقلاب اسلامی. (۱۴۰۲). بیانات در مورد تولید و اقتصاد مقاومتی. بازیابی از:

<https://farsi.khamenei.ir>

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل ۴۳. (۱۳۵۸).

Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, 98(5, Part 2), S71–S102.

North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press.

World Bank. (2023). World Development Indicators. Retrieved from <https://databank.worldbank.org>

IMF. (2022). Investment and Productivity in the Global Economy. Retrieved from <https://www.imf.org>

OECD. (2021). Measuring Capital: OECD Manual. Organisation for Economic Co-operation and Development.

International Monetary Fund. (2022). Investment and Productivity: Global Trends. Washington, DC: IMF Publications.

Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics, 22(1), 3–42.

OECD. (2020). The Framework for Policy Action on Inclusive Growth. Paris: OECD Publishing.

Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65–94.

International Monetary Fund. (2022). Jobs and Growth: Supporting the European and Global Recovery. Washington, DC: IMF.

Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan.

OECD. (2019). Investing in Youth: Strengthening the Employability of Young People. Paris: OECD Publishing.

World Bank. (2021). Creating Jobs Through Investment.

OECD. (2021). Measuring Productivity and Technology Adoption. Paris: OECD Publishing.

- Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. University of Chicago Press.
- Esping-Andersen, G. (1999). Social Foundations of Postindustrial Economies. Oxford University Press.
- OECD. (2020). Social Expenditure Update. Paris: OECD Publishing.
- World Bank. (2022). Social Investment for Inclusive Growth. Washington, DC: World Bank Publications.
- Chapra, M. U. (2008). The Islamic Vision of Development in the Light of Maqasid al-Shariah. Islamic Research and Training Institute (IRTI).
- Mankiw, N. G. (2021). Principles of Economics (9th ed.). Cengage Learning.
- Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2010). Economics (19th ed.). McGraw-Hill Education.
- OECD. (2018). The Productivity-Inclusiveness Nexus. Paris: OECD Publishing.
- Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Harvard University Press.
- Sen, A. (1999). Development as Freedom. Oxford University Press.
- Stiglitz, J. E. (2012). The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. W.W. Norton & Company.
- World Bank. (2021). Inclusive Growth and Regional Development: Policy Approaches. Washington, DC: World Bank Publications.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. Simon & Schuster.
- World Bank. (2019). World Development Report 2019: The Changing Nature of Work. Washington, DC: World Bank.
- OECD. (2021). Enhancing Financial Literacy and Inclusion in Local Development. Paris: OECD Publishing.

فصل دوم

تحلیل راهبردی شعار سال ۱۴۰۴

مروری بر شعارهای سال‌های اخیر و روند تأکید بر تولید

در سال‌های اخیر، بررسی شعارهای سال که هر ساله توسط مقام معظم رهبری تعیین می‌شود، نشان‌دهنده‌ی روندی معنادار در سیاست‌گذاری اقتصادی جمهوری اسلامی ایران است. این روند با محوریت «تولید» به‌عنوان رکن اصلی پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و حتی فرهنگی کشور، طی بیش از یک دهه به شکل منسجم ادامه یافته است. این شعارها نه‌فقط نمادین یا تبلیغاتی نیستند، بلکه بازتابی از تحلیل کلان رهبری نظام از نیازها و اولویت‌های راهبردی کشور به‌ویژه در بستر تحریم‌ها، فشارهای اقتصادی و نیاز به خوداتکایی و پیشرفت درون‌زا هستند.

نخستین نمود آشکار از تمرکز بر تولید را می‌توان از سال ۱۳۹۱ با شعار «تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی» دانست که در پی تشدید تحریم‌ها، بر ضرورت تقویت بنیان‌های داخلی تأکید داشت. در سال‌های بعد، شعارهایی همچون «اقتصاد مقاومتی، تولید و اشتغال» (۱۳۹۶)، «رونق تولید» (۱۳۹۸)، «جهش تولید» (۱۳۹۹)، «تولید، پشتیبانی‌ها و مانع‌زدایی‌ها» (۱۴۰۰)، «تولید؛ دانش‌بنیان و اشتغال‌آفرین» (۱۴۰۱) و «مهار تورم و رشد تولید» (۱۴۰۲)، نشانگر یک پیوستار مفهومی و استراتژیک‌اند که همگی حول محور تقویت ظرفیت تولید ملی می‌چرخند (نگاهداری، ۱۴۰۲).

این روند حکایت از آن دارد که در گفتمان رهبری، «تولید» فراتر از یک مسئله اقتصادی صرف، به‌عنوان کلید حل بسیاری از چالش‌های کشور در حوزه‌های اشتغال، عدالت اجتماعی، کاهش وابستگی، رشد پایدار و حتی اقتدار ملی شناخته می‌شود. همان‌طور که در بیانات نوروزی رهبر انقلاب در سال ۱۴۰۴ نیز تصریح شد، اگر تولید تقویت شود، تورم کاهش می‌یابد، درآمد ملی بالا می‌رود، وابستگی به ارز و واردات کاسته می‌شود و امنیت اقتصادی کشور تضمین خواهد شد. بنابراین، تأکید مکرر بر تولید، برخاسته از یک راهبرد کلان برای تحقق اقتصاد مقاومتی، استقلال اقتصادی و افزایش تاب‌آوری کشور در برابر تکانه‌های بیرونی است.

از منظر نظری نیز، می‌توان این روند را با مفاهیمی چون «رشد درون‌زا»^۱، «اقتصاد تولیدمحور» و «تاب‌آوری اقتصادی» مرتبط دانست؛ به‌ویژه در شرایطی که مطالعات بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول نشان می‌دهند کشورهایی که سهم تولید داخلی از GDP در آن‌ها بالا و متنوع است، در مواجهه با بحران‌ها از پایداری بیشتری برخوردارند (بانک جهانی، ۲۰۲۱ و صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۲۳).^۲ در همین راستا، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (۱۳۹۲) نیز این جهت‌گیری را نهادینه کرده‌اند و شعارهای سال را می‌توان به‌نوعی پیاده‌سازی عملیاتی آن‌ها در فضای عمومی و اجرایی کشور دانست. در ادامه، در قالب یک جدول شعار سال‌های گذشته مرور می‌شود:

نگاهی بر نامگذاری سال‌های گذشته از سوی رهبر معظم انقلاب

سال	شعار سال	سال	شعار سال	سال	شعار سال
۱۳۷۳	وجدان کاری و انضباط اجتماعی	۱۳۸۴	همبستگی ملی و مشارکت عمومی	۱۳۹۵	اقتصاد مقاومتی اقدام و عمل
۱۳۷۴	انضباط اقتصادی و مالی	۱۳۸۵	سال پیامبر اعظم (ص)	۱۳۹۶	اقتصاد مقاومتی، تولید و اشتغال
۱۳۷۵	رعایت منابع مالی کشور و مبارزه با اسراف	۱۳۸۶	سال اتحاد ملی، انسجام اسلامی	۱۳۹۷	حمایت از کالای ایرانی
۱۳۷۶	مقابله با اسراف	۱۳۸۷	سال نوآوری و شکوفایی	۱۳۹۸	رونق تولید
۱۳۷۷	صرفه‌جویی	۱۳۸۸	سال حرکت مردم و مسئولین به سوی اصلاح الگوی مصرف	۱۳۹۹	جهش تولید
۱۳۷۸	امام خمینی (ره)	۱۳۸۹	سال همت مضاعف و کار مضاعف	۱۴۰۰	تولید؛ پشتیبانی‌ها، مانع‌زدایی‌ها
۱۳۷۹	امام‌امیرالمؤمنین، علی‌بن‌ابی‌طالب (ع)	۱۳۹۰	سال جهاد اقتصادی	۱۴۰۱	تولید دانش بنیان و اشتغال‌زایی
۱۳۸۰	تلاش برای ایجاد اشتغال مفید و مولد	۱۳۹۱	سال تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه‌ی ایرانی	۱۴۰۲	مهار تورم، رشد تولید
۱۳۸۱	سال عزت و افتخار حسینی	۱۳۹۲	حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی	۱۴۰۳	جهش تولید با مشارکت مردم
۱۳۸۲	سال خدمت‌گزاری	۱۳۹۳	اقتصاد و فرهنگ با عزم ملی و مدیریت جهادی	۱۴۰۴	سرمایه‌گذاری برای تولید
۱۳۸۳	سال پاسخگویی	۱۳۹۴	دولت و ملت، همدلی و هم‌زبانی	تاکید رهبر انقلاب بر تولید در چند سال اخیر	

1. Endogenous Growth Theory
2. IMF, 2023; World Bank, 2021

چرایی تمرکز بر سرمایه‌گذاری برای تولید در سال ۱۴۰۴

سرمایه‌گذاری و تداوم آن امری ضروری برای حفظ روند بلندمدت رشد اقتصادی است. در صورتی که سرمایه‌گذاری در کشور اندک باشد رشد بلندمدت کشور را دچار وقفه می‌کند. شناخت دلایل این پدیده با هدف احیای روند سرمایه‌گذاری نیازمند شناخت عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری و بررسی روند تغییرات آن است. با توجه به زمانبر بودن دوره بازگشت سرمایه‌گذاری از یکسو و سودآوری فعالیت‌های سرمایه‌گذاری موازی (بازار ارز، مسکن، خروج سرمایه و غیره)، سیاست مناسب برای احیای سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران مستلزم ارتقای امنیت سرمایه‌گذاری و کاهش ریسک‌های مختلف است و سیاست‌هایی که تنها به مشوق‌های سرمایه‌گذاری توجه کنند و به موضوع مهم امنیت سرمایه‌گذاریها توجه نداشته باشند، به تنهایی موفق نخواهند بود (گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۳). از این رو، تمرکز بر سرمایه‌گذاری برای تولید در سال ۱۴۰۴ را می‌توان به‌عنوان راهبردی کلان، پاسخ به مجموعه‌ای از چالش‌های ساختاری، نهادی و بین‌المللی در اقتصاد ایران دانست. در واقع، شعار سال ۱۴۰۴ با عنوان سرمایه‌گذاری برای تولید که ادامه دهنده اهداف شعار سال‌های قبل است، نشان‌دهنده‌ی نوعی استمرار در سیاست‌گذاری و تأکید ویژه بر پیوند ناگسستنی میان سرمایه‌گذاری و تولید مولد است. این تمرکز نه فقط از منظر تحریک رشد اقتصادی، بلکه از جنبه‌های اساسی‌تر مانند پایداری اشتغال، کاهش فقر، بهبود تراز تجاری و افزایش تاب‌آوری اقتصادی در برابر تحریم‌ها اهمیت یافته است. در حقیقت، از یک‌سو ساختار اقتصاد ایران طی سال‌های اخیر با کاهش نرخ سرمایه‌گذاری مولد، فرسایش ظرفیت تولید، کاهش بهره‌وری کل عوامل تولید و مهاجرت سرمایه‌گذاران مواجه شده است. طبق گزارش مرکز آمار ایران (۱۴۰۲)، نرخ تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به‌طور مداوم در دهه ۱۳۹۰ با کاهش روبرو بوده و در سال‌های پایانی این دهه به یکی از کم‌ترین سطوح تاریخی خود رسیده است. همچنین، سهم ایران از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در مقایسه با کشورهای منطقه بسیار ناچیز است که این خود نشان‌دهنده‌ی فضای نامناسب برای جذب سرمایه در بخش‌های

مولد می‌باشد (آنکتاد^۱، ۲۰۲۳). علاوه بر این، یکی از متغیرهایی که نشان می‌دهد در دهه ۱۳۹۰ میزان سرمایه‌گذاری در مقایسه با اندازه اقتصاد ایران صورت نگرفته است، نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی است که در جدول زیر مشخص می‌باشد. به طور مشخص این نسبت از ۲۴.۷ درصد در ابتدای دهه ۱۳۹۰ به ۱۸.۵ درصد در انتهای دوره مورد مطالعه رسیده است که نشان می‌دهد در مقایسه با اندازه اقتصاد ایران (تولید ناخالص داخلی) سرمایه‌گذاری کمتری نیز صورت گرفته است. اگرچه نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین آلات به تولید از ۱۲.۷ در ابتدای دوره به ۱۲.۵ درصد در انتهای دوره رسیده است، اما شدت کاهش در نسبت سرمایه‌گذاری ساختمان شدیدتر بوده است به طوریکه این نسبت از ۱۲ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۶ درصد در سال ۱۴۰۱ کاهش یافته است. تداوم وضعیت فعلی در میانمدت به معنای کاهش ظرفیتهای اقتصاد ایران و درنهایت کاهش چشم انداز رشد اقتصادی است (مرکز پژوهش‌های مجلس).

تغییرات نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی به قیمت جاری (درصد)

سال	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی	نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین آلات به تولید	نسبت سرمایه‌گذاری در ساختمان به تولید
۱۳۹۰	۲۴.۷	۱۲.۷	۱۲
۱۳۹۱	۲۰.۴	۱۰	۱۰.۴
۱۳۹۲	۱۹.۴	۱۰.۲	۹.۲
۱۳۹۳	۲۱.۹	۱۲.۱	۹.۸
۱۳۹۴	۲۰.۵	۱۱.۲	۹.۳
۱۳۹۵	۲۱.۲	۱۲.۱	۹.۱
۱۳۹۶	۲۱.۶	۱۳.۵	۸.۱
۱۳۹۷	۲۰.۵	۱۲.۱	۸.۴
۱۳۹۸	۱۹.۳	۱۱.۶	۷.۷
۱۳۹۹	۱۹.۷	۱۲.۵	۷.۲
۱۴۰۰	۱۹.۶	۱۲.۷	۶.۹
۱۴۰۱	۱۸.۵	۱۲.۵	۶

منبع: مرکز پژوهش‌های مجلس

1. UNCTAD

دلایل عمده کاهش تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی را باید در دو مقوله سودآوری سرمایه گذاری و امنیت سرمایه گذاری جستجو کرد. سودآوری سرمایه گذاری به متغیرهای مختلف مانند رشد اقتصادی، نرخ های سود بانکی، نرخ های مالیات و قیمت عوامل تولید بستگی دارد که بر سودآوری طرح های سرمایه گذاری اثرگذارند. از سوی دیگر، امنیت سرمایه گذاری (به عنوان یکی از ابعاد مهم امنیت اقتصادی) دربرگیرنده ابعاد مختلفی شامل ثبات سیاسی، ثبات اقتصادی محیط مناسب کسب و کار، شفافیت و آزادی اقتصادی، نظام حقوقی حمایت کننده از حقوق مالکیت و به ویژه مالکیت فکری و معنوی و ثبات اقتصاد کلان (سیاست های پولی، مالی و ارزی) است (مرکز پژوهش های مجلس).

از سوی دیگر، تجربه جهانی نشان می دهد که کشورهای در حال توسعه ای که توانسته اند در مسیر صنعتی شدن و توسعه پایدار حرکت کنند، سرمایه گذاری گسترده، پایدار و هدفمند در بخش تولید را در دستور کار خود قرار داده اند. نظریه رشد درونزا به ویژه در آثار پل رومر، تأکید می کند که سرمایه گذاری در تولیدات دانش بنیان، فناوری و زیرساخت ها، یکی از مؤثرترین محرک های رشد اقتصادی بلندمدت و بهره وری کل عوامل است (رومر^۱، ۱۹۹). همچنین، بانک جهانی در گزارشی سال ۲۰۲۱ تأکید دارد که سرمایه گذاری در تولید داخلی، به ویژه صنایع متوسط و کوچک، نقش حیاتی در اشتغال آفرینی، گسترش صادرات و تقویت زنجیره های ارزش ایفا می کند (بانک جهانی، ۲۰۲۱).

در چنین شرایطی، جهت دهی افکار عمومی، مسئولان اجرایی، و بخش خصوصی به سمت سرمایه گذاری در تولید به عنوان موتور رشد اقتصادی، امری ضروری و حیاتی تلقی می شود. در سطح راهبردی داخلی، سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی که در سال ۱۳۹۲ ابلاغ شد، بارها بر ضرورت تقویت تولید داخلی از طریق سرمایه گذاری مردمی، دانش بنیان، متوازن منطقه ای و با محوریت بخش خصوصی تأکید کرده اند. در این چارچوب، تمرکز شعار ۱۴۰۴ بر سرمایه گذاری در تولید، در راستای اجرای همین سیاست ها، با هدف ارتقای استقلال اقتصادی کشور، مهار تورم ساختاری و

1. Romer

تحریک رشد از مسیر واقعی تولید انجام شده است. بر این اساس، می‌توان گفت سرمایه‌گذاری برای تولید در شرایط کنونی نه‌تنها «گزینه» بلکه یک «ضرورت گریزناپذیر» برای عبور از رکود تورمی، نوسانات ارزی، و فشارهای خارجی است.

همچنین باید توجه داشت که تولید بدون سرمایه‌گذاری امکان‌پذیر نیست و سرمایه‌گذاری بدون ثبات اقتصادی، امنیت حقوقی، و اعتماد اجتماعی نیز محقق نخواهد شد. از این منظر، شعار سال ۱۴۰۴، به‌طور تلویحی بر ایجاد بسترهای نهادی، قانونی و فرهنگی برای تحقق سرمایه‌گذاری تأکید دارد. این مسأله به‌ویژه زمانی اهمیت می‌یابد که بدانیم بخش بزرگی از منابع مالی کشور در بازارهای غیرمولد مانند مسکن، طلا و ارز متمرکز شده است. لذا با تمرکز بر سرمایه‌گذاری در تولید، انتظار می‌رود نه‌تنها منابع موجود به بخش واقعی اقتصاد هدایت شوند، بلکه موتور بهرهوری، اشتغال و ثروت‌آفرینی داخلی نیز به حرکت درآید.

نقش شعار سال در تحقق برنامه هفتم پیشرفت

شعار سال ۱۴۰۴ در واقع ادامه طبیعی و تعمیق‌یافته‌ی جهت‌گیری اقتصادی نظام جمهوری اسلامی طی یک دهه اخیر است که با محوریت تقویت تولید داخلی، ارتقای بهره‌وری و مقاوم‌سازی اقتصاد در برابر تکانه‌های بیرونی دنبال شده است. این شعار با تأکید خاص بر پیوند نظام‌مند بین سرمایه‌گذاری و تولید، دقیقاً در متن سیاست‌های توسعه‌ای کشور و به‌ویژه برنامه هفتم پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۴۰۲-۱۴۰۶) جای می‌گیرد. مطابق با اهداف کلان این برنامه، تحقق رشد اقتصادی ۸ درصدی کشور تنها زمانی ممکن است که نه از مسیر مصرف یا منابع خارجی، بلکه از درون بخش تولید و از مسیر سرمایه‌گذاری هدفمند و پایدار انجام شود.

تحقق رشد اقتصادی ۸ درصدی که به‌عنوان هدف کلان در برنامه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران تعریف شده، به‌طور مستقیم وابسته به دو محور بنیادین است: ارتقای بهره‌وری و افزایش سرمایه‌گذاری. بر اساس محاسبات رسمی، تنها ۳۵ درصد از این رشد، معادل ۲.۸ درصد، باید از محل افزایش بهره‌وری کل عوامل تولید (TFP) حاصل شود؛ به‌عبارتی دیگر، بیش از ۶۵ درصد رشد هدف‌گذاری‌شده، معادل ۵.۲

درصد، مستلزم سرمایه‌گذاری‌های تازه و گسترده در بخش‌های گوناگون اقتصادی کشور است. این شاخص‌های کمی به‌روشنی نشان می‌دهند که بدون افزایش واقعی و مؤثر سرمایه‌گذاری، رشد اقتصادی پایدار قابل دستیابی نخواهد بود. همین ضرورت موجب شده که شعار سال ۱۴۰۴ با عنوان دقیق «سرمایه‌گذاری برای تولید» انتخاب شود؛ شعاری که نه تنها بازتاب یک اولویت راهبردی اقتصادی، بلکه در واقع ناظر به متن اهداف برنامه هفتم پیشرفت و پاسخ به یکی از خلأهای ساختاری اقتصاد ایران است.

بر اساس نظرات کارشناسی منتشر شده از سوی مرکز تسهیل تأمین مالی تولید در وزارت امور اقتصادی و دارایی، برای تأمین این بخش از رشد اقتصادی، باید در طول دوره برنامه هفتم، حجم سرمایه‌گذاری سالانه به‌طور مستمر افزایش یابد؛ به‌طوری‌که از سطح تقریبی ۸ هزار هزار میلیارد تومان در سال ۱۴۰۴، به بیش از ۲۵ هزار هزار میلیارد تومان در سال ۱۴۰۷ برسد. این رشد شتاب‌دار سرمایه‌گذاری، نیازمند سیاست‌گذاری‌های دقیق، تأمین مالی گسترده، اصلاح مقررات، بهبود محیط کسب‌وکار، استفاده از ظرفیت بازار سرمایه، نظام بانکی، صندوق‌های توسعه‌ای و همچنین هدایت منابع مردمی به سمت تولید است.

در چنین فضایی، شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» صرفاً یک اعلام سیاست نیست، بلکه به‌نوعی فراخوان ملی برای بسیج سرمایه‌های مالی، اجتماعی و انسانی در جهت افزایش توان تولیدی کشور تلقی می‌شود. به‌عبارتی دیگر، این شعار بیانگر آن است که بدون تحقق یک جهش در سرمایه‌گذاری، تحقق سایر اجزای برنامه توسعه، از اشتغال و کاهش تورم گرفته تا رشد صادرات و رفاه اجتماعی، ممکن نخواهد بود. بنابراین، شعار سال ۱۴۰۴ مستقیماً در خدمت تحقق اهداف کمی و کیفی برنامه هفتم پیشرفت قرار دارد و باید در مرکز توجه سیاست‌گذاران، نهادهای اجرایی، فعالان اقتصادی و جامعه قرار گیرد.

اهداف کمی سنجه‌های عملکردی رشد اقتصادی

سنجه عملکردی	واحد متعارف	متوسط رشد سالانه در برنامه
رشد اقتصادی	درصد/ سالانه	۸
رشد بهره‌وری کل عوامل تولید	درصد	۲.۸
رشد شاغلین	درصد/ سالانه	۳.۵ (متوسط سالی یک میلیون شغل)
رشد صادرات نفتی	درصد/ سالانه	۱۲
رشد صادرات غیرنفتی	درصد/ سالانه	۲۳
رشد بخش نفت	درصد/ سالانه	۹
رشد بخش آب و برق و گاز	درصد/ سالانه	۸
رشد بخش حمل و نقل و انبارداری	درصد/ سالانه	۱۰
رشد بخش معدن	درصد/ سالانه	۱۳
رشد بخش صنعت	درصد/ سالانه	۸.۵
رشد بخش ساختمان	درصد/ سالانه	۹.۰
رشد بخش کشاورزی	درصد/ سالانه	۵.۵
رشد بخش ارتباطات	درصد/ سالانه	۱۱
رشد بخش سایر خدمات	درصد/ سالانه	۶.۵

منبع: قانون برنامه هفتم پیشرفت

در کنار رشد اقتصادی، تحقق عدالت منطقه‌ای نیز یکی از ارکان بنیادین برنامه هفتم است که با شعار سرمایه‌گذاری برای تولید قابل پیگیری است. مناطق محرومی همچون خراسان جنوبی، سیستان و بلوچستان، ایلام و کردستان، به دلیل ضعف زیرساخت‌ها، ناترازی منابع و کم‌جاذبه بودن برای سرمایه‌گذاران، طی دهه‌های اخیر از توسعه عقب مانده‌اند. شعار سال ۱۴۰۴ در صورتی اثربخش خواهد بود که سیاست‌گذار با ارائه بسته‌های مشوق‌زا، تضمین تسهیلات و ابزارهای نوین مالی، سرمایه‌گذاری در این استان‌ها را افزایش دهد. از این منظر، شعار سال می‌تواند محرک توزیع متوازن منابع، بازتعریف اولویت‌های منطقه‌ای و تقویت عدالت فضایی باشد؛ امری که در مواد متعددی از برنامه هفتم پیشرفت نیز پیش‌بینی شده است.

افزون بر این، یکی از نوآوری‌های برنامه هفتم پیشرفت، توجه به فناوری‌های نو و اقتصاد دانش‌بنیان به عنوان پیشران‌های رشد بلندمدت است. بندهای مختلف برنامه، بر تقویت تولید دانش‌بنیان، حمایت از صنایع فناورانه، گسترش نوآوری‌های بومی و ارتقاء نظام ملی نوآوری تأکید دارند. تحقق این هدف نیز بدون سرمایه‌گذاری مؤثر در شرکت‌های نوپا، تحقیق و توسعه، نهادهای فناور، نیروی انسانی متخصص و زیرساخت‌های دیجیتال ممکن نخواهد بود. از این‌رو، شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» ناظر بر این نیاز اساسی است و نشان می‌دهد که برای دستیابی به رشد اقتصادی کیفی، نباید صرفاً به سرمایه‌گذاری سخت‌افزاری در صنایع سنتی اکتفا کرد، بلکه سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی، اقتصاد نرم، و زیرساخت‌های نوین نیز الزامی است (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۲۱).

از منظر نهادی، یکی از چالش‌های تاریخی برنامه‌های توسعه در ایران، گسست میان سیاست‌گذاری و اجرا بوده است. شعارهای سال، که ریشه در گفتمان رهبری نظام دارند، می‌توانند به مثابه یک حلقه واسطه گفتمانی-اجرایی عمل کرده و با ایجاد اجماع میان نهادهای حاکمیتی، افکار عمومی و بدنه کارشناسی، زمینه تحقق اهداف برنامه‌های توسعه‌ای را فراهم آورند. در این چارچوب، شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» نه فقط حامل یک پیام نمادین، بلکه یک راهبرد هماهنگ‌کننده در میان بخش‌های مختلف حکمرانی اقتصادی کشور محسوب می‌شود که می‌تواند با بسیج منابع، مشارکت عمومی، اصلاح ساختارهای جذب سرمایه و تثبیت قوانین، به تحقق واقعی برنامه هفتم پیشرفت کمک کند.

در نهایت، شعار سال ۱۴۰۴ نشان می‌دهد که دیگر زمان کلی‌گویی گذشته و اقتصاد ایران نیازمند اقدامات مشخص، هدفمند و مبتنی بر داده در حوزه سرمایه‌گذاری برای تولید است. این شعار، مسیر آینده را ترسیم کرده: تقویت بخش تولید به عنوان ستون اقتصاد ملی، از مسیر جذب سرمایه داخلی و خارجی، مشارکت مردمی، استفاده از سرمایه اجتماعی، و هدایت منابع از بازارهای غیرمولد به بخش واقعی اقتصاد. برنامه هفتم پیشرفت، در صورت هم‌افزایی با شعار سال، می‌تواند به جای آنکه یک سند

آرامانی باشد، به نقشه راهی قابل اجرا برای حرکت به سوی رشد اقتصادی پایدار، عدالت منطقه‌ای، و اقتدار اقتصادی ملی تبدیل شود.

جایگاه سرمایه‌گذاری در منظومه فکری رهبر انقلاب^۱

در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی، سرمایه‌گذاری نه تنها یک فعالیت اقتصادی رایج و ابزاری برای کسب سود، بلکه یک وظیفه ملی، دینی و راهبردی تلقی می‌شود که نقش تعیین‌کننده‌ای در تحقق اهداف بلندمدت انقلاب اسلامی، عدالت اقتصادی، خودکفایی و استقلال کشور ایفا می‌کند. ایشان در بیانات مختلف خود به‌ویژه در دیدار با فعالان اقتصادی، کارآفرینان و مسئولان اجرایی، بر این موضوع تأکید دارند که سرمایه‌گذاری در واقع ابزار تحقق اقتصاد مقاومتی، جهش تولید، رشد اشتغال، کاهش وابستگی به منابع نفتی و حرکت به سمت اقتصاد دانش‌بنیان است. در نگاه رهبری، سرمایه‌گذاری تنها با مشارکت دولت محقق نمی‌شود، بلکه نقش اصلی بر عهده مردم است؛ زیرا مردم باید به صحنه بیایند، دارایی‌های خود را از حوزه‌های غیرمولد مانند سکه، طلا، ارز و مسکن خارج کنند و به سمت تولید و فعالیت‌های واقعی اقتصادی سوق دهند.

یکی از محورهای اصلی در بیانات رهبری، تأکید بر نقش بی‌بدیل سرمایه‌گذاری مولد در تحقق شعار سال است. به‌عنوان مثال، در پیام نوروزی سال ۱۴۰۴، ایشان سال را با عنوان «سال سرمایه‌گذاری برای تولید» نام‌گذاری کرده و در همان پیام تأکید فرمودند: «تولید آن وقتی جهش پیدا می‌کند که سرمایه‌گذاری انجام بگیرد^۲». این جمله نشان می‌دهد که اساس هر تحول اقتصادی و صنعتی در کشور، نیازمند سرمایه‌گذاری پیشینی، هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده است. از نگاه ایشان، سرمایه‌گذاری نه‌فقط به معنای تأمین منابع مالی، بلکه شامل ایجاد زیرساخت‌های قانونی، انگیزشی، فرهنگی و فناوری برای تولید نیز می‌شود. اگر سرمایه‌گذاری در صنعت، کشاورزی،

۱. مباحث مربوط به این بخش از طریق تجزیه و تحلیل اطلاعات استخراج شده از درگاه حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای به آدرس farsi.khamenei.ir جمع‌آوری شده است.

۲. بیانات رهبری در پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۴۰۴

فناوری‌های نو، زیرساخت‌ها و آموزش صورت گیرد، نتیجه آن افزایش بهره‌وری، اشتغال‌زایی، تقویت اقتصاد ملی و در نهایت، رفاه عمومی خواهد بود.

رهبر انقلاب همچنین در اظهارات خود بارها به مسئله هدایت نقدینگی اشاره کرده‌اند. ایشان در یکی از بیانات خود صراحتاً بیان فرمودند که «سرمایه‌گذاری هم تا می‌گوییم، ذهن بعضی‌ها می‌رود به سرمایه‌گذاری خارجی‌ها؛ نه، سرمایه‌گذاری مردم خودمان»^۱. در واقع، رهبری خواهان آن هستند که مردم سرمایه‌های خرد و کلان خود را از حوزه‌های سوداگرانه‌ای مانند دلالی ارز و سکه به سمت تولید واقعی هدایت کنند. ایشان با نگاهی هوشمندانه، این نقدینگی را هم می‌تواند فرصت و هم تهدید بدانند: اگر به‌درستی مدیریت شود، می‌تواند باعث شکوفایی اقتصادی شود و اگر رها باشد، به تورم، افزایش قیمت مسکن، اختلال در بازار ارز و سکه و بحران‌های معیشتی خواهد انجامید. ایشان بر این نکته تأکید دارند که یکی از وظایف مهم دولت‌ها، ایجاد فضای مناسب، آرام و مطمئن برای این نوع سرمایه‌گذاری‌ها است؛ یعنی فضای اقتصادی باید شفاف، با ثبات، بدون ریسک‌های غیرضروری، همراه با امنیت حقوقی و انگیزشی باشد.

از دیدگاه رهبری، در صورتی که بخش خصوصی یا مردم به دلایلی مانند نبود انگیزه کافی یا کمبود سرمایه وارد عرصه سرمایه‌گذاری نشوند، دولت وظیفه دارد وارد میدان شود؛ اما نه برای رقابت با مردم، بلکه به‌عنوان جایگزین موقت و محرک. ایشان تصریح می‌فرمایند: «در آن جایی که مردم یا انگیزه‌ای ندارند یا توانایی سرمایه‌گذاری ندارند، دولت هم می‌تواند در این میدان وارد بشود؛ نه به‌عنوان رقابت با مردم، بلکه به‌عنوان جایگزین مردم.» این نگاه در واقع تأکید بر اصل تکمیلی بودن نقش دولت در اقتصاد است، نه جایگزینی آن با بخش خصوصی. دولت باید زیرساخت‌ها را فراهم، موانع را رفع، مجوزها را تسهیل و امنیت سرمایه‌گذاری را تضمین کند تا مردم با طیب خاطر به صحنه اقتصادی وارد شوند.

۱. بیانات رهبری در پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۴۰۴

در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، که در سال ۱۳۹۲ از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ شد، سرمایه‌گذاری یکی از ارکان کلیدی تحقق این سیاست‌ها است. در بند ۲۰ این سیاست‌ها آمده است: «تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد». این جمله به خوبی نشان می‌دهد که در نگاه رهبری، سرمایه‌گذاری نه یک پدیده صرفاً اقتصادی، بلکه رفتاری جهادی و دارای بار ارزشی است که باید با نیت اصلاح اقتصادی، رفع محرومیت و پیشرفت ملی انجام شود. در واقع، هر فردی که سرمایه خود را وارد چرخه تولید کرده و باعث اشتغال دیگران می‌شود، از نظر دینی و ملی فردی مجاهد محسوب می‌شود و این نگاه ارزشی به سرمایه‌گذاری، ریشه در آموزه‌های اسلامی و الگوی پیشرفت اسلامی-ایرانی دارد.

ایشان همچنین بر مسئله فرهنگ‌سازی درباره مفهوم سرمایه‌گذاری تأکید دارند. یکی از آسیب‌های فرهنگی که مورد انتقاد رهبری قرار گرفته، بی‌ارزش شمردن سرمایه‌داران تولیدی و محترم شمردن ثروت‌های بادآورده و دلالی است. رهبر انقلاب تصریح می‌کنند که باید کارآفرین، تولیدگر و سرمایه‌گذار مولد را تکریم کرد، نه کسی را که از رانت، خریدوفروش ارز یا زمین، به ثروت‌های بادآورده می‌رسد. این نگاه نیاز به بازتعریف نقش سرمایه‌گذار در فرهنگ عمومی دارد و رسانه‌ها، حوزه علمیه، دانشگاه‌ها، آموزش و پرورش و نظام اجرایی کشور باید در اصلاح این تصویر نقش‌آفرین باشند. از منظر ایشان، تغییر نگرش جامعه به فعالیت اقتصادی سالم، از پایه‌های اساسی اصلاح الگوی مصرف و توسعه اقتصادی است.

رهبر انقلاب همچنین در دیدارهای اقتصادی، به موانع پیش روی سرمایه‌گذاری نیز اشاره کرده‌اند. ایشان یکی از مشکلات بزرگ را بروکراسی پیچیده اداری و فساد در نظام مجوزدهی دانسته‌اند و تأکید داشته‌اند که نباید مسیر سرمایه‌گذاری آن‌قدر پرپیچ‌وخم، زمان‌بر و غیرشفاف باشد که سرمایه‌گذار دلسرد شده و کشور را ترک کند. یکی از راهکارهای ایشان، ایجاد پنجره واحد سرمایه‌گذاری برای حذف موازی‌کاری‌ها و تسهیل فرآیند سرمایه‌گذاری است. همچنین تأکید دارند که دولت باید به جای پرداخت یارانه‌های مستقیم، تسهیلات ارزان و حمایت‌های هدفمند برای توسعه

سرمایه‌گذاری مولد فراهم کند. ایشان معتقدند که نقش دولت، نقش تنظیم‌گر، هدایت‌گر و حمایت‌گر است؛ نه تصدی‌گر بی‌حد و حصر.

ایشان از سرمایه‌گذاری در مناطق محروم به عنوان یکی از جلوه‌های عدالت اقتصادی یاد کرده‌اند. توسعه متوازن منطقه‌ای از طریق هدایت سرمایه‌گذاری به نقاط کمتر برخوردار، نه تنها باعث کاهش شکاف‌های اقتصادی و اجتماعی می‌شود، بلکه ثبات سیاسی و امنیت اجتماعی را نیز تضمین می‌کند. رهبر انقلاب در سخنرانی‌های خود بارها از لزوم تمرکززدایی و حمایت از توسعه منطقه‌ای، به ویژه در استان‌های مرزی و روستاها یاد کرده‌اند و این نگاه، بیانگر پیوند مستقیم سرمایه‌گذاری با عدالت و انسجام اجتماعی در گفتمان رهبری است.

در پایان باید گفت منظومه فکری رهبر انقلاب درباره سرمایه‌گذاری، دیدگاهی جامع، پویا و چندلایه است که هم بُعد اقتصادی دارد، هم بُعد فرهنگی، هم بعد اجتماعی و هم بعد دینی. ایشان سرمایه‌گذاری را جزیی از جهاد اقتصادی، عنصر اصلی تحقق اقتصاد مقاومتی، ابزار ارتقاء رفاه عمومی و راهی برای پیشرفت کشور در میدان جنگ اقتصادی می‌دانند. تحقق این رویکرد مستلزم اراده جمعی، اصلاح ساختارها، هماهنگی بین دولت و ملت و مهم‌تر از همه، گفتمان‌سازی هوشمندانه برای تغییر نگرش عمومی نسبت به سرمایه‌گذاری و کارآفرینی است. تنها در چنین بستری است که سرمایه‌گذاری به عنوان یک ابزار تمدن‌ساز می‌تواند ایران اسلامی را به الگوی پیشرفت مستقل و مبتنی بر عدالت در جهان تبدیل کند.

تحلیل روندها و پیوستار شعارهای اقتصادی با محور تولید

تحلیل روندها و پیوستار شعارهای اقتصادی با محور تولید در بیانات مقام معظم رهبری، نشان‌دهنده یک مسیر استراتژیک و هدفمند در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی و توسعه پایدار کشور است. در همین راستا و در چند سال گذشته، ایشان با نام‌گذاری سال‌ها با محوریت تولید، تلاش کرده‌اند تا توجه مسئولان و مردم را به اهمیت تولید ملی و نقش آن در استقلال اقتصادی جلب کنند.

در سال‌های اخیر، شعارهایی مانند «تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی» (۱۳۹۱)، «اقتصاد و فرهنگ با عزم ملی و مدیریت جهادی» (۱۳۹۳)، «اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل» (۱۳۹۵)، «اقتصاد مقاومتی، تولید و اشتغال» (۱۳۹۶)، «حمایت از کالای ایرانی» (۱۳۹۷)، «رونق تولید» (۱۳۹۸)، «جهش تولید» (۱۳۹۹)، «تولید؛ پشتیبانی‌ها، مانع‌زدایی‌ها» (۱۴۰۰)، «تولید، دانش‌بنیان، اشتغال‌آفرین» (۱۴۰۱)، «مهار تورم و رشد تولید» (۱۴۰۲) و «سرمایه‌گذاری برای تولید» (۱۴۰۴) انتخاب شده‌اند. این شعارها نشان‌دهنده تأکید مستمر بر تقویت تولید داخلی، حمایت از کارآفرینی، و افزایش بهره‌وری در اقتصاد کشور هستند.

رهبر معظم انقلاب اسلامی در پیام نوروزی سال ۱۴۰۴، با نام‌گذاری این سال به عنوان «سال سرمایه‌گذاری برای تولید»، بر اهمیت سرمایه‌گذاری در بخش‌های تولیدی تأکید کردند. این تأکید بر سرمایه‌گذاری در تولید، در راستای تحقق اهداف برنامه هفتم پیشرفت کشور است که رشد اقتصادی سالانه ۸ درصد را هدف‌گذاری کرده است. بر اساس این برنامه، ۳۵ درصد از این رشد باید از طریق افزایش بهره‌وری کل عوامل تولید حاصل شود، در حالی که ۶۵ درصد باقی‌مانده نیازمند سرمایه‌گذاری‌های جدید در بخش‌های مختلف اقتصادی است. برای تحقق این هدف، سرمایه‌گذاری سالانه‌ای در حدود ۱۳,۴۰۰ هزار میلیارد تومان در نظر گرفته شده است که این میزان باید در یک روند افزایشی از حدود ۸ هزار میلیارد تومان در سال ۱۴۰۴ به حدود ۲۵ هزار میلیارد تومان در پایان برنامه (سال ۱۴۰۷) افزایش یابد.

در مجموع، تحلیل روند شعارهای اقتصادی با محور تولید در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی نشان‌دهنده یک راهبرد کلان و بلندمدت برای توسعه اقتصادی کشور است. این راهبرد بر پایه تقویت تولید داخلی، افزایش بهره‌وری، حمایت از کارآفرینی، و جذب سرمایه‌گذاری‌های مولد استوار است. بنابراین، این موضوع دربردارنده‌ی یک جمع‌بندی راهبردی از پیام‌ها و سیاست‌گذاری‌های کلان اقتصادی مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری در سال‌های اخیر است؛ اما برای درک عمیق‌تر آن، می‌توان هر یک از مفاهیم کلیدی و ابعاد آن را با توضیحاتی گسترده‌تر باز کرد.

نخست، تحلیل روند شعارهای اقتصادی که عمدتاً با محوریت «تولید» شکل گرفته‌اند، نشان می‌دهد که تولید نه تنها یک مؤلفه اقتصادی صرف، بلکه یک مؤلفه راهبردی و تمدنی در گفتمان انقلاب اسلامی محسوب می‌شود. از سال ۱۳۹۱ به بعد، بیش از ده شعار سال از سوی رهبر انقلاب اعلام شده که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم با مفاهیم تولید، اقتصاد مقاومتی، اشتغال‌زایی، دانش‌بنیان‌سازی، و رفع موانع تولید گره خورده‌اند. این استمرار، تصادفی نیست، بلکه نمایانگر یک سیاست‌گذاری بلندمدت برای تقویت بنیه اقتصادی کشور با تکیه بر توان داخلی است.

رهبر انقلاب بارها در سخنان خود تأکید کرده‌اند که تولید داخلی باید به محور اصلی همه تلاش‌های اقتصادی تبدیل شود؛ چراکه بدون تولید، نه اشتغال شکل می‌گیرد، نه صادرات افزایش می‌یابد، نه درآمد ملی بالا می‌رود و نه وابستگی کشور کاهش می‌یابد. به همین دلیل است که از منظر راهبردی، «تولید» به مثابه شالوده و زیرساخت استقلال اقتصادی کشور تلقی می‌شود.

دوم، افزایش بهره‌وری به عنوان یکی از ارکان مهم این راهبرد، بیانگر آن است که توسعه صرفاً با سرمایه‌گذاری کمی حاصل نمی‌شود؛ بلکه نیازمند استفاده کارآمد از منابع موجود است. طبق برنامه هفتم پیشرفت، بخشی از رشد اقتصادی باید از طریق ارتقاء بهره‌وری عوامل تولید شامل نیروی کار، سرمایه، انرژی و مدیریت حاصل شود. رهبری نیز بارها به اصلاح ساختارها، بهبود نظام اداری و مقابله با فساد به عنوان پیش‌شرط‌های ارتقای بهره‌وری اشاره کرده‌اند.

سوم، حمایت از کارآفرینی به معنای حمایت از خلق ارزش افزوده توسط نیروهای مردمی و نخبگان اقتصادی است. در اینجا، کارآفرینان به عنوان پیشران‌های رشد و نوآوری اقتصادی نقش کلیدی دارند. رهبر انقلاب در دیدار با فعالان اقتصادی، ضمن تقدیر از کارآفرینان واقعی، از دولت‌ها خواسته‌اند تا فضای کسب‌وکار را تسهیل کنند و موانع پیش‌روی فعالان اقتصادی را بردارند.

چهارم، جذب سرمایه‌گذاری مولد بر پایه جهت‌دهی منابع مالی به بخش‌های تولیدی و نه صرفاً سوداگری مالی است. در این چارچوب، سرمایه‌گذاری در صنایع پیشران،

فناوری‌های نوین، زیرساخت‌های اساسی و زنجیره‌های ارزش تولید داخل، نه تنها رشد اقتصادی را رقم می‌زند بلکه باعث کاهش وابستگی، ارتقای اشتغال و افزایش تاب‌آوری اقتصاد ملی می‌شود.

در نهایت، تحقق چنین راهبردی در گرو عزم ملی، برنامه‌ریزی دقیق و همکاری همه‌جانبه است. این سه محور، ستون‌های اجرایی یک راهبرد ملی‌اند: عزم ملی به معنای ورود همگانی مردم به میدان مشارکت اقتصادی، اعم از مصرف کالای ایرانی، سرمایه‌گذاری در تولید و فرهنگ‌سازی برای اقتصاد مولد است. برنامه‌ریزی دقیق به نقش دولت و نهادهای سیاست‌گذار در طراحی ساختارهای حمایت‌گر و تسهیل‌کننده برمی‌گردد. و همکاری نهادی شامل هم‌افزایی بین مجلس، قوه قضاییه، دستگاه‌های اجرایی، بخش خصوصی، نهادهای عمومی و حتی نهادهای فرهنگی و رسانه‌ای است.

نقش مردم و سرمایه اجتماعی در تحقق شعار

شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» در سال ۱۴۰۴، نه تنها یک جهت‌گیری اقتصادی صرف نیست، بلکه نمایانگر یک رویکرد اجتماعی و فرهنگی نسبت به توسعه است که در امتداد سال‌های گذشته، به‌ویژه شعار سال ۱۴۰۲ یعنی «مهار تورم، رشد تولید» و مشخصاً شعار سال ۱۴۰۳ یعنی «جهش تولید با مشارکت مردم» قرار دارد. این شعارها در مجموع، نشان‌دهنده یک خط سیر راهبردی از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی در جهت تقویت زیرساخت‌های تولید داخلی با تکیه بر توان مردمی و سرمایه اجتماعی هستند. با نگاهی عمیق‌تر به پیام نوروزی سال ۱۴۰۴ و سایر بیانات ایشان، روشن می‌شود که ایشان سرمایه‌گذاری را پیش‌نیاز تولید می‌دانند و نقش مردم را در این فرآیند، محوری و غیرقابل جایگزین می‌دانند.

سرمایه اجتماعی، مفهومی است که به پیوندها، اعتماد، شبکه‌های ارتباطی، هنجارها و ارزش‌هایی اطلاق می‌شود که کنش جمعی را ممکن می‌سازند و همکاری میان افراد و نهادها را تسهیل می‌کنند (پاتنام^۱، ۲۰۰۰). در ادبیات توسعه، سرمایه اجتماعی

1. Putnam

به عنوان یکی از منابع نامرئی ولی حیاتی توسعه اقتصادی و سیاسی شناخته می شود. این سرمایه به شکل اعتماد عمومی، فرهنگ مشارکت پذیری، همکاری داوطلبانه، و پذیرش مسئولیت اجتماعی در میان مردم تجلی می یابد. از همین منظر، تحقق سرمایه گذاری گسترده و کارآمد برای تولید، بدون تقویت سرمایه اجتماعی امکان پذیر نیست. دولت می تواند منابع مالی فراهم کند، اما آنچه چرخه تولید را به حرکت درمی آورد، حضور گسترده مردم، حس تعلق آنان به نظام اقتصادی و اعتماد متقابل میان بازیگران مختلف اقتصادی است.

بی اعتمادی عمومی نسبت به نهادهای حکومتی، فساد اداری، ضعف شفافیت در بازارها، انحصار اقتصادی و فقدان مکانیزم های حمایت از سرمایه گذاران خرد، از موانع اصلی تحقق شعار سال هستند. یکی از دلایل اساسی ناتوانی در جذب سرمایه های مردمی، نبود بستر مناسب برای ورود سرمایه های کوچک به فرآیندهای مولد است. در بسیاری از کشورهای توسعه یافته، صندوق های سرمایه گذاری مشترک، بازارهای سرمایه شفاف، سیستم های بیمه ای قابل اعتماد و نهادهای مدنی فعال، زمینه ساز ورود مردم به میدان سرمایه گذاری شده اند (ولکاک و نارایان، ۲۰۰۰). در ایران، برای تحقق این مهم، لازم است سیاست گذار از نگاه صرفاً دولتی به نگاه مبتنی بر مشارکت عمومی عبور کند و ظرفیت سازی نهادی برای حضور مردم در اقتصاد مولد صورت گیرد.

از منظر جامعه شناسی اقتصادی، سرمایه اجتماعی نه تنها به عنوان یک متغیر اجتماعی، بلکه به عنوان یک عامل اقتصادی تلقی می شود که مستقیماً در کاهش هزینه های مبادله، تسهیل تصمیم گیری اقتصادی، تسریع گردش سرمایه و تقویت رقابت پذیری نقش دارد (کالمن^۱، ۱۹۸۸). بنابراین، افزایش اعتماد عمومی، شفاف سازی فرآیندهای اجرایی، و نهادسازی برای مشارکت مردم، باید در دستور کار دولت قرار گیرد. در این راستا، مشارکت مردم صرفاً به معنای سرمایه گذاری مالی نیست، بلکه شامل کارآفرینی، نوآوری، حمایت از تولید داخلی، و حتی تغییر الگوی

1 . Woolcock & Narayan

2 . Coleman

مصرف نیز می‌شود. جامعه‌ای که کالاهای تولید داخلی را با اولویت مصرف می‌کند، در واقع سرمایه‌گذاری غیرمستقیم در اقتصاد کشور انجام داده است.

در همین راستا در سال‌های اخیر، رویکرد رهبر انقلاب همواره تأکید بر پیوند اقتصاد با مردم بوده است. ایشان در سخنرانی‌های متعدد از لزوم اعتماد به مردم، حمایت از تولیدکنندگان کوچک، و ایجاد بسترهای مردمی برای شکوفایی اقتصادی سخن گفته‌اند. به‌ویژه در پیام نوروزی ۱۴۰۴ تأکید کردند که «سرمایه‌گذاری عمدتاً از سوی مردم باید انجام بگیرد» و نقش دولت را تسهیلگر، نه رقیب مردم دانستند. این بیان به وضوح جایگاه مردم را در تحقق سیاست‌های کلان اقتصادی روشن می‌کند و نشان می‌دهد که مردم نه‌تنها بخشی از فرایند توسعه، بلکه محور اصلی آن هستند.

از نظر اقتصادی، اگر سرمایه اجتماعی و مشارکت مردم در سطح بالایی قرار داشته باشد، دو مزیت عمده حاصل می‌شود: نخست، افزایش تاب‌آوری اقتصادی در برابر بحران‌ها؛ دوم، کاهش نیاز به سرمایه‌گذاری خارجی که در بسیاری موارد با چالش‌های سیاسی و ریسک‌های ارزی همراه است. سرمایه‌گذاری داخلی توسط مردم، در کنار حمایت نهادی و سیاستی دولت، می‌تواند به تثبیت اقتصاد ملی کمک کرده و منجر به امنیت پایدار در عرصه اقتصادی شود.

نقش فرهنگ اقتصادی نیز در این فرآیند بی‌بدیل است. فرهنگ تولیدمحور، صرفه‌جویانه، مشارکت‌پذیر و قانون‌مدار، عامل مکمل در تحقق اهداف سرمایه‌گذاری برای تولید است. تغییر الگوی فرهنگی جامعه از نگاه مصرفی به نگاه مولد، نیازمند آموزش، تبلیغات هوشمندانه، و الگوسازی از سوی رسانه‌ها، نخبگان و نهادهای دینی و فرهنگی است. تنها در این صورت است که سرمایه اجتماعی و مشارکت مردمی، به ابزار واقعی تحقق شعار سال تبدیل می‌شوند.

در نهایت، باید گفت که تحقق شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» مستلزم یک رویکرد جامع‌نگر است که در آن مردم نه به‌عنوان مخاطب سیاست‌ها، بلکه به‌عنوان بازیگر اصلی توسعه اقتصادی دیده شوند. سرمایه اجتماعی قوی، مشارکت فعال و اعتماد متقابل می‌توانند نه‌تنها ظرفیت‌های تولیدی کشور را آزاد کنند، بلکه باعث ارتقاء

انسجام اجتماعی، کاهش نابرابری و افزایش مشروعیت سیاسی نیز شوند. بدون این مؤلفه‌ها، حتی بهترین برنامه‌های اقتصادی نیز با شکست مواجه خواهند شد.

فرصت‌های تحقق شعار در بستر سیاست‌های اقتصاد مقاومتی

تحقق شعار سال ۱۴۰۴ در بستر سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، نه تنها یک راهکار اقتصادی بلکه یک نقشه راه کلان برای توسعه پایدار کشور است که ابعاد اجتماعی، سیاسی و فرهنگی را نیز در بر می‌گیرد. سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی که در بهمن ۱۳۹۲ از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ شد، چارچوبی جامع و آینده‌نگرانه برای استقلال اقتصادی کشور و مقابله با فشارها و تهدیدهای خارجی فراهم می‌سازد. در این چارچوب، تولید و سرمایه‌گذاری مولد به‌عنوان ستون‌های اساسی اقتصاد کشور شناخته می‌شوند و نقش راهبردی در افزایش تاب‌آوری اقتصاد ملی ایفا می‌کنند.

یکی از برجسته‌ترین فرصت‌های داخلی در این راستا، برخورداری کشور از نیروی انسانی جوان، تحصیل کرده و فناور است. با توجه به گسترش دانشگاه‌ها، شرکت‌های دانش‌بنیان، و رشد مراکز تحقیق و توسعه، امکان هدایت این پتانسیل به سوی تولید دانش‌بنیان وجود دارد. در واقع، اقتصاد مقاومتی در بند دوم خود تأکید ویژه‌ای بر استفاده از ظرفیت نخبگان و اقتصاد دانش‌بنیان دارد. این جهت‌گیری باعث می‌شود که سرمایه‌گذاری نه تنها در زیرساخت‌های فیزیکی بلکه در حوزه‌های نرم‌افزاری و فناورانه صورت گیرد که بهره‌وری را افزایش داده و وابستگی کشور به فناوری‌های وارداتی را کاهش می‌دهد.

در کنار این منابع انسانی، وجود منابع طبیعی متنوع و موقعیت ژئوپلیتیکی ایران نیز یک مزیت مهم برای تولید و سرمایه‌گذاری به شمار می‌رود. ایران در چهارراه ارتباطی آسیا، اروپا و آفریقا قرار دارد و با ۱۵ کشور همسایه مرز زمینی یا آبی دارد. این موقعیت، ظرفیت بالقوه بزرگی برای توسعه صادرات غیرنفتی و گسترش بازارهای هدف فراهم می‌سازد. همچنین، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی بر تنوع‌بخشی به بازارهای صادراتی و دیپلماسی اقتصادی فعال (بند ۱۲) تأکید دارد که با برنامه‌ریزی دقیق می‌تواند به تقویت تولید صادرات‌محور منجر شود.

در حوزه ساختارهای نهادی و حکمرانی، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی توجه ویژه‌ای به اصلاح الگوی مصرف، شفافیت و مقابله با فساد دارند. تحقق شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» نیازمند ثبات محیط اقتصاد کلان، کاهش ریسک‌های نهادی، بهبود فضای کسب‌وکار و کارآمدی دستگاه‌های اجرایی است. در این زمینه، اجرای بندهای مربوط به ارتقاء بهره‌وری، چابک‌سازی و هوشمندسازی ساختار دولت، و تسهیل مجوزدهی نقش کلیدی دارند. دولت باید زمینه‌هایی فراهم کند تا سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی با اطمینان و شفافیت بیشتری وارد فعالیت‌های تولیدی شوند.

همچنین، ظرفیت‌سازی مالی و پولی از دیگر ارکان موفقیت این راهبرد است. یکی از معضلات فعلی نظام تولید، مشکل دسترسی به منابع مالی ارزان‌قیمت و پایدار است. سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در بند ۱۸ بر «افزایش سهم صندوق توسعه ملی از درآمدهای نفتی» و هدایت منابع آن به بخش‌های تولیدی تأکید دارد. تجهیز منابع مالی از طریق بانک‌ها، بازار سرمایه، صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه و پلتفرم‌های تأمین مالی جمعی، همگی ظرفیت‌هایی هستند که با تنظیم‌گری مناسب می‌توانند موتور سرمایه‌گذاری تولید را به حرکت درآورند.

در سطح اجتماعی، گسترش فرهنگ کارآفرینی، اعتماد به سرمایه‌گذاران بخش خصوصی، و ترویج نگاه ملی نسبت به تولید، از دیگر فرصت‌هایی است که می‌توان از آن در چارچوب اقتصاد مقاومتی بهره برد. نهادهای فرهنگی، رسانه‌ها و نظام آموزشی کشور نقش مهمی در تبیین اهمیت تولید و تقویت روحیه خوداتکایی ایفا می‌کنند. تکیه بر ظرفیت‌های مردمی می‌تواند موجب ارتقای سرمایه اجتماعی و جلب مشارکت واقعی مردم در فرآیند توسعه اقتصادی گردد.

نکته مهم دیگر، نقش آفرینی فعال نهادهای انقلابی و سازمان‌های عمومی غیردولتی در تحقق این شعار است. نهادهایی همچون بنیاد مستضعفان، کمیته امداد، و ستاد اجرایی فرمان امام در سال‌های اخیر با سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته، نقش مهمی در کاهش شکاف‌های منطقه‌ای و توانمندسازی تولید محلی داشته‌اند.

این تجربه‌ها می‌توانند در سال ۱۴۰۴ نیز به‌عنوان الگویی برای سیاست‌گذاری حمایتی در بستر اقتصاد مقاومتی به کار گرفته شوند.

در نهایت، تحقق شعار سال تنها از طریق برنامه‌ریزی متمرکز از بالا ممکن نیست، بلکه نیازمند تعاملی مستمر و شبکه‌ای میان همه بازیگران اقتصادی اعم از دولت، بخش خصوصی، تعاونی‌ها، دانشگاه‌ها، و جامعه مدنی است. این نوع حکمرانی تعاملی، موجب شناسایی فرصت‌ها، رفع موانع و بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های موجود خواهد شد. در مجموع، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی مجموعه‌ای از ابزارها، راهبردها و نگرش‌های نوین اقتصادی را در اختیار کشور قرار می‌دهد که اگر به‌درستی در سطح برنامه‌ریزی کلان و خرد اجرایی شوند، می‌توانند بستر تحقق سرمایه‌گذاری مؤثر در تولید را فراهم کنند. در شرایطی که تحریم‌ها و فشارهای خارجی پابرجاست، این سیاست‌ها فرصتی تاریخی برای بازتعریف الگوی رشد و توسعه کشور بر پایه درون‌زایی، برون‌گرایی، عدالت‌محوری و مردمی‌سازی اقتصاد هستند.

منابع و مآخذ

- نگاهداری، ب. (۱۴۰۲). تحلیل شعار سال ۱۴۰۴ در پیوستار شعارهای سال. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- دفتر مقام معظم رهبری. (۱۴۰۴). بیانات نوروزی و مناسبت‌ها. برگرفته از: <https://farsi.khamenei.ir>
- مجمع تشخیص مصلحت نظام. (۱۳۹۲). سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی. تهران: دبیرخانه مجمع.
- مجمع تشخیص مصلحت نظام. (۱۳۹۲). سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی.
- سازمان برنامه و بودجه کشور. (۱۴۰۲). قانون برنامه پنجساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران. تهران.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۲). تحلیل پیوند شعار سال ۱۴۰۴ با برنامه هفتم پیشرفت.

موسوی تبار، س. ا. (۱۴۰۴). الزامات و بایسته‌های تحقق شعار سال ۱۴۰۴؛ سرمایه‌گذاری برای تولید. راسخون.

سازمان برنامه و بودجه کشور. (۱۴۰۲). گزارش برنامه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۱). تحلیلی بر سیاست‌های کلی تولید و بهره‌وری.

- IMF. (2023). Building Resilient Economies: Investment in Production and Innovation. Washington, DC: International Monetary Fund.
- World Bank. (2021). Resilience through Domestic Production: Policy Lessons from Emerging Economies. Washington, DC: World Bank Publications.
- OECD. (2021). Productivity and Investment in the Digital Economy. Paris: OECD Publishing.
- World Bank. (2021). Manufacturing for Growth: Strategies for Emerging Economies. Washington, DC.
- North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, 98(5), S71–S102.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology, 94, S95–S120.
- Fukuyama, F. (1995). Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. Free Press.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. Simon & Schuster.
- Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. The World Bank Research Observer, 15(2), 225–249

فصل سوم

تحلیل اجمالی ویژگی‌های جغرافیایی، اقلیمی و

ساختاری استان خراسان جنوبی

بررسی اجمالی شرایط استان خراسان جنوبی در شاخص‌های توسعه

اهداف بنیادین توسعه استان بر اساس الزامات آمایش سرزمین^۱

- توسعه دانش‌بنیان
- تقویت درونزایی و توسعه اقتصاد مقاومتی کشاورزی پایدار و کم‌نهاد
- توسعه صنایع مبتنی بر پتانسیل‌های کشاورزی و معدنی منطقه،
- توسعه گردشگری ارتقای جایگاه استان در توسعه بازرگانی و خدمات؛
- تحقق عدالت اجتماعی و فضایی در ارائه خدمات و توسعه شبکه‌های زیربنایی؛
- توسعه اجتماع محور مبتنی بر تقویت سرمایه اجتماعی و توانمندسازی جوامع محلی استان
- تأمین انرژی پایدار، پاک، مطمئن و اقتصادی؛
- استقرار نظام سکونت‌ی فعالیتی متعادل، متوازن و مبتنی بر ظرفیت‌های محیطی؛
- حفاظت و مدیریت بهره‌برداری منابع طبیعی و منابع آب؛
- تبدیل استان به مرکز هم‌پیوند بین‌المللی
- افزایش تاب‌آوری خراسان جنوبی در برابر حوادث و بلایای طبیعی
- ارتقاء سطح امنیت استان از طریق بکارگیری الزامات دفاعی امنیتی پدافند غیر عامل و مدیریت بحران در برنامه‌های توسعه‌ای استان

چشم‌انداز توسعه استان^۲

استان خراسان جنوبی در افق چشم‌انداز ۱۴۱۵ استانی است توسعه‌یافته با جایگاه برتر در حوزه‌های تربیت نیروی انسانی متعهد و متخصص، فراوری مواد معدنی کشاورزی پایدار بهره‌وری بالا در منابع آب، استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر، استفاده از روحیه مشارکت مردم، اقتصاد دانش‌بنیان، توسعه گردشگری، حفظ منابع طبیعی و محیط زیست، استفاده بهینه از فناوری اطلاعات و ارتباطات، در تعامل سازنده با

۱. بر اساس اسناد آمایش سرزمین و گزارش سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خراسان جنوبی

۲. بر اساس اسناد آمایش سرزمین استان خراسان جنوبی

کشور افغانستان، ناحیه اوراسیا و استان‌های همجوار که مبتنی بر اصول حکمروایی شایسته و با رعایت الزامات و ملاحظات دفاعی، امنیتی پدافند غیر عامل و زیست محیطی اداره می‌شود. بر این اساس استان در افق چشم انداز دارای ویژگی‌های زیر است:

- با بهره‌گیری از ظرفیت جوامع محلی و توسعه سرمایه‌های انسانی متخصص و کارآمد ضمن خلق رفاه و توزیع منصفانه آن در جامعه، گامی موثر در مسیر فقرزدایی و ارتقا امنیت پایدار و تقویت پیوندهای قومی و مذهبی در چارچوب هویت ملی برداشته است.
- برخورداری از شهرهای پررونق روستاهای آباد و مولد با تاکید بر بازآرایی تعاملات و تمهید ترتیبات توسعه پایدار و متوازن که ضمن توزیع خدمات و زیرساخت‌های هوشمند سبز و پایدار در تامین منابع آب و انرژی خودکفا بوده و با صادرات خدمات برتر و دانش‌بنیان، دارای زیرساخت‌های همبسته با کشور افغانستان به منظور افزایش عمق استراتژیک و امنیت پایدار مبتنی بر تعاملات فی مابین در مرزهای شرقی کشور است.
- دارای جایگاه ممتاز در محیط زیست و منابع طبیعی است. زیست بومی پایدار که با ملاحظات طبیعی و تاب آوری زیست محیطی، مدیریت صحیح منابع آبی و هدایت فرآیند توسعه، شرایط خشکسالی را تعدیل بخشیده و از طریق انتقال آب، بهره‌برداری از آب‌های سطحی و مدیریت مصرف منابع آب پایدار در استان را ایجاد می‌نماید.
- دارای بخش کشاورزی پایدار متناسب با مقتضیات طبیعی برخوردار از فناوریهای نوین و الگوی کشت سازگار با محیط در راستای حفاظت و توسعه گونه‌های بومی و توانمند در تولید ثروت و تضمین منافع پایدار بهره‌برداران بخش‌های زراعت، باغداری و دامپروری از طریق تکمیل زنجیره تولید است.
- یکی از بازیگران اصلی اقتصاد جنوب غرب آسیا و منطقه اوراسیا و بهره‌مند از زیرساخت‌های مجهز حمل و نقل و ارتباطات و حلقه اتصال به کشورهای شرقی است. استان با دارا بودن منطقه ویژه اقتصادی و بازارچه‌های مرزی و قرارگیری

در کریدور شرق به غرب، ایفاگر نقش فراملی و رقابت پذیر و دارای جایگاه ممتاز در زنجیره حمل و نقل بین‌الملل و دروازه تجارت جهانی کشورهای آسیای میانه، افغانستان است.

ماموریت‌های توسعه استان^۱

- حفاظت از منابع زیست محیطی و ارتقاء کیفیت منابع زیست محیطی، آب، خاک، هوا و مدیریت زیست محیطی منابع آلاینده آن‌ها به منظور پایداری توان‌های اکولوژیک.
- مدیریت عرضه و مصرف آب شرب و کشاورزی مورد نیاز جمعیت و پهنه‌های مناسب کشاورزی.
- احیای جایگاه و نقش تاریخی و راهبردی منطقه در مسیر راه ابریشم و سایر شاهراه‌ها و کریدورهای شمالی-جنوبی و شرقی غربی
- توسعه و نوین‌سازی فعالیت‌های بازرگانی خارجی و ترانزیت کالا با تاکید بر فعالیت‌ها و تمهیدات لجستیکی
- تحدید فعالیت‌های اقتصاد غیررسمی با اصلاح ساختارها و تقویت بخش رسمی اقتصاد استان

راهبردهای پابرجای استان^۲

- متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد درآمدهای پایدار در شهرها و روستاهای استان
- بارگذاری و استقرار جمعیت با توجه به ملاحظات و ظرفیت‌های زیست محیطی
- مقاوم‌سازی سکونتگاه‌های شهری و روستایی
- افزایش تاب‌آوری و کاهش آسیب‌پذیری در برابر تهدیدات انسان‌ساخت و تبعات امنیتی تهدیدات طبیعی

۱. بر اساس اسناد آمایش سرزمین استان خراسان جنوبی

۲. بر اساس اسناد آمایش سرزمین استان خراسان جنوبی

- نهادسازی، توانمندسازی جوامع محلی و تقویت تشکل‌های مردم نهاد در راستای پذیرش نقش‌های تصمیم‌گیری
- حفظ و ارتقاء هویت فرهنگی ارزش‌های ایرانی-اسلامی به منظور تقویت ارزش‌های فرهنگی بومی و تقویت وحدت ملی و همگرایی فرهنگی در پیوند با فرهنگ ملی
- کاهش آسیب‌های اجتماعی و تأمین امنیت پایدار با گسترش مشارکت عمومی و افزایش نشاط و شادابی در استان
- حفاظت از منابع و زیستگاه‌های طبیعی میراث طبیعی و تعادل زیست محیطی استان به ویژه ذخیره‌گاه‌های زیستی و اکوسیستم‌های نادر به منظور پایداری توان اکولوژیک و توسعه پایدار بخش کشاورزی
- کنترل فرسایش بادی و بیابان‌زایی از طریق بهره‌برداری متناسب با توجه به توان و قابلیت‌های سرزمین
- ساماندهی مدیریت سرزمین به منظور بهره‌برداری متناسب با توان‌های محیطی و قابلیت‌های طبیعی استان به ویژه منابع آب، خاک و معادن
- حفاظت از منابع آب از طریق مدیریت عرضه و مصرف آب، استفاده از آب‌های غیرمتعارف و تغییر الگوی کشت متناسب با سند سازگاری با کم‌آبی استان
- حفاظت از منابع خاک کشاورزی از طریق انجام فعالیت‌های کشاورزی حفاظتی و کشت مستقیم محصولات زراعی
- توسعه سیستم‌های تولیدی کم‌نهاد بخش کشاورزی از طریق تغییر الگوی کشت و افزایش بهره‌وری عوامل تولید به ویژه آب و خاک
- افزایش بهره‌وری و مدیریت تولید و مصرف خاک، مدیریت پایدار تأمین و عرضه خاک و تصمیم‌گیری مشارکتی مدیریت خاک
- توسعه محصولات استراتژیک و صادراتی و کم‌نهاد مانند زرشک، عناب، زعفران، انگوزه خاکشیر و غیره.
- توسعه و تکمیل زنجیره ارزش از طریق ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی و ایجاد صنایع فرآوری مواد معدنی

- توسعه صنایع مبتنی بر پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های استان
- تجاری سازی و تبدیل استان به بارانداز شرق از طریق گسترش روابط خارجی
- توسعه گردشگری پایدار مبتنی بر گونه های گردشگری دارای مزیت در استان
- توسعه خدمات پشتیبان تولید
- افزایش سهم ICT در اقتصاد استان و ارتقای زیست بوم کارآفرینی
- توسعه کیفی دانشگاه‌های استان در راستای ارتقای زیست بوم - کارآفرینی
- ایجاد فرصت‌های آموزش برابر و توانمند سازی نیروی انسانی
- ارتقاء سطح دسترسی به خدمات سلامت و توسعه خدمات الکترونیکی آموزش و سلامت
- ارتقای کیفیت خدمات حمل و نقل جاده‌ای ریلی و هوایی و توسعه صنعت حمل و نقل در دالان‌های موجود و صنایع وابسته به آن

ویژگی‌های سرزمینی و اقلیمی استان

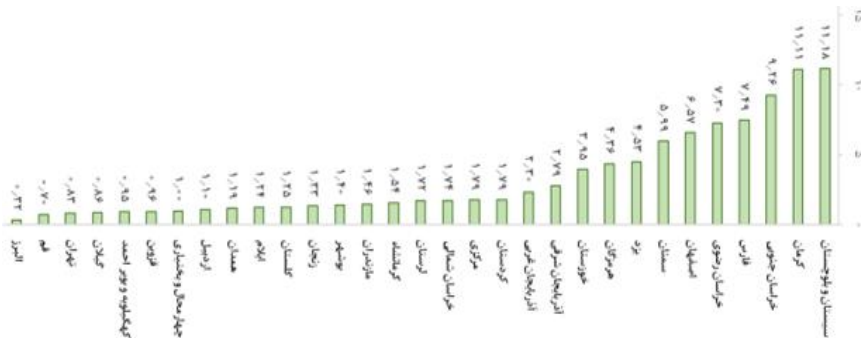
استان خراسان جنوبی با سابقه‌ای تاریخی و فرهنگی غنی، در متون کهن با عنوان «قهستان» شناخته می‌شود؛ سرزمینی که در گذشته شامل نواحی وسیعی از جمله خواف، قائن، طبس، گناباد و بیرجند بوده است. بر اساس شواهد تاریخی و کتیبه‌هایی چون «کال جنگال»، این منطقه در دوران اشکانیان دارای جایگاه استراتژیک بوده و مأوای یکی از اقوام باستانی ایرانی، موسوم به «ساگارت»، به‌شمار می‌آمد. این گذشته پرارزش گواهی بر دیرپنگی تمدن در این منطقه و تأکیدی بر اهمیت تاریخی آن دارد. با این وجود، خراسان جنوبی در دوران معاصر، به‌ویژه پس از تقسیمات اداری سال ۱۳۸۳ و تشکیل سه استان از خراسان بزرگ، به‌عنوان استانی مستقل با چالش‌ها و ظرفیت‌های خاص خود در نظر گرفته می‌شود. این استان از لحاظ جغرافیایی با شش استان دیگر کشور و نیز کشور افغانستان مرز مشترک دارد، که جایگاه ژئوپلیتیکی آن را در مبادلات مرزی و تعاملات منطقه‌ای مهم می‌سازد.

از نظر وسعت، خراسان جنوبی با مساحتی بالغ بر ۱۵۱ هزار کیلومتر مربع (معادل ۹.۳ درصد از وسعت کل کشور)، سومین استان پهناور ایران است. این گستردگی

سرزمینی، اگرچه در نگاه اول یک مزیت است، اما در عمل به دلیل پراکندگی شدید جمعیت و کمبود زیرساخت‌ها، چالشی اساسی در مسیر توسعه پایدار آن به‌شمار می‌رود. توزیع نامتوازن جمعیت در سطح استان، موجب شده ارائه خدمات عمومی و اجرای پروژه‌های عمرانی با هزینه‌های بالا و اثربخشی پایین‌تری همراه باشد. از این‌رو، شناخت دقیق اقلیم و محیط طبیعی این منطقه برای طراحی برنامه‌های توسعه‌ای و سرمایه‌گذاری، ضرورتی غیرقابل چشم‌پوشی است. در ادامه، سهم (درصد) و رتبه استان‌ها از مساحت خاکی کشور استان‌ها از مساحت خاکی کشور استان‌ها از مساحت خاکی کشور

سهم (درصد) و رتبه استان‌ها از مساحت خاکی (۱۳۹۸)

همچنین، استان خراسان جنوبی که در شرق ایران قرار دارد، هم‌اکنون دارای ۱۲ شهرستان است. این استان به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص، وسعت زیاد، تنوع اقلیمی و پیشینه تاریخی، دارای ترکیب متنوعی از شهرستان‌هایی است که هر یک از نظر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نقش متفاوتی در توسعه منطقه‌ای دارند. شهرستان‌های این استان عبارت‌اند از: بیرجند، قائنات، فردوس، طبس، نهبندان، سرايان، سربیشه، زیرکوه، بشرویه، خوسف، درمیان و عشق‌آباد که به تازگی به عنوان دوازدهمین شهرستان استان شناخته شده است. بیرجند به عنوان مرکز استان، قطب اداری، دانشگاهی و خدماتی خراسان جنوبی محسوب می‌شود و بیشترین تمرکز جمعیتی و زیرساخت‌های خدماتی در آن قرار دارد. قائنات با شهرت جهانی به دلیل زرشک و زعفران مرغوب خود، جایگاه مهمی در بخش کشاورزی و صادرات محصولات کشاورزی دارد. فردوس نیز از شهرستان‌هایی است که علاوه بر ظرفیت‌های کشاورزی، به‌واسطه قرارگیری در مسیرهای ارتباطی، نقش ترانزیتی و خدماتی دارد. طبس به

عنوان یکی از بزرگ‌ترین شهرستان‌های کشور از نظر وسعت، دارای منابع عظیم معدنی است و سهم قابل توجهی از زغال‌سنگ کشور از این منطقه تأمین می‌شود. نهبندان نیز با موقعیت مرزی و ظرفیت‌های گسترده در حوزه انرژی خورشیدی و مواد معدنی شناخته می‌شود. همچنین، سرایان با توسعه باغات زرشک و محصولات کشاورزی، و سربیشه با نزدیکی به مرز افغانستان و توانمندی در صنایع دستی، به‌ویژه فرش‌بافی، از شهرستان‌های با پتانسیل رشد اقتصادی هستند. زیرکوه نیز با ظرفیت در تولید انار، زرشک و زعفران، و بشرویه به دلیل معماری تاریخی و اقلیم خاص، در حوزه گردشگری و میراث فرهنگی اهمیت دارد. خوسف و درمیان نیز دارای فرصت‌هایی در زمینه‌های دامداری، کشاورزی و گردشگری روستایی‌اند که در صورت سرمایه‌گذاری، می‌توانند به توسعه محلی کمک کنند. در نهایت، شهرستان عشق‌آباد که اخیراً به‌عنوان دوازدهمین شهرستان استان تأسیس شده، با جدایی از طبس شکل گرفته است و انتظار می‌رود با برنامه‌ریزی مناسب، نقش مؤثری در متوازن‌سازی توسعه منطقه‌ای استان ایفا کند. با توجه به پراکندگی جغرافیایی و تنوع اقلیمی این شهرستان‌ها، خراسان جنوبی پتانسیل بالایی در حوزه‌هایی مانند کشاورزی خاص، انرژی‌های تجدیدپذیر، گردشگری طبیعی و تاریخی و صنایع معدنی دارد. توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل، ارتباطی و تجاری در این مناطق می‌تواند به بهره‌برداری بهتر از این ظرفیت‌ها کمک کند.

از منظر اقلیمی نیز، خراسان جنوبی عمدتاً در اقلیم خشک و بیابانی قرار دارد. مطالعات مرکز تحقیقات جهاد کشاورزی استان نشان می‌دهد که استان به‌طور کلی به دو نوع اقلیم تقسیم می‌شود: اقلیم خشک و گرم که بیشتر در نواحی هموار و مرکزی چون طبس، نهبندان و بخش‌هایی از فائات مشاهده می‌شود؛ و اقلیم خشک و ملایم که در ارتفاعات شمالی و شمال‌غربی استان مانند بیرجند و سرایان غالب است. این تفاوت اقلیمی نقش مهمی در تعیین نوع کاربری اراضی، قابلیت‌های کشاورزی، نوع گونه‌های گیاهی و نیز الگوهای اسکان ایفا می‌کند. اقلیم خشک و گرم با محدودیت شدید منابع آبی، دمای بالا و تبخیر زیاد همراه است که پایداری زیست‌محیطی و تولیدی را به شدت تهدید می‌کند.

بارندگی اندک از دیگر ویژگی‌های بارز اقلیمی این استان است. میانگین بارندگی سالانه تنها حدود ۱۳۹.۹ میلی‌متر گزارش شده که آن را در رتبه ۲۲ کشور از نظر میزان بارش قرار می‌دهد. این رقم در مقایسه با میانگین جهانی بسیار پایین بوده و باعث شده استان با بحران مزمن کم‌آبی روبرو باشد. در کنار بارش اندک، میانگین دمای سالانه ۱۷.۵ درجه سلسیوس، که بسته به ارتفاع متغیر است، شرایط رشد گیاهان و کشاورزی را محدود می‌کند. علاوه بر این، نبود رودخانه‌های دائمی در استان به دلیل ویژگی‌های زمین‌شناسی و اقلیم خشک، موجب شده تأمین منابع آبی به وابستگی شدید به سفره‌های زیرزمینی و روان‌آب‌های فصلی محدود شود. از سوی دیگر، بررسی ده‌ساله شرایط خشکسالی بین سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۸ نشان داده که استان خراسان جنوبی یکی از مناطق درگیر خشکسالی بسیار شدید است. این خشکسالی‌ها نه تنها بر کشاورزی و منابع آبی فشار وارد کرده، بلکه امنیت غذایی و معیشت جمعیت روستایی را نیز تهدید کرده‌اند. تداوم خشکسالی در سطح منطقه موجب کاهش پوشش گیاهی، فرسایش خاک، افزایش طوفان‌های گرد و غبار و مهاجرت جمعیت روستایی به مناطق شهری شده است. همچنین، شدت تبخیر بالا باعث شده که منابع آبی موجود نیز با راندمان پایینی مورد استفاده قرار گیرند و تلفات آبی گسترده‌ای به ثبت برسد.

دسته بندی استان‌های کشور بر حسب خشکسالی‌های ۱۰ ساله از سال ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۸

تعداد	نام استان	وضعیت	رتبه
۴	سیستان و بلوچستان، خراسان جنوبی، یزد، بوشهر	خشکسالی بسیار شدید	۱
۹	سمنان، اصفهان، کرمان، قم، هرمزگان، خراسان رضوی، خوزستان، تهران، البرز	خشکسالی شدید	۲
۸	آذربایجان شرقی، قزوین، اردبیل، زنجان، چهارمحال بختیاری، کهگیلویه و بویر احمد، فارس، خراسان شمالی	خشکسالی متوسط	۳
۶	مرکزی، گیلان، کرمانشاه، ایلام، مازندران، گلستان	خشکسالی ضعیف	۴
۴	لرستان، همدان، کردستان، آذربایجان غربی	در حد نرمال	۵

منبع: مرکز تحقیقات سازمان جهاد کشاورزی استان

در کنار شرایط اقلیمی چالش برانگیز، ساختار طبیعی و پوشش اراضی استان نیز بیانگر شکنندگی بالای محیط زیست آن است. ۹۵ درصد از مساحت استان را عرصه‌های طبیعی شامل بیابان‌ها، مراتع و جنگل‌های تنک تشکیل می‌دهند. از این میان، ۲۲.۷ درصد بیابان‌های خالص، ۶۳.۳ درصد مراتع فقیر بیابانی، ۷.۲ درصد مراتع متوسط و خوب، و تنها ۶.۸ درصد پوشش جنگلی دیده می‌شود. این ترکیب نشانگر آن است که ظرفیت استان برای کشاورزی متکی به بارش یا استفاده از منابع سطحی، محدود و آسیب‌پذیر است. مناطق دارای پوشش جنگلی و مرتعی نیز عمدتاً در ارتفاعات قرار دارند و دسترسی به آن‌ها برای بهره‌برداری اقتصادی پرهزینه است. از مهم‌ترین مخاطرات زیست‌محیطی این استان، می‌توان به فرسایش بادی اشاره کرد. بیش از ۸۸۰ هزار هکتار از اراضی استان به‌عنوان کانون‌های بحرانی فرسایش بادی شناسایی شده‌اند. این پدیده نه تنها به تخریب پوشش گیاهی و نابودی خاک سطحی منجر می‌شود، بلکه به شکل‌گیری پدیده‌هایی چون گرد و غبار و تندبادهای شدید منطقه‌ای نیز می‌انجامد. شهرستان قائنات با حدود ۲۴۲ هزار هکتار بیشترین و سرایان با ۲۷ هزار هکتار کمترین سطح کانون بحران فرسایش بادی را دارند. این فرسایش‌ها علاوه بر کاهش توان کشاورزی، خسارت‌های جبران‌ناپذیری به زیرساخت‌ها، راه‌ها و منابع زیستی استان وارد می‌کنند.

در مجموع، ویژگی‌های اقلیمی و سرزمینی خراسان جنوبی، بیانگر وضعیت ویژه‌ای است که از یک‌سو ظرفیت‌هایی چون وسعت سرزمینی، موقعیت مرزی و منابع طبیعی خاص را در اختیار دارد، اما از سوی دیگر با چالش‌های فراوانی نظیر خشکسالی‌های مزمز، محدودیت منابع آبی، فرسایش بادی شدید و پراکندگی سکونت‌مواجه است. هرگونه برنامه‌ریزی برای توسعه اقتصادی، کشاورزی، سرمایه‌گذاری صنعتی یا خدماتی در این استان، بدون توجه به این ویژگی‌های بنیادی اقلیمی و سرزمینی، محکوم به شکست خواهد بود. شناخت علمی و دقیق این مؤلفه‌ها، نخستین گام برای دستیابی به توسعه پایدار و به‌کارگیری منابع محدود به شکل بهینه در این استان است.

تولید ناخالص داخلی

۱. تولید ناخالص داخلی استان خراسان جنوبی و مقایسه با سایر استان‌ها

تولید ناخالص داخلی (GDP) استان خراسان جنوبی در سال ۱۴۰۰ به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰، برابر با ۳۸۴,۹۱۶,۴۵۴ میلیون ریال بوده است که این میزان، استان خراسان جنوبی را در رتبه ۳۱ کشور از نظر حجم تولید ناخالص داخلی قرار می‌دهد. این جایگاه نشان می‌دهد که سهم خراسان جنوبی از اقتصاد ملی بسیار محدود است و تنها ۰.۴۵ درصد از کل تولید ناخالص داخلی کشور را تشکیل می‌دهد. این سهم اندک با توجه به وسعت جغرافیایی و ظرفیت‌های بالقوه استان در بخش‌های معدن، کشاورزی و انرژی‌های تجدیدپذیر، بیانگر وجود موانع ساختاری و اقتصادی در بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود است.

ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی کشور به قیمت ثابت سال ۱۴۰۰ - (هزار میلیارد تومان)

نام استان	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
آذربایجان شرقی	۲۶۰	۲۸۵	۲۸۶	۲۸۶	۲۸۹	۲۹۴
آذربایجان غربی	۱۳۶	۱۴۸	۱۴۳	۱۴۵	۱۵۲	۱۴۹
اردبیل	۶۲	۶۸	۶۵	۷۳	۷۴	۶۵
اصفهان	۴۵۶	۴۹۸	۴۷۴	۴۷۶	۴۵۹	۴۷۸
البرز	۱۶۶	۱۹۶	۱۶۸	۱۷۸	۱۷۱	۱۸۴
ایلام	۱۱۵	۱۳۶	۱۲۴	۸۳	۹۸	۱۰۵
بوشهر	۸۱۲	۶۷۲	۷۰۶	۶۹۹	۶۹۷	۶۷۹
تهران	۱,۷۵۵	۱,۹۲۱	۱,۶۹۸	۱,۷۰۷	۱,۶۴۸	۱,۷۶۱
چهارمحال و ...	۴۶	۵۲	۴۸	۵۲	۵۰	۴۸
خراسان جنوبی	۳۱	۳۸	۳۵	۳۹	۳۷	۳۸
خراسان رضوی	۳۱۷	۳۴۷	۳۳۳	۳۴۷	۳۴۳	۳۵۱
خراسان شمالی	۴۶	۴۶	۴۵	۴۹	۴۳	۴۹
خوزستان	۱,۸۱۱	۱,۹۵۹	۱,۸۳۳	۱,۴۷۶	۱,۴۰۰	۱,۴۴۸
زنجان	۸۹	۱۰۴	۹۲	۹۶	۱۰۱	۱۰۰
سمنان	۶۹	۶۹	۶۷	۸۴	۷۹	۹۱
سیستان و ...	۷۱	۷۶	۷۴	۶۹	۷۷	۷۹

نام استان	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
فارس	۳۸۱	۳۹۴	۳۶۴	۳۴۴	۳۴۴	۳۴۲
قزوین	۱۱۰	۱۱۴	۱۰۸	۱۱۸	۱۱۲	۱۰۸
قم	۶۸	۷۳	۷۳	۷۴	۷۲	۷۲
کردستان	۶۶	۷۱	۶۸	۷۳	۷۰	۷۲
کرمان	۲۲۹	۲۶۲	۲۴۷	۲۶۸	۲۸۰	۲۸۹
کرمانشاه	۱۱۸	۱۲۶	۱۲۶	۱۳۰	۱۲۶	۱۱۶
کهگیلویه و ...	۲۸۱	۲۹۴	۲۲۴	۱۰۹	۱۱۸	۱۵۷
گلستان	۸۷	۹۰	۹۱	۱۰۰	۹۹	۹۵
گیلان	۱۶۱	۱۷۸	۱۶۶	۱۷۲	۱۶۸	۱۵۶
لرستان	۶۹	۷۶	۷۴	۶۹	۷۳	۷۴
مازندران	۲۳۶	۲۶۹	۲۵۲	۲۵۹	۲۵۸	۲۶۴
مرکزی	۱۶۳	۱۸۳	۱۷۰	۱۷۸	۱۶۷	۱۷۵
هرمزگان	۱۸۷	۲۱۵	۲۰۷	۲۲۰	۲۰۱	۲۱۷
همدان	۹۸	۱۰۸	۱۰۷	۱۰۳	۱۰۷	۱۰۳
یزد	۱۶۷	۱۷۶	۱۸۷	۱۹۱	۲۰۵	۲۱۷
فرمانطقه‌ای	۲۰۶	۲۵۸	۲۱۸	۱۶۷	۱۷۳	۱۵۷
کل کشور	۸,۸۷۱	۹,۵۰۱	۸,۸۷۴	۸,۴۳۵	۸,۲۸۸	۸,۵۳۴

مقایسه تولید ناخالص داخلی خراسان جنوبی با استان‌های بزرگ کشور، تفاوت فاحشی را نشان می‌دهد. به عنوان مثال، تولید ناخالص داخلی استان تهران با ۱۷,۶۰۷,۷۱۴,۷۴۴ میلیون ریال، ۴۵.۷ برابر تولید استان خراسان جنوبی است. همچنین استان خوزستان با تولید ناخالص داخلی ۱۴,۴۸۳,۵۳۴,۶۶۶ میلیون ریال، حدود ۳۷.۶ برابر خراسان جنوبی تولید داشته است. استان‌های بوشهر و اصفهان نیز به ترتیب با تولید ناخالص داخلی ۶,۷۹۴,۰۷۰,۹۴۲ میلیون ریال و ۴,۷۸۰,۷۱۳,۸۴۰ میلیون ریال، به ترتیب ۱۷.۶ و ۱۲.۴ برابر خراسان جنوبی تولید داشته‌اند. این آمارها به روشنی بیانگر آن است که خراسان جنوبی نیازمند سیاست‌های توسعه‌ای ویژه، تقویت صنایع فرآوری، بهبود بهره‌وری در بخش‌های کشاورزی و معدن، و توسعه زیرساخت‌های انرژی‌های تجدیدپذیر است تا بتواند به میانگین کشوری نزدیک شود.

تولید هر استان چند برابر استان خراسان جنوبی است؟

نام استان	۱۳۹۹	۱۴۰۰
تهران	۴۴.۸	۴۵.۷
خوزستان	۳۸.۱	۳۷.۶
بوشهر	۱۸.۹	۱۷.۷
اصفهان	۱۲.۵	۱۲.۴
خراسان رضوی	۹.۳	۹.۱
فارس	۹.۴	۸.۹
آذربایجان شرقی	۷.۹	۷.۶
کرمان	۷.۶	۷.۵
مازندران	۷.۰	۶.۹
یزد	۵.۶	۵.۶
هرمزگان	۵.۵	۵.۶
البرز	۴.۷	۴.۸
مرکزی	۴.۵	۴.۵
کهگیلویه و بویراحمد	۳.۲	۴.۱
گیلان	۴.۶	۴.۰
آذربایجان غربی	۴.۱	۳.۹
کرمانشاه	۳.۴	۳.۰
قزوین	۳.۱	۲.۸
ایلام	۲.۷	۲.۷
همدان	۲.۹	۲.۷
زنجان	۲.۷	۲.۶
گلستان	۲.۷	۲.۵
سمنان	۲.۱	۲.۴
سیستان و بلوچستان	۲.۱	۲.۱
لرستان	۲.۰	۱.۹
قم	۱.۹	۱.۹
کردستان	۱.۹	۱.۹
اردبیل	۲.۰	۱.۷
خراسان شمالی	۱.۲	۱.۳
چهارمحال و بختیاری	۱.۴	۱.۲
خراسان جنوبی	۱	۱

یکی از دلایل اصلی پایین بودن تولید ناخالص داخلی خراسان جنوبی، کمبود صنایع بزرگ و پیشرفته، محدودیت منابع آبی، ضعف در زیرساخت‌های حمل‌ونقل و عدم تنوع بخشی به اقتصاد استان است. بخش قابل توجهی از اقتصاد استان متکی به خدمات سنتی، کشاورزی با بهره‌وری پایین و معادن خام‌فروشی است که ارزش افزوده کمتری ایجاد می‌کند. به عنوان مثال، سهم بخش خدمات از تولید ناخالص داخلی استان ۴۲.۰۷ درصد و سهم بخش کشاورزی ۱۸.۸۵ درصد بوده است، در حالی که سهم بخش معدن با وجود ظرفیت‌های عظیم، تنها ۷.۹۲ درصد بوده است. این ترکیب نادرست از سهم بخش‌های اقتصادی، موجب شده که اقتصاد استان نتواند رشد قابل توجهی را تجربه کند. علاوه بر این، رشد اقتصادی استان در برخی سال‌ها نوسانات شدیدی را تجربه کرده است. به عنوان مثال، نرخ رشد تولید ناخالص داخلی استان در سال ۱۳۹۶ به ۲۲.۹ درصد رسید که نشان‌دهنده یک جهش مقطعی بود، اما در سال ۱۳۹۷ به ۸.۲- درصد کاهش یافت و مجدداً در سال ۱۳۹۸ به ۱۰.۹ درصد رشد بازگشت. این نوسانات شدید در رشد اقتصادی نشان می‌دهد که اقتصاد استان به شدت تحت تأثیر نوسانات بخش معدن و کشاورزی و تغییرات در سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی است. برای کاهش این نوسانات و افزایش سهم استان از تولید ناخالص داخلی کشور، ضروری است که برنامه‌های راهبردی و حمایتی در راستای افزایش بهره‌وری، توسعه صنایع تبدیلی، تقویت بخش معدن، جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی و بهبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل اجرا شود. همچنین، بهره‌گیری از ظرفیت‌های انرژی خورشیدی و توسعه نیروگاه‌های خورشیدی به عنوان یک مزیت رقابتی استان، می‌تواند سهم قابل توجهی در بهبود تولید ناخالص داخلی خراسان جنوبی داشته باشد.

۲. رشد اقتصادی و نوسانات بخش‌های مختلف در استان خراسان جنوبی

رشد اقتصادی استان خراسان جنوبی طی سال‌های گذشته نوسانات شدیدی را تجربه کرده است. طبق آمار، نرخ رشد تولید ناخالص داخلی استان در سال ۱۴۰۰ برابر با ۴.۶ درصد بوده که نشان‌دهنده بهبود نسبی پس از رکودهای سال‌های قبل است.

رشد ارزش افزوده رشته فعالیت‌های اقتصادی کشور به قیمت‌های ثابت سال ۱۴۰۰ - درصد

نام استان	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
آذربایجان شرقی	-۱.۱	-۷.۲	۴.۸	۱.۳	۱۰.۵	۹.۵	۰.۴	۰.۰	۰.۹	۱.۶
آذربایجان غربی	-۷.۷	-۶.۰	۱.۳	۲.۷	۴.۱	۸.۵	-۳.۱	۱.۱	۴.۹	-۱.۷
اردبیل	۰.۷	-۳.۳	۱.۸	۷.۱	۰.۶	۸.۴	-۳.۳	۱۲.۲	۰.۳	-۱۱.۶
اصفهان	-۷.۶	۱.۷	۶.۷	-۲.۹	۸.۰	۹.۱	-۴.۸	۰.۴	-۳.۶	۴.۲
البرز	-۹.۴	-۵.۲	۱۳.۶	۱۱.۴	۲.۶	۱۷.۸	-۱۴.۳	۶.۴	-۴.۰	۷.۶
ایلام	-۵.۰	۲۵.۸	۱.۹	۱۳.۳	۵۳.۷	۱۷.۷	-۸.۷	-۳۲.۸	۱۸.۱	۶.۷
بوشهر	-۹.۸	۹.۳	۲۶.۸	-۳.۷	۳۹.۶	-۱۷.۳	۵.۱	-۱.۰	-۰.۳	-۲.۵
تهران	-۴.۷	-۱.۰	۳.۴	۱.۹	۸.۶	۹.۵	-۱۱.۶	۰.۵	-۳.۴	۶.۹
چهارمحال و ...	-۱.۵	۲.۴	-۱.۹	۳.۳	۱.۵	۱۱.۲	-۶.۳	۷.۶	-۴.۴	-۳.۸
خراسان جنوبی	۲.۷	۱۱.۸	۰.۸	۴.۹	۱.۲	۲۲.۹	-۸.۲	۱۰.۹	-۵.۷	۴.۶
خراسان رضوی	-۲.۲	-۳.۹	۶.۱	۱.۲	۱.۳	۹.۵	-۴.۰	۴.۳	-۱.۲	۲.۳
خراسان شمالی	-۷.۵	۴.۴	-۰.۹	۳.۱	۳.۹	۰.۶	-۳.۰	۸.۶	-۱۱.۹	۱۳.۹
خوزستان	-۱۷.۷	-۱۴.۰	۳.۰	-۱.۳	۳۰.۵	۸.۱	-۶.۴	-۱۹.۵	-۵.۱	۳.۴
زنجان	-۱.۰	۵.۵	۳.۷	۶.۰	۸.۱	۱۷.۷	-۱۲.۲	۵.۲	۴.۴	-۰.۸
سمنان	-۶.۴	-۱۴.۱	۵.۶	۱.۶	۲۵.۴	۰.۴	-۲.۱	۲۴.۵	-۶.۰	۱۶.۱
سیستان و ...	-۲.۹	-۶.۱	۲.۷	۹.۰	۵.۶	۷.۳	-۲.۸	-۷.۱	۱۱.۳	۳.۷
فارس	-۱.۸	-۷.۶	۵.۵	۲.۴	۱۲.۴	۳.۵	-۷.۷	-۵.۴	۰.۰	-۰.۶
قزوین	-۹.۴	-۳.۱	۱۰.۶	۴.۱	۷.۶	۳.۷	-۵.۹	۱۰.۰	-۵.۰	-۳.۸
قیم	-۷.۰	-۴.۷	۷.۳	-۱.۱	۷.۸	۷.۲	۰.۱	۰.۷	-۲.۸	۰.۹

نام استان	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
کردستان	-۱.۱	-۵.۶	۱.۶	-۰.۲	۱۰.۵	۷.۹	-۳.۹	۶.۵	-۴.۵	۳.۷
کرمان	۱۶.۹	۶.۰	-۵.۸	۰.۲	۹.۳	۱۴.۵	-۵.۹	۸.۵	۴.۵	۳.۱
کرمانشاه	-۱۰.۳	-۸.۳	۴.۲	-۱.۳	۱.۸	۷.۲	۰.۰	۳.۴	-۳.۲	-۸.۳
کهگیلویه و ...	-۲۳.۶	-۱.۷	۲۴.۸	-۴.۱	۲۸.۲	۴.۶	-۲۳.۸	-۵۱.۳	۸.۵	۳۲.۵
گلستان	-۰.۸	-۰.۹	۳.۷	۲.۲	۱.۴	۴.۱	۰.۴	۱۰.۴	-۰.۹	-۴.۰
گیلان	-۳.۶	-۶.۸	۸.۱	۲.۷	۳.۲	۱۰.۴	-۶.۷	۳.۷	-۲.۴	-۷.۲
لرستان	-۱.۷	-۰.۲	-۳.۴	۱.۸	۱.۹	۸.۸	-۲.۰	-۷.۱	۵.۹	۱.۴
مازندران	۰.۳	-۴.۳	-۰.۷	۱.۴	۲.۵	۱۴.۳	-۶.۶	۲.۹	-۰.۵	۲.۴
مرکزی	-۵.۲	-۰.۶	۶.۰	۲.۲	-۱.۵	۱۱.۸	-۷.۱	۴.۹	-۶.۴	۵.۱
هرمزگان	-۱۱.۱	۵.۳	۰.۹	-۴.۲	۶.۳	۱۵.۰	-۳.۶	۶.۲	-۸.۵	۷.۹
همدان	-۲.۸	-۴.۶	۱.۴	-۳.۶	۴.۳	۹.۶	-۰.۳	-۳.۹	۳.۳	-۳.۷
یزد	۷.۴	۴.۳	۴.۷	-۶.۹	۷.۸	۵.۷	۶.۰	۲.۰	۷.۵	۵.۹
فروانطقه‌ای	-۳۰.۴	۴۷.۹	-۳۹.۲	-۱۲.۸	۱۱.۳	۲۵.۱	-۱۵.۲	-۲۳.۶	۳.۵	-۹.۳
کل کشور	-۹.۴	-۲.۱	۳.۶	۰.۰	۱۴.۷	۷.۱	-۶.۶	-۴.۹	-۱.۷	۳.۰

با این حال، بررسی دقیق‌تر روند رشد بخش‌های مختلف نشان می‌دهد که این رشد، به طور یکسان در همه بخش‌ها توزیع نشده و برخی بخش‌ها حتی دچار رکود و افت شدید شده‌اند. در ادامه، رشد اقتصادی بخش‌های مختلف استان به طور دقیق بررسی می‌گردد.

الف. بخش کشاورزی: ستون متزلزل اقتصاد استان

بر اساس جدول زیر، بخش کشاورزی به عنوان یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی استان، در سال ۱۴۰۰ با رشد منفی ۱۲.۴۲ درصدی مواجه بوده است که یکی از شدیدترین افت‌های این بخش طی سال‌های اخیر محسوب می‌شود. این در حالی است که در سال ۱۳۹۸، بخش کشاورزی رشد مثبتی معادل ۱۷.۷۷ درصد را تجربه کرده بود که نشان‌دهنده نوسانات بسیار شدید و عدم پایداری در این بخش است. دلایل این نوسانات شامل کمبود منابع آبی، تغییرات اقلیمی، بهره‌وری پایین، ضعف در زیرساخت‌های آبیاری و نبود صنایع تبدیلی و بسته‌بندی است. با وجود پتانسیل‌های بالای استان در تولید زعفران، زرشک و عناب، نبود سرمایه‌گذاری در زنجیره ارزش و فرآوری این محصولات موجب شده که کشاورزان نتوانند از حداکثر ظرفیت‌های موجود بهره ببرند. همچنین، نوسانات قیمتی در بازارهای داخلی و خارجی و وابستگی بالای این بخش به شرایط اقلیمی، پایداری رشد کشاورزی را به شدت تحت تأثیر قرار داده است.

ب. بخش معدن: نوسانات شدید و فرصت‌های مغفول مانده

بخش معدن در استان خراسان جنوبی با توجه به ذخایر غنی زغال سنگ، طلا، بنتونیت و سنگ‌های ساختمانی، یکی از بخش‌های کلیدی اقتصادی محسوب می‌شود. در سال ۱۴۰۰، این بخش رشد ۵.۶۳ درصدی را ثبت کرده است، اما در سال ۱۳۹۹ رشد آن منفی ۱۰.۶۵ درصد بوده که نشان‌دهنده نوسانات شدید در این بخش است. این نوسانات به دلایلی نظیر کمبود زیرساخت‌های فرآوری، وابستگی به صادرات خام، تحریم‌های اقتصادی و عدم سرمایه‌گذاری کافی در معادن بازمی‌گردد. علی‌رغم وجود پتانسیل‌های عظیم معدنی در طبس و سایر مناطق استان، بخش عمده‌ای از معادن استان همچنان به صورت خام‌فروشی فعالیت می‌کنند. نبود واحدهای فرآوری و صنایع پایین‌دستی باعث شده که ارزش افزوده قابل توجهی از دست برود. همچنین، مشکلات مربوط به منابع آبی و قوانین زیست‌محیطی، بهره‌برداری از معادن را با چالش‌های بیشتری مواجه کرده است.

ج. بخش صنعت: رشد پرشتاب اما نامتوازن

بخش صنعت در استان خراسان جنوبی در سال ۱۴۰۰ با رشد ۲۷.۵۲ درصدی، یکی از بهترین عملکردهای خود را در دهه اخیر به نمایش گذاشت. این رشد قابل توجه، عمدتاً ناشی از افزایش تولید در صنایع معدنی، کارخانه‌های کاشی و سرامیک، سیمان و واحدهای فرآوری زغال سنگ بوده است. با این حال، باید توجه داشت که رشد این بخش به طور یکنواخت در همه صنایع توزیع نشده و بسیاری از واحدهای صنعتی کوچک و متوسط استان همچنان با مشکلاتی نظیر کمبود سرمایه در گردش، ضعف در تأمین مواد اولیه و مشکلات حمل و نقل مواجه‌اند. یکی از عوامل مهم در رشد بخش صنعت، افزایش سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی در برخی صنایع استراتژیک بوده است، اما ضعف در زیرساخت‌های انرژی، کمبود منابع آبی و نبود شهرک‌های صنعتی تخصصی همچنان به عنوان موانع توسعه این بخش محسوب می‌شوند. علاوه بر این، نبود ارتباط مؤثر بین بخش‌های دانشگاهی و صنعتی و ضعف در استفاده از فناوری‌های نوین باعث شده که بهره‌وری بخش صنعت به طور مطلوبی افزایش نیابد.

د. بخش خدمات: ثبات نسبی با سهم بالا از تولید

بخش خدمات با سهم ۴۲.۰۷ درصدی از تولید ناخالص داخلی استان، بزرگ‌ترین بخش اقتصادی خراسان جنوبی محسوب می‌شود. رشد این بخش در سال ۱۴۰۰ برابر با ۷.۹۴ درصد بوده که نشان‌دهنده ثبات نسبی و اهمیت بالای این بخش در اقتصاد استان است. با این حال، بررسی دقیق‌تر نشان می‌دهد که بخش خدمات در خراسان جنوبی بیشتر متمرکز بر خدمات سنتی مانند خرده‌فروشی، حمل و نقل، و خدمات عمومی است و سهم خدمات پیشرفته و فناوری محور بسیار محدود است. گردشگری و اکوتوریسم به عنوان یکی از زیرشاخه‌های مهم بخش خدمات، علی‌رغم وجود جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و طبیعی مانند باغ اکبریه، کویر سه‌قلعه و چشمه‌های آب گرم فردوس، همچنان سهم ناچیزی از تولید را به خود اختصاص داده است. دلایل این امر شامل کمبود زیرساخت‌های اقامتی، تبلیغات ضعیف و عدم برندسازی مؤثر است.

ه. تحلیل کلی و چالش‌های اساسی

وابستگی بالا به کشاورزی با ریسک‌پذیری بالا در برابر تغییرات اقلیمی و بازار، و نیز تکیه به خدمات سنتی با بهره‌وری پایین، موجب شده تا ظرفیت‌های بالقوه اقتصادی استان به صورت متوازن و پایدار به کار گرفته نشوند. این ناهماهنگی‌ها باعث بروز نوسانات شدید در رشد اقتصادی استان طی سال‌های اخیر شده‌اند. یکی دیگر از چالش‌های مهم اقتصادی استان، ضعف در بهره‌برداری اصولی از منابع معدنی است. استان خراسان جنوبی با وجود برخورداری از ذخایر معدنی قابل توجه، به دلیل نبود زیرساخت‌های مناسب برای صنایع تبدیلی و فرآوری، همچنان درگیر خام‌فروشی است که نه تنها ارزش افزوده قابل توجهی برای منطقه ایجاد نمی‌کند، بلکه باعث از دست رفتن فرصت‌های شغلی، کاهش بهره‌وری و تداوم وابستگی به بازارهای خام‌محور می‌شود. از سوی دیگر، کم‌توجهی به توسعه صنایع مکمل، حمل‌ونقل پیشرفته، و فناوری‌های نوین نیز مانع رشد اقتصادی پایدار شده است. این وضعیت نشان می‌دهد که تنها با تقویت زنجیره ارزش و ارتقای صنایع پایین‌دستی می‌توان به افزایش سهم بخش معدن در رشد اقتصادی استان امیدوار بود.

برای بهبود وضعیت اقتصادی و دستیابی به رشدی پایدار، لازم است که مجموعه‌ای از اقدامات راهبردی و یکپارچه در دستور کار قرار گیرد. این اقدامات باید شامل افزایش بهره‌وری در بخش‌های اقتصادی، تنوع‌بخشی به فعالیت‌های تولیدی و خدماتی، توسعه زیرساخت‌های صنعتی و حمایت هدفمند از انرژی‌های تجدیدپذیر مانند انرژی خورشیدی و بادی باشند. همچنین، جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی، ارتقای زیرساخت‌های حمل‌ونقل بین‌استانی و فرامنطقه‌ای، توسعه گردشگری با رویکرد فرهنگی و اکولوژیک، و نیز تقویت صنایع فرآوری معدنی می‌تواند به کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی استان و بهبود شاخص‌های کلان اقتصادی کمک قابل توجهی نماید. بر این اساس، اطلاعات تفصیلی مربوط به رشد هر بخش از ارزش افزوده در استان خراسان جنوبی در قالب جدول پیوست، برای تحلیل دقیق‌تر در دسترس قرار گرفته است..

رشد هر بخش ارزش افزوده در استان خراسان جنوبی

شرح	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری	۲۰۳۴	۱۲۰	۵۵۸	-۳۰۹۷	۱۷۰۷۷	۳۰۳	-۱۲۰۴۲
استخراج معدن	۱۹۲۰	-۱۹۰۱۲	-۵۵۱	-۰۰۴۶	۴۸۰۹۷	-۱۰۰۶۵	۵۶۳
صنعت	-۴۸۷	-۱۰۹۰	۲۲۰۴	-۱۰۴۳	-۱۲۰۳۶	۴۵۴	۳۷۵۲
تأمین برق، گاز، بخار و تپه‌په هوا	۱۴۰۴	-۶۰۲۶	۱۴۰۸	-۱۶۰۹۵	-۷۰۴۲	۹۰۴	۱۰۳۴
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه	-۱۰۷۲	۱۲۰۳۳	-۲۵۰۷۶	۸۶۰	۷۸۲۷	۶۰۴۰	-۴۷۰۱۹
ساختمان	۱۸۰۲۲	۴۰۰۷۲	۱۷۳۰۰	-۳۸۰۴۳	۵۲۰۰۸	-۴۸۰۴۵	-۲۰۲۶
جمع صنعت و معدن	۳۰۶۲	-۰۰۵۵	۴۲۰۸۷	-۱۴۰۷۳	۱۴۰۸۶	-۱۶۰۵۳	۱۴۰۵۷
عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت	-۶۶۹	-۱۰۰۹	۸۰۴۲	-۹۰۳۱	۳۰۸۰	-۴۸۵	۳۰۲۵
حمل و نقل و انبارداری و پست	-۳۰۲۴	۱۳۰۲۰	۱۱۰۴۹	۱۳۰۳۴	۷۰۶۷	۳۰۶۸	۲۱۰۱۶
فعالیت خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا	۳۰۴۸	-۰۰۹۵	۳۰۷۹	۱۲۰۹۱	-۲۵۰۰۰	-۵۰۵۴	۳۶۰۲۶
اطلاعات و ارتباطات	۱۶۰۷۱	۳۷۰۵۴	۱۲۰۸۹	-۱۷۰۵۴	-۲۵۰۴۵	-۱۷۰۷۰	-۶۰۲۴
فعالیت‌های مالی و بیمه	۲۹۰۱۰	۹۰۰۱	۹۰۹۱	۶۰۵۹	۶۰۶۱	۲۰۱۵	-۶۰۴۹
املاک و مستغلات	۲۰۲۴	۲۰۹۶	۴۰۴۲	۵۰۱۷	۳۰۲۹	۶۰۳۳	۳۰۵۹
فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۲۰۱۰	۵۸۰۳	-۶۰۴۶	۱۴۰۶۵	-۱۰۹۹	۲۲۰۸۸	۶۰۲۸
فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی	-۴۰۶۱	-۱۵۰۰۸	۱۱۰۶۱	-۷۰۷۲	-۲۴۰۳۵	-۱۶۰۵۱	-۱۸۰۵۶
اداره امور عمومی، خدمات شهری و تأمین اجتماعی	-۳۰۹۱	-۴۰۰۲	۳۰۱۲	۲۰۵۳	۳۰۱۲	-۳۰۹۲	۳۰۱۷
آموزش	۷۰۹۶	-۵۰۷۸	-۳۰۳۸	۸۰۱۷	-۲۰۷۶	۳۰۴۱	-۵۰۰۲
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی	۷۰۸۸	-۴۰۵۹	۱۷۰۱۱	۹۰۱۳	-۰۰۳۶	۳۰۰۴	۲۲۰۶۶
فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات	-۱۸۰۷۴	۶۰۵۵	۲۳۰۶۳	۸۰۲۱	-۲۰۵۶	-۱۶۰۹۲	-۵۰۱۸
جمع گروه خدمات	۰۰۸۷	۱۰۷۸	۶۰۹۲	۵۰۶۳	۲۰۳۴	۰۰۶۶	۷۰۹۴

و) بررسی میانگین ۱۰ ساله سهم هر بخش از کل تولید ناخالص داخلی استان

بر اساس داده‌های میانگین ۱۰ ساله رشد هر بخش تولید استان از کل تولید ناخالص داخلی (GDP) استان در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰، می‌توان تصویری روشن از روند تحولات بخش‌های اقتصادی مختلف در این استان ترسیم کرد. در صدر این فهرست، بخش استخراج معدن با رشد میانگین ۳۷.۷۸ درصدی قرار دارد، که به وضوح نشان‌دهنده جهش بزرگ این بخش در دهه مورد نظر است. این رشد چشمگیر می‌تواند ناشی از اکتشافات جدید، توسعه زیرساخت‌های بهره‌برداری، یا افزایش سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی در حوزه معدن باشد. در رده دوم، بخش ساختمان با ۲۰ درصد رشد میانگین سالانه قرار گرفته که نشان‌دهنده فعالیت گسترده در ساخت‌وسازهای عمرانی، مسکن یا پروژه‌های زیربنایی در استان است. این رشد می‌تواند نشان از رونق نسبی بازار ساخت‌وساز یا نقش این بخش در پیشرانی دیگر حوزه‌ها مانند حمل‌ونقل و خدمات باشد. همچنین بخش حمل‌ونقل، انبارداری و پست نیز با ۱۰.۴۳ درصد رشد جایگاه سوم را دارد، که بیانگر توسعه ارتباطات فیزیکی، لجستیک و افزایش جابجایی کالا و مسافر در استان طی این دهه است.

در سطح بعدی، رشد قابل توجهی در برخی خدمات عمومی و خصوصی مشاهده می‌شود. فعالیت‌های مربوط به سلامت و مددکاری اجتماعی با رشد ۸.۰۳ درصدی، بیانگر گسترش زیرساخت‌های بهداشت و درمان یا توجه ویژه به خدمات سلامت در این بازه زمانی است. همچنین فعالیت‌های مالی و بیمه با ۶.۴۱ درصد رشد، نشانه‌ای از گسترش نظام بانکی، افزایش ضریب نفوذ بیمه و توسعه بازارهای پولی و اعتباری در استان است. بخش املاک و مستغلات نیز با رشد ۵.۸۸ درصدی همچنان یکی از بخش‌های پرتکاپو محسوب می‌شود، که با توجه به رشد ۲۰ درصدی بخش ساختمان قابل توجیه است. فعالیت‌های خدماتی مرتبط با تأمین جا و غذا (هتل‌ها و رستوران‌ها) با ۵.۷۹ درصد، و آبرسانی، مدیریت پسماند و فاضلاب با ۴.۶۳ درصد نیز در لیست بخش‌های رو به رشد قرار دارند. بخش کشاورزی نیز با رشد ۴.۲۳ درصدی عملکردی

نسبتاً مثبت دارد، که نشان می‌دهد این حوزه با وجود سهم بالا از تولید، همچنان در حال ارتقاء بهره‌وری و بازدهی بوده است. تأمین انرژی (برق، گاز، بخار و تهویه هوا) و فعالیت‌های علمی و فنی نیز با حدود ۴ درصد رشد، نشان‌دهنده حضور تدریجی بخش‌های تخصصی و زیربنایی در اقتصاد استان هستند.

در مقابل، برخی بخش‌های کلیدی با رشد بسیار پایین یا حتی منفی مواجه بوده‌اند، که زنگ خطری برای سیاست‌گذاران است. بخش صنعت با وجود سهم بسیار بالایش از GDP، تنها ۳.۲۴ درصد رشد داشته است؛ این نشان می‌دهد که علی‌رغم بزرگی این بخش، توسعه آن در دهه گذشته نسبت به سایر بخش‌ها کندتر بوده و نیاز به بازنگری در سیاست‌های حمایتی و سرمایه‌گذاری دارد. رشد اطلاعات و ارتباطات با ۱.۴۹ درصد نیز پایین‌تر از انتظار برای یک اقتصاد در حال توسعه است.

همچنین بخش‌های مهمی چون اداره امور عمومی و خدمات شهری (۰.۲۱ درصد)، آموزش (۰.۱۰ درصد) و فعالیت‌های هنری و تفریحی (۰.۳۷- درصد) یا با رشد ایستا مواجه بوده‌اند یا حتی روند نزولی داشته‌اند. بخش تجارت (عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و تعمیر وسایل نقلیه) با رشد منفی ۱.۹۸ درصدی و فعالیت‌های اداری و پشتیبانی با رشد منفی ۶.۶۸ درصدی، از جمله ضعیف‌ترین عملکردها را در دهه گذشته داشته‌اند. کاهش در این بخش‌ها می‌تواند به دلایلی مانند رکود در بازار مصرف، کاهش توان خرید خانوارها، یا نبود سیاست‌های حمایتی برای کسب‌وکارهای کوچک و متوسط مرتبط باشد. در مجموع، این آمارها نشان می‌دهد که در حالی که برخی حوزه‌ها رشد خیره‌کننده‌ای داشته‌اند، برخی دیگر به شدت عقب مانده‌اند و نیازمند مداخله‌های راهبردی برای احیای مجدد هستند. در ادامه، آمار مربوط به میانگین ۱۰ ساله رشد هر بخش از کل تولید ناخالص داخلی استان قابل مشاهده است.

میانگین ۱۰ ساله رشد هر بخش تولید استان از کل تولید ناخالص داخلی استان (از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰) - درصد

۳. سهم بخش‌های مختلف از تولید ناخالص داخلی استان خراسان جنوبی

توزیع سهم بخش‌های مختلف از تولید ناخالص داخلی استان خراسان جنوبی در سال ۱۴۰۰ نشان می‌دهد که بخش خدمات با ۴۲.۰۷ درصد، بخش صنعت با ۲۳.۱۱ درصد، و بخش کشاورزی با ۱۸.۸۵ درصد بیشترین سهم‌ها را به خود اختصاص داده‌اند، در حالی که بخش معدن با وجود پتانسیل‌های فراوان، تنها ۷.۹۲ درصد از تولید ناخالص داخلی استان را تشکیل می‌دهد. این توزیع نابرابر نشان می‌دهد که اقتصاد استان به شدت وابسته به بخش خدمات و تا حدی صنعت است، در حالی که ظرفیت‌های معدنی و کشاورزی استان به طور کامل به کار گرفته نشده‌اند. در ادامه، سهم هر یک از این بخش‌ها به تفصیل بررسی می‌شود.

الف. بخش خدمات: بیشترین سهم اما با تمرکز بر خدمات سنتی

بخش خدمات با سهم ۴۲.۰۷ درصدی از تولید ناخالص داخلی، بزرگ‌ترین بخش اقتصادی استان است. این سهم بالا نشان می‌دهد که اقتصاد استان به شدت وابسته به خدمات است، اما باید توجه داشت که بخش قابل‌توجهی از این خدمات، به خرده‌فروشی، حمل‌ونقل، خدمات عمومی و آموزشی اختصاص دارد و سهم خدمات پیشرفته و فناوری محور بسیار ناچیز است. به عنوان مثال، خدمات مربوط به حمل‌ونقل و انبارداری با ۱۲.۴۷ درصد، یکی از بزرگ‌ترین زیرشاخه‌های بخش خدمات است که به دلیل نقش پررنگ ترانزیت مرزی و تجارت با افغانستان، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

از سوی دیگر، سهم خدمات فناوری اطلاعات و ارتباطات تنها ۰.۲۴ درصد از تولید ناخالص داخلی را تشکیل می‌دهد که نشان‌دهنده ضعف زیرساخت‌های دیجیتال و فناوری در استان است. این عدم توازن در ساختار بخش خدمات، نشان می‌دهد که برای افزایش بهره‌وری و سهم این بخش، نیاز به سرمایه‌گذاری در خدمات نوین و فناوریانه، توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و آموزش نیروی انسانی ماهر است. همچنین، بخش گردشگری که می‌تواند به عنوان یک زیرشاخه مهم خدمات عمل کند، به دلیل کمبود زیرساخت‌های اقامتی، تبلیغات ضعیف و عدم برندسازی مناسب، سهم قابل توجهی از GDP را به خود اختصاص نداده است.

ب. بخش صنعت: رشد پرشتاب اما ناپایدار

بخش صنعت با سهم ۲۳.۱۱ درصدی از تولید ناخالص داخلی، دومین بخش بزرگ اقتصادی استان است که در سال ۱۴۰۰ با رشد ۲۷.۵۲ درصدی مواجه بوده است. این رشد سریع نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده در صنایع معدنی و کارخانه‌های فرآوری تا حدودی موثر بوده، اما همچنان مشکلاتی نظیر کمبود منابع آبی، ضعف در زیرساخت‌های انرژی، و نبود شهرک‌های صنعتی تخصصی، پایداری این رشد را تهدید می‌کند. سهم بخش صنعت استان بیشتر متمرکز بر صنایع معدنی، کاشی و سرامیک، سیمان و فرآوری زغال‌سنگ است، در حالی که سهم صنایع پیشرفته و با فناوری بالا بسیار ناچیز است. خام‌فروشی مواد معدنی و نبود صنایع پایین‌دستی نیز باعث شده که ارزش افزوده این بخش به طور قابل توجهی کاهش یابد. برای افزایش سهم بخش صنعت، لازم است که زنجیره‌های ارزش در صنایع معدنی و فرآوری، توسعه واحدهای تحقیق و توسعه و ارتقای فناوری‌های تولید مورد توجه قرار گیرد.

ج. بخش کشاورزی: پتانسیل بالا اما بهره‌وری پایین

بخش کشاورزی با سهم ۱۸.۸۵ درصدی از تولید ناخالص داخلی استان، یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی خراسان جنوبی است، اما در سال ۱۴۰۰ با رشد منفی ۱۲.۴۲ درصدی مواجه شده است که نشان‌دهنده چالش‌های جدی در این بخش است. این چالش‌ها شامل کمبود منابع آبی، تغییرات اقلیمی، نبود صنایع تبدیلی و بسته‌بندی، و ضعف در زنجیره تأمین و بازاریابی است. استان خراسان جنوبی یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان زعفران، زرشک و عناب در کشور است، اما عدم برندسازی مناسب، خام‌فروشی محصولات و نبود فرآوری صنعتی موجب شده که سهم بخش کشاورزی از تولید ناخالص داخلی، با وجود ظرفیت‌های فراوان، محدود باقی بماند. برای ارتقای سهم بخش کشاورزی، ضروری است که روش‌های آبیاری نوین، صنایع تبدیلی، توسعه گلخانه‌ها و جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی در اولویت قرار گیرد.

د. بخش معدن: سهم پایین با وجود ظرفیت‌های عظیم

بخش معدن با سهم ۷.۹۲ درصدی از تولید ناخالص داخلی استان، علی‌رغم وجود ذخایر عظیم زغال‌سنگ، طلا، بنتونیت، کائولن و سنگ‌های ساختمانی، عملکردی کمتر از ظرفیت واقعی خود دارد. این سهم پایین نشان می‌دهد که مشکلاتی نظیر خام‌فروشی، کمبود صنایع فرآوری، ضعف در زیرساخت‌های حمل‌ونقل و وابستگی به صادرات مواد خام، مانع از بهره‌برداری کامل از پتانسیل‌های معدنی استان شده است. برای افزایش سهم بخش معدن، لازم است که سرمایه‌گذاری در صنایع فرآوری و تکمیلی، بهبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل ریلی و جاده‌ای، و توسعه معادن با فناوری‌های پیشرفته در دستور کار قرار گیرد. همچنین، توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر مانند نیروگاه‌های خورشیدی در مناطق معدنی می‌تواند به کاهش هزینه‌های انرژی این بخش کمک کند.

ه. مقایسه سهم بخش‌های اقتصادی استان با میانگین کشوری

در سال ۱۴۰۰، سهم بخش خدمات از تولید ناخالص داخلی استان خراسان جنوبی ۴۲.۰۷ درصد بوده است، در حالی که میانگین کشوری سهم بخش خدمات معمولاً در حدود ۵۰ درصد یا بیشتر است. این تفاوت نشان‌دهنده آن است که استان خراسان جنوبی به اندازه کافی از پتانسیل‌های بخش خدمات، به‌ویژه در حوزه‌های پیشرفته و فناوری محور بهره‌برداری نکرده است. یکی از دلایل اصلی این اختلاف، تمرکز بخش خدمات استان بر فعالیت‌های سنتی مانند خرده‌فروشی، حمل‌ونقل و خدمات عمومی است و خدمات نوین مانند فناوری اطلاعات، خدمات مالی و بیمه‌ای و گردشگری سهم ناچیزی دارند.

به عنوان مثال، سهم خدمات فناوری اطلاعات و ارتباطات در استان تنها ۰.۲۴ درصد از تولید ناخالص داخلی است که بسیار کمتر از میانگین کشوری در این حوزه می‌باشد. همچنین سهم فعالیت‌های مالی و بیمه‌ای نیز ۲.۴۹ درصد است که در مقایسه با استان‌های بزرگ و پیشرفته مانند تهران و اصفهان که قطب‌های مالی و بیمه‌ای کشور محسوب می‌شوند، رقم ناچیزی است. برای نزدیک شدن به میانگین کشوری، استان باید بر توسعه خدمات نوین، ارتقای زیرساخت‌های فناوری، گسترش مراکز مالی و

تجاری و توسعه گردشگری متمرکز شود. توسعه بوم‌گردی، گردشگری سلامت و اکوتوریسم در مناطقی مانند چشمه‌های آب گرم فردوس و کویر سه‌قلعه می‌تواند سهم بخش خدمات را بهبود بخشد.

سهم بخش صنعت از تولید ناخالص داخلی استان خراسان جنوبی در سال ۱۴۰۰ برابر با ۲۳.۱۱ درصد بوده که بالاتر از میانگین کشوری (حدود ۲۰ درصد) است. این آمار نشان‌دهنده جایگاه مهم بخش صنعت در اقتصاد استان است، اما باید توجه داشت که این سهم بیشتر ناشی از فعالیت صنایع معدنی و فرآوری‌های اولیه است و نه صنایع پیشرفته و با فناوری بالا. اکثر واحدهای صنعتی استان در حوزه فرآوری زغال‌سنگ، تولید سیمان، کاشی و سرامیک و بسته‌بندی محصولات کشاورزی فعال هستند. در حالی که سهم صنایع با فناوری بالا، صنایع دانش‌بنیان و واحدهای تحقیق و توسعه بسیار ناچیز است. به عنوان مثال، شهرک‌های صنعتی استان عموماً به صنایعی با فناوری پایین و متوسط اختصاص دارند و کمبود زیرساخت‌های تخصصی برای صنایع الکترونیک، بیوتکنولوژی و فناوری اطلاعات احساس می‌شود. برای حفظ و افزایش سهم بخش صنعت و بهبود کیفیت تولیدات صنعتی، استان باید به سمت ایجاد شهرک‌های صنعتی تخصصی، جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی در صنایع پیشرفته، و تقویت همکاری‌های دانشگاهی و صنعتی حرکت کند.

علاوه بر این، در سال ۱۴۰۰، سهم بخش کشاورزی از تولید ناخالص داخلی استان ۱۸.۸۵ درصد بوده است که بالاتر از میانگین کشوری (حدود ۱۰ تا ۱۲ درصد) است. این سهم بالا نشان می‌دهد که کشاورزی نقش مهمی در اقتصاد استان ایفا می‌کند، اما رشد منفی ۱۲.۴۲ درصدی در سال ۱۴۰۰ حاکی از چالش‌های جدی در این بخش است. استان خراسان جنوبی یکی از قطب‌های اصلی تولید زعفران، زرشک، عناب و سایر محصولات کشاورزی خاص اقلیم خشک است، اما کمبود منابع آبی، بهره‌وری پایین، نبود صنایع تبدیلی و خام‌فروشی محصولات کشاورزی موجب شده که سهم این بخش پایدار نباشد و رشد منفی را تجربه کند.

در حالی که در استان‌های پیشرو در کشاورزی، تمرکز بیشتری بر افزایش بهره‌وری، توسعه کشت گلخانه‌ای و استفاده از فناوری‌های نوین کشاورزی وجود دارد. برای افزایش سهم بخش کشاورزی و دستیابی به بهره‌وری بالاتر، استان باید بر توسعه صنایع تبدیلی و بسته‌بندی، بهبود سیستم‌های آبیاری نوین، حمایت از کشت محصولات کم‌آب‌بر و ایجاد برندهای صادراتی تمرکز کند.

سهم بخش معدن از تولید ناخالص داخلی استان در سال ۱۴۰۰ تنها ۷.۹۲ درصد بوده است، در حالی که استان دارای ذخایر غنی زغال‌سنگ، طلا، بنتونیت و سنگ‌های ساختمانی است. سهم استان از کل بخش معدن کشور نیز تنها ۰.۱۷ درصد است که نشان می‌دهد ظرفیت‌های معدنی استان به‌خوبی بهره‌برداری نشده‌اند. علت اصلی این وضعیت، خام‌فروشی مواد معدنی، کمبود واحدهای فرآوری و صنایع پایین‌دستی، مشکلات حمل‌ونقل و وابستگی به صادرات مواد خام است.

در مقابل، استان‌هایی مانند کرمان، یزد و اصفهان با داشتن صنایع فرآوری و زنجیره ارزش معدنی کامل‌تر، سهم بیشتری از بخش معدن کشور دارند. برای افزایش سهم استان در بخش معدن، باید بر ایجاد واحدهای فرآوری مواد معدنی، تقویت زیرساخت‌های ریلی و جاده‌ای، و توسعه فناوری‌های جدید استخراج و فرآوری تمرکز کرد. همچنین سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر مانند نیروگاه‌های خورشیدی در مناطق معدنی می‌تواند هزینه‌های انرژی این بخش را کاهش دهد و به بهره‌وری بیشتر کمک کند. اطلاعات مربوط به سهم هر بخش از ارزش افزوده استان خراسان جنوبی به شرح جدول زیر می‌باشد.

سهم هر بخش تولید استان از کل تولید ناخالص داخلی استان

شرح	۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰
کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری	۱۸.۹	۲۲.۷	۲۰.۸	۱۹.۵	۱۹.۲	۲۱.۹	۲۱.۸	۲۱.۷	۲۳.۰	۲۵.۱	۱۹.۶
استخراج معدن	۷.۹	۷.۹	۸.۴	۶.۲	۵.۹	۷.۵	۹.۳	۸.۰	۷.۰	۱.۷	۲.۶
صنعت	۳۳.۱	۱۹.۲	۱۷.۳	۲۱.۷	۲۰.۹	۲۰.۶	۲۱.۱	۲۲.۷	۱۹.۸	۲۲.۳	۲۶.۹
تامین برق، گاز، بخار و تپه هوا	۰.۷	۰.۷	۰.۶	۰.۸	۰.۹	۰.۹	۱.۰	۰.۹	۱.۰	۱.۰	۰.۸
آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه	۰.۳	۰.۶	۰.۶	۰.۴	۰.۳	۰.۵	۰.۵	۰.۵	۰.۴	۰.۴	۰.۵
ساختمان	۷.۰	۷.۶	۱۳.۹	۱۰.۱	۱۵.۵	۶.۸	۴.۹	۴.۲	۸.۸	۷.۲	۶.۲
جمع صنعت و معدن	۳۹.۱	۳۶.۱	۴۰.۷	۳۹.۰	۴۳.۵	۳۶.۳	۳۶.۸	۳۶.۲	۳۷.۰	۳۲.۶	۳۶.۹
عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری	۳.۹	۴.۰	۳.۹	۴.۲	۴.۴	۴.۹	۴.۹	۵.۴	۵.۲	۶.۴	۷.۲
حمل و نقل و انبارداری و پست	۱۲.۵	۱۰.۹	۹.۹	۱۰.۱	۸.۵	۹.۱	۸.۱	۸.۶	۸.۳	۷.۲	۷.۱
فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا	۰.۲	۰.۲	۰.۴	۰.۵	۰.۴	۰.۵	۰.۵	۰.۵	۰.۵	۰.۴	۰.۳
اطلاعات و ارتباطات	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۵	۰.۵	۰.۶	۰.۴	۰.۴	۰.۳	۰.۴	۰.۴
فعالیت‌های مالی و بیمه	۲.۵	۲.۸	۲.۶	۲.۷	۲.۴	۲.۶	۲.۴	۱.۹	۱.۸	۲.۰	۲.۱
املاک و مستغلات	۵.۵	۵.۷	۵.۰	۵.۳	۴.۸	۵.۵	۵.۴	۵.۴	۴.۹	۵.۱	۴.۶
فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی	۰.۶	۰.۶	۰.۵	۰.۵	۰.۴	۰.۶	۰.۵	۰.۵	۰.۵	۰.۶	۰.۷
فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی	۰.۱	۰.۲	۰.۲	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۳	۰.۴	۰.۳	۰.۴	۰.۴
اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی	۶.۱	۶.۳	۶.۲	۶.۶	۶.۱	۷.۱	۷.۴	۷.۹	۷.۶	۸.۵	۸.۹
آموزش	۵.۰	۵.۵	۵.۰	۵.۷	۵.۰	۶.۲	۶.۷	۶.۳	۶.۳	۶.۷	۷.۴
فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی	۴.۵	۳.۹	۳.۶	۴.۰	۳.۴	۳.۵	۳.۷	۳.۵	۳.۳	۳.۲	۳.۲
فعالیت‌های هنر، تفریح و سایر خدمات	۰.۸	۰.۹	۱.۰	۱.۲	۱.۰	۱.۰	۱.۰	۱.۲	۱.۱	۱.۴	۱.۴
جمع گروه خدمات	۴۲.۱	۴۱.۲	۳۸.۵	۴۱.۵	۳۷.۳	۴۱.۹	۴۱.۵	۴۲.۰	۴۰.۰	۴۲.۳	۴۳.۵

و) بررسی میانگین ۱۰ ساله سهم هر بخش از کل تولید ناخالص داخلی استان

بر اساس داده‌های آماری مربوط به میانگین ۱۰ ساله سهم هر بخش از تولید ناخالص داخلی استان در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰، می‌توان به تصویری شفاف از ساختار اقتصادی استان دست یافت. این داده‌ها نشان می‌دهد که اقتصاد استان به‌شدت به دو بخش اصلی صنعت و کشاورزی وابسته است. بخش صنعت با سهم ۲۱.۴۲ درصد در صدر قرار دارد، که حاکی از جایگاه محوری این حوزه در خلق ارزش افزوده و تولید ناخالص داخلی استان است. این میزان بالا نشان‌دهنده حضور واحدهای تولیدی و صنعتی فعال در سطح استان و همچنین تمرکز برنامه‌ریزی‌های اقتصادی در این حوزه است.

بلافاصله پس از آن، بخش کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری با سهم ۲۱.۲۹ درصدی قرار دارد که بسیار نزدیک به بخش صنعت است. این موضوع حکایت از آن دارد که ساختار اقتصادی استان، تلفیقی از فعالیتهای صنعتی و کشاورزی است و هر دو بخش به شکلی تقریباً برابر در تولید ناخالص استان نقش ایفا می‌کنند؛ بنابراین توسعه هم‌زمان این دو بخش می‌تواند موجب تقویت بنیان‌های اقتصاد منطقه شود.

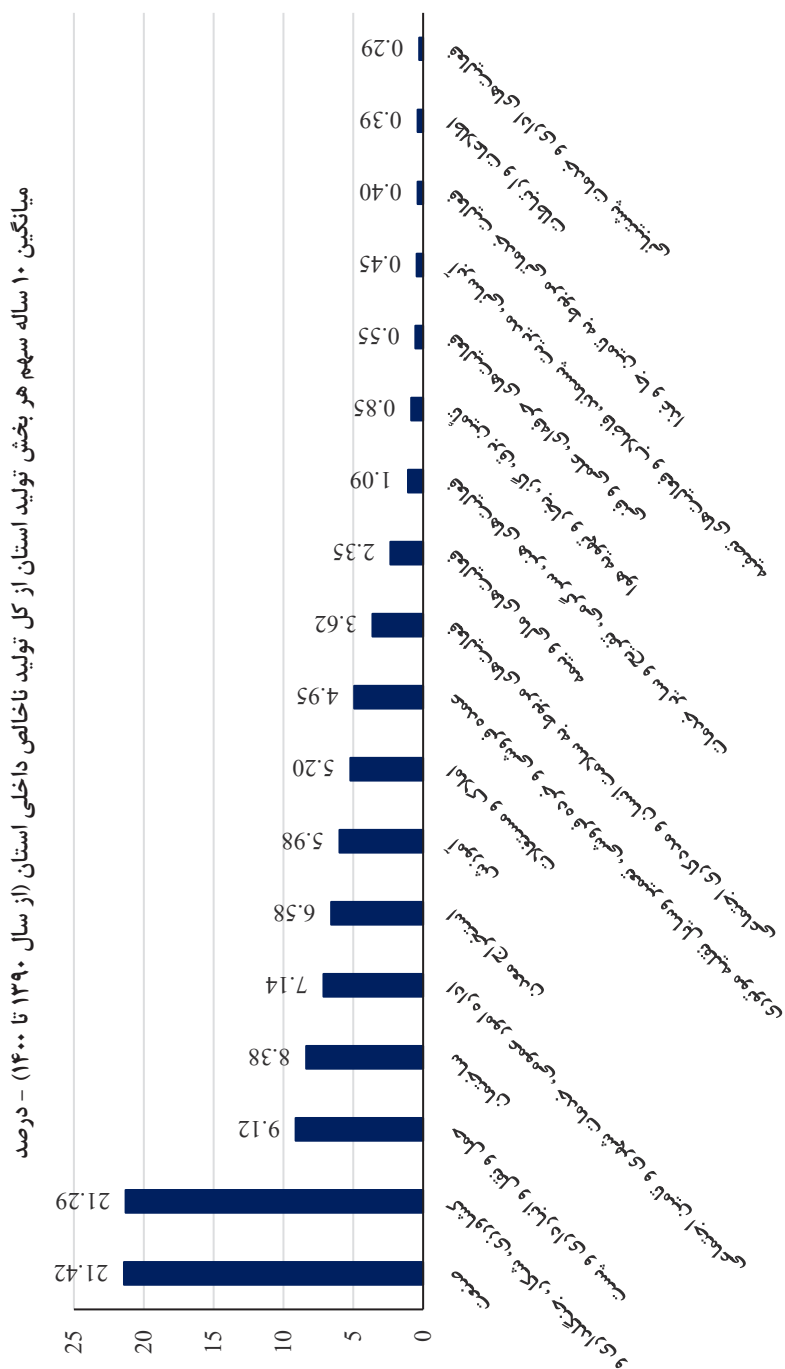
در لایه دوم از ساختار اقتصادی استان، بخش‌هایی مانند حمل‌ونقل، انبارداری و پست با ۹.۱۲ درصد، ساختمان با ۸.۳۸ درصد و اداره امور عمومی و خدمات شهری و تأمین اجتماعی با ۷.۱۴ درصد قرار دارند. این ارقام نشان می‌دهد که حوزه زیرساخت و خدمات عمومی نیز سهم قابل توجهی از اقتصاد استان را به خود اختصاص داده‌اند و باید در سیاست‌گذاری‌های توسعه‌ای مورد توجه ویژه باشند. استخراج معدن نیز با ۶.۵۸ درصد نقش معناداری دارد، که نشان از برخورداری استان از منابع معدنی و فعالیتهای مرتبط با بهره‌برداری از آن‌هاست. بخش آموزش با ۵.۹۸ درصد سهم مهمی در توسعه انسانی و اقتصادی دارد، و این سهم بالا در مقایسه با بسیاری از استان‌ها نشان می‌دهد که نظام آموزشی در استان از جایگاه نسبتاً مناسبی برخوردار است. سایر بخش‌ها نظیر املاک و مستغلات (۵.۲۰ درصد) و عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و تعمیر وسایل نقلیه (۴.۹۵ درصد) نیز به عنوان خدمات واسطه‌ای و بازار مصرف، بخشی از ساختار اقتصادی استان را شکل داده‌اند.

در سطح پایین‌تر، سهم سایر بخش‌ها از جمله سلامت و مددکاری اجتماعی (۳.۶۲ درصد)، فعالیت‌های مالی و بیمه (۲.۳۵ درصد)، هنر، سرگرمی و سایر خدمات (۱.۰۹ درصد)، تأمین انرژی (۰.۸۵ درصد)، و بخش‌های تخصصی مانند فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی (۰.۵۵ درصد) و اطلاعات و ارتباطات (۰.۳۹ درصد) بسیار کمتر است. این نشان می‌دهد که حوزه‌های نوین و مبتنی بر دانش هنوز در استان جایگاه بالایی ندارند و نیازمند توجه بیشتر در برنامه‌ریزی‌ها هستند. همچنین، بخش‌های خدماتی پایه مانند آبرسانی و فاضلاب (۰.۴۵ درصد)، تأمین جا و غذا (۰.۴۰ درصد) و فعالیت‌های اداری و پشتیبانی (۰.۲۹ درصد) سهم ناچیزی دارند که می‌تواند نشانه‌ای از ضعف در توسعه زیرساخت‌های خدماتی یا تمرکز بیشتر بر تولید فیزیکی باشد.

در مجموع، ساختار اقتصادی استان خراسان جنوبی طی دهه گذشته عمدتاً مبتنی بر بهره‌برداری از منابع طبیعی، فعالیت‌های کشاورزی و صنایع پایه بوده است، در حالی که توسعه متوازن در بخش‌های خدماتی نوین، اقتصاد دانش‌بنیان، فناوری اطلاعات و نظام مالی مدرن هنوز به‌طور ملموس شکل نگرفته است. این عدم توازن در توسعه بخش‌های مختلف اقتصادی، سبب شده تا اقتصاد استان تنوع لازم را نداشته باشد و در برابر نوسانات محیطی، مانند تغییرات اقلیمی، خشکسالی‌های مکرر، نوسانات قیمت کالاهای پایه و تحولات بازارهای منطقه‌ای، آسیب‌پذیر باقی بماند. نبود سرمایه‌گذاری کافی در حوزه‌های نوآورانه و کم‌سهم، مانند خدمات مالی، گردشگری هوشمند، صنایع خلاق و استارت‌آپ‌ها، نیز از عوامل مؤثر بر پایداری پایین رشد اقتصادی در استان به شمار می‌آید. از این‌رو، بازنگری در مسیر توسعه اقتصادی استان با رویکرد افزایش تنوع فعالیت‌ها، توزیع هدفمندتر منابع و تقویت پیوند میان بخش‌های اقتصادی مختلف می‌تواند نقش مؤثری در افزایش تاب‌آوری اقتصادی و بهبود کیفیت رشد ایفا کند. در ادامه، آمار مربوط به میانگین ۱۰ ساله سهم هر بخش از کل تولید ناخالص داخلی استان، تصویری دقیق‌تر از وضعیت موجود را ارائه می‌دهد.

ز) سهم ارزش افزوده شهرستان‌های استان از کل ارزش افزوده

در بررسی سهم ارزش افزوده شهرستان‌های استان خراسان جنوبی طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹، شهرستان بیرجند در تمام این سال‌ها دارای بیشترین سهم از کل ارزش افزوده استان بوده است. سهم این شهرستان در سال ۱۳۹۰ معادل ۳۳ درصد بوده و در پایان دوره، یعنی سال ۱۳۹۹، این سهم به ۳۵ درصد رسیده که نسبت به سال پایه افزایش نشان می‌دهد. در طول این ده سال، سهم بیرجند با نوساناتی جزئی در بازه ۳۱ تا ۳۶ درصد تغییر کرده است. کمترین سهم بیرجند مربوط به سال ۱۳۹۴ با ۳۱ درصد و بیشترین آن در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ با ۳۶ درصد ثبت شده است. این روند نشان می‌دهد که اگرچه تغییراتی در طول زمان رخ داده، اما نقش بیرجند به عنوان قطب اصلی اقتصادی استان کاملاً پایدار و غالب باقی مانده است. میانگین سهم ده‌ساله این شهرستان نیز ۳۴ درصد است که به‌وضوح نشان می‌دهد مرکز استان ستون فقرات ارزش افزوده منطقه را در اختیار دارد و عمده فعالیت‌های اقتصادی متمرکز بر این شهرستان است. این ثبات بالا بیانگر تمرکز منابع، زیرساخت‌ها، سرمایه‌گذاری‌ها و واحدهای تولیدی در بیرجند و تمرکزگرایی ساختاری در اقتصاد استان است.

طبعاً یکی از مهم‌ترین شهرستان‌های استان از منظر ارزش افزوده است که نوسانات قابل توجهی را در دهه ۱۳۹۰ تجربه کرده است. سهم این شهرستان در سال ۱۳۹۰ معادل ۱۴ درصد بوده، اما در سال‌های بعدی روندی نوسانی را طی کرده و در سال ۱۳۹۴ به بالاترین سطح خود، یعنی ۲۳ درصد رسیده است. این افزایش قابل توجه احتمالاً مربوط به فعالیت‌های معدنی یا پروژه‌های سرمایه‌گذاری خاص در آن دوره بوده است. با این حال، پس از آن کاهش تدریجی در سهم این شهرستان دیده می‌شود و سهم آن در سال ۱۳۹۹ برابر با ۱۷ درصد است. میانگین ده‌ساله طبس برابر با ۱۸ درصد است که پس از بیرجند دومین رقم بالای جدول است. نوسانات شدید در سهم طبس در مقایسه با ثبات شهرستان‌هایی مانند بیرجند یا قائنات نشان‌دهنده حساسیت بالای اقتصاد آن به عوامل بیرونی و پروژه‌محور بودن فعالیت‌های اقتصادی در این منطقه است.

در میان شهرستان‌هایی که سهم قابل توجه‌تری دارند، قائنات جایگاه ویژه‌ای دارد. در سال ۱۳۹۰ سهم این شهرستان از کل ارزش افزوده استان ۱۶ درصد بوده که در سال‌های بعدی دچار کاهش تدریجی شده و در سال ۱۳۹۹ به ۱۳ درصد رسیده است. این کاهش تدریجی در عین حال که سهم این شهرستان را نسبت به گذشته کمتر کرده، اما همچنان جایگاه قائنات را به‌عنوان سومین شهرستان با بالاترین میانگین ده‌ساله (۱۳ درصد) تثبیت کرده است. سهم این شهرستان در بسیاری از سال‌ها مانند ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶ و ۱۳۹۹ برابر با ۱۲ یا ۱۳ درصد بوده که اگرچه نسبت به سال پایه کمتر است، اما نشانه‌ای از نوعی تعادل در شرایط اقتصادی آن پس از یک کاهش اولیه محسوب می‌شود.

فردوس نیز با میانگین ۸ درصد در بین شهرستان‌های دارای سهم بالا قرار دارد. در سال پایه (۱۳۹۰) سهم این شهرستان ۹ درصد بود و در اغلب سال‌ها بین ۷ تا ۸ درصد نوسان داشته است. سهم فردوس در سال ۱۳۹۹ نیز ۸ درصد بوده که دقیقاً مطابق با میانگین ده‌ساله آن است. این وضعیت بیانگر ثبات نسبی در نقش اقتصادی فردوس در طول دهه و حضور پایدار در سطح بالای جدول ارزش افزوده استان است. سهم این شهرستان در هیچ سالی به زیر ۷ درصد کاهش نیافته و در هیچ سالی نیز بالاتر از ۹ درصد نرفته، که نشان‌دهنده نوعی محدودیت در ظرفیت توسعه اقتصادی یا فقدان تغییرات عمده در حوزه‌های تولیدی آن است.

در مقابل، شهرستان‌هایی همچون درمیان، سربیشه، نهبندان، سرایان، بشرویه، زیرکوه و خوسف، سهم نسبتاً کوچکی در ارزش افزوده استان دارند و عمدتاً سهم آن‌ها بین ۳ تا ۵ درصد در نوسان بوده است. درمیان با میانگین سهم ۴ درصد، در سال‌های مختلف معمولاً ۴ یا ۵ درصد از ارزش افزوده استان را به خود اختصاص داده است. در سال ۱۳۹۰ و برخی دیگر از سال‌ها مانند ۱۳۹۱، ۱۳۹۵، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۹، سهم این شهرستان به ۵ درصد رسیده اما در بیشتر سال‌ها رقم آن بر روی ۴ درصد تثبیت شده است. سربیشه نیز وضعیتی بسیار مشابه دارد؛ با میانگین ۴ درصد، نوسانات سهم آن در محدوده ۴ تا ۵ درصد باقی مانده و در سال‌هایی همچون ۱۳۹۸، ۱۳۹۶، ۱۳۹۲ و ۱۳۹۰ به ۵ درصد رسیده است. این دو شهرستان با عملکرد نسبتاً پایدار، اگرچه

سهم زیادی از ارزش افزوده ندارند، اما نشان‌دهنده ساختار ثابت و بی‌تغییر در سطح فعالیت‌های اقتصادی‌شان هستند. نه‌بندان نیز با سهمی میان ۴ تا ۶ درصد، موقعیتی مشابه دارد. بیشترین سهم آن در سال ۱۳۹۰ با ۶ درصد ثبت شده و در برخی سال‌ها مانند ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ سهم آن به ۴ درصد کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۹ نیز سهم این شهرستان ۵ درصد بوده که کاملاً منطبق بر میانگین ده‌ساله آن است. سرایان نیز تقریباً در همه سال‌ها سهمی معادل ۴ درصد داشته و فقط در سال ۱۳۹۷ به ۳ درصد کاهش یافته است. این ثبات طولانی‌مدت نشان‌دهنده اقتصادی با تغییرات محدود و وابسته به منابع و ظرفیت‌های ثابت محلی است. بشرویه نیز با میانگین ۴ درصد، نوسانی میان ۳ تا ۵ درصد را در طول دوره تجربه کرده و در سال‌هایی مثل ۱۳۹۰ و ۱۳۹۳ به ۵ درصد رسیده، اما در سال‌هایی مانند ۱۳۹۸ سهم آن به ۳ درصد کاهش یافته است. این تغییرات اندک نیز در چارچوب یک الگوی کلی ثابت قرار می‌گیرند. شهرستان زیرکوه نیز در بیشتر سال‌ها سهمی معادل ۴ درصد از ارزش افزوده استان را دارا بوده است. نکته جالب درباره زیرکوه آن است که در سال پایه یعنی ۱۳۹۰ تنها ۲ درصد از ارزش افزوده استان را در اختیار داشته، اما در سال‌های بعدی سهم آن افزایش یافته و در چندین سال به ۴ یا حتی ۶ درصد (۱۳۹۱) رسیده است. این رشد ابتدایی هرچند محدود، نشانه‌ای از بهبود نسبی نقش اقتصادی این شهرستان در سال‌های ابتدایی دهه است. خوسف با میانگین ۳ درصد پایین‌ترین میانگین را در میان شهرستان‌ها دارد. در سال ۱۳۹۰ تنها ۱ درصد از ارزش افزوده استان به این شهرستان اختصاص یافته بود و در سال‌های بعد نیز عمدتاً ۳ درصد سهم داشته است. با وجود آن‌که در سال ۱۳۹۹ سهم آن ۳ درصد شده، که نسبت به سال پایه رشد نشان می‌دهد، اما در کل ساختار اقتصادی استان، خوسف نقش محدودی را ایفا کرده است.

در مجموع، سهم ارزش افزوده در استان خراسان جنوبی به‌شدت متمرکز است. چهار شهرستان بیرجند، طبس، قائنات و فردوس به ترتیب با میانگین‌های ۳۴، ۱۸، ۱۳ و ۸ درصد، مجموعاً حدود ۷۳ درصد کل ارزش افزوده استان را در دهه ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ به خود اختصاص داده‌اند. سایر شهرستان‌ها هر یک سهم‌هایی بین ۳ تا ۵ درصد دارند

و در ساختار کلی نقش مکمل و حاشیه‌ای ایفا می‌کنند. این تمرکز بالا بر تعداد معدودی شهرستان، نشان‌دهنده عدم تعادل در توزیع جغرافیایی ظرفیت‌های اقتصادی در سطح استان است. الگوی کلی جدول بیانگر ثبات در ساختار سهم اقتصادی بسیاری از شهرستان‌ها و در عین حال نوسانات جزئی در شهرستان‌هایی با سهم بالا مانند طبس و قائنات است. این تحلیل دقیقاً منطبق با ارقام جدول بوده و بدون هیچ‌گونه تغییر، تخمین یا گرد کردن عددی تنظیم شده است.

سهم ارزش افزوده شهرستان‌های استان از کل ارزش افزوده استان (۱۰۰=۱۳۹۰)

شهرستان	قائین	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹
بیرجند	۳۴	۳۳	۳۴	۳۳	۳۴	۳۱	۳۴	۳۶	۳۶	۳۳	۳۵
درمیان	۴	۵	۴	۴	۴	۴	۵	۴	۵	۴	۵
سربیشه	۴	۵	۴	۵	۴	۴	۴	۵	۴	۵	۴
قائنات	۱۳	۱۶	۱۴	۱۳	۱۳	۱۲	۱۳	۱۳	۱۲	۱۲	۱۳
نهبندان	۵	۶	۵	۵	۵	۵	۵	۴	۴	۵	۵
سرایان	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴	۴
فردوس	۸	۹	۸	۸	۸	۸	۷	۷	۸	۷	۸
بشرویه	۴	۵	۴	۴	۵	۴	۴	۴	۴	۳	۴
زیرکوه	۴	۲	۶	۴	۳	۳	۴	۴	۳	۴	۴
خوسف	۳	۱	۳	۳	۲	۳	۳	۳	۳	۳	۳
طبس	۱۸	۱۴	۱۳	۱۶	۱۸	۲۳	۱۹	۱۷	۱۸	۲۱	۱۷
عشق آباد	با توجه به اینکه این شهرستان به تازگی ایجاد شده و آمار دقیقی برای این شهرستان وجود ندارد؛ آمار این شهرستان همراه طبس در نظر گرفته شد.										

منبع: گزارش سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خراسان جنوبی

نیروی کار

الف) بررسی شاخص‌های عمده بازار کار

شاخص‌های عمده بازار کار جمعیت ۱۵ ساله و بیش‌تر در استان خراسان جنوبی در بهار ۱۴۰۴ نسبت به بهار ۱۴۰۳ تغییرات قابل‌توجهی داشته است. در این دوره، نرخ مشارکت اقتصادی در استان از ۴۰.۲ درصد در بهار ۱۴۰۳ به ۳۸.۴ درصد در بهار ۱۴۰۴ کاهش یافته است، که نشان‌دهنده کاهش اندک تمایل به ورود به بازار کار یا محدودیت‌های موجود برای اشتغال است. این کاهش ممکن است ناشی از عوامل مختلفی مانند کمبود فرصت‌های شغلی جدید، مهاجرت نیروی کار یا ناامیدی از یافتن شغل مناسب باشد. از سوی دیگر، نسبت اشتغال که بیانگر سهم شاغلان از جمعیت در سن کار است، از ۳۷.۸ درصد در بهار ۱۴۰۳ به ۳۶.۸ درصد در بهار ۱۴۰۴ کاهش یافته است. این کاهش نشان می‌دهد که بخشی از جمعیت شاغل استان به دلایل مختلفی مانند رکود اقتصادی، تعطیلی کسب‌وکارها یا کاهش تقاضا برای نیروی کار، شغل خود را از دست داده‌اند. این روند کاهشی می‌تواند به طور مستقیم بر سطح درآمد خانوارها و وضعیت معیشتی مردم استان تأثیر منفی بگذارد. نرخ بیکاری استان خراسان جنوبی نیز در این بازه زمانی با کاهش مواجه شده و از ۶.۰ درصد در بهار ۱۴۰۳ به ۴.۱ درصد در بهار ۱۴۰۴ رسیده است. همچنین، نکته قابل‌توجه در آمار بهار ۱۴۰۴ آن است که استان خراسان جنوبی با ثبت نرخ بیکاری ۴.۱ درصد، پایین‌ترین نرخ بیکاری را در میان تمامی استان‌های کشور داشته است. این دستاورد، با وجود چالش‌های موجود در بازار کار، شایسته تقدیر بوده و می‌تواند نشانگر برخی اقدامات مؤثر در سطح استان باشد. با این حال، کاهش نرخ بیکاری همزمان با کاهش نرخ مشارکت اقتصادی و نسبت اشتغال بوده است که این موضوع گویای این است که این احتمال وجود دارد بخش قابل‌توجهی از جمعیت بیکار به دلیل ناامیدی از یافتن شغل، از بازار کار خارج شده باشند. بنابراین، کاهش نرخ بیکاری به تنهایی نمی‌تواند نشان‌دهنده بهبود واقعی وضعیت اشتغال در استان باشد و نیازمند بررسی دقیق‌تر است.

شاخص های عمده بازار کار جمعیت ۱۵ ساله و بیش تر به تفکیک استان در بهار ۱۴۰۴ در مقایسه با بهار ۱۴۰۳

استان	نرخ مشارکت اقتصادی		نسبت اشتغال		نرخ بیکاری	
	بهار ۱۴۰۴	بهار ۱۴۰۳	بهار ۱۴۰۴	بهار ۱۴۰۳	بهار ۱۴۰۴	بهار ۱۴۰۳
کل کشور	۴۱.۲	۴۱.۲	۳۸.۲	۳۸.۰	۷.۳	۷.۷
آذربایجان شرقی	۴۱.۶	۴۳.۳	۳۹.۴	۳۹.۶	۵.۲	۸.۶
آذربایجان غربی	۴۲.۹	۴۴.۳	۴۰.۴	۴۱.۸	۵.۸	۵.۷
اردبیل	۴۷.۵	۴۸.۰	۴۲.۹	۴۳.۳	۹.۷	۹.۶
اصفهان	۴۰.۲	۴۰.۲	۳۶.۵	۳۶.۸	۹.۳	۸.۳
البرز	۳۹.۷	۳۹.۹	۳۵.۸	۳۶.۲	۹.۹	۹.۳
ایلام	۳۳.۱	۳۳.۵	۲۹.۸	۲۹.۸	۹.۹	۸.۲
بوشهر	۳۹.۵	۴۱.۱	۳۶.۴	۳۷.۶	۷.۷	۸.۷
تهران	۴۲.۸	۴۱.۲	۴۰.۱	۳۸.۸	۶.۴	۵.۹
چهارمحال و ...	۴۳.۲	۴۲.۶	۳۹.۱	۳۹.۲	۹.۵	۸.۰
خراسان جنوبی	۳۸.۴	۴۰.۲	۳۶.۸	۳۷.۸	۴.۱	۶.۰
خراسان رضوی	۴۱.۳	۴۱.۷	۳۹.۳	۳۹.۰	۴.۹	۶.۵
خراسان شمالی	۴۴.۷	۴۶.۰	۴۲.۱	۴۲.۳	۵.۹	۸.۱
خوزستان	۴۰.۳	۴۱.۰	۳۵.۳	۳۶.۵	۱۲.۴	۱۱.۰
زنجان	۴۹.۶	۵۱.۵	۴۶.۶	۴۸.۱	۶.۱	۶.۷
سمنان	۳۷.۴	۳۹.۰	۳۴.۸	۳۶.۸	۶.۹	۵.۶
سیستان و ...	۳۵.۵	۳۵.۰	۳۱.۸	۳۰.۷	۱۰.۵	۱۲.۳
فارس	۳۸.۰	۳۷.۳	۳۴.۷	۳۵.۰	۸.۵	۶.۲
قزوین	۴۲.۴	۴۴.۲	۴۰.۵	۴۰.۸	۴.۴	۷.۵
قم	۳۸.۳	۳۸.۳	۳۵.۶	۳۵.۵	۶.۹	۷.۳
کردستان	۴۱.۸	۴۳.۱	۳۹.۱	۳۹.۴	۶.۶	۸.۶
کرمان	۴۰.۶	۴۰.۷	۳۷.۴	۳۶.۳	۷.۷	۱۰.۹
کرمانشاه	۴۲.۱	۴۱.۲	۳۸.۱	۳۶.۲	۹.۵	۱۲.۰
کهگیلویه و ...	۲۹.۷	۳۱.۷	۲۷.۸	۲۸.۸	۶.۴	۹.۰
گلستان	۴۰.۸	۴۰.۲	۳۷.۰	۳۷.۱	۹.۲	۷.۸
گیلان	۴۴.۹	۴۴.۵	۴۲.۶	۴۱.۴	۵.۱	۶.۹
لرستان	۴۱.۵	۴۰.۷	۳۸.۱	۳۶.۱	۸.۲	۱۱.۳
مازندران	۴۴.۰	۴۴.۲	۴۱.۱	۴۱.۵	۶.۶	۶.۲
مرکزی	۳۵.۶	۳۷.۴	۳۳.۸	۳۵.۶	۴.۹	۴.۸
هرمزگان	۳۹.۳	۳۹.۷	۳۶.۵	۳۶.۲	۷.۱	۸.۷
همدان	۴۰.۹	۴۲.۴	۳۸.۲	۳۹.۲	۶.۶	۷.۵
یزد	۴۳.۵	۴۳.۷	۴۱.۲	۴۱.۰	۵.۱	۶.۱

منبع: مرکز آمار ایران

ب) سهم اشتغال در بخش‌های عمده فعالیت اقتصادی

سهم اشتغال استان خراسان جنوبی در سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ نشان‌دهنده ساختار اقتصادی خاص این منطقه و نحوه توزیع نیروی کار در سه بخش اصلی کشاورزی، صنعت و خدمات است. بر اساس داده‌های جدول، در سال ۱۴۰۲، سهم اشتغال در بخش کشاورزی معادل ۱۸.۰ درصد بوده که در سال ۱۴۰۳ با اندکی افزایش به ۱۸.۲ درصد رسیده است. این ثبات و حتی رشد جزئی در سهم کشاورزی، در شرایطی که در اکثر استان‌ها و در کل کشور سهم کشاورزی در اشتغال رو به کاهش است، اهمیت زیادی دارد. برای مقایسه، در سطح کشور، سهم کشاورزی در سال ۱۴۰۳ به ۱۳.۹ درصد کاهش یافته است، که نسبت به سال قبل از آن (۱۴.۴ درصد) نیز افت محسوسی را نشان می‌دهد. بنابراین، می‌توان گفت که کشاورزی در خراسان جنوبی همچنان جایگاه ویژه‌ای در ساختار اشتغال دارد و با وجود خشکسالی‌های گسترده در سال‌های اخیر و کمبود منابع آب، هنوز تعداد قابل توجهی از مردم این استان معیشت خود را از فعالیت‌های کشاورزی، دامداری و منابع طبیعی تأمین می‌کنند. همچنین، در مقایسه با بسیاری از استان‌های صنعتی نظیر البرز (۲.۶ درصد) یا تهران (۱.۵ درصد)، سهم اشتغال بخش کشاورزی در خراسان جنوبی بسیار بالاتر است و این تفاوت آشکار نشان‌دهنده ماهیت روستایی‌تر و سنتی‌تر بازار کار استان است.

در بخش صنعت، سهم اشتغال در خراسان جنوبی از ۳۵.۰ درصد در سال ۱۴۰۲ به ۳۳.۹ درصد در سال ۱۴۰۳ کاهش یافته است. این کاهش یک واحد درصدی، در حالی رخ داده که سهم اشتغال صنعتی در کل کشور نیز با افتی جزئی از ۳۳.۷ درصد به ۳۳.۳ درصد رسیده است. با وجود این کاهش، سهم بخش صنعت در خراسان جنوبی همچنان اندکی بالاتر از میانگین کشوری است که نشان‌دهنده وزن قابل توجه این بخش در اشتغال استان است. اگرچه استان‌هایی مانند یزد (۴۷.۹ درصد) در این بخش در اشتغال استان است. اما خراسان جنوبی نیز در سال‌های اخیر به واسطه توسعه نواحی صنعتی، استخراج معادن و رشد برخی صنایع کوچک، سهم قابل توجهی از اشتغال را به این بخش اختصاص داده است. حضور منابع معدنی فراوان از جمله زغال‌سنگ، طلا، بنتونیت،

کرومیت و غیره، به همراه احداث کارخانجات فرآوری مواد معدنی و مصالح ساختمانی، نقش مهمی در افزایش ظرفیت‌های صنعتی و جذب نیروی کار داشته‌اند. کاهش اخیر در سهم اشتغال صنعتی می‌تواند تحت تأثیر نوسانات تولید، مشکلات زیرساختی، یا کاهش تقاضای نیروی کار در برخی صنایع کوچک و متوسط باشد.

بخش خدمات در خراسان جنوبی، همانند اکثر استان‌های کشور، دارای سهم عمده‌ای در ساختار اشتغال است. در سال ۱۴۰۲، سهم اشتغال در بخش خدمات برابر ۴۷.۰ درصد بوده و در سال ۱۴۰۳ به ۴۷.۹ درصد رسیده است. این افزایش تقریباً یک درصدی در سهم اشتغال خدمات، هم‌راستا با روند عمومی کشور است؛ زیرا در سطح ملی نیز سهم این بخش از ۵۱.۹ درصد به ۵۲.۷ درصد در سال ۱۴۰۳ افزایش یافته است. هرچند سهم بخش خدمات در خراسان جنوبی کمتر از متوسط کشوری است، اما همچنان بخش غالب اشتغال را به خود اختصاص داده است. در ساختار اقتصادی امروز، گسترش خدمات به‌ویژه در حوزه‌های آموزش، بهداشت، حمل‌ونقل، اداری، خدمات عمومی، خرده‌فروشی و سایر خدمات پشتیبان، نقش مهمی در جذب نیروی کار دارد. با توجه به موقعیت جغرافیایی خراسان جنوبی و مرز مشترک با افغانستان، توسعه حمل‌ونقل، خدمات گمرکی و لجستیک نیز در سال‌های اخیر رشد یافته و می‌تواند بر سهم خدمات تأثیر گذاشته باشد. همچنین افزایش تعداد مراکز دانشگاهی، درمانی، و کسب‌وکارهای خدماتی شهری، یکی از دلایل عمده رشد اشتغال در این بخش است.

در جمع‌بندی کلی، داده‌های جدول نشان می‌دهد که خراسان جنوبی همچنان دارای یک ساختار نسبتاً متوازن در توزیع اشتغال میان سه بخش اصلی اقتصاد است. بخش خدمات با ۴۷.۹ درصد در سال ۱۴۰۳، بیشترین سهم را در اشتغال دارد، اما این سهم کمتر از متوسط کشوری (۵۲.۷ درصد) است که نشان می‌دهد این استان هنوز به مرحله بلوغ کامل در خدمات نرسیده یا ظرفیت توسعه این بخش همچنان وجود دارد. از سوی دیگر، سهم بخش صنعت در استان با ۳۳.۹ درصد در جایگاه دوم قرار دارد که عددی نزدیک به میانگین کشور است، اما کاهش آن نسبت به سال قبل می‌تواند زنگ هشدار برای کاهش فعالیت‌های صنعتی یا کند شدن رشد صنایع کوچک باشد. بخش کشاورزی نیز با ۱۸.۲ درصد سهم اشتغال در سال ۱۴۰۳، فراتر از متوسط

کشوری عمل کرده و بیانگر اهمیت مداوم کشاورزی در ساختار معیشتی مردم استان است. این توزیع نسبتاً متعادل، در عین حال که مزایایی از نظر تنوع اقتصادی دارد، چالش‌هایی نیز به همراه دارد که نیازمند سیاست‌گذاری دقیق برای ارتقای بهره‌وری در هر سه بخش است. در آینده، برنامه‌ریزی برای افزایش اشتغال پایدار، ارتقای مهارت نیروی کار، و تسهیل سرمایه‌گذاری در حوزه‌های تولیدی و خدماتی، می‌تواند ترکیب اشتغال استان را به سمت تعادل بیشتر و پایداری بالاتر سوق دهد.

سهام اشتغال در بخش‌های عمده فعالیت اقتصادی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر به تفکیک استان در

سال‌های ۱۴۰۲-۱۴۰۳

استان	کشاورزی		صنعت		خدمات	
	۱۴۰۳	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۲
کل کشور	۱۳.۹	۱۴.۴	۳۳.۳	۳۳.۷	۵۲.۷	۵۱.۹
آذربایجان شرقی	۱۶.۰	۱۶.۰	۳۸.۲	۴۰.۹	۴۵.۷	۴۳.۰
آذربایجان غربی	۲۶.۴	۲۶.۶	۲۳.۷	۲۴.۳	۴۹.۹	۴۹.۱
اردبیل	۲۶.۵	۲۶.۳	۲۶.۵	۲۷.۰	۴۶.۹	۴۶.۷
اصفهان	۷.۳	۷.۸	۴۳.۴	۴۰.۹	۴۹.۰	۵۱.۱
البرز	۲.۶	۲.۵	۴۲.۲	۴۴.۳	۵۵.۲	۵۳.۲
ایلام	۱۵.۸	۱۷.۱	۳۲.۵	۳۲.۵	۵۱.۷	۵۰.۵
بوشهر	۱۱.۶	۱۰.۴	۲۵.۵	۲۶.۹	۶۲.۹	۶۲.۷
تهران	۱.۵	۱.۷	۳۴.۵	۳۵.۸	۶۴.۰	۶۲.۵
چهارمحال و بختیاری	۱۳.۱	۱۳.۰	۴۱.۱	۳۹.۴	۴۵.۸	۴۷.۶
خراسان جنوبی	۱۸.۲	۱۸.۰	۳۳.۹	۳۵.۰	۴۷.۹	۴۷.۰
خراسان رضوی	۱۳.۵	۱۵.۱	۳۵.۸	۳۴.۵	۵۰.۷	۵۰.۵
خراسان شمالی	۲۸.۱	۳۰.۴	۳۰.۰	۲۹.۸	۴۱.۹	۳۹.۸
خوزستان	۱۴.۰	۱۴.۶	۳۲.۰	۳۴.۱	۵۳.۹	۵۱.۳
زنجان	۲۳.۶	۲۲.۹	۳۳.۵	۳۴.۹	۴۲.۹	۴۲.۲
سمنان	۱۲.۶	۱۱.۹	۳۸.۰	۳۸.۲	۴۸.۵	۴۹.۸
سیستان و بلوچستان	۱۲.۳	۱۳.۷	۳۶.۷	۳۶.۵	۵۱.۱	۴۹.۸
فارس	۱۶.۰	۱۵.۴	۳۰.۵	۲۹.۷	۵۳.۶	۵۴.۹
قزوین	۱۴.۹	۱۳.۹	۳۸.۳	۳۹.۳	۴۶.۸	۴۶.۷
قم	۳.۱	۳.۱	۴۱.۰	۴۳.۷	۵۴.۸	۵۲.۴

استان	کشاورزی		صنعت		خدمات	
	۱۴۰۳	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۲
کردستان	۱۸.۶	۲۰.۶	۲۷.۴	۲۷.۷	۵۴.۰	۵۱.۷
کرمان	۳۸.۳	۳۹.۷	۲۰.۴	۲۲.۷	۴۱.۲	۳۷.۶
کرمانشاه	۲۳.۲	۲۳.۴	۲۴.۳	۲۳.۷	۵۲.۵	۵۲.۹
کهگیلویه و بویراحمد	۱۱.۰	۱۲.۸	۳۹.۳	۳۸.۲	۴۹.۶	۴۹.۰
گلستان	۲۰.۳	۱۹.۶	۲۷.۶	۲۷.۷	۵۲.۱	۵۲.۷
گیلان	۲۱.۱	۲۱.۲	۲۶.۴	۲۶.۸	۵۲.۵	۵۲.۰
لرستان	۲۲.۶	۲۳.۰	۲۶.۱	۲۷.۳	۵۱.۴	۴۹.۸
مازندران	۱۵.۱	۱۷.۲	۳۰.۴	۲۹.۲	۵۴.۵	۵۳.۶
مرکزی	۱۳.۴	۱۲.۷	۴۵.۷	۴۵.۰	۴۰.۹	۴۲.۳
هرمزگان	۱۹.۱	۱۸.۳	۲۹.۴	۳۰.۳	۵۱.۵	۵۱.۴
همدان	۲۳.۴	۲۴.۴	۲۹.۹	۲۹.۰	۴۶.۷	۴۶.۶
یزد	۷.۹	۷.۵	۴۷.۹	۴۶.۷	۴۴.۲	۴۵.۸

منبع: مرکز آمار ایران

سهم هر شهرستان از شاغلان بخش‌های اقتصادی

در تحلیل ساختار اشتغال استان خراسان جنوبی بر اساس سهم هر شهرستان از شاغلان در چهار بخش اصلی اقتصادی شامل کشاورزی، صنعت، معدن و خدمات در سال ۱۴۰۰، تفاوت‌های قابل توجهی میان شهرستان‌ها از نظر توزیع نیروی کار مشهود است. این تفاوت‌ها بازتابی از ویژگی‌های جغرافیایی، زیرساختی، منابع طبیعی و توسعه صنعتی هر منطقه محسوب می‌شود. بررسی دقیق ارقام نشان می‌دهد که در بسیاری از شهرستان‌های استان، بخش کشاورزی همچنان سهم مسلط را در ساختار اشتغال به خود اختصاص داده، در حالی که در برخی دیگر، سهم بخش خدمات و تا حدودی صنعت نقش پررنگ‌تری ایفا می‌کند.

در شهرستان بیرجند بیشترین سهم شاغلان در بخش خدمات قرار دارد؛ به‌طوری‌که ۶۵ درصد از کل شاغلان شهرستان در این بخش فعالیت می‌کنند. این رقم بالاترین سهم بخش خدمات در میان همه شهرستان‌های استان است و نشان‌دهنده تمرکز

فعالیت‌های اداری، آموزشی، بهداشتی و سایر خدماتی در مرکز استان است. صنعت با ۲۲ درصد در رتبه دوم و کشاورزی با ۱۳ درصد در رتبه سوم قرار دارند. سهم بخش معدن در بیرجند به قدری اندک است که نقش اقتصادی آن در اشتغال‌زایی این شهرستان بسیار ناچیز ارزیابی می‌شود.

در شهرستان بشرویه، الگوی اشتغال متفاوت است. در شهرستان بشرویه، ۴۳ درصد از شاغلان در بخش کشاورزی فعالیت می‌کنند که نشان‌دهنده اهمیت بالای این بخش در اقتصاد محلی است. صنعت نیز با سهم ۲۵ درصدی جایگاه دوم را دارد که در مقایسه با برخی شهرستان‌ها رقم نسبتاً بالایی محسوب می‌شود. بخش خدمات با سهم ۳۲ درصدی در رده سوم قرار دارد و نقش قابل توجهی در جذب شاغلان دارد. سهم اشتغال در بخش معدن تنها ۱ درصد است که بیانگر نقش بسیار محدود این بخش در ساختار اقتصادی شهرستان بشرویه است.

در شهرستان خوسف، ساختار اشتغال به شدت وابسته به بخش کشاورزی است؛ به طوری که ۵۸ درصد از شاغلان در این بخش فعالیت دارند. پس از آن، خدمات با ۱۸ درصد و صنعت با ۱۸ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند. معدن با ۶ درصد، سهمی نسبتاً بیشتر نسبت به بسیاری از شهرستان‌ها دارد و در واقع، خوسف یکی از معدود شهرستان‌هایی است که سهم نسبتاً قابل ملاحظه‌ای در اشتغال معدنی دارد. این نشان می‌دهد که فعالیت‌های معدنی در این منطقه، هرچند در مقایسه با کشاورزی بسیار کمتر است، اما نسبت به سایر شهرستان‌ها نقش بیشتری دارد. شهرستان درمیان نیز درگیر نوعی وابستگی به کشاورزی است؛ به طوری که ۴۱ درصد از شاغلان در این بخش حضور دارند. بخش خدمات با ۳۵ درصد در جایگاه بعدی است و صنعت نیز با ۲۴ درصد، سهم نسبتاً نزدیکی دارد. در این شهرستان، معدن تقریباً هیچ نقشی در اشتغال ندارد و سهم آن در حد بسیار اندک است.

در زیرکوه، سهم اشتغال در بخش کشاورزی به ۷۷ درصد می‌رسد که بالاترین رقم در میان همه شهرستان‌های استان است. این نشان‌دهنده اقتصادی به شدت مبتنی بر کشاورزی و دامپروری در این شهرستان است و وابستگی شدید جمعیت فعال به

شرایط اقلیمی و تولیدات محلی را نمایان می‌کند. در مقابل، سهم صنعت تنها ۱ درصد بوده که کمترین سهم صنعتی در میان شهرستان‌ها محسوب می‌شود. خدمات با ۲۱ درصد در رتبه دوم قرار دارد و معدن با سهمی بسیار اندک، جایگاه ناچیزی در ساختار اشتغال منطقه دارد. شهرستان سرایان نیز الگوی اشتغال مشابهی دارد؛ کشاورزی با ۴۸ درصد در رتبه اول، خدمات با ۳۵ درصد در جایگاه دوم و صنعت با ۱۷ درصد در رتبه سوم قرار دارد. معدن در این شهرستان تقریباً هیچ سهمی از اشتغال ندارد. با توجه به نسبت بالای اشتغال در کشاورزی و خدمات، می‌توان گفت که سرایان نیز بیشتر به فعالیت‌های سنتی وابسته است و صنایع معدنی یا سنگین در آن توسعه چندان نیافته‌اند.

در سربیشه، کشاورزی با ۵۱ درصد بیشترین سهم اشتغال را دارد. صنعت با ۲۷ درصد سهم قابل توجهی را به خود اختصاص داده که نسبت به بسیاری از شهرستان‌های دیگر رقم بالایی است و نشان‌دهنده وجود برخی واحدهای تولیدی یا فعالیت‌های صنعتی خرد در این شهرستان است. خدمات با ۲۰ درصد سهم نسبتاً پایینی دارد و معدن نیز با سهم بسیار کم، نقش اندکی در اشتغال ایفا می‌کند. شهرستان طبس اما ساختاری متفاوت دارد؛ بیشترین سهم اشتغال در این شهرستان مربوط به صنعت با ۳۷ درصد است که بالاترین سهم صنعتی در میان شهرستان‌هاست. این موضوع احتمالاً به دلیل وجود فعالیت‌های صنعتی و معدنی در طبس، به‌ویژه در حوزه زغال‌سنگ و انرژی، قابل توجیه است. کشاورزی و خدمات هر دو با سهم برابر ۴۱ و ۱۷ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند. معدن در طبس با ۶ درصد، سهمی بیشتر از بسیاری از شهرستان‌ها دارد و طبس را در ردیف معدود مناطقی قرار می‌دهد که معدن در ساختار اشتغال آن‌ها جایگاه ملموسی دارد.

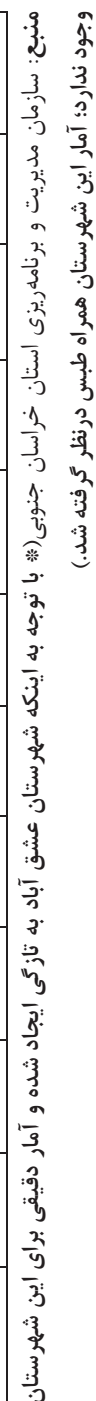
در فردوس، کشاورزی با ۲۹ درصد در رتبه اول قرار دارد اما سهم آن نسبت به سایر شهرستان‌ها کمتر است. بخش خدمات با ۴۹ درصد در جایگاه نخست از نظر خدماتی قرار دارد و صنعت نیز با ۲۱ درصد، سهم قابل توجهی دارد. معدن در فردوس تقریباً هیچ سهمی از اشتغال ندارد. این ترکیب نشان‌دهنده اقتصادی نسبتاً متنوع با تمرکز بر خدمات و صنعت و کشاورزی است. قائنات نیز ساختار مشابهی دارد. کشاورزی با

۳۸ درصد، خدمات با ۴۰ درصد و صنعت با ۲۱ درصد توزیع نسبتاً متعادلی از اشتغال را در این شهرستان نشان می‌دهند. این توازن بین سه بخش اقتصادی، قائلان را به یکی از معدود شهرستان‌هایی تبدیل کرده که فاقد تمرکز شدید بر یک بخش خاص هستند. معدن در قائلان نیز سهمی اندک دارد. نه‌بندان با سهم ۴۴ درصدی در بخش کشاورزی، اقتصادی کشاورز محور دارد. خدمات با ۳۸ درصد نقش مکمل مهمی در ساختار اشتغال این شهرستان دارند و صنعت با ۱۵ درصد در جایگاه سوم قرار گرفته است. معدن با سهمی اندک در نه‌بندان، جایگاه اقتصادی ضعیفی دارد. این توزیع نشان می‌دهد که همچون بسیاری از شهرستان‌های خراسان جنوبی، اقتصاد نه‌بندان نیز ترکیبی از کشاورزی سنتی و خدمات است و صنعت هنوز به شکل گسترده‌ای در آن رشد نکرده است.

در جمع‌بندی، مشاهده می‌شود که بخش کشاورزی در بسیاری از شهرستان‌های استان سهم مسلط را در اشتغال دارد و در مواردی مانند زیرکوه، سربیشه، سرایان، خوسف، درمیان و نه‌بندان بیش از ۴۰ درصد از شاغلان در این بخش مشغول به کار هستند. تنها شهرستانی که صنعت در آن بیشترین سهم اشتغال را دارد، طبس است و در بیرجند، فردوس و قائلان، خدمات نقش مسلط دارد.

نقش بخش معدن در اکثر شهرستان‌ها بسیار محدود و اندک است و تنها در طبس و خوسف تا حدودی محسوس است. چنین الگوی توزیعی از اشتغال نشان‌دهنده ساختار اقتصادی سنتی و مبتنی بر کشاورزی در بسیاری از شهرستان‌هاست که در برابر تحولات صنعتی و معدنی هنوز تغییر عمده‌ای نکرده‌اند. همچنین تمرکز فعالیت‌های خدماتی در مرکز استان و چند شهر معدود نمایان است، در حالی که صنعت تنها در طبس و چند شهرستان دیگر نقش پررنگی دارد.

ضریب جینی (وضعیت نابرابری توزیع درآمد)

بررسی روند تغییرات ضریب جینی روستایی و شهری استان

بررسی ضریب جینی استان خراسان جنوبی در مقایسه با میانگین کشوری طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۲ در دو بخش شهری و روستایی، تصویری دقیق از وضعیت نابرابری درآمد در این استان در برابر کل کشور ارائه می‌دهد. ضریب جینی، شاخصی عددی بین صفر تا یک است که هرچه مقدار آن کمتر باشد، نشان‌دهنده توزیع برابرتر درآمد است و هرچه بالاتر رود، به معنای نابرابری بیشتر است. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که خراسان جنوبی در بسیاری از سال‌ها، به‌ویژه در بخش روستایی، دارای سطوح نابرابری پایین‌تری نسبت به میانگین کشوری بوده و حتی در برخی سال‌ها، شکاف میان استان و کل کشور به‌شدت قابل توجه بوده است.

در بخش شهری، در آغاز دوره مورد بررسی یعنی سال ۱۳۸۴، ضریب جینی خراسان جنوبی برابر با ۰.۳۹۲۹ بود که تنها اندکی کمتر از میانگین کشوری در همان سال یعنی ۰.۴۰۵۸ است. اما در سال‌های بعد، این فاصله به‌طور چشمگیری افزایش می‌یابد. در سال ۱۳۸۵، ضریب جینی کشور به ۰.۴۱۷۷ رسید، در حالی که در خراسان جنوبی به ۰.۳۸۴۰ کاهش یافت. این روند کاهشی در استان تا سال ۱۳۹۲ ادامه پیدا کرد، به‌طوری که در این سال ضریب جینی شهری در استان به پایین‌ترین سطح خود در کل دوره، یعنی ۰.۲۵۵۰ رسید. در همان سال، ضریب جینی کشور ۰.۳۵۱۲ بوده که نشان‌دهنده تفاوت قابل توجهی بین وضعیت نابرابری در استان و کل کشور است. این دوره، یعنی از حدود سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۲، یک دوره خاص از کاهش نابرابری در استان به‌ویژه در مناطق شهری است؛ به عنوان مثال، در سال ۱۳۸۸ این رقم به ۰.۳۰۳۰ رسید، در سال ۱۳۹۰ به ۰.۳۲۰۱، و در ۱۳۹۱ به ۰.۲۹۰۷ کاهش یافت. به بیان دیگر، خراسان جنوبی در این سال‌ها یکی از استان‌هایی بوده که در آن توزیع درآمد در مناطق شهری به سمت عدالت بیشتر حرکت کرده است.

از سال ۱۳۹۳ به بعد، روند ضریب جینی شهری در استان رو به افزایش گذاشت. در سال ۱۳۹۳ به ۰.۲۷۲۴ رسید و در سال ۱۳۹۴ به ۰.۲۸۰۹. این روند افزایشی در

سال‌های بعد ادامه یافت، به‌طوری که در سال ۱۳۹۶ به ۰.۳۳۴۹ و در سال ۱۳۹۷ به ۰.۳۲۲۸ رسید. اگرچه هنوز این مقادیر نسبت به سطح کشوری پایین‌تر بودند (به‌عنوان مثال، در سال ۱۳۹۷ ضریب جینی کشوری ۰.۳۹۴۰ بوده) اما سیر صعودی ضریب استان، نشان‌دهنده افزایش تدریجی نابرابری در توزیع درآمدهای شهری بود. در سال ۱۴۰۰ ضریب جینی شهری در خراسان جنوبی به ۰.۳۴۷۵ رسید و در ۱۴۰۱ اندکی افزایش یافته و به ۰.۳۵۳۹ رسید، که به میانگین کشوری نزدیک شد (۰.۳۶۹۶ در همان سال). در سال ۱۴۰۲ این عدد با اندکی کاهش به ۰.۳۳۲۸ رسید. به‌طور کلی، اگرچه در سال‌های اخیر نابرابری در استان افزایش یافته، اما همچنان در بیشتر سال‌ها پایین‌تر از سطح کشوری باقی مانده است، به‌ویژه در نیمه نخست بازه مورد بررسی که شکاف قابل توجهی بین دو مقدار مشاهده می‌شود.

در بخش روستایی، روندی مشابه اما با ویژگی‌های خاص خود دیده می‌شود. در سال ۱۳۸۴ ضریب جینی روستایی در استان ۰.۳۷۷۵ بود، کمی کمتر از مقدار کشوری یعنی ۰.۳۸۸۹. در سال‌های بعد این مقدار به‌سرعت کاهش پیدا کرد، چنان‌که در سال ۱۳۸۷ به ۰.۲۸۸۸۱ و در سال ۱۳۸۹ به ۰.۲۹۶۴۷ رسید. در سال ۱۳۹۲ کمترین میزان ضریب جینی روستایی در استان ثبت شده، یعنی تنها ۰.۲۱۷۸۶، در حالی که میانگین کشوری در همان سال ۰.۳۲۴۳ بوده است. این فاصله بیش از ۰.۱۰ واحدی نشان‌دهنده وضعیت نسبتاً عادلانه‌تری در توزیع درآمدهای روستایی در استان خراسان جنوبی نسبت به کل کشور است. تا سال ۱۳۹۵، مقدار این شاخص در استان پایین‌تر از مقدار کشوری باقی ماند و پس از آن با یک روند افزایشی تدریجی مواجه شد. به‌عنوان نمونه، در سال ۱۳۹۶ به ۰.۳۰۹۷۷، در سال ۱۳۹۷ به ۰.۳۲۴۶ و در ۱۳۹۸ به ۰.۳۳۸۶ رسید. این ارقام، اگرچه بیانگر افزایش نابرابری هستند، اما همچنان پایین‌تر از مقدار متوسط کشور در همان سال‌ها قرار دارند. در سال ۱۳۹۹ یک کاهش مجدد مشاهده می‌شود؛ مقدار ضریب به ۰.۲۹۶۳۵ رسید، که پایین‌تر از مقدار کشوری یعنی ۰.۳۵۹۰ است.

در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲، دوباره روند افزایشی شدت گرفته است. در سال ۱۴۰۰ ضریب جینی روستایی خراسان جنوبی به ۰.۳۶۳۳۲ رسید که تقریباً به سطح کشوری

نزدیک شده است (کشور برابر ۰.۳۵۹۴)، و در سال ۱۴۰۱ این مقدار با اندکی کاهش به ۰.۳۵۳۶۱ رسید، اما در سال ۱۴۰۲ بار دیگر افزایش یافته و به ۰.۳۷۶ رسیده است. این مقدار بسیار نزدیک به میانگین کشوری در همان سال (۰.۳۵۸۳) است و حتی در این سال، نابرابری در روستاهای خراسان جنوبی از میانگین کشوری نیز بیشتر شده است. این روند نشان می‌دهد که در پایان دوره، به‌ویژه از سال ۱۳۹۹ به بعد، ساختار نسبتاً برابر درآمد در بخش روستایی استان تا حدودی دچار تحول شده و به سمت نابرابری بیشتر میل کرده است.

در مقایسه روند ضریب جینی در بخش‌های شهری و روستایی استان خراسان جنوبی طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۲، می‌توان مشاهده کرد که در اغلب سال‌ها نابرابری درآمد در مناطق شهری بیش از روستاها بوده است، هرچند این فاصله همواره ثابت نبوده و در برخی دوره‌ها نیز تفاوت آن‌ها کاهش یافته یا حتی تغییر جهت داده است. در سال‌های ابتدایی، مانند ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۷، میزان نابرابری در مناطق شهری نسبت به روستایی بیشتر بوده، اما از حوالی سال ۱۳۸۸ تا حدود ۱۳۹۵، هر دو بخش روندی کاهشی را تجربه کرده‌اند که در بخش روستایی شدت بیشتری داشته است و در سال‌هایی مانند ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳، تفاوت میان دو بخش زیاد شده است. از سال ۱۳۹۶ به بعد، هر دو بخش به تدریج وارد مسیر افزایشی شده‌اند، با این تفاوت که افزایش در روستاها پرشتاب‌تر بوده، به‌گونه‌ای که در سال‌هایی مانند ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲، نابرابری در روستاهای استان به سطح شهرها نزدیک شده و حتی در سال پایانی از آن پیشی گرفته است. این وضعیت می‌تواند نشانه‌ای از تحولات اقتصادی، مهاجرت، تغییر در منابع درآمدی یا فشارهای قیمتی باشد که در سال‌های اخیر بر معیشت خانوارهای روستایی بیشتر اثر گذاشته است. با این حال، در اکثر سال‌های این دوره، استان در هر دو بخش نسبت به میانگین کشوری وضعیت بهتری از نظر توزیع درآمد داشته، اما تفاوت میان شهر و روستا همواره وجود داشته و گاه قابل توجه بوده است.

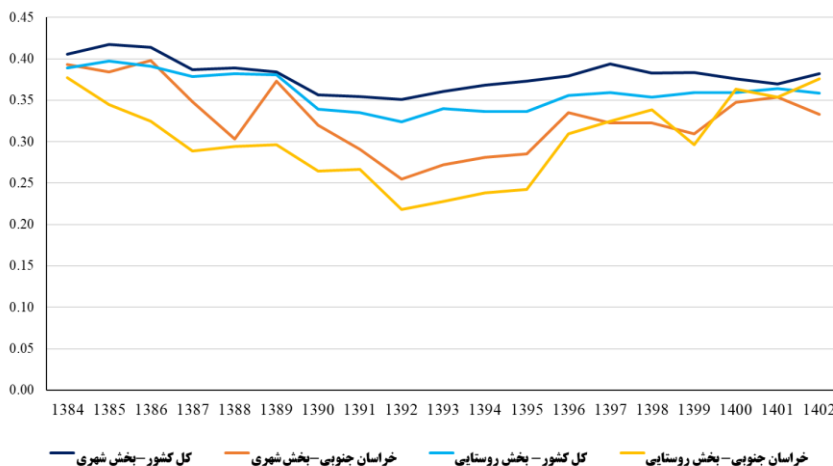
به‌طور کلی، آنچه در این تحلیل مشخص می‌شود این است که خراسان جنوبی، به‌ویژه در دهه ۱۳۸۰ و اوایل دهه ۱۳۹۰، یکی از استان‌هایی با ضریب جینی پایین‌تر از سطح کشوری بوده و چه در مناطق شهری و چه روستایی، از وضعیت توزیع درآمد

به نسبت عادلانه‌تری برخوردار بوده است. پایین‌ترین مقادیر این شاخص در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ در هر دو بخش ثبت شده‌اند و بعد از آن، با شدت و ضعف‌هایی، روندی افزایشی در نابرابری دیده می‌شود. این تغییرات می‌تواند بازتابی از تحولات اقتصادی، نوسانات تورم، یارانه‌ها، مهاجرت‌ها، یا تغییر در ساختار معیشتی خانوارها در استان باشد. با اینکه همچنان در بسیاری از سال‌ها مقادیر ضریب جینی استان کمتر از میانگین کشوری است، اما فاصله آن‌ها کمتر از قبل شده و حتی در برخی موارد مانند سال ۱۴۰۲، در بخش روستایی از سطح کشور فراتر رفته است. این وضعیت نیازمند توجه سیاست‌گذاران به ساختار درآمدی خانوارهای مناطق مختلف استان به‌ویژه در بخش روستایی است تا از تداوم روند صعودی نابرابری جلوگیری شود. روند تغییرات ضریب جینی بخش شهری و روستایی استان و کشور در نمودار زیر قابل مشاهده است.

مقایسه ضریب جینی بخش شهری و روستایی استان و کشور

منبع: مرکز آمار ایران

مقایسه رتبه استان با سایر استان‌ها در شاخص ضریب جینی بخشی روستایی و شهری بین

سال ۱۳۹۲ با ۱۴۰۲

در مقایسه جایگاه استان خراسان جنوبی در میان استان‌های کشور از نظر ضریب جینی در دو سال ۱۳۹۲ و ۱۴۰۲، هم در مناطق شهری و هم در مناطق روستایی، می‌توان به تصویری روشن از تحولات نابرابری درآمدی در این استان رسید. در سال ۱۳۹۲، خراسان جنوبی در میان استان‌های کشور از نظر نابرابری در مناطق شهری، در رتبه ۳۰ قرار داشت و ضریب جینی آن برابر با ۰.۲۵۴۹۸ بود. این جایگاه نشان‌دهنده سطح بسیار پایین نابرابری در مقایسه با سایر استان‌ها بوده، به‌طوری که تنها استان کهگیلویه و بویراحمد وضعیتی برابرتر از خراسان جنوبی داشته است. اما در سال ۱۴۰۲، جایگاه استان با اندکی تغییر، به رتبه هشتم ارتقا یافت و ضریب جینی آن به ۰.۳۳۲۸ رسید. هرچند این مقدار همچنان در مقایسه با برخی از استان‌ها نسبتاً پایین است، اما رشد ضریب جینی در این بازه نشان از افزایش نابرابری در مناطق شهری استان دارد. استان‌هایی مانند سیستان و بلوچستان، تهران و گلستان در سال ۱۴۰۲ ضریب جینی بالاتری نسبت به سایر استان‌ها داشتند و در بالای جدول قرار گرفتند.

در بخش روستایی، وضعیت خراسان جنوبی نیز حاکی از تشدید نابرابری دارد. در سال ۱۳۹۲، این استان پایین‌ترین ضریب جینی را در کشور ثبت کرده و در رتبه ۳۰ قرار گرفته بود، با عددی معادل ۰.۲۱۷۸۶. این مقدار نشان‌دهنده سطح بسیار پایینی از نابرابری درآمد در روستاهای استان است که با فاصله‌ای محسوس نسبت به بیشتر استان‌ها قرار دارد. در سال ۱۴۰۲، با افزایش قابل توجه ضریب جینی به ۰.۳۷۶، خراسان جنوبی به رتبه سوم جدول صعود کرده و پس از استان‌های همدان و گلستان، در جایگاه سوم نابرابرترین استان‌ها از نظر توزیع درآمد در مناطق روستایی قرار گرفته است. این جابه‌جایی بزرگ در جایگاه، به‌ویژه از رتبه سی‌ام به سوم، بسیار قابل توجه است و از شدت گرفتن شکاف درآمدی در نواحی روستایی استان در دهه اخیر حکایت می‌کند. در حالی که میانگین کشوری در بخش روستایی در سال ۱۴۰۲ برابر با

۰۳۵۸۳ گزارش شده، ضریب جینی روستاهای خراسان جنوبی بالاتر از این متوسط قرار دارد و این موضوع به‌روشنی افزایش نابرابری را تأیید می‌کند.

نکته قابل تأمل این است که اگرچه خراسان جنوبی در ابتدای دوره بررسی، از نظر برابری در هر دو بخش شهری و روستایی جزو بهترین استان‌ها بوده، اما در پایان دوره ۱۰ ساله، به‌ویژه در روستاها، به یکی از استان‌های دارای بیشترین نابرابری تبدیل شده است. این تغییرات، از یک‌سو می‌تواند ناشی از تغییرات ساختاری در اقتصاد روستاها، افزایش درآمدهای ناپایدار، مهاجرت معکوس یا وابستگی برخی خانوارها به منابع خاص درآمدی باشد و از سوی دیگر، نشان‌دهنده نیاز به سیاست‌های حمایتی دقیق‌تر و منسجم‌تر برای حفظ عدالت اجتماعی در مناطق کم‌برخوردار است. این جابه‌جایی‌ها در رتبه‌بندی‌ها، به‌ویژه در مناطق روستایی، می‌تواند هشدار جدی نسبت به روندهای آتی باشد و لزوم توجه بیشتر به توزیع منابع و فرصت‌ها را در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای استان گوشزد کند. در حالی‌که شهرهای استان هنوز در وضعیت مناسبی از نظر عدالت درآمدی قرار دارند، اما اگر روند فعلی ادامه یابد، ممکن است در آینده نزدیک با افزایش شکاف اقتصادی در مناطق شهری نیز مواجه شویم. آمار مربوط به مقایسه رتبه استان با سایر استان‌ها در شاخص ضریب جینی بخش روستایی و شهری بین سال ۱۳۹۲ با ۱۴۰۲ در جدول بعدی قابل مشاهده است.

مقایسه رتبه استان با سایر استان‌ها در شاخص ضریب جینی بخش روستایی و شهری بین سال ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲

مناطق روستایی						مناطق شهری					
۱۴۰۲			۱۳۹۲			۱۴۰۲			۱۳۹۲		
رتبه	استان	ضریب	رتبه	استان	ضریب	رتبه	استان	ضریب	رتبه	استان	ضریب
۱	همدان	۰.۳۹۴۸	۱	یزد	۰.۳۴۹۹	۱	سیستان و...	۰.۴۱۹۸	۱	گلستان	۰.۳۶۱۸
۲	گلستان	۰.۳۷۶۶	۲	مرکزی	۰.۳۴۹۴	۲	تهران	۰.۴۰۸۵	۲	تهران	۰.۳۵۸۱
۳	خراسان جنوبی	۰.۳۷۱۶	۳	گلستان	۰.۳۳۸۰	۳	گلستان	۰.۳۹۹۷	۳	سیستان و...	۰.۳۵۳۶
۴	کل کشور	۰.۴۵۸۳	۴	خراسان شمالی	۰.۳۳۹۴	۴	کل کشور	۰.۳۸۲	۴	کل کشور	۰.۳۵۱۹
۵	هرمزگان	۰.۳۵۳۲	۵	تهران	۰.۳۲۹۷	۵	همدان	۰.۳۷۸۷	۵	اصفهان	۰.۳۴۷۴
۶	زنجان	۰.۳۴۸۳	۶	اصفهان	۰.۳۲۸۷	۶	کرمانشاه	۰.۳۵۶۸	۶	آذربایجان غربی	۰.۳۴۱۳
۷	مرکزی	۰.۳۳۸۹	۷	قزوین	۰.۳۲۷۰	۷	لرستان	۰.۳۵۳۸	۷	خراسان رضوی	۰.۳۳۸۲
۸	فارس	۰.۳۳۴۱	۸	قم	۰.۳۲۶۸	۸	کردستان	۰.۳۳۵۷	۸	خراسان شمالی	۰.۳۳۷۲
۹	کهگیلویه و...	۰.۳۲۲۷	۹	فارس	۰.۳۲۴۹	۹	فارس	۰.۳۳۲۸	۹	گیلان	۰.۳۳۲۹
۱۰	بوشهر	۰.۳۱۷۳	۱۰	خراسان رضوی	۰.۳۱۶۳	۱۰	آذربایجان شرقی	۰.۳۳۰۹	۱۰	آذربایجان شرقی	۰.۳۲۱۰
۱۱	تهران	۰.۳۱۴۷	۱۱	سمنان	۰.۳۱۳۰	۱۱	زنجان	۰.۳۲۲۲	۱۱	لرستان	۰.۳۱۴۲
۱۲	یزد	۰.۳۱۰۶	۱۲	مازندران	۰.۳۰۸۰	۱۲	آذربایجان شرقی	۰.۳۲۰۴	۱۲	خوزستان	۰.۳۱۴۲
۱۳	آذربایجان شرقی	۰.۳۰۹۳	۱۳	همدان	۰.۳۰۶۶	۱۳	مازندران	۰.۳۱۵۷	۱۳	هرمزگان	۰.۳۰۹۵
۱۴	خراسان رضوی	۰.۳۰۰۸	۱۴	اردبیل	۰.۳۰۲۸	۱۴	اردبیل	۰.۳۱۵۵	۱۴	فارس	۰.۳۰۷۹
۱۵	اصفهان	۰.۳۰۷۲	۱۵	اصفهان	۰.۲۹۸۸	۱۵	آذربایجان شرقی	۰.۳۱۲۴	۱۵	قم	۰.۳۰۷۷

منبع: مرکز آمار ایران

مناطق روستایی				مناطق شهری			
۱۴۰۲		۱۳۹۲		۱۴۰۲		۱۳۹۲	
ضریب	استان	رتبه	ضریب	استان	رتبه	ضریب	استان
۰.۳۰۵۲	سمنان	۱۶	۰.۲۹۶۳۲	سیستان و ...	۱۶	۰.۳۰۹۴۶	کردستان
۰.۳۰۰۲	البرز	۱۷	۰.۲۹۵۰۷	کرمان	۱۷	۰.۲۹۹۱۸	ایلام
۰.۳	چهارمحال و ...	۱۸	۰.۲۹۴۶۱	کرمانشاه	۱۸	۰.۲۹۸۷۶	کرمانشاه
۰.۲۹۶۷	کردستان	۱۹	۰.۲۹۴۵۹	آذربایجان غربی	۱۹	۰.۲۹۷۹۵	سمنان
۰.۲۹۲۸	مازندران	۲۰	۰.۲۸۹۱۱	ایلام	۲۰	۰.۲۹۶۱۸	بوشهر
۰.۲۹۱۳	سیستان و ...	۲۱	۰.۲۸۸۰۹	گیلان	۲۱	۰.۲۹۴۹۲	کرمان
۰.۲۸۷۴	اردبیل	۲۲	۰.۲۸۱۳۴	لرستان	۲۲	۰.۲۹۴۳۵	اردبیل
۰.۲۸۶۸	کرمانشاه	۲۳	۰.۲۷۸۱۱	کردستان	۲۳	۰.۲۹۲۶۶	مرکزی
۰.۲۸۰۵	خراسان شمالی	۲۴	۰.۲۷۲۷۴	بوشهر	۲۴	۰.۲۸۸۹۸	البرز
۰.۲۷۶۹	قزوین	۲۵	۰.۲۷۲۱۳	هرمزگان	۲۵	۰.۲۸۸۸۲	همدان
۰.۲۶۷۹	لرستان	۲۶	۰.۲۶۹۸۳	خوزستان	۲۶	۰.۲۸۸۲۳	یزد
۰.۲۶۵۲	آذربایجان غربی	۲۷	۰.۲۶۷۵۳	کهگیلویه و ...	۲۷	۰.۲۸۷۷۴	قزوین
۰.۲۶۵۱	گیلان	۲۸	۰.۲۵۶۲۸	زنجان	۲۸	۰.۲۸۰۵۸	چهارمحال و ...
۰.۲۶۵۱	ایلام	۲۹	۰.۲۵۱۰۸	چهارمحال و ...	۲۹	۰.۲۶۷۷۵	زنجان
۰.۲۶۵۵	خوزستان	۳۰	۰.۲۱۷۸۶	خراسان جنوبی	۳۰	۰.۲۵۴۹۸	خراسان جنوبی
۰.۲۶۱۳	کرمان	۳۱	۰.۲۱۶۱۴	البرز	۳۱	۰.۲۴۴۸۷	کهگیلویه و ...

همچنین، ضریب جینی شهری استان خراسان جنوبی در سال ۱۴۰۲ برابر با ۰.۳۳۲۸ بوده است که در مقایسه با ضریب جینی شهری کل کشور که ۰.۳۸۲ است، وضعیت بهتری را نشان می‌دهد. ضریب جینی شاخصی است که نابرابری در توزیع درآمد را اندازه‌گیری می‌کند و هرچه این عدد به صفر نزدیک‌تر باشد، نشان‌دهنده توزیع عادلانه‌تر درآمد است. در این راستا، ضریب جینی استان خراسان جنوبی نسبت به میانگین کشوری پایین‌تر است که نشان‌دهنده توزیع نسبتاً عادلانه‌تر درآمد در این استان است. با این حال، برای درک کامل‌تر این موضوع، نیاز به تحلیل عمیق‌تری داریم.

عوامل مؤثر بر ضریب جینی استان خراسان جنوبی

- ساختار اقتصادی: استان خراسان جنوبی به‌طور عمده بر پایه کشاورزی و دامداری استوار است که درآمدها در این بخش‌ها معمولاً یکنواخت‌تر توزیع می‌شوند. این موضوع می‌تواند به کاهش نابرابری درآمدی کمک کند.
- جمعیت شهری: جمعیت شهری این استان نسبتاً کم‌تراکم است و ممکن است شکاف درآمدی کمتری نسبت به کلان‌شهرها وجود داشته باشد. در کلان‌شهرها، تفاوت درآمدی بین گروه‌های مختلف اجتماعی معمولاً بیشتر است.
- سیاست‌های حمایتی: دولت ممکن است در مناطق کمتر توسعه‌یافته مانند خراسان جنوبی، سیاست‌های حمایتی بیشتری را اجرا کرده باشد که به کاهش نابرابری درآمدی کمک کرده است.
- سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی: سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی می‌تواند به ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر و کاهش نابرابری درآمدی کمک کند. اگرچه استان خراسان جنوبی در این زمینه پیشرفت‌هایی داشته است، اما هنوز نیازمند سرمایه‌گذاری‌های بیشتر است.

متوسط هزینه و درآمد سالانه یک خانوار شهری و روستایی

متوسط هزینه و درآمد سالانه یک خانوار شهری و روستایی در سال ۱۴۰۲ نشان‌دهنده وضعیت اقتصادی خانوارها در استان خراسان جنوبی و مقایسه آن با سایر استان‌ها و میانگین کشوری است. این شاخص‌ها به‌طور مستقیم بر کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی و توان مالی خانوارها تأثیرگذار هستند و تحلیل آن‌ها می‌تواند به درک بهتر چالش‌ها و فرصت‌های اقتصادی در استان کمک کند.

متوسط درآمد سالانه خانوارهای شهری و روستایی در استان خراسان جنوبی در سال ۱۴۰۲ نشان‌دهنده تفاوت‌های قابل توجه بین مناطق شهری و روستایی است. به‌طور کلی، درآمد خانوارهای شهری معمولاً بالاتر از خانوارهای روستایی است، که این موضوع ناشی از دسترسی بهتر به فرصت‌های شغلی با درآمد بالاتر، تنوع بیشتر فعالیت‌های اقتصادی و دسترسی به خدمات بهتر در مناطق شهری است. در استان خراسان جنوبی، که بخش عمده‌ای از اقتصاد آن به کشاورزی و دامداری وابسته است، درآمد خانوارهای روستایی معمولاً پایین‌تر است، چرا که فعالیت‌های کشاورزی اغلب با درآمدهای ناپایدار و کمتر همراه هستند. این موضوع می‌تواند به شکاف درآمدی بین مناطق شهری و روستایی منجر شود و نیازمند توجه ویژه‌ای است.

متوسط هزینه سالانه خانوارهای شهری و روستایی نیز نشان‌دهنده تفاوت‌های قابل توجه بین این دو منطقه است. هزینه‌های خانوارهای شهری معمولاً بالاتر از خانوارهای روستایی است، چرا که هزینه‌های زندگی در مناطق شهری به‌طور کلی بیشتر است. این هزینه‌ها شامل هزینه‌های مسکن، حمل‌ونقل، خدمات عمومی و کالاهای مصرفی می‌شود. در استان خراسان جنوبی، اگرچه هزینه‌های زندگی در مناطق روستایی پایین‌تر است، اما درآمد پایین‌تر خانوارهای روستایی می‌تواند باعث شود که سهم بیشتری از درآمد آن‌ها صرف هزینه‌های ضروری مانند غذا و مسکن شود. این موضوع می‌تواند به کاهش پس‌انداز و سرمایه‌گذاری خانوارهای روستایی منجر شود و چالش‌هایی برای بهبود وضعیت اقتصادی آن‌ها ایجاد کند.

در مقایسه با میانگین کشوری، استان خراسان جنوبی ممکن است در برخی شاخص‌ها مانند متوسط درآمد و هزینه خانوارها، وضعیت متفاوتی داشته باشد. به طور کلی، استان‌هایی که اقتصاد آن‌ها به بخش کشاورزی وابسته است، معمولاً با درآمدهای پایین‌تر و هزینه‌های کمتر مواجه هستند. در مقابل، استان‌هایی با اقتصاد متنوع‌تر و وابسته به بخش‌های صنعتی و خدماتی، معمولاً از درآمدها و هزینه‌های بالاتری برخوردارند. استان خراسان جنوبی با توجه به وابستگی شدید به بخش کشاورزی، ممکن است در مقایسه با استان‌های صنعتی مانند تهران یا اصفهان، درآمدها و هزینه‌های پایین‌تری داشته باشد. این موضوع نیازمند توجه ویژه‌ای است تا از طریق تنوع‌بخشی به اقتصاد استان، درآمد خانوارها افزایش یابد.

یکی از چالش‌های اصلی استان خراسان جنوبی، شکاف درآمدی و هزینه‌ای بین مناطق شهری و روستایی است. برای کاهش این شکاف، نیازمند سیاست‌هایی هستیم که به بهبود وضعیت اقتصادی مناطق روستایی کمک کند. این سیاست‌ها می‌توانند شامل سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های روستایی، توسعه فعالیت‌های اقتصادی غیرکشاورزی، و بهبود دسترسی به خدمات عمومی باشد.

همچنین، آموزش و مهارت‌افزایی نیروی کار روستایی می‌تواند به ایجاد فرصت‌های شغلی با درآمد بالاتر کمک کند. از سوی دیگر، برای بهبود وضعیت اقتصادی خانوارهای شهری، نیازمند توسعه بخش‌های صنعتی و خدماتی در استان هستیم. ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در این بخش‌ها می‌تواند به افزایش درآمد خانوارها و کاهش فشار اقتصادی بر آن‌ها کمک کند. همچنین، سیاست‌های حمایتی برای کاهش هزینه‌های زندگی، به‌ویژه در زمینه مسکن و حمل‌ونقل، می‌تواند به بهبود رفاه خانوارهای شهری کمک کند.

متوسط هزینه و درآمد سالانه یک خانوار شهری و روستایی سال ۱۴۰۲

استان	شهری		روستایی	
	هزینه کل	درآمد کل	هزینه کل	درآمد کل
کل کشور.....	۲,۰۶۵,۲۵۰	۲,۵۶۹,۳۷۲	۱,۱۰۶,۵۹۰	۱,۴۹۲,۹۲۶
آذربایجان شرقی.....	۱,۴۴۱,۹۶۱	۲,۲۱۷,۶۲۷	۹۱۵,۶۲۸	۱,۶۴۱,۵۶۱
آذربایجان غربی.....	۱,۰۷۴,۹۵۱	۱,۶۳۰,۶۹۴	۷۰۷,۸۲۳	۱,۰۹۵,۳۷۸
اردبیل.....	۱,۶۱۱,۷۳۲	۲,۱۱۰,۹۷۲	۱,۱۱۷,۶۶۵	۱,۷۶۲,۴۳۰
اصفهان.....	۱,۹۱۱,۰۷۳	۲,۵۸۵,۲۸۷	۱,۴۱۸,۶۷۹	۱,۷۲۹,۲۲۷
البرز.....	۲,۱۶۷,۰۶۱	۲,۸۳۶,۴۱۶	۱,۶۱۱,۸۸۹	۲,۱۷۳,۸۷۰
ایلام.....	۱,۲۲۹,۴۵۳	۱,۶۷۹,۵۱۶	۷۷۶,۷۵۹	۱,۱۳۳,۶۷۱
بوشهر.....	۲,۱۲۷,۸۳۳	۲,۳۰۴,۳۴۷	۱,۸۳۴,۳۶۷	۱,۹۷۱,۶۱۰
تهران.....	۳,۳۰۸,۴۳۶	۳,۸۱۸,۶۰۰	۱,۶۲۴,۵۱۹	۲,۲۷۷,۲۵۵
چهارمحال و بختیاری.....	۲,۰۹۹,۳۷۶	۲,۶۲۴,۷۵۵	۱,۴۳۰,۶۲۰	۲,۰۰۲,۶۹۳
خراسان جنوبی.....	۱,۵۹۲,۵۴۶	۱,۹۹۱,۷۷۸	۸۰۶,۰۷۲	۱,۰۵۴,۳۷۹
خراسان رضوی.....	۱,۵۹۴,۷۱۳	۱,۹۴۳,۱۷۶	۹۳۶,۴۰۹	۱,۲۴۵,۳۶۰
خراسان شمالی.....	۱,۵۴۶,۷۱۲	۲,۱۴۵,۷۵۶	۸۷۱,۸۹۵	۱,۲۴۷,۵۰۶
خوزستان.....	۱,۸۲۷,۱۶۰	۲,۳۷۹,۵۵۶	۱,۱۰۷,۴۶۲	۱,۴۵۰,۶۹۵
زنجان.....	۲,۱۵۵,۷۱۱	۲,۵۳۴,۷۴۱	۱,۳۷۶,۰۱۰	۱,۸۳۲,۰۹۵
سمنان.....	۱,۱۳۳,۹۱۴	۱,۵۷۷,۵۸۴	۸۱۵,۱۱۴	۱,۱۵۷,۰۵۱
سیستان و بلوچستان.....	۱,۵۷۵,۶۵۸	۱,۶۷۹,۱۱۳	۵۸۹,۴۰۹	۷۱۵,۵۴۴
فارس.....	۲,۲۸۱,۲۵۶	۲,۸۱۳,۰۴۰	۱,۴۷۳,۹۴۸	۱,۶۶۱,۱۶۴
قزوین.....	۱,۷۶۷,۹۰۹	۲,۴۰۲,۰۱۶	۱,۱۲۵,۴۵۰	۱,۷۷۳,۵۶۳
قم.....	۱,۵۲۳,۸۲۴	۲,۰۴۷,۲۲۶	۱,۱۹۴,۷۵۹	۱,۷۰۱,۹۷۹
کردستان.....	۱,۵۸۳,۴۱۸	۱,۹۳۷,۹۶۱	۱,۰۶۷,۵۲۹	۱,۲۸۵,۷۱۶
کرمان.....	۱,۱۷۱,۰۱۱	۱,۶۷۲,۹۷۰	۷۷۴,۴۵۳	۱,۳۴۰,۲۴۴
کرمانشاه.....	۱,۵۹۰,۸۱۰	۱,۷۷۲,۰۳۹	۱,۰۳۶,۷۱۷	۱,۲۲۱,۱۷۱
کهگیلویه و بویراحمد.....	۱,۴۶۹,۱۹۵	۲,۱۹۲,۸۱۴	۸۳۳,۶۵۷	۱,۴۲۳,۳۷۲
گلستان.....	۱,۶۹۳,۷۲۰	۲,۳۲۲,۷۲۶	۱,۰۶۳,۸۱۱	۱,۳۹۶,۸۰۲
گیلان.....	۱,۵۷۳,۷۵۴	۲,۰۶۷,۳۳۸	۹۳۶,۹۴۹	۱,۴۱۲,۹۱۷
لرستان.....	۱,۴۲۶,۸۶۹	۱,۶۴۱,۸۹۹	۹۲۷,۹۲۶	۱,۰۴۹,۱۳۰
مازندران.....	۲,۰۶۲,۵۵۱	۲,۶۱۹,۸۰۴	۱,۷۳۸,۱۶۶	۲,۴۰۷,۱۱۹
مرکزی.....	۱,۸۲۶,۴۷۶	۲,۰۶۵,۶۰۴	۱,۳۹۴,۷۴۸	۱,۳۸۸,۷۶۹
هرمزگان.....	۱,۶۵۵,۵۸۹	۱,۸۶۲,۴۲۳	۱,۱۶۱,۷۶۸	۱,۲۱۳,۵۸۷
همدان.....	۱,۸۵۹,۴۹۳	۲,۳۶۲,۴۴۲	۱,۱۶۷,۰۷۱	۱,۴۵۵,۴۸۹
یزد.....	۱,۷۹۷,۶۱۴	۲,۶۶۰,۲۰۴	۱,۵۰۷,۸۶۰	۲,۳۴۹,۵۰۳

منبع: مرکز آمار ایران

نرخ تورم

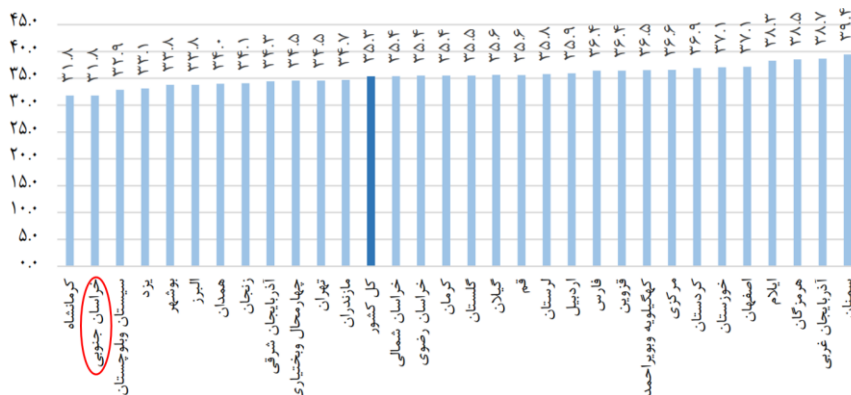
تورم، به‌عنوان یکی از چالش‌های بنیادین در نظام‌های اقتصادی، آثار عمیق و گسترده‌ای بر سطح معیشت مردم، ثبات بازارها و عملکرد دستگاه‌های اقتصادی دارد. افزایش مستمر سطح عمومی قیمت‌ها منجر به کاهش قدرت خرید خانوارها، به‌ویژه اقشار آسیب‌پذیر، گسترش نابرابری اجتماعی، اختلال در توزیع عادلانه منابع و بی‌ثباتی در محیط کسب‌وکار می‌گردد. در چنین شرایطی، کنترل تورم نه صرفاً یک هدف اقتصادی، بلکه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای بهبود حکمرانی اقتصادی، صیانت از امنیت اقتصادی، آرامش اجتماعی و ثبات نهادی به شمار می‌رود؛ امری که مستلزم طراحی راهبردهای دقیق، اجرای هماهنگ و نظارت هوشمندانه از سوی تمامی نهادهای مؤثر در عرصه مدیریت اقتصادی کشور و استان‌ها می‌باشد. بر اساس آخرین آمار رسمی منتشره مرکز آمار ایران (نمودار زیر)، نرخ تورم کشور در تیرماه سال ۱۴۰۴ معادل ۳۵.۳ درصد ثبت شده است. در همین بازه زمانی، استان خراسان جنوبی با نرخ تورم ۳۱.۸ درصدی، موفق به ثبت فاصله‌ای ۳.۵ درصدی نسبت به متوسط ملی شده است و رتبه اول را در کمترین نرخ تورم نسبت به سایر استان‌ها بدست آورد. اهمیت این شاخص زمانی مضاعف می‌گردد که مشخص شود در حالی که نرخ تورم کشور روندی افزایشی داشته است، استان خراسان جنوبی نه تنها از این مسیر پیروی نکرده بلکه با کاهش تورم، توانسته تعادلی نسبی در سطح قیمت‌ها برقرار نماید (نمودار زیر). این تفاوت معنادار حکایت از اعمال تدابیر مؤثر و مداخله‌های هدفمند در راستای مدیریت صحیح بازارها، بهبود ساختار توزیع، کنترل زنجیره تأمین و برخورد با التهابات اقتصادی در سطح استانی دارد.

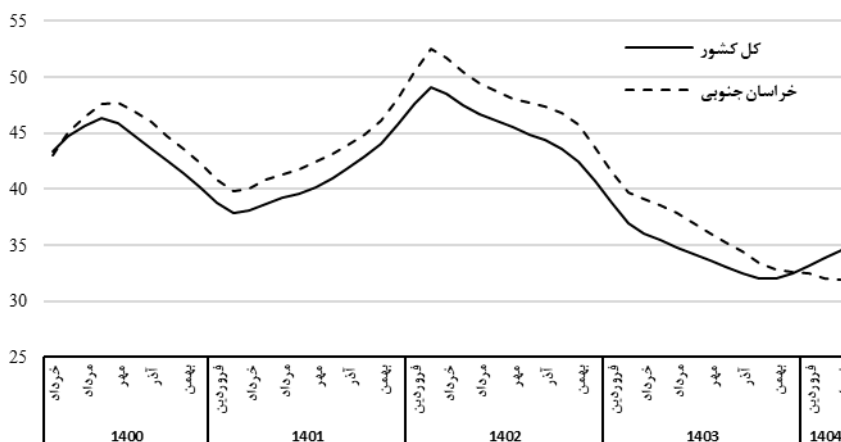
نرخ تورم سالانه کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای کشور به تفکیک استان - تیرماه ۱۴۰۴

(درصد)

منبع: مرکز آمار ایران

نمودار (۲) مقایسه نرخ تورم دوازده ماهه کشور و خراسان جنوبی

منبع: مرکز آمار ایران

نکته حائز اهمیت دیگر، تغییر جایگاه استان در رتبه‌بندی ملی نرخ تورم می‌باشد. در حالی که استان خراسان جنوبی در شهریورماه ۱۴۰۳ در میان سه استان با بالاترین نرخ تورم کشور قرار داشت، در تیرماه ۱۴۰۴ کمترین نرخ تورم را داشته است.

تجارت استان

ارزش کل صادرات استان خراسان جنوبی در سال ۱۴۰۳ به ۳۱۴ میلیون دلار رسیده است که در مقایسه با دوره مشابه سال قبل که ۱۸۷ میلیون دلار بوده، نشان‌دهنده رشد قابل توجه ۶۸ درصدی است. این افزایش چشمگیر در صادرات، بیانگر بهبود وضعیت صادرات، توسعه بازارهای هدف و بهبود زیرساخت‌های تجاری استان است. در مقابل، ارزش کل واردات استان در سال ۱۴۰۳ به میزان ۹ میلیون دلار رسیده که نسبت به سال گذشته که ۸ میلیون دلار بوده، ۱۲.۵ درصد افزایش داشته است. این ساختار وارداتی نشان می‌دهد که وابستگی بالایی به واردات کالاهای واسطه‌ای برای فعالیت‌های صنعتی استان وجود دارد و کاهش واردات می‌تواند ناشی از افزایش تولیدات داخلی، مشکلات ارزی یا محدودیت‌های تحریمی باشد. در این شرایط، توسعه تولیدات داخلی و خودکفایی در تأمین مواد اولیه و تجهیزات صنعتی می‌تواند به کاهش ریسک‌های ناشی از واردات کمک کند. این تفاوت فاحش بین صادرات و واردات، نشان‌دهنده مزاد تجاری قابل توجه و بهبود تراز تجاری استان است که می‌تواند به افزایش ذخایر ارزی و تقویت اقتصاد منطقه‌ای کمک کند.

صادرات و واردات استان - (میلیون دلار)

تجارت خارجی	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	رشد نسبت به دوره مشابه سال قبل (درصد)
صادرات	۱۱۱	۱۸۷	۳۱۴	۶۸
واردات	۷.۶	۸	۹	۱۲.۵

- صادرات غیر نفتی با احتساب میعانات گازی (به جز نفت و گاز و تجارت چمدانی)
مأخذ: اداره کل گمرکات خراسان جنوبی

همچنین، بررسی اقلام صادراتی استان نشان می‌دهد که سیمان، کاشی و سرامیک، صیفی‌جات، هیدروکربن سبک، گازوئیل و قیر از جمله مهم‌ترین محصولات صادراتی استان در سال ۱۴۰۳ بوده‌اند. این تمرکز بالا بر محصولات معدنی و ساختمانی و فرآورده‌های نفتی نشان می‌دهد که ظرفیت‌های صنعتی و معدنی استان به خوبی در مسیر صادرات قرار گرفته‌اند. با این حال، سهم پایین محصولات کشاورزی فرآوری شده

و محصولات با ارزش افزوده بالا در سبد صادراتی استان، نشان‌دهنده ضرورت توسعه صنایع تبدیلی و افزایش تنوع محصولات صادراتی است. همچنین، بخش عمده صادرات استان به کشور افغانستان انجام می‌شود. موقعیت جغرافیایی استان و وجود مرزهای طولانی با افغانستان، فرصت بسیار مناسبی برای گسترش تجارت و توسعه بازارهای صادراتی فراهم کرده است. وجود بازارچه‌های مرزی مانند ماهیرود و زیرساخت‌های گمرکی مناسب، از جمله دلایل رشد صادرات استان در سال ۱۴۰۳ بوده‌اند. با این حال، وابستگی بیش از حد به بازارهای محدود و ریسک‌های مرتبط با بی‌ثباتی‌های سیاسی و اقتصادی کشورهای همسایه، می‌تواند پایداری صادرات استان را تهدید کند. برای کاهش این ریسک، توسعه روابط تجاری با سایر کشورها، به‌ویژه در آسیای میانه و خلیج فارس و انعقاد توافق‌نامه‌های تجاری بلندمدت ضروری به نظر می‌رسد.

منابع و مآخذ

ذاکریان، مرتضی، مودی، محسن، فاطمی زردان، یعقوب و شرفی، حسین، (۱۴۰۳)،
نگاهی بر توسعه اقتصادی خراسان جنوبی، اداره کل امور اقتصادی و دارایی
خراسان جنوبی، انتشارات فکر بکر، جلد اول.
مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، سال ۱۴۰۰. تهران:
مرکز آمار ایران. بازیابی شده از <https://www.amar.org.ir>
سازمان هواشناسی کشور. (۱۴۰۰). گزارش وضعیت اقلیمی و بارش سالانه استان
خراسان جنوبی. تهران: اداره کل هواشناسی استان خراسان جنوبی.
سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور. (۱۳۹۹). اطلس منابع طبیعی استان
خراسان جنوبی. تهران: معاونت آبخیزداری.
وزارت کشور. (۱۴۰۳). تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران. تهران: سازمان
مدیریت تقسیمات کشوری.
سازمان برنامه و بودجه کشور. (۱۳۹۸). گزارش تحلیلی وضعیت توسعه‌ای استان
خراسان جنوبی در برنامه ششم توسعه. تهران: دفتر امور استان‌ها.

سازمان جهاد کشاورزی خراسان جنوبی. (۱۳۹۹). گزارش تحقیقاتی شرایط اقلیمی، منابع آبی و خاک استان خراسان جنوبی. بیرجند: مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان.

پایگاه اطلاع‌رسانی استانداری خراسان جنوبی. (۱۴۰۲). معرفی شهرستان‌ها و ویژگی‌های جغرافیایی استان خراسان جنوبی. بازیابی‌شده از

<https://www.skhr.ir>

بانک مرکزی ایران

وزارت امور اقتصادی و دارایی

اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان خراسان جنوبی

گمرک جمهوری اسلامی ایران

اداره کل گمرک خراسان جنوبی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خراسان جنوبی

سازمان برنامه و بودجه کشور

فصل چهارم

تحلیل چالش‌های سرمایه‌گذاری تولید محور؛

نگاه‌های تطبیقی، نظری و سیاست محور

ضرورت آسیب‌شناسی چالش‌های سرمایه‌گذاری در تولید

در مسیر دستیابی به رشد پایدار اقتصادی و تحقق عملی شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید»، آنچه اهمیت حیاتی دارد، برخورد علمی، نظام‌مند و مبتنی بر شواهد با موانع و تنگناهای ساختاری، نهادی و محیطی پیش‌روی این هدف است. تجربه کشورهای موفق در جهش‌های اقتصادی و صنعتی به‌خوبی نشان می‌دهد که فرآیند سرمایه‌گذاری در تولید، تنها به تأمین منابع مالی یا بهبود شاخص‌های محیط کسب‌وکار محدود نمی‌شود، بلکه مستلزم بازشناسی دقیق عوامل بازدارنده و شناسایی نقاط گلوگاهی در زنجیره سیاست‌گذاری، اجرا و نظارت است. از این منظر، آسیب‌شناسی دقیق چالش‌های موجود، گام نخست در تدوین استراتژی‌های کارآمد برای تسهیل سرمایه‌گذاری در بخش تولید است؛ چرا که بدون شناخت همه‌جانبه‌ی این موانع، سیاست‌ها نه‌تنها کارایی لازم را نخواهند داشت، بلکه ممکن است به هدررفت منابع و افزایش هزینه‌های فرصت نیز بینجامند.

این مسئله در ایران، به‌ویژه در استان‌های کم‌برخوردار مانند خراسان جنوبی، اهمیتی مضاعف دارد. این استان که با وجود ظرفیت‌های بالای معدنی، کشاورزی، انرژی‌های تجدیدپذیر، و مرزی بودن با کشور افغانستان، می‌تواند به یکی از استان‌های توانمند تبدیل شود، همچنان با نرخ پایین جذب سرمایه‌گذاری در تولید، ضعف در زیرساخت‌های صنعتی، ناپایداری اشتغال و خروج سرمایه انسانی روبه‌رو است. واقعیت آن است که برای رهایی از چرخه توسعه‌نیافتگی، چاره‌ای جز حرکت به سمت تقویت تولید رقابت‌پذیر و مبتنی بر نوآوری وجود ندارد و این مهم بدون سرمایه‌گذاری هدفمند و پایدار ممکن نیست. اما این مسیر هموار نخواهد شد، مگر با شناسایی دقیق و واقع‌بینانه‌ی موانعی که سد راه ورود سرمایه‌گذاران، ارتقاء بهره‌وری، و توسعه تولید دانش‌محور شده‌اند.

از سوی دیگر، بررسی تجارب بین‌المللی حاکی از آن است که کشورهایی مانند کره جنوبی، ترکیه، هند و مالزی، پیش از تدوین نقشه راه توسعه صنعتی خود، دست به پایش جامع چالش‌های موجود زده و با استفاده از نظریه‌های معتبر اقتصاد توسعه

مانند نظریه رشد درون‌زا، الگوهای صنعتی مبتنی بر مزیت نسبی پویا را پی‌ریزی کرده‌اند. آنان با تکیه بر نهادهای پژوهشی مستقل، آمایش سرزمینی دقیق، گفت‌وگو با ذی‌نفعان بخش خصوصی و تحلیل داده‌محور، ابتدا موانع موجود را احصا کرده، سپس ابزارهای سیاستی مناسب برای رفع یا تعدیل آن‌ها را طراحی و اجرا کرده‌اند. ایران نیز برای عبور از وضعیت موجود، نیازمند چنین رویکرد علمی و واقع‌گرایانه‌ای است. سیاست‌گذاری بدون شناخت درست مسأله، نه تنها کم‌اثر خواهد بود بلکه ممکن است به انباشت بحران‌ها در آینده بینجامد.

بر این اساس، در ادامه این فصل، تلاش خواهد شد تا برخی از مهم‌ترین چالش‌های موجود بر سر راه تحقق سرمایه‌گذاری در تولید در کشور، و با تأکید بر استان خراسان جنوبی، مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند. این چالش‌ها نه از زاویه‌ای کلی و شعاری، بلکه بر پایه داده‌های واقعی، تجربیات تطبیقی جهانی، مبانی نظری معتبر و تحلیل‌های بومی‌شده بررسی می‌شوند. هدف آن است که بتوان بر پایه این شناخت، گامی هرچند مقدماتی در مسیر اصلاح ساختارهای ناکارآمد و ایجاد بسترهای مطلوب برای شکوفایی تولید ملی برداشت. از آنجایی که سرمایه‌گذاری یک فرآیند میان‌رشته‌ای، بلندمدت و نیازمند پایداری در سیاست‌هاست، رفع این موانع نیازمند همکاری نهادی، بازطراحی نظام‌های انگیزشی، و تجدیدنظر در اولویت‌های توسعه‌ای استان و کشور است.

در نهایت، تأکید بر این نکته ضروری است که احصای چالش‌ها نه به‌منظور دلسردی یا سیاه‌نمایی، بلکه به‌مثابه نقشه راهی برای اصلاح و تحول است. اگر بخواهیم راه را برای سرمایه‌گذاری در تولید هموار کنیم، باید ابتدا بدانیم چه چیزهایی مانع این مسیر شده‌اند، ریشه‌های آن‌ها چیست و چگونه می‌توان با استفاده از ابزارهای سیاست‌گذاری مدرن و تجربیات موفق جهانی، آن‌ها را به فرصت تبدیل کرد. در همین راستا، در ادامه، مجموعه‌ای از چالش‌های کلیدی در این حوزه به تفصیل تحلیل خواهند شد.

تحقق شعار سال ۱۴۰۴ با عنوان «سرمایه‌گذاری برای تولید»، که توسط مقام معظم رهبری اعلام شده است، نیازمند بررسی دقیق چالش‌ها و موانعی است که در مسیر اجرای این راهبرد اقتصادی وجود دارد.

برخی از مهمترین چالش‌های پیش روی تحقق شعار سال

در ادامه، به تحلیل جامع این چالش‌ها پرداخته می‌شود:

عدم ثبات اقتصادی و تورم مزمن

عدم ثبات اقتصادی و تورم مزمن یکی از مهم‌ترین موانع تحقق شعار سال در سطح ملی و به‌ویژه در استان‌های کمتر برخوردار مانند خراسان جنوبی به شمار می‌رود. تورم مزمن، که به‌صورت افزایش مداوم و پایدار سطح عمومی قیمت‌ها تعریف می‌شود، باعث کاهش ارزش پول، تضعیف قدرت خرید خانوارها، ناپایداری سودآوری بنگاه‌های تولیدی و افزایش هزینه‌های تولید می‌شود. از منظر سرمایه‌گذاری، این شرایط به معنای افزایش ریسک، عدم امکان پیش‌بینی بازدهی اقتصادی، و در نتیجه فرار سرمایه از فعالیت‌های مولد به سمت دارایی‌های غیرمولد مانند زمین، ارز و طلاست. در چنین فضایی، فعالان اقتصادی تمایلی به ورود به حوزه تولید ندارند، به‌ویژه در استان‌هایی مانند خراسان جنوبی که زیرساخت‌های مالی، حمایت‌های دولتی و تنوع بازار ضعیف‌تر از استان‌های مرکزی است.

نظریه «سرمایه‌گذاری تحت عدم قطعیت» دیکسیت و پندیک^۱ (۱۹۹۴) به‌روشنی نشان می‌دهد که بنگاه‌ها در شرایط پرنوسان اقتصادی، تمایل دارند تصمیمات سرمایه‌گذاری را به تعویق اندازند، زیرا هزینه فرصت اشتباه در این شرایط بسیار بالاست. از سوی دیگر، براساس مدل Q توبین، اگر ارزش بازار دارایی‌ها نسبت به هزینه بازتولید آن‌ها کمتر از یک باشد، انگیزه‌ای برای سرمایه‌گذاری جدید وجود

1. Dixit & Pindyck,

ندارد؛ امری که در محیط تورمی با بازدهی واقعی منفی، همواره مصداق دارد. در استان‌های کم برخوردار که بسیاری از واحدهای تولیدی آن‌ها خرد و متوسطاند و معمولاً فاقد پشتوانه‌های مالی قوی هستند، تورم به‌شدت بهره‌وری را کاهش داده و برنامه‌ریزی بلندمدت را ناممکن کرده است. تورم باعث شده بنگاه‌ها نتوانند مواد اولیه را به‌صورت پایدار تأمین کنند، هزینه انرژی و دستمزد نیروی انسانی غیرقابل پیش‌بینی باشد و ریسک نوسان قیمت نهایی محصول، بازار فروش را غیرقابل اتکا کند.

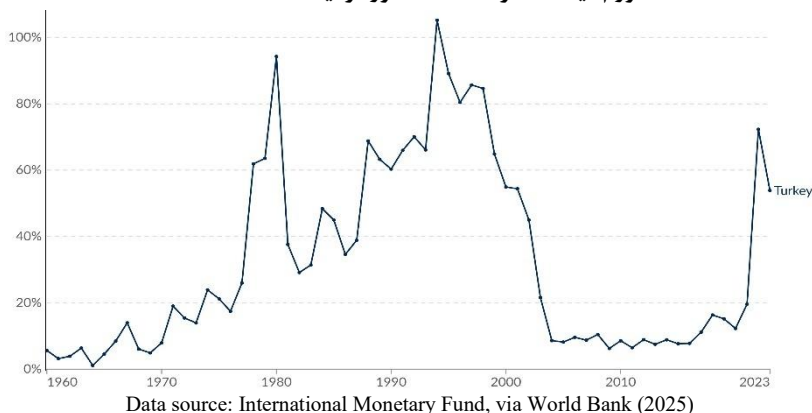
در این میان، تجربه کشورهای موفق در افزایش ثبات اقتصادی می‌تواند برای ایران و به‌ویژه استان‌هایی مانند خراسان جنوبی الگو باشد. به‌عنوان نمونه، کشور ترکیه در دهه ۱۹۹۰ با بی‌ثباتی اقتصادی و تورم‌های بالا مواجه بود، اما پس از اجرای برنامه تثبیت اقتصادی در سال ۲۰۰۱ تحت حمایت صندوق بین‌المللی پول، با استقلال بخشی به بانک مرکزی، اجرای سیاست‌های پولی هدفمند و کنترل کسری بودجه، توانست نرخ تورم را ظرف یک دهه به زیر ۱۰ درصد برساند. این اقدامات نه تنها ثبات اقتصادی ایجاد کرد، بلکه موجب رشد پنج برابری جذب سرمایه مستقیم خارجی شد (OECD، ۲۰۰۸). همچنین در کشور برزیل، در سال ۱۹۹۴ با ایجاد چارچوب هدف‌گذاری تورمی و اصلاح ساختار مالی دولت، توانست تورم ۳۰۰۰ درصدی را مهار کند و مسیر سرمایه‌گذاری مولد را هموار سازد.

تجربه کشور ترکیه در مهار تورم و ایجاد ثبات اقتصادی یکی از نمونه‌های قابل توجه در دهه‌های اخیر است. ترکیه در دهه ۱۹۹۰ با نرخ‌های تورم دو رقمی و گاه سه رقمی (تا ۱۲۰ درصد در سال ۱۹۹۴) مواجه بود، که ریشه در کسری مزمن بودجه دولت، بدهی بالا و سیاست‌های پولی نامنظم داشت. اما در سال ۲۰۰۱، پس از یک بحران مالی گسترده، ترکیه با اجرای یک بسته اصلاحات اقتصادی جامع موسوم به «برنامه تثبیت اقتصادی» تحت حمایت صندوق بین‌المللی پول (IMF)، مسیر متفاوتی را پیش گرفت. در چارچوب این برنامه، استقلال بانک مرکزی ترکیه تقویت شد و سیاست هدف‌گذاری تورمی به‌طور رسمی از سال ۲۰۰۶ آغاز گردید. هم‌زمان با آن، دولت به کاهش شدید کسری بودجه، بازسازی سیستم بانکی و شفاف‌سازی

مقررات اقتصادی پرداخت. همچنین، صندوق‌های حمایتی برای جبران آثار اصلاحات در بخش‌های آسیب‌پذیر اجتماعی در نظر گرفته شد. نتایج این اصلاحات چشمگیر بود: نرخ تورم که در سال ۲۰۰۱ حدود ۶۹ درصد بود، در سال ۲۰۰۵ به حدود ۷.۷ درصد کاهش یافت و این کاهش پایدار شد. همزمان، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که پیش از این حدود ۱ میلیارد دلار بود، در سال ۲۰۰۷ به بیش از ۲۲ میلیارد دلار رسید (OECD، ۲۰۰۸). این دستاورد نه تنها رشد اقتصادی را در ترکیه شتاب داد، بلکه سهم بخش خصوصی در تولید ناخالص داخلی به طور معناداری افزایش یافت.

تورم قیمت مصرف‌کننده کشور ترکیه، ۱۹۶۰ تا ۲۰۲۳

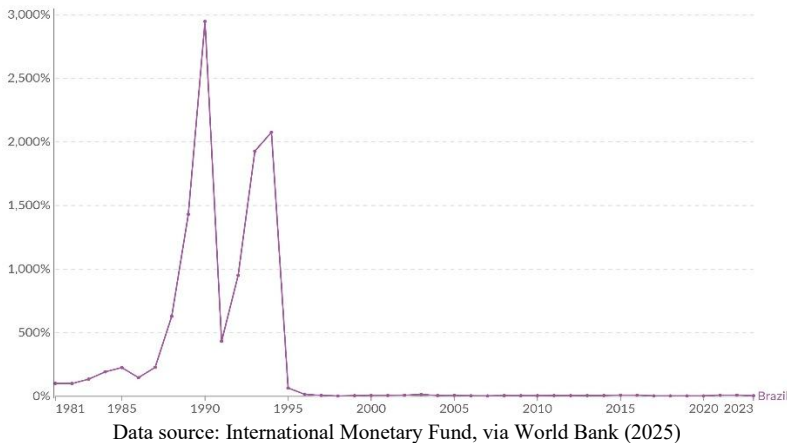

از سوی دیگر، کشور برزیل نیز در دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ با تورم‌های فوق‌العاده بالا مواجه بود، به‌طوری‌که نرخ تورم در سال ۱۹۹۳ به بیش از ۲۵۰۰ درصد رسید. دولت این کشور در سال ۱۹۹۴ با اجرای طرحی به نام «Plano Real» که توسط وزیر دارایی وقت، فرناندو هنریک کاردوسو، طراحی شد، مسیر مهار تورم را آغاز کرد. این برنامه شامل راه‌اندازی یک واحد پولی جدید، ایجاد یک نظام هدف‌گذاری تورم، محدودسازی خلق پول بانک مرکزی، و مهم‌تر از آن، کنترل انضباط مالی در بودجه دولت بود. همچنین در برزیل، به منظور کاهش انتظارات تورمی، نرخ سود بانکی به‌صورت کنترل‌شده افزایش یافت و دولت با انتشار اوراق بدهی داخلی برای تأمین مالی هزینه‌ها به‌جای چاپ پول، وابستگی به منابع تورم‌زا را کاهش داد. پس از اجرای برنامه، تورم ظرف یک سال از بیش از ۹۰۰ درصد به زیر ۲۲ درصد کاهش یافت و

در ادامه به کمتر از ۱۰ درصد رسید (فراگا^۱، ۲۰۰۰). برزیل توانست با این روند، سرمایه‌گذاری تولیدی را به‌ویژه در صنایع متوسط و صادرات محور توسعه دهد.

تورم قیمت مصرف‌کننده کشور برزیل، ۱۹۶۰ تا ۲۰۲۳

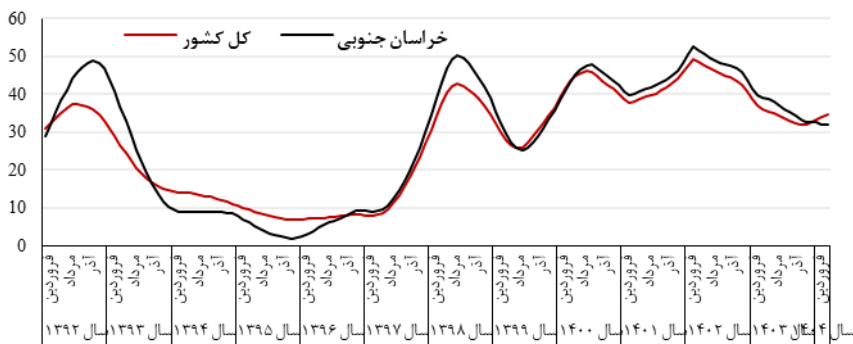
در استان خراسان جنوبی، بی‌ثباتی اقتصادی به‌ویژه در قالب تورم مزمن، یکی از چالش‌های جدی فراوری سرمایه‌گذاری‌های تولیدمحور بوده است. طی سال‌های اخیر، نرخ تورم استان، همچون میانگین کشوری، در سطوح بالا قرار داشته و حتی در برخی ماه‌ها بالاتر از میانگین ملی نیز گزارش شده است. این شرایط موجب افزایش مستمر هزینه‌های تولید، کاهش قدرت خرید مصرف‌کنندگان محلی و اختلال در برنامه‌ریزی مالی و عملیاتی تولیدکنندگان شده است. به دلیل ساختار اقتصادی وابسته به کشاورزی، دامپروری و صنایع کوچک و متوسط، بنگاه‌های فعال در استان تاب‌آوری کمتری در برابر شوک‌های تورمی دارند و همین امر موجب شده تا برخی واحدهای تولیدی با کاهش ظرفیت یا تعطیلی مواجه شوند. از سوی دیگر، بسیاری از سرمایه‌گذاران به دلیل بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه، تعرفه‌ها و نرخ ارز، از آغاز پروژه‌های جدید خودداری کرده یا تصمیم به سرمایه‌گذاری در استان‌های با شرایط اقتصادی پایدارتر گرفته‌اند. همچنین، ضعف ابزارهای مالی پوشش ریسک، مانند بیمه‌های سرمایه‌گذاری و نبود مشوق‌های منطقه‌ای کافی، موجب افزایش هزینه

1. Fraga

فرصت سرمایه‌گذاری در استان شده است. از این‌رو، کنترل تورم و افزایش پیش‌بینی‌پذیری محیط اقتصادی، پیش‌نیاز احیای انگیزه‌های تولیدی در استان خراسان جنوبی است و می‌تواند زمینه‌ساز بازگشت اعتماد به فعالان اقتصادی برای توسعه سرمایه‌گذاری‌های مولد شود.

نرخ تورم کشور و استان خراسان جنوبی

منبع: مرکز آمار ایران

ساختارهای نهادی ناکارآمد

ساختارهای نهادی ناکارآمد از مهم‌ترین موانع در مسیر تحقق سرمایه‌گذاری مؤثر و پایدار برای تولید، به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته‌ای همچون خراسان جنوبی هستند. ناکارآمدی نهادی به معنای ضعف در طراحی، عملکرد و تعامل نهادهایی است که باید بستر مناسب برای فعالیت‌های اقتصادی را فراهم آورند. در این شرایط، فرآیندهای پیچیده، تودرتو و غیرشفاف اداری، نبود انسجام در سیاست‌گذاری، تضاد منافع میان سطوح مختلف اجرایی و تصمیم‌گیری، و نبود پاسخگویی مؤثر، از جمله عواملی هستند که فضای سرمایه‌گذاری را غیرقابل پیش‌بینی و پرهزینه می‌کنند. در بسیاری از موارد، تضادها و موازی‌کاری‌ها در تصمیمات و اجرا، باعث تأخیرهای بلندمدت در پروژه‌های تولیدی شده و عملاً بخش خصوصی را از ورود به حوزه‌های مولد دلسرد می‌سازد.

از منظر نظری، طبق دیدگاه اقتصاددانان نهادگرا نظیر داگلاس نورث^۱، نهادهای مؤثر نه تنها قوانین و سازوکارهای رسمی، بلکه عرف‌ها، رویه‌ها و کیفیت تعاملات را نیز شامل می‌شوند و نقشی اساسی در کاهش هزینه‌های مبادله و افزایش اطمینان برای سرمایه‌گذاری دارند (نورث، ۱۹۹۰). همچنین، مطالعاتی که توسط رودریکو همکاران^۲ (۲۰۰۴) انجام شده، نشان داده است که کیفیت نهادها بیش از سطح تحصیلات یا منابع طبیعی، تعیین‌کننده توسعه اقتصادی پایدار در کشورهاست.

در حوزه مطالعات تطبیقی، تجربه کشور رواندا^۳ یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های موفق اصلاح نهادی در کشورهای در حال توسعه است؛ کشوری که پس از نسل‌کشی فاجعه‌بار سال ۱۹۹۴ با بحران‌های شدید انسانی، اقتصادی و نهادی مواجه بود، اما طی دو دهه با تکیه بر اصلاحات نهادی هوشمندانه توانست به الگویی بین‌المللی در جذب سرمایه‌گذاری و بهبود فضای کسب‌وکار تبدیل شود. رواندا در آغاز راه، با مشکلات عمیق ناشی از فساد سیستماتیک، ناکارآمدی نهادهای دولتی، عدم شفافیت در فرایندهای صدور مجوزها، و نبود ساختارهای پاسخگو برای مدیریت سرمایه‌گذاری روبرو بود. اما دولت این کشور با تکیه بر رهبری سیاسی قوی، تمرکز بر دولت دیجیتال و شفافیت نهادی، روندی نظام‌مند از اصلاحات را آغاز کرد.

یکی از کلیدی‌ترین اقدامات رواندا، راه‌اندازی "مرکز توسعه سرمایه‌گذاری رواندا"^۴ بود؛ نهادی یکپارچه که تمامی مجوزها و خدمات مرتبط با سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی را متمرکز و تحت یک سامانه شفاف و پاسخگو اداره می‌کند. این مرکز، با حذف مراجعه به چندین دستگاه مجزا، نه تنها فرایندهای بوروکراتیک را تا حد زیادی ساده کرد، بلکه از طریق پنجره واحد امکان انجام مراحل ثبت شرکت، دریافت مجوزها و پیگیری درخواست‌ها را در بازه‌های زمانی بسیار کوتاه‌تر فراهم نمود. طبق گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی (۲۰۲۰)، رواندا در شاخص شروع کسب‌وکار توانست

1 . Douglas North

2 . Rodrik et al

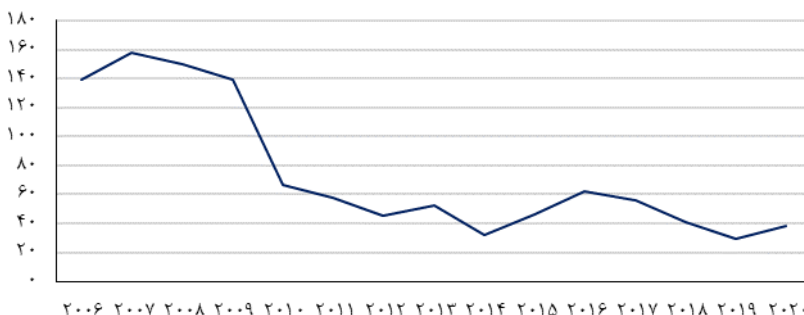
3 . Rwanda

4 . Rwanda Development Board - RDB

از رتبه ۱۵۸ در سال ۲۰۰۷ به رتبه ۳۵ در سال ۲۰۲۰ رسید، که بهترین عملکرد در قاره آفریقا بود.

رتبه کشور رواندا در شاخص انجام کسب و کار

منبع: بانک جهانی

افزون بر این، رواندا با توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، بستر مناسبی برای نظارت الکترونیکی، مقابله با فساد اداری، و تسریع خدمات دولتی فراهم ساخت. سامانه‌های آنلاینی همچون Irembo و e-Regulations Rwanda نمونه‌هایی از ابزارهای دیجیتال هستند که تمام تعاملات دولت با سرمایه‌گذاران و کارآفرینان را شفاف، قابل ردیابی و پاسخگو نموده‌اند. این تحول نهادی باعث شد تا سطح اعتماد عمومی به دولت افزایش یافته و انگیزه برای مشارکت در بخش تولید و خدمات رشد قابل توجهی یابد. نکته کلیدی در موفقیت رواندا، انسجام سیاستی و همکاری میان نهادهای دولتی در جهت هدف مشترک توسعه اقتصادی و تولیدمحور بود؛ امری که بسیاری از کشورهای در حال توسعه، به دلیل ساختارهای نهادی پراکنده و ناکارآمد، از آن محروم‌اند. تجربه رواندا نشان می‌دهد که اصلاحات نهادی اگر با اراده سیاسی قوی، پشتیبانی دیجیتال، و تمرکز بر پاسخگویی و شفافیت همراه شود، حتی در کشورهایی با سابقه بحران عمیق نیز می‌تواند تحولی بنیادین در جذب سرمایه‌گذاری و ارتقای تولید ایجاد کند.

در سطح استانی، ناکارآمدی ساختار نهادی اغلب در قالب عدم هماهنگی میان بخش‌های مختلف، نبود سامانه‌های جامع و برخط برای صدور مجوزها، تعارض در

مقررات و نبود وحدت رویه در اجرای قوانین بروز می‌کند. این مشکلات موجب سردرگمی فعالان اقتصادی، افزایش هزینه‌های زمانی و مالی، و در نهایت تضعیف انگیزه برای فعالیت در بخش تولید می‌شود. در چنین شرایطی، حتی اگر زیرساخت‌های فیزیکی و منابع طبیعی فراهم باشد، ضعف در سازوکارهای نهادی می‌تواند تمامی مزیت‌ها را خنثی کند. بر این اساس، اصلاحات نهادی به‌ویژه در قالب شفاف‌سازی فرایندها، ساده‌سازی رویه‌ها، تقویت نظارت و ارزیابی عملکرد، و بهره‌گیری از فناوری برای کاهش ارتباطات چهره‌به‌چهره و فساد، ضرورتی انکارناپذیر برای استان‌هایی نظیر خراسان جنوبی است.

مواع قانونی و بوروکراسی پیچیده

مواع قانونی و بوروکراسی پیچیده یکی از مهم‌ترین عوامل بازدارنده در مسیر تحقق شعار سال در ایران و به‌ویژه استان‌های کم برخوردار به شمار می‌رود. پیچیدگی، چندلایه بودن، و پراکندگی مقررات ناظر بر تولید و سرمایه‌گذاری باعث شده است که فعالان اقتصادی، به‌ویژه سرمایه‌گذاران جدید و بخش خصوصی، با سردرگمی، تأخیرهای مکرر، و هزینه‌های بالای زمانی و مالی مواجه شوند. نبود نقشه راه روشن و سامانه‌های هماهنگ در فرایندهایی نظیر اخذ مجوزهای تولید، تخصیص زمین، تأمین منابع مالی، و حتی بهره‌برداری از پروژه‌ها، موجب می‌شود بسیاری از طرح‌ها یا در مراحل ابتدایی متوقف شوند یا با ریسک بالای شکست وارد مرحله بهره‌برداری شوند.

از منظر تطبیقی، تجربه کشور گرجستان در دهه ۲۰۰۰ یکی از شاخص‌ترین نمونه‌های موفق در حذف بوروکراسی و تسهیل فضای کسب‌وکار به‌شمار می‌رود. گرجستان طی اصلاحات ساختاری سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۰ با کاهش شدید تعداد مجوزها (از ۹۰۹ به کمتر از ۱۵۰)، ادغام نهادهای صادرکننده مجوز، حذف تشریفات زائد قانونی، و ایجاد "مرکز خدمات دولتی یکپارچه"^۱، توانست در سال ۲۰۲۰ رتبه خود را در شاخص جهانی سهولت کسب‌وکار به ۷ ارتقا دهد (بانک جهانی، ۲۰۲۰).

1 . Public Service Halls

یکی از نقاط قوت این کشور، اجرای برنامه گیوتین نظارتی^۱ بود که بر اساس آن تمامی قوانین و مقررات پیشین بازبینی و تنها مواردی که دارای اثربخشی اقتصادی و توجیه اجتماعی بودند حفظ شدند.

وضعیت کشور گرجستان در زیرشاخه‌های شاخص انجام کسب و کار سال ۲۰۲۰

رتبه	شاخص و مولفه‌های آن
۷	کل شاخص
۲	شروع کسب و کار
۲۱	رسیدگی به پروانه‌های ساخت
۴۲	دسترسی به برق
۵	ثبت مالکیت
۱۵	دریافت اعتبار
۷	حمایت از سرمایه‌گذاران
۱۴	پرداخت مالیات
۱۲	تجارت فرامرزی
۶۴	حل و فصل ورشکستگی

منبع: بانک جهانی

از منظر نظری، این نوع اصلاحات به‌خوبی با نظریات «نهادگرایان جدید» در اقتصاد توسعه، نظیر داگلاس نورث هم‌خوانی دارد که بر نقش تعیین‌کننده نهادهای رسمی و قوانین شفاف، اثبات و تسهیل‌گر در تحریک رشد اقتصادی و تولید تأکید می‌کنند. در نبود این بستر نهادی مؤثر، هزینه‌های مبادله برای فعالان اقتصادی افزایش می‌یابد و انگیزه سرمایه‌گذاری کاهش می‌یابد.

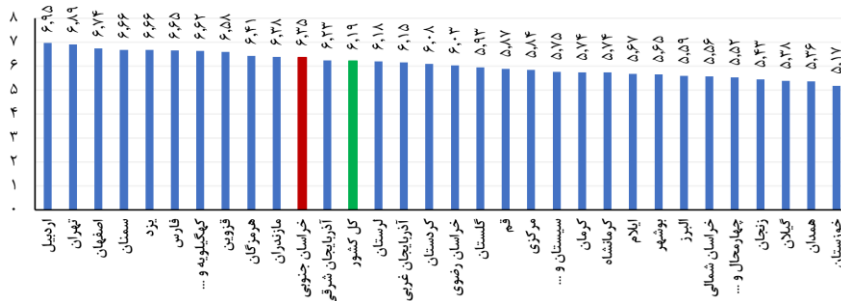
در استان خراسان جنوبی، ضعف سامانه‌های الکترونیکی یکپارچه، تداخل و ناهماهنگی بین قوانین ملی و رویه‌های محلی، عدم تفویض کافی اختیارات اجرایی به سطوح استانی، و نبود پنجره واحد واقعی برای خدمات سرمایه‌گذاری از مهم‌ترین مصادیق این چالش‌اند. بسیاری از سرمایه‌گذاران در استان ناچارند بین دستگاه‌های مختلف برای گرفتن استعلام، مجوز یا پاسخ‌های قانونی چندباره رفت‌وآمد کنند، که

1. Regulatory Guillotine

هم منجر به فرسایش انگیزه می‌شود و هم ریسک فساد و تبعیض را افزایش می‌دهد. طبق گزارش «پایش ملی محیط کسب و کار» منتشر شده توسط اتاق بازرگانی در زمستان سال ۱۴۰۳ استان خراسان جنوبی از نظر شاخص موانع در فرایندهای اداری و اخذ مجوزهای کسب و کار در دستگاه های اجرایی، از میانگین کشوری وضعیت نامطلوب‌تری دارد.

موانع در فرایندهای اداری و اخذ مجوزهای کسب و کار در دستگاه های اجرایی (نمره ۱ بهترین و ۱۰ بدترین)

منبع: گزارش پایش ملی محیط کسب و کار ایران زمستان ۱۴۰۳ اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

رفع این چالش مستلزم بازنگری و تنقیح قوانین و مقررات اقتصادی، توسعه واقعی دولت الکترونیک، آموزش و توانمندسازی نیروی انسانی اداری و ارتقای هماهنگی بین‌بخشی است.

دسترسی محدود به منابع مالی

یکی از مهم‌ترین چالش‌های تحقق شعار سال در استان خراسان جنوبی، دسترسی محدود و ناکارآمد به منابع مالی و اعتباری است. این مشکل به‌ویژه در مناطق کم‌برخوردار و دارای زیرساخت‌های بانکی ضعیف‌تر، شدت بیشتری دارد. در استان خراسان جنوبی، علی‌رغم وجود ظرفیت‌های بالقوه در حوزه‌های کشاورزی، معدن، صنایع تبدیلی و خدمات، بسیاری از طرح‌های تولیدی به دلیل عدم امکان تأمین مالی در مراحل شروع، توسعه یا تثبیت فعالیت‌ها متوقف می‌شوند یا با بهره‌وری نازل عمل می‌کنند.

بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۴۰۱)، نظام تأمین مالی در ایران عمدتاً بانک‌محور بوده و بازار سرمایه هنوز نتوانسته به‌صورت مؤثر در تأمین مالی تولید و سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته نقش کند. در این چارچوب، نظام بانکی نیز به دلایلی چون تمرکز منابع در استان‌های مرکزی و برخوردار، ریسک‌گریزی نسبت به طرح‌های تولیدی بلندمدت، و مطالبات معوق گسترده، تمایل کمتری به حمایت از پروژه‌های سرمایه‌گذاری در استان‌هایی مانند خراسان جنوبی دارد. همچنین، فرآیند پیچیده و زمان‌بر اعطای تسهیلات، نیاز به وثایق سنگین و عمدتاً ملکی، و نبود نهادهای واسطه تأمین مالی (مانند صندوق‌های سرمایه‌گذاری خطرپذیر، صندوق‌های ضمانت یا فین‌تک‌ها) باعث شده است دسترسی به منابع مالی، حتی برای طرح‌های دارای توجیه فنی و اقتصادی نیز دشوار شود.

در چارچوب نظری اقتصاد کلان و توسعه، مفهوم نظام‌های مالی توسعه‌محور به نظام‌هایی اطلاق می‌شود که نه صرفاً تابع مکانیزم بازار، بلکه تحت هدایت و مداخله هدفمند دولت برای تسهیل سرمایه‌گذاری در بخش‌های راهبردی و مناطق کمتر برخوردار عمل می‌کنند. نظریه‌پردازانی چون گرگوری منکیو^۱ و جوزف استیگلیتز^۲ به‌ویژه بر این نکته تأکید دارند که در شرایطی که بازارهای مالی ناکامل، غیرشفاف یا ناکارآمد هستند (که این وضعیت در بسیاری از مناطق کمتر توسعه‌یافته، از جمله استان‌هایی مانند خراسان جنوبی دیده می‌شود) دولت نقش فعالی در تصحیح شکست بازار و بهینه‌سازی تخصیص منابع باید ایفا کند. استیگلیتز، با تأکید بر شکست بازار در تخصیص اعتبارات پیشنهاد می‌کند که دولت از طریق طراحی نهادهای شبه‌مالی، تضمین‌های اعتباری، نرخ‌های بهره ترجیحی، و ارزیابی طرح‌های دارای اولویت ملی یا منطقه‌ای، زمینه ایجاد زیرساخت مالی لازم برای تولید و سرمایه‌گذاری را فراهم سازد. منکیو نیز در مدل‌های کلان خود نشان می‌دهد که در نبود بازارهای مالی کارآمد، سرمایه‌گذاری خصوصی در مناطق کم‌درآمد دچار وقفه می‌شود، و این وقفه می‌تواند به چرخه معیوب رکود، بیکاری و مهاجرت منجر شود. بر این اساس، یک

1 . Gregory Mankiw

2 . Joseph Stiglitz

نظام مالی توسعه‌محور باید ترکیبی از منابع عمومی، ساختارهای حمایتی، و ابزارهای نوین تأمین مالی مانند صندوق‌های ضمانت، اوراق مشارکت منطقه‌ای، و نهادهای تسهیل‌گر سرمایه‌گذاری را به کار گیرد تا اطمینان حاصل شود که بخش خصوصی، حتی در محیط‌های پرریسک یا کم‌بازده، همچنان انگیزه و امکان ورود به سرمایه‌گذاری را داشته باشد. این دیدگاه، به‌ویژه در مناطق کم‌برخورداري چون خراسان جنوبی، که با ضعف نهادهای مالی محلی و عدم دسترسی گسترده به سرمایه مواجه‌اند، از اهمیت مضاعفی برخوردار است.

تجربه برزیل در توسعه مناطق کمتر برخوردار از جمله ناحیه شمال شرقی این کشور، نمونه‌ای موفق از چگونگی رفع نابرابری‌های منطقه‌ای از طریق طراحی ساختارهای مالی اختصاصی و نوآورانه محسوب می‌شود. بانک توسعه شمال شرقی برزیل که در سال ۱۹۵۲ تأسیس شد، مأموریت خود را تمرکز بر اعطای تسهیلات به پروژه‌های تولیدی، صنعتی، کشاورزی و خدماتی در مناطق محروم تعریف کرده است. این بانک با بهره‌گیری از منابع صندوق توسعه شمال شرق، که با منابع مالی دولتی تأمین می‌شود، به ارائه تسهیلات با نرخ بهره پایین‌تر از بازار و دوره بازپرداخت بلندمدت می‌پردازد. یکی از ویژگی‌های کلیدی این مدل، استفاده از نظام «ارزیابی فنی-اقتصادی پروژه‌ها» پیش از اعطای وام است که به کاهش نرخ نکول و افزایش اثربخشی سرمایه‌گذاری‌ها انجامیده است. بانک توسعه شمال شرقی برزیل همچنین از سازوکارهای متنوعی مانند تضمین جزئی و کامل وام‌ها، همکاری با شرکت‌های خصوصی برای شناسایی فرصت‌های سرمایه‌گذاری منطقه‌ای، و آموزش متقاضیان تسهیلات بهره گرفته است. افزون بر آن، این بانک با گسترش زیرساخت‌های دیجیتالی و ایجاد دفاتر محلی در مناطق دورافتاده، توانست دسترسی فیزیکی و اداری بنگاه‌های کوچک و متوسط را به منابع مالی افزایش دهد. نتیجه این سیاست‌ها، افزایش نسبت سرمایه‌گذاری مولد در مناطق شمال شرقی و کاهش شکاف توسعه‌ای بین این نواحی و مناطق پیشرفته‌تر برزیل بوده است.

از سوی دیگر، کشورهای شرق آسیا نیز در طراحی ساختارهای مالی هوشمندانه برای مناطق کم‌برخوردار پیشگام بوده‌اند. کره جنوبی با ایجاد بانک توسعه کره و تایوان با

بانک صنایع کوچک و متوسط، مسیر مشابهی را دنبال کردند. در کره جنوبی، سیاست حمایت از سرمایه‌گذاری منطقه‌ای از طریق یارانه‌های مستقیم بهره، تسهیلات تضمین‌شده، و معافیت‌های مالیاتی برای بنگاه‌هایی که در نواحی کمتر توسعه‌یافته سرمایه‌گذاری می‌کنند، پیاده شد. همچنین، مدل‌های مشارکتی میان بخش خصوصی و دولت^۱ برای تأمین مالی پروژه‌های زیرساختی و صنعتی نیز مورد استفاده قرار گرفت. این کشورها توانستند با اتکا به مکانیزم‌های مبتنی بر ارزیابی ریسک منطقه‌ای و مشوق‌های هدفمند، جریان سرمایه‌گذاری را به مناطق کمتر جذاب هدایت کرده و از تمرکز سرمایه در مراکز اقتصادی جلوگیری کنند. این تجربه نشان می‌دهد که سیاست‌های مالی و ساختار تأمین مالی بنگاه‌ها می‌توانند به‌صورت فعال در هدایت سرمایه و توسعه متوازن ایفای نقش کنند.

در همین راستا، بررسی الگوی تأمین مالی کشورهای مختلف نیز حاکی از از نتایج قابل تامل و تفاوت‌های عمیق ساختاری است؛ تفاوت‌هایی که ریشه در نوع اقتصاد، سطح بلوغ بازار سرمایه، نقش نظام بانکی و ترجیحات نهادی دارند. به عنوان نمونه، در ایالات متحده و انگلیس، ساختار مالی به‌شدت متکی به بازار سهام است، به‌طوری‌که در آمریکا، ۶۷.۱ درصد و در انگلیس ۶۵.۳ درصد از تأمین مالی شرکت‌های غیرمالی از طریق انتشار سهام انجام می‌شود. این سهم بالا بیانگر توسعه‌یافتگی بازارهای سرمایه، نقش گسترده نهادهای سرمایه‌گذاری، و ترجیح شرکت‌ها به جذب سرمایه از طریق ابزارهای مالکیتی است. به‌ویژه در آمریکا، تأمین مالی شرکتی عموماً از مسیر بازارهای سهام عبور می‌کند که با توجه به نقدشوندگی بالا، شفافیت و دسترسی وسیع به منابع مالی، جذابیت قابل توجهی برای بنگاه‌های اقتصادی دارد.

در مقابل، در کشورهای شرق آسیا به‌ویژه چین، ساختار تأمین مالی چهره‌ای متفاوت دارد. در چین، تنها ۱۲.۱ درصد از تأمین مالی از طریق سهام صورت می‌گیرد، که بسیار پایین‌تر از کشورهای غربی است. در عوض، وام‌ها سهم اصلی را در نظام تأمین مالی چین ایفا می‌کنند و ۶۹.۶ درصد از منابع مالی شرکت‌های غیرمالی از طریق تسهیلات بانکی تأمین می‌شود. این سهم بسیار بالا، بازتابی از ساختار بانک‌محور

1 . Public-Private Partnerships – PPPs

اقتصاد چین و نقش پررنگ بانک‌های دولتی در تخصیص منابع مالی است. در چنین سیستمی، شرکت‌ها وابستگی زیادی به وام‌های بانکی دارند و بازارهای سرمایه، به‌ویژه بازار سهام، نقش حاشیه‌ای‌تری ایفا می‌کنند. حتی اوراق قرضه با وجود سهم ۱۸.۵ درصدی نسبت به سایر مناطق توسعه‌یافته وضعیت بهتری دارند، اما باز هم در مقایسه با وام‌ها نقش فرعی دارند.

در ژاپن و اتحادیه اروپا نیز وضعیت بینابینی مشاهده می‌شود. در ژاپن، سهم بازار سهام ۵۶.۲ درصد و در اتحادیه اروپا ۵۸.۱ درصد است؛ در حالی که وام‌ها به‌ترتیب ۲۴.۸ و ۲۵.۵ درصد از تأمین مالی شرکت‌ها را تشکیل می‌دهند. این ارقام حاکی از تعادلی نسبی بین منابع تأمین مالی بانکی و بازار سهام در این کشورهاست. ژاپن با سابقه‌ای طولانی در بانک‌محوری، در دهه‌های اخیر با توسعه بازارهای سرمایه سعی کرده توازن بیشتری ایجاد کند. سهم اوراق قرضه در هر دو منطقه نسبتاً پایین است (ژاپن ۴.۴ درصد و اتحادیه اروپا ۳.۵ درصد)، که نشان می‌دهد این ابزار تأمین مالی هنوز نقش غالبی در ساختار سرمایه‌گذاری شرکتی در این کشورها ندارد. در عین حال، سهم سایر روش‌های تأمین مالی نیز در ژاپن و اتحادیه اروپا قابل توجه است (۱۴.۶ و ۱۲.۹ درصد)، که ممکن است شامل اجاره‌های مالی، سرمایه‌گذاری مخاطره‌پذیر، یا ابزارهای نوین تأمین مالی باشد.

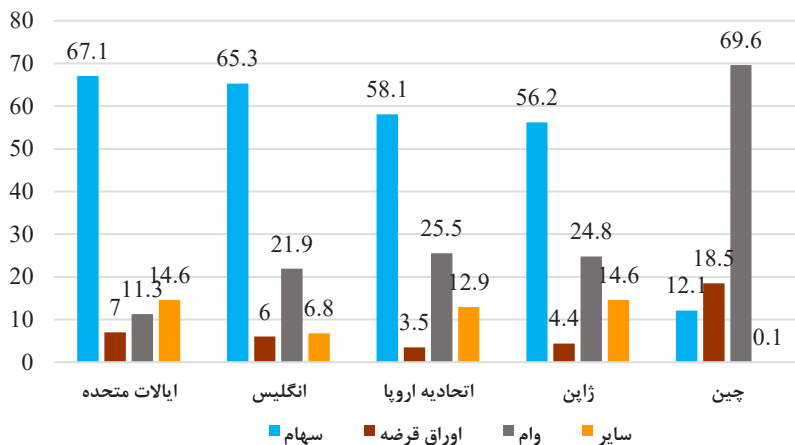
در ایالات متحده نیز، اگرچه بازار سهام نقش اصلی را ایفا می‌کند، اما سهم سایر روش‌ها نیز به ۱۴.۶ درصد می‌رسد، مشابه با ژاپن، که نشان‌دهنده تنوع در ابزارهای تأمین مالی است. این وضعیت به بنگاه‌ها امکان می‌دهد تا با توجه به ساختار هزینه-فایده، انعطاف‌پذیری بیشتری در انتخاب منابع مالی خود داشته باشند. در انگلیس اما، سهم روش‌های دیگر تنها ۶.۸ درصد است و سیستم تأمین مالی بیشتر بین سهام (۶۵.۳ درصد) و وام (۲۱.۹ درصد) توزیع شده است.

بر این اساس می‌توان چنین برداشت کرد که در کشورهای دارای بازار سرمایه پیشرفته، مانند آمریکا و انگلیس، بنگاه‌ها به‌شدت به انتشار سهام متکی هستند، که نشانه‌ای از پویایی و اعتماد بالا به بازارهای مالی این کشورهاست. در مقابل،

اقتصادهایی با ساختار بانک‌محور مانند چین، وابستگی شدیدی به وام دارند که می‌تواند موجب چسبندگی مالی و سختی در تنوع‌بخشی به منابع سرمایه‌گذاری شود. ژاپن و اتحادیه اروپا میان این دو قطب قرار دارند، با سهم معنادار از هر دو منبع مالی سهام و وام و سهم متوسط از اوراق و سایر ابزارها.

روش های تامین مالی شرکت های غیر مالی در مناطق منتخب

Source: Sifma fact book (2024)

با اقتباس از کتاب تامین مالی اقتصاد ایران-وزارت امور اقتصادی و دارایی(معاونت سیاست گذاری و راهبری اقتصادی)

در همین راستا، داده‌های مربوط به ایران نیز الگوی بانک‌محور را همانند کشور چین ولی با شدت بسیار بیشتری تأیید می‌کنند. بر اساس اطلاعات موجود، در ساختار تأمین مالی بخش غیردولتی ایران، بازار پول سهمی معادل ۹۰ درصد دارد، که به‌وضوح نشان‌دهنده وابستگی سنگین این بخش به تسهیلات بانکی و نبود تنوع در منابع مالی است. این وابستگی عمیق به شبکه بانکی در شرایطی رخ می‌دهد که سایر منابع تأمین مالی از جمله بازار سرمایه، صندوق توسعه ملی و بازارهای خارجی، سهمی بسیار ناچیز و حاشیه‌ای دارند.

سهم بازار سرمایه از تأمین مالی کل تنها ۸ درصد است که در مقایسه با کشورهای نظیر آمریکا با سهم بیش از ۶۰ درصدی بازار سهام، رقمی بسیار اندک و در عین حال نگران‌کننده است. این عدد بیانگر آن است که ظرفیت بازار سرمایه در کشور هنوز

فعال نشده و جایگاه واقعی خود را در ساختار تأمین مالی پیدا نکرده است. چنین وضعیتی به معنای این است که شرکت‌های غیردولتی به ندرت از ابزارهایی چون افزایش سرمایه، انتشار اوراق بهادار، صندوق‌های سرمایه‌گذاری یا تأمین مالی جمعی بهره می‌برند. این در حالی است که توسعه این ابزارها می‌تواند فشار مضاعف را از شبکه بانکی برداشته و امکان تخصیص بهینه‌تر منابع مالی را فراهم کند. در این بین، صندوق توسعه ملی و بازار خارجی هرکدام با سهم ۱ درصدی نیز عملاً نقشی ناچیز در تأمین مالی دارند. سهم ۱ درصدی صندوق توسعه ملی گویای آن است که علی‌رغم هدف‌گذاری اولیه این صندوق برای حمایت از پروژه‌های ملی و بنگاه‌های تولیدی، تاکنون نتوانسته است به یک ابزار قابل اتکا برای تأمین منابع مالی غیردولتی تبدیل شود. همچنین سهم حدود یک درصدی بازارهای خارجی، نشان‌دهنده ضعف شدید ایران در بهره‌گیری از منابع بین‌المللی مالی است. این وضعیت می‌تواند ناشی از موانع ساختاری نظیر تحریم‌ها، عدم دسترسی به نهادهای بین‌المللی مالی، ریسک بالای سرمایه‌گذاری خارجی و همچنین نبود چارچوب حقوقی شفاف و پایدار برای جذب سرمایه خارجی باشد.

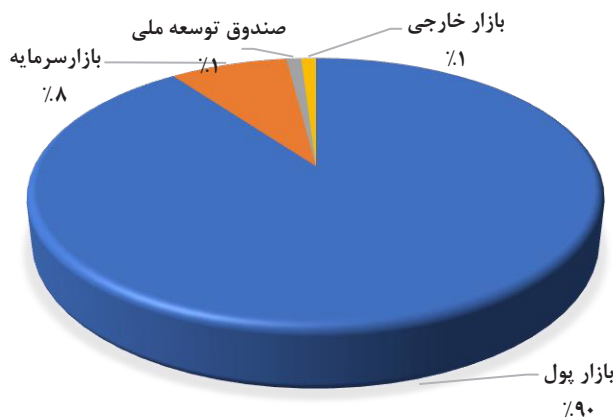
اگر بخواهیم این ساختار تأمین مالی در ایران را با وضعیت جهانی که پیش‌تر تحلیل شد پیوند بزنیم، مشاهده می‌شود که اقتصاد ایران از یک تمرکز شدید بر نظام بانکی رنج می‌برد، به‌طوری‌که نسبت وابستگی به بازار پول در ایران از چین نیز فراتر رفته است. حتی چین با سهم ۶۹.۶ درصدی از منابع مالی وام، در مقایسه با سهم ۹۰ درصدی ایران در بازار پول، تنوع بیشتری در ابزارهای مالی دارد. چنین ساختار تک‌محوری‌ای نه تنها پایداری سیستم مالی را تهدید می‌کند بلکه باعث انباشت مطالبات غیرجاری، کاهش نقدینگی در نظام بانکی، و سرکوب ظرفیت‌های بالقوه در بازار سرمایه می‌شود.

در مجموع، ساختار تأمین مالی بخش غیردولتی در ایران به‌شدت نامتوازن است و عمده‌تأ بر یک رکن (بازار پول) استوار شده، در حالی که سایر اجزای مهم و مکمل نظیر بازار سرمایه، منابع خارجی و صندوق‌های توسعه‌ای، عملاً به حاشیه رانده شده‌اند. این تمرکز آسیب‌پذیری سیستم مالی کشور را افزایش می‌دهد و مانعی جدی

بر سر راه تحقق اهداف توسعه صنعتی، ارتقاء فناوری و تأمین مالی بلندمدت برای پروژه‌های راهبردی، به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته‌ای چون خراسان جنوبی محسوب می‌شود. برای برون‌رفت از این وضعیت، سیاست‌گذاری فعالانه در جهت تقویت بازار سرمایه، کاهش انحصار تسهیلات بانکی و فعال‌سازی ظرفیت‌های نهفته صندوق‌ها و منابع خارجی باید در اولویت قرار گیرد.

سهم بخش‌های مختلف در تأمین مالی بخش غیردولتی ایران

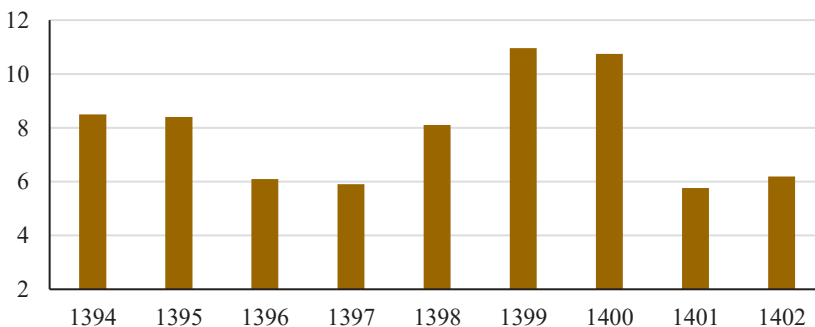
منبع: با اقتباس از کتاب تأمین مالی اقتصاد ایران-وزارت امور اقتصادی و دارایی (معاونت سیاست گذاری و راهبری اقتصادی)

در کنار سهم اندک بازار سرمایه از تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی، عمق کم این بازار نیز چالش دیگری است که نیازمند بررسی می‌باشد. روند عمق تأمین مالی در بازار سرمایه ایران طی یک بازه زمانی حدوداً ده‌ساله، تصویری از نوسان و بی‌ثباتی مزمن را به نمایش می‌گذارد که خود بازتابی از کاستی‌های ساختاری و محیطی این بازار است (نمودار زیر). در ابتدای دوره، بازار سرمایه از سطح نسبتاً مناسبی از عمق برخوردار بود، اما به‌جای تثبیت یا رشد تدریجی، با افت قابل توجهی مواجه شد. این کاهش به‌ویژه در میانه دهه ۱۳۹۰، هم‌زمان با شرایط کلان اقتصادی پرنوسان، کاهش اعتماد عمومی به نهادهای مالی، و ضعف در تنظیم‌گری بازار، به‌شدت نمود پیدا کرد. روند نزولی عمق، به‌معنای کاهش توان بازار در تجهیز منابع مالی برای بنگاه‌ها و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های مولد بوده و گویای آن است که سرمایه‌گذاران ترجیح

داده‌اند منابع خود را به سمت بازارهای جایگزین کم‌ریسک‌تر یا با نقدشوندگی بالاتر هدایت کنند. با ورود به سال‌های پایانی دهه ۹۰، بازار سرمایه در مقطعی کوتاه، جهش خیره‌کننده‌ای را تجربه کرد و عمق آن به‌طور ناگهانی افزایش یافت. این جهش بیشتر ناشی از شرایط خاصی همچون تورم انتظاری بالا، محدودیت در بازارهای موازی نظیر ارز و مسکن، و تشویق عمومی از سوی سیاست‌گذاران برای حضور در بورس بود. اما این رشد ناگهانی، که فاقد زیرساخت‌های حمایتی مانند ثبات مقرراتی، شفافیت اطلاعاتی و نظارت کارآمد بود، دوام نیاورد و بازار دوباره با سقوط و کاهش عمق مواجه شد. در سال‌های بعد، به‌جای تثبیت نقش بازار سرمایه به‌عنوان یکی از ارکان اصلی تأمین مالی، شاهد بازگشت به همان روند ناپایدار و آسیب‌پذیر گذشته هستیم. در این شرایط، ضعف اعتماد سرمایه‌گذاران، تغییرات مکرر در مقررات، ناهمگونی نهادهای ناظر و مداخلات ناگهانی، موجب شده‌اند تا بازار سرمایه نتواند جایگاه باثبات و پایداری در نظام تأمین مالی کشور پیدا کند. عمق واقعی بازار سرمایه در چنین بستری، وابسته به مجموعه‌ای از شرایط از جمله ثبات اقتصادی، قابلیت پیش‌بینی در سیاست‌گذاری، شفافیت نهادهای ناظر و اعتماد عمومی است، و تا زمانی که این مؤلفه‌ها تأمین نشود، نمی‌توان انتظار ایفای نقشی مؤثر از بازار سرمایه در مسیر رشد اقتصادی داشت.

عمق تأمین مالی در بازار سرمایه ایران

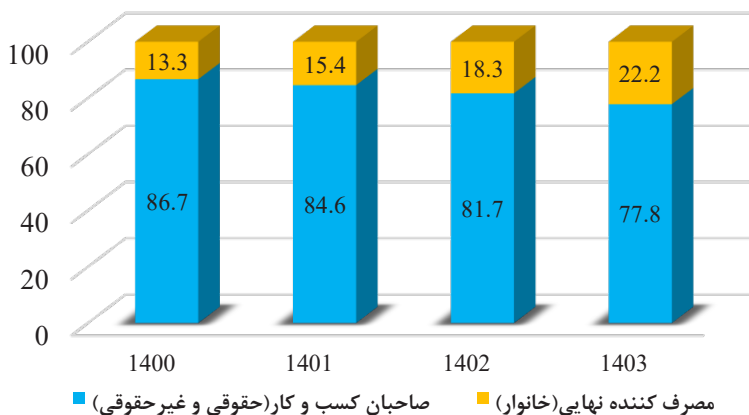

منبع: بانک مرکزی - با اقتباس از کتاب تأمین مالی اقتصاد ایران - وزارت امور اقتصادی و دارایی (معاونت سیاست‌گذاری و راهبری اقتصادی)

در کنار بانک محور بودن تامین مالی اقتصاد ایران، بررسی جزئی‌تر سهم مصرف‌کننده نهایی (خانوار) و صاحبان کسب‌وکار (اعم از حقوقی و غیرحقوقی) از تأمین مالی بانکی، لایه‌ای مهم از جهت‌گیری منابع را نمایان می‌سازد. داده‌های چهار ساله ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۳ به‌وضوح نشان می‌دهند که ترکیب استفاده‌کنندگان از تسهیلات بانکی در حال تغییر است؛ تغییری که دارای پیامدهای اقتصادی قابل توجهی خواهد بود. در سال ۱۴۰۰، سهم خانوارها از کل منابع بانکی تنها ۱۳.۳ درصد بود، در حالی که ۸۶.۷ درصد از منابع در اختیار صاحبان کسب‌وکار قرار گرفت. این نسبت در سال ۱۴۰۱ به ۱۵.۴ درصد برای خانوار و ۸۴.۶ درصد برای بنگاه‌ها تغییر یافت. در سال ۱۴۰۲ این شکاف باز هم کاهش یافت و خانوارها ۱۸.۳ درصد از تسهیلات را به خود اختصاص دادند، و نهایتاً در سال ۱۴۰۳، این نسبت به ۲۲.۲ درصد برای خانوار و ۷۷.۸ درصد برای کسب‌وکارها رسید. چنین روندی نه تنها کاهش نسبی در سهم بنگاه‌ها از تسهیلات بانکی را نشان می‌دهد، بلکه از تقویت سهم خانوارها در این بازار حکایت دارد.

سهم مصرف‌کننده نهایی و صاحبان کسب و کار از تامین مالی شبکه بانکی

منبع: بانک مرکزی- با اقتباس از کتاب تامین مالی اقتصاد ایران-وزارت امور اقتصادی و دارایی (معاونت سیاست گذاری و راهبری اقتصادی)

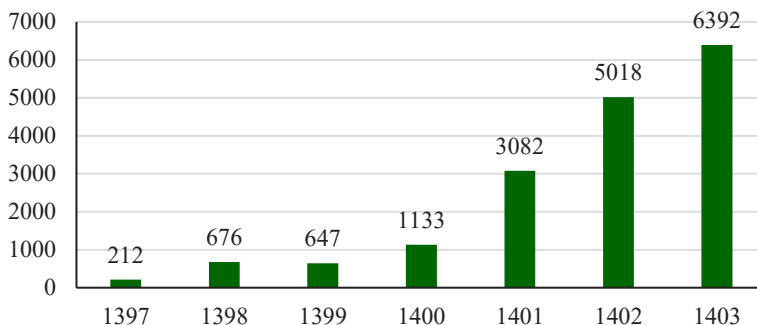
افزایش سهم خانوار از منابع بانکی را نمی‌توان صرفاً به‌مثابه نشانه‌ای از عدالت توزیعی تلقی کرد، بلکه باید به دلایل ساختاری آن نیز پرداخت. از جمله عوامل اصلی این

افزایش می‌توان به تشدید فشارهای تورمی در سال‌های اخیر اشاره کرد که باعث شده نیاز خانوارها به منابع مالی بیشتر شود. با رشد مداوم قیمت کالاها، خدمات، اجاره‌بها و مسکن، خانوارها برای تأمین مخارج خود بیش از گذشته به وام متکی شده‌اند. از سوی دیگر، افزایش سهم تسهیلات تکلیفی بانک‌ها که از سوی دولت‌ها به‌عنوان ابزار سیاست‌گذاری اجتماعی اعمال می‌شود، از جمله تسهیلات ازدواج، فرزندآوری، ودیعه یا خرید مسکن، هزینه‌های درمانی و امثال آن، نقش مهمی در افزایش این سهم داشته است تسهیلات تکلیفی که به‌موجب سیاست‌گذاری دولت‌ها، به خانوارها و گروه‌های هدف تخصیص می‌یابد، به تدریج به یکی از مؤلفه‌های اصلی جریان نقدینگی در شبکه بانکی بدل شده است. در سال ۱۳۹۷، حجم این نوع تسهیلات تنها ۲۱۲ هزار میلیارد ریال بود، اما این رقم با جهشی بی‌سابقه در سال ۱۴۰۰ به ۱۱۳۳ هزار میلیارد ریال رسید، سپس در سال ۱۴۰۱ به بیش از ۳۰۸۲ هزار میلیارد ریال و نهایتاً در سال ۱۴۰۳ به ۶۳۹۲ هزار میلیارد ریال افزایش یافت. این روند افزایشی با میانگین رشد سالانه بیش از ۱۰۰ درصد، نشان‌دهنده نوعی تغییر بنیادین در اولویت‌های تخصیص منابع بانکی است؛ تغییری که بیش از آنکه ناظر بر اهداف تولیدی و توسعه‌ای باشد، بر نیازهای فوری و اجتماعی خانوارها متمرکز شده است. این مسأله در شرایطی رخ می‌دهد که بانک‌ها همچنان بازیگر اصلی تأمین مالی در اقتصاد ایران محسوب می‌شوند و بازار سرمایه، صندوق توسعه ملی و سایر منابع نقشی حاشیه‌ای دارند. در چنین بستری، گسترش تسهیلات تکلیفی اگرچه ممکن است در کوتاه‌مدت به بهبود معیشت یا رفع نیازهای مقطعی خانوارها کمک کند، اما در بلندمدت می‌تواند به تضعیف منابع قابل تخصیص برای بخش خصوصی، پروژه‌های تولیدی و فعالیتهای مولد اقتصادی منجر شود. این تغییر در جهت‌دهی منابع بانکی را می‌توان به‌روشنی در نسبت سهم خانوارها و صاحبان کسب‌وکار از کل تسهیلات اعطایی مشاهده کرد. در سال ۱۴۰۰، حدود ۸۶.۷ درصد از اعتبارات بانکی به صاحبان کسب‌وکار (اعم از حقوقی و غیرحقوقی) اختصاص یافته بود و تنها ۱۳.۳ درصد به مصرف‌کنندگان نهایی یا همان خانوارها تعلق داشت. اما طی سه سال بعد، این نسبت به‌طور مستمر به نفع خانوارها تغییر کرده است، به‌طوری‌که در سال ۱۴۰۳، سهم خانوار به ۲۲.۲ درصد و سهم بخش کسب‌وکار به ۷۷.۸ درصد رسیده است.

مجموع تسهیلات تکلیفی-هزار میلیارد ریال

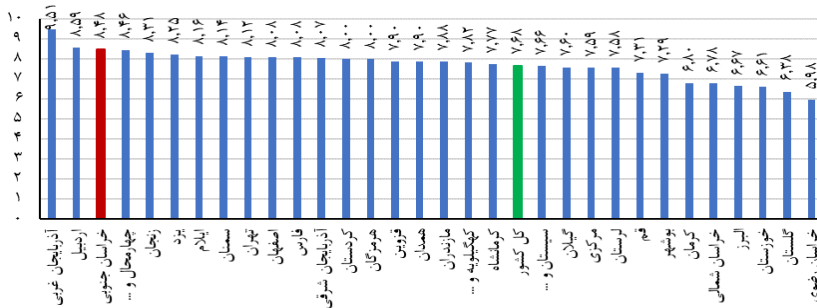
منبع: بانک مرکزی- با اقتباس از کتاب تامین مالی اقتصاد ایران-وزارت امور اقتصادی و دارایی (معاونت سیاست گذاری و راهبری اقتصادی)

همانطور که اشاره شد، این تغییر در تخصیص منابع اعتباری، در عمل به کاهش دسترسی فعالان اقتصادی به منابع بانکی انجامیده و بیشترین اثر آن در استان‌ها و مناطق با ظرفیت‌های تولیدی محدود و زیرساخت‌های مالی ضعیف‌تر نمایان شده است. در استان خراسان جنوبی، ضعف زیرساخت‌های بانکی در شهرستان‌های کوچک، تمرکز دفاتر تصمیم‌گیر در مراکز استان، نبود سازوکارهای مؤثر برای ارزیابی ریسک منطقه‌ای و ضعف نهادهای واسطه مالی همچون صندوق‌های سرمایه‌گذاری خصوصی، صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری و غیره موجب شده است عملاً فعالان اقتصادی استان برای جذب منابع با چالش‌های مضاعف مواجه باشند.

برای مثال، گزارش پایش محیط کسب‌وکار در زمستان سال ۱۴۰۳ نشان می‌دهد که دسترسی به منابع مالی در استان، یکی از موانع اصلی کسب‌وکار در سطح بنگاه‌های خرد و متوسط است. این در حالی است که بسیاری از مزیت‌های رقابتی استان، نظیر زرشک، زعفران، معادن کوچک‌مقیاس یا صنایع دستی، نیاز به سرمایه‌گذاری اولیه محدود ولی پشتیبانی اعتباری مناسب دارند.

موانع در فرایندهای اداری و اخذ مجوزهای کسب و کار در دستگاه‌های اجرایی (نمره ۱ بهترین و ۱۰ بدترین)

منبع: گزارش پایش ملی محیط کسب و کار ایران زمستان ۱۴۰۳ اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

بر این اساس، نتایج حاصل از بررسی آمار حوزه نظام تأمین مالی در ایران و مقایسه آن با سایر کشورها، تصویر روشنی از چالش‌ها، محدودیت‌ها و نارسایی‌های ساختاری در اقتصاد ایران و به‌ویژه در استان‌هایی نظیر خراسان جنوبی ارائه می‌دهد. در کشورهای توسعه‌یافته و نوظهور، الگوی تأمین مالی از تنوع، تعادل و کارآمدی برخوردار است. به‌طور مثال، ایالات متحده، انگلستان و کشورهای اروپایی سهم قابل‌توجهی از تأمین مالی بخش خصوصی را از طریق بازار سرمایه (سهام و اوراق) تأمین می‌کنند و سیستم بانکی نقش مکمل دارد. در حالی که در ایران، نظام تأمین مالی به‌شدت بانک‌محور است و بیش از ۹۰ درصد از تأمین مالی بخش غیردولتی از طریق بازار پول انجام می‌شود. این وابستگی شدید به بانک‌ها، در شرایطی که بازار سرمایه عمق و پایداری لازم را ندارد، موجب شده کارکرد اصلی تأمین مالی یعنی هدایت منابع به سمت فعالیت‌های مولد و پیشران اقتصادی به‌درستی محقق نشود.

در همین راستا، بررسی روند تاریخی سهم بازار سرمایه در تأمین مالی نشان می‌دهد که این بازار دچار نوسانات شدید، بی‌ثباتی و افت‌وخیزهای غیرعادی بوده است. در برخی سال‌ها رشد چشم‌گیر ارزش بازار سرمایه را شاهد بوده‌ایم، اما این رشد غالباً ناپایدار و ناشی از عوامل بیرونی همچون تورم، محدودیت بازارهای موازی یا تحریک‌های سیاسی بوده است. در نبود زیرساخت‌های شفاف نظارتی، ثبات مقرراتی، پیش‌بینی‌پذیری اقتصادی و اعتماد فعالان بازار، عمق واقعی بازار سرمایه تقویت نشده و سرمایه‌گذاران با هر شوک سیاسی یا اقتصادی از آن خارج شده‌اند. همین ضعف

نهادی در بازار سرمایه، نقش آن را در تأمین مالی بخش مولد کشور به شدت محدود کرده و موجب شده بار اصلی تأمین مالی همچنان بر دوش شبکه بانکی بماند.

از سوی دیگر، الگوی تخصیص منابع در شبکه بانکی نیز به نوبه خود به دغدغه‌ای اساسی تبدیل شده است. آمارها نشان می‌دهند که طی سال‌های اخیر، سهم مصرف‌کننده نهایی (یعنی خانوارها) از تسهیلات بانکی به‌طور پیوسته در حال افزایش بوده است؛ به‌گونه‌ای که از حدود ۱۳ درصد در سال ۱۴۰۰ به بیش از ۲۲ درصد در سال ۱۴۰۳ رسیده است. این افزایش، گرچه در نگاه اول ممکن است نشانه‌ای از دسترسی بهتر خانوارها به منابع مالی تلقی شود، اما دلایل اصلی آن در افزایش فشارهای تورمی، رشد سریع قیمت‌ها، افزایش هزینه‌های زندگی، و گسترش وام‌های تکلیفی دولتی برای خانوارها نهفته است. وام‌های ازدواج، فرزندآوری، خرید یا ودیعه مسکن، و کمک‌هزینه درمانی، همگی سهم قابل توجهی از منابع بانکی را به سمت مصرف سوق داده‌اند. این روند در نهایت منجر به انحراف منابع از بخش تولیدی به بخش مصرفی شده و با افزایش مطالبات معوق، ریسک اعتباری بانک‌ها و ناپایداری منابع مواجه می‌شود.

علاوه بر این، آمار مربوط به رشد تسهیلات تکلیفی نیز گویای تشدید مداخلات دستوری دولت در شبکه بانکی است. از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۳، حجم تسهیلات تکلیفی با رشدی فزاینده از حدود ۲۱۲ هزار میلیارد ریال به بیش از ۶ هزار و ۳۰۰ هزار میلیارد ریال رسیده است. این رشد فزاینده نشان می‌دهد که سیاست‌گذار به جای اصلاح ساختارهای اقتصادی و ارتقاء بهره‌وری، از بانک‌ها به عنوان ابزار تأمین منابع مالی برای جبران ناکارآمدی‌های سیاست‌های حمایتی استفاده کرده است. نتیجه چنین رویکردی، کاهش توان تسهیلات‌دهی بانک‌ها به بخش تولید، گسترش فعالیت‌های غیرمولد، و تضعیف سرمایه‌گذاری صنعتی و نوآورانه است.

در نهایت می‌توان گفت که نظام تأمین مالی در ایران با چالش‌هایی بنیادین مواجه است که مانع تحقق رشد فراگیر و پایدار اقتصادی می‌شود. نبود توازن میان بازار پول و سرمایه، انحراف منابع به‌سوی مصرف به‌جای تولید، گسترش وام‌های تکلیفی بدون

ارزیابی دقیق پیامدهای آن، ناپایداری در بازار سرمایه، و نبود ارتباط ارگانیک میان تأمین مالی و اولویت‌های فناورانه، باعث شده مسیر توسعه اقتصادی در کشور با موانع جدی مواجه شود.

رفع این چالش‌ها نیازمند بازطراحی اساسی در سیاست‌های اعتباری و مالی، تقویت نهادهای تنظیم‌گر، کاهش مداخلات غیرهدفمند، و ایجاد سازوکارهای پایدار برای هدایت منابع به سمت تولید و نوآوری است. تا زمانی که این اصلاحات انجام نشود، نظام تأمین مالی نمی‌تواند به‌عنوان پیشران رشد عمل کند و چشم‌انداز توسعه اقتصادی کشور در هاله‌ای از ابهام باقی خواهد ماند.

تحریم‌ها و محدودیت‌های بین‌المللی

تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران، به‌ویژه پس از بازگشت تحریم‌های ثانویه ایالات متحده در سال ۲۰۱۸، آثار عمیق، سیستماتیک و بازدارنده‌ای بر جریان سرمایه‌گذاری در بخش تولید کشور و به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته مانند استان خراسان جنوبی بر جای گذاشته‌اند. این تحریم‌ها با مسدودسازی سیستم بانکی بین‌المللی، از جمله سوئیفت، دسترسی ایران به منابع مالی خارجی، خطوط اعتباری و نقل و انتقال ارز را به‌شدت محدود کرده‌اند و عملاً زمینه ورود سرمایه‌گذاران خارجی و حتی مشارکت‌های فناورانه با شرکت‌های بین‌المللی را از بین برده‌اند.

از سوی دیگر، افزایش هزینه مبادله، تحمیل هزینه‌های جانبی ناشی از دور زدن تحریم‌ها، و افزایش ریسک تجاری، باعث شده سرمایه‌گذاران داخلی نیز تمایل خود را برای ورود به پروژه‌های بلندمدت تولیدی از دست دهند و سرمایه‌ها به سمت فعالیت‌های سوداگرانه، کم‌ریسک و زودبازده مانند خرید و فروش ارز، طلا، مسکن و زمین سوق پیدا کند. تلاطم در بازار ارز، کاهش ثبات اقتصادی، و اختلال در زنجیره‌های تأمین مواد اولیه و تجهیزات، به‌ویژه در صنایع وابسته به فناوری‌های میانی و پیشرفته، منجر به افزایش هزینه تولید و کاهش رقابت‌پذیری محصولات ایرانی در بازارهای داخلی و صادراتی شده است. این موضوع به‌شکلی پررنگ‌تر در استان‌هایی مانند خراسان جنوبی که زیرساخت‌های تولیدی محدود، دسترسی ضعیف به بازارهای

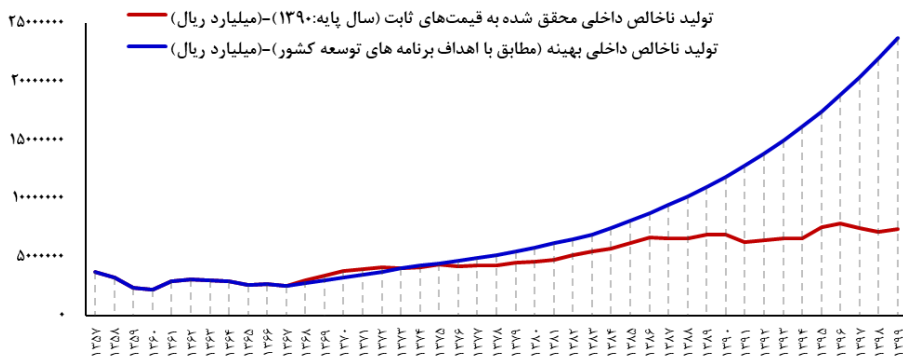
بین‌المللی، و اتکای بالایی به منابع حمایتی دولتی دارند، مشهود است؛ به‌طوری‌که بسیاری از پروژه‌های صنعتی یا نیمه‌تمام مانده یا با ظرفیت‌های بسیار پایین در حال فعالیت‌اند. همچنین، محدودیت در واردات ماشین‌آلات، تجهیزات و فناوری‌های روز، موجب شده بهره‌وری تولید در این استان کاهش یافته و سرمایه‌گذاران رغبتی برای ورود به صنایع تبدیلی، فرآوری و صادرات محور نداشته باشند.

در این چارچوب، تحریم‌ها نه‌تنها مانعی بر سر راه جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بوده‌اند، بلکه بر عملکرد نهادهای تأمین مالی داخلی نیز اثر منفی گذاشته‌اند، زیرا بانک‌ها به دلیل قرار گرفتن در فهرست تحریم، از دسترسی به خطوط فاینانس و اعتبارات بین‌المللی محروم شده‌اند. در نتیجه، تأمین مالی پروژه‌های تولیدی در مناطق محرومی همچون خراسان جنوبی به چالشی جدی بدل شده و تحقق شعار سرمایه‌گذاری برای تولید با موانع ساختاری عمیقی روبه‌رو شده است که نیازمند بازنگری اساسی در سیاست‌های اقتصادی و تقویت تاب‌آوری ساختارهای تولیدی کشور است.

نمودارهای زیر وضعیت مطلوب ایران که بر اساس برنامه‌های توسعه‌ای بعد از انقلاب باید اتفاق می‌افتاد و وضعیت اتفاق افتاده را نشان می‌دهد. برای استخراج تولید ناخالص داخلی بهینه از رشد اقتصادی برنامه‌های توسعه‌ای بعد از انقلاب اسلامی استفاده شد که به نوعی از نظر برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران دستیابی به آن رشد‌ها، باعث توسعه و پیشرفت کشور می‌شد و رشد بهینه و مطلوبی را برای کشور فراهم می‌کرد. همانطور که از شکل زیر مشخص است به مرور زمان فاصله بین مقدار تحقق یافته تولید و مقدار بهینه و مطلوب که می‌توانست اتفاق بیافتد (بر اساس اهداف تعیین شده در برنامه‌های توسعه‌ای کشور)، زیاد شده است.

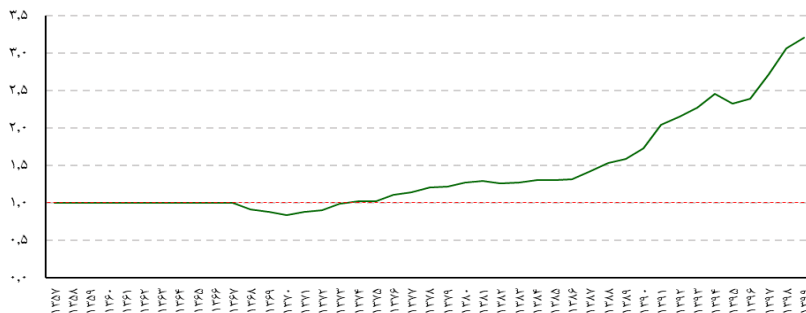
مقایسه تولید ناخالص بهینه و تحقق یافته

منبع: مرکز آمار ایران، برنامه‌های توسعه‌ای بعد از انقلاب اسلامی و محاسبات محقق

برای بررسی دقیق تر موضوع، بهتر است نسبت تولید ناخالص داخلی بهینه را به تحقق یافته محاسبه کرد. همانطور که در نمودار زیر مشخص است این نسبت به مرور زمان افزایش پیدا کرده است. بطوریکه در سال ۱۳۹۹ این نسبت برابر ۳.۲ بدست آمده است. به عبارتی این عدد گویای این است که تولید ناخالص داخلی بهینه (یعنی تولیدی که بر اساس اهداف برنامه‌های توسعه‌ای کشور می‌توانست بوجود آید) ۳.۲ برابر تولید تحقق یافته است.

نسبت تولید ناخالص داخلی بهینه به تحقق یافته

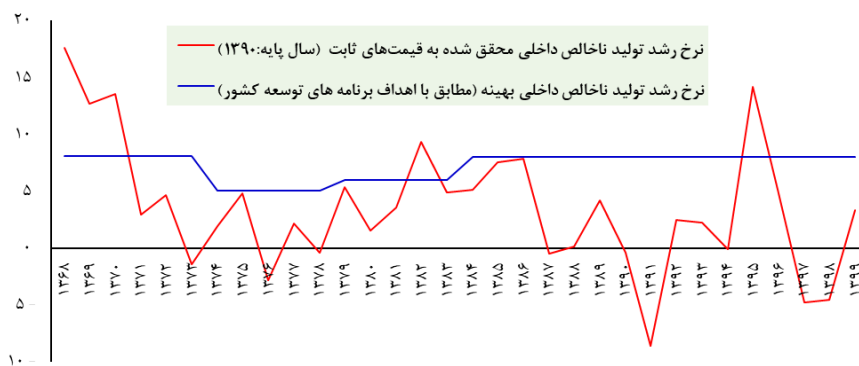
منبع: مرکز آمار ایران، برنامه‌های توسعه‌ای بعد از انقلاب اسلامی و محاسبات محقق

همچنین نمودار زیر مقایسه نرخ رشد اقتصادی بهینه و تحقق یافته را نشان می‌دهد. همانطور که مشخص است، نرخ رشد اقتصادی تحقق یافته ایران در دهه‌های اخیر

به‌شدت نوسانی بوده و در بسیاری از سال‌ها، حتی از سطح رشد اقتصادی هدف‌گذاری‌شده در اسناد بالادستی نظیر برنامه‌های پنج‌ساله توسعه نیز پایین‌تر بوده است. به‌جز در چند سال خاص که عمدتاً به دلیل جهش درآمدهای نفتی یا شرایط مقطعی خاص نظیر رفع برخی محدودیت‌های بین‌المللی (مانند سال‌های پس از برجام)، رشد اقتصادی کشور به سطحی نزدیک یا بالاتر از میانگین مطلوب رسیده، در سایر سال‌ها این نرخ نه‌تنها پایدار نبوده، بلکه در برخی مقاطع حتی به سطوح منفی نیز رسیده است.

مقایسه نرخ رشد تولید ناخالص داخلی بهینه و تحقق یافته

منبع: مرکز آمار ایران، برنامه‌های توسعه‌ای بعد از انقلاب اسلامی و محاسبات محقق

این فاصله معنادار میان رشد تحقق‌یافته و رشد برنامه‌ای، بیانگر آن است که ظرفیت‌های اقتصادی کشور به‌ویژه در حوزه تولید و سرمایه‌گذاری به دلایل مختلفی از جمله تحریم‌ها، بی‌ثباتی سیاسی، ضعف زیرساخت‌های نهادی، و عدم بهره‌وری مناسب، به‌طور کامل به فعلیت نرسیده است؛ موضوعی که مستقیماً بر کیفیت زندگی، اشتغال، درآمد سرانه و سطح سرمایه‌گذاری اثرگذار بوده و استمرار آن می‌تواند روند توسعه‌یافتگی کشور و به‌ویژه استان‌های کم‌برخوردار مانند خراسان جنوبی را با چالش‌های عمیق‌تری مواجه سازد.

در حوزه مطالعات تطبیقی، تجربه کشورهایی مانند کوبا، ونزوئلا و کره شمالی معمولاً به‌عنوان نمونه‌هایی از مواجهه شدید با تحریم مطرح می‌شوند، اما تجربه کشورهای موفق‌تر مانند آفریقای جنوبی و به‌ویژه ایران در دوران پیش از برجام نیز نمونه‌های

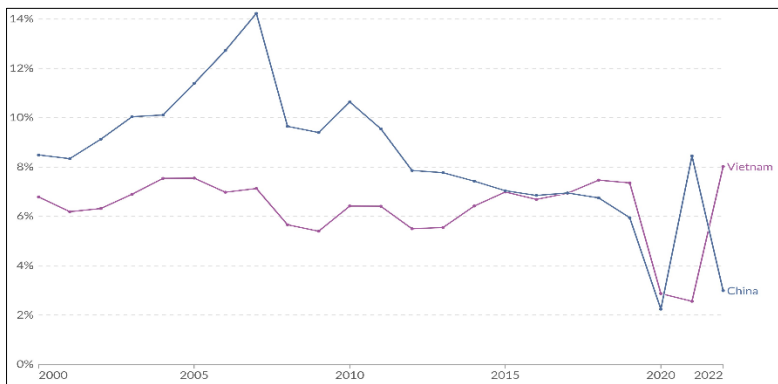
مناسبی هستند. با این حال، تجربه کشور ویتنام پس از لغو تحریم‌ها و همچنین تجربه چین در دهه ۱۹۹۰ نشان می‌دهد که حتی در شرایط تحریمی نیز می‌توان با اصلاح محیط نهادی و جذب سرمایه‌گذاری غیرمستقیم یا منطقه‌ای، به نوعی بازسازی تدریجی اقتصادی دست یافت. در دوران تحریم‌های شدید آمریکا علیه ویتنام که تا سال ۱۹۹۴ ادامه داشت، این کشور توانست از طریق رویکردی درون‌زا و مبتنی بر ظرفیت‌های محلی، پایه‌های تولید داخلی خود را تقویت کند. ویتنام با تمرکز بر تقویت نهادهای محلی و شوراهای مردمی در روستاها، توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط بومی (SMEs) و بهره‌گیری از تجارت غیررسمی و مرزی، نیازهای اساسی تولید و تجارت را از مسیرهای غیررسمی تأمین کرد، به گونه‌ای که نقش تجارت مرزی با چین و کشورهای جنوب شرق آسیا در تأمین کالاهای واسطه‌ای و صادرات محصولات محلی چشمگیر بود (برادشر^۱، ۲۰۰۱).

در این میان، توسعه کشاورزی با مدل مالکیت خانوادگی، و انعطاف در سیاست‌های پولی و ارزی، به کاهش وابستگی خارجی و افزایش تاب‌آوری اقتصادی انجامید. مشابه این مسیر را چین نیز در دهه‌های ۸۰ و ۹۰ میلادی پیمود؛ این کشور در شرایطی که به دلیل مسائل سیاسی با محدودیت‌های صادرات فناوری و تحریم‌های نرم‌افزاری مواجه بود، با ایجاد مناطق ویژه اقتصادی در مناطقی مانند شنژن، تسهیل ورود سرمایه‌گذاران داخلی، کاهش مالیات‌ها، و ایجاد چارچوب‌های حقوقی تسهیل‌گر، توانست جاذبه سرمایه‌گذاری را افزایش دهد (ناوتون^۲، ۲۰۰۷). نکته کلیدی در تجربه چین، استفاده هوشمندانه از ابزارهای انگیزشی و سیاست‌های تسهیل‌کننده در داخل، برای جبران فشارهای بیرونی و تحریم‌ها بود؛ تجربه‌ای که نشان می‌دهد حتی در شرایط محدودیت بین‌المللی، می‌توان با راهبردهای ساختاری و حمایت‌های هدفمند داخلی، مسیر رشد تولید و سرمایه‌گذاری را هموار کرد (بانک جهانی، ۲۰۲۰).

1 . Bradsher
2 . Naughton

مقایسه نرخ رشد اقتصادی کشور چین و ویتنام

منبع: بانک جهانی

در استان خراسان جنوبی، که از یک سو به دلیل هم‌مرزی با افغانستان و از سوی دیگر به خاطر موقعیت جغرافیایی خشک و نیمه‌خشک خود با محدودیت‌های زیرساختی و سرمایه‌گذاری روبه‌روست، آثار تحریم‌های بین‌المللی به مراتب شدیدتر و ملموس‌تر است. به‌ویژه اینکه بخش عمده‌ای از فرصت‌های سرمایه‌گذاری در این استان در حوزه‌های معدن، کشاورزی صادرات‌محور، خدمات مرزی و صنایع کوچک متمرکز است که همگی برای رشد و رقابت‌پذیری نیازمند فناوری‌های وارداتی، تأمین مالی ارزی و شبکه‌های صادراتی پایدار هستند. در این شرایط، استفاده هوشمندانه از ظرفیت بازارچه‌های مرزی و تجارت تهاتری با کشورهای همجوار مانند افغانستان می‌تواند بخشی از محدودیت‌های تجاری و ارزی را جبران کند. همچنین، ایجاد صندوق‌های سرمایه‌گذاری خطرپذیر بومی، انتشار اوراق مشارکت استانی با پشتوانه طرح‌های تولیدی، و گسترش نهادهای تأمین مالی غیربانکی نظیر شرکت‌های تأمین سرمایه محلی، می‌تواند نقش مهمی در جایگزینی کانال‌های سنتی سرمایه‌گذاری ایفا کند. در این مسیر، ارتقای نقش پروژه‌های دانش‌بنیان، تسهیل صدور مجوزها و رفع موانع بروکراتیک، به‌ویژه در مناطق محروم و مرزی، از اهمیت بالایی برخوردار است. تنوع‌بخشی به ساختار تولید استان با تمرکز بر محصولات دارای مزیت نسبی (مانند زرشک، زعفران، انار و صنایع دستی بومی) و حمایت هدفمند از زنجیره ارزش آن‌ها، ضمن کاهش وابستگی به واردات فناوری و ارزش خارجی، به توسعه پایدار و مقاوم‌سازی

اقتصاد استان در برابر تکانه‌های تحریمی کمک می‌کند. این رویکردها در صورت طراحی سیاست‌های تسهیل‌گرانه و هم‌راستا در سطح ملی و محلی، می‌توانند چشم‌اندازی واقع‌گرایانه برای تحقق شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» در خراسان جنوبی فراهم سازند.

کمبود نیروی کار ماهر و بهره‌وری پایین

کمبود نیروی کار ماهر و بهره‌وری پایین، یکی از چالش‌های مزمن در مسیر توسعه سرمایه‌گذاری تولیدمحور در بسیاری از مناطق کمتر برخوردار کشور از جمله استان خراسان جنوبی است. استان با مهاجرت مداوم نیروی جوان به استان‌های برخوردارتر و ساختار اقتصادی سنتی، از نظر کیفیت منابع انسانی تا حدودی با تنگنایی مواجه است. از منظر نظری، مباحث مربوط به اقتصاد نیروی انسانی در چارچوب مدل رشد درون‌زا تأکید می‌کنند که افزایش بهره‌وری نیروی کار نه از طریق انباشت صرف سرمایه فیزیکی، بلکه از طریق توسعه سرمایه انسانی و فناوری‌های دانایی‌محور تحقق می‌یابد (لوکاس، ۱۹۸۸؛ رومر، ۱۹۹۰)^۱. بر این اساس، در مناطق دارای شکاف مهارتی، دولت‌ها باید نقش فعالی در سیاست‌گذاری مهارتی ایفا کرده و با ارتقاء نظام‌های آموزش فنی، ایجاد پیوند میان نهادهای آموزشی و بخش تولید، و ارائه مشوق‌های هدفمند، زمینه توانمندسازی نیروی کار را فراهم کنند. در غیر این صورت، حتی در صورت تزریق منابع مالی، بازدهی سرمایه‌گذاری در تولید کاهش یافته و انگیزه کارفرمایان برای گسترش فعالیت‌ها تضعیف می‌شود.

در مطالعات تطبیقی، کشورهایی نظیر آلمان، کره جنوبی، و ویتنام الگوهای موفق از این نوع سیاست‌گذاری هدفمند ارائه داده‌اند. آلمان با اجرای نظام آموزش دوگانه^۲ که تلفیقی از آموزش نظری در مدارس و آموزش عملی در کارگاه‌ها و بنگاه‌های اقتصادی است، توانسته پیوند قوی میان نظام مهارتی و نیازهای بازار کار برقرار کند. کره جنوبی

1 . Lucas, 1988; Romer, 1990

2 . Dual Vocational Training System

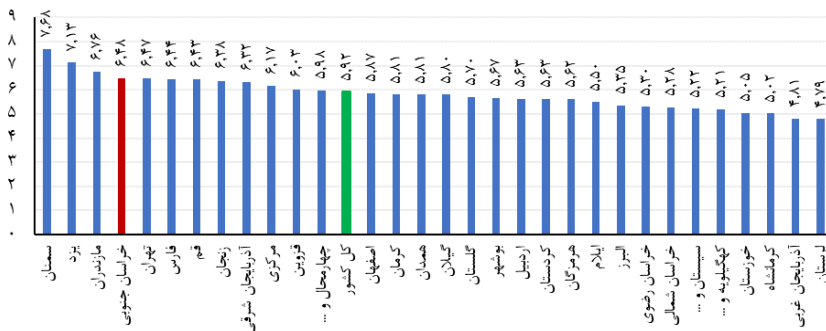
نیز از دهه ۱۹۷۰ با راه‌اندازی دانشگاه‌های فنی تخصصی و تقویت آموزش ضمن خدمت در بنگاه‌ها، سرمایه‌انسانی خود را همگام با نیازهای صنعتی توسعه داد. ویتنام در دوره پس از اصلاحات تمرکز زیادی بر توسعه مدارس فنی و افزایش سرمایه‌گذاری عمومی در مهارت‌آموزی روستاییان و کارگران جوان داشت، به‌ویژه در استان‌های جنوبی این کشور که زیرساخت صنعتی نوظهور داشتند (بانک جهانی، ۲۰۱۹).

در استان خراسان جنوبی، با وجود فعالیت مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای، خلأ جدی در تطابق مهارت‌های آموزش‌دیده با نیازهای واقعی صنایع و معادن وجود دارد. بسیاری از دوره‌ها بدون سنجش نیاز بازار کار برگزار می‌شوند و بخش خصوصی نیز مشارکت ضعیفی در فرآیند آموزش دارد. علاوه بر این، امکانات فنی، تجهیزات کارگاهی، و زیرساخت‌های آموزشی در بسیاری از مراکز مهارتی استان فرسوده و غیراستاندارد هستند. از سوی دیگر، نبود نظام مشاوره شغلی مؤثر، ضعف فرهنگ مهارت‌آموزی، و پایین بودن انگیزه جوانان برای ورود به مسیرهای فنی (به‌ویژه در مناطق روستایی) موجب شده است که سطح عمومی بهره‌وری نیروی کار استان پایین باقی بماند. این موضوع نه تنها موجب افزایش هزینه‌های تولید و کاهش رقابت‌پذیری محصولات داخلی شده، بلکه جذابیت سرمایه‌گذاری برای کارآفرینان را نیز تضعیف کرده است. این در حالی است که اجرای پروژه‌های سرمایه‌گذاری نیازمند منابع انسانی ماهر در حوزه‌هایی مانند حسابداری بین‌الملل، زبان انگلیسی، تنظیم قرارداد، مهندسی پروژه و مدیریت زنجیره تأمین است. اما استان با کمبود جدی نیروی متخصص در این زمینه‌ها مواجه است. بسیاری از پروژه‌های تعریف‌شده در بسته‌های سرمایه‌گذاری به دلیل ناتوانی در جذب تیم اجرایی بومی و متخصص، عملاً اجراپذیر نیستند یا باید با هزینه بالاتری نیروی غیربومی استخدام شود که این امر جذابیت مالی پروژه را کاهش می‌دهد. بر پایه‌ی یافته‌های گزارش پایش ملی محیط کسب‌وکار ایران در زمستان ۱۴۰۳ که توسط اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران منتشر شده است، شاخص مربوط به دسترسی به نیروی کار ماهر در استان خراسان جنوبی وضعیت نامناسبی دارد و نسبت به میانگین کشوری در سطح ضعیف‌تری قرار گرفته است. این موضوع نشان می‌دهد که بنگاه‌ها و سرمایه‌گذاران در استان با چالش

قابل توجهی در جذب نیروی انسانی دارای مهارت‌های فنی، تخصصی و کارآمد مواجه‌اند؛ مسئله‌ای که می‌تواند روند بهره‌وری، اجرای پروژه‌ها و حتی تصمیم‌گیری برای سرمایه‌گذاری جدید در منطقه را تحت تأثیر قرار دهد.

کمبود نیروی کار ماهر (نمره ۱ بهترین و ۱۰ بدترین)

منبع: گزارش پایش ملی محیط کسب و کار ایران زمستان ۱۴۰۳ اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

بر این اساس، چاره‌اندیشی فوری برای بازآفرینی نظام مهارتی استان، تقویت تعامل آموزش و صنعت، و ایجاد مشوق‌های منطقه‌ای برای جذب نیروی متخصص امری ضروری برای تحقق واقعی شعار سال در این منطقه به‌شمار می‌رود.

زیرساخت‌های ناکافی

زیرساخت‌ها یکی از مهم‌ترین ارکان توسعه اقتصادی محسوب می‌شوند و به‌طور مستقیم بر تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران در تخصیص منابع تأثیر می‌گذارند. زیرساخت‌ها، اعم از فیزیکی (حمل‌ونقل، انرژی، آب، فاضلاب)، دیجیتال (ارتباطات و داده)، و نهادی (نظام مجوزدهی، حقوق مالکیت، نهادهای تضمین‌کننده قراردادها)، محیطی را شکل می‌دهند که در آن فعالیت اقتصادی و تولید می‌تواند شکل بگیرد و رشد کنند. در ادبیات اقتصاد توسعه، این باور وجود دارد که زیرساخت‌ها نه تنها به‌عنوان کالای عمومی نقش تسهیل‌کننده در تولید و مبادله ایفا می‌کنند، بلکه از طریق کاهش هزینه‌های مبادلاتی، افزایش بهره‌وری نیروی کار، بهبود جریان اطلاعات و تسهیل جابجایی کالا و خدمات، سرمایه‌گذاری را به‌ویژه در مناطق کم‌برخوردار

تحریک می‌کنند (استروب^۱، ۲۰۰۸). شواهد تجربی در کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد که کمبود زیرساخت‌های مناسب یکی از اصلی‌ترین موانع ورود بخش خصوصی به پروژه‌های تولیدی است و به‌طور خاص برای سرمایه‌گذاران خارجی، کیفیت و کفایت زیرساخت‌ها به‌عنوان شاخص کلیدی در ارزیابی ریسک سرمایه‌گذاری مطرح است. بر همین اساس، صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی بارها در گزارش‌های سیاست‌گذاری خود تأکید کرده‌اند که برای جذب سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد، به‌ویژه در صنایع پیشران، دولت‌ها باید ابتدا شکاف زیرساختی خود را از طریق تحلیل‌های هزینه-فایده شناسایی و به‌صورت مرحله‌ای پر کنند (صندوق بین‌المللی پول، ۲۰۲۰). در بسیاری از کشورها، توسعه زیرساخت با ایجاد اثرات بیرونی مثبت نه تنها باعث افزایش سرمایه‌گذاری در بخش خصوصی شده، بلکه مهاجرت معکوس، کاهش نابرابری منطقه‌ای و ارتقای پایداری توسعه را نیز به همراه داشته است.

در ادبیات نظری توسعه، اقتصاددانانی چون آسچائر^۲ (۱۹۸۹) و هیرشمن^۳ (۱۹۵۸) زیرساخت را «محرک اولیه توسعه» معرفی کرده‌اند که از طریق کاهش هزینه مبادلات، تسهیل جریان اطلاعات و منابع، و ارتقاء بهره‌وری، نقش کلیدی در رشد سرمایه‌گذاری و تولید ایفا می‌کند. همچنین در مدل‌های رشد درون‌زا مانند مدل رومر و لوکاس سرمایه‌گذاری عمومی در زیرساخت به‌عنوان یکی از متغیرهای سیاست‌گذار مؤثر بر بهره‌وری کل عوامل شناخته می‌شود. این نظریات بر این اصل تأکید دارند که در مناطق پیرامونی، که از ظرفیت خوداتکایی سرمایه‌گذاری پایین‌تری برخوردارند، دولت باید با ایجاد و توسعه زیرساخت‌های عمومی، انگیزه ورود بخش خصوصی را تقویت کرده و هزینه‌های ورود به فعالیت اقتصادی را کاهش دهد. از این رو، هرگونه برنامه‌ریزی برای تحریک سرمایه‌گذاری تولیدی بدون نگاه ساختاری به توسعه زیرساخت‌ها، ناکام خواهد ماند.

-
- 1 . Straub
  - 2 . Aschauer
  - 3 . Hirschman

در حوزه تجربه کشورهای موفق، مالزی با طراحی و اجرای برنامه توسعه مناطق اقتصادی موفق شد سرمایه‌گذاری‌های صنعتی را به مناطق کمتر توسعه‌یافته جذب کند. برای نمونه، در برنامه توسعه کوریدور اقتصادی شرق که مناطق شرقی و دور از پایتخت مالزی را در بر می‌گرفت، دولت ابتدا به توسعه زیرساخت‌های پایه از جمله بندر کوانتان، بزرگراه‌های ترانزیتی و شهرک‌های صنعتی پرداخت و سپس با ارائه مشوق‌های مالیاتی و ایجاد پنجره واحد سرمایه‌گذاری، توانست نرخ سرمایه‌گذاری خصوصی در این مناطق را طی ۱۰ سال بیش از ۳۰۰ درصد افزایش دهد. در اندونزی نیز سیاست توسعه صندوق‌های زیرساختی و جلب مشارکت شرکت‌های چینی و ژاپنی در ساخت بندر، نیروگاه‌ها و جاده‌ها، موجب ارتقاء رقابت‌پذیری مناطق دورافتاده و افزایش اشتغال صنعتی شد. این کشورها با الگویی مرحله‌ای و مبتنی بر مزیت‌های نسبی مناطق، توانستند ساختار فضایی توسعه را اصلاح و جریان سرمایه‌گذاری را به‌طور متوازن گسترش دهند.

در خراسان جنوبی، علی‌رغم تدوین برخی اسناد راهبردی در حوزه زیرساخت، همچنان ضعف‌های مزمنی وجود دارد. شبکه جاده‌ای استان از کیفیت و اتصال کافی برخوردار نیست و بسیاری از جاده‌های ترانزیتی هنوز دوبانده نشده‌اند. احداث راه‌آهن که می‌تواند گره اتصال استان به چابهار و کریدور شرق را باز کند، به کندی پیش می‌رود. در حوزه انرژی، اگرچه گازرسانی به برخی شهرها انجام شده، اما شهرک‌های صنعتی کوچک و مناطق معدنی از نبود خطوط انتقال گاز یا برق پایدار رنج می‌برند. همچنین زیرساخت‌های آبرسانی صنعتی، تصفیه‌خانه فاضلاب، و سامانه‌های هوشمند مدیریت مصرف در اغلب شهرک‌های صنعتی وجود ندارد یا ناکارآمد است. این کمبودها، نه تنها هزینه تولید را بالا برده، بلکه مانع اصلی در جذب سرمایه‌گذاری تولیدی جدید به‌ویژه در حوزه‌هایی نظیر صنایع فرآوری معدنی، کشاورزی مدرن و انرژی‌های نو محسوب می‌شود. از سوی دیگر، توسعه زیرساخت‌های دیجیتال که برای سرمایه‌گذاری در اقتصاد نوآوری محور و تولید دانش‌بنیان ضروری است، در خراسان جنوبی به دلیل وسعت زیاد و نیاز به تجهیزات بسیار بیشتر نسبت به سایر استان‌ها، عقب‌تر از استان‌های مرکزی و شمالی کشور است. بسیاری از روستاها و حتی برخی

مناطق شهری از اینترنت پرسرعت و زیرساخت ابری لازم برای راه‌اندازی کسب‌وکار دیجیتال بی‌بهره‌اند. نبود زیرساخت مراکز داده، ناکارآمدی در سیاست‌گذاری پهنای باند، و نبود مسیرهای ارتباطی پایدار با مراکز اقتصادی کشور، سرمایه‌گذاری در صنایع نرم‌افزاری، خدمات فین‌تک و اقتصاد پلتفرمی را در این استان با چالش جدی مواجه کرده است. در این شرایط، می‌توان با الگوبرداری از کشورهایمانند هند که با ایجاد پارک‌های فناوری در مناطق محروم جنوب و شرق کشور توانستند مهاجرت معکوس نخبگان و سرمایه‌گذاران دیجیتال را رقم بزنند، توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات را در خراسان جنوبی نیز در اولویت قرار داد. به عنوان مثال، در جدول زیر به بخشی از مشکلات زیرساختی در حوزه آب و برق و گاز به شرح زیر است:

وضعیت زیرساخت‌های استان خراسان جنوبی

واحد اندازه گیری	۱۴۰۲		۱۴۰۱		۱۴۰۰		۱۳۹۹		۱۳۹۸		شاخص
	هکتار	میلیون لیتر	هکتار	میلیون لیتر	هکتار	میلیون لیتر	هکتار	میلیون لیتر	هکتار	میلیون لیتر	
مگاوات	۲۷	۵۸۴	۲۷	۵۸۶	۲۷	۵۸۶	۲۷	۵۸۶	۲۵	۵۸۶	ظرفیت عملی نیروگاه‌های حرارتی
	۳۰	۲۱۵۵	۳۰	۲۱۵۵	۳۰	۲۱۲۵	۳۰	۲۱۲۵	۳۰	۱۸۵۰	ظرفیت پست‌های انتقال و فوق توزیع
	۲۸	۱۱۶۷	۲۸	۱۱۳۳	۲۸	۱۱۰۰	۲۸	۱۰۷۱	۲۸	۱۰۳۹	ظرفیت پست‌های توزیع برق
	۲۱	۳۰۳۹	۲۱	۲۹۳۲	۲۰	۲۸۰۳	۲۱	۲۵۷۶	۲۳	۲۶۱۳	متوسط مصرف مشترکین برق تجاری
میلیون لیتر مکعب	۲۸	۸۱	۲۷	۸۱	۲۷	۸۱	۲۷	۸۱	۲۷	۶۴	ظرفیت مخازن سدهای بهره‌برداری شده
	۲۸	۴۹	۲۷	۴۹	۲۷	۴۹	۲۷	۴۹	۲۸	۴۵	حجم آب قابل تنظیم سالانه سدهای بهره‌برداری شده ملی، استانی و تغذیه مصنوعی
درصد	۲۸	۹۹.۸	۲۸	۹۹.۸	۲۴	۹۹.۹	۲۳	۹۹.۹	۱	۱۰۰.۰	سهم جمعیت تحت پوشش شبکه آب شهری
	۲۲	۷۰.۶	۲۴	۷۰.۱	۱۰	۷۸.۹	۱۵	۷۶.۲	۲۰	۷۵.۶	سهم جمعیت روستایی بالای ۲۰ خانوار بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم از کل جمعیت روستایی
	۲۸	۱.۲	۲۹	۳.۱	۲۹	۵.۰	۲۹	۵.۰	۲۹	۶.۱	سهم آب تولید شده سطحی

واحد اندازه گیری	۱۴۰۲		۱۴۰۱		۱۴۰۰		۱۳۹۹		۱۳۹۸		شاخص
	هکتار	میلیون تن	هکتار	میلیون تن	هکتار	میلیون تن	هکتار	میلیون تن	هکتار	میلیون تن	
مساحت شبکه های آبیاری و زهکشی احداث شده	۲۹	۱۸۶۰	۲۹	۱۸۶۰	۲۹	۱۸۶۰	۲۹	۱۸۶۰	۲۹	۱۸۶۰	
توزیع مصارف گاز طبیعی شرکت های گاز استانی	۲۹	۰.۸	۲۸	۰.۸	۲۸	۰.۷	۲۸	۰.۷	۲۷	۰.۷	
تعداد جایگاه های عرضه سوخت (CNG)	۲۸	۲۵	۲۸	۲۵	۲۸	۲۵	۲۸	۲۴	۲۸	۲۴	

منبع: وزارت نیرو

در مجموع، مسیر تحقق شعار سال در خراسان جنوبی بدون تحول در زیرساخت‌ها مسدود است. لازمه این تحول، تدوین یک برنامه جامع توسعه زیرساختی منطقه‌ای با رویکرد توسعه هدفمند است که بر اساس آن زیرساخت‌های کلیدی در بخش‌هایی از استان که دارای ظرفیت‌های معدنی، کشاورزی، انرژی یا نیروی انسانی هستند، اولویت‌بندی و اجرا شوند. همچنین جذب سرمایه‌گذاری عمومی و خصوصی برای توسعه زیرساخت‌ها باید از طریق ابزارهایی مانند مشارکت عمومی-خصوصی، اوراق زیرساخت، و صندوق‌های توسعه‌ای استانی تقویت شود. تجربه جهانی نشان داده است که سرمایه‌گذاری در زیرساخت، نه تنها خود ایجاد اشتغال می‌کند، بلکه با افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه‌های تولید، موتور اصلی رشد سرمایه‌گذاری پایدار در بخش‌های مولد خواهد بود.

فرار سرمایه و ناامنی اقتصادی

فرار سرمایه و ناامنی اقتصادی از جمله موانع جدی در مسیر تحقق سرمایه‌گذاری پایدار برای تولید در اقتصادهای در حال توسعه هستند. این پدیده زمانی رخ می‌دهد که سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی به دلایل گوناگون از جمله بی‌ثباتی اقتصادی، نااطمینانی‌های سیاسی، فساد ساختاری، نبود شفافیت در سیاست‌های اقتصادی، ضعف در حاکمیت قانون و نوسانات نرخ ارز، انگیزه‌ای برای نگهداری سرمایه خود در کشور نداشته و ترجیح می‌دهند منابع خود را به دارایی‌های امن‌تر در خارج از کشور منتقل کنند. چنین شرایطی نه تنها منجر به کاهش سرمایه‌گذاری مستقیم داخلی

و خارجی می‌شود، بلکه تولید، اشتغال، و رشد اقتصادی بلندمدت کشور را نیز تضعیف می‌کند. بر اساس گزارش بانک جهانی، خروج سرمایه از کشورهای با اقتصاد ناپایدار عمدتاً با کاهش سطح اعتماد عمومی و افزایش ریسک سرمایه‌گذاری همراه است، که به صورت زنجیروار موجب کاهش ورودی سرمایه و تضعیف بنیان‌های تولیدی می‌شود.

در بُعد نظری، نظریه ریسک اقتصادی سرمایه‌گذاری^۱ بیان می‌کند که سرمایه‌گذاران تصمیم‌گیری خود را نه صرفاً بر اساس نرخ بازده، بلکه بر مبنای نسبت بازده به ریسک انجام می‌دهند (مارکوویتز^۲، ۱۹۵۲). هنگامی که فضای اقتصادی کشور با ناامنی‌های ناشی از تحریم، نوسانات نرخ ارز، تغییرات غیرقابل پیش‌بینی سیاستی و فساد مواجه باشد، حتی پروژه‌های با نرخ بازده بالا نیز ممکن است از سوی سرمایه‌گذاران طرد شوند. تجربه کشورهایی مانند شیلی در دهه ۱۹۹۰، نمونه‌ای موفق از مدیریت پدیده فرار سرمایه را نشان می‌دهد. دولت شیلی با اجرای مجموعه‌ای از اصلاحات ساختاری از جمله تثبیت اقتصاد کلان، تقویت استقلال بانک مرکزی، اجرای سیاست‌های مالی انضباطی، و بهبود نظام حقوقی و قضایی، توانست جریان سرمایه را معکوس کرده و اعتماد سرمایه‌گذاران را بازیابد (کالگو و همکاران^۳، ۲۰۰۳). در همین راستا، کشورهایی مانند مالزی و اندونزی نیز با ایجاد نظام‌های کنترل سرمایه، ثبات سیاسی نسبی و تقویت نظارت بر جریان‌های مالی، موفق شدند محیطی با امنیت اقتصادی بالاتر برای سرمایه‌گذاری فراهم کنند.

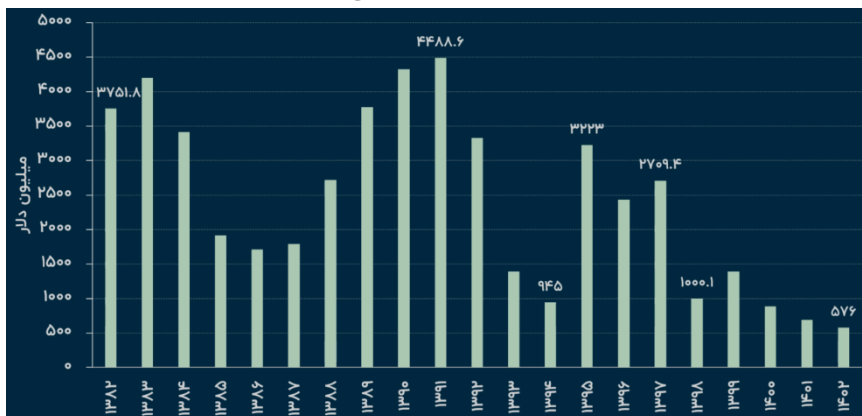
در مورد ایران، ناامنی اقتصادی ناشی از بی‌ثباتی در سیاست‌گذاری کلان، نوسانات شدید نرخ ارز، و نبود برنامه‌ریزی مالی شفاف، یکی از دلایل اصلی کاهش انگیزه برای سرمایه‌گذاری مولد است. روند خروج سرمایه طی سال‌های گذشته به‌ویژه در مقاطع تشدید تحریم‌ها و بحران‌های اقتصادی، با شدت بیشتری همراه بوده است. در چنین شرایطی، حتی سرمایه‌گذاران بومی نیز تمایلی به سرمایه‌گذاری بلندمدت نداشته و به سمت فعالیت‌های غیرمولد یا انتقال سرمایه به سایر استان‌های دارای شرایط بهتر

-
- 1 . Investment Risk Theory
  - 2 . Markowitz
  - 3 . Gallego et al

یا کشورها روی می‌آورند. بنابراین، بدون ایجاد یک چارچوب با ثبات، پیش‌بینی‌پذیر، و امن در سطح اقتصاد کلان و منطقه‌ای، تحقق شعار سال با موانع جدی مواجه خواهد بود. بطور نمونه، روند سرمایه‌گذاری خارجی در ایران از سال ۱۳۹۰ به‌طور چشمگیری به جز برخی از سال‌ها نزولی شده است؛ این افت عمدتاً به‌دلیل تشدید تحریم‌های بین‌المللی، به‌ویژه تحریم‌های ثانویه ایالات متحده و محدودیت‌های بانکی و مالی جهانی علیه ایران بوده است. طبق گزارش آنکتاد^۱ میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران که در سال ۲۰۱۲ (۱۳۹۱) حدود ۴۵ میلیارد دلار بود، در سال‌های بعد به کمتر از یک میلیارد دلار رسید. این روند نه تنها بیانگر افت تمایل سرمایه‌گذاران خارجی به ورود به بازار ایران است، بلکه گویای افزایش ریسک ادراک‌شده در فضای اقتصادی کشور، مشکلات در نقل و انتقال ارز، نبود زیرساخت‌های حقوقی و بیمه‌ای کافی برای سرمایه‌گذاران خارجی، و نبود شفافیت در سیاست‌های اقتصادی است. به‌ویژه پس از خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸، اغلب شرکت‌های بین‌المللی پروژه‌های خود در ایران را متوقف کردند، که این امر تا حدی سبب رکود سرمایه‌گذاری و در نتیجه افت تولید در بسیاری از بخش‌های کشور شد.

روند سرمایه‌گذاری خارجی در ایران

منبع: مرکز آمار ایران

رقابت‌پذیری پایین محصولات داخلی

رقابت‌پذیری پایین محصولات داخلی یکی از چالش‌های اساسی در مسیر تحقق شعار سال در ایران و به‌ویژه استان‌هایی مانند خراسان جنوبی است. این مسأله نه تنها مانع از رشد سهم کالاهای ایرانی در بازارهای بین‌المللی شده، بلکه حتی در بازار داخلی نیز باعث برتری نسبی کالاهای وارداتی (رسمی یا قاچاق) گردیده است. طبق دیدگاه مایکل پورتر^۱ در نظریه رقابت‌پذیری ملی، توان رقابتی کشورها وابسته به عواملی همچون بهره‌وری عوامل تولید، نوآوری، کیفیت زیرساخت‌ها، پویایی بنگاه‌ها و اثربخشی سیاست‌های صنعتی است. در ایران، بسیاری از این عوامل یا ضعیف هستند یا عملکرد یکپارچه‌ای ندارند. پایین بودن بهره‌وری نیروی کار، ضعف فناوری و ماشین‌آلات تولید، عدم انطباق با استانداردهای بین‌المللی، و محدودیت‌های دسترسی به مواد اولیه باکیفیت، از عوامل کاهش توان رقابت‌پذیری محصولات داخلی به‌شمار می‌روند.

مطالعات مقایسه‌ای نشان می‌دهد کشورهایی مانند ترکیه و مالزی با تمرکز بر ارتقای کیفیت محصول، برندسازی بین‌المللی، ارتقاء مهارت نیروی کار و سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه توانسته‌اند رقابت‌پذیری محصولات تولیدی خود را در بازارهای جهانی ارتقا دهند. برای نمونه، ترکیه با ارائه بسته‌های حمایتی برای صادرات، معافیت‌های مالیاتی، و ارتقای پیوسته استانداردهای تولید، توانسته است سهم خود در بازارهای اروپا و آسیا را افزایش دهد. همچنین مالزی با راه‌اندازی مناطق صنعتی فناورانه و تقویت تعامل میان دانشگاه و صنعت، نقش مهمی در افزایش کیفیت و ارزش‌افزوده کالاهای صادراتی خود ایفا کرده است (بانک جهانی، ۲۰۲۲).

در ایران اما، عدم تناسب کیفیت برخی محصولات با استانداردهای بازار جهانی، نبود بسته‌های جامع حمایت از تولید صادرات‌محور، نوسانات نرخ ارز و بی‌ثباتی اقتصادی، موانع متعددی برای رشد رقابت‌پذیری ایجاد کرده‌اند. استان خراسان جنوبی نیز از این قاعده مستثنی نیست؛ علی‌رغم ظرفیت‌هایی همچون تولید زعفران، عنب،

1. Michael Porter

فرآورده‌های معدنی، فرش و صنایع دستی، به دلیل فقدان بسته‌بندی مناسب، عدم تطبیق با ذائقه بازار هدف، نبود برند ملی یا بین‌المللی، و ناکارآمدی در زنجیره تأمین، اغلب محصولات این استان با قیمت پایین یا به صورت خام‌فروشی به بازارهای محدود صادر می‌شوند. نبود زیرساخت‌های لازم برای توسعه صادرات، ضعف در نظام بازاریابی بین‌المللی و نبود مشوق‌های کافی برای ارتقاء کیفیت محصولات، همگی موجب شده‌اند که مزیت‌های نسبی استان به مزیت رقابتی پایدار تبدیل نشود.

عدم هماهنگی بین نهادهای دولتی

عدم هماهنگی بین نهادهای دولتی یکی از چالش‌های ساختاری مهم در تحقق سیاست‌های کلان اقتصادی در ایران است. نبود یک رویکرد یکپارچه و هماهنگ میان نهادهای تصمیم‌گیر، ناظر، و اجرایی، موجب ایجاد تعارض در سیاست‌گذاری‌ها، تداخل وظایف، و اتلاف منابع می‌شود. این مسأله به‌ویژه در نظام اداری متمرکز و چندلایه ایران که دستگاه‌های مختلف بعضاً بدون در نظر گرفتن ارتباط عملکردی با یکدیگر اقدام می‌کنند، نمود جدی‌تری دارد. به‌عنوان نمونه، فرآیند صدور مجوزهای سرمایه‌گذاری، تخصیص زمین صنعتی، تأمین مالی، دریافت معافیت‌های مالیاتی و بیمه‌ای، و نظارت بر عملکرد واحدهای تولیدی، توسط نهادهای مختلفی انجام می‌شود که در اغلب موارد ضعف در وجود سامانه‌های مشترک، نظام ارجاع مشخص، و وحدت رویه اجرایی هستند.

از منظر نظری، نظریه حکمرانی هماهنگ^۱ تأکید دارد که کارایی نظام‌های اقتصادی زمانی افزایش می‌یابد که نهادهای دولتی در چارچوب شبکه‌ای منسجم و مبتنی بر تقسیم وظایف شفاف، اطلاعات مشترک و اهداف هم‌راستا فعالیت کنند (رودریک^۲، ۲۰۰۷). در غیاب چنین حکمرانی هماهنگ، هر نهاد صرفاً در پی تحقق شاخص‌های بخشی خود بوده و نتیجه آن، سیاست‌های متناقض و اقدامات جزیره‌ای است که در

1 . Coordinated Governance Theory

2 . Rodrik

نهایت منجر به سردرگمی فعالان اقتصادی و کاهش جذابیت برای سرمایه‌گذاری می‌شود.

تجربه کشور کره جنوبی نمونه بارزی از هماهنگی نهادی در حمایت از تولید و سرمایه‌گذاری است. این کشور در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ با ایجاد «شورای هماهنگی توسعه صنعتی»^۱ توانست کلیه نهادهای ذی‌ربط از وزارتخانه‌های صنعت، دارایی، آموزش، بانک‌های توسعه‌ای، و نهادهای منطقه‌ای را در فرآیند سیاست‌گذاری و اجرا به‌صورت هماهنگ درآورد. این شوراها نه تنها از تکرار فرآیندها جلوگیری کردند، بلکه از طریق ایجاد سامانه‌های مشترک داده‌محور، اجرای سیاست‌های جامع و هم‌راستا را ممکن ساختند (چانگ^۲، ۲۰۰۶). به همین ترتیب، کشورهایی نظیر مالزی، شیلی و سنگاپور نیز با ایجاد مراکز یکپارچه صدور مجوز توانستند فضای سرمایه‌گذاری را تسهیل و بوروکراسی را به حداقل برسانند.

در ایران، محدودیت وجود نهادهای میان‌بخشی و متولی واحد در مدیریت سرمایه‌گذاری باعث شده تصمیمات هر دستگاه، گاهی بدون لحاظ تأثیر آن بر سایر نهادها اتخاذ شود. این موضوع در استان‌های کم‌برخوردار مانند استان خراسان جنوبی نیز برقرار است. در فرآیند سرمایه‌گذاری در استان، فعالان اقتصادی ناگزیرند با ده‌ها نهاد مختلف تعامل کنند که هرکدام قوانین، سامانه‌ها و فرآیندهای جداگانه دارند. این مسئله موجب اتلاف زمان، افزایش هزینه مبادله، سردرگمی سرمایه‌گذاران، و بعضاً انصراف آنان از ادامه فعالیت می‌شود. علاوه بر این، ضعف وجود سامانه‌های مشترک بین دستگاه‌های دولتی و عدم شفافیت در وظایف نهادها، موجب رقابت‌های بی‌پایه، تعارض در اجرا، و افزایش فضای بی‌اعتمادی در میان بخش خصوصی گردیده است. در چنین شرایطی، یکی از پیش‌نیازهای اصلی موفقیت در تحقق شعار سال، طراحی سازوکارهای هماهنگ‌کننده بین نهادهای دولتی و تقویت ساختارهای فرابخشی است تا از تکرار و تضاد تصمیمات جلوگیری شده و مسیر سرمایه‌گذاری هموارتر شود.

- 1 . Industrial Development Coordination Council
- 2 . Chang

نبود حمایت هدفمند از صنایع پیشران

نبود حمایت هدفمند از صنایع پیشران یکی از چالش‌های بنیادی در مسیر تحقق سرمایه‌گذاری مؤثر برای تولید در ایران به‌ویژه در مناطق کمتر برخوردار مانند خراسان جنوبی به شمار می‌رود. صنایع پیشران به صناعی گفته می‌شود که دارای بیشترین پیوندهای پیشین و پسین در زنجیره ارزش، بیشترین توان اشتغال‌زایی، اثرگذاری بالا بر نوآوری و فناوری و بیشترین قدرت تحریک سایر بخش‌های اقتصاد هستند. در ادبیات توسعه صنعتی، تأکید شده است که رشد پایدار اقتصادی در بسیاری از کشورها از طریق شناسایی، تقویت و هدایت منابع به‌سوی این دسته از صنایع محقق شده است. با این حال، سیاست‌های حمایتی در ایران اغلب فاقد تمرکز و اولویت‌گذاری بوده و به جای هدایت هوشمند منابع به سمت صنایع پیشران، به‌صورت پراکنده، کوتاه‌مدت و گاه سیاسی‌محور عمل کرده‌اند.

بر اساس نظریات اقتصاد صنعتی نوین، از جمله نظریه حمایت هوشمند، که توسط اقتصاددانانی چون ها-جون چانگ و دنی رودریک^۱ مطرح شده، دولت‌ها باید با مداخله هدفمند و مبتنی بر شواهد، بخش‌هایی از اقتصاد را که دارای مزیت نسبی پویا هستند، مورد حمایت قرار دهند. این حمایت باید شامل ترکیبی از ابزارهای مالیاتی، تسهیلات ارزان، دسترسی به زیرساخت‌ها، حمایت فناورانه و کاهش موانع صادراتی باشد. همچنین تأکید می‌شود که این حمایت‌ها باید مشروط به بهره‌وری، نوآوری و توانایی رقابت‌پذیری در بازارهای جهانی باشند تا از رانت‌جویی و انحصار جلوگیری شود.

کشور ترکیه در برنامه‌های توسعه‌ای دهه ۲۰۰۰ خود، با شناسایی ۱۲ صنعت اولویت‌دار، اقدام به طراحی سیاست‌های هدفمند حمایتی کرد. این کشور با ایجاد سازمان توسعه صنایع پیشران و ارائه مشوق‌های خاص در قالب اعتبار مالیاتی، حمایت صادراتی و دسترسی به فناوری، توانست سهم این صنایع را در صادرات صنعتی به‌طور چشم‌گیری افزایش دهد. در کره جنوبی نیز حمایت از صنایع نیمه‌هادی، کشتی‌سازی و پتروشیمی با هدف‌گذاری دقیق و مستمر، منجر به ارتقاء جایگاه جهانی این کشور

1. Ha-Joon Chang & Dani Rodrik

شد؛ حمایتی که نه تنها مالی، بلکه مبتنی بر شبکه‌سازی فناورانه، تأمین زیرساخت و مدیریت زنجیره تأمین بود.

در ایران، به‌رغم شناسایی برخی از صنایع دارای مزیت همچون محصولات معدنی، صنایع تبدیلی کشاورزی، نساجی یا انرژی‌های تجدیدپذیر، سیاست‌های به دلیل وجود مشکلاتی مانند تحریم کارایی آن‌ها کاهش یافته است. در استان خراسان جنوبی، با وجود پتانسیل‌هایی نظیر فرآوری مواد معدنی (مانند زغال‌سنگ و طلا)، صنایع تبدیلی زرشک، عناب و زعفران، و نیز انرژی خورشیدی، به نظر می‌رسد سیاست حمایتی جامع، یکپارچه و بلندمدتی که بر پایه مطالعات زنجیره ارزش تدوین شده باشد (در عمل)، به اجرا درنیامده است. فقدان نهاد مشخص برای توسعه صنایع پیشران در سطح استان و عدم تخصیص منابع هدفمند به این حوزه‌ها، گاه‌ها موجب شده ظرفیت‌های بالفعل به فعلیت نرسند و فرصت‌های سرمایه‌گذاری از بین بروند. در چنین شرایطی، تحقق شعار سال نیازمند بازتعریف سیاست‌های صنعتی در سطح ملی و منطقه‌ای با رویکرد حمایتی دقیق، هدفمند و مشروط به بهره‌وری است. این امر می‌تواند از طریق ایجاد کارگروه‌های تخصصی تعیین اولویت‌های صنعتی، تدوین نقشه راه صنایع پیشران هر استان، و طراحی بسته‌های حمایتی متناسب با نیاز هر صنعت، عملیاتی شود.

ناترازی انرژی و کمبود، آب، برق و گاز

ناترازی انرژی و کمبود منابع حیاتی مانند آب، برق و گاز از چالش‌های جدی و رو به رشد در مسیر سرمایه‌گذاری برای تولید در ایران و به‌ویژه در مناطق نیمه‌خشک و خشک مانند خراسان جنوبی است. این ناترازی به معنای عدم توازن پایدار میان عرضه و تقاضا در حوزه حامل‌های انرژی و آب بوده و ریشه در ساختارهای ناکارآمد مصرف، الگوی رشد نامتوازن، قیمت‌گذاری غیرواقعی انرژی و ضعف در نوسازی زیرساخت‌های تولید و توزیع دارد. این وضعیت موجب شده تا بسیاری از سرمایه‌گذاران صنعتی و کشاورزی در استان‌هایی همچون خراسان جنوبی، به دلیل عدم اطمینان از تداوم دسترسی به منابع انرژی و آب، تمایل چندانی به تزریق سرمایه‌های خود نداشته

باشند. به‌ویژه در فصل‌های اوج مصرف، صنایع با قطعی گاز و برق مواجه شده و واحدهای تولیدی به‌ناچار تعطیل یا با ظرفیت حداقلی فعالیت می‌کنند.

در حقیقت، ناترازی منابع به‌ویژه انرژی و آب، در چارچوب نظریات اقتصاد منابع کمیاب قابل تحلیل است. بر اساس نظریات نئوکلاسیک، زمانی که قیمت‌ها از سطح واقعی پایین‌تر باشند (قیمت‌گذاری یارانه‌ای انرژی و آب)، انگیزه‌ای برای اصلاح الگوی مصرف و به‌کارگیری فناوری‌های بهره‌ور شکل نمی‌گیرد و در نهایت منجر به اتلاف منابع و تشدید ناترازی می‌شود (تیتنبرگ و لوئیس^۱، ۲۰۱۸). در همین راستا، مطالعات اقتصاد محیط‌زیست نیز بر اهمیت داخلی‌سازی هزینه‌های واقعی مصرف منابع طبیعی در تصمیمات اقتصادی تأکید می‌کنند. به عبارت دیگر، بدون اصلاح ساختار قیمت‌گذاری و بدون سرمایه‌گذاری در افزایش بهره‌وری، منابع استراتژیکی مانند آب و انرژی به‌طور مداوم با بحران مواجه خواهند بود.

در تجربه‌های جهانی، کشور اردن که در منطقه‌ای خشک و با محدودیت‌های شدید آبی قرار دارد، توانسته با توسعه فناوری‌های نوین مدیریت منابع آب مانند بازیافت فاضلاب، شیرین‌سازی آب شور و اصلاح الگوی کشت، نیاز آبی بخش تولیدی خود را تا حد قابل قبولی تأمین کند. همچنین، کشور آلمان که در برخی دوره‌ها با چالش‌های تراز انرژی مواجه بود، با توسعه نیروگاه‌های خورشیدی و بادی و اعمال تعرفه‌های شناور برق صنعتی در ساعات اوج مصرف، توانست از شدت ناترازی بکاهد. حتی در چین، تخصیص سهمیه‌های دقیق انرژی به صنایع و طراحی نظام امتیازدهی بر مبنای شدت انرژی مصرفی، نقش مهمی در متوازن‌سازی عرضه و تقاضا در بخش تولید ایفا کرده است (IEA، ۲۰۲۱).

کشور ایران یکی از کشورهای غنی از انرژی می‌باشد و می‌تواند از این ظرفیت در افزایش تولید استفاده نماید. اما موضوعی که وجود دارد این است که شدت مصرف انرژی در ایران بالا می‌باشد. در شرایطی که سیاست‌گذاران کلان کشور در سندهای بالادستی نظیر سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف بر کاهش شاخص شدت انرژی

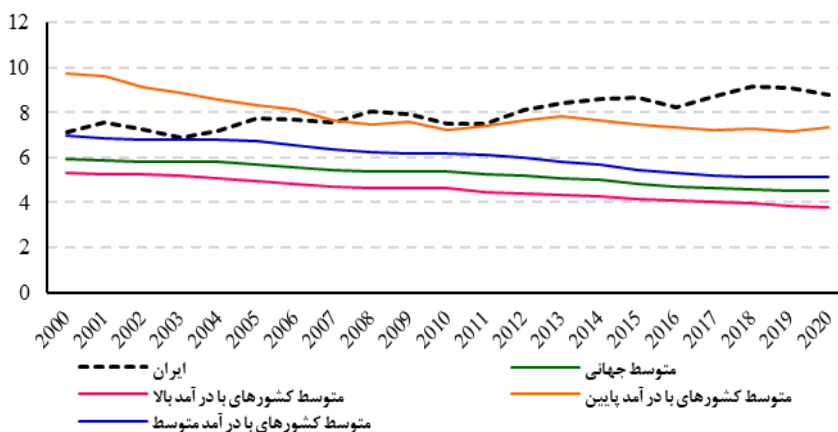
1. Tietenberg & Lewis

در کشور (به معنای صرفه‌جویی در انرژی مورد نیاز به منظور تولید یک واحد از تولید ناخالص ملی) تاکید کرده‌اند اما در عمل شاهد بی‌توجهی به این شاخص و افزایش آن هستیم.

در همین راستا و بر مبنای آمار موجود از تولید ناخالص داخلی و میزان مصرف کل انرژی کشور «معادل‌سازی با نفت خام» میزان شدت انرژی کشور در طول ۱۰ سال گذشته با حفظ روند نوسانی، رشد ۱۵ درصدی را تجربه کرده است. این در حالی‌ست که این شاخص در سایر کشورهای جهان با کاهش ۲۰ درصدی مواجه شده است. این موضوع نشان می‌دهد که در طول چندسال گذشته، نیاز کشور به انرژی برای تولید هر واحد کالا و خدمات بیشتر شده است.

شدت مصرف انرژی بر اساس داده‌های بانک جهانی

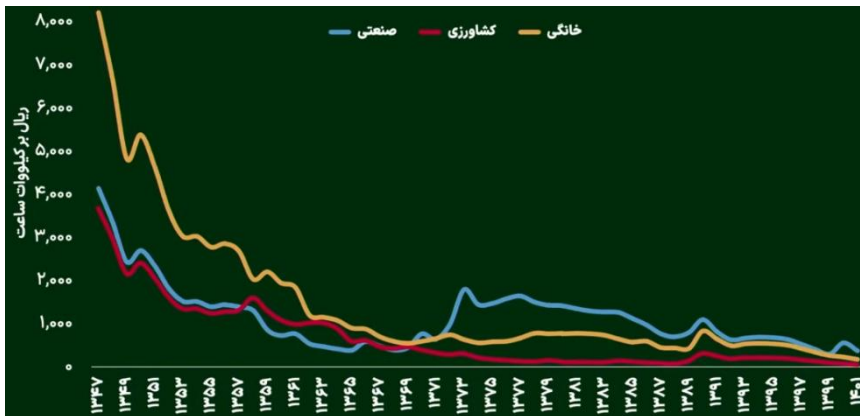

منبع: بانک جهانی

در حقیقت، در ایران، ساختار یارانه‌ای انرژی و قیمت‌گذاری تکلیفی گاز، آب و برق برای بخش تولیدی باعث شده که نه تنها بهره‌وری مصرف این منابع بسیار پایین باشد، بلکه سرمایه‌گذاری در حوزه‌های جدید انرژی (مانند خورشیدی و بادی) نیز صرفه اقتصادی نیابد. به عنوان مثال نمودار زیر قیمت نسبی برق را در سه بخش کشاورزی، صنعت و خانگی نشان می‌دهد.

قیمت نسبی برق در سه بخش کشاورزی، صنعت و خانگی

منبع: وزارت نیرو (به نقل از پایگاه فردای اقتصاد)

قیمت نسبی برق در سه بخش عمده اقتصادی کشور یعنی کشاورزی، صنعت و خانگی طی سال‌های اخیر روندی کاهشی داشته است، به گونه‌ای که با وجود افزایش اسمی تعرفه‌ها، به دلیل رشد تورم عمومی و افزایش هزینه‌های سایر نهاده‌ها، سهم واقعی هزینه برق در ساختار هزینه‌ای این بخش‌ها کاهش یافته است.

این مسئله که ناشی از تداوم سیاست‌های یارانه‌ای و سرکوب قیمتی انرژی است، موجب شده انگیزه‌ای برای ارتقای بهره‌وری مصرف برق، به‌ویژه در بخش‌هایی مانند کشاورزی سنتی و صنایع انرژی‌بر، شکل نگیرد. به‌طور خاص، در بخش کشاورزی، برق با تعرفه‌های بسیار پایین در اختیار بهره‌برداران قرار می‌گیرد و همین موضوع مانعی در مسیر توسعه سیستم‌های آبیاری بهینه و کاهش اتلاف انرژی شده است. در بخش صنعت نیز با وجود برخی سیاست‌های تفکیکی در تعرفه‌گذاری، بسیاری از واحدهای تولیدی هنوز برق را با نرخ‌هایی پایین‌تر از قیمت تمام‌شده دریافت می‌کنند که این موضوع نه تنها فشار مضاعفی بر شبکه ملی وارد کرده بلکه منابع بودجه‌ای دولت برای توسعه زیرساخت‌های برقی را نیز محدود ساخته است.

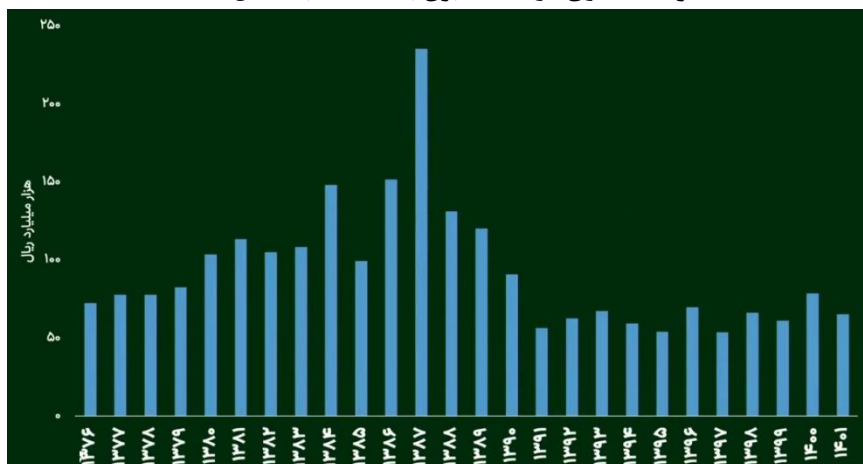
در ادامه این روند، کاهش قیمت نسبی برق در بخش‌های مختلف اقتصادی نه تنها موجب کاهش انگیزه مصرف‌کنندگان برای بهینه‌سازی مصرف شده، بلکه پیامدهای منفی گسترده‌ای نیز بر بخش تولید و عرضه انرژی به‌ویژه صنعت برق برجای گذاشته

است. مهم‌ترین اثر این وضعیت، کاهش شدید جذابیت سرمایه‌گذاری در صنعت برق، اعم از تولید، انتقال و توزیع است. به دلیل نبود امکان بازگشت مناسب سرمایه برای سرمایه‌گذاران خصوصی و حتی محدودیت منابع مالی دولت، توسعه نیروگاه‌ها، نوسازی زیرساخت‌های انتقال و احداث شبکه‌های هوشمند با موانع جدی مواجه شده است. این وضعیت منجر به کاهش حاشیه اطمینان شبکه، افزایش خاموشی‌ها در فصل‌های اوج مصرف، و در نهایت کاهش امنیت انرژی شده است.

گزارش‌های رسمی وزارت نیرو نیز نشان می‌دهد که فاصله بین ظرفیت اسمی تولید برق و تقاضای پیک در سال‌های اخیر به‌طور نگران‌کننده‌ای کاهش یافته و عمده علت آن، نبود سرمایه‌گذاری کافی در بخش تولید برق به‌ویژه توسط بخش خصوصی است؛ چرا که در غیاب قیمت‌گذاری اقتصادی و تضمین خرید برق با نرخ واقعی، پروژه‌های جدید صرفه اقتصادی لازم را ندارند. در نتیجه، این چرخه معیوب هم به تشدید بحران انرژی و هم به کاهش پایداری تولید در بخش‌های صنعتی و کشاورزی دامن می‌زند و به‌صورت غیرمستقیم مانعی بزرگ در مسیر تحقق سرمایه‌گذاری برای تولید محسوب می‌شود. نمودار زیر، میزان سرمایه‌گذاری در صنعت برق را نشان می‌دهد.

سرمایه‌گذاری در صنعت برق به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰

منبع: وزارت نیرو (به نقل از پایگاه فردای اقتصاد)

این مسئله به‌ویژه در خراسان جنوبی که در زمره استان‌های مستعد توسعه انرژی خورشیدی و دارای پتانسیل بالای بهره‌گیری از سیستم‌های نوین آبیاری است، نیز خود را نشان می‌دهد. به‌رغم ظرفیت بالا، بسیاری از طرح‌های صنعتی و کشاورزی در استان به دلیل عدم تخصیص انشعاب گاز یا محدودیت برق به بهره‌برداری نمی‌رسند یا با کاهش ظرفیت تولید مواجه هستند. حتی در برخی از نواحی صنعتی، نبود زیرساخت‌های لازم برای توزیع پایدار انرژی و آب باعث تأخیر یا توقف پروژه‌های سرمایه‌گذاری شده است.

همچنین، عدم برنامه‌ریزی آمایش‌محور در استقرار واحدهای تولیدی باعث شده که سرمایه‌گذاری در مناطقی صورت گیرد که ظرفیت تأمین آب و انرژی لازم را ندارند. به‌عبارت دیگر، بدون ارزیابی دقیق ظرفیت منابع، طرح‌های تولیدی به مرحله اجرا می‌رسند و سپس با بحران تأمین انرژی مواجه می‌شوند. این مسئله نه‌تنها موجب فرار سرمایه‌گذار، بلکه اتلاف منابع ملی و استهلاک اعتماد عمومی به سیاست‌گذاری توسعه‌ای را نیز به‌دنبال دارد.

البته، باید تأکید کرد که مشکلات صنعت آب و انرژی‌ها نظیر برق صرفاً محدود به حوزه تولید یا عرضه اولیه نیست، بلکه زنجیره انتقال و توزیع نیز با چالش‌های جدی روبه‌رو است که مستقیماً بر کیفیت خدمات و پایداری شبکه تأثیر می‌گذارد. زیرساخت‌های فرسوده انتقال برق، به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته و محروم مانند برخی از مناطق استان خراسان جنوبی، منجر به افزایش تلفات شبکه، قطعی‌های مکرر و کاهش راندمان توزیع شده است. همچنین کمبود سرمایه‌گذاری در توسعه خطوط جدید، تقویت پست‌های برق و هوشمندسازی شبکه، موجب شده که توان پاسخ‌گویی به نیازهای جدید صنعتی و کشاورزی، به‌ویژه در شهرک‌های صنعتی نوپا یا کانون‌های تولیدی تازه‌تأسیس، به‌شدت محدود باشد.

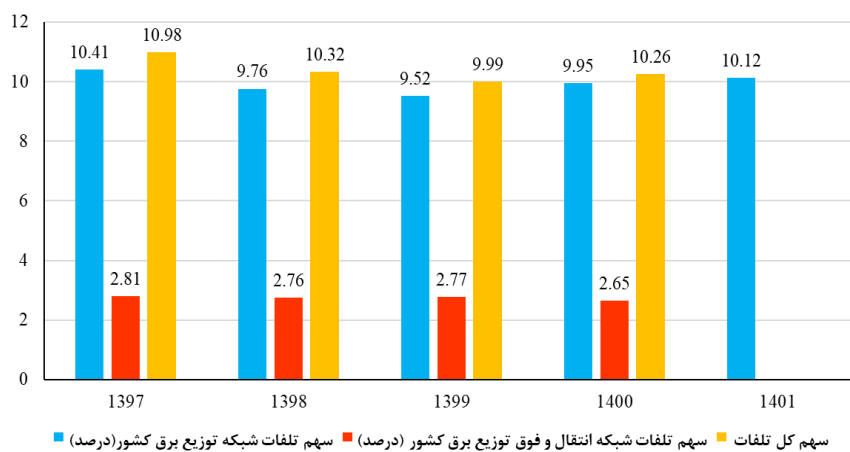
از سوی دیگر، بخش توزیع برق به‌دلیل ساختار تعرفه‌ای غیراقتصادی، با عدم توان مالی برای تعمیرات، توسعه خدمات و نوسازی تجهیزات مواجه است. این در حالی است که در الگوی‌های موفق جهانی، تقویت شبکه‌های توزیع و ایجاد ساختارهای

هوشمند، نقش کلیدی در ارتقای بهره‌وری انرژی، کاهش اتلاف و ایجاد جذابیت برای سرمایه‌گذاران ایفا می‌کند. نمودار زیر، سهم تلفات برق در شبکه توزیع و انتقال را نشان می‌دهد. همانطور که مشخص است تقریباً ۱۰ درصد از تولیدات برق کشور، قبل از مصرف در نتیجه انتقال و توزیع اتلاف می‌شود. اطلاعات مربوط به سهم تلفات برق در شبکه توزیع و انتقال کشور در نمودار بعدی قابل مشاهده است.

سهم تلفات برق در شبکه توزیع و انتقال کشور

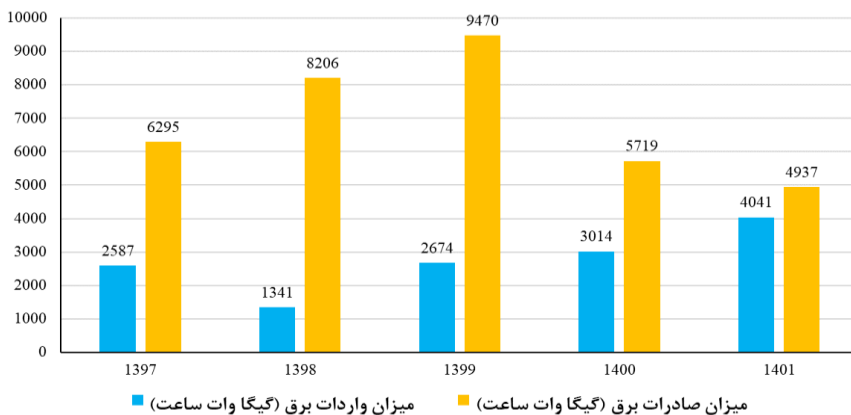
منبع: وزارت نیرو

کلیه این عوامل، از قیمت‌گذاری غیراقتصادی برق تا فرسودگی شبکه‌های توزیع و ناکارآمدی زیرساخت‌های انتقال، در مجموع موجب کاهش توان تولید مازاد قابل اتکا برای صادرات شده است. در شرایطی که بسیاری از کشورهای منطقه، نظیر عراق، افغانستان، پاکستان و حتی کشورهای حوزه قفقاز بازارهای بالقوه‌ای برای صادرات برق ایران محسوب می‌شوند، نبود ظرفیت پایدار و قابل اطمینان، ایران را از بهره‌برداری کامل از این مزیت محروم ساخته است. در سال‌های اخیر، به‌ویژه در بازه‌های پیک مصرف، نه‌تنها صادرات برق کاهش یافته بلکه ایران در برخی مقاطع ناچار به واردات برق از کشورهای همسایه از جمله ترکمنستان و آذربایجان شده است؛ امری که برخلاف سیاست‌های توسعه تولید ملی و تقویت تراز ارزی، به خروج ارز از کشور منجر شده است. کاهش صادرات برق به دلیل نبود ظرفیت پایدار و ناتوانی در

حفظ کیفیت شبکه، به‌ویژه در استان‌های مرزی مانند خراسان جنوبی که ظرفیت تبدیل به هاب انرژی شرق کشور را دارند، باعث از دست رفتن فرصت‌های درآمدی قابل توجهی شده است. این در حالی است که کشورهایی نظیر ترکیه، با سرمایه‌گذاری در تولید برق تجدیدپذیر و ایجاد زیرساخت‌های صادراتی قوی، نه تنها بازارهای داخلی خود را تأمین کرده‌اند، بلکه از طریق صادرات برق، درآمد ارزی پایداری نیز به دست آورده‌اند. نمودار زیر میزان صادرات و واردات برق کشور را نشان می‌دهد.

میزان صادرات و واردات برق کشور

منبع: وزارت نیرو

بنابراین، راهبرد بلندمدت برای رفع این چالش، مستلزم حرکت به سمت اصلاح نظام قیمت‌گذاری، توسعه زیرساخت‌های انرژی تجدیدپذیر، اعمال محدودیت مصرف در صنایع پرمصرف، هدایت سرمایه‌گذاری‌ها به مناطق دارای ظرفیت منابع، و ارتقای بهره‌وری مصرف در واحدهای تولیدی است. همچنین، طراحی نظام‌های تخصیص منابع مبتنی بر داده‌های آمایش سرزمین و تقویت همکاری بین‌بخشی در مدیریت آب و انرژی، از الزامات اساسی تحقق سرمایه‌گذاری پایدار برای تولید در استان‌هایی چون خراسان جنوبی محسوب می‌شود.

بی‌ثباتی در سیاست‌های ارزی

بی‌ثباتی در سیاست‌های ارزی یکی از مهم‌ترین موانع پیش روی سرمایه‌گذاری تولیدمحور در ایران است. نوسانات مکرر نرخ ارز و نبود چارچوب سیاستی پایدار و قابل پیش‌بینی، منجر به افزایش ریسک سرمایه‌گذاری، کاهش انگیزه فعالان اقتصادی برای ورود به پروژه‌های بلندمدت تولیدی و همچنین دشواری در برنامه‌ریزی مالی برای واردات ماشین‌آلات، مواد اولیه و تأمین مالی ارزی شده است. در اقتصادهای نوظهور، بی‌ثباتی ارزی نه تنها هزینه‌های مبادله را افزایش می‌دهد، بلکه باعث می‌شود چشم‌انداز بازگشت سرمایه برای سرمایه‌گذار مبهم و ناپایدار گردد، که نتیجه آن خروج سرمایه، یا جهت‌گیری سرمایه‌ها به سمت بازارهای غیرمولد و سوداگری است. مهمترین دلایل جهش نرخ ارز را می‌توان در قالب جدول زیر خلاصه کرد:

دلایل اصلی تغییرات نرخ ارز

سال یا دوره	روند	دلایل اصلی تغییرات نرخ ارز
۱۳۳۲-۱۳۵۰	ثابت	نظام نرخ ثابت، کنترل ارزی سختگیرانه، اقتصاد با ثبات و تورم پایین.
۱۳۵۰-۱۳۵۶	کاهش جزئی	تقویت ریال به دلیل افزایش شدید درآمد نفتی پس از شوک نفتی ۱۹۷۳.
۱۳۵۷	افزایش	انقلاب اسلامی، فرار سرمایه و نااطمینانی سیاسی.
۱۳۵۸-۱۳۶۷	افزایش	جنگ، کاهش صادرات نفت، نظام چندنرخ، کسری بودجه دولت.
۱۳۶۸-۱۳۷۲	تدریجی	بازسازی بعد از جنگ، شروع سیاست‌های تعدیل اقتصادی، رشد واردات.
۱۳۷۳-۱۳۷۴	شدید	بحران ارزی ۱۳۷۴، جهش تورم، تک‌نرخ‌سازی ناموفق، فشار بازار آزاد.
۱۳۷۵-۱۳۸۶	ثبات نسبی	سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز (۱۳۸۱)، ورود سرمایه نفتی، مدیریت بانک مرکزی.
۱۳۸۷-۱۳۹۰	آرام	رشد واردات، افزایش نقدینگی، اما همچنان کنترل شده با مداخله دولت.
۱۳۹۱	جهش شدید	تحریم نفتی و بانکی، کاهش ارز قابل دسترس، آغاز بحران ارزی جدی.

سال یا دوره	روند	دلایل اصلی تغییرات نرخ ارز
۱۳۹۶-۱۳۹۲	ثبات نسبی	برجام، افزایش صادرات نفت، تزریق ارز به بازار، امید به بهبود اقتصادی.
۱۳۹۷	جهش شدید	خروج آمریکا از برجام، کاهش شدید درآمد ارزی، رشد انتظارات تورمی.
۱۳۹۸-۱۳۹۹	ادامه افزایش	ادامه تحریم، بحران کرونا، افت صادرات غیرنفتی و کاهش عرضه ارز.
۱۴۰۰	ملایم	کسری بودجه شدید، تداوم تحریم، رشد پایه پولی و تورم بالا.
۱۴۰۱	جهش	حذف ارز ترجیحی، شوک کالاهای اساسی، نااطمینانی در سیاست اقتصادی.
۱۴۰۲	نوسان	کنترل نسبی توسط سیاست‌های مالی و امنیتی، اما بدون اصلاح ساختاری ارزی.
۱۴۰۳ و سه ماهه اول ۱۴۰۴	افزایش	تشدید تنش‌های ژئوپلیتیکی در منطقه (مانند جنگ منطقه و ۱۲ روزه)، کاهش درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت به دلیل تحریم‌ها، و رشد انتظارات تورمی و غیره

منبع: یافته‌های محقق

کشورهایی چون مصر و اندونزی با اجرای نظام‌های مدیریت شناور ارز و همچنین راه‌اندازی بازار ارز منعطف و شفاف، توانسته‌اند بخشی از بی‌ثباتی‌های ارزی را کنترل و سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی را به حضور فعال‌تر در بخش تولید ترغیب کنند. برای مثال، مصر پس از آزادسازی کنترل‌شده ارز در سال ۲۰۱۶ و تأسیس بازار رسمی ارز با دخالت محدود بانک مرکزی، توانست ظرف دو سال جذب سرمایه‌گذاری خارجی را به‌طور محسوسی افزایش دهد.

در استان خراسان جنوبی، بی‌ثباتی ارزی به‌شدت بر صنایع وابسته به واردات ماشین‌آلات یا مواد اولیه اثر منفی گذاشته است. بنگاه‌های تولیدی، به‌ویژه در بخش‌هایی مانند صنایع تبدیلی کشاورزی، معدن و حتی صادرات فرامرزی به افغانستان، با مشکلات عمده‌ای نظیر عدم قطعیت در نرخ تسعیر، تأخیر در تخصیص ارز نیمایی، اختلاف زیاد بین نرخ رسمی و آزاد، و نبود ابزارهای پوشش ریسک ارز مواجه‌اند. این وضعیت باعث شده بخشی از تولیدکنندگان یا صادرکنندگان از بازار

خارج یا فعالیت خود را محدود کنند. نبود سیاست‌های ارزی پایدار و ابزارهای مالی پوششی، مانند قراردادهای آتی ارزی یا پوشش بیمه‌ای نوسانات، بر میزان جذب سرمایه در استان و توان رقابتی آن در بازارهای منطقه‌ای تأثیر منفی گذاشته است. در نتیجه، شکل‌گیری سرمایه‌گذاری پایدار برای تولید در استان با موانع جدی مواجه شده که نیازمند بازنگری در نظام سیاست‌گذاری ارزی کشور است.

کمبود آمار و داده‌های شفاف اقتصادی

کمبود آمار و داده‌های شفاف اقتصادی، یکی از معضلات ریشه‌ای و ساختاری در نظام اقتصادی ایران است که نه تنها فرآیند سیاست‌گذاری را با خطا و ناکارآمدی مواجه می‌سازد، بلکه به شدت بر محیط سرمایه‌گذاری نیز اثر منفی می‌گذارد. در اقتصادهای مدرن، داده به عنوان «سرمایه اطلاعاتی» شناخته می‌شود که همچون زیرساخت‌های فیزیکی، بستر شکل‌گیری تصمیم‌های اقتصادی را فراهم می‌کند. در غیاب داده‌های دقیق، بهنگام، و قابل اعتماد، سرمایه‌گذاران قادر به برآورد دقیق ریسک، ارزیابی بازده، یا طراحی مدل‌های مالی مناسب نخواهند بود و در نتیجه، تمایلی به ورود به پروژه‌های تولیدی نخواهند داشت. این مسئله در ایران، به‌ویژه با نبود یکپارچگی آماری بین دستگاه‌ها، عدم دسترسی عمومی به داده‌های بخش خصوصی، تأخیر در انتشار داده‌های کلیدی مانند حساب‌های ملی یا داده‌های بهره‌وری، و بعضاً تناقض در داده‌های منتشرشده، به یک مانع جدی برای جذب سرمایه‌گذاری تبدیل شده است.

از منظر نظری، اهمیت شفافیت اطلاعاتی در قالب نظریه‌های اقتصاد اطلاعات، به‌ویژه آثار جوزف استیگلیتز و جرج آکرلوف، مورد توجه قرار گرفته است. این نظریه‌ها تأکید می‌کنند که در شرایط «عدم تقارن اطلاعات»^۱ بازیگران اقتصادی نمی‌توانند تصمیمات کارآمد اتخاذ کنند؛ چراکه ریسک‌های پنهان و اطلاعات ناقص، باعث می‌شود سرمایه‌گذاری به سوی پروژه‌هایی با ریسک بالا یا سود پایین هدایت شود، یا اینکه به کلی از ورود سرمایه‌گذار جلوگیری شود. در نتیجه، اقتصاد با پدیده‌هایی مانند

1 . Information Asymmetry

«کژگزینی»^۱ و «کژمنشی»^۲ مواجه می‌شود که کارایی کل سیستم اقتصادی را کاهش می‌دهد.

همچنین، مطالعات تطبیقی نشان می‌دهند که کشورهای موفق در جذب سرمایه‌گذاری، نهادهای قوی برای تولید و انتشار داده‌های اقتصادی ایجاد کرده‌اند. به‌عنوان نمونه، در کشور سنگاپور، «اداره آمار سنگاپور» مسئولیت ارائه مداوم داده‌های دقیق، تفکیکی، و با فرمت قابل استفاده برای تحلیل‌های اقتصادی را دارد. این داده‌ها شامل اطلاعاتی درباره تولید ناخالص داخلی، شاخص‌های صنعت و خدمات، سرمایه‌گذاری خارجی، و بازار کار هستند و به‌صورت ماهانه، فصلی و سالانه به‌روزرسانی می‌شوند. در شیلی نیز، با ایجاد نهادهای مستقلی مانند «مرکز مطالعات بهره‌وری و هزینه‌ها»، اطلاعات دقیق بخشی و منطقه‌ای تولید می‌شود که برای تصمیم‌گیری‌های دولتی و خصوصی بسیار حیاتی است. این داده‌ها، به سرمایه‌گذاران این امکان را می‌دهند که تحلیل هزینه-فایده پروژه‌ها را در محیطی کم‌ریسک‌تر انجام دهند. در هند، سامانه‌هایی مانند IndiaStat و Invest India، به‌عنوان داشبوردهای داده‌محور، نه تنها داده‌های اقتصادی را به‌صورت آنلاین و رایگان در اختیار سرمایه‌گذاران می‌گذارند، بلکه تحلیل‌هایی از مزیت‌های نسبی هر ایالت، بازار هدف، و اولویت‌های تولیدی نیز ارائه می‌کنند. همچنین در کشورهای شرق آسیا مانند کره جنوبی، پلتفرم‌هایی مانند KOSIS^۳ مدل‌هایی پیشرفته از توزیع داده‌ها را پیاده‌سازی کرده‌اند که در آن دولت و بخش خصوصی از اطلاعات هماهنگ و یکپارچه استفاده می‌کنند.

در ایران، علی‌رغم وجود نهادهایی همچون مرکز آمار ایران و بانک مرکزی، داده‌های ارائه‌شده عموماً دارای تأخیر زمانی، فقدان تفکیک منطقه‌ای مناسب، و ناسازگاری بین‌نهادی هستند. به‌عنوان مثال، داده‌های منتشره از سوی دستگاه‌های مختلف مانند مرکز آمار ایران، بانک مرکزی، وزارت صمت و گمرک، در موارد متعددی با یکدیگر

1 . Adverse Selection

2 . Moral Hazard

3 . Korean Statistical Information Service

هم‌خوانی ندارند و این مسأله تحلیل اقتصادی دقیق را دشوار می‌سازد. در نتیجه، فضای تصمیم‌گیری برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، مبهم و پرریسک می‌ماند و برنامه‌ریزی بلندمدت، به‌ویژه در بخش تولید، آسیب می‌بیند.

در استان خراسان جنوبی، با وجود اینکه شاخص "فقدان یا شفاف نبودن آمار و اطلاعات مورد نیاز برای فعالیت اقتصادی" منتشر شده توسط اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (نمودار زیر) گویای این است که وضعیت استان از کشور مطلوب‌تر است، با این وجود این مشکل در استان نیز وجود دارد. کمبود داده‌های آماری بخش محور و شهرستان محور، نبود داده‌های دقیق درباره نرخ بازده سرمایه در رشته فعالیت‌های مختلف، عدم وجود داده‌های به‌روز از ظرفیت‌های بالقوه توسعه‌ای در بخش‌هایی مانند کشاورزی، معدن و صنایع تبدیلی، و فقدان سامانه‌های اطلاعاتی برای تحلیل زنجیره ارزش محصولات، از جمله چالش‌های کلیدی هستند که باعث شده سرمایه‌گذاری در استان به‌صورت محدود، پراکنده و بعضاً غیربازده باشد. همچنین، نبود داشبوردهای اقتصادی به‌روز و قابل اتکا در سطح استانداری یا دستگاه‌های اجرایی استان، موجب شده است که بسیاری از طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای بدون پشتوانه تحلیلی قوی و درک واقع‌بینانه از وضعیت اقتصادی و ظرفیت‌های منطقه‌ای تدوین و اجرا شوند؛ این مسئله منجر به هدررفت منابع، تکرار طرح‌های ناموفق و کاهش اثربخشی برنامه‌ها شده است. نبود اطلاعات دقیق و شفاف، همچنین مانعی جدی برای جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی به‌شمار می‌رود، چرا که تصمیم‌گیری اقتصادی بدون داده‌های معتبر با ریسک بالایی همراه است. در این راستا، راهکارهایی همچون ایجاد مرکز داده‌های منطقه‌ای با دسترسی عمومی، طراحی پنجره واحد اطلاعات اقتصادی با مشارکت فعال بخش خصوصی و نهادهای دانشگاهی، و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و ترسیم دقیق مزیت‌های رقابتی منطقه، می‌تواند زیرساختی مؤثر برای تصمیم‌گیری آگاهانه، تسهیل فرآیند سرمایه‌گذاری و ارتقای شفافیت اقتصادی در استان فراهم کند. نمودار زیر شاخص «فقدان یا شفاف نبودن آمار و اطلاعات مورد نیاز برای فعالیت اقتصادی» را به‌روشنی نشان می‌دهد.

سرمایه‌گذاری در تولید به‌ویژه در صنایع کوچک و متوسط، با ریسک بالا، بازدهی کم و جذابیت پایین برای سرمایه‌گذاران مواجه خواهد شد. این واقعیت در نظام‌های اقتصادی متکی به تولید با بهره‌وری پایین، شکاف فزاینده‌ای میان ظرفیت‌های بالقوه و عملکرد بالفعل ایجاد کرده و موجب می‌شود کشورها به حاشیه زنجیره ارزش جهانی رانده شوند.

از منظر نظری، نظریه‌های رشد درون‌زا به‌ویژه چارچوب مفهومی ارائه‌شده توسط پل رومر در سال ۱۹۹۰، بر اهمیت نقش دانش، نوآوری، تحقیق و سرمایه انسانی به‌عنوان محرک‌های اصلی رشد اقتصادی پایدار تأکید دارند. برخلاف نظریه‌های رشد برون‌زا که فناوری را عاملی خارج از سیستم اقتصادی و متأثر از پیشرفت‌های مستقل علمی می‌دانند، رومر فناوری را حاصل تصمیمات درون‌زا در اقتصاد معرفی می‌کند؛ به‌عبارتی، میزان سرمایه‌گذاری در آموزش، زیرساخت‌های دانشی، حمایت از نوآوری، و ایجاد نهادهای یادگیرنده، مستقیماً تعیین‌کننده مسیر رشد فناوری و به‌تبع آن رشد اقتصادی بلندمدت است (رومر، ۱۹۹۰). در ادامه این رویکرد، استیگلیتز و گرینوالد^۱ (۲۰۱۴) با دیدگاهی نهادی‌تر، ضعف‌های ساختاری بازار آزاد در حمایت از فناوری‌های نو و صنایع در حال رشد را برجسته می‌کنند. به‌زعم آنان، به دلیل اطلاعات ناقص، شکست بازار، و ناتوانی بنگاه‌ها در جذب کامل منافع ناشی از نوآوری، دخالت دولت در قالب سیاست‌های صنعتی هوشمند، حمایت هدفمند از صنایع نوپا، و ایجاد بسترهای یادگیری فناورانه اجتناب‌ناپذیر است. این مداخله نباید صرفاً حمایتی و رانتی باشد، بلکه باید با هدف ارتقای قابلیت فناورانه، یادگیری سازمانی و رقابت‌پذیری جهانی طراحی شود. در سطح کاربردی، گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۲۰ نشان داده است که بین سطح دیجیتالی‌سازی در صنایع کشورهای در حال توسعه و میزان جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. به‌عبارت دیگر، کشورهایی که زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، قابلیت‌های هوشمند تولید، و اکوسیستم نوآوری قوی‌تری دارند، نه تنها بهره‌وری و کیفیت تولید داخلی‌شان افزایش می‌یابد، بلکه برای سرمایه‌گذاران خارجی نیز جذاب‌تر می‌شوند؛ چراکه ریسک

1 . Stiglitz & Greenwald

سرمایه‌گذاری کاهش یافته و امکان دسترسی به زنجیره‌های ارزش جهانی بیشتر فراهم می‌شود. این یافته‌ها، ضرورت سرمایه‌گذاری در فناوری‌های نوین را نه صرفاً به‌عنوان یک ابزار مدرن‌سازی، بلکه به‌مثابه پیشران اساسی جذب سرمایه و تقویت بنیان‌های تولید ملی در عصر اقتصاد دیجیتال برجسته می‌سازد.

مطالعات تطبیقی نیز نشان می‌دهند کشورهایی که به‌صورت نظام‌مند و برنامه‌ریزی‌شده به توسعه فناوری‌های نوین در ساختار تولیدی خود پرداخته‌اند، توانسته‌اند بهره‌وری، رقابت‌پذیری و سرمایه‌گذاری را به‌طرز چشمگیری ارتقا دهند. برای نمونه، کره جنوبی از اوایل دهه ۱۹۹۰ با اجرای طرح «ابتکار کارخانه هوشمند» گامی بلند در دیجیتالی‌سازی صنایع کوچک و متوسط (SMEs) برداشت. این برنامه با حمایت مستقیم دولت و نهادهایی چون مرکز بهره‌وری کره بیش از ۳۰ هزار بنگاه تولیدی را به فناوری‌هایی همچون اینترنت اشیاء، سامانه‌های مدیریت تولید هوشمند، و پردازش داده‌های آنی مجهز کرد. نتیجه این تحول فناورانه، افزایش میانگین بهره‌وری تا ۳۰ درصد، کاهش هزینه‌های تولید تا ۱۵ درصد، و همچنین بهبود چشمگیر کیفیت و زمان تحویل محصولات بود (گزارش مرکز بهره‌وری کره، ۲۰۲۲). این موفقیت حاصل مجموعه‌ای از سیاست‌های مکمل شامل ارائه کمک‌های بلاعوض به واحدهای تولیدی برای خرید فناوری، تخفیف‌های مالیاتی برای هزینه‌های تحقیق و توسعه، خدمات مشاوره‌ای فناورانه، و تسهیل انتقال تکنولوژی از شرکت‌های بزرگ به SME ها بود.

در چین نیز، سیاست کلان «ساخت چین ۲۰۲۵» بر ارتقاء فناوری در ۱۰ صنعت راهبردی تمرکز داشت، از جمله این صنایع می‌توان تجهیزات اتوماسیون، فناوری اطلاعات پیشرفته، هوافضا، بیوتکنولوژی، رباتیک صنعتی و خودروهای انرژی پاک را نام برد. دولت چین از طریق یارانه‌های تحقیقاتی، وام‌های کم‌بهره، مناطق نوآوری ویژه، و مکانیزم‌هایی برای بومی‌سازی فناوری‌های وارداتی، زیرساخت لازم برای رشد تولید فناورانه را فراهم ساخت؛ به‌گونه‌ای که نه‌تنها اتکای این کشور به واردات کاهش یافت، بلکه صادرات محصولات با فناوری بالا نیز رشد چشمگیری یافت (گزارش وزارت صنایع و فناوری اطلاعات، ۲۰۲۰). این اقدامات ضمن افزایش دسترسی تولیدکنندگان

به فناوری، سرمایه‌گذاری را از طریق کاهش ریسک، افزایش بازدهی و بهبود شفافیت محیط کسب‌وکار تقویت کرد و کشور را به یک مقصد جذاب برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی بدل ساخت.

شاخص جهانی دانش^۱ (GKI) که حاصل همکاری مشترک برنامه توسعه سازمان ملل متحد (UNDP) و بنیاد تحقیقات و توسعه مالزی (MBRF) است و در آن ۱۳۳ کشور در هفت حوزه کلیدی شامل آموزش پیش‌دانشگاهی، آموزش فنی و حرفه‌ای، آموزش عالی، تحقیق و نوآوری، فناوری اطلاعات و ارتباطات، اقتصاد و محیط توانمندساز ارزیابی می‌شوند، نشان می‌دهد که کشور سوئیس در سال ۲۰۲۳ در صدر این فهرست قرار گرفته است و پس از آن فنلاند، سوئد و هلند قرار گرفتند. امارات متحده عربی با رتبه ۲۶ در سطح جهان، جایگاه برتر خود را در میان کشورهای عربی حفظ کرد. رتبه ایران در این سال برابر ۹۸ بوده است. هدف GKI ارائه تحلیلی جامع از روندهای دانش، برجسته کردن نقاط ضعف مرتبط با همه‌گیری و پیشنهاد مسیریابی برای بهبود، به ویژه با تأکید بر نقش فناوری، یادگیری و نوآوری در تغییر شکل جامعه است.

همچنین، شاخص جهانی نوآوری^۲ (GII)، که توسط سازمان جهانی مالکیت فکری منتشر می‌شود، یکی از معتبرترین ابزارهای سنجش عملکرد کشورها در زمینه نوآوری است و در قالب هفت حوزه اصلی شامل نهادها، سرمایه انسانی و پژوهش، زیرساخت‌ها، پیچیدگی بازار، پیچیدگی کسب‌وکار، خروجی‌های دانش و فناوری، و خروجی‌های خلاقانه، وضعیت نوآوری کشورها را ارزیابی می‌کند. طبق گزارش سال ۲۰۲۴، ایران در این شاخص جایگاهی ترکیبی دارد. ایران در ورودی‌های نوآوری رتبه ۸۵ را کسب کرده که نسبت به سال گذشته بهبود یافته، اما همچنان نسبت به خروجی‌های نوآوری در وضعیت ضعیف‌تری قرار دارد. به‌ویژه در برخی زیرشاخص‌ها مانند پیچیدگی بازار (رتبه ۱۷)، خروجی‌های دانش و فناوری (رتبه ۴۹)، خروجی‌های خلاقانه (رتبه ۵۲) و سرمایه انسانی و پژوهش (رتبه ۶۴) عملکرد نسبتاً مطلوب‌تری داشته، در حالی که

1 . Global Knowledge Index

2 . Global Innovation Index

در مؤسسات (رتبه ۱۳۳)، پیچیدگی کسب و کار (رتبه ۱۱۰) و زیرساخت‌ها (رتبه ۹۵) با چالش‌های جدی مواجه است. همچنین کاهش ۹.۵ درصدی در انتشار مقالات علمی و ۰.۶ درصدی در سرمایه‌گذاری تحقیق و توسعه، در کنار رشد ۲.۳ درصدی در ثبت اختراعات بین‌المللی، تصویری چندلایه از وضعیت نوآوری در کشور ترسیم می‌کند. به‌رغم این وضعیت، ایران فرصت‌هایی مانند بهبود صادرات خدمات ICT و توسعه کالاهای خلاقانه را در اختیار دارد که در صورت تمرکز هدفمند بر تقویت پیوندهای بین دانشگاه و صنعت و بهبود محیط نهادی، می‌تواند موجب ارتقای جایگاه کشور در شاخص‌های جهانی نوآوری شود. نمودار زیر خلاصه‌ای از وضعیت کشور در این شاخص را نشان می‌دهد.

وضعیت ایران در شاخص نوآوری جهانی

منبع: سازمان جهانی مالکیت فکری

در این راستا می‌توان وضعیت استان‌های کشور را بر اساس شرکت‌های دانش بنیان نیز بررسی نمود. آمار مربوط به به سهم استان‌های کشور از تعداد شرکت‌های دانش‌بنیان حکایت از آن دارد که تهران با دارا بودن بیش از ۴۲۴۶ هزار شرکت دانش‌بنیان، سهم ۵۱.۲ درصدی از کل شرکت‌های دانش‌بنیان را دارد. این سهم تا اندازه‌ای است که دو استان پس از تهران نظیر اصفهان (۷۶۲ شرکت) و خراسان

رضوی (۴۵۷ شرکت) سهم ۱۵ درصدی دارند که فاصله زیادی با تهران دارند. اما این موضوع پایان ماجرا نیست، چنانکه سهم چهار استان انتهایی جدول یعنی استان‌های کهگیلویه و بویراحمد (۱۳ شرکت)، ایلام (۲۲ شرکت)، لرستان (۳۲ شرکت) و سیستان و بلوچستان (۳۲ شرکت) در مجموع به ۱۰۰ شرکت نیز نمی‌رسد و علی‌رغم دارا بودن ظرفیت‌های سرزمینی در حوزه‌های مختلف و مرتبط تنها حدود یک درصد از تعداد شرکت‌های دانش‌بنیان سهم دارند.

از این رو باید توجه داشت که در راستای توانمندسازی شرکت‌های دانش‌بنیان و همچنین تسهیل ورود و تبدیل ایده‌های نوآورانه و همچنین تجاری‌سازی آن، جدا از فراهم آوردن زمینه‌های تسهیلات بانکی یا معافیت‌های مالیاتی، موارد دیگری نظیر لزوم توزیع متناسب جغرافیایی شرکت‌های دانش‌بنیان و ایجاد تعادل بین حوزه‌های مختلف آن با تقویت مشارکت شرکت‌های دانش‌بنیان استانی در فعالیتهای اقتصادی براساس مزیت‌های بالفعل و بالقوه آمایش سرزمینی موضوع بسیار مهمی است. به عبارتی، تمرکز بیش از ۵۰ درصدی شرکت‌های دانش‌بنیان در تهران بیش از آنکه به مزیت‌های بالقوه این استان تکیه داشته باشد به میراث تمرکزگرایی ساختار اداری و فراهم بودن امکانات فنی، مالی و قانونی در این استان برمی‌گردد. کما اینکه استان‌های دارای مزیت سرزمینی اما دور از مرکز، سهم چندانی از شرکت‌های دانش‌بنیان خصوصا شرکت‌های مرتبط با ظرفیت‌های آن استان ندارند. وضعیت استان خراسان جنوبی نسبت به بسیاری از استان‌ها بدتر است و از نظر تعداد شرکت دانش‌بنیان در رتبه ۲۵ (با سهم ۰.۵۳ درصدی از کل شرکت‌ها و سهم ۰.۴ درصدی از درآمدهای شرکت‌های دانش‌بنیان کشور) قرار دارد. در ادامه وضعیت شرکت‌های دانش‌بنیان استان‌های مختلف، قابل مشاهده است.

گزارش عملکرد شرکت های دانش بنیان کشور به تفکیک استان ها (میلیارد تومان) - سال ۱۴۰۱

استان	تعداد شرکت‌ها	درآمد	دارایی	ضمانت‌نامه	وام	تعداد کارکنان
تهران	۴۲۴۶	۲۰۸,۵۹۸	۲۵۸,۴۸۳	۴۶,۰۰۲	۵۲,۲۹۰	۱۵۰,۳۷۰
اصفهان	۷۶۲	۲۵,۰۳۰	۲۶,۹۸۷	۸,۳۸۵	۱۰,۲۴۶	۱۶,۲۳۶
خراسان رضوی	۴۵۷	۱۱,۱۱۰	۱۴,۹۵۴	۴,۲۷۵	۵,۶۱۵	۱۱,۱۱۸
البرز	۳۸۸	۳۴,۲۵۸	۵۱,۰۴۷	۷,۸۳۹	۱۴,۰۴۹	۲۴,۰۱۸
فارس	۲۹۱	۶,۳۹۰	۱۳,۶۸۸	۷,۵۵۶	۴,۰۷۲	۵,۵۷۵
آذربایجان شرقی	۲۸۱	۲۵,۰۹۷	۲۱,۰۵۰	۳,۲۵۵	۹,۵۸۳	۱۰,۷۹۲
یزد	۱۴۴	۲,۸۴۶	۳,۹۱۹	۷۹۹	۱,۲۳۷	۲,۰۷۴
قزوین	۱۳۵	۱۸,۴۶۴	۲۱,۶۱۱	۳,۱۲۴	۸,۳۹۳	۶,۷۸۶
قم	۱۳۲	۳,۱۳۴	۳,۲۹۵	۲۸۳	۱,۰۲۹	۲,۳۴۱
مرکزی	۱۲۳	۱۲,۹۷۸	۲۳,۰۷۳	۵,۱۰۸	۵,۷۱۰	۷,۱۳۳
مازندران	۱۲۱	۵,۸۰۸	۳,۸۳۸	۹۵۹	۱,۶۰۶	۳,۳۱۱
خوزستان	۱۱۸	۲۰,۰۷۲	۴۴,۵۳۹	۵,۹۰۹	۲,۰۱۶	۴,۸۷۹
زنجان	۹۵	۹,۷۰۷	۱۶,۶۵۹	۳,۸۳۵	۴,۴۳۵	۳,۶۸۲
سمنان	۹۲	۸,۱۶۱	۱۳,۳۵۷	۱,۹۶۸	۴,۲۵۲	۳,۹۰۹
آذربایجان غربی	۸۵	۴۶۶	۲,۴۱۱	۷۷	۱,۰۲۰	۴۵۱
کرمانشاه	۸۲	۶۴۶	۱,۱۰۷	۲۳۷	۳۹۷	۹۷۹
گیلان	۸۲	۵,۸۴۹	۶,۸۶۷	۱۹۷	۲,۳۴۸	۲,۷۶۶
همدان	۷۰	۱,۹۹۱	۲,۷۴۲	۲۵۱	۱,۰۴۹	۲,۵۸۷
کرمان	۶۸	۳,۸۸۰	۱۱,۰۵۰	۳۶۷	۱۱,۴۲۹	۱,۵۵۶
گلستان	۵۹	۴۶۰	۷۳۲	۱۶	۳۱۶	۳۰۶
چهارمحال و بختیاری	۵۶	۴۱۶	۹۱۳	۴۲	۱۴۸	۷۳۷
هرمزگان	۵۶	۱,۲۳۹	۱,۰۲۸	۱۸۳	۴۴	۷۷۸
کردستان	۵۴	۱۳۰	۱۶۶	۴	۵۲	۳۶۵
خراسان جنوبی	۴۵	۱,۳۲۷	۲,۳۶۰	۲۴۱	۹۱۷	۶۰۷
بوشهر	۴۴	۱,۹۳۷	۷,۸۵۸	۴۰۱	۲۶۱	۶۹۹
اردبیل	۴۲	۱۵۸	۲۳۲	۹۶	۹۳	۲۸۴
خراسان شمالی	۳۳	۳۹۱	۷۲۰	۸۵	۴۹۳	۷۲۷
سیستان و بلوچستان	۳۲	۱۰	۲۴	۸	۶	۵۲
لرستان	۳۲	۲۱۲	۷۱۳	۳	۲۴۷	۳۴۹
ایلام	۲۲	۱۱	۳۶	۳	۵	۲۷
کهگیلویه و بویراحمد	۱۳	۴۹۶	۶۷۲	۵	۴۸۱	۷۳۵
۸۲۶۰	۴۱۱,۲۷۴	۵۵۶,۱۳۱	۱۰۱,۵۱۲	۱۴۳,۸۴۰	۲۶۶,۲۲۹	

منبع: گزارش زیست‌بوم شرکت‌های دانش‌بنیان-معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری

جدول مقایسه سهم استان های مختلف از عملکرد اقتصاد دانش بنیان کل کشور به تفکیک استانی

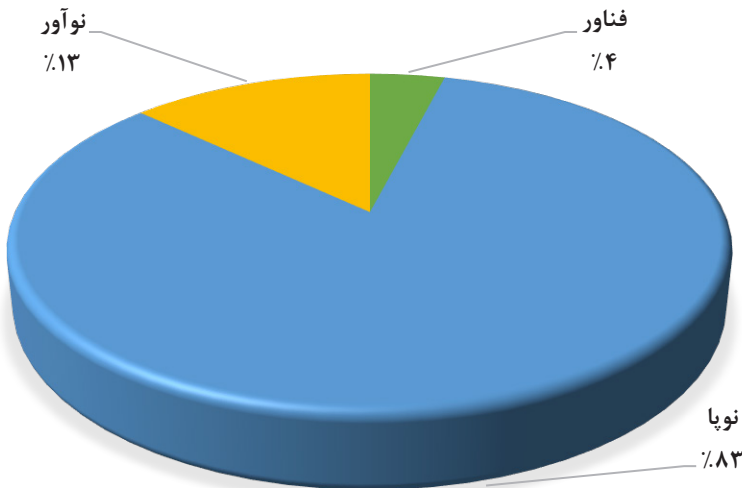
استان شرکت‌ها	دارایی	درآمد	ضمانت‌نامه	وام	کارکنان
تهران	۴۵.۹۹%	۴۷.۵۶%	۴۴.۸۴%	۳۶.۰۱%	۵۶.۰۲%
اصفهان	۴.۶۹%	۶.۳۵%	۸.۷۲%	۷.۰۱%	۶.۱۷%
خراسان رضوی	۲.۶۱%	۲.۷۱%	۴.۲۵%	۳.۹۵%	۴.۰۱%
البرز	۹.۳۵%	۷.۹۴%	۷.۵۹%	۹.۸۷%	۸.۹۳%
فارس	۲.۷۱%	۱.۶۳%	۷.۵۳%	۲.۸۵%	۲.۰۹%
آذربایجان شرقی	۳.۰۹%	۶.۱۱%	۳.۲۵%	۶.۶۹%	۴.۰۷%
یزد	۲.۲۸%	۳.۰۲%	۰.۸۷%	۱.۰۶%	۱.۳۳%
قزوین	۳.۶۵%	۴.۵۷%	۳.۰۸%	۵.۹۲%	۲.۶۳%
قم	۰.۵۲%	۰.۷۶%	۰.۲۸%	۰.۷۲%	۰.۸۷%
مازندران	۰.۷۴%	۱.۴۲%	۰.۹۴%	۱.۱۲%	۱.۲۵%
مرکزی	۳.۵۴%	۲.۵۸%	۵.۰۲%	۳.۶۲%	۲.۳۳%
خوزستان	۷.۲۰%	۴.۷۸%	۵.۶۶%	۱.۲۸%	۱.۷۷%
زنجان	۳.۹۶%	۴.۰۱%	۳.۹۳%	۳.۳۸%	۱.۶۲%
سمنان	۱.۹۸%	۱.۹۷%	۱.۸۹%	۲.۹۸%	۱.۵۰%
آذربایجان غربی	۰.۲۶%	۰.۱۱%	۰.۰۸%	۰.۷۱%	۰.۱۷%
گیلان	۱.۳۱%	۱.۴۳%	۰.۲۰%	۱.۶۵%	۱.۰۴%
کرمانشاه	۰.۱۱%	۰.۰۷%	۰.۰۲%	۰.۲۱%	۰.۳۰%
کرمان	۱.۵۳%	۰.۹۶%	۰.۴۴%	۷.۹۶%	۰.۶۴%
همدان	۰.۵۰%	۰.۴۸%	۰.۲۵%	۰.۷۳%	۰.۹۷%
چهارمحال و بختیاری	۰.۲۱%	۰.۲۰%	۰.۰۹%	۰.۱۵%	۰.۳۳%
گلستان	۰.۱۵%	۰.۱۱%	۰.۰۲%	۰.۲۲%	۰.۱۱%
هرمزگان	۰.۲۹%	۰.۱۸%	۰.۲۶%	۰.۰۴%	۰.۲۹%
کردستان	۰.۰۲%	۰.۰۳%	۰.۰۰%	۰.۰۴%	۰.۱۴%
بوشهر	۲.۴۶%	۰.۴۸%	۰.۴۰%	۰.۲۰%	۰.۳۳%
خراسان جنوبی	۰.۴۰%	۰.۲۶%	۰.۱۹%	۰.۷۳%	۰.۲۸%
اردبیل	۰.۰۴%	۰.۰۴%	۰.۰۹%	۰.۰۶%	۰.۱۱%
لرستان	۰.۱۱%	۰.۰۵%	۰.۰۰%	۰.۱۷%	۰.۱۲%
خراسان شمالی	۰.۱۱%	۰.۰۹%	۰.۰۸%	۰.۳۴%	۰.۲۶%
سیستان و بلوچستان	۰.۰۰%	۰.۰۰%	۰.۰۱%	۰.۰۰%	۰.۰۲%
ایلام	۰.۰۱%	۰.۰۰%	۰.۰۰%	۰.۰۰%	۰.۰۱%
کهگیلویه و بویراحمد	۰.۱۷%	۰.۱۲%	۰.۰۱%	۰.۳۳%	۰.۲۸%

منبع: گزارش زیست بوم شرکت‌های دانش بنیان - معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری

بررسی آمارهای مربوط به شرکت های دانش بنیان استان تا شش ماهه اول سال ۱۴۰۳ نشان می دهد که فقط ۴ درصد از این شرکت‌ها در دسته «فناور» قرار دارند که به بلوغ کامل رسیده و تولید تجاری با حداقل ۱۰ نیروی کار و سهم فروش حداقل ۵۰ درصد دارند. این سهم بسیار کم نسبت به استانداردهای جهانی و حتی میانگین کشوری، وضعیت توسعه فناوری در استان را در سطح پایین و ناپایدار نشان می‌دهد. در مقابل، بیشترین سهم متعلق به شرکت‌های «نوپا» با ۸۳ درصد است؛ یعنی اکثریت قریب به اتفاق شرکت‌های دانش‌بنیان استان در مرحله اولیه و آزمایشگاهی فعالیت می‌کنند که هنوز به مرحله تولید تجاری نرسیده‌اند و درآمد عملیاتی آنها کمتر از ۵۰ میلیارد تومان است. همچنین ۱۳ درصد شرکت‌ها در دسته «نوآور» قرار دارند که به بلوغ نسبی رسیده و تولید تجاری دارند، اما سهم فروش کمتر از ۵۰ درصد و نیروی کار بر اساس نیاز دارند. شکل زیر فراوانی انواع مجوز دانش بنیان استان را تا شش ماهه اول ۱۴۰۳ نشان می دهد.

فراوانی انواع مجوز دانش بنیان استان _ تا شش ماهه اول ۱۴۰۳

منبع: پارک علم و فناوری استان

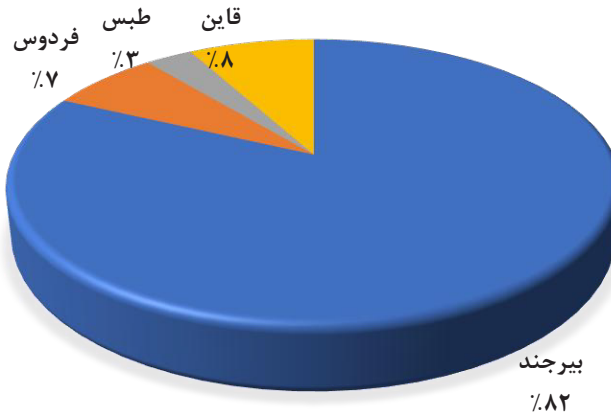

این توزیع درصدی نشان می‌دهد که زیست‌بوم فناوری و نوآوری در خراسان جنوبی بیشتر در مرحله شکل‌گیری و توسعه اولیه است. این امر می‌تواند ناشی از ضعف در زیرساخت‌های فناورانه، محدودیت در جذب سرمایه و نیروی متخصص، و نیز نبود حمایت‌های هدفمند برای تسریع رشد شرکت‌ها باشد. تجربه کشورهای موفق نشان می‌دهد که برای رسیدن به توسعه پایدار فناوری، لازم است سهم شرکت‌های فناوری و نوآور افزایش یابد تا چرخه نوآوری کامل شود و زمینه تجاری‌سازی محصولات دانش‌بنیان به شکل مؤثری فراهم گردد. در استان خراسان جنوبی، تمرکز بر تقویت ظرفیت‌های رشد و بلوغ شرکت‌های «نوپا» به سمت «نوآور» و «فناور» می‌تواند نقطه کلیدی برای بهبود وضعیت اقتصادی و توسعه فناوری در منطقه باشد. به عبارت دیگر، این آمار نمایانگر ضرورت تدوین سیاست‌های حمایت‌گرانه، تسهیل‌گرانه و فراهم آوردن بسترهای لازم جهت تبدیل ایده‌های نوپا به شرکت‌های تولیدکننده با ظرفیت‌های بالا است.

همانطور که پیش‌تر اشاره شد بیشتر شرکت‌های دانش‌بنیان استان هنوز در ابتدای مسیر توسعه فناوری و کسب و کار هستند و به بلوغ نرسیده‌اند. این موضوع در کنار داده‌های مربوط به پراکندگی جغرافیایی این شرکت‌ها در سطح استان، تصویر واضح‌تری از چالش‌های پیش روی اکوسیستم نوآوری و فناوری خراسان جنوبی ارائه می‌دهد. بر اساس گزارش‌های شش ماهه اول سال ۱۴۰۳، تمرکز بسیار بالایی از این شرکت‌ها در مرکز استان یعنی شهرستان بیرجند وجود دارد؛ به گونه‌ای که حدود ۸۲ درصد از شرکت‌های دانش‌بنیان استان در این شهرستان مستقر هستند، در حالی که سایر شهرستان‌ها مانند فردوس، قاین و طبس به ترتیب تنها ۷، ۸ و ۳ درصد از این سهم را به خود اختصاص داده‌اند. این نابرابری فضایی شدید میان شهرستان‌های استان، بیانگر تمرکز امکانات، زیرساخت‌ها، منابع مالی و تخصص‌های فناورانه در بیرجند است.

فراوانی انواع مجوز دانش بنیان استان _ تا شش ماهه اول ۱۴۰۳

منبع: پارک علم و فناوری استان

تمرکز اکثریت شرکت‌های دانش‌بنیان در بیرجند باعث می‌شود که شهرستان‌های دیگر از مزایای شبکه‌های ارتباطی، خدمات حمایتی، مشاوره‌های تخصصی و سرمایه‌گذاری‌ها دور بمانند و به همین دلیل بسیاری از استعدادها و نوآوران سرمایه‌های انسانی در این مناطق یا بدون حمایت کافی باقی بمانند یا به مرکز استان مهاجرت کنند. چنین شرایطی نه تنها موجب شکل‌گیری یک الگوی نابرابر توسعه فناوری در استان می‌شود، بلکه باعث می‌شود ظرفیت‌های بالقوه شهرستان‌ها به هدر رفته و شکاف اقتصادی و فناوری میان مناطق مرکزی و پیرامونی افزایش یابد. علاوه بر این، فقدان زیرساخت‌های مناسب، نبود دسترسی به خدمات مالی تخصصی، ضعف در آموزش‌های مرتبط با فناوری و محدودیت در شبکه‌سازی از جمله موانع مهمی است که مانع رشد و بلوغ شرکت‌های دانش‌بنیان در شهرستان‌های کم‌توسعه‌تر می‌شود.

تجربه کشورهای توسعه یافته، به‌ویژه کشورهای پیشرو در حوزه نوآوری، نشان می‌دهد که توزیع متوازن شرکت‌های فناوری و دانش‌بنیان در سطح استان‌ها و مناطق مختلف از طریق ایجاد پارک‌های علم و فناوری، مراکز رشد تخصصی، تسهیل دسترسی به منابع مالی و حمایت‌های دولتی و غیردولتی، می‌تواند موجب تقویت اکوسیستم نوآوری شود. به عنوان مثال، آلمان با توسعه خوشه‌های فناوری و صنایع نوآور در

مناطق مختلف خود، توانسته است شکاف‌های جغرافیایی را کاهش داده و رشد اقتصادی متوازن‌تری را تجربه کند. کره جنوبی نیز با برنامه‌ریزی‌های استراتژیک منطقه‌ای و ایجاد مراکز نوآوری در استان‌های مختلف، موفق به گسترش فناوری و افزایش بهره‌وری شرکت‌های دانش‌بنیان در سطح کشور شده است.

در خراسان جنوبی نیز، با وجود ظرفیت‌های بالقوه در شهرستان‌های آن، عدم وجود حمایت‌های مالی و زیرساخت‌های فناورانه و حمایت‌های تخصصی کافی باعث شده که این مناطق نتوانند جایگاه مناسبی در اکوسیستم نوآوری استان پیدا کنند. یکی از عوامل مهم این ناکامی، ضعف در هماهنگی میان نهادهای محلی، مراکز آموزشی و بخش خصوصی است که می‌تواند با ایجاد پل ارتباطی قوی‌تر میان این بخش‌ها و تعریف پروژه‌های مشترک فناوری، موجب رشد بیشتر شرکت‌های دانش‌بنیان در شهرستان‌های کمتر توسعه‌یافته شود. علاوه بر این، نبود دسترسی آسان به سرمایه‌گذاری‌های مخاطره‌آمیز (VC)، کمبود خدمات مشاوره‌ای تخصصی و فقدان برنامه‌های آموزشی کاربردی در حوزه فناوری، از دیگر موانع جدی پیش روی رشد شرکت‌های فناور در این مناطق است.

همچنین، برنامه‌ریزی‌های استراتژیک می‌تواند با شناسایی فرصت‌های بومی و تقویت نوآوری‌های متناسب با ظرفیت‌های محلی، زمینه را برای بلوغ بیشتر شرکت‌های نوپا فراهم کند. به طور مشخص، ایجاد مراکز نوآوری منطقه‌ای که تمرکز آنها روی فناوری‌های بومی و رفع نیازهای خاص مناطق مختلف استان باشد، می‌تواند باعث پایداری بیشتر این شرکت‌ها و افزایش سهم شرکت‌های نوآور و فناور در سطح استان شود. به این ترتیب، نه تنها میزان اشتغال تخصصی و دانش‌بنیان افزایش می‌یابد، بلکه میزان بهره‌وری و سهم فروش این شرکت‌ها نیز ارتقاء می‌یابد که به تقویت اقتصاد فناوری استان منجر می‌شود. از سوی دیگر، سیاست‌های حمایتی باید به گونه‌ای تنظیم شود که علاوه بر افزایش تعداد شرکت‌ها، کیفیت فعالیت‌ها و میزان بلوغ آنها نیز ارتقاء یابد. این موضوع مستلزم افزایش تخصیص منابع مالی به شرکت‌های فناور، به ویژه در شهرستان‌های کم‌توسعه‌تر، فراهم کردن بسترهای لازم برای همکاری‌های

بین‌المللی، و جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی است. بدون توجه به این موارد، تمرکز فعلی شرکت‌های دانش‌بنیان در بیرجند می‌تواند به شکل‌گیری یک مرکز فناوری محدود منجر شود که ظرفیت تأثیرگذاری بر رشد اقتصادی کل استان را کاهش می‌دهد. در نهایت، باید توجه داشت که نابرابری فضایی در توسعه فناوری علاوه بر تأثیر منفی بر رشد اقتصادی و توزیع فرصت‌ها، می‌تواند منجر به افزایش مهاجرت نیروهای متخصص از شهرستان‌های محروم به مرکز استان یا حتی خارج از استان شود که خود به کاهش سرمایه انسانی و پویایی فناوری در مناطق پیرامونی منجر خواهد شد. لذا اتخاذ رویکردهای سیاستی منطقه‌ای، تقویت زیرساخت‌های فناوریانه، بهبود خدمات آموزشی و توسعه سرمایه‌گذاری هدفمند، از مهم‌ترین ضرورت‌هایی است که می‌تواند به افزایش سهم شرکت‌های دانش‌بنیان نوآور و فناور در شهرستان‌های استان خراسان جنوبی بیانجامد و روند توسعه متوازن فناوری در استان را تضمین کند.

در همین راستا و بر اساس آنچه اشاره شد، می‌توان اقتصاد دانش‌بنیان را در چهار حوزه اساسی بررسی کرد که هر یک نقش کلیدی در شکل‌گیری و توسعه این نوع اقتصاد دارند و به‌طور مستقیم بر میزان موفقیت و پایداری سرمایه‌گذاری‌های فناوریانه تأثیرگذارند. این چهار حوزه عبارت‌اند از: مؤلفه‌های نهادی و سیاستی، آموزش و سرمایه انسانی، زیرساخت‌های فناوری و نوآوری به همراه فرآیندهای انتقال دانش، و در نهایت فعالیت‌های نوآورانه و بازار. توجه دقیق و هماهنگ به هر یک از این بخش‌ها، به عنوان پایه‌های اکوسیستم دانش‌بنیان، می‌تواند زمینه‌ساز رشد پایدار، افزایش بهره‌وری و توسعه فناوری‌های نوین در کشور باشد. در ادامه به بررسی تفصیلی مشکلات موجود در هر یک از این ابعاد کلیدی و راهکارهای برون رفت از این چالش‌ها پرداخته می‌شود تا بتوان چشم‌اندازی روشن‌تر از فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌روی اقتصاد دانش‌بنیان ارائه داد.

۱. مؤلفه نهادی و سیاستی

ابعاد نهادی و سیاستی، پایه و اساس شکل‌گیری و تداوم اقتصاد دانش‌بنیان را تشکیل می‌دهند. این مؤلفه شامل مجموعه قوانین، مقررات و نهادهای دولتی مرتبط، سیاست‌های حمایتی و پلتفرم‌های حکمرانی می‌شود که چارچوب و بستر فعالیتهای دانش‌بنیان را تعیین می‌کنند. وجود قوانین روشن و سازوکارهای حمایتی متناسب، مانند تسهیلات مالی، حمایت‌های مالیاتی، تسهیل ثبت اختراعات، و پشتیبانی از توسعه فناوری‌های نوین، به شکل‌گیری محیطی امن و انگیزشی برای نوآوری کمک می‌کند. همچنین، نهادهای دولتی و مؤسسات تخصصی نقش کلیدی در هماهنگی فعالیت‌ها، تسهیل همکاری میان بخش‌های خصوصی، دانشگاهی و دولتی، و رصد پیشرفت‌ها ایفا می‌کنند. نبود شفافیت قانونی یا عدم ثبات در سیاست‌ها، باعث کاهش اعتماد فعالان اقتصادی و سرمایه‌گذاران به حوزه دانش‌بنیان می‌شود و به عقب‌ماندگی این بخش منجر خواهد شد. در کشورهای پیشرفته، وجود نهادهای مستقل و کارآمد برای حمایت از نوآوری و حکمرانی هوشمند فناوری، به توسعه مستمر اکوسیستم دانش‌بنیان کمک کرده است.

مشکلات و راهکارهای مربوط به بخش نهادی و سیاستی

چالش	شرح تخصصی چالش	راهکار تخصصی و قابل اجرا
۱. پراکندگی نهادهای متولی و ضعف حکمرانی هماهنگ	عدم انسجام کافی میان پارک علم و فناوری، دانشگاه‌ها، اتاق بازرگانی، اداره کل صمت، جهاد دانشگاهی و غیره	تأسیس «شورای هماهنگی نهادهای نوآوری استان» زیر نظر استانداری برای سیاست‌گذاری، پایش و هم‌افزایی نهادها
۲. عدم حضور کارآمد نهادهای پشتیبان در مناطق غیرمرکز استان	تمرکز بیشتر خدمات حمایتی در بیرجند و کمبود نهادهای پشتیبان در سایر شهرها	توسعه دفاتر پارک علم و فناوری در شهرهای اقماری و ارائه خدمات تسهیل‌گری، مشاوره حقوقی، ثبت اختراع و تجاری‌سازی در سطح شهرستان‌ها

چالش	شرح تخصصی چالش	راهکار تخصصی و قابل اجرا
۳. عدم کارایی کافی مقررات تسهیل‌گر برای کسب و کارهای فناورانه (به‌ویژه در حوزه مالیاتی و مجوزدهی)	شرکت‌های دانش‌بنیان با روند طولانی مجوزدهی، ثبت محصول، و دریافت معافیت‌های مالیاتی مواجه‌اند (به عنوان مثال اکثر طرح‌های دانش‌بنیان به صورت ایده هستند که در ارائه تضامین بانک برای دریافت تسهیلات با مشکل مواجه هستند).	آسیب شناسی و احصاء چالش‌های مربوط به قوانین و مقررات محل یا کند کننده شروع کسب و کارهای دانش بنیان
۴. ضعف در ارزیابی و پایش اثربخشی سیاست‌های حمایتی	شاخص مناسبی و کارایی برای سنجش عملکرد سیاست‌های حمایتی در حوزه دانش بنیان در سطح استان وجود ندارد	طراحی «داشبورد پایش عملکرد سیاست‌های دانش‌بنیان استان» با شاخص‌هایی مانند جذب سرمایه، اشتغال فناور، صادرات، ثبت اختراع و انتقال فناوری
۵. عدم تخصیص پایدار بودجه به پروژه‌های اقتصاد دانش‌بنیان مناطق محروم	ناپایداری در بودجه‌های استانی و عدم پیش‌بینی ردیف مشخص برای توسعه نوآوری	پیشنهاد درج ردیف بودجه اختصاصی برای توسعه اقتصاد دانش‌بنیان استان‌های کم برخوردار در لایحه بودجه استان با پیگیری شورای برنامه‌ریزی استان
۶. ضعف در قانون‌گذاری محلی متناسب با اکوسیستم نوآوری استان	نبود ظرفیت تخصصی در تدوین آیین‌نامه‌ها و مقررات استانی برای حمایت از اقتصاد نوآورانه	ایجاد کمیته مشورتی «حقوق نوآوری و اقتصاد دانش‌بنیان» در شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی با حضور حقوق‌دانان و نمایندگان شرکت‌های فناور

منبع: یافته‌های محقق

۲. آموزش و سرمایه انسانی

سرمایه انسانی با کیفیت، از مهم‌ترین عوامل موفقیت اقتصاد دانش‌بنیان به شمار می‌رود. آموزش تخصصی و مهارتی، نقش حیاتی در تأمین نیروی کار توانمند و خلاق ایفا می‌کند. دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی به عنوان کانون‌های تولید دانش و مهارت، باید ضمن ارائه برنامه‌های آموزشی به‌روز و مرتبط با نیازهای بازار، به تربیت نیروی انسانی متعهد و متخصص بپردازند. علاوه بر آموزش دانشگاهی، آموزش‌های مهارتی و فنی در حوزه فناوری و نوآوری باید توسعه یابد تا اشتغال تخصصی افزایش یابد و نیاز صنایع دانش‌بنیان به نیروی متخصص برآورده شود. نرخ بالای اشتغال در مشاغل دانش‌بنیان و فناوری‌محور یکی از شاخص‌های موفقیت در این حوزه است. کمبود نیروی انسانی متخصص و ضعف در مهارت‌های فناورانه، می‌تواند یکی از مهم‌ترین موانع توسعه فناوری و نوآوری باشد و کشورها را از رقابت در بازارهای جهانی باز دارد. به همین دلیل سرمایه‌گذاری در آموزش‌های تخصصی و توسعه مهارت‌های فناورانه از الزامات مهم برای توسعه پایدار اقتصاد دانش‌بنیان است.

مشکلات و راهکارهای مربوط به آموزش و سرمایه انسانی

چالش	شرح تخصصی چالش	راهکار تخصصی و قابل اجرا
۱. ضعف در پیوند آموزش عالی با نیازهای اقتصاد دانش‌بنیان	برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌ها به‌ویژه در رشته‌های علوم انسانی، کمتر با نیازهای زیست‌بوم نوآوری و مهارت‌های بازار همخوانی دارند	ایجاد دوره‌های مشترک با تمرکز بر نوآوری، تجاری‌سازی و کارآفرینی فناورانه با مشارکت پارک علم و فناوری و بخش خصوصی فناور
۲. نرخ پایین اشتغال فارغ‌التحصیلان تخصصی در کسب‌وکارهای دانش‌بنیان	بیشتر فارغ‌التحصیلان استان جذب نهادهای دولتی می‌شوند یا به دلیل نبود اکوسیستم فناورانه، استان را ترک می‌کنند	راه‌اندازی برنامه‌های کارورزی فناورانه در شرکت‌های دانش‌بنیان، حمایت از استخدام فارغ‌التحصیلان در این شرکت‌ها از طریق یارانه دستمزد، اعطای گرنت به کارفرمایان فناور برای جذب نیروهای بومی تخصصی

چالش	شرح تخصصی چالش	راهکار تخصصی و قابل اجرا
۳. مهاجرت نیروی انسانی متخصص از استان به مراکز توسعه یافته	نبود فرصت‌های شغلی فناورانه و زیرساخت ضعیف باعث خروج استعدادها از استان می‌شود	طراحی بسته‌های مشوق ماندگاری استعدادها شامل تسهیلات اشتغال فناور، فضای کاری رایگان در مراکز رشد، حمایت از مالکیت فکری برای افراد بومی و اعطای تسهیلات بازگشت نخبگان استانی
۴. ضعف مهارت‌های کاربردی و تجربه عملی دانشجویان	آموزش دانشگاهی اغلب نظری بوده و فاقد مهارت‌های لازم برای راه‌اندازی کسب‌وکار فناورانه یا فعالیت در شرکت‌های دانش‌بنیان است	ایجاد "آزمایشگاه‌های مهارت و نوآوری" در دانشگاه‌ها با حمایت پارک علم و فناوری، اجرای دوره‌های تخصصی مانند طراحی محصول، تحلیل بازار، مالکیت فکری و مهارت‌های نرم با رویکرد پروژه‌محور
۵. دسترسی نامتوازن به آموزش‌های مهارتی فناورانه در شهرستان‌ها	بیشتر دوره‌های مهارت‌افزا فقط در مرکز استان (بیرجند) برگزار می‌شوند و دسترسی جوانان در سایر شهرستان‌ها بسیار محدود است	توسعه آموزش‌های فناورانه غیرحضوری و ترکیبی با استفاده از ظرفیت دانشگاه‌های دولتی، آزاد، پیام‌نور، علمی کاربردی و فنی‌حرفه‌ای شهرستان‌ها و راه‌اندازی مراکز مهارت‌آموزی دیجیتال
۶. نبود نظام جامع شناسایی، پرورش و هدایت استعدادهای فناور از سنین پایین	برنامه خاصی برای شناسایی نوجوانان و دانش‌آموزان با استعداد در علوم نو و فناوری در استان وجود ندارد	طراحی و اجرای طرح "نخبگان نوجوان فناور" در همکاری آموزش و پرورش، پارک علم و فناوری و بنیاد ملی نخبگان استان برای پرورش استعدادها از دوره متوسطه و پیوند آن‌ها به مراکز رشد دانش‌آموزی

منبع: یافته‌های محقق

۳. زیرساخت فناوری و نوآوری و فرآیندهای انتقال

وجود زیرساخت‌های مناسب فناوری و نوآوری، زیربنای تحقق توسعه دانش‌بنیان است. فناوری اطلاعات و ارتباطات مدرن، پارک‌های علم و فناوری، شتاب‌دهنده‌ها و مراکز رشد، نقش مهمی در تسهیل و تسریع فرآیندهای نوآورانه دارند.

این زیرساخت‌ها به شرکت‌ها و استارت‌آپ‌ها امکان می‌دهند تا دانش را به فناوری‌های قابل استفاده تبدیل کنند و مسیر تجاری‌سازی ایده‌ها را هموار سازند. بودجه‌های تحقیق و توسعه نیز بخش مهمی از این مؤلفه است که با تأمین منابع مالی کافی، امکان انجام پروژه‌های تحقیقاتی و توسعه فناوری را فراهم می‌آورد. عدم وجود یا ضعف این زیرساخت‌ها، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، یکی از موانع اصلی توسعه اقتصاد دانش‌بنیان به شمار می‌رود. در مقابل، کشورهایی که توانسته‌اند شبکه‌ای پویا و گسترده از مراکز نوآوری، آزمایشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی ایجاد کنند، توانسته‌اند سهم بیشتری از ارزش افزوده فناوری را در اقتصاد خود کسب کنند.

مشکلات و راهکارهای مربوط به زیرساخت فناوری و نوآوری و وفرآیندهای انتقال

چالش	شرح تخصصی چالش	راهکار تخصصی و قابل اجرا
۱. ظرفیت محدود فیزیکی و نیروی انسانی در پارک علم و فناوری خراسان جنوبی	محدودیت در تعداد فضاهای پیش‌رشد، و تجهیزات فناورانه جهت پاسخگویی به تقاضای استارت‌آپ‌ها و شرکت‌ها	توسعه فضاهای فیزیکی پارک با سرمایه‌گذاری مشترک استان و بخش خصوصی، جذب نیروی متخصص با گزینش استانی، و ایجاد «دفاتر اقماری پارک» در شهرستان‌ها
۲. نبود یا ضعف شتاب‌دهنده‌های تخصصی در استان*	نبود شتاب‌دهنده‌هایی در حوزه‌های بومی (کشاورزی، هوشمند، مواد معدنی، گیاهان دارویی، گردشگری دیجیتال) مانع رشد ایده‌های فناورانه است	حمایت مالی و تجهیزاتی برای ایجاد شتاب‌دهنده‌های تخصصی با مدل مشارکت دولت-بخش خصوصی، با محوریت دانشگاه بیرجند، جهاد دانشگاهی و شرکت‌های فناور بومی
۳. سطح پایین بودجه تحقیق و توسعه (R&D) در شرکت‌ها و نهادهای دولتی و خصوصی	هزینه‌کرد شرکت‌ها برای R&D پایین بوده و در بودجه استانی نیز سهم پروژه‌های دانش‌بنیان ناچیز است	پیش‌بینی ردیف بودجه مستقل برای حمایت از R&D در استان با مدل سرمایه‌گذاری مشترک، ارائه اعتبار مالیاتی به شرکت‌هایی که R&D داخلی فعال دارند، ایجاد صندوق پژوهش و فناوری استانی مستقل

چالش	شرح تخصصی چالش	راهکار تخصصی و قابل اجرا
۴. ضعف در دسترسی شرکت‌های فناور به تجهیزات تخصصی و آزمایشگاهی	نبود یا پراکندگی آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌های تخصصی منجر به افزایش هزینه و کندی توسعه نمونه‌های اولیه می‌شود	توسعه شبکه «اشتراک‌گذاری تجهیزات آزمایشگاهی» بین دانشگاه‌ها، مراکز رشد و پارک علم و فناوری؛ ایجاد سامانه رزرو تجهیزات
۵. عدم وجود زیرساخت مناسب برای تجاری‌سازی و ثبت مالکیت فکری	فرایند ثبت اختراع، تجاری‌سازی و حفاظت حقوق مالکیت فکری برای نوآوران استانی دشوار، پرهزینه و غیرمتمرکز است	راه‌اندازی «دفتر ثبت اختراع و مالکیت فکری استانی» با حمایت مرکز مالکیت فکری کشور، ارائه خدمات تخصصی از طریق پارک علم و فناوری با تعرفه یارانه‌ای، آموزش تخصصی مالکیت فکری به نوآوران و اساتید
۶. ضعف زیرساخت‌های مربوط به شروع و توسعه شرکت‌های دانش بنیان	به دلیل وسعت بالا و تراکم کم جمعیتی استان، زیرساخت‌های اینترنتی و ارتباطی متناسب با نیازها وجود ندارند.	ایجاد "کانون‌های اینترنت پرسرعت روستا محور برای نوآوری و کارآفرینی دیجیتال" در مناطق هدف، با استفاده از بودجه طرح خدمات عمومی اجباری و حمایت معاونت علمی ریاست‌جمهوری **
<p>* توضیح: شتاب‌دهنده‌ها نقش مهمی در توسعه اکوسیستم کارآفرینی و نوآوری ایفا می‌کنند. آنها با ارائه خدمات متنوعی مانند فضای کار اشتراکی، آموزش‌های تخصصی، مشاوره، منتورینگ و سرمایه‌گذاری، به استارت‌آپ‌ها کمک می‌کنند تا ایده‌های خود را به واقعیت تبدیل کنند و در مسیر رشد و توسعه قرار گیرند. در استان خراسان رضوی، تعدادی شتاب‌دهنده تخصصی وجود دارند که به توسعه کسب‌وکارهای نوپا و نوآور کمک می‌کنند. یکی از این شتاب‌دهنده‌ها، شتاب‌دهنده کسب‌وکار فردوسی فرجاد است که در زمینه‌های فناوری‌های نرم از جمله اطلاع‌رسانی و رسانه‌های جدید، بازی و سرگرمی، آموزش و صنعت محتوا، خدمات شهری و گردشگری فعالیت می‌کند. همچنین، شتاب‌دهنده‌های دیگری مانند شتاب‌دهنده دانش‌بنیان کسب و کار بهار و شتاب‌دهنده بنیان رضوان نیز در این استان فعال هستند.</p> <p>** توضیح: بودجه طرح خدمات عمومی اجباری یا USO به تعهد دولت (و به‌ویژه وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات) برای تضمین دسترسی همگانی به خدمات پایه ارتباطی و فناوری اطلاعات، به‌ویژه در مناطقی که سرمایه‌گذاری بخش خصوصی صرفه اقتصادی ندارد، گفته می‌شود.</p>		

منبع: یافته‌های محقق

۴. فعالیت‌های نوآورانه و بازار

در نهایت، وجود بازار پویا و رقابتی، تجاری‌سازی موفق فناوری‌ها، و فعالیت‌های نوآورانه فعال، شاخص‌های مهم عملکرد اقتصاد دانش‌بنیان هستند. شرکت‌های دانش‌بنیان، با تولید محصولات و خدمات فناورانه، نقش کلیدی در ایجاد ارزش افزوده اقتصادی ایفا می‌کنند. فرآیند تجاری‌سازی نوآوری‌ها باید با حمایت‌های لازم، از مرحله ایده تا تولید انبوه و صادرات، همراه باشد تا نوآوری‌ها بتوانند به سود اقتصادی ملموس تبدیل شوند. همچنین توسعه صادرات فناوری و ورود به بازارهای بین‌المللی می‌تواند منجر به افزایش درآمدهای ارزی و تقویت جایگاه فناوری کشورها در عرصه جهانی شود. نوآوری در صنایع محلی نیز می‌تواند به توسعه متوازن منطقه‌ای و ارتقای توانمندی‌های اقتصادی بومی کمک کند. فقدان بازار مناسب و ضعف در جذب سرمایه‌گذاری و شبکه‌سازی با بازارهای داخلی و خارجی، معمولاً باعث می‌شود نوآوری‌ها به مرحله بلوغ نرسیده و تأثیرگذاری لازم را نداشته باشند.

مشکلات و راهکارهای مربوط به فعالیت‌های نوآورانه و بازار

چالش	شرح تخصصی چالش	راهکار تخصصی و قابل اجرا
۱. مقیاس کوچک و محدود شرکت‌های دانش‌بنیان استان	بسیاری از شرکت‌های مستقر در پارک علم و فناوری در مراحل اولیه رشد هستند و به مرحله بلوغ تجاری و بازار پایدار نرسیده‌اند	ایجاد "مرکز توسعه تجاری دانش‌بنیان" در پارک علم و فناوری برای ارائه خدمات تخصصی بازاریابی، فروش، تأمین مالی، طراحی مدل کسب‌وکار و مشاوره‌های رشد؛ حمایت از شرکت‌ها برای ورود به بازار ملی و منطقه‌ای
۲. نبود شبکه بازاریابی و فروش تخصصی محصولات فناورانه در سطح کشور و منطقه	محصولات بومی (در حوزه‌هایی مثل کشاورزی هوشمند یا گیاهان دارویی) بازار مناسبی ندارند یا سازوکار توزیع و معرفی آنها ضعیف است	ایجاد پلتفرم فروش متمرکز محصولات دانش‌بنیان استان با حمایت معاونت علمی و اتاق بازرگانی؛ اتصال به بازارچه‌های فناوری ملی (مانند فن‌بازار)؛ اعزام هیئت‌های تجاری مشترک با سایر استان‌های شرقی به کشورهای همسایه

چالش	شرح تخصصی چالش	راهکار تخصصی و قابل اجرا
۳. ضعف در صادرات فناوری و عدم آشنایی شرکت‌ها با فرآیندهای صادراتی	بیشتر شرکت‌ها با روندهای صادرات خدمات و محصولات فناورانه، استانداردسازی، ثبت بین‌المللی و بازارهای هدف منطقه‌ای آشنا نیستند	برگزاری دوره‌های تخصصی صادرات فناوری، ایجاد «دفتر توسعه صادرات دانش‌بنیان» در پارک علم و فناوری، حمایت از حضور شرکت‌ها در نمایشگاه‌ها و رویدادهای فناوری در کشورهای هدف مانند افغانستان و ترکمنستان
۴. نوآوری اندک در صنایع سنتی و محلی (فرش، خشکبار، زرشک و زعفران، دام‌پروری)	بسیاری از صنایع استان به‌صورت سنتی اداره می‌شوند و ورود فناوری‌های نوین (اتوماسیون، فرآوری پیشرفته، بسته‌بندی هوشمند) بسیار محدود است	اجرای طرح "نوسازی فناورانه صنایع بومی" با همکاری پارک علم و فناوری، سازمان صمت و مرکز تحقیقات کشاورزی؛ ارائه تسهیلات به شرکت‌های فناوری برای حل مسائل واقعی صنایع؛ جذب دانش‌آموختگان متخصص در این حوزه‌ها
۵. نبود شفافیت و دسترسی آسان به بازار هدف برای استارت‌آپ‌های محلی	شرکت‌های نوپا داده‌های دقیقی از نیاز بازار، رقبا و رفتار مشتریان ندارند و توان تحلیل بازار ضعیفی دارند	راه‌اندازی «اتاق تحلیل بازار دانش‌بنیان استان» با مشارکت پارک علم و فناوری، مرکز آمار، دانشگاه بیرجند و شرکت‌های بازاریابی تخصصی؛ ارائه خدمات تحلیل بازار و مشاوره ورود به بازار برای استارت‌آپ‌ها به‌صورت یارانه‌ای
۶. محدود بودن منابع مالی برای توسعه مقیاس تولید و ورود به بازار گسترده‌تر	پس از ساخت نمونه اولیه، بیشتر شرکت‌ها به دلیل کمبود سرمایه امکان ورود به تولید نیمه‌صنعتی و تجاری‌سازی انبوه را ندارند	ایجاد خط اعتباری توسعه بازار با همکاری صندوق نوآوری و شکوفایی و بانک‌های عامل استان؛ حمایت از سرمایه‌گذاری جسورانه (VC) از طریق ایجاد صندوق سرمایه‌گذاری استانی با مدل سه‌جانبه (بخش خصوصی - دولت - بانک)

منبع: یافته‌های محقق

با این حال، در چند سال اخیر در استان اقدامات ارزشمندی انجام شده است که می‌تواند نویدبخش آینده بهتری باشد. از جمله این اقدامات می‌توان به تدوین سند

اقتصاد دانش بنیان استان خراسان جنوبی با تاکید بر زنجیره ارزش اشاره کرد. در این سند بخش‌هایی که می‌تواند منجر به رشد تولید شود و به نوعی زنجیره ارزش در نظر گرفته شده اند شامل موارد زیر است:

- شناسایی گلوگاه های علمی و ارائه راهکارهای نوآورانه تکمیل زنجیره ارزش محصولات اولویت دار زرشک، زعفران، عناب، گیاهان دارویی و غیره
- شناسایی گلوگاه های علمی و ارائه راهکارهای نوآورانه تکمیل زنجیره ارزش محصولات دام و طیور و غیره
- شناسایی گلوگاه های علمی و ارائه راهکارهای نوآورانه تکمیل زنجیره ارزش مواد معدنی نظیر بنتونیت، طلا، زغال سنگ، منیزیت، سیلیس، مس و غیره
- شناسایی گلوگاه های علمی و ارائه راهکارهای نوآورانه تکمیل زنجیره ارزش سنگ های قیمتی و نیمه قیمتی
- حمایت از طرح ها و برنامه های مراکز رشد، نوآوری و فناوری مرتبط با زنجیره های ارزش

کمبود آموزش‌های تخصصی مدیریتی و کارآفرینی

یکی دیگر از چالش‌های اساسی در مسیر تحقق شعار سال، کمبود و یا ناکارایی آموزش‌های تخصصی در حوزه مدیریت و کارآفرینی است. این مسأله به‌ویژه در استان‌هایی مانند خراسان جنوبی که از زیرساخت‌های صنعتی گسترده برخوردار نیستند و نیاز مبرم به توانمندسازی منابع انسانی دارند، اهمیت مضاعف پیدا می‌کند. آموزش‌های مدیریتی و کارآفرینی، نه تنها نقش کلیدی در ارتقاء بهره‌وری نیروی کار و افزایش نرخ موفقیت کسب‌وکارهای نوپا ایفا می‌کند، بلکه برای جذب و هدایت سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی نیز حیاتی است. در غیاب آموزش‌های هدفمند، کارآفرینان بومی نه تنها با چالش‌هایی مانند مدیریت مالی، بازاریابی، تحلیل ریسک و توسعه بازار مواجه‌اند، بلکه از درک صحیح از اکوسیستم نوآوری، قوانین حمایتی و مدل‌های کسب‌وکار نوین نیز بی‌بهره می‌مانند. این ضعف آموزشی عملاً منجر به شکست یا توقف فعالیت بسیاری از بنگاه‌های نوپا در استان شده است.

در سطح ملی نیز، براساس گزارش بانک جهانی (۲۰۲۰)، یکی از عوامل اصلی عدم موفقیت سیاست‌های توسعه‌ای در کشورهای در حال توسعه، نبود مهارت‌های مدیریتی و کارآفرینی در میان مدیران بنگاه‌ها عنوان شده است. مطالعه‌ای توسط سازمان توسعه صنعتی ملل متحد^۱ (۲۰۱۸) نشان داده است که کشورهایی مانند ویتنام، ترکیه و مالزی با طراحی برنامه‌های آموزشی گسترده برای مدیران صنعتی و حمایت از مراکز کارآفرینی دانشگاهی، توانسته‌اند نرخ موفقیت استارت‌آپ‌ها را تا ۴۰ درصد افزایش دهند. در ایران نیز گرچه طی سال‌های اخیر تلاش‌هایی مانند تأسیس مراکز رشد، پارک‌های علم و فناوری و شتاب‌دهنده‌ها صورت گرفته، اما کمبود آموزش‌های کاربردی، مداوم و متناسب با نیاز بازار همچنان احساس می‌شود. در استان خراسان جنوبی، بخش زیادی از دوره‌های آموزشی یا به شکل نظری و دارای اثربخشی عملی کم هستند یا صرفاً به عنوان پروژه‌های کوتاه‌مدت اجرا می‌شوند.

در حوزه آموزش رسمی، بسیاری از برنامه‌های دانشگاهی در رشته‌های مدیریتی همچنان از محتوای سنتی و بدون به‌روزرسانی با فضای اقتصاد دانش‌بنیان پیروی می‌کنند. از سوی دیگر، آموزش‌های مهارتی کارآفرینی نیز در مراکز فنی‌وحرفه‌ای و نهادهای حاکمیتی یا ناکافی‌اند یا پراکنده و غیرمنسجم برگزار می‌شوند. این در حالی است که کشورهای موفق در توسعه مناطق محروم، همچون هند، با طراحی برنامه‌های جامع آموزشی مبتنی بر مهارت‌های کارآفرینی بومی توانسته‌اند اکوسیستم کارآفرینی منطقه‌ای را پویا کنند و حتی سرمایه‌گذاران خارجی را به این مناطق جذب کنند.

بنابراین، برای رفع این چالش، لازم است تدوین یک نقشه راه آموزشی در سطح استانی با همکاری دانشگاه‌ها، مراکز فناوری، بخش خصوصی و سازمان‌های بین‌المللی صورت گیرد. این برنامه باید بر آموزش‌های کاربردی در حوزه‌هایی همچون طراحی مدل کسب‌وکار، دیجیتال‌سازی، مدیریت مالی، تحلیل بازار و توسعه صادرات متمرکز باشد. همچنین، مشارکت فعال بنگاه‌های موفق بومی به عنوان مربی یا مشاور و حمایت از مربیان حرفه‌ای از دیگر نقاط کشور می‌تواند به انتقال تجربه و توانمندسازی

عملی منجر شود. بدون چنین اصلاحاتی، چشم‌انداز توسعه اقتصادی در استان‌هایی نظیر خراسان جنوبی همچنان با مانع ساختاری کمبود ظرفیت مدیریتی و کارآفرینی مواجه خواهد بود.

عدم دسترسی به زنجیره تأمین جهانی

یکی از چالش‌های بنیادین در مسیر تحقق شعار سال در ایران، و به‌ویژه در استان‌های کم‌برخوردار مانند خراسان جنوبی، عدم دسترسی مؤثر به زنجیره تأمین جهانی است. در اقتصاد جهانی‌شده‌ی امروز، تولید رقابت‌پذیر بدون اتصال به شبکه‌های بین‌المللی تأمین مواد اولیه، فناوری، تجهیزات، دانش فنی و بازارهای مصرف، عملاً امکان‌پذیر نیست. کشورهایی که موفق به پیوستن به این زنجیره‌ها شده‌اند، از مزایای متعددی چون افزایش بهره‌وری، ارتقاء کیفیت، دستیابی به نوآوری، صرفه‌جویی در مقیاس و دسترسی به سرمایه‌های خارجی بهره‌مند شده‌اند. اما ایران، به‌دلیل مجموعه‌ای از عوامل ساختاری و محیطی، هنوز جایگاه مشخصی در زنجیره‌های ارزش جهانی ندارد و بسیاری از واحدهای تولیدی، به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته، در وضعیت انزوا از بازارهای بین‌المللی قرار دارند.

مطالعات سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (۲۰۲۰) نشان می‌دهد که ادغام مؤثر در زنجیره‌های تأمین جهانی، نیازمند وجود زیرساخت‌های لجستیکی پیشرفته، نظام گمرکی و تجاری کارآمد، ثبات در سیاست‌های ارزی و تجاری، و نیز توان فناوریانه و مدیریتی مناسب در بنگاه‌های داخلی است. در ایران، موانعی همچون تحریم‌های بین‌المللی، بی‌ثباتی ارزی، مقررات پیچیده واردات و صادرات، ضعف در زیرساخت‌های حمل‌ونقل، عدم عضویت در پیمان‌های منطقه‌ای و کمبود روابط بانکی بین‌المللی، مانع اصلی پیوستن به زنجیره‌های جهانی شده‌اند. این وضعیت به‌ویژه در استان خراسان جنوبی که از نظر موقعیت جغرافیایی می‌توانست به یک هاب ترانزیتی میان ایران، افغانستان و آسیای مرکزی تبدیل شود، آسیب‌پذیرتر است.

در تجربه جهانی، کشورهایی نظیر ویتنام، مکزیک و مراکش توانسته‌اند با اصلاح سیاست‌های تجاری، ارتقاء مهارت‌های فنی نیروی کار، سرمایه‌گذاری در

زیرساخت‌های بندری و لجستیکی، و تسهیل محیط کسب‌وکار، خود را به عنوان گره‌های حیاتی در زنجیره تأمین جهانی معرفی کنند. برای نمونه، ویتنام با ایجاد مناطق آزاد تجاری و انعقاد توافقنامه‌های دوجانبه، سهم صادرات صنعتی مبتنی بر فناوری متوسط و بالا را در مدت کمتر از یک دهه، بیش از دو برابر کرد. در مقابل، در ایران سهم فناوری‌های متوسط و پیشرفته در صادرات صنعتی همچنان بسیار پایین باقی مانده و ساختار صادراتی کشور عمدتاً متکی به مواد خام و کالاهای اولیه است.

در خراسان جنوبی، علاوه بر موانع ملی، چالش‌هایی مانند دوری از مراکز اصلی لجستیکی کشور، ضعف در خطوط ریلی و جاده‌ای، نبود دفاتر فعال تجاری بین‌المللی، و نداشتن برندهای صادراتی معتبر موجب شده است که واحدهای تولیدی کوچک و متوسط حتی در صورت تولید باکیفیت، امکان اتصال پایدار به زنجیره تأمین جهانی را نداشته باشند. همچنین، عدم آموزش و آگاهی لازم در زمینه استانداردهای بین‌المللی، بسته‌بندی، بازاریابی جهانی و زبان تجارت خارجی، این شکاف را تشدید کرده است. برای غلبه بر این چالش، لازم است استراتژی توسعه صادرات دانش‌بنیان و صنعتی در استان طراحی و اجرا شود. این استراتژی باید شامل توسعه شهرک‌های صنعتی صادرات محور، ارتقاء دفاتر بازرگانی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی در لجستیک، پیوند با برندهای بین‌المللی، و آموزش تخصصی در حوزه تجارت خارجی باشد. همچنین، تسهیل در مقررات گمرکی، ایجاد روابط مالی بین‌المللی از طریق واسطه‌ها، و عضویت فعال در کنوانسیون‌ها و پیمان‌های تجاری منطقه‌ای می‌تواند به تدریج بنگاه‌های بومی را در زنجیره‌های تأمین جهانی ادغام کند.

منابع و مآخذ

معاونت برنامه‌ریزی وزارت راه و شهرسازی. (۱۴۰۲). گزارش پیشرفت پروژه‌های اولویت‌دار حمل‌ونقل و انرژی.
مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). نماگرهای توسعه‌ای استان خراسان جنوبی.
مرکز آمار ایران

بانک مرکزی ایران

وزارت نیرو

- Gallego, F., Hernández, L., & Schmidt-Hebbel, K. (2003). Capital Controls in Chile: Effective? Efficient?. Central Bank of Chile Working Paper No. 206.
- Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection. The Journal of Finance, 7(1), 77-91.
- Ndikumana, L., & Boyce, J. K. (2011). Capital flight from sub-Saharan Africa: linkages with external borrowing and policy options. International Review of Applied Economics, 25(2), 149-170.
- World Bank. (2020). Global Economic Prospects: Slow Growth, Policy Challenges. Washington, DC: World Bank.
- IMF. (2022). Islamic Republic of Iran: Selected Issues. International Monetary Fund Country Report No. 22/245.
- Aschauer, D. A. (1989). Is public expenditure productive? Journal of Monetary Economics, 23(2), 177-200.
- Hirschman, A. O. (1958). The Strategy of Economic Development. Yale University Press.
- World Bank. (2020). Malaysia: Economic Monitor – Boosting Private Investment. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2019). Infrastructure Development in Indonesia: Policy Priorities and Financing Options.
- North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press.
- Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2004). Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development. Journal of Economic Growth, 9(2), 131-165.
- World Bank. (2020). Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. World Bank
- World Bank. (2020). Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. Washington, DC: World Bank Group.
- Rwanda Development Board. (2021). Annual Report 2020/21. Retrieved from <https://rdb.rw>

- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018). Rwanda: Supporting Investment and Private Sector Development. Paris: OECD Publishing.
- Georgian National Investment Agency. (2015). Reforms for Business Environment Improvement in Georgia. Tbilisi.
- World Bank. (2019). Banco do Nordeste and the FNE: Development Finance in Brazil's Northeast. Washington, DC: World Bank Group.
- Asian Development Bank. (2017). Financial Inclusion in Asia-Pacific: Models and Lessons from Korea and Taiwan. Manila: ADB Publications.
- World Bank. (2020). Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. World Bank Publications.
- Bradsher, K. (2001). Vietnam's Economic Transition: Policies and Prospects. New York Times.
- Naughton, B. (2007). The Chinese Economy: Transitions and Growth. MIT Press.
- Straub, S. (2008). Infrastructure and Growth in Developing Countries: Recent Advances and Research Challenges. World Bank Policy Research Working Paper, No. 4460.
- IMF. (2020). Public Investment for the Recovery. International Monetary Fund, Fiscal Monitor.
- Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. Free Press.
- World Bank. (2022). Turkey Economic Monitor: Promoting Export Competitiveness. World Bank Publications.
- UNIDO. (2020). Industrial Competitiveness Indicators Report. United Nations Industrial Development Organization.
- Chang, H. J. (2006). The East Asian Development Experience: The Miracle, the Crisis and the Future. Zed Books.
- Rodrik, D. (2007). One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth. Princeton University Press.
- World Bank. (2020). Doing Business Report 2020. Washington, DC: World Bank Publications.
- International Energy Agency (IEA). (2021). Energy Efficiency 2021: Analysis and Outlook to 2030. Paris: IEA.

- Tietenberg, T., & Lewis, L. (2018). Environmental and Natural Resource Economics (11th ed.). Routledge.
- World Bank. (2020). Water Sector Review for Jordan: Challenges and Opportunities. Washington, DC: World Bank Publications.
- Stiglitz, J. E. (2002). Information and the Change in the Paradigm in Economics. American Economic Review, 92(3), 460–501.
- Akerlof, G. A. (1970). The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. The Quarterly Journal of Economics, 84(3), 488–500.
- World Bank. (2020). Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. Washington, DC: World Bank.
- Singapore Department of Statistics. (2023). Statistical Releases. <https://www.singstat.gov.sg>
- Invest India. (2023). India Investment Grid. <https://www.investindia.gov.in>
- OECD. (2020). Global Value Chains and Development. Organisation for Economic Co-operation and Development.
- World Bank. (2022). Connecting to Compete: Trade Logistics in the Global Economy. World Bank Group.
- UNIDO. (2019). Industrial Development Report: Industrializing in the Digital Age. United Nations Industrial Development Organization.
- World Bank. (2020). Enhancing SME Productivity in Emerging Markets. World Bank Group.
- UNIDO. (2018). Entrepreneurship Development for Industrialization. United Nations Industrial Development Organization.
- Ministry of Skill Development and Entrepreneurship, India. (2021). Startup Village Entrepreneurship Program Annual Report.

فصل پنجم

سیاست‌گذاری و سرمایه‌گذاری هدفمند؛

از حمایت تولید تا تحریک تقاضا

ضرورت سرمایه‌گذاری همه‌جانبه در مناطق کمتر توسعه‌یافته

توسعه پایدار و متوازن از جمله آرمان‌های اصلی نظام‌های اقتصادی و اجتماعی مدرن به شمار می‌رود. دستیابی به این هدف مستلزم آن است که تمام مناطق یک کشور، صرف‌نظر از موقعیت جغرافیایی، سطح درآمد یا زیرساخت‌های موجود، از فرصت‌های توسعه اقتصادی و رفاه اجتماعی برخوردار شوند. با این حال، در بسیاری از کشورها (به‌ویژه کشورهای در حال توسعه مانند ایران) الگوی توسعه نابرابر و نامتوازن بوده و بخش عمده‌ای از سرمایه‌گذاری‌های عمومی و خصوصی در مناطق مرکزی یا برخوردار متمرکز شده‌اند. این امر منجر به شکل‌گیری نابرابری‌های منطقه‌ای، مهاجرت‌های گسترده روستا به شهر، تخلیه منابع انسانی از مناطق محروم و نهایتاً رکود اقتصادی در این مناطق شده است. در این زمینه، سرمایه‌گذاری همه‌جانبه در مناطق کمتر توسعه‌یافته نه تنها یک ضرورت اقتصادی، بلکه یک مسئولیت اجتماعی و الزامی سیاسی برای تضمین انسجام ملی و پایداری بلندمدت کشور محسوب می‌شود.

از منظر نظری، یکی از مهم‌ترین چارچوب‌هایی که به تحلیل این پدیده می‌پردازد، نظریه توسعه نابرابر گونار میردال^۱ است. به اعتقاد وی، عملکرد آزاد و خودتنظیم‌گر بازار به تنهایی نه تنها منجر به توسعه متوازن نمی‌شود، بلکه با تقویت «تأثیرات بازخوردی مثبت»^۲ روند تمرکز منابع در مناطق برخوردار را تسریع می‌کند. به عبارت دیگر، در غیاب مداخله سیاست‌گذار، سرمایه‌گذاری‌ها، تخصص‌ها و زیرساخت‌ها همگی به سمت مناطقی هدایت می‌شوند که از قبل از شرایط بهتری برخوردار بوده‌اند، در حالی که مناطق محروم‌تر به تدریج بیشتر به حاشیه رانده می‌شوند (میردال^۳، ۱۹۵۷). بر این اساس، تنها از طریق اعمال سیاست‌های هدفمند بازتوزیعی، نظیر سرمایه‌گذاری عمومی گسترده در زیرساخت‌ها، آموزش، سلامت و تسهیلات مالی در مناطق محروم است که می‌توان چرخه نابرابری را شکست و بستری برای رشد پایدار

-
- 1 . Gunnar Myrdal
  - 2 . circular cumulative causation
  - 3 . Myrdal

در تمام نقاط کشور فراهم کرد. در راستای تکمیل این دیدگاه، فرانسوا پرو^۱ در نظریه «قطب رشد»^۲ بر این باور است که توسعه منطقه‌ای می‌تواند از طریق سرمایه‌گذاری هدفمند در صنایع یا مناطق کلیدی (که توانایی کشش و برقراری ارتباطات عمودی و افقی با سایر بخش‌ها دارند) تسریع یابد (پرو، ۱۹۹۵). این صنایع یا نواحی به‌منزله «قطب رشد» عمل می‌کنند که با جذب منابع، مهارت‌ها و فناوری، اثرات توسعه‌ای خود را به دیگر نواحی پیرامونی تسری می‌دهند. چنین نگرشی به‌ویژه برای مناطق کمتر توسعه‌یافته بسیار کاربردی است، زیرا امکان ایجاد شتاب توسعه‌ای در مناطق خاص را فراهم کرده و در صورت برنامه‌ریزی صحیح، می‌تواند به کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای منجر شود. در زمینه استان‌هایی مانند خراسان جنوبی، این مدل به‌خوبی می‌تواند با تمرکز بر صنایع دارای مزیت نسبی (مانند فرآوری مواد معدنی، انرژی خورشیدی و کشاورزی خاص) پیاده‌سازی شود. از سوی دیگر، آلبرت هیرشمن^۳ در نظریه استراتژی توسعه نامتوازن، مفهوم «پیوندهای پیشین و پسین»^۴ را معرفی کرد. از نظر او، سرمایه‌گذاری در صناعی که دارای پیوندهای گسترده با سایر بخش‌های اقتصاد هستند، می‌تواند به شکل‌گیری خوشه‌های تولید و رشد هم‌افزا منجر شود (هیرشمن، ۱۹۵۸). به‌عنوان مثال، سرمایه‌گذاری در صنعت فرآوری زعفران یا زرشک در استان خراسان جنوبی، نه‌تنها موجب ارتقاء ارزش افزوده کشاورزی می‌شود، بلکه زمینه‌ساز اشتغال در بخش‌های بسته‌بندی، توزیع، صادرات، بازاریابی و خدمات پشتیبانی نیز خواهد شد. به‌این‌ترتیب، توسعه نه به‌صورت خطی، بلکه به‌صورت شبکه‌ای گسترش می‌یابد و مزایای آن به طیف وسیع‌تری از گروه‌های اجتماعی می‌رسد.

کاربرد این نظریه‌ها در زمینه استان خراسان جنوبی بسیار معنادار است. این استان با وجود دارا بودن مزیت‌های متعددی همچون دسترسی به بازارهای صادراتی از طریق مرزهای شرقی، منابع معدنی غنی، کشاورزی خاص و تابش بالای آفتاب برای انرژی

-
1. François Perroux
  2. growth pole theory
  3. Albert Hirschman
  4. backward and forward linkages

خورشیدی، همچنان جزو مناطق کمتر توسعه‌یافته محسوب می‌شود. مطالعات رسمی نشان می‌دهد که با وجود بهبود وضعیت سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در استان خراسان جنوبی طی دو الی سه سال اخیر، در دهه‌های گذشته سهم ناچیزی از سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی دارد. این در حالی است که مناطق برخوردار کشور، به دلیل زیرساخت‌های گسترده‌تر و تمرکز نهادهای تصمیم‌ساز، مقصد اول سرمایه‌گذاری‌ها هستند. به بیان دیگر، استان‌هایی مانند خراسان جنوبی نه به دلیل نداشتن ظرفیت، بلکه به دلیل غفلت در سیاست‌گذاری‌های کلان و کمبود زیرساخت‌های کلیدی از چرخه رشد ملی جا مانده‌اند.

سرمایه‌گذاری همه‌جانبه در چنین مناطقی، به‌ویژه در حوزه‌هایی مانند حمل‌ونقل ریلی، جاده‌ای، فناوری اطلاعات، مراکز فرآوری مواد معدنی و سردخانه‌های صادراتی، می‌تواند تحولی بنیادین ایجاد کند. تجربه جهانی نیز نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری دولتی اولیه به‌عنوان کاتالیزور توسعه عمل کرده و زمینه را برای ورود سرمایه‌گذاران خصوصی فراهم می‌سازد. در خراسان جنوبی، توسعه خوشه‌های تولیدی متصل به بازارهای افغانستان، پاکستان و آسیای میانه (با اتکا بر بازارچه‌های مرزی) می‌تواند به یکی از موتورهای محرکه اقتصاد منطقه‌ای تبدیل شود. در کنار آن، توسعه انرژی خورشیدی به‌عنوان یک مزیت راهبردی در این استان که دارای بیش از ۳۰۰ روز آفتابی در سال است، می‌تواند هم به تولید انرژی پاک و هم به صادرات برق به کشورهای همسایه منجر شود. این امر مستلزم سرمایه‌گذاری در احداث نیروگاه‌های خورشیدی، توسعه شبکه‌های انتقال و پیوند آن با پروژه‌های منطقه‌ای مانند «کریدور سبز انرژی» است. هم‌چنین در بخش کشاورزی، با ایجاد زنجیره ارزش کامل برای محصولاتی چون زعفران، عنب و زرشک (از مزرعه تا بازار صادراتی) می‌توان سودآوری کشاورزی را افزایش داده و از مهاجرت نیروهای کار به مناطق مرکزی کشور جلوگیری کرد. چنین سرمایه‌گذاری‌هایی نه تنها از منظر اقتصادی، بلکه از جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی و امنیتی نیز حائز اهمیت هستند؛ چرا که ماندگاری جمعیت در مناطق مرزی و کمتر برخوردار، نقش مستقیمی در تثبیت امنیت ملی و حفظ تعادل جمعیتی کشور دارد.

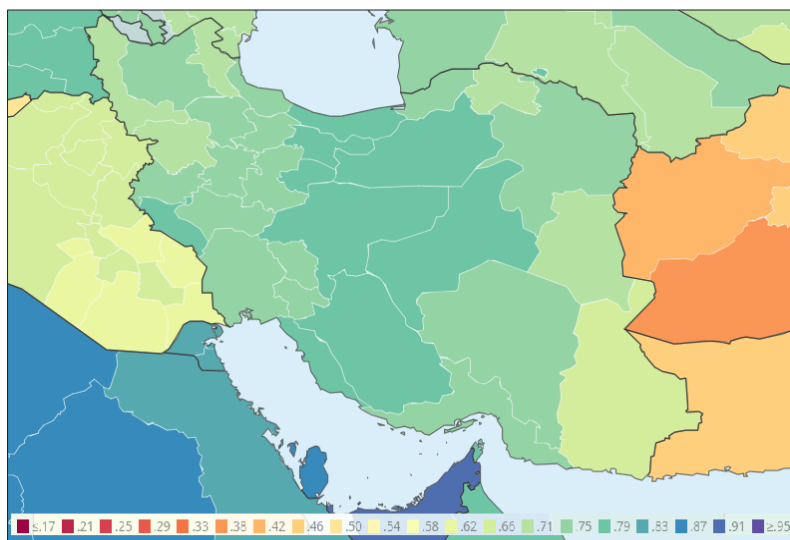
در نهایت، تحقق این اهداف نیازمند هماهنگی همه‌جانبه میان دولت، دستگاه‌های نظارتی و امنیتی، نهادهای محلی، بخش خصوصی، سازمان‌های توسعه‌ای و جامعه مدنی است. توسعه مناطق کمتر توسعه‌یافته نباید صرفاً به‌عنوان یک پروژه اقتصادی نگاه شود، بلکه باید در قالب یک راهبرد ملی برای تضمین انسجام اجتماعی، توزیع عادلانه منابع و تقویت سرمایه انسانی در سطح ملی دیده شود. سرمایه‌گذاری در خراسان جنوبی، در صورتی که به شکل هدفمند، پایدار و مبتنی بر مزیت‌های بومی باشد، می‌تواند الگویی برای توسعه متوازن در سراسر کشور فراهم کند.

ضرورت آمایش تصدی‌گری دولت؛ لزوم تفکیک‌پذیری سیاست کاهش هزینه دولت بر اساس ویژگی‌های استانی

کاهش حجم دولت از طریق کاهش هزینه‌های آن، به‌عنوان یکی از راهبردهای کلان اقتصادی، نباید به‌صورت یکنواخت و بدون توجه به تفاوت‌های منطقه‌ای در سراسر کشور اجرا شود. اجرای سیاست‌های کاهش هزینه‌های دولتی به‌طور یکسان در تمامی استان‌ها می‌تواند منجر به تشدید نابرابری‌های منطقه‌ای و افزایش محرومیت در استان‌های کمتر توسعه‌یافته شود. بنابراین، لازم است در تدوین و اجرای این سیاست‌ها، به تفاوت‌های ساختاری، اقتصادی، اجتماعی و زیربنایی استان‌ها توجه ویژه‌ای شود. مطالعات متعددی نشان داده‌اند که سطح توسعه استان‌های ایران به‌طور قابل‌توجهی متفاوت است. برای مثال، بر اساس شاخص توسعه انسانی (HDI) که توسط سازمان ملل منتشر می‌شود (نمودار بعدی)، استان تهران و اصفهان با شاخص توسعه انسانی برابر با ۰.۸۱۷ و ۰.۸۱۲ در بالاترین سطح توسعه قرار دارد، در حالی که استان‌های آذربایجان غربی، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، کردستان و سیستان و بلوچستان با HDI برابر با ۰.۷۴۲، ۰.۷۳۹، ۰.۷۲۹، ۰.۷۲۸ و ۰.۶۷۱ در پایین‌ترین سطح قرار گرفته‌اند. این تفاوت‌های عمیق در سطح توسعه انسانی نشان‌دهنده نابرابری‌های ساختاری بین استان‌ها است که باید در سیاست‌گذاری‌های کلان مورد توجه قرار گیرد.

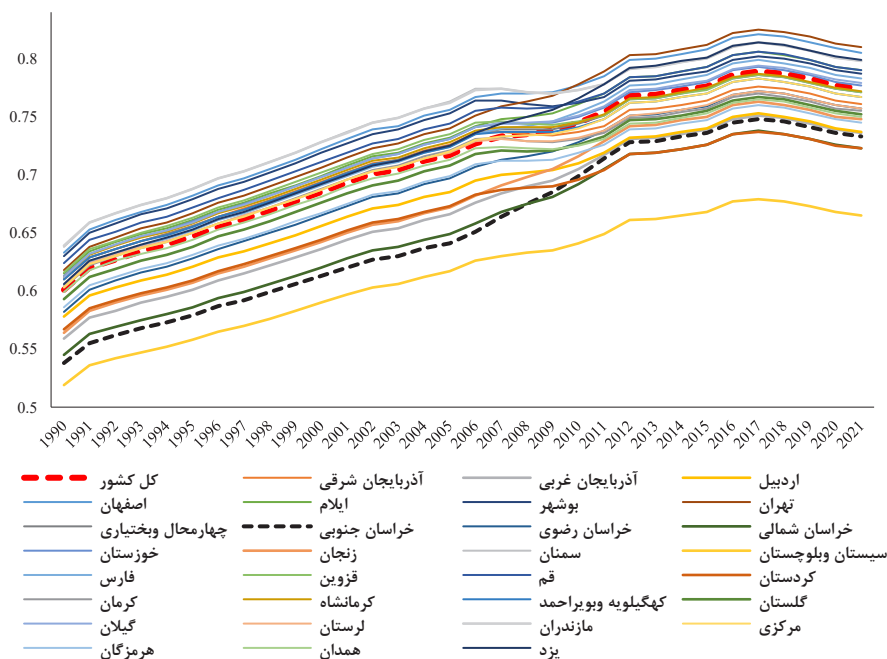

پراکندگی سطح توسعه استان‌های کشور بر اساس شاخص توسعه انسانی - ۲۰۲۲

Source: <https://globaldatalab.org/shdi/maps/shdi/IRN/>

سطح توسعه استان‌ها بر اساس شاخص توسعه انسانی از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۱

Source: <https://globaldatalab.org/shdi/maps/shdi/IRN/>

همانطور که از نمودارهای بالا مشخص است، استان خراسان جنوبی از نظر شاخص‌های مختلف توسعه، در رتبه‌های پایین‌تری نسبت به بسیاری از استان‌های دیگر کشور قرار دارد. به‌ویژه در شاخص‌هایی همچون توسعه انسانی، زیرساخت‌های اقتصادی، دسترسی به خدمات آموزشی و درمانی و شاخص‌های سرمایه‌گذاری، خراسان جنوبی نیازمند توجه ویژه در سیاست‌گذاری‌های ملی است. بنابراین، اتخاذ سیاست‌های یکنواخت در کاهش هزینه‌های دولت یا کاهش تصدی‌گری آن، بدون در نظر گرفتن شرایط خاص این استان‌ها، نه تنها غیراصولی، بلکه می‌تواند منجر به تشدید شکاف‌های منطقه‌ای و تضعیف انسجام سرزمینی شود.

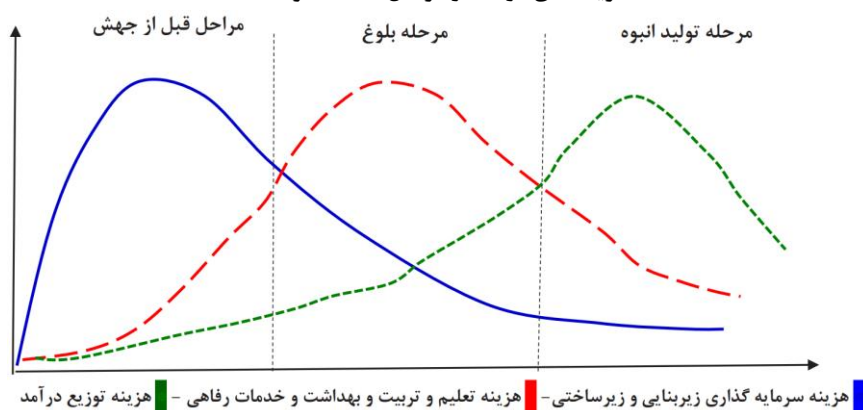
در این زمینه، نظریه‌های توسعه اقتصادی می‌توانند چارچوبی تحلیلی برای فهم درست از نحوه تخصیص هزینه‌های دولت ارائه دهند. به‌ویژه نظریه‌های «ریچارد ماسگریو»^۱ و «والث روستو»^۲ درباره مراحل مختلف توسعه اقتصادی، راهنمای خوبی برای تحلیل سیاست‌های مالی دولت در مناطق کمتر توسعه‌یافته هستند. روستو در مدل معروف خود، فرآیند توسعه اقتصادی را به پنج مرحله تقسیم می‌کند: جامعه سنتی، شرایط لازم برای جهش، جهش به سمت رشد، بلوغ اقتصادی، و نهایتاً مصرف انبوه. او معتقد است که هر یک از این مراحل نیازمند ساختار متفاوتی از مداخله و حمایت دولتی هستند. این دیدگاه با نظریه ماسگریو درباره وظایف مالی دولت در مراحل مختلف توسعه تطابق دارد. ماسگریو در تحلیل خود از عملکرد مالی دولت، سه وظیفه اصلی برای دولت‌ها قائل است: تخصیص منابع، توزیع مجدد درآمد، و تثبیت اقتصادی. او تأکید دارد که سهم هر یک از این وظایف باید بر حسب سطح توسعه اقتصادی کشور تنظیم شود. به‌طور خاص، در مراحل ابتدایی توسعه (که عمدتاً با ضعف زیرساخت‌ها و محدودیت سرمایه‌گذاری‌های اولیه همراه است)، دولت باید سهم بیشتری از هزینه‌های عمومی را به سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها اختصاص دهد. این سرمایه‌گذاری شامل احداث راه‌ها، شبکه برق و آب، توسعه حمل‌ونقل، و ایجاد زیرساخت‌های صنعتی و کشاورزی است که بستر جهش اقتصادی را فراهم می‌کنند.

1. Richard Musgrave
2. Walt Whitman Rostow

در مراحل میانی توسعه، یعنی جایی که تولید انبوه در حال شکل‌گیری است و پایه‌های اقتصاد صنعتی تثبیت شده‌اند، ماهیت هزینه‌های دولت دچار تغییر می‌شود. در این مرحله، مخارج عمومی به سمت حوزه‌های انسانی‌تر مانند آموزش، بهداشت، خدمات رفاهی و توسعه منابع انسانی تغییر مسیر می‌دهد. این تغییر جهت‌گیری، متناسب با نیازهای مرحله‌ای اقتصاد، کارایی بیشتری در ایجاد تعادل اجتماعی و تقویت بهره‌وری نیروی کار دارد. در مرحله‌نهایی توسعه یعنی مصرف انبوه، نقش دولت بیشتر به توزیع مجدد درآمد، پایداری نظام تأمین اجتماعی، و ارائه خدمات با کیفیت بالا معطوف می‌شود. در این مرحله، نسبت مخارج حمایتی و بازتوزیعی دولت به تولید ناخالص داخلی افزایش می‌یابد و اهداف عدالت اجتماعی در اولویت قرار می‌گیرند. این چارچوب نظری بیانگر آن است که نمی‌توان برای همه مناطق، صرف‌نظر از سطح توسعه‌یافتگی آن‌ها، نسخه واحدی برای ترکیب هزینه‌های دولتی پیچید.

هزینه‌های دولت در مراحل مختلف توسعه

همانطور که مشخص است هزینه‌های دولت باید در شرایط مختلف توسعه اقتصادی متفاوت باشد. بنابراین، با توجه به اینکه استان‌های مختلف شرایط متفاوتی دارند باید نوع هزینه‌هایی که برای هر استان می‌شود متفاوت باشد و کاهش هزینه‌های دولت برای تمامی استان‌ها اتفاق نیافتد؛ بلکه استان‌هایی که دارای سطح توسعه پایینتری هستند، دولت حمایت بیشتری از آنها داشته باشد؛ چرا که معمولاً بخش خصوصی به

دلیل هزینه بالای ایجاد زیرساخت‌ها، طولانی بودن دوره برگشت سرمایه و تفکیک ناپذیر بودن مصرف کنندگان (به دلیل عمومی بودن کالا) به ندرت یا خیلی کم اقدام به سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها می‌نماید. اگر چه احداث و ایجاد بسیاری از زیرساخت‌ها نقش‌چندانی درافزایش میزان مطلق رشد اقتصادی ندارد و ایجاد حجم بالای این زیرساخت‌ها در یک مقطع زمانی کوتاه به شدت تورم‌زا است، اما نبود این زیرساخت‌ها به شدت مانع رسیدن به توسعه است.

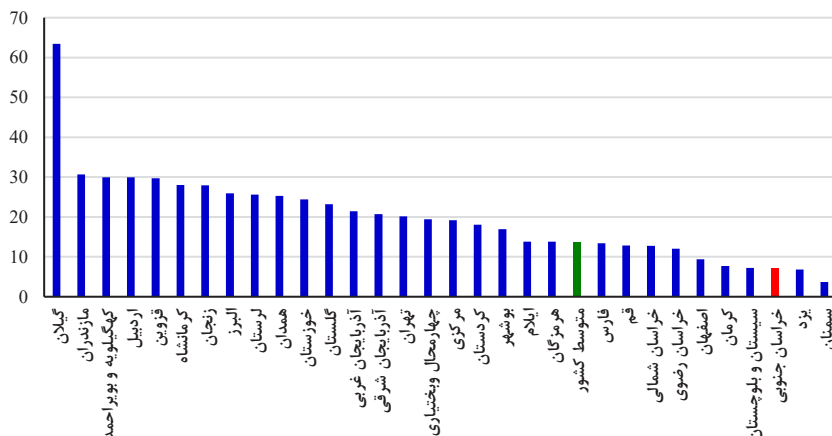
از طرف دیگر، وجود زیرساخت‌ها برای دستیابی به رشد بالا در بلند مدت و حفظ رشد اقتصادی به مدت طولانی‌تر ضروری است. لذا، کاهش هزینه‌های دولت به بهانه کاهش حجم دولت نمی‌تواند در این استان‌ها سیاستی درست باشد. آنچه که اهمیت دارد این است که هزینه‌های دولت باید هدفمند شود نه اینکه به صورت یکنواخت در همه استان‌ها کاهش یابد. به عبارتی، هزینه‌های دولت در هر استان به سمت و سویی حرکت کند که نیاز آن استان بیشتر است. قطعاً استانی که هنوز زیرساخت‌های مناسبی ندارد و بخش خصوصی نیز تمایلی به ایجاد زیرساخت در آن استان ندارد، نمی‌تواند جهش تولید را رقم بزند؛ چرا که بدون وجود زیرساخت‌ها و شرایط اولیه توسعه (یا فراهم سازی شرایط جهش اقتصادی) نمی‌توان به سمت توسعه اقتصادی حرکت کرد. در این حالت خصوصی سازی و مردمی سازی اقتصاد نه تنها نمی‌تواند سیاست موفق باشد بلکه حتی می‌تواند منجر به شکست اقتصاد آن استان نیز گردد.

استان خراسان جنوبی در زیرساخت‌های حمل و نقل که شرط ضروری تویه توسعه است، وضعیت مناسبی ندارد. استان در حمل و نقل زمینی دارای مشکلاتی نظیر کمبود منابع تامین مالی و اعتبارات بودجه مورد نیاز، فرسودگی یا عدم آسفالت برخی جاده‌ها، عریض نبود جاده‌ها، نبود بزرگراه‌های متصل به هم، ایمن نبودن وسایل نقلیه و جاده‌ها، نبود برنامه ریزی برای نوسازی ناوگان حمل و نقل، عدم استفاده از ظرفیت بخش خصوصی، پایین بودن کیفیت زیرساخت جاده‌ای؛ در حمل و نقل هوایی مشکلاتی نظیر تعداد کم فرودگاه و پروازهای داخلی و خارجی، زیرساخت‌های محدود پروازی، لغو و تاخیر زیاد پروازهای موجود و اتلاف وقت، فرسودگی ناوگان حمل و

نقل هوایی، می باشد. همچنین متأسفانه استان با گذشت چندین دهه هنوز از حمل و نقل ریلی محروم است. در ادامه تراکم راه های استان به عنوان شاخصی برای وضعیت راه های استان قابل مشاهده است.

تراکم راه های تحت حوزه استحفاظی وزارت راه و شهرسازی به مساحت استان (کیلومتر به صد کیلومتر مربع)

منبع: وزارت راه و شهرسازی

همچنین وضعیت استان در زیرساخت های مختلف مانند توزیع و مصرف آب ، برق و گاز نیز چندان مناسب نیست. بطوری که بر اساس آمار نامه شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده های نفتی ایران، استان در سال ۱۴۰۲ در زمینه ظرفیت عملی نیروگاههای حرارتی رتبه ۲۷، ظرفیت پست های انتقال و فوق توزیع برق رتبه ۳۰ و ظرفیت پست های توزیع برق رتبه ۲۸، را نسبت به سایر استان ها کسب نموده است. همانطور که مشخص است، استان خراسان جنوبی در حوزه تولید و توزیع برق جزء استان های با رتبه پایین است و در این زمینه وضعیت چندان مناسبی ندارد و نیازمند توجه بیشتر است. این وضعیت برای زیرساخت های دیگری مانند آب و گاز نیز مشهود است و شرایط استان در این شاخص ها چندان مناسب نیست.

وضعیت زیرساخت‌های آب و برق استان خراسان جنوبی

واحد اندازه‌گیری	۱۴۰۲		۱۴۰۱		۱۴۰۰		۱۳۹۹		۱۳۹۸		شاخص
	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار	رتبه	مقدار	
مگاوات	۲۷	۵۸۴	۲۷	۵۸۶	۲۷	۵۸۶	۲۷	۵۸۶	۲۵	۵۸۶	ظرفیت عملی نیروگاه‌های حرارتی
	۳۰	۲۱۵۵	۳۰	۲۱۵۵	۳۰	۲۱۲۵	۳۰	۲۱۲۵	۳۰	۱۸۵۰	ظرفیت پست‌های انتقال و فوق توزیع
	۲۸	۱۱۶۷	۲۸	۱۱۳۳	۲۸	۱۱۰۰	۲۸	۱۰۷۱	۲۸	۱۰۴۹	ظرفیت پست‌های توزیع برق
	۲۱	۳۰۳۹	۲۱	۲۹۳۲	۲۰	۲۸۰۳	۲۱	۲۵۷۶	۲۳	۲۶۱۳	متوسط مصرف مشترکین برق تجاری
	۲۸	۸۱	۲۷	۸۱	۲۷	۸۱	۲۷	۸۱	۲۷	۶۴	ظرفیت مخازن سدهای بهره‌برداری شده
میلیون لیتر مکعب	۲۸	۴۹	۲۷	۴۹	۲۷	۴۹	۲۷	۴۹	۲۸	۴۵	حجم آب قابل تنظیم سالانه سدهای بهره‌برداری شده ملی، استانی و تغذیه مصنوعی
	۲۸	۹۹.۸	۲۸	۹۹.۸	۲۴	۹۹.۹	۲۳	۹۹.۹	۱	۱۰۰.۰	سهم جمعیت تحت پوشش شبکه آب شهری
	۲۲	۷۰.۶	۲۴	۷۰.۱	۱۰	۷۸.۹	۱۵	۷۶.۲	۲۰	۷۵.۶	سهم جمعیت روستایی بالای ۲۰ خانوار بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم از کل جمعیت روستایی
هکتار	۲۸	۱.۲	۲۹	۳.۱	۲۹	۵.۰	۲۹	۵.۰	۲۹	۶.۱	سهم آب تولید شده سطحی
	۲۹	۱۸۶۰	۲۹	۱۸۶۰	۲۹	۱۸۶۰	۲۹	۱۸۶۰	۲۹	۱۸۶۰	مساحت شبکه‌های آبیاری و زهکشی احداث شده
	۲۹	۰.۸	۲۸	۰.۸	۲۸	۰.۷	۲۸	۰.۷	۲۷	۰.۷	توزیع مصارف گاز طبیعی شرکت‌های گاز استانی
درصد	۲۸	۲۵	۲۸	۲۵	۲۸	۲۵	۲۸	۲۴	۲۸	۲۴	تعداد جایگاه‌های عرضه سوخت (CNG)

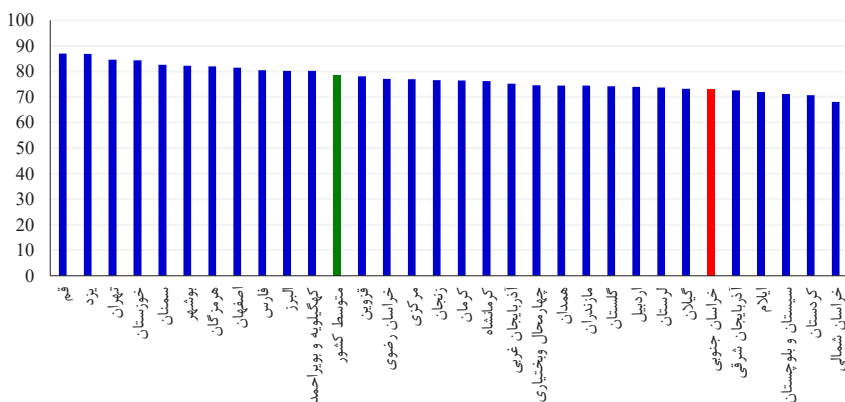
منبع: وزارت نیرو

زیرساخت‌های ارتباطی و فناوری اطلاعات از ارکان اساسی توسعه پایدار در جوامع معاصر محسوب می‌شوند. دسترسی به اینترنت پرسرعت، تلفن همراه، و خدمات الکترونیکی، نه تنها کیفیت زندگی شهروندان را بهبود می‌بخشد، بلکه زمینه‌ساز رشد اقتصادی، ارتقاء آموزش، و افزایش مشارکت اجتماعی است. در این راستا، استان خراسان جنوبی با وجود تلاش‌های صورت گرفته پس از انقلاب اسلامی برای بهبود زیرساخت‌های ارتباطی، همچنان در برخی شاخص‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات نسبت به سایر استان‌ها در رتبه‌های پایین‌تری قرار دارد. بر اساس گزارش‌های منتشرشده، ضریب نفوذ اینترنت در خراسان جنوبی حدود ۷۳ درصد است، که این میزان نسبت به میانگین کشوری پایین‌تر می‌باشد.

ضریب نفوذ اینترنت

منبع: وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات

در حوزه دفاتر پیشخوان دولت نیز، استان خراسان جنوبی با محدودیت‌هایی مواجه است. تعداد دفاتر پیشخوان در این استان نسبت به جمعیت و وسعت جغرافیایی آن کافی نیست، که این امر می‌تواند دسترسی شهروندان به خدمات الکترونیکی را محدود کند. این موضوع می‌تواند منجر به افزایش هزینه‌ها و زمان دسترسی به خدمات برای ساکنان مناطق دورافتاده شود.

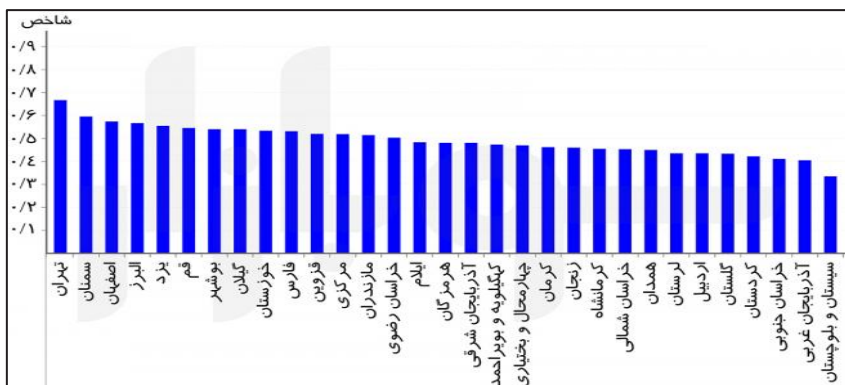
تعداد دفاتر پیشخوان دولت شهری

استان	۱۳۹۸		۱۳۹۹		۱۴۰۰		۱۴۰۱		۱۴۰۲	
	رتبه	شاخص	رتبه	شاخص	رتبه	شاخص	رتبه	شاخص	رتبه	شاخص
کشور	xx	۴۳۵۲	xx	۴۹۴۴	xx	۵۳۵۷	xx	۵۳۷۲	xx	۵۳۲۱
استان	۶۴	۱۸	۶۹	۲۰	۷۲	۲۶	۷۲	۲۵	۷۵	۲۵

مأخذ: وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات

با توجه به اهمیت فناوری اطلاعات در توسعه اقتصادی و اجتماعی، لازم است سیاست‌گذاران و مسئولان ذی‌ربط، برنامه‌ریزی‌های جامع‌تری برای ارتقاء زیرساخت‌های ارتباطی در استان خراسان جنوبی انجام دهند. افزایش سرمایه‌گذاری در حوزه فناوری اطلاعات، توسعه شبکه‌های اینترنتی، و افزایش تعداد دفاتر پیشخوان دولت می‌تواند به بهبود وضعیت فعلی کمک کند. همچنین، آموزش و توانمندسازی نیروی انسانی در زمینه فناوری اطلاعات می‌تواند نقش مهمی در بهره‌برداری مؤثر از این زیرساخت‌ها ایفا کند.

شاخص میزان استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات

منبع: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهرداری تهران

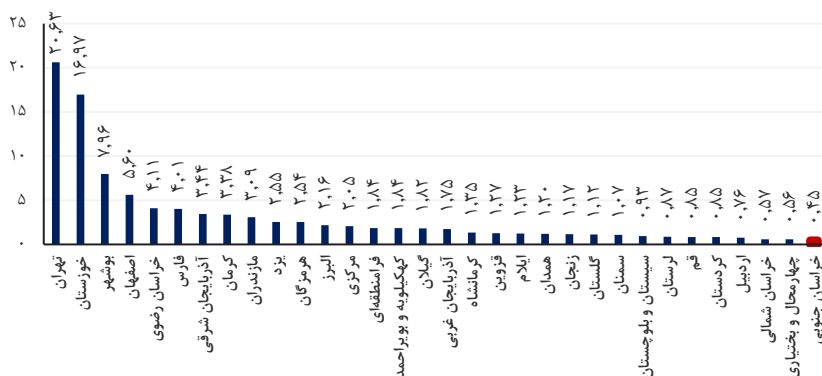
همانطور که از شاخص‌های بالا مشخص است، استان خراسان جنوبی وضعیت مناسبی در زیرساخت‌ها ندارد. بنابراین، کاهش هزینه‌های دولت برای استان خراسان جنوبی و حرکت به سمت خصوصی‌سازی کامل می‌تواند برای اقتصاد استان آسیب‌زا باشد.

اقتصاد استان در سایه کم‌رنگ تقاضا؛ چرا حمایت از تولید کافی نیست؟

برای جهش تولید باید به شرایط قبل و بعد تولید توجه کرد و فقط معطوف به تولید نشد. چرا که سیاستگذاری بدون توجه به این شرایط نمی‌تواند موفقیت‌آمیز باشد. به عبارتی برقراری شرایط مناسب باید هم در مرحله ورودی تولید و هم خروجی آن برقرار شود. برای اینکه ورودی تولید بتواند منجر به جهش تولید شود نیازمند زیرساخت‌های کافی است. تا زمانی که شرایط اولیه تولید اتفاق نیافتد جهش تولید اتفاق نمی‌افتد. در بخش قبلی اشاره شد که زیرساخت‌های استان چندان مناسب نیست. همین موضوع باعث شده است جهش تولید استان اتفاق نیافتد و سهم استان از تولید ناخالص داخلی کشور ۰.۴۵ درصد باشد و در رتبه ۳۱ قرار گیرد.

سهم استان از تولید ناخالص داخلی

منبع: مرکز آمار ایران

دلایل پایین بودن تولید ناخالص داخلی استان بدین خاطر است که؛

۱. بخش کشاورزی با مشکلاتی نظیر کاهش درآمدهای بالای عمده محصولات کشاورزی استان نظیر زرشک، زعفران و عناب، قیمت‌گذاری دستور، شبکه توزیع نامناسب، خام‌فروشی محصولات کشاورزی استراتژیک استان به دلیل فقدان صنایع تبدیلی، تغییرات اقلیمی از جمله خشکسالی‌های ۲۰ سال اخیر و کمبود شدید آب، کمبود نهاده‌های دامی و کشاورزی، نبود انبار، سردخانه و سیلوهای کافی عدم استقرار صنایع تبدیلی

و تکمیلی در حوزه محصولات کشاورزی، ضعف در بازاریابی، بازاریابی و بازاریابی، گران بودن هزینه تبلیغات و نبود صلاحیت در راستای کمک به معرفی و برندسازی محصولات کشاورزی جهت رسیدن به سود، وابستگی شدید استان به مواد غذایی؛

۲. بخش صنعت و معدن با چالش‌هایی مانند فناوری و راندمان پایین صنایع، وجود مشکلات زیرساختی فراوان در بخش حمل و نقل، آب، برق، گاز، ارتباطات و غیره، مشکلات تامین مالی پروژه‌ها و نبود اعتبارت کافی، نوسانات قیمتی و دخالت‌های دستوری در بازار، بلوکه بودن پهنه‌های معدنی، فرسودگی یا فقدان ماشین‌آلات سنگین معدنی، خام‌فروشی و عدم فرآوری کافی منابع، سختگیری در واردات ماشین‌آلات سنگین، نبود نیروی انسانی متخصص و کارآمد، نوسانات قیمت جهانی مواد معدنی، سهم اندک مواد معدنی استان از زنجیره ارزش، عدم وجود زیرساخت‌های مناسب در شهرک‌های صنعتی و بازارچه‌های مرزی (از جمله آب، برق، گاز و راه)، استفاده از ماشین‌آلات صنعتی و معدنی کارکرده و از رده خارج کشورهای صنعتی (بیشتر بودن نرخ استهلاک از نرخ سرمایه‌گذاری) و نبود عزم جدی برای نوسازی صنایع استان، بالا بودن هزینه تامین مالی صنایع و راکد ماندن برخی از صنایع، وجود قوانین دست و پاگیر و عدم کارآمدی لازم مشوق‌های اعطایی و حمایت‌ها، نبود توان فنی و مالی بالا در بخش خصوصی استان به منظور شناسایی و اکتشاف ذخایر معدنی، عدم وجود مراکز آزمایشگاهی تخصصی و معتبر بخش صنعت و معدن، وجود موانع مقرراتی که مانع کسب و کار نظیر تعدد قوانین، بخشنامه‌ها، آیین‌نامه‌ها، آرای شوراها و مقررات اداری و عدم وجود وحدت رویه و تشخیص کارشناسی و غیره، خام‌فروشی مواد معدنی ارزشمند استان و به دلیل فقدان صنایع فرآوری، نبود توان فنی و مالی بالا در بخش خصوصی به منظور شناسایی و اکتشاف ذخایر معدنی و ایجاد واحدهای فرآوری معدنی، تعطیل و نیمه فعال بودن برخی از واحدهای تولیدی در شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان به دلیل کمبود سرمایه در گردش، کمبود منابع آبی پایدار برای اجرای پروژه‌ها بویژه پروژه‌های بزرگ و آب‌بر، محدودیت‌های در نظر گرفته شده در قانون مبادلات مرزی مرتبط با عدم خروج اقلام وارداتی مرزنشینان از استان مورد نظر؛

۳. بخش خدمات با مشکلاتی نظیر نوسانات و تلاطم قیمتی، تعدد و تغییرات بیش از حد قوانین، پیش بینی ناپذیر بودن اقتصاد و بالا بودن انتظارات قیمتی، سودده بودن فعالیت‌های نامولد نسبت به فعالیت‌های مولد، ضعف زیرساختی و مشکلات تامین مالی و فراهم نبودن زمینه فروش و بازاریابی تولیدات، مواجه هستند. بنابراین، همانطور که در بخش قبلی نیز اشاره شد بدون توجه به زیرساختها و حمایت دولت نمی‌توان امیدی به جهش تولید در استان خراسان جنوبی داشت و زمانی که در یک یا چند استان جهش تولید اتفاق نیافتد، در کل کشور نیز توسعه اقتصادی رقم نخواهد خورد؛ چرا که توسعه یک فرآیند همه جانبه است و نمی‌توان با توسعه چند بخش یا منطقه به سمت پیشرفت و توسعه اقتصادی حرکت کرد.

علاوه بر این، حتی اگر جهش تولید اتفاق بیافتد و خروجی تولید افزایش چشم گیری داشته باشد؛ تا زمانی که تقاضای کافی برای تولیدات وجود نداشته باشد و کالاهای به فروش نرسند، باعث خواهد شد که اقتصاد وارد رکود شود و به مرور زمان تولیدکننده به دلیل زبانی که متحمل می‌شود از چرخه اقتصاد استانی کنار بکشد. تولیدات داخلی در دو بازار می‌تواند مصرف شود؛ ۱. بازار داخلی و ۲. بازار خارجی.

برای بررسی این موضوع بهتر است تقاضای کل را بر اساس مباحث اقتصاد کلان بررسی کنیم. بر این اساس، تقاضای کل برابر است با:

$$Y=C+I+G+NX$$

در عبارت بالا Y نشاندهنده تقاضای کل، C نشانگر مصرف خانوار، I بیانگر سرمایه گذاری، G نشانگر مخارج دولت و NX بیانگر خالص صادرات می‌باشد. برای بررسی تقاضا بهتر است تک تک موارد را مورد بررسی و ارزیابی قرار دهیم.

۱. مخارج خانوار

در فاصله زمانی بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳، یکی از ویژگی‌های بارز اقتصاد ایران، ضعف و رکود قابل توجه در بخش مصرف خصوصی بوده است. به رغم آن که هزینه

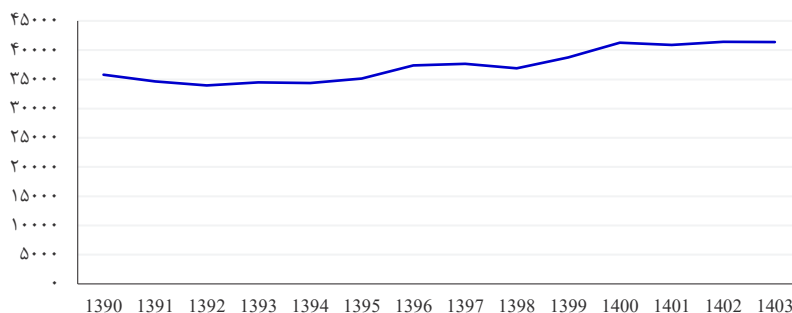

مصرف نهایی خصوصی معمولاً یکی از شاخص‌های اصلی سنجش سطح رفاه خانوار و میزان تحرک اقتصاد در سمت تقاضا به‌شمار می‌رود، در این بازه‌ی زمانی، رشد حقیقی این شاخص بسیار محدود، ناپایدار و در برخی سال‌ها حتی منفی بوده است. این در حالی است که جمعیت کشور به‌طور مستمر رشد کرده و انتظار می‌رود که همگام با آن، مصرف نیز افزایش یابد. با این حال، واقعیت آن است که مصرف خصوصی در ایران تحت تأثیر عوامل متعددی از جمله رکودهای اقتصادی، تورم مزمن، کاهش ارزش پول ملی، افزایش بیکاری، محدودیت‌های ارزی و تحریم‌های بین‌المللی قرار گرفته و در نتیجه، از رشد پایداری برخوردار نبوده است. برای مثال، در سال‌های ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۸ و ۱۴۰۱ که کشور با شوک‌های ارزی و تشدید تحریم‌های بین‌المللی مواجه بود، رشد هزینه مصرف نهایی خصوصی منفی شد. این یعنی خانوارها نه تنها مصرف خود را افزایش ندادند، بلکه در مقایسه با سال قبل، هزینه‌های واقعی‌شان کاهش یافت. این کاهش نه به دلیل صرفه‌جویی یا بهبود بهره‌وری، بلکه ناشی از افت قدرت خرید، کاهش درآمد واقعی، تورم بالا و نبود دسترسی مناسب به کالاها و خدمات بوده است. در چنین شرایطی، خانوارها اغلب اولویت مصرف خود را به اقلام ضروری محدود کرده و بسیاری از هزینه‌های غیراساسی را حذف کرده‌اند.

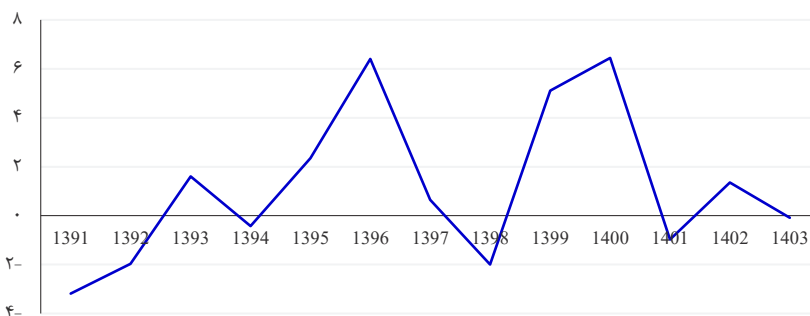
حتی در سال‌هایی که رشد هزینه مصرف نهایی خصوصی اندکی مثبت بوده است، این رشد عمدتاً ناشی از افزایش اسمی قیمت‌ها در پی تورم بوده و نه از رشد حقیقی مصرف. به عبارتی، مقدار فیزیکی کالاها و خدمات مصرف‌شده افزایش نیافته، بلکه تنها ارزش ریالی آن‌ها بیشتر شده است. چنین الگویی نشان‌دهنده این است که مصرف خصوصی در ایران در دهه اخیر، به‌جای آن‌که عامل محرک رشد اقتصادی باشد، به عنصری کم‌تحرک و متأثر از رکود عمومی تبدیل شده است. این وضعیت همچنین بیانگر آن است که سطح رفاه خانوارها در طول این سال‌ها بهبود نیافته و در برخی مقاطع، دچار افت شدید شده است.

هزینه مصرف نهایی خصوصی

رشد هزینه مصرف نهایی خصوصی

منبع: مرکز آمار ایران

از منظر نظری، این روند با مفاهیم اقتصادی مرتبط با "مصرف دائمی"^۱ و "فرضیه چرخه زندگی"^۲ نیز هم‌خوانی دارد؛ زیرا در شرایطی که خانوارها نسبت به آینده درآمد خود بدبین باشند یا درآمد جاری آن‌ها با کاهش مواجه شود، تمایل دارند سطح مصرف خود را کاهش دهند یا ثابت نگه دارند. از سوی دیگر، تلاطم اقتصادی، نااطمینانی نسبت به آینده، و نبود سیاست‌های حمایتی مؤثر دولت، موجب شده خانوارها به جای افزایش مصرف، به حفظ دارایی یا تغییر ترکیب سبد مصرفی به نفع کالاهای اساسی و ارزان‌تر روی آورند.

- 1 . Permanent Income Hypothesis
- 2 . Life Cycle Hypothesis

در تکمیل مباحث فوق، جدول زیر که به بررسی میزان هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی استان خراسان جنوبی اختصاص دارد، به‌روشنی نشان می‌دهد که سطح هزینه‌های مصرفی خانوار در این استان نسبت به میانگین کشوری و بسیاری از دیگر استان‌ها پایین‌تر است، که این موضوع بیانگر شکاف عمیق در سطح رفاه و قدرت خرید خانوارهاست. این وضعیت نه‌فقط تفاوت در سطح درآمدها را آشکار می‌سازد، بلکه نشان می‌دهد که کاهش مصرف نهایی خصوصی که در سطح ملی به‌عنوان یکی از عوامل‌کننده رشد اقتصادی شناخته می‌شود، در استان‌های کمتر توسعه‌یافته‌ای مانند خراسان جنوبی با شدت بیشتری نمود یافته است. پایین بودن هزینه‌های مصرفی در این منطقه، به معنای آن است که خانوارها از توان کافی برای تأمین نیازهای اساسی، از جمله خوراک، پوشاک، آموزش، درمان و مسکن مناسب برخوردار نیستند و این مسئله موجب کاهش تقاضای مؤثر برای کالا و خدمات در بازارهای محلی می‌شود؛ در نتیجه، فعالان اقتصادی با افت فروش، کاهش ظرفیت تولید و رکود در فعالیت‌های خدماتی و صنعتی مواجه می‌شوند. تداوم این شرایط می‌تواند به تقویت چرخه‌ای معیوب از فقر، بیکاری، کاهش مصرف، افت سرمایه‌گذاری و در نهایت رکود اقتصادی پایدار در منطقه منجر شود. این چرخه منفی نه‌تنها اثرات اجتماعی مخربی مانند مهاجرت، کاهش انگیزه نیروی کار و افزایش آسیب‌های اجتماعی را در پی دارد، بلکه چشم‌انداز توسعه منطقه‌ای را نیز با تهدید جدی مواجه می‌کند.

بر این اساس، ضرورت دارد سیاست‌گذاری‌هایی هدفمند با رویکرد عدالت‌محور در دستور کار قرار گیرد؛ از جمله اقدامات مؤثر می‌توان به افزایش درآمد واقعی خانوارها، توسعه فرصت‌های شغلی متناسب با ظرفیت‌های منطقه، بهبود زیرساخت‌های رفاهی و خدمات عمومی مانند آموزش، سلامت و حمل‌ونقل، و حمایت از بازارهای محلی برای افزایش قدرت خرید و تحریک تقاضا اشاره کرد، تا بدین‌ترتیب زمینه خروج استان از رکود مزمن و بهبود پایدار شرایط اقتصادی و اجتماعی فراهم شود.

متوسط درآمد و هزینه سالانه یک خانوار شهری و روستایی (هزار ریال) - سال ۱۴۰۲

استان	متوسط هزینه های غیر خوراکی سالانه یک خانوار		متوسط هزینه های خوراکی سالانه یک خانوار		متوسط درآمد سالانه یک خانوار	
	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی
کل کشور	متوسط	رتبه	متوسط	رتبه	متوسط	رتبه
آذربایجان شرقی	۱۵۵۰۴۸۹	xx	۶۶۸۸۹۶	xx	۱۴۹۲۹۲۶	xx
آذربایجان غربی	۱۰۳۵۱۸۷	۲۴	۵۳۲۰۴۱	۲۲	۱۶۴۱۵۶۱	۱۴
اردبیل	۷۶۷۲۵۱	۳۰	۴۰۳۳۲	۲۹	۱۰۹۵۳۷۸	۳۰
اصفهان	۱۱۲۹۶۷۳	۱۶	۶۳۰۸۲۸	۱۶	۱۷۶۲۴۳۰	۱۷
البرز	۱۴۳۷۴۰۴	۷	۹۶۲۶۶۷	۶	۱۷۲۹۲۲۷	۷
ایلام	۱۶۳۴۶۹۵	۳	۱۱۳۶۸۲۵	۲	۲۱۷۳۸۷۰	۲
بوشهر	۷۳۳۳۲۴	۳۱	۳۶۱۳۱۳	۳۰	۱۱۳۳۶۷۱	۲۶
تهران	۱۳۸۳۴۹۸	۸	۱۱۵۶۱۶۳	۱	۱۹۷۱۶۱۰	۱۳
چهارمحال و ...	۲۷۲۱۳۳۶	۱	۱۱۰۷۳۸	۴	۳۲۷۲۵۵	۱
خراسان جنوبی	۱۳۳۰۷۵۱	۱۰	۷۷۳۲۹۸	۱۰	۲۰۰۲۶۹۳	۵
خراسان رضوی	۱۰۴۲۹۴۰	۲۳	۴۲۳۲۹۵	۲۸	۱۰۵۴۳۷۹	۳۱
خراسان شمالی	۱۰۷۳۱۶۲	۲۰	۵۵۳۴۱۱	۲۰	۱۴۴۵۳۶۰	۲۲
خوزستان	۱۱۵۴۸۸	۱۷	۴۹۳۷۰۷	۲۳	۱۴۴۷۵۰۶	۱۶
زنجان	۱۲۱۹۸۳۳	۱۳	۵۷۲۸۴۳	۱۸	۱۴۵۰۶۹۵	۱۰
سمنان	۱۶۳۱۹۹۵	۴	۸۶۱۸۹۵	۸	۱۸۳۲۰۹۵	۸
	۷۸۱۸۹۸	۲۹	۴۸۵۳۲۸	۲۴	۱۱۵۷۰۵۱	۳۱

منبع: مرکز آمار ایران

استان	متوسط هزینه‌های غیر خوراک سالانه یک خانوار				متوسط هزینه‌های خوراک سالانه یک خانوار				متوسط درآمد سالانه یک خانوار			
	شهری		روستایی		شهری		روستایی		شهری		روستایی	
	رتبه	متوسط	رتبه	متوسط	رتبه	متوسط	رتبه	متوسط	رتبه	متوسط	رتبه	متوسط
سیستان و ...		۱۰۷۲۲۹۳	۲۱	۲۸۷۳۹۶	۳۱	۵۰۳۳۶۵	۱۵	۳۰۲۰۱۳	۳۱	۱۶۷۹۱۱۳	۳۷	۷۱۵۵۴۴
فارس		۱۷۶۶۳۳۲	۲	۹۴۳۱۸۳	۷	۵۱۴۹۲۴	۱۳	۵۳۰۷۶۴	۶	۲۸۱۳۰۴۰	۳	۱۶۶۱۱۶۴
قزوین		۱۳۳۱۴۸۱	۹	۶۸۸۰۱۲	۱۴	۴۳۶۴۲۸	۲۳	۴۳۷۴۴۸	۱۸	۲۴۰۲۰۱۶	۹	۱۷۷۳۵۶۳
قم		۱۱۰۴۰۰۴	۱۸	۷۶۵۹۲۹	۱۱	۴۲۹۸۱۹	۲۵	۴۲۸۸۳۰	۱۹	۲۰۴۷۲۲۶	۲۰	۱۷۰۱۹۷۹
کردستان		۹۹۹۲۸۰	۲۶	۵۵۷۲۰۰	۱۹	۵۸۴۱۳۹	۶	۵۱۰۳۲۹	۹	۱۹۳۷۹۶۱	۲۳	۱۲۸۵۷۱۶
کرمان		۷۹۵۳۱۶	۲۸	۴۶۰۴۵۹	۳۷	۳۷۵۶۹۵	۲۹	۳۱۳۹۹۴	۲۹	۱۶۷۲۹۷۰	۲۸	۱۳۴۰۲۴۴
کرمانشاه		۱۰۸۵۳۴۶	۱۹	۵۵۱۲۵۳	۲۱	۵۰۵۵۶۴	۱۴	۴۸۵۴۶۴	۱۱	۱۷۷۲۰۳۹	۲۵	۱۲۲۱۱۷۱
کهگیلویه و ...		۱۰۲۷۵۸۴	۲۵	۴۸۱۰۹۶	۲۵	۴۴۱۶۱۱	۲۲	۳۵۲۵۶۰	۲۶	۲۱۹۲۸۱۴	۱۵	۱۴۲۳۳۷۲
گلستان		۱۲۰۰۱۰۷	۱۴	۶۶۲۶۲۶	۱۵	۴۹۳۶۱۳	۱۷	۴۰۱۱۸۵	۲۱	۳۳۲۷۲۲۶	۱۲	۱۳۹۶۸۰۲
گیلان		۱۱۵۳۳۴۲	۱۵	۶۱۵۸۵۳	۱۷	۴۲۰۴۱۱	۲۶	۳۲۱۰۹۶	۲۸	۲۰۶۷۳۳۸	۱۸	۱۴۱۲۹۱۷
لرستان		۹۵۱۶۵۳	۲۷	۴۷۰۰۳۹	۲۶	۴۷۵۲۱۶	۲۰	۴۵۷۸۸۷	۱۵	۱۶۴۱۸۹۹	۲۹	۱۰۴۹۱۳۰
مازندران		۱۵۱۱۸۱۰	۵	۱۱۲۹۱۹۲	۳	۵۵۰۷۴۱	۷	۶۰۸۹۷۴	۳	۲۶۱۹۸۰۴	۶	۲۴۰۷۱۱۹
مرکزی		۱۲۸۱۲۲۵	۱۲	۸۱۲۲۱۳	۹	۵۴۵۲۵۱	۹	۵۸۲۵۳۵	۴	۲۰۶۵۶۰۴	۱۹	۱۳۸۸۷۶۹
هرمزگان		۱۰۴۴۲۸۵	۲۲	۶۹۳۳۵۶	۱۳	۶۱۱۳۰۵	۳	۴۶۹۴۱۲	۱۴	۱۸۶۲۴۲۳	۲۴	۱۲۱۳۵۸۷
همدان		۱۴۴۶۰۶۵	۶	۷۲۳۹۰	۱۲	۴۱۳۴۲۹	۲۷	۴۴۴۵۸۱	۱۷	۲۳۶۲۴۴۲	۱۱	۱۴۵۵۲۸۹
یزد		۱۳۲۱۹۸۲	۱۱	۱۰۲۵۹۷۶	۵	۴۷۵۶۳۲	۱۹	۴۸۱۸۸۴	۱۲	۲۶۶۰۲۰۴	۴	۲۳۴۹۵۰۳

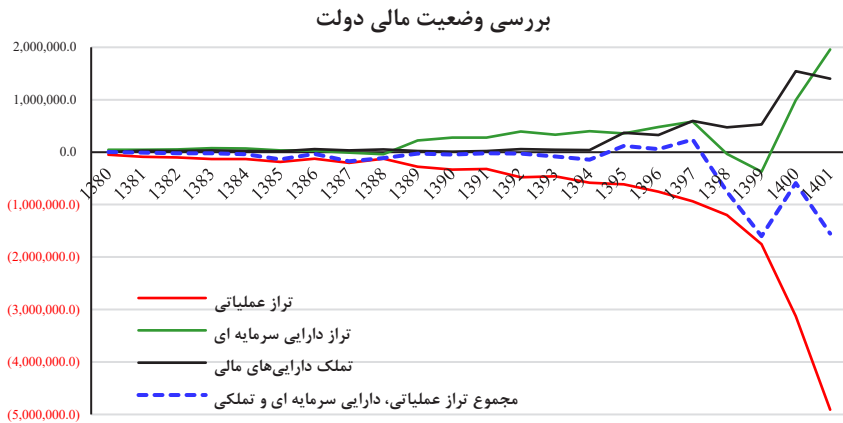

به‌طور کلی، تضعیف مصرف‌نهایی خصوصی در این دوره زمانی یکی از نشانه‌های ملموس رکود اقتصادی، کاهش رفاه عمومی، و ناتوانی اقتصاد در تقویت تقاضای داخلی بوده است. این وضعیت همچنین بر بسیاری از بخش‌های اقتصادی مانند خدمات، صنعت خرده‌فروشی، حمل‌ونقل و حتی تولید ملی تأثیر منفی گذاشته و زنجیره‌ای از اثرات رکودی را در پی داشته است. بنابراین، تحلیل روند هزینه مصرف‌نهایی خصوصی در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳ نه‌تنها ابعاد اقتصادی بلکه ابعاد اجتماعی مهمی نیز دارد و نیازمند بازنگری در سیاست‌های کلان اقتصادی به‌ویژه در حوزه توزیع درآمد و حمایت از معیشت خانوار است.

۲. مخارج دولت

یکی از مهم‌ترین متغیرهایی که می‌تواند وضعیت مالی دولت را به‌طور دقیق و جامع تشریح کند، تراز کل بودجه است. تراز کل بودجه، به‌عنوان تفاوت بین کل منابع و مصارف بودجه عمومی دولت، نشان‌دهنده میزان تعادل یا عدم تعادل مالی در عملکرد دولت است و نقش اساسی در تحلیل پایداری مالی، جهت‌گیری‌های سیاست مالی، و توانایی دولت در انجام تعهداتش دارد. زمانی که تراز بودجه منفی است (کسری بودجه)، به این معناست که دولت بیش از درآمدهایش هزینه می‌کند، که می‌تواند منجر به استقراض، چاپ پول، یا کاهش سرمایه‌گذاری‌های توسعه‌ای شود. در مقابل، تراز مثبت یا متعادل می‌تواند نشانه‌ای از مدیریت مالی سالم و پایداری اقتصادی باشد. این شاخص، نه‌تنها برای تحلیلگران اقتصادی و تصمیم‌گیران کلان اهمیت دارد، بلکه به‌عنوان معیاری برای سنجش ظرفیت دولت در تخصیص منابع به استان‌ها و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای نیز تلقی می‌شود.

منبع: بانک مرکزی ایران

منفی شدن مجموع سه تراز بودجه‌ای (تراز عملیاتی، تراز سرمایه‌ای، و خالص واگذاری دارایی‌های مالی) که به آن «تراز کل بودجه» گفته می‌شود، به‌ویژه از سال ۱۳۹۷ به بعد، عمدتاً ناشی از تشدید کسری منابع پایدار و رشد شتابان هزینه‌های دولت در بخش یارانه‌ها بوده است. از یک‌سو، تحریم‌های شدید نفتی و بانکی باعث شدند درآمدهای نفتی که بخش بزرگی از منابع بودجه را تشکیل می‌داد، به شدت کاهش یابد. همزمان، به دلیل رکود اقتصادی، مالیات‌ستانی نیز به اندازه کافی رشد نکرد. در نتیجه، تراز عملیاتی به‌شدت منفی شد، چرا که دولت هم برای اداره امور روزمره (پرداخت حقوق، یارانه و...) و هم برای پروژه‌های عمرانی (کاهش تملک دارایی سرمایه ای) منابع کافی نداشت. از سوی دیگر، خالص واگذاری دارایی‌های مالی که شامل فروش اوراق بدهی، استقراض از صندوق توسعه ملی یا بانک مرکزی و استفاده از منابع مالی غیرپایدار است، نتوانست این کسری شدید را جبران کند. در واقع، هرچند میزان انتشار اوراق و استقراض افزایش یافت، ولی هزینه‌ها همچنان از منابع فراتر رفت. افزایش هزینه‌های جاری بدون اصلاح ساختار درآمدی، وابستگی بودجه به منابع غیرقابل تکرار، و عدم تحقق کامل درآمدهای پیش‌بینی‌شده در قانون بودجه، منجر به کسری تراز بودجه مزمن شد. این کسری، از طریق افزایش پایه پولی و تورم جبران شده و خود یکی از ریشه‌های اصلی بی‌ثباتی اقتصادی در سال‌های اخیر بوده است.

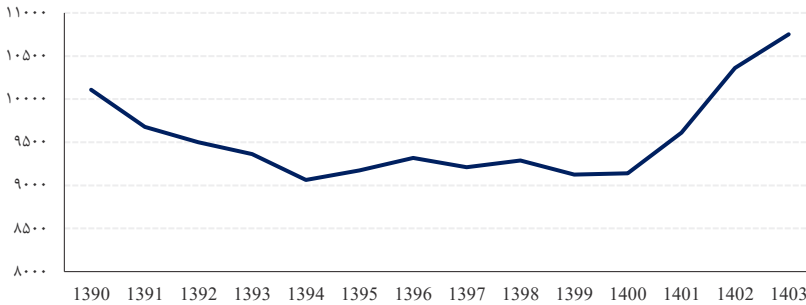

همانطور که مشخص شد، در سال‌های اخیر، ساختار مالی دولت تحت تأثیر شدید تحریم‌ها، افت درآمدهای نفتی، و محدودیت‌های مالیاتی، دچار ناترازی فزاینده‌ای شده است. به‌ویژه در دو تا سه سال گذشته، نمودارهای اقتصادی نشان می‌دهند که مخارج دولت به‌طور معناداری افزایش یافته است. این افزایش هزینه‌ها اگرچه در ظاهر می‌تواند به تحریک تقاضای مؤثر منجر شود و در کوتاه‌مدت رشد اقتصادی را به حرکت وادارد، اما در شرایطی که منابع درآمدی دولت توان پاسخگویی به این سطح از مخارج را ندارند، کسری بودجه اجتناب‌ناپذیر می‌شود. شکل‌گیری این کسری و تأمین مالی آن (عمدتاً از طریق روش‌های تورم‌زا مانند استقراض از بانک مرکزی یا افزایش پایه پولی) خود به یکی از موتورهای اصلی رشد قیمت‌ها تبدیل شده است. در چارچوب نظریه‌های اقتصاد کلان، به‌ویژه دیدگاه کینزی، هزینه‌کرد دولت می‌تواند ابزاری مؤثر برای تحریک تقاضای کل باشد. اما هنگامی که این هزینه‌ها بدون پشتوانه درآمدی پایدار انجام شوند، آثار جانبی آن مانند تورم، به‌ویژه برای اقشار کم‌درآمد، بسیار سنگین خواهد بود. این فشارهای تورمی به شکل کاهش قدرت خرید و افزایش هزینه زندگی، مستقیماً بر مصرف خانوارها اثر گذاشته و عملاً موجب افت مصرف بخش خصوصی می‌شود. در نتیجه، تقاضای مؤثر که در ابتدا با تزریق پول دولتی افزایش یافته بود، در یک فرآیند بازگشتی کاهش یافته و پایداری آن زیر سؤال می‌رود. از این منظر، افزایش هزینه‌های دولت در بستر کسری بودجه ساختاری نه‌تنها اثربخشی سیاست‌های مالی را تضعیف می‌کند، بلکه موجب تنگ‌تر شدن فضا برای سیاست‌گذاری پولی نیز می‌شود. این وضعیت در بلندمدت منجر به پدیده «رانده شدن»^۱ می‌گردد که طی آن مصرف و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، قربانی توسعه نامتوازن و ناکارای بخش دولتی می‌شود. نمودارهای زیر مخارج دولت و نرخ رشد آن را نشان می‌دهد.

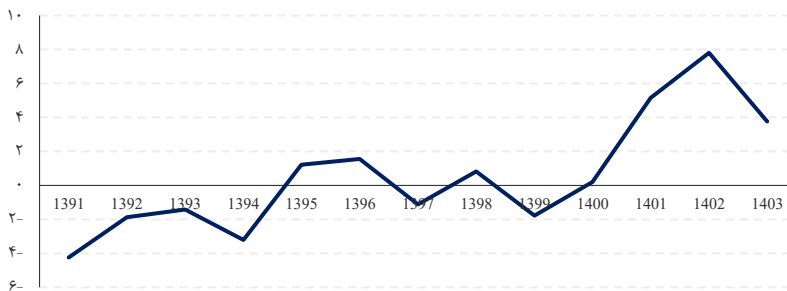
1. crowding out

هزینه مصرف نهایی دولت

رشد هزینه مصرف نهایی دولت

منبع: مرکز آمار ایران

در شرایطی که دولت با کسری بودجه مزمن مواجه است، طبیعی است که توانایی آن در تأمین اعتبارات کافی برای مناطق کمتر توسعه‌یافته‌ای مانند خراسان جنوبی نیز با محدودیت‌های جدی همراه باشد. کمبود اعتبارات تخصیصی به استان خراسان جنوبی در حالی است که این استان از نظر وسعت جغرافیایی، سومین استان پهناور کشور محسوب می‌شود و حدود ۹.۶ درصد از کل مساحت ایران را به خود اختصاص داده است. چنین گستره وسیعی از سرزمین، خود به‌تنهایی بار مضاعفی را بر دوش مدیریت منطقه‌ای می‌گذارد، زیرا برای پوشش خدماتی مناسب در این سطح از پراکندگی، نیاز به زیرساخت‌های متعدد و گسترده‌ای وجود دارد. از جمله این زیرساخت‌ها می‌توان به توسعه راه‌های ارتباطی، احداث مدارس، مراکز درمانی، شبکه‌های توزیع انرژی، تأسیسات آب و فاضلاب، و خدمات اداری اشاره کرد که همگی

نیازمند تأمین منابع مالی قابل توجهی هستند. با این حال، کمبود منابع مالی در استان موجب شده بسیاری از این نیازها یا به‌صورت ناقص تأمین شوند یا اساساً به اجرا درنیایند. نمودار زیر سهم اسان را از اعتبارات دولت نشان می‌دهد.

سهم استان‌ها از اعتبارات بودجه ای

متغیر		۱۳۹۷		۱۳۹۸		۱۳۹۹		۱۴۰۰		۱۴۰۱	
		رتبه	سهم	رتبه	سهم	رتبه	سهم	رتبه	سهم	رتبه	سهم
توزیع عملکرد اعتبارات هزینه‌ای (جاری) دستگاه‌های اجرایی استان ها از محل درآمد عمومی		۲۳	۱.۸۲	۲۲	۱.۸۲	۲۲	۱.۸۴	۲۲	۱.۸۲	۲۴	۱.۷
توزیع عملکرد اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (عمرانی)		۲۳	۱.۹۲	۱۹	۱.۸۲	۱۹	۲.۴۴	۲۰	۲.۲۵	۲۷	۱.۷

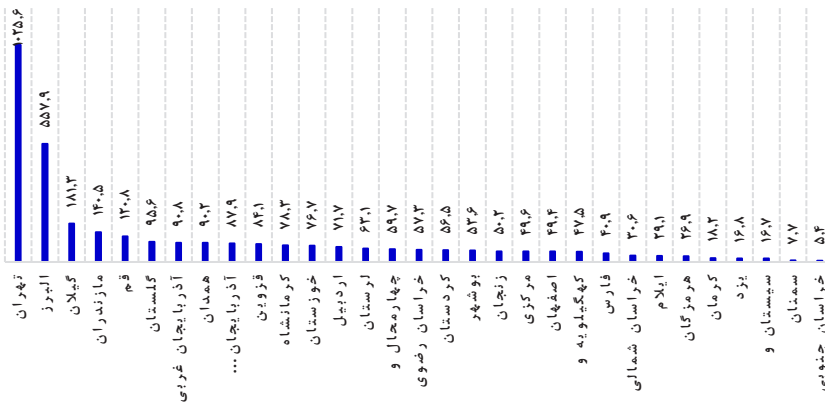
منبع: مرکز آمار ایران

یکی از چالش‌های مهم استان، پراکندگی زیاد جمعیت در پهنه‌ای وسیع است که منجر به کاهش تراکم جمعیت شده و در نتیجه، ارائه خدمات عمومی را از نظر هزینه و کارایی دشوارتر ساخته است. به عبارت دیگر، در مناطقی که تعداد افراد ساکن در واحد سطح پایین است، دولت برای ارائه یک خدمت مشخص (مثلاً ساخت مدرسه یا کلینیک) باید هزینه بیشتری نسبت به مناطق متراکم پرداخت کند، زیرا امکان تجمع جمعیت برای بهره‌گیری بهینه از منابع وجود ندارد.

در چنین شرایطی، تخصیص اعتبارات باید متناسب با وسعت جغرافیایی و میزان پراکندگی جمعیت صورت گیرد، نه صرفاً بر اساس شاخص‌های جمعیتی. نمودار زیر که تراکم جمعیت استان‌های کشور را نشان می‌دهد، به‌وضوح بیانگر این واقعیت است که خراسان جنوبی از پایین‌ترین سطوح تراکم جمعیت برخوردار است؛ عاملی که در تخصیص اعتبارات ملی باید مورد توجه قرار گیرد، زیرا بدون جبران این شکاف از طریق سیاست‌گذاری منطقه‌ای هدفمند، توسعه متوازن در سطح ملی غیرقابل تحقق خواهد بود.

تراکم جمعیت استان‌ها (نفر در کیلومتر مربع)

منبع: مرکز آمار ایران

۳. تجارت خارجی

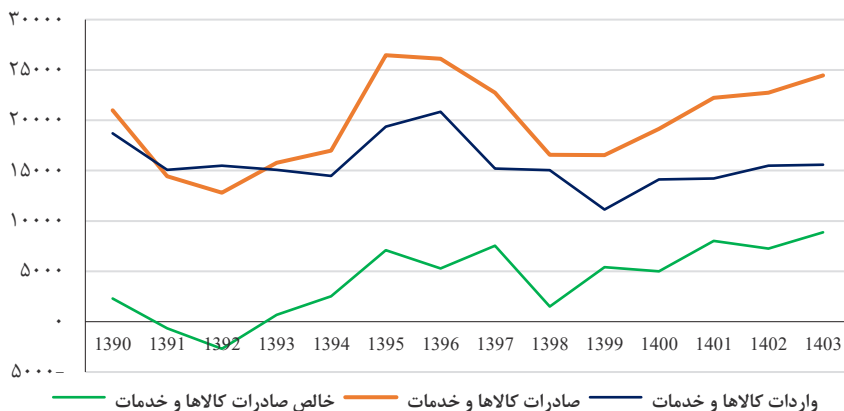
خالص صادرات که تفاوت بین صادرات و واردات یک کشور را نشان می‌دهد، از مؤلفه‌های اصلی تشکیل‌دهنده تقاضای کل در اقتصاد است و تأثیر مستقیمی بر تقاضای مؤثر دارد. زمانی که صادرات بر واردات پیشی می‌گیرد، درآمد ارزی کشور افزایش یافته و با ورود منابع مالی جدید به چرخه اقتصاد، سطح تقاضا برای کالاها و خدمات داخلی تقویت می‌شود. این امر به‌ویژه در شرایطی که ظرفیت‌های تولیدی داخلی فعال باشد، منجر به افزایش تولید، اشتغال و درآمد ملی می‌گردد و از این طریق تقاضای مؤثر را به‌صورت پایدار ارتقاء می‌دهد. علاوه بر آن، افزایش خالص صادرات، نه تنها به کاهش وابستگی به منابع داخلی ناپایدار مانند بدهی و چاپ پول کمک می‌کند، بلکه از منظر اقتصاد کلان، توازن مثبت در تراز پرداخت‌ها ایجاد کرده و زمینه را برای ثبات نرخ ارز و کاهش فشارهای تورمی نیز فراهم می‌سازد.

در بررسی روند خالص صادرات ایران طی بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۳ که در نمودار بعدی مشخص است، شاهد نوسانات معناداری هستیم که مستقیماً بر تقاضای مؤثر اثرگذار بوده است. در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳، به دلیل تشدید تحریم‌های بین‌المللی، به‌ویژه در حوزه نفت و مبادلات بانکی، صادرات ایران با افت قابل توجهی مواجه شد که موجب کاهش درآمدهای ارزی و در نتیجه تضعیف تقاضای مؤثر در

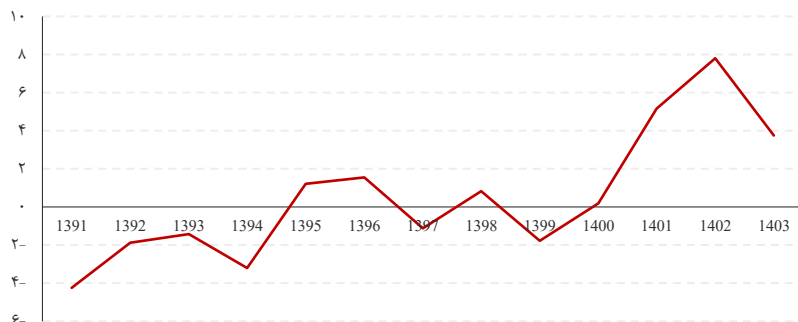

اقتصاد گردید. با امضای توافق برجام در سال ۱۳۹۴ و رفع نسبی تحریم‌ها، صادرات افزایش یافت و در سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۶، خالص صادرات روند صعودی پیدا کرد و به‌عنوان یک محرک برای تقاضای مؤثر عمل نمود. اما مجدداً با بازگشت تحریم‌ها در سال ۱۳۹۷، این شاخص وارد مسیر نزولی شد و تا سال ۱۴۰۰ ادامه یافت. در سال‌های اخیر، به‌ویژه پس از ۱۴۰۰، علیرغم محدودیت‌های موجود، تلاش‌هایی برای احیای صادرات صورت گرفته و شاخص خالص صادرات روندی صعودی به خود گرفته است. با این حال، ویژگی بارز خالص صادرات ایران در کل این دوره، نوسانات شدید و ناپایداری آن بوده که بر ثبات تقاضای کل تأثیر منفی گذاشته است.

خالص صادرات کالاها و خدمات کشور

رشد خالص صادرات کالاها و خدمات کشور

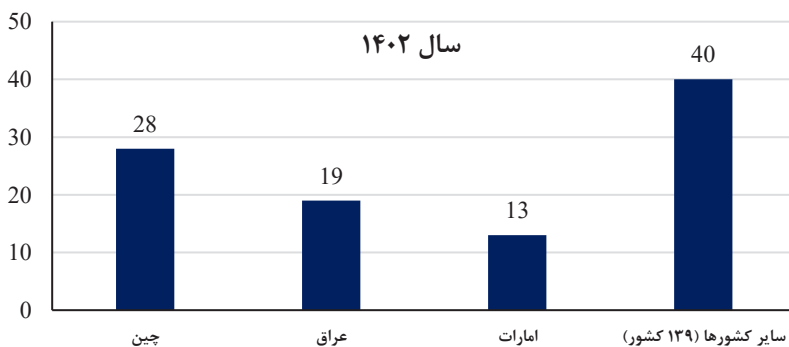
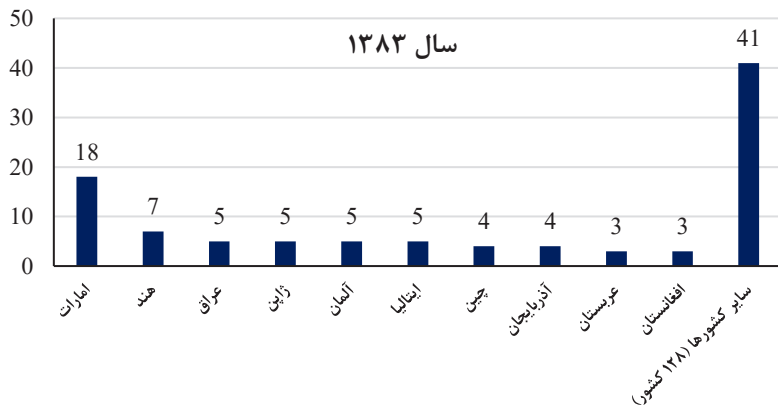

منبع: مرکز آمار ایران

در تحلیل علل این نوسانات، دو عامل کلیدی قابل شناسایی‌اند. نخست، محدود بودن مقاصد صادراتی ایران است که وابستگی بیش از حد به چند بازار خاص، اقتصاد را در برابر شوک‌های سیاسی و اقتصادی آن کشورها آسیب‌پذیر کرده است. دوم، ساختار تک‌محصولی صادرات کشور، به‌ویژه تمرکز بالا بر نفت خام و فرآورده‌های نفتی است که باعث شده تغییرات قیمت جهانی نفت یا اعمال تحریم‌ها به سرعت کل صادرات کشور را تحت تأثیر قرار دهد. این عدم تنوع در سبد صادراتی، مانع توسعه صادرات پایدار شده و باعث می‌شود که نقش خالص صادرات در تقویت تقاضای مؤثر، غیرقابل اتکا و بی‌ثبات باقی بماند. به طور نمونه، مقاصد صادراتی کشور مطابق شکل زیر در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال ۱۳۸۳ بسیار محدودتر شده است.

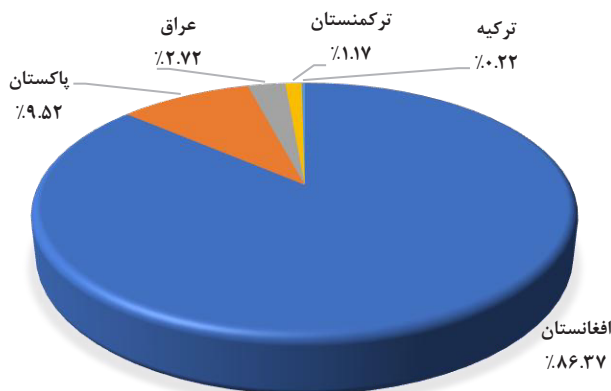
مقایسه کشورهای واردکننده ۶۰ درصد از صادرات غیرنفتی ایران در سال ۱۳۸۳ با ۱۴۰۲ (درصد)

در خصوص خراسان جنوبی نیز این شرایط برقرار است. ساختار صادراتی استان خراسان جنوبی با تمرکز شدید بر یک مقصد خاص، یعنی کشور افغانستان، مواجه است؛ به‌طوری که حدود ۸۶ درصد از ارزش کل صادرات استان به این کشور اختصاص دارد. این وابستگی بالا به یک بازار خاص، آسیب‌پذیری صادرات استان را در برابر تحولات سیاسی، اقتصادی و تجاری کشور مقصد به‌شدت افزایش داده و ثبات درآمدهای ارزی استان را تهدید می‌کند. محدود بودن مقاصد صادراتی، علاوه بر افزایش ریسک، مانعی برای توسعه پیوندهای تجاری با بازارهای متنوع‌تری چون آسیای مرکزی، پاکستان و کشورهای حاشیه خلیج فارس به شمار می‌رود. این وضعیت نشان می‌دهد که تنوع‌بخشی به بازارهای هدف، توسعه زیرساخت‌های صادراتی، و استفاده از ظرفیت‌های بالقوه دیپلماسی اقتصادی منطقه‌ای، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای ارتقاء پایداری و تاب‌آوری اقتصاد صادرات‌محور استان است.

سهم ارزشی صادرات به کشورهای هدف صادراتی استان

ماخذ: اداره کل گمرکات استان

خراسان جنوبی باوجود اینکه با کشور افغانستان دارای مرز مشترک است، اما عملاً در فهرست شرکای اقتصادی جدی این کشور قرار ندارد. به عبارت دیگر، هنوز روابط اقتصادی استان و افغانستان به مقداری که بتوان آن را اثرگذار دانست، نرسیده است. هم از جانب استان خراسان جنوبی و هم کشور افغانستان و حتی سایر مقاصد صادراتی،

ضعف‌ها و چالش‌های جدی وجود دارد که مانع از بهبود روابط تجاری شده است. در ادامه به برخی از مهمترین این عوامل اشاره می‌شود:

- یکی از عواملی که شاید تاکنون استان خراسان جنوبی نتوانسته از ظرفیت‌های تجاری، صنعتی و معدنی کشور افغانستان به خوبی استفاده کند، عدم توسعه صنعتی استان خراسان جنوبی و در واقع رکود به وجود آمده در بخش صنعت این استان است. از معضلات استان، نبود صنایع پیشرفته تبدیلی در بخش کشاورزی و مواد معدنی است که منجر به فروش خام مواد معدنی و محصولات فرآوری نشده در بخش کشاورزی در این استان شده است.
- عدم وجود زیرساخت‌های مناسب جهت انجام صادرات و واردات
- به دلیل نبود آزمایشگاه استاندارد برای صادرات محصولات استراتژیک استان، محصولات صادراتی از گمرکات و سایر مبادی صادراتی، به کشورها صادر می‌گردد که باعث بی نصیب ماندن تولیدکنندگان و صادرکنندگان از ارزش افزوده صادراتی و جلوگیری از شکل‌گیری فعالیت‌های خدماتی مرتبط در استان می‌گردد. با توجه به گسترش مبادلات تجاری و ترانزیت در گمرک ماهیرود و بازارچه‌های مرزی، کمبود نیروی انسانی متخصص وجود دارد.
- نبود توان مالی و فنی بالا در بخش خصوصی به منظور شناسایی و اکتشاف ذخایر معدنی سنتی بودن و عدم به کارگیری شیوه‌های نو در بخش کشاورزی به منظور توسعه تجارت
- ضعف فن‌آوری و بازاریابی در بخش صنعت و معدن در مناطق مرزی
- نبود واحدهای بزرگ و مادر صنعتی و معدنی در مناطق مرزی
- عدم وجود سیاست‌های تشویقی و حمایتی در خصوص توسعه صنایع و گسترش مبادلات مرزی
- عدم وجود تأسیسات اقامتی (هتل، مهمان‌پذیر) با کیفیت مناسب در مناطق مرزی
- کمبود زیربنای اصلی لازم شامل شبکه‌های حمل و نقل، گاز، برق و مخابرات در نواحی صنعتی مرزی

- نبود زیرساخت‌های مناسب در شهرک صنعتی و نواحی صنعتی مناطق مرزی
- تعطیل شدن برخی واحدهای تولیدی به دلیل مشکلات مالی مانند تعطیلی واحدهای سنگبری شهرستان‌های مرزی علیرغم وجود پتانسیل بالای معدنی بویژه در حوزه سنگ‌های گرانیت
- عدم تجهیز شبکه‌های زیربنایی متناسب با قابلیت‌های شهرستان‌های مرزی استان از جمله شبکه‌های حمل و نقل، برق، آب و گاز
- عدم وجود کشتارگاه صنعتی به منظور کشتار دام سبک و سنگین در مناطق مرزی علیرغم سطح بالای تولید دام در آن مناطق و امکان واردات دام
- کمبود امکانات زیربنایی ذخیره‌سازی کالا و خدمات برای صادرات و همچنین برای ذخیره‌سازی کشف کالاهای قاچاق قطعیت یافته
- توسعه نیافتگی مراکز خرید و فروشگاه‌های زنجیره‌ای استان در بازارچه‌ها
- ریسک فعالیت‌های صادراتی به افغانستان
- شکل‌گیری فعالیت‌های اقتصاد پنهان و پدیده قاچاق کالا
- نبود توازن تجاری با کشور افغانستان
- عدم ثبات در تصمیمات مرتبط با تجارت خارجی در افغانستان به دلیل نبود دولت مرکزی مقتدر در این کشور
- بسته شدن یکطرفه بازارچه‌های مرزی از سوی کشور افغانستان
- دوری استان از مراکز عمده تولید
- عدم عضویت افغانستان در کنوانسیون‌های مشترک گمرکی و حمل و نقلی و عدم التزام به رعایت برخی قوانین
- محدود بودن کالاهای صادراتی و عدم تنوع و انعطاف‌پذیری صادرات
- محدود بودن مقاصد صادراتی استان
- کمبود اعتبارات استانی جهت تکمیل زیرساخت‌های جاده‌ای و رفاهی با توجه به معبر بودن این استان برای خروج کالا به افغانستان
- عدم استقرار کنسولگری افغانستان در بیرجند با وجود مبادلات تجاری وسیع با این کشور و دارا بودن ۳۳۱ کیلومتر مرز مشترک

- عدم حضور نماینده گمرک افغانستان در بازارچه های مرزی استان (به غیر از بازارچه ماهیروود- میل ۷۸) و در نتیجه عدم استفاده و منتفع نشدن از درآمد حاصل از واردات کالاها به افغانستان
- وجود ناامنی در برخی مسیرهای ارتباطی بازارچه های مرزی به داخل افغانستان که از یکسو برای تجار افغانی محدودیت زمان و نحوه تردد ایجاد می کند (تردد در روز و بصورت گروهی) و از سوی هزینه هایی به آنان تحمیل می گردد.
- اخذ عوارض بالا و مبالغ غیر قانونی از رانندگان کامیون های حامل کالاهای صادراتی
- عدم توجه به انتظارات بخش خصوصی در زمینه توسعه صادرات به کشورهای منتخب از جمله:

- صدور کالاهای بی کیفیت توسط برخی از تاجران
- فرسودگی ناوگان حمل و نقل کشور
- عدم انجام بازاریابی و مطالعات بازار کالاها
- عدم توان رقابت بنگاه های صادراتی داخلی
- شبانه روزی نبودن گمرکات
- عدم پوشش صندوق ضمانت صادرات درخصوص کالاهای صادراتی به افغانستان

۴. سرمایه گذاری

سرمایه گذاری و تداوم آن امری ضروری برای حفظ روند بلندمدت رشد اقتصادی است. در صورتی که سرمایه گذاری در کشور اندک باشد رشد بلندمدت کشور را دچار وقفه می کند. شناخت دلایل این پدیده با هدف احیای روند سرمایه گذاری نیازمند شناخت عوامل مؤثر بر سرمایه گذاری و بررسی روند تغییرات آن است. با توجه به زمانبر بودن دوره بازگشت سرمایه گذاری از یکسو و سودآوری فعالیتهای سرمایه گذاری موازی (بازار ارز، مسکن، خروج سرمایه و ...)، سیاست مناسب برای احیای سرمایه گذاری صنعتی در ایران مستلزم ارتقای امنیت سرمایه گذاری و کاهش

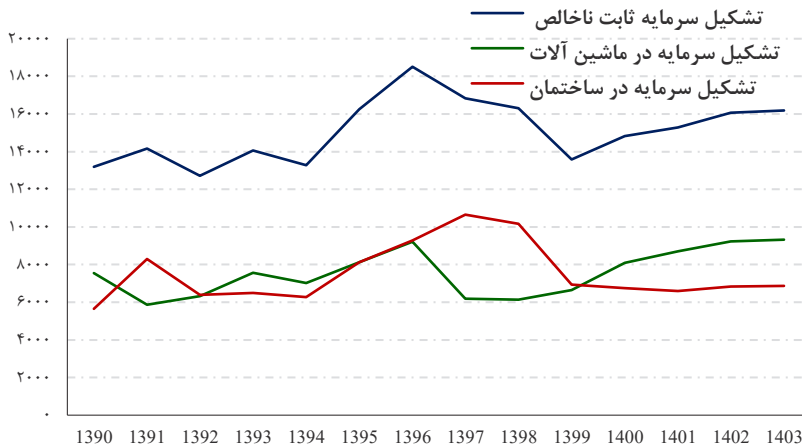

ریسکهای مختلف است و سیاستهایی که تنها به مشوقهای سرمایه‌گذاری توجه کنند و به موضوع مهم امنیت سرمایه‌گذاریها توجه نداشته باشند، به تنهایی موفق نخواهند بود. باید توجه داشت که سرمایه‌گذاران برای انجام سرمایه‌گذاری همواره سود و بازده سرمایه‌گذاری، دوره بازگشت سرمایه و ریسکهای سرمایه‌گذاری در گزینه‌های مختلف را با یکدیگر مقایسه میکنند.

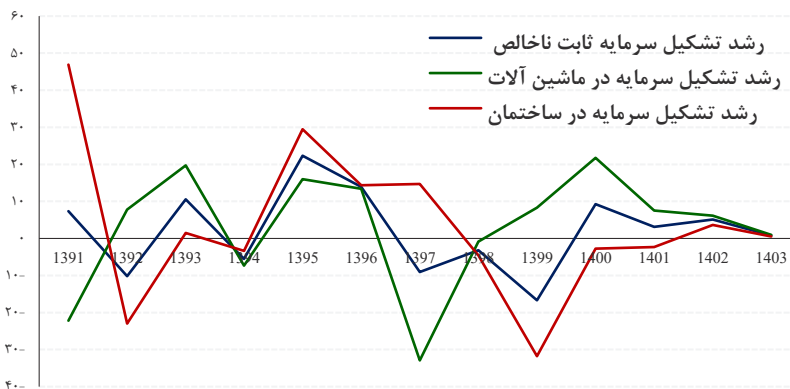
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های رشد اقتصادی پایدار و افزایش ظرفیت تولید ملی به شمار می‌رود که نقش بسیار کلیدی در بهبود ساختار اقتصادی و توسعه زیرساخت‌ها ایفا می‌کند. این فرآیند نه تنها به افزایش امکانات تولیدی، ماشین‌آلات و تجهیزات جدید منجر می‌شود، بلکه باعث تقویت بنیه صنعتی و فناوری کشور نیز می‌گردد و به‌طور مستقیم بر عرضه کل اقتصاد تأثیرگذار است. علاوه بر این، این سرمایه‌گذاری‌ها با ایجاد انتظارات مثبت در میان سرمایه‌گذاران و فعالان اقتصادی، موجب افزایش تقاضاهای سرمایه‌ای و تحریک فعالیتهای اقتصادی می‌شوند که این روند در نهایت منجر به تقویت تقاضای مؤثر در اقتصاد می‌شود. به بیان دیگر، تشکیل سرمایه ثابت علاوه بر اثرگذاری بر عرضه، از طریق تقویت انتظارات مثبت و افزایش سرمایه‌گذاری، موجب رشد تقاضا و در نتیجه ایجاد تعادل پایدار در چرخه اقتصادی می‌گردد، که این امر نقش بسیار حیاتی در تضمین رشد بلندمدت و جلوگیری از رکودهای اقتصادی دارد. با این حال، در اقتصاد ایران این شاخص طی سال‌های اخیر، دچار نوسانات شدیدی بوده که بخش عمده‌ای از آن ریشه در عوامل ساختاری و بیرونی دارد. داده‌های آماری از دهه ۱۳۹۰ به‌وضوح نشان می‌دهند که تشکیل سرمایه ناخالص ثابت (اعم از ماشین‌آلات، ساختمان، تجهیزات زیرساختی و...) نه تنها رشد پایداری نداشته، بلکه در بسیاری از سال‌ها حتی منفی بوده است؛ به‌ویژه در سال‌های تحریم گسترده (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳ و مجدد از ۱۳۹۷ به بعد) که به دلیل کاهش شدید ورود ارز، محدودیت واردات کالاهای سرمایه‌ای، بی‌ثباتی سیاست‌های ارزی، و ناطمینانی در فضای کسب‌وکار، سرمایه‌گذاران تمایل کمتری به سرمایه‌گذاری بلندمدت داشته‌اند.

میزان تشکیل سرمایه ثابت

میزان تشکیل سرمایه ثابت

ماخذ: مرکز آمار ایران

علاوه بر این، یکی از متغیرهایی که نشان می‌دهد در دهه ۱۳۹۰ میزان سرمایه‌گذاری در مقایسه با اندازه اقتصاد ایران صورت نگرفته است، نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی است که در جدول زیر مشخص می‌باشد. به طور مشخص این نسبت از ۲۴.۷ درصد در ابتدای دهه ۱۳۹۰ به ۱۸.۵ درصد در انتهای دوره مورد مطالعه رسیده است که نشان می‌دهد در مقایسه با اندازه اقتصاد ایران (تولید ناخالص داخلی) سرمایه‌گذاری کمتری نیز صورت گرفته است. اگرچه نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین

آلات به تولید از ۱۲.۷ در ابتدای دوره به ۱۲.۵ درصد در انتهای دوره رسیده است، اما شدت کاهش در نسبت سرمایه‌گذاری ساختمان شدیدتر بوده است به طوریکه این نسبت از ۱۲ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۶ درصد در سال ۱۴۰۱ کاهش یافته است. تداوم وضعیت فعلی در میانمدت به معنای کاهش ظرفیتهای اقتصاد ایران و درنهایت کاهش چشم انداز رشد اقتصادی است (مرکز پژوهش‌های مجلس).

تغییرات نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی به قیمت جاری (درصد)

سال	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی	نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین آلات به تولید	نسبت سرمایه‌گذاری در ساختمان به تولید
۱۳۹۰	۲۴.۷	۱۲.۷	۱۲
۱۳۹۱	۲۰.۴	۱۰	۱۰.۴
۱۳۹۲	۱۹.۴	۱۰.۲	۹.۲
۱۳۹۳	۲۱.۹	۱۲.۱	۹.۸
۱۳۹۴	۲۰.۵	۱۱.۲	۹.۳
۱۳۹۵	۲۱.۲	۱۲.۱	۹.۱
۱۳۹۶	۲۱.۶	۱۳.۵	۸.۱
۱۳۹۷	۲۰.۵	۱۲.۱	۸.۴
۱۳۹۸	۱۹.۳	۱۱.۶	۷.۷
۱۳۹۹	۱۹.۷	۱۲.۵	۷.۲
۱۴۰۰	۱۹.۶	۱۲.۷	۶.۹
۱۴۰۱	۱۸.۵	۱۲.۵	۶

منبع: مرکز پژوهش‌های مجلس

نوسانات شدید و مکرر در شاخص «تشکیل سرمایه ثابت ناخالص» در اقتصاد ایران، پیامدهای ساختاری و عمیقی بر روند توسعه ظرفیتهای تولیدی کشور بر جای گذاشته است. در دهه‌های اخیر، سرمایه‌گذاری مولد به‌عنوان یکی از ارکان حیاتی رشد پایدار و افزایش توان تولیدی کشور، نه‌تنها روند باثباتی نداشته، بلکه به‌کرات با افت‌های سنگین مواجه شده که در مواردی به عقب‌گرد کامل سرمایه‌گذاری‌های پیشین انجامیده است.

این افت‌وخیزها که در پی عواملی نظیر تحریم‌های اقتصادی، سیاست‌های مالی ناپایدار، نااطمینانی سیاسی و نوسانات ارزی حادث شده‌اند، موجب شده‌اند فرآیند تجهیز منابع و بسط زیرساخت‌های تولیدی کشور با گسست‌های جدی مواجه گردد. در برخی سال‌ها، کاهش شدید سرمایه‌گذاری به فرسایش گسترده ماشین‌آلات، تجهیزات تولیدی و زیرساخت‌های صنعتی منجر شده است؛ امری که به تضعیف بهره‌وری سرمایه و در نهایت کاهش توان بالقوه تولیدی کشور انجامیده است. این موضوع، به‌ویژه در صنایع سرمایه‌بر نظیر انرژی، پتروشیمی، فلزات اساسی و حمل‌ونقل زیربنایی نمود بارزی یافته است، به‌گونه‌ای که عدم نوسازی و بازسازی تجهیزات در این بخش‌ها منجر به افزایش هزینه‌های تولید، افت کیفیت محصولات و کاهش قدرت رقابتی بنگاه‌های ایرانی شده است.

از سوی دیگر، ناپایداری در روند سرمایه‌گذاری، صرفاً به بعد عرضه اقتصاد محدود نمانده و بر بخش تقاضا نیز اثرات مخربی بر جای گذاشته است. در شرایطی که سرمایه‌گذاری در پروژه‌های عمرانی، صنعتی و خدماتی کاهش می‌یابد، فرصت‌های شغلی جدید ایجاد نمی‌شود یا از بین می‌رود، درآمد خانوارها کاهش می‌یابد، و سطح تقاضای کل در اقتصاد دچار افت می‌گردد. این کاهش در تقاضای مؤثر—که نقش تعیین‌کننده‌ای در تحریک تولید دارد—خود یک چرخه معیوب ایجاد می‌کند؛ به‌گونه‌ای که تولیدکنندگان با انباشت محصولات و کاهش فروش مواجه شده و در نتیجه، از گسترش ظرفیت‌های خود یا حتی حفظ آن‌ها منصرف می‌شوند (اسنودان و وین، ۱۴۰۰).

علاوه بر موارد فوق، عدم تعادل در نرخ بازدهی سرمایه در اقتصاد ایران، که از نرخ‌های تورم بالا، نوسانات شدید نرخ ارز، عدم شفافیت و تغییرات مستمر در سیاست‌های حمایتی، و نبود امنیت حقوقی برای سرمایه‌گذاران نشأت می‌گیرد، موجبات انحراف شدید جریان سرمایه از بخش‌های مولد به سمت فعالیت‌های سوداگرانه را فراهم کرده است. سرمایه‌گذاران در چنین شرایطی ترجیح می‌دهند به جای تخصیص منابع به تولید و صنعت، دارایی‌های خود را به سمت بازارهای کم‌ریسک‌تر و نقدشونده‌تری

نظیر ارز، طلا، مستغلات یا حتی سپرده‌های بانکی هدایت کنند. این تغییر جهت، نه تنها از حیث کاهش سطح سرمایه‌گذاری مولد خطرناک است، بلکه به افزایش فاصله طبقاتی، تشدید شکاف درآمدی، و بی‌ثباتی بلندمدت اقتصاد نیز دامن می‌زند. به بیان دیگر، حضور گسترده سرمایه در حوزه‌های غیرمولد باعث رشد قیمت دارایی‌ها بدون خلق ارزش واقعی شده و در عمل فشار مضاعفی بر سطح عمومی قیمت‌ها و قدرت خرید خانوارها وارد می‌کند.

در مجموع، استمرار این نوسانات سرمایه‌گذاری و انحراف منابع از تولید، در غیاب اصلاحات نهادی و سیاست‌گذاری‌های کل‌نگر، ظرفیت رشد پایدار اقتصادی ایران را به شدت محدود کرده و مانعی بزرگ در مسیر توسعه اقتصادی، اشتغال‌زایی فراگیر و افزایش رفاه اجتماعی ایجاد کرده است. اصلاح این روند، نیازمند طراحی سیاست‌های حمایتی هدفمند، ایجاد ثبات اقتصادی، تضمین حقوق مالکیت، و ایجاد چشم‌انداز بلندمدت شفاف برای سرمایه‌گذاران است؛ تا بتوان جریان سرمایه را مجدداً به سمت بخش‌های مولد هدایت کرد و تقاضای مؤثر داخلی را از مسیر افزایش اشتغال و درآمد، تقویت نمود (شاکری، ۱۳۹۶). در ادامه به بررسی بخش‌های مختلف سرمایه‌گذاری استان خراسان جنوبی پرداخته می‌شود:

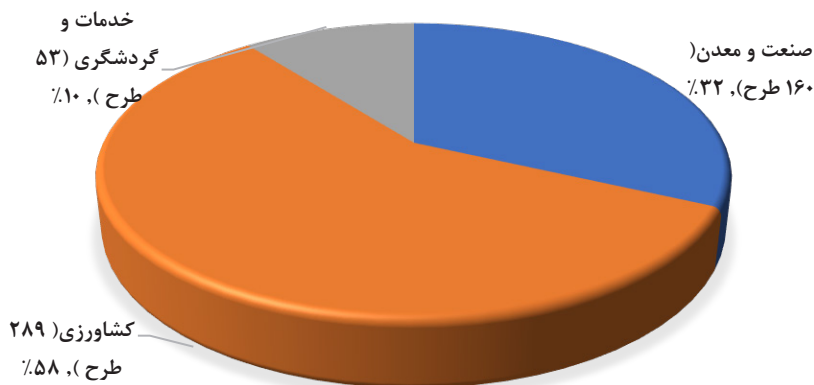
۴-۱. گزارش سرمایه‌گذاری داخلی

گزارش وضعیت سرمایه‌گذاری داخلی در استان خراسان جنوبی

بر اساس داده‌های ثبت‌شده توسط دستگاه‌های اجرایی تا پایان سال ۱۴۰۳، مجموعاً ۵۰۲ طرح سرمایه‌گذاری که دارای بیش از یک درصد پیشرفت فیزیکی هستند، در نقاط مختلف استان در حال اجرا می‌باشند. این عدد، شاخصی مهم از پویایی فضای اقتصادی و میزان مشارکت فعال بخش‌های مختلف اقتصادی در توسعه تولید و اشتغال منطقه محسوب می‌شود.

توزیع بخشی کل طرح‌های سرمایه‌گذاری استان (۵۰۲ طرح)

منبع: استانداری خراسان جنوبی

از این ۵۰۲ طرح، ۱۶۰ طرح معادل ۳۱.۸۷ درصد به بخش صنعت و معدن اختصاص دارد. این بخش به دلیل برخورداری از ظرفیت‌های قابل توجهی نظیر معادن غنی، مواد اولیه معدنی، انرژی ارزان و نیروی انسانی مستعد، در اولویت توسعه‌ای استان قرار دارد. طرح‌های در حال اجرای این حوزه شامل توسعه معادن زغال‌سنگ در طبس، فرآوری سنگ‌های تزئینی در فردوس، تولید آهن اسفنجی، واحدهای فرآوری بنتونیت و خاک صنعتی، و صنایع پایین‌دستی سیمان و گچ می‌باشند. این طرح‌ها با تأکید بر ارتقای زنجیره ارزش و ایجاد صنایع تبدیلی معدنی، سهم مهمی در کاهش خام‌فروشی، ایجاد ارزش افزوده و تقویت صادرات ایفا می‌کنند.

بخش کشاورزی با ۲۸۹ طرح، معادل ۵۷.۵۶ درصد از کل طرح‌ها، بیشترین سهم را از منظر تعداد در اختیار دارد. این سهم بالا بیانگر جایگاه حیاتی و سنتی این بخش در اقتصاد استان خراسان جنوبی است. ساختار تولیدی استان بر پایه کشاورزی سنتی و دامداری استوار است و سیاست‌های حمایت از کشت محصولات استراتژیک نظیر زرشک، عناب، زعفران، پسته و گیاهان دارویی، موجب گسترش سرمایه‌گذاری در این حوزه شده است. علاوه بر آن، طرح‌هایی چون احداث گلخانه‌های هوشمند، توسعه سامانه‌های نوین آبیاری، ایجاد مجتمع‌های دامپروری صنعتی، فرآوری محصولات

باغی و زراعی، و احداث انبارهای مکانیزه و سردخانه، در قالب برنامه‌های اقتصادی دولت برای ارتقاء بهره‌وری و توسعه پایدار روستایی اجرایی شده‌اند. بخش کشاورزی در استان همچنین به‌عنوان پیشران اقتصاد مقاومتی شناخته می‌شود و با توجه به سهم بالای آن از طرح‌های در حال اجرا، نقشی کلیدی در تحقق شعار سال ایفا می‌کند.

در حوزه خدمات و گردشگری نیز ۵۳ طرح معادل ۱۰.۵۵ درصد از کل پروژه‌های فعال استان به ثبت رسیده‌اند. اگرچه از حیث کمی این بخش سهم کمتری در مقایسه با صنعت و کشاورزی دارد، اما به لحاظ کیفی، طرح‌های این بخش نقش مهمی در ارتقاء سطح رفاه عمومی، توسعه زیرساخت‌های گردشگری و افزایش درآمدهای پایدار ایفا می‌کنند. طرح‌هایی مانند احداث اقامتگاه‌های بوم‌گردی، مجتمع‌های بین‌راهی، مراکز تفریحی، بازارچه‌های صنایع دستی و راه‌اندازی دفاتر خدمات گردشگری در شهرستان‌هایی چون طبس، قائنات، بیرجند، نهبندان و سربیشه، به‌صورت هم‌زمان به ایجاد اشتغال محلی و جذب گردشگر کمک می‌کنند. همچنین توسعه زیرساخت‌های گردشگری مذهبی، تاریخی و طبیعی می‌تواند موجب تنوع‌بخشی به درآمدهای استان و کاهش وابستگی به درآمدهای کشاورزی و معدنی گردد.

با نگاهی تطبیقی به این داده‌ها، مشخص می‌شود که گرچه بخش کشاورزی از لحاظ تعداد پروژه‌ها در رتبه اول قرار دارد، اما بخش صنعت و معدن به‌دلیل سرمایه‌بر بودن پروژه‌هایش، در بلندمدت تأثیرگذاری اقتصادی عمیق‌تری دارد. لذا برای دستیابی به رشد پایدار اقتصادی، لازم است توازن بین بخش‌ها از طریق تکمیل زنجیره‌های ارزش، ایجاد ارتباطات بین‌بخشی و تأمین مالی هدفمند حفظ شود. در نهایت، با توجه به سیاست‌های توسعه‌ای دولت، تحقق کامل این ۵۰۲ طرح مستلزم تأمین به‌موقع منابع مالی، تسهیل فرآیندهای صدور مجوز، رفع موانع زیرساختی و اداری، و ایجاد شبکه‌های پشتیبانی علمی، فنی و صادراتی خواهد بود. ظرفیت بالفعل این طرح‌ها، اگر به مرحله بهره‌برداری برسد، می‌تواند جهش قابل‌توجهی در تولید ناخالص منطقه‌ای، نرخ اشتغال و تراز تجاری استان خراسان جنوبی ایجاد کرده و در عمل، مسیر تحقق شعار سال را هموار سازد.

وضعیت طرح‌های سرمایه‌گذاری (ارزش، منابع و تسهیلات مورد نیاز جهت تکمیل و

اشتغال) به تفکیک بخش

بررسی وضعیت طرح‌های سرمایه‌گذاری داخلی استان خراسان جنوبی بیانگر تحرک مناسبی در سه بخش اصلی اقتصاد: صنعت، کشاورزی و خدمات است. استان خراسان جنوبی، با توجه به موقعیت جغرافیایی خاص، مزیت‌های نسبی در حوزه معادن، محصولات کشاورزی کم‌آب‌بر، و ظرفیت‌های گردشگری بکر، توانسته طی سال‌های اخیر پروژه‌های متعددی را در سطح استان با هدف تولید، اشتغال‌زایی و رشد اقتصادی فعال نماید.

بر اساس اطلاعات رسمی و دقیق دریافتی، مجموعاً ۵۰۲ طرح سرمایه‌گذاری فعال با پیشرفت فیزیکی بیش از یک درصد در سطح استان در حال اجرا می‌باشد. این طرح‌ها که در سه حوزه صنعت، کشاورزی و خدمات توزیع یافته‌اند، در مجموع نیازمند ۶۰,۰۵۲ میلیارد تومان سرمایه برای تکمیل بوده و در صورت بهره‌برداری کامل، ظرفیت ایجاد ۹,۲۹۸ فرصت شغلی مستقیم را در استان فراهم می‌آورند. همچنین، ارزش ریالی کل این طرح‌ها بالغ بر ۴۰,۰۶۶ میلیارد تومان برآورد شده است که نشانگر حجم قابل توجه سرمایه‌گذاری در جریان استان می‌باشد.

وضعیت طرح‌های سرمایه‌گذاری به تفکیک بخش

بخش	تعداد	ارزش ریالی طرح (میلیارد تومان)	مبلغ مورد نیاز جهت تکمیل (میلیارد تومان)	تعداد اشتغال پس از بهره‌برداری (نفر)
صنعت	۱۶۰	۳۱۲۸۱	۵۵۵۲۱	۶۴۸۱
کشاورزی	۲۸۹	۵۲۹۴	۳۷۵۰	۲۱۸۶
خدمات و گردشگری	۵۳	۳۴۹۱	۷۸۱	۶۳۱
جمع کل	۵۰۲	۴۰۰۶۶	۶۰۰۵۲	۹۲۹۸

منبع: استانداری خراسان جنوبی

الف) سهم بخش صنعت در سرمایه‌گذاری استان

در میان سه بخش اقتصادی، بخش صنعت با ۱۶۰ طرح (۳۱.۸۷ درصد) از مجموع پروژه‌ها، به‌عنوان بزرگ‌ترین بخش از نظر حجم ریالی سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال،

شناخته می‌شود. ارزش ریالی طرح‌های صنعتی بالغ بر ۳۱,۲۸۱ میلیارد تومان است که بخش عمده‌ای از کل سرمایه‌گذاری استان را تشکیل می‌دهد. این پروژه‌ها عمدتاً در حوزه‌های تولید آهن اسفنجی، فولاد، صنایع شیمیایی، صنایع معدنی فلزی و غیرفلزی، و واحدهای صنعتی تبدیلی فعال هستند. برای تکمیل این طرح‌ها، ۵۵,۵۲۱ میلیارد تومان اعتبار دیگر مورد نیاز است. این نسبت بالا بین ارزش فعلی طرح و نیاز به تکمیل، نشان‌دهنده تمرکز بالای دولت و بخش خصوصی بر پروژه‌های سرمایه‌بر و بلندمدت در حوزه صنعت می‌باشد. با بهره‌برداری از این ۱۶۰ پروژه صنعتی، ۶,۴۸۱ فرصت شغلی مستقیم ایجاد خواهد شد که بیشترین سهم را در میان سه بخش دارد.

(ب) نقش بخش کشاورزی در توسعه پایدار و اشتغال

بخش کشاورزی با ۲۸۹ طرح (۵۷.۵۶ درصد) از طرح‌های فعال، از لحاظ تعداد، گسترده‌ترین بخش در عرصه سرمایه‌گذاری است. با وجود آن که طرح‌های کشاورزی معمولاً سرمایه‌بر کمتری نسبت به صنعت دارند، اما نقش آن‌ها در پایداری معیشت روستایی، امنیت غذایی و اشتغال‌زایی محلی بی‌بدیل است. ارزش کل طرح‌های کشاورزی ۵,۲۹۴ میلیارد تومان برآورد شده و برای اتمام این طرح‌ها، ۳,۷۵۰ میلیارد تومان اعتبار تکمیلی مورد نیاز است. در صورت بهره‌برداری کامل، این پروژه‌ها قابلیت ایجاد ۲,۱۸۶ شغل مستقیم را دارا هستند. طرح‌های کشاورزی استان خراسان جنوبی غالباً شامل توسعه باغات زرشک، عناب، زعفران، کشت گلخانه‌ای، دامپروری صنعتی، فرآوری محصولات باغی و ایجاد صنایع کوچک تبدیلی می‌باشند که می‌توانند به ارتقاء بهره‌وری منابع آب و خاک در این استان کم‌بارش کمک کنند.

(ج) توسعه متوازن خدمات و گردشگری

بخش خدمات و گردشگری با ۵۳ طرح (۱۰.۵۵ درصد)، اگرچه از نظر تعداد کمترین سهم را دارد، اما به لحاظ اثرگذاری فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، جایگاه ویژه‌ای دارد. این طرح‌ها با ارزش ریالی ۳,۴۹۱ میلیارد تومان، نیازمند ۷۸۱ میلیارد تومان اعتبار برای تکمیل هستند. اشتغال مستقیم ایجاد شده در این بخش ۶۳۱ نفر پیش‌بینی شده است. طرح‌های این حوزه عمدتاً شامل احداث مراکز اقامتی،

اقامتگاه‌های بوم‌گردی، مراکز گردشگری درمانی، بازارچه‌های صنایع دستی و دفاتر خدمات گردشگری است. استان خراسان جنوبی با دارا بودن جاذبه‌های بکر تاریخی، طبیعی و مذهبی مانند ارگ کلاه‌فرنگی بیرجند، کویرهای نهبندان، و بناهای تاریخی فردوس، ظرفیت بالایی برای توسعه گردشگری داخلی و خارجی دارد.

د) جمع‌بندی کلی وضعیت طرح‌های سرمایه‌گذاری به تفکیک بخش

با استناد به داده‌های دقیق ثبت‌شده از سوی دستگاه‌های اجرایی استان خراسان جنوبی تا پایان سال ۱۴۰۳، تحلیل سهم‌بخشی از سرمایه‌گذاری‌های در حال اجرای استان نشان می‌دهد که از مجموع ۵۰۲ طرح سرمایه‌گذاری با بیش از یک درصد پیشرفت فیزیکی، بیشترین تمرکز سرمایه‌گذاری به لحاظ تعداد طرح‌ها در بخش کشاورزی با ۲۸۹ طرح معادل ۵۷.۵۶ درصد است. پس از آن، بخش صنعت و معدن با ۱۶۰ طرح معادل ۳۱.۸۷ درصد و در نهایت بخش خدمات و گردشگری با ۵۳ طرح معادل ۱۰.۵۵ درصد قرار دارند. این توزیع نشان‌دهنده رویکردی متوازن ولی دارای اولویت نسبت به حوزه کشاورزی در برنامه‌ریزی‌های سرمایه‌گذاری استان است که خود ناشی از ساختار اقتصادی سنتی و مزیت‌های اقلیمی و منطقه‌ای استان می‌باشد.

در بررسی ارزش ریالی طرح‌ها، برخلاف تعداد پروژه‌ها، بخش صنعت با ارزش ۳۱,۲۸۱ میلیارد تومان پیش‌تاز است. این بدان معناست که طرح‌های صنعتی عمدتاً سرمایه‌بر، سنگین و زیربنایی هستند و علی‌رغم کمتر بودن تعداد، سهم ریالی بزرگی از سرمایه‌گذاری را به خود اختصاص داده‌اند. در حالی که ارزش ریالی طرح‌های کشاورزی با ۵,۲۹۴ میلیارد تومان و طرح‌های خدماتی با ۳,۴۹۱ میلیارد تومان در سطوح پایین‌تری قرار دارند، نشان‌دهنده پراکندگی بیشتر و کوچک‌مقیاس بودن سرمایه‌گذاری در این بخش‌هاست.

از منظر میزان سرمایه مورد نیاز برای تکمیل طرح‌ها، بخش صنعت با ۵۵,۵۲۱ میلیارد تومان نیز در رتبه نخست قرار دارد که همگام با ارزش ریالی بالای طرح‌ها، نیاز بالایی به تزریق منابع مالی جدید برای تکمیل دارد. این حجم بالا، می‌تواند هم فرصت و هم تهدید باشد؛ از یک سو، تکمیل این طرح‌ها منجر به جهش تولید صنعتی و ایجاد

ارزش افزوده بالا در استان می‌شود، و از سوی دیگر، در صورت عدم تأمین مالی لازم، خطر رکود و نیمه‌تمام ماندن پروژه‌ها را به همراه دارد. بخش کشاورزی نیازمند ۳,۷۵۰ میلیارد تومان و بخش خدمات نیز نیازمند ۷۸۱ میلیارد تومان منابع مالی برای تکمیل است که به نسبت پایین‌تر و با قابلیت جذب سریع‌تر ارزیابی می‌شوند.

در حوزه اشتغال‌زایی پس از بهره‌برداری، باز هم بخش صنعت با ۶,۴۸۱ نفر بیشترین سهم را داراست که نشان‌دهنده نقش کلیدی این بخش در تحقق اهداف اشتغال پایدار و باکیفیت می‌باشد. بخش کشاورزی با ۲,۱۸۶ شغل و بخش خدمات با ۶۳۱ شغل در رتبه‌های بعدی قرار دارند. بنابراین، تمرکز سرمایه‌گذاری بر طرح‌های صنعتی ضمن ایجاد ظرفیت‌های تولیدی بیشتر، نقش مهمی در کاهش نرخ بیکاری و به‌ویژه اشتغال نیروهای متخصص دارد.

مزایای سرمایه‌گذاری در بخش صنعت شامل بهره‌وری بالای سرمایه، ایجاد زنجیره‌های تأمین و تولید، ایجاد اشتغال تخصصی، و تقویت صادرات است. با این حال، این بخش با چالش‌هایی نظیر نیاز بالا به تأمین مالی، تأخیر در بهره‌برداری به علت پیچیدگی فناوری، و وابستگی به زیرساخت‌های انرژی و حمل‌ونقل مواجه است. از سوی دیگر، بخش کشاورزی با وجود سرمایه‌گذاری پایین‌تر، به دلیل فراگیری جغرافیایی، نقشی کلیدی در معیشت خانوارهای روستایی، امنیت غذایی و پایداری منابع طبیعی دارد. اما این بخش نیز با چالش‌هایی همچون محدودیت منابع آبی، فرسودگی تجهیزات، نوسانات قیمتی محصولات و آسیب‌پذیری در برابر اقلیم دست‌وپنجه نرم می‌کند. بخش خدمات و گردشگری که در اولویت‌های جدید توسعه‌ای استان قرار دارد، مزیت‌هایی مانند بازدهی سریع سرمایه، اشتغال‌زایی محلی، بهره‌برداری از ظرفیت‌های فرهنگی و طبیعی و نقش مکمل در رشد سایر بخش‌ها را دارد، اما به دلیل ضعف زیرساخت‌های گردشگری، محدود بودن برندینگ ملی و نداشتن مسیرهای حمل‌ونقل مستقیم، نیازمند توجه ویژه برای جذب سرمایه‌گذار است.

پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری

بررسی وضعیت موجود سرمایه‌گذاری داخلی در استان خراسان جنوبی نشان می‌دهد که این استان با وجود محدودیت‌های زیرساختی، اقلیمی و جمعیتی، در سال‌های اخیر مسیر رو به رشدی را در جذب سرمایه‌گذاری آغاز کرده است. با این حال، ظرفیت استان نیازمند سرمایه‌گذاری بسیار بیشتری می‌باشد. ارزیابی آماری و تحلیلی طرح‌های سرمایه‌گذاری در حال اجرا، تصویری از وضعیت موجود، میزان پیشرفت، چالش‌ها و فرصت‌های آینده در اختیار تصمیم‌گیران قرار می‌دهد تا با اتخاذ سیاست‌های اثربخش، زمینه‌ساز جهش تولید و اشتغال شوند.

پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری

دامنه پیشرفت فیزیکی (درصد)	۱-۱۰	۱۱-۲۵	۲۶-۵۰	۵۱-۷۵	۷۵ به بالا	جمع
تعداد طرح‌های سرمایه‌گذاری	۱۳۵	۴۸	۸۳	۸۴	۱۵۲	۵۰۲
درصد	۲۶.۸۹	۹.۵۶	۱۶.۵۳	۱۶.۷۳	۳۰.۲۷	۱۰۰

منبع: استانداری خراسان جنوبی

طبق جدول فوق، تعداد کل طرح‌های سرمایه‌گذاری ثبت شده و در حال اجرا در استان خراسان جنوبی تا پایان سال ۱۴۰۳ برابر ۵۰۲ طرح است. این طرح‌ها در حوزه‌های مختلفی چون صنعت، معدن، کشاورزی، خدمات و انرژی در حال اجرا هستند و نمایی جامع از جهت‌گیری سرمایه‌گذاری در استان ارائه می‌دهند. تحلیل دقیق این طرح‌ها بر اساس میزان پیشرفت فیزیکی، یکی از شاخص‌های کلیدی در ارزیابی کیفیت و کارآمدی سیاست‌های حمایتی و اجرایی در استان محسوب می‌شود.

از میان این ۵۰۲ طرح، بیشترین تعداد مربوط به طرح‌هایی است که پیشرفت فیزیکی بیش از ۷۵ درصد داشته‌اند. به طور دقیق، ۱۵۲ طرح معادل ۳۰.۲۷ درصد از کل طرح‌ها به این مرحله رسیده‌اند. این نکته نشان‌دهنده آن است که بخش مهمی از سرمایه‌گذاری‌ها در آستانه بهره‌برداری یا آغاز فعالیت رسمی اقتصادی هستند. چنین آماری از یک‌سو نوید ورود این طرح‌ها به چرخه تولید و اشتغال در آینده نزدیک را می‌دهد و از سوی دیگر گویای عملکرد قابل قبول دستگاه‌های اجرایی در پیگیری و حمایت از طرح‌ها با پیشرفت بالا است. این طرح‌ها در کوتاه‌مدت می‌توانند تأثیر

چشم‌گیری بر شاخص‌های اقتصادی استان، از جمله نرخ اشتغال و تولید ناخالص استانی داشته باشند.

در مقابل، ۱۳۵ طرح معادل ۲۶.۸۹ درصد از کل پروژه‌ها، در مرحله‌ی ابتدایی پیشرفت قرار دارند و تنها بین ۱ تا ۱۰ درصد پیشرفت فیزیکی داشته‌اند. این رقم اگرچه نشان‌دهنده‌ی حجم قابل توجهی از شروع پروژه‌هاست، اما از سوی دیگر می‌تواند بیانگر وجود موانع متعدد در فرآیند اجرایی‌سازی طرح‌ها باشد. عواملی مانند پیچیدگی‌های اخذ مجوز، دشواری تأمین مالی، مشکلات در تأمین زمین، کمبود زیرساخت‌ها یا تغییر در شرایط اقتصادی می‌توانند موجب کندی پیشرفت این دسته از طرح‌ها شده باشند. در نتیجه، تمرکز سیاست‌گذاری و پیگیری دستگاه‌های اجرایی باید معطوف به رفع گلوگاه‌های اجرایی برای عبور این طرح‌ها از مرحله آغازین باشد.

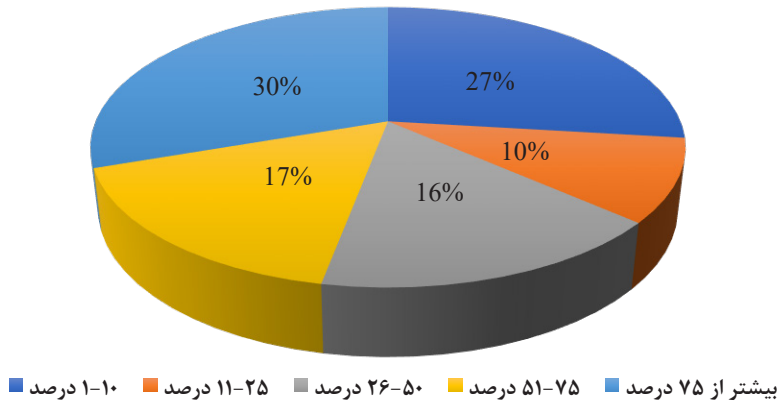
در بخش میانی این طیف، ۴۸ طرح (۹.۵۶ درصد) با پیشرفت فیزیکی ۱۱ تا ۲۵ درصد، ۸۳ طرح (۱۶.۵۳ درصد) با پیشرفت فیزیکی ۲۶ تا ۵۰ درصد، و ۸۴ طرح (۱۶.۷۳ درصد) با پیشرفت فیزیکی بین ۵۱ تا ۷۵ درصد قرار دارند. این طرح‌ها به لحاظ عملیاتی در مراحل اجرایی گوناگون بوده و در صورت مدیریت بهینه و پشتیبانی مالی و فنی، می‌توانند در میان‌مدت به بهره‌برداری برسند. درصد قابل توجهی از این پروژه‌ها به علت مشکلاتی مانند افزایش هزینه‌های ساخت‌وساز، تورم تجهیزات، تأخیر در تخصیص تسهیلات بانکی، ناپایداری بازار نهاده‌ها و مشکلات تأمین نیروی کار ماهر در نقاط دوردست استان، با کندی در روند پیشرفت روبرو هستند. شناسایی گره‌های اجرایی و ارائه مشوق‌ها و حمایت‌های هدفمند، می‌تواند شتاب لازم را به این بخش از طرح‌ها وارد نماید.

در یک تحلیل کلان، می‌توان طرح‌های سرمایه‌گذاری استان را به دو گروه با ریسک بالا (زیر ۲۵ درصد پیشرفت) و ریسک پایین (بیش از ۵۰ درصد پیشرفت) طبقه‌بندی کرد. با این فرض، حدود ۳۶.۴۵ درصد از طرح‌ها در وضعیت پریسک و شکننده قرار دارند که نیازمند تسریع در صدور مجوزها، اصلاح ساختار تأمین مالی، تسهیل در تعامل با بانک‌ها و نهادهای زیرساختی، و رفع بروکراسی‌های غیرضروری هستند. در

مقابل، نزدیک به ۴۷ درصد از طرح‌ها در محدوده قابل قبول تا عالی پیشرفت فیزیکی (بیش از ۵۰ درصد) قرار گرفته‌اند که از نظر سیاست‌گذاری، فرصت مناسبی برای تسریع در بهره‌برداری و آغاز زودتر تولید فراهم می‌آورند. تصویر زیر دامنه پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری (درصد) را در قالب نمودار نشان داده است.

دامنه پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری (درصد)

منبع: استانداری خراسان جنوبی

در ادامه به بررسی پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در حوزه‌های مختلف پرداخته می‌شود:

الف) پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش صنعت استان

یکی از شاخص‌های کلیدی برای سنجش اثربخشی برنامه‌های توسعه‌ای در حوزه اقتصادی، میزان پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف است. استان خراسان جنوبی، با تکیه بر ظرفیت‌های معدنی، صنعتی و موقعیت ژئواقتصادی خاص، طی سال‌های اخیر در مسیر گسترش سرمایه‌گذاری صنعتی گام‌های موثری برداشته است. بر اساس داده‌های دقیق و رسمی که تا پایان سال ۱۴۰۳ توسط دستگاه‌های اجرایی استان گردآوری شده، در بخش صنعت خراسان جنوبی، مجموعاً ۱۶۰ طرح سرمایه‌گذاری با پیشرفت فیزیکی بیش از یک درصد در حال اجرا است.

پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش صنعت استان

دامنه پیشرفت فیزیکی (درصد)	۱۰-۱	۲۵-۱۱	۵۰-۲۶	۷۵-۵۱	۷۵ به بالا	جمع
تعداد طرح‌های سرمایه‌گذاری	۳۹	۲۴	۲۱	۳۴	۴۲	۱۶۰
درصد	۲۴.۳۷	۱۵	۱۳.۱۲	۲۱.۲۵	۲۶.۲۵	۱۰۰

منبع: استانداری خراسان جنوبی

الف-۱) تحلیل کمی پیشرفت طرح‌های بخش صنعت

بررسی توزیع پیشرفت فیزیکی این طرح‌ها نشان می‌دهد که ۴۲ طرح از این مجموعه، معادل ۲۶.۲۵ درصد، دارای پیشرفت فیزیکی بیش از ۷۵ درصد هستند. این شاخص بسیار مهم و قابل توجه است، چرا که نشان‌دهنده‌ی نزدیک بودن طرح‌ها به مرحله بهره‌برداری نهایی می‌باشد. طرح‌هایی که در این بازه قرار دارند، پتانسیل بالایی برای ورود به چرخه تولید در بازه زمانی کوتاه‌مدت داشته و در صورت تأمین به‌موقع منابع مالی و رفع موانع اجرایی، می‌توانند نقش جدی در ارتقاء تولید صنعتی، ایجاد اشتغال و افزایش صادرات ایفا کنند.

در ادامه، ۳۴ طرح معادل ۲۱.۲۵ درصد دارای پیشرفت فیزیکی در بازه ۷۵ تا ۵۱ درصد هستند. این گروه از طرح‌ها نیز از جمله پروژه‌هایی به شمار می‌روند که از مرحله ابتدایی عبور کرده و به فازهای میانی یا نهایی رسیده‌اند. چنانچه حمایت‌های لازم در قالب تسهیلات، تأمین زیرساخت، یا مجوزهای تسهیل‌گر به این دسته ارائه شود، انتظار می‌رود ظرف یک تا دو سال آتی، به بهره‌برداری کامل برسند.

۲۱ طرح دیگر، معادل ۱۳.۱۲ درصد از کل طرح‌ها، دارای پیشرفت فیزیکی در بازه ۵۰ تا ۲۶ درصد هستند. این طرح‌ها عموماً یا به‌تازگی وارد فاز اجرایی شده‌اند یا با مشکلاتی همچون تأمین مالی، تأخیر در مجوزها، یا محدودیت‌های فنی روبه‌رو هستند. در شرایط کنونی، توجه ویژه به این دسته به منظور جلوگیری از توقف یا نیمه‌تمام ماندن پروژه‌ها، ضروری است. حمایت‌های هدفمند برای عبور این طرح‌ها از مرحله میانی به نهایی، نقش مهمی در حفظ سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده و تثبیت اشتغال ایفا خواهد کرد.

۲۴ طرح معادل ۱۵ درصد نیز دارای پیشرفت فیزیکی در بازه ۲۵ تا ۱۱ درصد هستند. این طرح‌ها اغلب در مراحل ابتدایی اجرا قرار دارند، و عمده‌ترین نیاز آنها به ترتیب عبارت‌اند از: جذب سرمایه‌گذار، تأمین مالی اولیه، تکمیل اسناد فنی، و شروع عملیات اجرایی. تجربه پروژه‌های پیشین نشان می‌دهد که طرح‌هایی که در این بازه متوقف می‌مانند، در معرض بیشترین ریسک لغو یا تعویق هستند، لذا مداخله مؤثر و به‌موقع در این سطح، یک ضرورت راهبردی تلقی می‌شود.

در نهایت، ۳۹ طرح معادل ۲۴.۳۷ درصد از کل طرح‌های صنعتی استان، دارای پیشرفت فیزیکی در بازه ۱۰ تا ۱ درصد هستند. این آمار بیانگر آن است که حدود یک‌چهارم از پروژه‌های صنعتی هنوز در مراحل بسیار اولیه قرار دارند و احتمال عدم تحقق یا خروج از چرخه اجرا در این گروه بالا است. این مسئله از دو منظر قابل تحلیل است: نخست، به عنوان نشانه‌ای از جذابیت رو به رشد بخش صنعت برای سرمایه‌گذاران که ورود اولیه خود را آغاز کرده‌اند؛ و دوم، به عنوان یک چالش کلیدی برای نهادهای حاکمیتی استان که باید شرایط سرمایه‌گذاری و پایداری طرح‌ها را برای این گروه فراهم نمایند.

الف - ۲) بررسی کیفی پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش صنعت

بررسی وضعیت پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش صنعت خراسان جنوبی نشان می‌دهد که در کنار روند رو به رشد این حوزه، مجموعه‌ای از مزایا و چالش‌های هم‌زمان در مسیر توسعه صنعتی استان قابل شناسایی است. وجود ۴۲ طرح صنعتی با پیشرفت فیزیکی بیش از ۷۵ درصد که معادل ۲۶.۲۵ درصد از کل ۱۶۰ طرح در حال اجراست، مزیتی قابل توجه به شمار می‌رود؛ چرا که این طرح‌ها در آستانه بهره‌برداری قرار دارند و به‌زودی وارد فاز تولید خواهند شد. این موضوع می‌تواند منجر به ایجاد اشتغال مستقیم برای صدها نفر، افزایش ارزش افزوده استانی، فعال‌سازی زنجیره‌های تأمین محلی و در نهایت کاهش وابستگی اقتصادی استان به بخش‌های خام‌محور نظیر کشاورزی شود. همچنین توزیع متوازن طرح‌ها در سطوح میانی نیز نقطه‌قوت مهمی است. به‌طوری‌که ۳۴ طرح (۲۱.۲۵ درصد) در بازه پیشرفت

۷۵-۵۱ درصد، و ۲۱ طرح دیگر (۱۳.۱۲ درصد) در دامنه پیشرفت ۵۰-۲۶ درصد قرار دارند. این تمرکز نشان‌دهنده وجود پروژه‌هایی است که با کمی حمایت و تسهیل‌گری می‌توانند در آینده‌ای نزدیک به بهره‌برداری برسند و نقشی مؤثر در توسعه صنعتی استان ایفا کنند. این ساختار موزون در توزیع پیشرفت فیزیکی همچنین بیانگر ورود منطقی سرمایه‌گذاری‌ها به مرحله اجراست که خود نشانه‌ای از پویایی حوزه صنعت در استان تلقی می‌شود. از دیگر مزایای مهم وضعیت فعلی می‌توان به آغاز موج جدیدی از سرمایه‌گذاری‌ها در بخش صنعت اشاره کرد که در آمار ۲۴.۳۷ درصدی طرح‌هایی با پیشرفت فیزیکی بین ۱ تا ۱۰ درصد (معادل ۳۹ طرح) نمایان است. اگرچه در نگاه اولیه، سهم بالای این دسته ممکن است به عنوان چالش دیده شود، اما در واقعیت این وضعیت بازتاب شروع یک دوره پرشتاب از ورود سرمایه‌گذاران جدید و حرکت به سوی تنوع‌بخشی به ساختار صنعتی استان است. به‌ویژه آنکه بسیاری از این طرح‌ها با نگاه به صنایع پیشران مانند تولید فولاد، مصالح ساختمانی، محصولات معدنی فرآوری‌شده و صنایع پایین‌دستی مرتبط با معادن استان آغاز شده‌اند که ظرفیت‌های بالای سودآوری و اشتغال‌زایی دارند. همچنین، حضور قابل‌توجه ۲۴ طرح با پیشرفت فیزیکی ۱۱ تا ۲۵ درصد (۱۵ درصد از کل طرح‌ها) نشان‌دهنده تثبیت گام دوم در مسیر سرمایه‌گذاری است؛ مرحله‌ای که طرح‌ها توانسته‌اند از فاز اداری و مطالعاتی عبور کرده و وارد اجرای جدی شوند. این دسته از طرح‌ها نیز در صورت دریافت حمایت‌های مالی، فنی و بانکی می‌توانند در مدت کوتاهی به رده‌های بالاتر پیشرفت منتقل شوند.

با این حال، برخی چالش‌های ساختاری و اجرایی نیز در این مسیر وجود دارد که توجه به آن‌ها برای تسهیل دستیابی به اهداف سرمایه‌گذاری ضروری است. نخستین چالش مهم، سهم نسبتاً بالای طرح‌هایی است که در مراحل اولیه پیشرفت فیزیکی قرار دارند (بازه ۱ تا ۲۵ درصد) که جمعاً شامل ۶۳ طرح و حدود ۳۹.۳۷ درصد از کل طرح‌ها می‌شود. این عدد بیانگر آن است که تقریباً از هر سه طرح، یک طرح هنوز در مراحل ابتدایی اجرا باقی‌مانده و برای عبور از این وضعیت نیازمند تأمین مالی، دسترسی سریع‌تر به زمین صنعتی، زیرساخت‌های برق، گاز و آب، همچنین رفع موانع

اداری و مجوزهای محیط‌زیستی است. بسیاری از این طرح‌ها توسط سرمایه‌گذاران بخش خصوصی با منابع محدود آغاز شده‌اند و به دلیل تأخیر در پرداخت تسهیلات یا عدم همکاری مناسب نهادهای خدمات‌رسان با کندی اجرا مواجه شده‌اند. دومین چالش جدی، ضعف در تکمیل زنجیره ارزش در برخی صنایع نوظهور استان است. به‌ویژه در صنایع معدنی که عمده‌تأ با نگاه به استخراج و فروش خام طراحی شده‌اند و بخش فرآوری در بسیاری از آن‌ها مغفول مانده است. این موضوع باعث شده بخشی از ظرفیت سرمایه‌گذاری موجود از بازدهی مورد انتظار برخوردار نباشد و توان رقابتی آن‌ها در بازارهای داخلی و خارجی کاهش یابد.

یکی دیگر از چالش‌های مهم در مسیر تکمیل طرح‌های صنعتی، ناپایداری در تأمین مالی پروژه‌هاست. نوسانات نرخ ارز، تغییرات در سیاست‌های بانکی، طولانی بودن فرآیند دریافت تسهیلات و نبود ضمانت‌نامه‌های معتبر برای تأمین مالی بین‌المللی، از جمله مسائلی هستند که باعث افزایش هزینه‌های پروژه و کاهش انگیزه سرمایه‌گذاران شده‌اند. علاوه بر این، برخی پروژه‌ها به دلیل ضعف در مطالعات اولیه یا ناهماهنگی میان دستگاه‌های اجرایی، با مشکلاتی در تخصیص زمین، تغییر کاربری، یا رعایت الزامات محیط‌زیستی روبه‌رو شده‌اند که این موضوع نیز بر تأخیر در اجرا تأثیر منفی گذاشته است. در مجموع می‌توان گفت که بخش صنعت خراسان جنوبی در مسیر رشد و توسعه سرمایه‌گذاری داخلی قرار گرفته و با وجود برخی چالش‌ها، ساختار کلی طرح‌های در حال اجرا نویددهنده‌ی آینده‌ای مثبت است. حمایت‌های هوشمندانه از طرح‌های در آستانه بهره‌برداری، تسریع در ارائه مجوزها، توسعه زیرساخت‌های شهرک‌های صنعتی و به‌ویژه هدایت سرمایه‌ها به‌سوی تکمیل زنجیره‌های ارزش می‌تواند سبب جهش در شاخص‌های صنعتی استان در سال‌های آتی شود. واقعیت آن است که سهم ۲۶.۲۵ درصدی طرح‌های بالای ۷۵ درصد، در کنار سهم قابل‌توجهی از طرح‌های در مرحله آغاز، گویای تلاقی دو جریان مهم است: بلوغ تدریجی بخشی از سرمایه‌گذاری‌های گذشته، و ورود نسل جدیدی از سرمایه‌گذاران صنعتی که به ظرفیت‌های خراسان جنوبی ایمان آورده‌اند و در صورت

دریافت حمایت، می‌توانند زمینه‌ساز رشد پایدار، اشتغال فراگیر و تنوع اقتصادی استان شوند.

ب) پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان

بررسی جامع وضعیت پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی بر مبنای داده‌های رسمی موجود تا پایان سال ۱۴۰۳، نشان‌دهنده وضعیت نسبتاً پویایی در این حوزه است که با تحلیل دقیق، می‌توان مزایا، چالش‌ها و الزامات توسعه آن را به‌طور شفاف‌تر روشن ساخت. در جدول زیر می‌توان وضعیت پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی را مشاهده نمود:

پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان						
دامنه پیشرفت فیزیکی (درصد)	۱۰-۱	۲۵-۱۱	۵۰-۲۶	۷۵-۵۱	۷۵ به بالا	جمع
تعداد طرح‌های سرمایه‌گذاری	۹۱	۲۱	۴۷	۳۳	۹۷	۲۸۹
درصد	۳۱.۴۸	۷.۲۶	۱۶.۲۶	۱۱.۴۱	۳۳.۵۶	۱۰۰

منبع: استانداری خراسان جنوبی

بر اساس داده‌های ثبت‌شده، از مجموع ۲۸۹ طرح سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی که دارای پیشرفت فیزیکی بیش از یک درصد هستند، ۹۷ طرح معادل ۳۳.۵۶ درصد دارای پیشرفت فیزیکی بیش از ۷۵ درصد بوده و در آستانه تکمیل و بهره‌برداری نهایی قرار دارند. این عدد بیانگر آن است که یک‌سوم طرح‌های کشاورزی استان در فاز نهایی اجرا قرار گرفته‌اند، که به‌خودی‌خود یکی از نقاط قوت اصلی و مزیت رقابتی استان محسوب می‌شود. به عبارتی، بخش عمده‌ای از سرمایه‌گذاری‌های صورت‌گرفته در این بخش نه تنها عملیاتی شده، بلکه در آستانه تحقق کامل اهداف تولیدی، اشتغال‌زایی و ایجاد ارزش افزوده هستند.

مزیت کلیدی این بخش، آن است که طرح‌های در حال تکمیل معمولاً سرمایه‌های قفل‌شده نیستند، بلکه در آستانه بازدهی قرار دارند و در صورت تامین نهایی منابع و

تکمیل اقدامات اجرایی، می‌توانند وارد چرخه اقتصادی استان شوند. این طرح‌ها عمدتاً در حوزه‌هایی مانند کشت گلخانه‌ای، دامداری صنعتی، زنجیره‌های فرآوری محصولات باغی، باغات پسته و زعفران و همچنین گیاهان دارویی متمرکز هستند. خراسان جنوبی با توجه به اقلیم خاص و سازگار با کشت‌های کم‌آبر، مزیت نسبی بالایی برای توسعه این گونه فعالیت‌ها دارد، و همین عامل باعث شده است که بخشی از سرمایه‌گذاری‌ها به سرعت به مرحله نهایی برسند.

در سطح بعدی پیشرفت فیزیکی، ۳۳ طرح معادل ۱۱.۴۱ درصد از طرح‌ها در دامنه پیشرفت ۵۱ تا ۷۵ درصد قرار دارند. این گروه از پروژه‌ها نیز در مرحله پیشرفته اجرا بوده و معمولاً مراحل نهایی نصب تجهیزات، تامین زیرساخت‌های آب، برق، گاز و یا تکمیل عملیات ساختمانی را طی می‌کنند. این دسته از طرح‌ها در صورت دریافت حمایت هدفمند و رفع موانع اجرایی نظیر صدور مجوزهای بهره‌برداری، تسهیلات بانکی و همکاری دستگاه‌های خدمت‌رسان، می‌توانند ظرف شش ماه تا یک سال به مرحله بهره‌برداری کامل برسند و ظرفیت اشتغالزایی و تولید را به سرعت ارتقاء دهند.

در گروه سوم، ۴۷ طرح معادل ۱۶.۲۶ درصد از طرح‌ها در دامنه پیشرفت فیزیکی ۲۶ تا ۵۰ درصد قرار دارند. این طرح‌ها اگرچه نسبت به دو گروه اول عقب‌تر هستند، اما وارد فاز عملیاتی شده‌اند و نشانه‌هایی از ثبات و پایداری سرمایه‌گذاری در آن‌ها وجود دارد. طرح‌هایی در این دامنه معمولاً یا با تاخیر در تخصیص منابع روبرو بوده‌اند، یا با مشکلات فنی و اجرایی مواجه هستند که نیازمند مداخلات نهادی و حل‌وفصل چالش‌ها از طریق کارگروه‌های تسهیل و رفع موانع تولید است. توجه ویژه به این دسته از طرح‌ها ضروری است، زیرا سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده در این مرحله قابل توجه بوده و توقف یا کندی در اجرای آن‌ها موجب اتلاف منابع و کاهش اعتماد سرمایه‌گذاران خواهد شد.

در دامنه پیشرفت فیزیکی ۱۱ تا ۲۵ درصد، ۲۱ طرح معادل ۷.۲۶ درصد قرار گرفته‌اند. این گروه از طرح‌ها هنوز در مراحل ابتدایی اجرای زیرساخت‌ها یا تدارک تجهیزات هستند و عموماً با ریسک اجرایی بالاتری مواجه‌اند. در نهایت، بخش

قابل توجهی از طرح‌های سرمایه‌گذاری کشاورزی استان یعنی ۹۱ طرح معادل ۳۱.۴۸ درصد، تنها بین ۱ تا ۱۰ درصد پیشرفت فیزیکی داشته‌اند. این عدد، نمایانگر موج جدیدی از سرمایه‌گذاری‌های آغاز شده در بخش کشاورزی استان است که عمدتاً در سال‌های اخیر و به‌ویژه در نیمه دوم سال ۱۴۰۲ و اوایل ۱۴۰۳ کلید خورده‌اند. این پروژه‌ها در مراحل اخذ مجوز، تخصیص زمین، عقد قراردادهای تامین مالی و یا شروع عملیات اجرایی هستند و نشان‌دهنده علاقه‌مندی فزاینده سرمایه‌گذاران داخلی به ورود به عرصه کشاورزی در استان است. این علاقه‌مندی می‌تواند ناشی از عوامل متعددی نظیر تشویق‌های دولتی، مزیت‌های نسبی استان در تولیدات خاص کشاورزی، و یا اجرای طرح‌های زیربنایی در روستاها باشد که بستر سرمایه‌گذاری را فراهم کرده است.

با وجود مزایای قابل توجه، چالش‌هایی نیز پیش‌روی توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی قرار دارد. یکی از مهم‌ترین چالش‌ها، پراکندگی طرح‌ها در مناطق دورافتاده و روستایی استان است که موجب افزایش هزینه‌های زیرساختی، حمل‌ونقل و تامین خدمات می‌شود. همچنین کمبود منابع آب، کاهش سفره‌های آب زیرزمینی، و مشکلات ناشی از تغییرات اقلیمی از دیگر دغدغه‌های اساسی هستند که بهره‌وری سرمایه‌گذاری‌ها را تحت تاثیر قرار می‌دهند. از سوی دیگر، بخش زیادی از سرمایه‌گذاران بخش کشاورزی در استان، اشخاص حقیقی یا تعاونی‌های روستایی هستند که دسترسی کمتری به تسهیلات بزرگ بانکی و بازارهای فروش دارند و همین موضوع منجر به کندی اجرای برخی طرح‌ها شده است.

در مجموع، می‌توان گفت بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی علی‌رغم وجود چالش‌هایی مانند منابع محدود آبی، پراکندگی جغرافیایی، و ناهماهنگی‌های دستگاهی، از ظرفیت‌های بسیار بالایی برای جذب سرمایه‌گذاری، افزایش تولید داخلی و ایجاد اشتغال برخوردار است. توزیع نسبی طرح‌ها در سطوح مختلف پیشرفت فیزیکی، بیانگر آن است که بخشی از سرمایه‌گذاری‌ها در آستانه بهره‌برداری قرار دارد، بخشی نیازمند تسریع حمایت‌هاست و بخش قابل توجهی نیز تازه آغاز شده و نماد

موج نوین توسعه در این بخش است. بنابراین، تمرکز بر تکمیل طرح‌های نیمه‌تمام، ایجاد پنجره واحد صدور مجوزها، تقویت سیستم‌های تامین مالی خرد، توسعه خدمات ترویجی و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین کشاورزی، می‌تواند آینده بخش کشاورزی خراسان جنوبی را متحول ساخته و آن را به قطب مهمی در اقتصاد شرق کشور تبدیل کند.

ج) پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش خدمات و گردشگری استان

بررسی دقیق وضعیت پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش خدمات و گردشگری استان خراسان جنوبی تا پایان سال ۱۴۰۳، نمایی روشن از جایگاه فعلی این حوزه مهم اقتصادی در استان را ترسیم می‌کند. در جدول زیر می‌توان وضعیت پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی را مشاهده نمود:

پیشرفت فیزیکی طرح‌های سرمایه‌گذاری در بخش خدمات و گردشگری استان						
دامنه پیشرفت فیزیکی (درصد)	۱۰-۱	۲۵-۱۱	۵۰-۲۶	۷۵-۵۱	۷۵ به بالا	جمع
تعداد طرح‌های سرمایه‌گذاری	۵	۳	۱۵	۱۷	۱۳	۵۳
درصد	۹.۴۳	۵.۶۶	۲۸.۳	۳۲.۰۷	۲۴.۵۲	۱۰۰

منبع: استانداری خراسان جنوبی

بر اساس داده‌های مستند دستگاه‌های اجرایی، در مجموع ۵۳ طرح سرمایه‌گذاری در این بخش در حال اجرا هستند که دارای پیشرفت فیزیکی بیش از یک درصد می‌باشند. گرچه از حیث تعداد، سهم طرح‌های خدماتی و گردشگری در مقایسه با بخش‌های صنعت و کشاورزی کمتر است، اما تحلیل دامنه‌های پیشرفت فیزیکی این طرح‌ها نشان‌دهنده فرصت‌ها، ظرفیت‌ها و چالش‌های خاص این حوزه است که در ادامه به تفصیل تشریح می‌شود.

از مجموع ۵۳ طرح فعال، تعداد ۱۳ طرح دارای پیشرفت فیزیکی بیش از ۷۵ درصد هستند که معادل ۲۴.۵۲ درصد کل طرح‌های این بخش را تشکیل می‌دهند. این

دسته از طرح‌ها معمولاً شامل پروژه‌هایی هستند که از مرحله اجرا عبور کرده و به مرحله آماده‌سازی برای بهره‌برداری رسیده‌اند. این سطح از پیشرفت بیانگر آن است که زیرساخت‌های لازم در این پروژه‌ها تا حد زیادی فراهم شده، تأمین مالی آن‌ها تقریباً تکمیل شده، و فقط مراحل نهایی باقی مانده است. اهمیت این دسته از طرح‌ها در آن است که در کوتاه‌مدت قابلیت ایجاد شغل، جذب گردشگر و تزریق درآمد به اقتصاد محلی را دارند. از جمله این پروژه‌ها می‌توان به ساخت هتل‌ها، مراکز بوم‌گردی، مجتمع‌های رفاهی در محورهای ترانزیتی و فضاهای تفریحی شهری اشاره کرد. موفقیت این طرح‌ها می‌تواند مشوقی قوی برای ورود سرمایه‌گذاران جدید به حوزه گردشگری استان باشد.

در دامنه پیشرفت فیزیکی بین ۵۱ تا ۷۵ درصد نیز ۱۷ طرح قرار گرفته‌اند که برابر با ۳۲.۰۷ درصد از کل طرح‌های بخش خدمات و گردشگری استان است. این گروه، بیشترین سهم را از نظر درصد در بین تمامی دامنه‌های پیشرفت داراست. این نکته بسیار کلیدی است؛ زیرا نشان می‌دهد تمرکز بسیاری از سرمایه‌گذاری‌ها طی سال‌های گذشته بر روی پروژه‌هایی بوده که در مرحله میان‌ساخت قرار دارند. طرح‌های این دسته اغلب با چالش‌هایی نظیر کندی در تأمین مالی تکمیلی، تأخیر در صدور مجوزهای نهایی یا پیچیدگی در هماهنگی با نهادهای ذی‌ربط مواجه هستند. با این حال، پیشرفت بیش از ۵۰ درصد نشان می‌دهد که این پروژه‌ها از فاز مطالعاتی و طراحی گذشته‌اند و با حمایت‌های مناسب می‌توانند طی یک برنامه‌ریزی هدفمند ظرف یک سال آینده به بهره‌برداری برسند. ایجاد سازوکارهایی مانند تسهیلات ویژه تکمیلی، پنجره واحد گردشگری برای صدور مجوزها و تسریع در اختصاص زیرساخت‌های پایه (آب، برق، گاز، تلفن و راه دسترسی) می‌تواند به‌صورت قابل توجهی روند تکمیل این طرح‌ها را تسریع کند.

در سطح پیشرفت فیزیکی بین ۲۶ تا ۵۰ درصد، ۱۵ طرح قرار دارند که معادل ۲۸.۳ درصد از کل طرح‌های این بخش است. چالش اصلی این پروژه‌ها در بخش خدمات و گردشگری، نوسانات قیمت مصالح ساختمانی، هزینه بالای تجهیز، مشکلات

زیرساختی و فناوری و نیز مشکلات مرتبط با نداشتن وثایق کافی برای دریافت تسهیلات جدید بانکی است. به‌طور خاص، بسیاری از سرمایه‌گذاران در این بخش، فعالان خرد یا متوسطی هستند که توان مالی محدودی دارند. فراهم ساختن بسته‌های تشویقی و حمایتی متناسب با این واقعیت، می‌تواند عامل نجات بسیاری از این پروژه‌ها از حالت نیمه‌تمام باشد. همچنین، افزایش توان فنی و مدیریتی سرمایه‌گذاران از طریق مشاوره‌های تخصصی و تشکیل شبکه‌های ارتباطی با شرکت‌های مهندسی مشاور و طراح حرفه‌ای، می‌تواند به تسریع روند اجرایی این دسته از طرح‌ها کمک کند.

در دامنه پیشرفت بین ۱۱ تا ۲۵ درصد، تنها ۳ طرح قرار دارند که معادل ۵.۶۶ درصد از کل طرح‌های بخش خدمات و گردشگری استان می‌باشند. وجود تعداد اندک طرح‌ها در این سطح، از یک سو نشان‌دهنده کم‌توجهی یا توقف برخی پروژه‌ها در مراحل ابتدایی و از سوی دیگر، بیانگر پالایش اولیه در انتخاب طرح‌های دارای توجیه اقتصادی و اجرایی بهتر است. این طرح‌ها در بسیاری از موارد با موانعی مانند کمبود زمین مناسب، عدم صدور مجوزهای زیست‌محیطی یا عدم تکمیل مطالعات امکان‌سنجی مواجه هستند. وجود نهادهای هماهنگ‌کننده در استان برای تسهیل صدور مجوزهای چندگانه (محیط زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی و شهرداری‌ها) می‌تواند نقش مهمی در به حرکت درآوردن این طرح‌ها ایفا کند.

در نهایت، ۵ طرح معادل ۹.۴۳ درصد از کل پروژه‌ها، در دامنه پایین‌ترین سطح پیشرفت یعنی ۱ تا ۱۰ درصد قرار دارند. این پروژه‌ها یا در ابتدای راه‌اندازی هستند یا به دلایل متعددی در مراحل اولیه متوقف شده‌اند. برخی از این طرح‌ها ممکن است در حد گرفتن موافقت اصولی یا تهیه زمین باقی مانده باشند. یکی از عوامل کلیدی در کندی این دسته از طرح‌ها، نبود سرمایه‌گذار توانمند، عدم شناخت صحیح بازار هدف یا نبود طرح تجاری جامع است. بر همین اساس، پیشنهاد می‌شود از طریق برگزاری کارگاه‌های آموزشی و اعزام مشاوران تجاری به پروژه‌ها، سطح آمادگی سرمایه‌گذاران برای ورود به مراحل اجرایی ارتقاء یابد.

در مجموع، می‌توان گفت که اگرچه بخش خدمات و گردشگری در استان خراسان جنوبی از نظر تعداد طرح‌های سرمایه‌گذاری، کوچک‌ترین سهم را نسبت به بخش‌های صنعت و کشاورزی دارد، اما کیفیت پیشرفت فیزیکی این طرح‌ها نشان‌دهنده جایگاه امیدوارکننده و پتانسیل بالای این حوزه در مسیر توسعه اقتصادی استان است. به‌ویژه آنکه بیش از ۵۶ درصد از این طرح‌ها در مراحل میانی یا پایانی اجرا قرار دارند که این موضوع، ظرفیت بالایی را برای بهره‌برداری سریع، ایجاد اشتغال و توسعه خدمات گردشگری و رفاهی در سطح استان فراهم می‌کند. با این حال، همین مسئله می‌تواند از یک زاویه دیگر نیز تحلیل شود. محدود بودن تعداد طرح‌های خدماتی و گردشگری در مراحل ابتدایی (دامنه‌های پیشرفت پایین) به‌معنای آن است که ورود سرمایه‌گذاران جدید به این بخش به‌ویژه در سال‌های اخیر کاهش یافته یا با چالش‌هایی مواجه بوده است. بنابراین لازم است سیاست‌گذاران و متولیان توسعه اقتصادی استان از این فرصت استفاده کرده و با طراحی مشوق‌های هدفمند، فرآیند تسهیل صدور مجوز، حمایت مالی و فنی، و معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری سودآور، زمینه ورود طرح‌های جدید خدماتی و گردشگری را فراهم آورند. به‌ویژه آنکه توسعه طرح‌های بوم‌گردی، مجتمع‌های رفاهی و بین‌راهی، اقامتگاه‌های سنتی، مراکز تفریحی، خدمات گردشگری سلامت، آموزش مهارت‌های خدماتی و حتی زیرساخت‌های مبتنی بر فناوری‌های نوین (مانند گردشگری دیجیتال و پلتفرم‌های خدمات گردشگری) می‌توانند سهم استان را در اقتصاد ملی و منطقه‌ای افزایش دهند.

از سوی دیگر، باید به این نکته مهم توجه کرد که در روند جهانی توسعه اقتصادی، تمرکز بسیاری از کشورها در دهه‌های اخیر به‌طور جدی بر رشد بخش خدمات، فناوری و گردشگری متمرکز شده است. به‌عنوان مثال، کشورهای توسعه‌یافته و حتی در حال توسعه‌ای مانند هند، ترکیه، امارات، سنگاپور و مالزی توانسته‌اند با محور قرار دادن اقتصاد خدمات‌محور، نه تنها وابستگی خود را به منابع طبیعی کاهش دهند، بلکه اشتغال‌زایی گسترده‌ای در حوزه‌هایی مانند فناوری اطلاعات، گردشگری، خدمات درمانی، آموزشی و مالی ایجاد کنند. این رویکرد جهانی نشان می‌دهد که در یک منطقه مانند خراسان جنوبی، که ظرفیت‌های فرهنگی، طبیعی و تاریخی

منحصربه‌فردی دارد، توسعه خدمات می‌تواند یکی از اصلی‌ترین پیشران‌های اقتصاد آینده استان باشد.

در این راستا، جذب سرمایه‌گذاری در پروژه‌های جدید خدماتی نه تنها نیازمند حمایت‌های مالی و تسهیلاتی است، بلکه باید زیرساخت‌های اداری و حاکمیتی نیز بازطراحی شوند. این شامل تسهیل در فرآیندهای مجوزدهی، برندسازی گردشگری استان، تدوین بسته‌های فرصت سرمایه‌گذاری، ارتقاء مهارت نیروی انسانی خدماتی، و استفاده از ظرفیت‌های فناوری اطلاعات برای معرفی خدمات و جذب مشتریان از سایر استان‌ها و حتی کشورهای همسایه می‌باشد. بنابراین، نگاه به بخش خدمات و گردشگری نباید صرفاً به عنوان یک بخش مکمل باشد، بلکه می‌بایست آن را یکی از محورهای اصلی رشد متوازن و پایدار اقتصادی استان قلمداد کرد. ایجاد طرح‌های جدید در این بخش، هم نیروی محرکه برای رونق کسب‌وکارهای کوچک و متوسط را فراهم می‌سازد و هم می‌تواند زمینه‌ساز تنوع‌بخشی به اقتصاد استان و تاب‌آوری آن در برابر تکان‌های بیرونی باشد. از این رو، آینده‌نگری و سرمایه‌گذاری هوشمندانه در این بخش، ضرورتی انکارناپذیر در مسیر توسعه اقتصادی استان خراسان جنوبی خواهد بود.

بررسی وضعیت طرح‌های سرمایه‌گذاری با پیشرفت فیزیکی بیشتر از ۷۵ درصد

بررسی وضعیت طرح‌های سرمایه‌گذاری با پیشرفت فیزیکی بالای ۷۵ درصد در استان خراسان جنوبی یکی از مهم‌ترین شاخص‌ها برای ارزیابی موفقیت در مسیر جذب و اجرای سرمایه‌گذاری‌های داخلی محسوب می‌شود. بر اساس آخرین اطلاعات جمع‌شده از سوی دستگاه‌های اجرایی استان، تا پایان سال ۱۴۰۳ تعداد ۱۵۲ طرح سرمایه‌گذاری با پیشرفت فیزیکی بیش از ۷۵ درصد در سطح استان شناسایی شده‌اند. این طرح‌ها به دلیل نزدیکی به مرحله بهره‌برداری، از اهمیت ویژه‌ای در فرآیند توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی استان برخوردارند و به عنوان پروژه‌هایی با ریسک پایین و بازدهی قریب‌الوقوع، نقش حیاتی در تحقق شعار سال ۱۴۰۴ یعنی سرمایه‌گذاری

برای تولید ایفا می کنند. جدول زیر وضعیت طرح های سرمایه گذاری با پیشرفت فیزیکی بیشتر از ۷۵ درصد را نشان می دهد.

وضعیت طرح های سرمایه گذاری با پیشرفت فیزیکی بیشتر از ۷۵ درصد - مبالغ میلیارد تومان

بخش اقتصادی	تعداد کل	تعداد فعال	تعداد غیر فعال	ارزش ریالی	میزان اشتغال پس از بهره برداری	منابع مورد نیاز جهت تکمیل	تسهیلات مورد نیاز جهت تکمیل
صنعت	۴۲	۲۸	۱۴	۲۰۴۹	۱۰۴۲	۸۹۸	۸۹۸
کشاورزی	۹۶	۷۸	۱۸	۶۲۰	۴۴۱	۳۰۲	۳۰۲
خدمات	۱۴	۹	۵	۵۲۸	۱۵۷	۸۸	۸۸
جمع کل	۱۵۲	۱۱۵	۳۷	۳۱۹۶	۱۶۴۰	۱۲۸۸	۱۲۸۸

منبع: استانداری خراسان جنوبی

الف) تحلیل کمی وضعیت طرح های سرمایه گذاری با پیشرفت فیزیکی بیشتر از ۷۵ درصد

از مجموع ۱۵۲ طرح یادشده، ۴۲ طرح در بخش صنعت، ۹۶ طرح در بخش کشاورزی و ۱۴ طرح در بخش خدمات و گردشگری قرار دارند. این توزیع خوبی نشان می دهد که بخش کشاورزی در استان خراسان جنوبی نه تنها سهم بالاتری در تعداد طرح های نزدیک به بهره برداری دارد (معادل ۶۳ درصد از کل طرح های بالای ۷۵ درصد)، بلکه به دلیل ماهیت پروژه ها و استفاده بهینه از منابع محلی، توانسته است در مسیر تکمیل نیز عملکرد قابل قبولی از خود نشان دهد. بخش صنعت نیز با ۴۲ طرح در جایگاه دوم قرار دارد و بخش خدمات و گردشگری با ۱۴ طرح، کمترین سهم را به خود اختصاص داده است.

در بخش صنعت، از میان ۴۲ طرح، تعداد ۲۸ طرح فعال و ۱۴ طرح غیر فعال هستند. ارزش ریالی این طرح ها بالغ بر ۲۰۴۹ میلیارد تومان برآورد شده و اشتغال پیش بینی شده برای آن ها پس از بهره برداری بالغ بر ۱۰۴۲ نفر است. همچنین برای تکمیل این پروژه ها، مبلغی معادل ۸۹۸ میلیارد تومان مورد نیاز است که تمام آن به شکل تسهیلات بانکی برآورد شده است. این داده ها نشان می دهد که پروژه های صنعتی در این بخش عمدتاً به مرحله نهایی خود رسیده اند، اما کمبود منابع مالی

عامل اصلی تأخیر در بهره‌برداری کامل این طرح‌ها است. نکته مهم در این میان، حجم بالای تسهیلات مورد نیاز برای تکمیل این پروژه‌ها است که مستلزم طراحی و اجرای سیاست‌های حمایت‌محور، تسریع در پرداخت تسهیلات بانکی، و تقویت روابط بانک‌ها با بخش خصوصی است.

در بخش کشاورزی، که بیشترین تعداد طرح‌ها را شامل می‌شود، ۷۸ طرح فعال و ۱۸ طرح غیر فعال شناسایی شده‌اند. ارزش ریالی کل این پروژه‌ها ۶۲۰ میلیارد تومان برآورد شده و پس از بهره‌برداری، ظرفیت اشتغال‌زایی ۴۴۱ نفری خواهند داشت. این پروژه‌ها برای تکمیل خود به ۳۰۲ میلیارد تومان منابع مالی نیاز دارند که این رقم نیز به صورت کامل به تسهیلات بانکی نیاز دارد. با توجه به ماهیت معمولاً زودبازده پروژه‌های کشاورزی و پتانسیل بالای استان خراسان جنوبی در تولیدات باغی، زراعی و دامی، تأمین سریع این منابع می‌تواند به رشد قابل توجهی در ارزش افزوده بخش کشاورزی استان منجر شود. همچنین پراکندگی جغرافیایی این طرح‌ها در شهرستان‌های مختلف استان، موجب توزیع عادلانه اشتغال و جلوگیری از مهاجرت‌های روستایی خواهد شد.

در بخش خدمات و گردشگری نیز ۱۴ طرح با پیشرفت فیزیکی بالای ۷۵ درصد شناسایی شده‌اند که از این میان ۹ طرح فعال و ۵ طرح غیر فعال هستند. اگرچه این بخش از نظر تعداد طرح‌ها کمترین سهم را دارد، اما ارزش ریالی طرح‌ها نسبتاً بالاست و برابر با ۵۲۸ میلیارد تومان برآورد شده است. این طرح‌ها پس از بهره‌برداری توان اشتغال‌زایی برای ۱۵۷ نفر را دارند و برای تکمیل خود به ۸۸ میلیارد تومان منابع مالی نیاز دارند که این رقم نیز تماماً به صورت تسهیلات باید تأمین شود. اهمیت این بخش در ابعاد غیراقتصادی همچون بهبود زیرساخت‌های اجتماعی، افزایش کیفیت زندگی، توسعه گردشگری بومی و اشتغال‌زایی مبتنی بر دانش خدماتی بسیار بالاست و حمایت از این طرح‌ها می‌تواند اثرات مثبت فرابخشی داشته باشد.

در مجموع، ۱۵۲ طرح شناسایی شده با پیشرفت فیزیکی بالای ۷۵ درصد، ارزشی معادل ۳۱۹۶ میلیارد تومان دارند که ظرفیت اشتغال‌زایی ۱۶۴۰ نفری را برای استان

فراهم می‌کنند. برای تکمیل این طرح‌ها نیاز به ۱۲۸۸ میلیارد تومان منابع مالی است که در تمامی موارد به صورت تسهیلات مورد انتظار است. در واقع این بخش از طرح‌ها، از آنجا که در مرحله نزدیک به بهره‌برداری قرار دارند، به‌عنوان فرصت طلایی برای جهش اقتصادی استان در کوتاه‌مدت محسوب می‌شوند و دولت می‌تواند با تخصیص هدفمند منابع و ایجاد تسهیلات ویژه، زمینه بهره‌برداری سریع‌تر از آن‌ها را فراهم سازد.

ب) بررسی نسبت طرح‌های سرمایه‌گذاری فعال به غیر فعال با پیشرفت فیزیکی بالای ۷۵ درصد

بررسی نسبت طرح‌های فعال به غیر فعال در میان طرح‌های سرمایه‌گذاری با پیشرفت فیزیکی بیش از ۷۵ درصد در استان خراسان جنوبی، شاخصی مهم در ارزیابی پویایی سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصادی استان محسوب می‌شود. این نسبت‌ها تصویری روشن از وضعیت پایداری طرح‌های در آستانه بهره‌برداری و توانمندی هر بخش در مدیریت، تأمین مالی و عبور از موانع نهایی برای رسیدن به مرحله بهره‌برداری را نشان می‌دهند. جدول زیر نسبت طرح‌های فعال به غیر فعال طرح‌های سرمایه‌گذاری با پیشرفت فیزیکی بالای ۷۵ درصد خراسان جنوبی را نشان می‌دهد.

نسبت طرح‌های سرمایه‌گذاری فعال به غیر فعال با پیشرفت فیزیکی بالای ۷۵ درصد استان

بخش اقتصادی	نسبت طرح‌های سرمایه‌گذاری فعال به غیر فعال با پیشرفت فیزیکی بالای ۷۵ درصد خراسان جنوبی
صنعت	۲
کشاورزی	۴.۳۳
خدمات و گردشگری	۱.۸۰
جمع کل	۳.۱۱

منبع: استانداری خراسان جنوبی

در بخش کشاورزی، نسبت طرح‌های فعال به غیر فعال ۴.۳۳ است که بالاترین مقدار در بین سه بخش اقتصادی اصلی استان محسوب می‌شود. این نسبت نشان می‌دهد که از هر ۵ طرح با پیشرفت فیزیکی بالای ۷۵ درصد، بیش از ۴ طرح فعال هستند.

چنین عملکردی گویای شرایط مساعدتر این بخش در حوزه‌های تأمین منابع، استفاده مؤثر از ظرفیت نیروی کار محلی، بهره‌گیری از حمایت‌های نهادی و تطبیق بهتر با شرایط اقلیمی و زیست‌محیطی منطقه است. همچنین، وابستگی کمتر پروژه‌های کشاورزی به فناوری‌های پیچیده وارداتی یا تجهیزات خاص موجب شده که احتمال توقف یا غیرفعال شدن آن‌ها در مراحل پایانی کمتر باشد. علاوه بر آن، تعدد طرح‌های خورشیدی، گلخانه‌ای و زنجیره‌های تولیدی خرد در سطح روستاها، از عوامل مهم پویایی بالای این بخش تلقی می‌گردد.

در مقابل، بخش خدمات و گردشگری با نسبت ۱.۸۰ کمترین مقدار را در بین سه بخش دارد. این به معنای آن است که به ازای تقریباً هر ۹ طرح فعال، ۵ طرح غیرفعال وجود دارد. پایین بودن این نسبت در بخش خدمات و گردشگری می‌تواند نشانگر چالش‌هایی چون ناپایداری تقاضای بازار، ریسک‌های بالای سرمایه‌گذاری در حوزه گردشگری، کمبود زیرساخت‌های مناسب مانند راه‌های ارتباطی و اقامتی، یا طولانی بودن روندهای اخذ مجوز بهره‌برداری باشد. همچنین وابستگی بیشتر این بخش به وضعیت امنیت سرمایه‌گذاری، تبلیغات هدفمند و زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی نیز از عواملی است که می‌تواند موجب افزایش نرخ غیرفعال شدن طرح‌ها شود. با وجود اینکه طرح‌های خدماتی معمولاً به سرمایه کمتری نیاز دارند، اما ریسک بازار و ناپایداری تقاضا آن‌ها را آسیب‌پذیرتر می‌کند.

بخش صنعت با نسبت ۲ در موقعیتی میانی قرار دارد. این نسبت نشان‌دهنده آن است که به ازای هر ۲ طرح صنعتی فعال، یک طرح غیر فعال است. چنین نسبتی می‌تواند به ماهیت سرمایه‌بر و پیچیده پروژه‌های صنعتی در استان مرتبط باشد. تأمین مالی دشوار، نیاز به فناوری بالا، وابستگی به واردات تجهیزات و نیز چالش‌هایی در زمینه مجوزهای زیست‌محیطی، از عواملی هستند که می‌توانند طرح‌های صنعتی را در مراحل پایانی متوقف یا نیمه‌فعال نگاه دارند. با این حال، قرار گرفتن نسبت ۲ بالاتر از بخش خدمات نشان‌دهنده آن است که باوجود چالش‌ها، هنوز هم طرح‌های صنعتی در استان از نوعی پایداری نسبی برخوردارند و سیاست‌های حمایتی دولت در زمینه

تامین زیرساخت‌ها، تأمین مالی، و تسهیل در روند صدور مجوزها می‌تواند اثربخش بوده باشد.

در مجموع، نسبت کلی طرح‌های فعال به غیرفعال با مقدار ۳.۱۱ در سطح استان عددی امیدوارکننده است. این نسبت نشان می‌دهد که در مجموع طرح‌های با پیشرفت فیزیکی بالا در استان، بیش از سه برابر طرح‌های غیر فعال، طرح فعال وجود دارد. این موضوع نمایانگر ظرفیت بالقوه بالای استان برای ورود سریع به فاز بهره‌برداری اقتصادی طرح‌هاست؛ به شرط آنکه موانع نهایی برطرف و تسهیلات لازم به موقع تأمین شود. به‌ویژه در طرح‌هایی که تنها با کمبود سرمایه در گردش یا تأخیر در صدور مجوز مواجه هستند، با اندک حمایتی می‌توان آن‌ها را وارد مدار تولید کرد و ارزش افزوده ایجاد نمود.

با این حال، پایداری این روند مثبت نیازمند نظارت مستمر، سیاست‌گذاری هوشمندانه و حمایت‌های به‌موقع از سوی دستگاه‌های اجرایی و مالی است. اگر چه آمار نشان می‌دهد که اکثر طرح‌های نزدیک به بهره‌برداری فعال هستند، اما وجود طرح‌های غیر فعال، حتی در این مرحله پیشرفته، زنگ خطری جدی است. باید توجه داشت که توقف یک طرح با پیشرفت بالای ۷۵ درصد نه تنها باعث اتلاف منابع و سرمایه شده، بلکه اعتماد سرمایه‌گذاران را نیز تضعیف می‌کند. در نهایت، تحلیل این نسبت‌ها بر حسب بخش‌های اقتصادی می‌تواند راهنمای سیاست‌گذاران برای تخصیص منابع هدفمند باشد؛ به گونه‌ای که حمایت بیشتری به بخش‌هایی با نسبت پایین‌تر اختصاص یابد و از تجربیات موفق بخش‌هایی با عملکرد بهتر، مانند کشاورزی، در سایر حوزه‌ها نیز الگوبرداری شود. استمرار رصد دقیق و به‌روزرسانی مداوم این شاخص، نقش کلیدی در تحقق اهداف توسعه‌ای و افزایش تاب‌آوری سرمایه‌گذاری در استان ایفا خواهد کرد.

ج) بررسی توزیع بخشی طرح‌های با پیشرفت بالای ۷۵ درصد در استان

توزیع طرح‌های با پیشرفت بالای ۷۵ درصد در استان خراسان جنوبی، تصویری از اولویت‌ها، ظرفیت‌های بالفعل و جهت‌گیری توسعه‌ای استان ارائه می‌دهد. بر اساس اطلاعات موجود، بیشترین تمرکز طرح‌های در حال تکمیل به بخش کشاورزی اختصاص یافته است. این مسأله از یک سو مزیتی راهبردی محسوب می‌شود، زیرا بخش کشاورزی به واسطه‌ی ارتباط مستقیم با معیشت مردم و قابلیت‌های بومی همچون منابع طبیعی، اقلیم متنوع و فرهنگ تولیدی محلی، می‌تواند به سرعت به بهره‌برداری رسیده و اشتغال پایدار و گسترده‌ای در مناطق روستایی و کم‌برخوردار ایجاد کند. اما از سوی دیگر، چالشی ساختاری نیز در این اولویت‌گذاری نهفته است؛ چرا که کشاورزی در اغلب موارد بازدهی اقتصادی پایین‌تر، سودآوری کمتر، وابستگی بیشتر به شرایط اقلیمی و ریسک‌پذیری بالاتر نسبت به بخش صنعت و خدمات دارد. بنابراین اتکای سنگین به این حوزه ممکن است در بلندمدت منجر به توسعه‌ای ناپایدار یا پرنوسان شود.

در مقابل، بخش صنعت اگرچه از نظر تعداد طرح‌ها در رتبه دوم قرار دارد، اما از نظر ارزش سرمایه‌گذاری و اشتغال‌زایی، بخش قابل توجهی از ظرفیت اقتصادی استان را در بر می‌گیرد. این موضوع نشان می‌دهد که پروژه‌های صنعتی با وجود تعداد کمتر، در مقیاس و تأثیرگذاری کلان‌تر تعریف شده‌اند. از این منظر، صنعتی‌سازی فرصت مهمی برای افزایش بهره‌وری، ارتقاء ارزش افزوده، انتقال فناوری و ایجاد زنجیره‌های تولید در استان به شمار می‌رود. با این حال، تمرکز محدودتر طرح‌های صنعتی ممکن است نشان‌دهنده‌ی چالش‌های پیچیده‌تری باشد: از جمله تأمین زیرساخت‌های فنی و انرژی، جذب سرمایه‌گذار بخش خصوصی، دسترسی به بازارهای هدف و نیاز به سیاست‌های حمایتی ویژه در حوزه مالی و بانکی. این بخش نسبت به کشاورزی دیرتر به بهره‌برداری می‌رسد، اما پایداری اقتصادی و اشتغال بلندمدت بالاتری دارد.

در خصوص بخش خدمات و گردشگری، تعداد طرح‌های با پیشرفت بالا بسیار محدود است. این موضوع در عین حال هم یک چالش جدی و هم یک فرصت قابل توجه

تلقی می‌شود. چالش از این منظر است که سهم پایین این بخش نشان‌دهنده‌ی کم‌توجهی به ظرفیت‌های عظیم گردشگری فرهنگی، تاریخی، طبیعی و زیارتی استان است که می‌تواند نقش مهمی در اقتصاد غیرنفتی ایفا کند. همچنین سهم محدود این طرح‌ها ممکن است حاکی از عدم تمایل یا ریسک‌گریزی سرمایه‌گذاران در ورود به حوزه‌هایی باشد که بازگشت سرمایه در آن‌ها کندتر یا نامطمئن‌تر ارزیابی می‌شود. اما در سوی دیگر، فرصت بسیار مهمی نیز نهفته است: با توجه به تحولات جهانی در جهت‌گیری اقتصاد کشورها به سمت خدمات و فناوری، توسعه‌ی بخش خدمات می‌تواند بستری برای رشد اقتصاد دانش‌بنیان، اشتغال متخصصان، جذب سرمایه‌های نوآورانه و کاهش فشار بر منابع طبیعی فراهم کند. اگر سیاست‌گذاری دقیق و بسته‌های حمایتی مناسب برای این حوزه تعریف شود، می‌توان انتظار داشت که بخش خدمات در سال‌های آینده سهم مهم‌تری در توسعه منطقه ایفا کند.

از منظر کلی، تمرکز فعلی طرح‌های نزدیک به بهره‌برداری در بخش کشاورزی نشان از تمایل فعلی سرمایه‌گذاران یا دستگاه‌های اجرایی به اجرای سریع‌تر پروژه‌های کم‌هزینه‌تر و با ریسک پایین‌تر دارد. اما برای توازن در توسعه، تقویت بخش صنعت و خدمات ضروری است. بدون حرکت به سمت تنوع بخشی در سبد پروژه‌های در حال تکمیل، استان در بلندمدت ممکن است با محدودیت در رشد اقتصادی پایدار، نوسانات در درآمد و اشتغال، و فرسایش منابع طبیعی روبه‌رو شود. در نهایت، این توزیع نامتوازن اگرچه بازتابی از واقعیت‌های منطقه‌ای و اقتصادی استان است، اما با اصلاح سیاست‌های تشویقی، تسهیل فرآیندهای صدور مجوز و تأمین مالی، حمایت از بخش خصوصی، و جهت‌دهی دستگاه‌های اجرایی به سوی اولویت‌های آینده‌نگرانه، می‌توان فرصت‌های نوینی را خلق کرد. توسعه صنعتی و خدماتی در کنار کشاورزی مقاوم، آینده‌ای متوازن‌تر برای خراسان جنوبی رقم خواهد زد؛ آینده‌ای که هم ریشه در ظرفیت‌های سنتی دارد و هم چشم به سوی اقتصاد نوین و پایدار دوخته است.

۴-۲. سرمایه‌گذاری خارجی

الف) سرمایه‌گذاری خارجی؛ اهرم نجات اقتصاد مناطق کم‌برخوردار مانند خراسان

جنوبی

در دنیای امروز که رقابت اقتصادی میان کشورها به‌طور فزاینده‌ای افزایش یافته و منابع مالی داخلی در بسیاری از مناطق، از جمله استان‌های کم‌برخوردار ایران با محدودیت‌های جدی مواجه است، نقش سرمایه‌گذاری خارجی به عنوان پیشران توسعه، اهمیت دوچندان یافته است. استان خراسان جنوبی، به عنوان یکی از پهناورترین استان‌های کشور که به‌رغم ظرفیت‌های فراوان در حوزه معدن، انرژی‌های تجدیدپذیر، کشاورزی کم‌آبر و گردشگری بکر، همچنان با نرخ پایین جذب سرمایه‌گذاری و محدودیت جدی منابع روبروست، می‌تواند از مزایای ورود سرمایه خارجی به‌خوبی بهره‌مند شود. در واقع، سرمایه‌گذاری خارجی نه تنها به تأمین مالی پروژه‌های بزرگ و نیمه‌تمام کمک می‌کند، بلکه فناوری نوین، مدیریت مدرن، بازارهای صادراتی و استانداردهای بین‌المللی را نیز با خود به همراه می‌آورد؛ که هر یک می‌تواند به شکوفایی اقتصاد منطقه‌ای منجر شود.

در حقیقت، یکی از مهم‌ترین چالش‌های خراسان جنوبی کمبود منابع مالی دولتی و محدودیت در توان جذب اعتبارات بانکی است. به دلیل جمعیت کم، پراکندگی جغرافیایی، نرخ پایین تراکم فعالیت‌های اقتصادی و فقدان بازار داخلی بزرگ، بازگشت سرمایه در بسیاری از پروژه‌ها با ریسک و زمان طولانی همراه است. این وضعیت نه تنها باعث بی‌میلی سرمایه‌گذاران داخلی برای ورود به برخی پروژه‌ها می‌شود، بلکه ادامه حیات طرح‌های نیمه‌تمام را نیز تهدید می‌کند. در چنین شرایطی، سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند به عنوان یک گزینه راهبردی، خلأ موجود را پوشش داده و به تسریع روند توسعه در بخش‌هایی چون انرژی خورشیدی، فرآوری مواد معدنی، صنایع تبدیلی کشاورزی و زیرساخت‌های گردشگری کمک کند. از سوی دیگر، سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند بخشی از وابستگی مالی استان به منابع عمومی دولت را کاهش داده و مسیر استقلال اقتصادی منطقه را هموار کند. این نوع سرمایه‌گذاری، به‌ویژه در قالب مشارکت‌های مشترک یا قراردادهای BOT، ظرفیت‌سازی قابل توجهی در حوزه

آموزش نیروی انسانی، ارتقای استانداردهای تولید و دسترسی به بازارهای جهانی ایجاد می‌کند. همچنین ورود شرکت‌های خارجی به مناطق کمتر توسعه‌یافته، موجب تحریک رقابت‌پذیری بنگاه‌های محلی و ارتقاء سطح فناوری در استان می‌شود. برای نمونه، در حوزه انرژی‌های تجدیدپذیر، خراسان جنوبی با بیش از ۳۰۰ روز آفتابی در سال، پتانسیل احداث مزارع خورشیدی در مقیاس صنعتی دارد؛ اما توسعه این بخش نیازمند جذب سرمایه‌گذاران بین‌المللی با تکنولوژی روز و منابع مالی مطمئن است.

تجربیات موفق برخی استان‌ها در جنوب شرق آسیا یا آمریکای لاتین نشان می‌دهد که تمرکز هدفمند بر جذب سرمایه خارجی در مناطق کمتر توسعه‌یافته، منجر به شکل‌گیری خوشه‌های صنعتی، ایجاد زنجیره ارزش و حتی مهاجرت معکوس شده است. استان خراسان جنوبی نیز می‌تواند با طراحی مشوق‌های مالیاتی، تسهیل فرآیند اخذ مجوزها، ایجاد نواحی ویژه اقتصادی و دیپلماسی اقتصادی مؤثر، زمینه لازم برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی را فراهم کند. باید توجه داشت که سرمایه‌گذار خارجی، بیش از هر چیز به ثبات سیاسی، شفافیت رویه‌ها، امنیت سرمایه و حمایت قانونی نیاز دارد. اگر این پیش‌نیازها در استان فراهم شود، بدون شک می‌توان انتظار داشت که سرمایه‌گذاری خارجی نه تنها به رونق اقتصادی منجر شود، بلکه نابرابری منطقه‌ای و شکاف توسعه‌ای در کشور نیز کاهش یابد.

همچنین با توجه به اینکه خراسان جنوبی در مرز با کشور افغانستان قرار دارد، توسعه روابط اقتصادی با کشورهای همسایه و استفاده از مزیت موقعیت ترانزیتی استان می‌تواند به نقطه قوتی در جذب سرمایه‌گذاران خارجی تبدیل شود. نزدیکی به بازارهای آسیای میانه، امکان صادرات مستقیم محصولات فرآوری‌شده معدنی، کشاورزی و حتی خدمات گردشگری را فراهم می‌کند که می‌تواند در تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران خارجی مؤثر باشد. در این میان نقش دولت و نهادهای حاکمیتی در تسهیل تعاملات بین‌المللی، برگزاری نشست‌های جذب سرمایه‌گذار، امضای تفاهم‌نامه‌های بین‌دولتی و تسهیل در قوانین مالیاتی، ارزی و ثبت شرکت بسیار کلیدی خواهد بود.

در مجموع، اگرچه سرمایه گذاری خارجی به خودی خود نمی تواند جایگزین کامل سرمایه داخلی باشد، اما در مناطقی مانند خراسان جنوبی که با محدودیت جدی منابع روبرو هستند، می تواند به عنوان موتور محرکه توسعه عمل کند. استان نیازمند رویکردی کل نگر در مدیریت توسعه است که یکی از ارکان آن، جذب هدفمند، هوشمندانه و متناسب با مزیت های بومی سرمایه خارجی خواهد بود. این سرمایه گذاری ها نه تنها به رشد تولید ناخالص داخلی منطقه می انجامند، بلکه توان اشتغال زایی، ارتقای فناوری، توسعه صادرات و افزایش درآمدهای پایدار را نیز به همراه خواهند داشت. برای تحقق این امر، برنامه ریزی دقیق، ثبات در سیاست های اقتصادی، ایجاد زیرساخت های حمایت از سرمایه گذاری و هم افزایی بین نهادی باید در اولویت سیاست گذاران استانی و ملی قرار گیرد.

ب) گزارش وضعیت سرمایه گذاری خارجی در استان

ب-۱) وضعیت پروژه های سرمایه گذاری خارجی مصوب (تا اردیبهشت ۱۴۰۴)

بررسی وضعیت پروژه های سرمایه گذاری خارجی مصوب در استان خراسان جنوبی نشان می دهد که این استان با وجود چالش هایی همچون محدودیت منابع داخلی، خشکسالی، پراکندگی جمعیت و ضعف زیرساخت ها، توانسته در جذب سرمایه گذاران خارجی عملکرد قابل توجهی داشته باشد. جدول زیر وضعیت پروژه های سرمایه گذاری خارجی مصوب در استان را نشان می دهد.

وضعیت پروژه های سرمایه گذاری خارجی مصوب در استان

شاخص	واحد سنجش	از ابتدا تا اردیبهشت ۱۴۰۴	از ۱۴۰۱ تا اردیبهشت ۱۴۰۴	طی دولت چهاردهم
تعداد پروژه های سرمایه گذاری خارجی مصوب	تعداد پروژه	۵۰	۲۵	۱۱
ارزش میزان سرمایه گذاری خارجی مصوب	میلیون دلار	۱۷۵۸	۵۹۷.۵	۶۵.۴

منبع: مرکز خدمات سرمایه گذاری استان خراسان جنوبی

طبق اطلاعات رسمی مرکز خدمات سرمایه‌گذاری استان خراسان جنوبی، از ابتدای شروع فرآیندهای جذب سرمایه‌گذاری خارجی تا اردیبهشت ۱۴۰۴، مجموعاً ۵۰ پروژه سرمایه‌گذاری خارجی در این استان به تصویب رسیده که ارزش کل این پروژه‌ها معادل ۱۷۵۸ میلیون دلار برآورد می‌شود. این عدد در مقایسه با ظرفیت‌های طبیعی، معدنی و ترانزیتی استان، نشان‌دهنده آغاز یک روند امیدوارکننده در زمینه ورود سرمایه بین‌المللی به این منطقه کمتر برخوردار است.

در بازه زمانی سال ۱۴۰۱ تاکنون، یعنی در حدود دو سال گذشته، شاهد تصویب ۲۵ پروژه جدید سرمایه‌گذاری خارجی در استان بوده‌ایم که ارزش این پروژه‌ها بالغ بر ۵۹۷.۵ میلیون دلار است. این آمار نشان می‌دهد که تقریباً ۵۰ درصد از کل پروژه‌های مصوب از ابتدا تا اردیبهشت ۱۴۰۴، در همین بازه زمانی دو ساله تصویب شده‌اند؛ موضوعی که بیانگر تحرک جدی و جهش قابل توجه در جذب سرمایه‌گذاری خارجی در استان طی سال‌های اخیر است. اگر این روند تداوم یابد، می‌توان انتظار داشت که نقش استان خراسان جنوبی در نقشه اقتصادی بین‌المللی کشور پررنگ‌تر شود و مزایای مهمی در زمینه انتقال فناوری، ایجاد اشتغال و توسعه صادرات غیرنفتی به دست آید.

در دوره دولت چهاردهم نیز اگرچه مدت زمان استقرار دولت محدود بوده، اما اقدامات مؤثری در راستای استمرار روند جذب سرمایه خارجی انجام شده است. در این دوره تا اردیبهشت ۱۴۰۴ تعداد ۱۱ پروژه سرمایه‌گذاری خارجی با مجموع ارزش ۶۵.۴ میلیون دلار به تصویب رسیده است. از آنجا که تصویب این تعداد پروژه در بازه زمانی کوتاه انجام شده، می‌توان آن را نشانه‌ای از حفظ جریان اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی و ادامه فعالیت دستگاه‌های اجرایی و متولیان توسعه اقتصادی استان در این مسیر دانست.

از نظر تحلیلی، توزیع پروژه‌های مصوب در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که رویکرد دولت و نهادهای مرتبط در تسهیل فرآیندهای اداری، اصلاح مقررات مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی، برگزاری رویدادهای جذب سرمایه‌گذار و ایجاد زیرساخت‌های

حمایتی در استان، نقش مؤثری در بهبود شاخص‌های جذب سرمایه خارجی داشته است. در همین راستا، حمایت از ایجاد مناطق ویژه اقتصادی، طرح‌های انرژی تجدیدپذیر، صنایع فرآوری معدنی و پروژه‌های زیرساختی از جمله زمینه‌های جذاب برای سرمایه‌گذاران خارجی در خراسان جنوبی به شمار می‌رود.

با وجود این دستاوردها، همچنان چالش‌هایی جدی مانند ضعف در خدمات پشتیبانی، زیرساخت‌های حمل‌ونقل و انرژی، محدودیت منابع انسانی ماهر و ناپایداری منابع آبی، پیش روی تحقق عملی بسیاری از این پروژه‌ها قرار دارد. برخی از پروژه‌های مصوب ممکن است در مرحله اجرا با تأخیر یا توقف مواجه شوند، مگر آنکه اقداماتی هم‌زمان در جهت بهبود زیرساخت‌ها و پشتیبانی‌های قانونی و مالی صورت گیرد. همچنین توجه به فرآیند تثبیت سرمایه‌گذاری و حمایت پس از ورود سرمایه، برای حفظ سرمایه‌گذاران خارجی و تشویق آنان به توسعه طرح‌های جدید حیاتی است.

ب-۲) وضعیت پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی به بهره‌برداری رسیده (تا اردیبهشت ۱۴۰۴)

استان خراسان جنوبی با وجود محدودیت‌های گسترده در منابع مالی، زیرساخت‌های توسعه و شرایط اقلیمی، در سال‌های اخیر توانسته است جایگاه قابل توجهی در جذب و بهره‌برداری از سرمایه‌گذاری‌های خارجی به دست آورد. جدول زیر وضعیت پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی به بهره‌برداری رسیده در استان را نشان می‌دهد.

وضعیت پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی به بهره‌برداری رسیده در استان

شاخص	واحد سنجش	از ابتدا تا اردیبهشت ۱۴۰۴	از ۱۴۰۱ تا اردیبهشت ۱۴۰۴	طی دولت چهاردهم
تعداد پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی فعال	تعداد پروژه	۲۴	۱۲	۷
ارزش میزان سرمایه‌گذاری خارجی پروژه‌های فعال	میلیون دلار	۲۶۵.۶	۱۹۵	۴۳.۹
اشتغال ایجاد شده (مستقیم)	نفر	۱۴۲۳	۹۴۸	۳۰۳

منبع: مرکز خدمات سرمایه‌گذاری استان خراسان جنوبی

بر اساس آخرین اطلاعات موجود تا پایان اردیبهشت ۱۴۰۴، تعداد ۲۴ پروژه سرمایه‌گذاری خارجی در این استان وارد فاز بهره‌برداری شده‌اند. این پروژه‌ها نه تنها موفق به جذب منابع مالی از خارج از کشور شده‌اند، بلکه نقش مهمی در ایجاد اشتغال، انتقال دانش فنی و فعال‌سازی ظرفیت‌های بالقوه استان ایفا کرده‌اند.

ارزش سرمایه‌گذاری خارجی این ۲۴ پروژه به رقمی بالغ بر ۲۶۵.۶ میلیون دلار می‌رسد که بیانگر اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی به پتانسیل‌های اقتصادی و امنیت سرمایه در استان است. از این میزان، ۱۲ پروژه با ارزش کل ۱۹۵ میلیون دلار طی بازه زمانی ۱۴۰۱ تا اردیبهشت ۱۴۰۴ به بهره‌برداری رسیده‌اند که معادل تقریباً نیمی از پروژه‌های کل به بهره‌برداری رسیده از ابتدا تا کنون است. این روند نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر، روند جذب و عملیاتی‌سازی پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی در استان سرعت بیشتری یافته و سیاست‌ها و اقدامات اجرایی در حوزه حمایت از سرمایه‌گذاران خارجی به نتایج ملموس‌تری انجامیده است.

در دوره فعالیت دولت چهاردهم، با وجود محدودیت‌های زمانی ناشی از شروع به کار دولت، تعداد ۷ پروژه سرمایه‌گذاری خارجی وارد مرحله بهره‌برداری شده‌اند که مجموع ارزش سرمایه‌گذاری در آن‌ها ۴۳.۹ میلیون دلار بوده است. این عدد با توجه به بازه زمانی کوتاه، نشان‌دهنده تداوم روند مثبت در جذب و فعال‌سازی سرمایه‌گذاری خارجی در بازه زمانی کوتاه دولت فعلی است. مهم‌تر آن که بخش قابل توجهی از این پروژه‌ها از نظر استراتژیک در حوزه‌هایی تعریف شده‌اند که می‌توانند در آینده زمینه‌ساز گسترش زنجیره ارزش، توسعه صادرات و توانمندسازی بخش خصوصی در استان شوند.

از منظر اشتغال‌زایی نیز پروژه‌های به بهره‌برداری رسیده نقش قابل توجهی در بهبود وضعیت بازار کار استان ایفا کرده‌اند. بر پایه آمار رسمی، این پروژه‌ها مجموعاً موفق به ایجاد ۱۴۲۳ فرصت شغلی مستقیم شده‌اند. در بازه زمانی ۱۴۰۱ تا اردیبهشت ۱۴۰۴ تعداد ۹۴۸ نفر به واسطه پروژه‌های جدید به کار گرفته شده‌اند که سهم قابل توجهی از اشتغال‌زایی کل را شامل می‌شود. همچنین تنها در دوره دولت چهاردهم،

۳۰۳ فرصت شغلی مستقیم ایجاد شده است که با در نظر گرفتن مدت زمان نسبتاً کوتاه استقرار دولت، رقم قابل توجهی به شمار می آید.

ب-۳) درصد تحقق سرمایه گذاری خارجی تا اردیبهشت ۱۴۰۴

سرمایه گذاری خارجی همواره یکی از مولفه های مهم توسعه پایدار، انتقال فناوری و اشتغال زایی در کشورهای در حال توسعه محسوب می شود. بررسی آمارهای مربوط به سرمایه گذاری خارجی در استان تا اردیبهشت ماه سال ۱۴۰۴، گویای رشد چشمگیر و حرکت به سوی بهره برداری اثربخش تر از پروژه های مصوب طی دولت چهاردهم است. جدول زیر وضعیت میزان تحقق پروژه های سرمایه گذاری خارجی در استان را نشان می دهد.

درصد تحقق سرمایه گذاری خارجی تا اردیبهشت ۱۴۰۴ استان خراسان جنوبی

شاخص	واحد سنجش	از ابتدا تا اردیبهشت ۱۴۰۴	از ۱۴۰۱ تا اردیبهشت ۱۴۰۴	طی دولت چهاردهم
ارزش میزان سرمایه گذاری خارجی مصوب	میلیون دلار	۱۷۵۸	۵۹۷.۵	۶۵.۴
ارزش میزان سرمایه گذاری خارجی پروژه های فعال	میلیون دلار	۲۶۵.۶	۱۹۵	۴۳.۹
درصد تحقق (نسبت مصوب به بهره برداری رسیده)	درصد	۱۵.۱۱	۳۲.۶۴	۶۷.۱۳

منبع: مرکز خدمات سرمایه گذاری استان خراسان جنوبی

بر اساس اطلاعات مرکز خدمات سرمایه گذاری استان، از ابتدا تا اردیبهشت ۱۴۰۴ در مجموع ۱۷۵۸ میلیون دلار سرمایه گذاری خارجی در قالب پروژه های مصوب در استان خراسان جنوبی ثبت شده که از این میزان، حدود ۲۶۵.۶ میلیون دلار به پروژه های فعال و بهره برداری شده اختصاص یافته است. این موضوع نشان دهنده تحقق ۱۵.۱۱ درصدی سرمایه گذاری خارجی در استان از آغاز تاکنون است. هرچند این رقم در نگاه نخست ممکن است پایین تلقی شود، اما با بررسی روند رشد در دوره های زمانی کوتاه تر، به ویژه در دولت چهاردهم، به وضوح روندی مثبت و چشمگیر را شاهد هستیم.

در بازه زمانی از سال ۱۴۰۱ تا اردیبهشت ۱۴۰۴، سرمایه‌گذاری خارجی مصوب استان معادل ۵۹۷.۵ میلیون دلار بوده است که در همین بازه، ۱۹۵ میلیون دلار آن محقق شده و به پروژه‌های فعال تخصیص یافته است. این به معنای تحقق ۳۲.۶۴ درصدی پروژه‌های سرمایه‌گذاری در این دوره است؛ یعنی بیش از دو برابر نرخ تحقق بلندمدت استان. این رشد چشمگیر به خوبی نشان می‌دهد که سیاست‌ها و اقدامات انجام‌شده در این دوره، به افزایش اعتماد سرمایه‌گذاران و تسهیل روند اجرای پروژه‌ها انجامیده است.

نکته قابل توجه و درخشان، عملکرد دولت چهاردهم طی مدت کوتاه تصدی خود بوده است. در دوره فعالیت این دولت، یعنی از ابتدای آغاز به کار تا اردیبهشت ۱۴۰۴، سرمایه‌گذاری خارجی مصوب در استان خراسان جنوبی به ۶۵.۴ میلیون دلار رسیده است که از این میزان، ۴۳.۹ میلیون دلار آن به پروژه‌های فعال و بهره‌برداری شده اختصاص یافته است. این بدان معناست که در این دوره، نرخ تحقق سرمایه‌گذاری خارجی به ۶۷.۱۳ درصد رسیده که در نوع خود بسیار قابل توجه و حاکی از عملکرد موفق و هدفمند در جذب و عملیاتی‌سازی سرمایه خارجی است. این میزان تحقق بالا در دولت چهاردهم نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده در این دوره، با پیگیری‌های دقیق، هماهنگی بین‌دستگاهی و تسهیل فرآیندها، به مرحله اجرا و بهره‌برداری رسیده‌اند. همچنین، این داده‌ها مؤید آن است که طرح‌های مصوب در این دولت بیشتر قابلیت عملیاتی و واقعی داشته و از جنبه مطالعاتی و کارشناسی قوی‌تری برخوردار بوده‌اند. این مسئله موجب شده تا در زمان کوتاه‌تری از تصویب تا بهره‌برداری، فاصله کاهش یابد. از دیگر عوامل موثر در این پیشرفت، می‌توان به اصلاح فرآیندهای اداری، تمرکز بر اولویت‌بخشی به طرح‌های دارای ارزش افزوده، و ارتقای تعاملات بین‌المللی دولت چهاردهم در حوزه دیپلماسی اقتصادی اشاره کرد. همچنین برگزاری نشست‌های هماهنگی در سطح استان، همراهی استانداری و دستگاه‌های اجرایی برای حل مشکلات سرمایه‌گذاران، و استفاده از ظرفیت قوانین حمایتی همچون قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی از دیگر محرک‌های این روند مثبت بوده‌اند. در مجموع، اگرچه همچنان بخشی از

ظرفیت‌های مصوب سرمایه‌گذاری خارجی در استان خراسان جنوبی در مرحله تحقق‌نیافته قرار دارد، اما شتاب روند تحقق در دولت چهاردهم، نویددهنده آینده‌ای روشن برای توسعه اقتصادی مبتنی بر جذب سرمایه خارجی در این استان است. تحقق ۶۷.۱۳ درصدی طرح‌های سرمایه‌گذاری خارجی در این دوره، گواهی بر اثربخشی اقدامات و اهتمام ویژه دولت سیزدهم به توسعه مناطق کمتر برخوردار همچون خراسان جنوبی است. استمرار این روند در گرو تداوم حمایت‌ها، رفع موانع زیرساختی، تقویت امنیت سرمایه‌گذاری و توسعه روابط اقتصادی خواهد بود.

ب-۴) تنوع سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقتصادی

بررسی پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی به بهره‌برداری رسیده در استان خراسان جنوبی تا اردیبهشت ۱۴۰۴ نشان می‌دهد که یکی از ویژگی‌های مثبت و برجسته این پروژه‌ها، تنوع قابل‌توجه در حوزه‌های مختلف اقتصادی است. از مجموع ۲۴ پروژه فعال سرمایه‌گذاری خارجی، ۹ پروژه در حوزه فرآوری معادن و صنایع معدنی به بهره‌برداری رسیده که نشان‌دهنده ظرفیت بالای استان در بخش معدن و سیاست‌های موفق دولت چهاردهم در جهت حمایت از صنایع پایه و ایجاد زنجیره ارزش افزوده در این بخش است. همچنین ۴ پروژه در حوزه صنعت اجرا شده که نشان می‌دهد رویکرد صنعتی‌سازی و حمایت از بخش خصوصی در استان مورد توجه ویژه قرار گرفته است. از دیگر نکات مثبت عملکرد دولت در این زمینه، تمرکز ویژه بر انرژی‌های پاک و تجدیدپذیر است؛ به طوری که ۶ پروژه به بهره‌برداری رسیده در این بخش، مؤید جهت‌گیری هوشمندانه در راستای توسعه پایدار، کاهش آلاینده‌ها و استفاده بهینه از منابع طبیعی بومی مانند انرژی خورشیدی است که در استان خراسان جنوبی از پتانسیل بالایی برخوردار است. در کنار این موارد، یک پروژه در حوزه صنایع تبدیلی کشاورزی نیز اجرا شده است که نقش مهمی در تکمیل زنجیره ارزش محصولات کشاورزی و کاهش ضایعات در این بخش ایفا می‌کند. همچنین یک پروژه در حوزه خدمات و سه پروژه در زمینه مشتقات نفتی نیز به بهره‌برداری رسیده‌اند که بیانگر گستره تنوع اقتصادی و جذابیت سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف استان است.

ب-۵) وضعیت پروژه‌های فعال و به بهره‌برداری رسیده به تفکیک شهرستان

بررسی پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی فعال و به بهره‌برداری رسیده در استان خراسان جنوبی به تفکیک شهرستان‌ها نشان می‌دهد که این سرمایه‌گذاری‌ها به صورت نسبتاً متوازن در مناطق مختلف استان توزیع شده‌اند. در این میان، شهرستان خوسف با ۸ پروژه و مجموع سرمایه مصوب ۱۸۳,۹۹۰ هزار دلار، بیشترین جذب سرمایه خارجی را به خود اختصاص داده است که این موضوع بیانگر ظرفیت‌های بالای این شهرستان در جذب سرمایه به‌ویژه در حوزه‌های معدنی و صنعتی است. شهرستان سربیشه با ۷ پروژه و ارزش سرمایه ۲۲,۳۲۰ هزار دلار نیز نقش مهمی در این زمینه ایفا کرده و پس از آن شهرستان طبس با ۳ پروژه و سرمایه‌گذاری ۱۵,۳۷۹ هزار دلار قرار دارد.

این روند حاکی از آن است که سرمایه‌گذاران خارجی توجه خود را از تمرکز صرف بر مرکز استان به مناطق دارای ظرفیت‌های بالقوه گسترش داده‌اند. در مناطق دیگر استان نیز هرچند تعداد پروژه‌ها کمتر است، اما نشان از تنوع جغرافیایی سرمایه‌گذاری دارد. به عنوان مثال، منطقه ویژه اقتصادی بیرجند با ۲ پروژه و سرمایه ۲۴۹۳ هزار دلار، و شهرستان قائنات (ناحیه صنعتی خضری) با یک پروژه به ارزش ۳۰ میلیون دلار، توانسته‌اند نقش مهمی در توسعه اقتصادی منطقه ایفا کنند. همچنین شهرستان زیرکوه با یک پروژه ۹ میلیون دلاری، بشرویه با یک پروژه ۶۰۰ هزار یورویی، و نهبندان با یک پروژه ۳۰۰ هزار دلاری در زمره شهرستان‌هایی هستند که توانسته‌اند در حوزه جذب سرمایه خارجی سهمی داشته باشند. این پراکندگی پروژه‌ها نشان می‌دهد که زمینه برای گسترش سرمایه‌گذاری در سراسر استان فراهم است و با توسعه زیرساخت‌ها، تسهیل مقررات و تقویت زیرساخت‌های حمایتی، می‌توان موج دوم سرمایه‌گذاری خارجی را نیز به سمت شهرستان‌های کمتر توسعه‌یافته هدایت کرد. در جدول زیر لیست پروژه‌های فعال و به بهره‌برداری رسیده به تفکیک شهرستانی قابل مشاهده است:

پروژه‌های فعال و به بهره‌برداری رسیده به تفکیک شهرستانی

ردیف	شهرستان	عنوان پروژه	مبلغ مصوب (مجاز)		ملیت	اشغال (نفر)	مستقیم	غیر مستقیم	کل
			سرمایه‌گذاری خارجی	سرمایه‌گذاری داخلی					
		هزار دلار	هزار یورو	هزار دلار					
۱	خوسف	ریخته‌گری چند خاکستری	۲۷۱۳۶		چین	۲۰۰	۱۰۰	۳۰۰	۳۰۰
۲		تولید شمش فولاد ساده کربنی	۷۵۰۰۰		چین	۵۰۰	۲۵۰	۷۵۰	۷۵۰
۳		نیروگاه خورشیدی ۱۰ مگاواتی خوسف*		۱۴۰۰۰	آفریقای جنوبی	۱۰	۱۰	۲۰	۲۰
۴		تولید بتن آماده	۳۰۰		افغانستان	۱۲۰	۳۰	۱۵۰	۱۵۰
۵		تولید محصولات بتنی*		۴۰۰	افغانستان	۱۰۰	۱۵	۱۱۵	۱۱۵
۶		واحد کنسانتره سنگ آهن و گندله‌سازی	۶۰۰۰۰		چین	۱۵۰	۱۱۰	۲۶۰	۲۶۰
۷		نیروگاه خورشیدی ۳ مگاواتی (کویر سوزان نور مهر)*		۲۲۰۰	بریتانیا	۱۰	۵	۱۵	۱۵
۸		نیروگاه خورشیدی ۳ مگاواتی (انرژی خورشید درخشان پارت)*	۰	۲۲۰۰	بریتانیا	۱۰	۵	۱۵	۱۵
۹		استخراج و بهره‌برداری معادن زغال سنگ	۳۲۰۰		چین	۱۵۰	۱۰۰	۲۵۰	۲۵۰
۱۰		خرید سهام شرکت تولیدی و معدنی فلوراسپار	۶۸۷۲		ترکیه	۲۰۰	۱۰۰	۳۰۰	۳۰۰
۱۱	طبرستان	تولید کنسانتره زغالسنگ سخت	۵۳۰۷		چین	۳۵۰	۲۰۰	۵۵۰	۵۵۰
۱۲		نیروگاه خورشیدی ۷ مگاواتی سریش*		۱۰۵۸۲	چین	۲۰	۱۵	۳۵	۳۵
۱۳	سریش	بسته‌بندی سیمان در منطقه ویژه اقتصادی ماهیروند	۱۹۰۰		افغانستان	۵۰	۲۰	۷۰	۷۰
۱۴		انبار عمومی در منطقه ویژه اقتصادی ماهیروند	۳۰۰		افغانستان	۱۰	۳	۱۳	۱۳
۱۵		واحد گاز آل بی جی	۱۳۳۵		افغانستان	۱۰۰	۵۰	۱۵۰	۱۵۰

ردیف	شهرستان	عنوان پروژه	مبلغ مصوب (مجاز)		ملیت	اشتغال (نفر)	
			سرمایه گذاری خارجی	سرمایه محلی		مستقیم	غیرمستقیم
		هزار دلار	هزار یورو	هزار دلار		کل	
		(شرکت توانا تجارت جاوید)					
۱۶		واحد ترانشیپ و ذخیره سازی هیدرو کرین سنگین (توسعه تجارت بگین هرات باستان)	۱۲۰۰		افغانستان	۵۰	۳۰
۱۷		واحد ترانشیپ و ذخیره سازی هیدرو کرین سنگین (ساحل سبز خراسان)	۱۰۰۰		افغانستان	۵۰	۳۰
۱۸		نیروگاه خورشیدی ۱۰ مگاواتی	۶۵۰۰		ایرانی مقیم چین	۲۰	۱۵
۱۹		پسته بندی برنج منطقه ویژه اقتصادی	۳۳۳		پاکستان	۴۰	۲۰
۲۰	بیرجند	واحد نساجی منطقه ویژه اقتصادی	۲۱۶۰		ایرانی مقیم انگلستان	۳۰	۱۵
۲۱	پشرویه	نیروگاه ۱ مگاواتی پشرویه*	۶۰۰		آلمان	۵	۵
۲۲	نهبندان	برش انواع سنگ گرانیتی	۳۰۰		عراق	۵۰	۱۵
۲۳	زیرکوه	تولید کسبانه سنگ آهن	۹۰۰۰		چین	۱۵۰	۸۰
۲۴	قاینات	تولید الیاف شیشه	۳۰۰۰۰		چین	۵۰۰	۲۰۰
جمع کل*			۲۳۱۷۴۳	۲۹۹۸۲	---	۲۸۶۵	۱۴۲۳
			۲۶۵۵۶ میلیون دلار			نفر ۴۲۸۸	

منبع: مرکز خدمات سرمایه گذاری استان خراسان جنوبی (* نرخ تبدیل یورو به دلار برای پروژه های سرمایه گذاری، معادل ۱۰۱۳ در نظر گرفته شده است).

۳-۴. پس انداز خانوار

یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در افزایش سرمایه‌گذاری، افزایش سطح پس‌انداز در جامعه است، زیرا پس‌اندازهای فردی و جمعی منشأ اصلی تأمین منابع مالی برای اجرای پروژه‌های اقتصادی محسوب می‌شوند. هنگامی که میزان پس‌انداز در اقتصاد افزایش می‌یابد، بانک‌ها و مؤسسات مالی توان بیشتری برای ارائه تسهیلات به سرمایه‌گذاران خواهند داشت، در نتیجه هزینه تأمین مالی طرح‌های سرمایه‌گذاری کاهش یافته و انگیزه برای آغاز پروژه‌های جدید افزایش می‌یابد. از سوی دیگر، پس‌اندازهای داخلی وابستگی به منابع خارجی را کاهش داده و ثبات بیشتری در روند سرمایه‌گذاری ایجاد می‌کند، به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته‌ای مانند خراسان جنوبی، که با بسیج پس‌اندازهای خرد می‌توان سرمایه‌گذاری‌های کوچک و متوسط را در بخش‌هایی چون کشاورزی، صنعت بومی و خدمات محلی فعال کرد.

یکی از این متغیرها مقدار پس‌انداز خانوار می‌باشد. در اقتصاد کلان، یکی از مفاهیم پایه و کلیدی، نحوه‌ی تخصیص درآمد خانوار است. درآمد کل (Y) که خانوارها در طول یک دوره دریافت می‌کنند (شامل دستمزد، اجاره، بهره و سود)، به طور کلی به دو بخش اصلی تقسیم می‌شود: مصرف^۱ (C) و پس‌انداز^۲ (S). این رابطه به صورت یک معادله ساده بیان می‌شود (رومر، ۱۴۰۳):

$$Y=C+S$$

این معادله نشان می‌دهد که کل درآمد قابل تصرف یک خانوار یا صرف خرید کالاها و خدمات مصرفی می‌شود، یا به صورت پس‌انداز نگه داشته می‌شود. به طوریکه مصرف شامل تمام هزینه‌هایی است که خانوارها برای رفع نیازهای روزمره خود انجام می‌دهند. این هزینه‌ها ممکن است شامل خرید مواد غذایی، پوشاک، مسکن، آموزش، درمان و سایر خدمات باشد. در تحلیل‌های اقتصاد کلان، مصرف مهم‌ترین جزء تقاضای کل در یک اقتصاد محسوب می‌شود و معمولاً با درآمد رابطه مستقیم دارد. یعنی با افزایش درآمد، مصرف نیز افزایش می‌یابد، هرچند نه به همان اندازه. این

-
- 1 . Consumption
  - 2 . Saving

موضوع به مفهوم میل نهایی به مصرف (MPC) مربوط می‌شود، که بیان می‌کند چه نسبتی از هر واحد افزایش درآمد، صرف مصرف خواهد شد. از سوی دیگر، پس‌انداز، بخشی از درآمد خانوار است که مصرف نمی‌شود و برای آینده ذخیره می‌شود. این پس‌انداز ممکن است در بانک‌ها سپرده شود، به سرمایه‌گذاری تبدیل گردد یا به شکل دارایی‌هایی مانند طلا یا ملک نگهداری شود. پس‌انداز اهمیت زیادی در سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت و تأمین مالی فعالیت‌های تولیدی در اقتصاد دارد. مانند مصرف، پس‌انداز نیز تابعی از درآمد است و معمولاً با افزایش درآمد، مقدار آن افزایش می‌یابد. این رابطه از طریق میل نهایی به پس‌انداز (MPS) سنجیده می‌شود.

در شرایط عادی، خانوارها بخشی از درآمد خود را برای مصرف جاری و بخشی دیگر را برای مصرف آتی (از طریق پس‌انداز) کنار می‌گذارند. نسبت بین این دو بسته به سطح درآمد، نرخ بهره، انتظارات اقتصادی و فرهنگ مصرفی می‌تواند متفاوت باشد. برای مثال، در دوران رکود اقتصادی که چشم‌انداز آینده نامطمئن است، خانوارها تمایل بیشتری به پس‌انداز دارند و مصرف کاهش می‌یابد. بنابراین آنچه مشخص می‌باشد این است که بخشی از پس‌انداز خانوار از طریق سیستم مالی (اعم از بانک‌ها، بازار سرمایه یا سایر نهادهای مالی) معمولاً سرمایه‌گذاری^۱ (I) می‌شود. به بیان دیگر، آنچه خانوارها پس‌انداز می‌کنند، در اقتصاد کلان می‌تواند به منابعی تبدیل شود که بنگاه‌ها برای خرید ماشین‌آلات، ساخت کارخانه‌ها، توسعه فناوری یا پروژه‌های زیربنایی استفاده می‌کنند. از این رو، در سطح اقتصاد کلان، ارتباط نزدیکی بین پس‌انداز (S) و سرمایه‌گذاری (I) برقرار است. در مدل ساده‌ی اقتصاد بسته (بدون تجارت خارجی و دخالت دولت)، این رابطه با معادله زیر خلاصه می‌شود (رومر، ۱۴۰۳):

$$S=I$$

یعنی کل پس‌انداز موجود در اقتصاد، برابر با کل سرمایه‌گذاری انجام‌شده است. این رابطه نقش حیاتی در رشد اقتصادی دارد، چرا که افزایش پس‌انداز (و به تبع آن سرمایه‌گذاری) می‌تواند ظرفیت تولیدی اقتصاد را در بلندمدت افزایش دهد. بنابراین،

1 . Investment

از دیدگاه سیاست‌گذاران اقتصادی، تقویت پس‌انداز و هدایت آن به سمت سرمایه‌گذاری مولد، یکی از راهبردهای کلیدی برای افزایش رشد پایدار و اشتغال‌زایی به‌شمار می‌رود.

برای تحلیل وضعیت اقتصادی استان خراسان جنوبی، به‌ویژه در حوزه پس‌انداز و سرمایه‌گذاری خانوار، مشاهده دو نمودار مقایسه‌ای بین متوسط سالانه پس‌انداز خانوارهای شهری و روستایی این استان با متوسط کشوری، اطلاعات مهمی در اختیار ما قرار می‌دهد. بر اساس این نمودارها، روشن است که خانوارهای خراسان جنوبی، چه در مناطق شهری و چه در مناطق روستایی، به‌طور متوسط کمتر از میانگین کشوری پس‌انداز می‌کنند. این اختلاف هرچند ممکن است در ظاهر عددی کوچک به‌نظر برسد، اما در بستر اقتصاد کلان و توسعه منطقه‌ای، پیامدهای قابل توجهی دارد.

در اقتصاد کلان، همان‌طور که در رابطه بنیادین $Y=C+S$ مشاهده کردیم، پس‌انداز بخشی از درآمد خانوار است که مصرف نمی‌شود و می‌تواند به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم به سرمایه‌گذاری تبدیل شود. زمانی که سطح پس‌انداز در یک منطقه پایین‌تر از متوسط کشور باشد، منابع مالی در دسترس برای سرمایه‌گذاری‌های محلی نیز کاهش می‌یابد. این مسئله در خراسان جنوبی می‌تواند به کاهش توانایی خانوارها در مشارکت در فعالیتهای اقتصادی مولد، مانند راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک یا سرمایه‌گذاری در بخش‌های تولیدی منجر شود.

از آنجا که بخش عمده‌ای از سرمایه‌گذاری در اقتصادهای در حال توسعه از محل پس‌انداز داخلی تأمین می‌شود، پایین بودن سطح پس‌انداز خانوار در این استان به معنای وابستگی بیشتر به منابع مالی خارج از منطقه یا مداخله دولت است. چنین وضعیتی، هم استقلال اقتصادی استان را محدود می‌کند و هم باعث می‌شود که فرصت‌های رشد اقتصادی و اشتغال‌زایی به میزان کمتری در خراسان جنوبی ظهور کند. در واقع، خانوارهایی که به‌دلیل درآمد پایین یا هزینه‌های بالای معیشتی توان پس‌انداز ندارند، نه‌تنها در رشد اقتصاد خانوار خود ناکام می‌مانند، بلکه سهمی در توسعه سرمایه‌گذاری منطقه‌ای نیز نخواهند داشت.

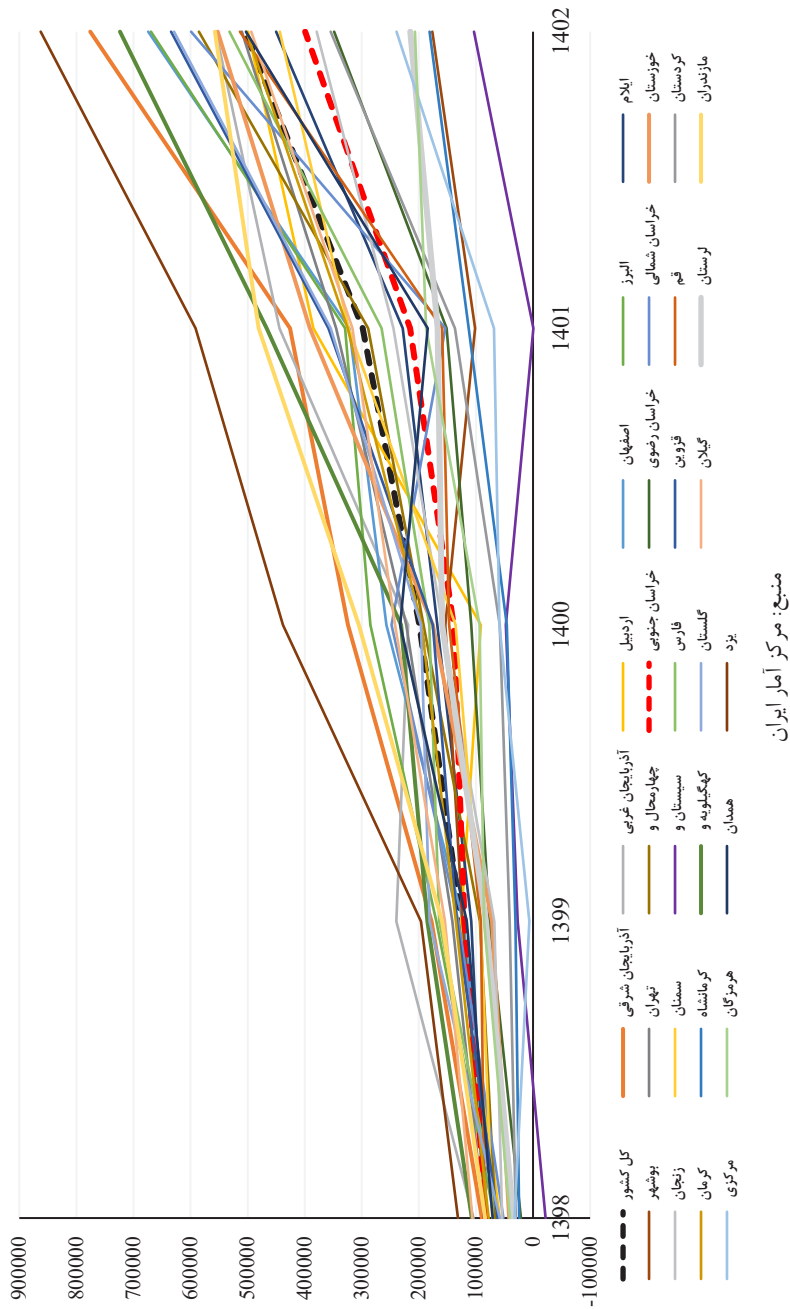

در نواحی روستایی استان، این وضعیت حتی ممکن است شدیدتر باشد. زیرا ساختار اقتصادی این مناطق عمدتاً بر پایه کشاورزی سنتی و دامداری با بهره‌وری پایین است که درآمدزایی محدودی دارند. در نبود حمایت‌های مالی، آموزش اقتصادی یا دسترسی به بازارهای گسترده‌تر، خانوارهای روستایی به سختی می‌توانند مازاد درآمدی برای پس‌انداز داشته باشند. در نتیجه، از چرخه سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی عقب می‌مانند.

بنابراین، پایین بودن سطح پس‌انداز خانوار در استان خراسان جنوبی، که هم در مناطق شهری و هم روستایی مشاهده می‌شود و در مقایسه با متوسط کشوری و بسیاری از استان‌های دیگر پایین‌تر است، تأثیر منفی قابل توجهی بر تقاضای مؤثر در این استان دارد. در چارچوب اقتصاد کلان، تقاضای مؤثر به میزان تقاضای واقعی برای کالاها و خدمات اطلاق می‌شود که با پشتوانه‌ی درآمد و توان خرید همراه است و در نهایت منجر به تحریک تولید و اشتغال می‌شود. زمانی که سطح پس‌انداز پایین باشد، توان سرمایه‌گذاری خانوارها نیز کاهش می‌یابد و این امر به معنای عدم گسترش فعالیت‌های اقتصادی، محدود شدن فرصت‌های شغلی جدید، و در نتیجه تداوم سطح پایین درآمد در منطقه است.

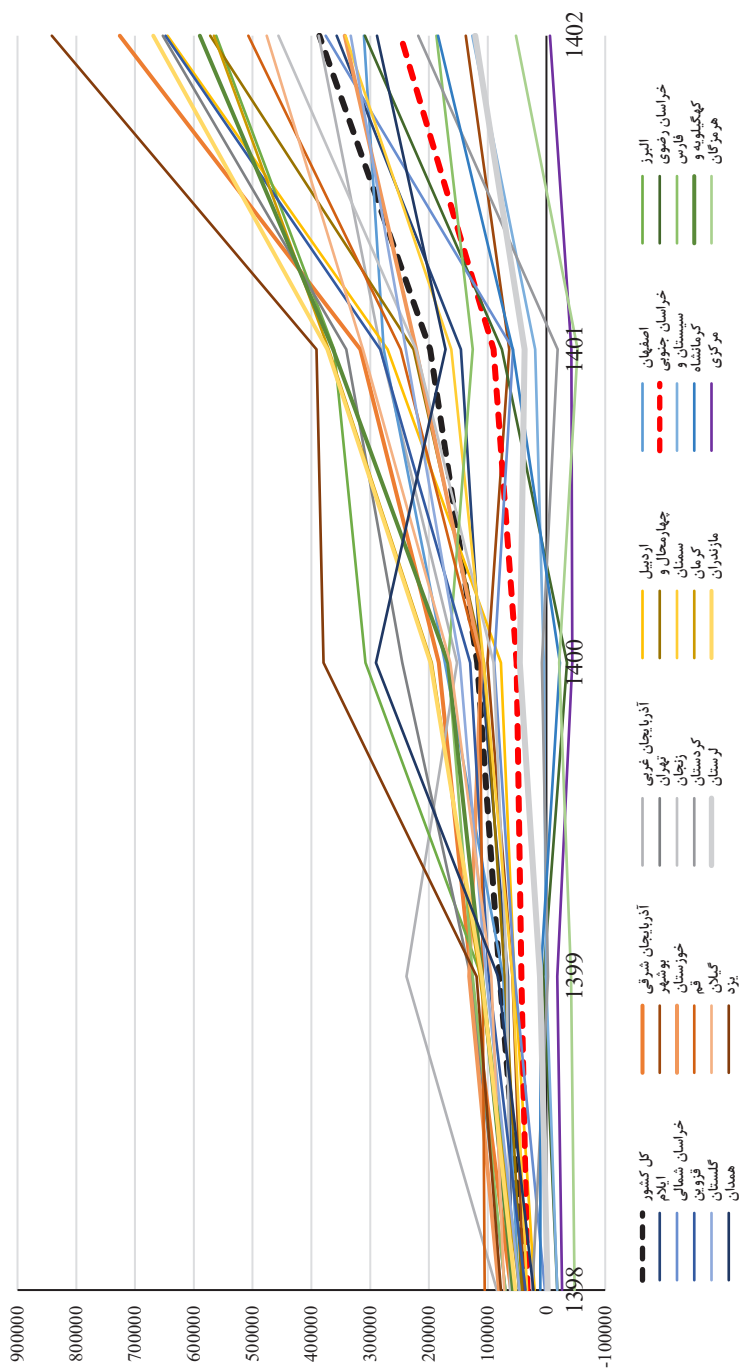
کاهش سرمایه‌گذاری، به‌ویژه در بخش‌های تولیدی، نه تنها از افزایش ظرفیت تولید جلوگیری می‌کند، بلکه موجب می‌شود خانوارها همچنان با درآمد محدود مواجه باشند و قدرت خرید پایینی داشته باشند. در چنین شرایطی، تولیدکنندگان نیز به دلیل نبود تقاضای کافی برای محصولات و خدمات، تمایلی به افزایش عرضه یا توسعه کسب‌وکار ندارند. این چرخه منفی باعث می‌شود رشد اقتصادی استان کند شود، اشتغال‌زایی محدود بماند و در بلندمدت، شکاف اقتصادی بین خراسان جنوبی و استان‌های برخوردارتر کشور عمیق‌تر شود.

متوسط میزان پس انداز سالانه خانوارهای شهری

متوسط میزان پس انداز سالانه خانوارهای روستایی

منبع: مرکز آمار ایران

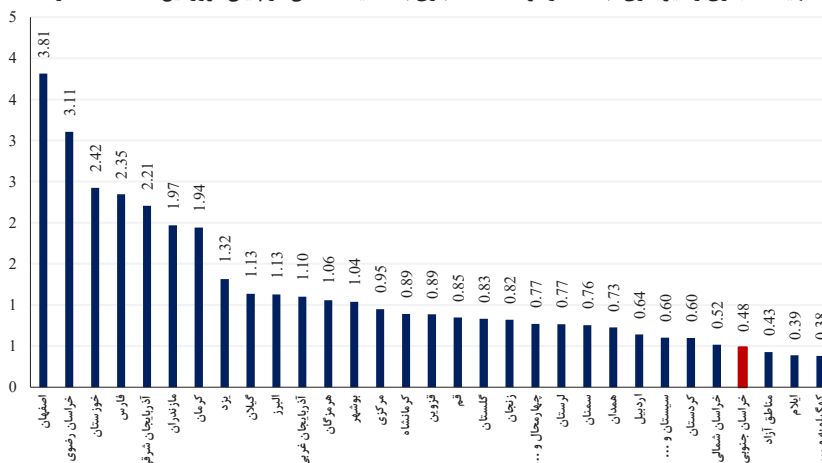

۴-۴. تسهیلات پولی و بانکی

علاوه بر اینکه سرمایه‌گذاری می‌تواند از محل پس‌انداز خانوارها تأمین شود، بخش قابل‌توجهی از آن از طریق نظام مالی و بانکی کشور و به‌واسطه اعطای تسهیلات و اعتبارات به فعالان اقتصادی شکل می‌گیرد. به‌عبارت دیگر، در کنار پس‌انداز خانوارها که پیش‌تر به آن اشاره شد، حجم و نحوه توزیع تسهیلات بانکی در هر منطقه یکی از شاخص‌های کلیدی برای سنجش توان مالی نهادهای اقتصادی و ظرفیت تولیدی یک استان محسوب می‌شود. این تسهیلات بانکی به‌نوعی بازتابی از اراده، توان و کارآمدی سیستم مالی و بانکی کشور در حمایت از بخش حقیقی اقتصاد است؛ به‌ویژه زمانی که این تسهیلات با هدف تقویت تولید، توسعه کسب‌وکارها و حمایت از طرح‌های اشتغال‌زایی ارائه شوند. هرچقدر دسترسی فعالان اقتصادی و کارآفرینان به منابع مالی و اعتباری در یک استان بیشتر و آسان‌تر باشد، زمینه برای سرمایه‌گذاری‌های جدید، ایجاد اشتغال پایدار و افزایش درآمد خانوارها فراهم‌تر خواهد بود. علاوه بر این، توزیع عادلانه و هدفمند این تسهیلات می‌تواند به کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای و تقویت اقتصاد محلی کمک کند و از تمرکز سرمایه در مناطق خاص جلوگیری نماید. همچنین، بهره‌مندی از فناوری‌های نوین در نظام بانکی برای تسهیل فرآیند اعطای تسهیلات و کاهش هزینه‌های دسترسی به منابع مالی، می‌تواند انگیزه و ظرفیت سرمایه‌گذاری را به‌طور قابل‌توجهی افزایش دهد. داده‌های رسمی بانک مرکزی در نمودار بعدی نشان می‌دهد که سهم استان خراسان جنوبی از تسهیلات اعطایی نظام بانکی در کشور بسیار ناچیز است. بر اساس گزارش بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در فروردین‌ماه ۱۴۰۴، سهم خراسان جنوبی از کل تسهیلات بانکی کشور تنها ۰.۴۸ درصد بوده است. این در حالی است که این استان با وجود داشتن پتانسیل‌هایی در حوزه‌هایی مانند کشاورزی، صنایع معدنی، گیاهان دارویی و گردشگری، همچنان از کمترین میزان پشتیبانی مالی بهره‌مند است. به عبارت دقیق‌تر، حجم تسهیلات تخصیص‌یافته به این استان نه تنها با نیازهای توسعه‌ای آن تناسب ندارد، بلکه فاصله‌ای چشمگیر با متوسط کشوری و استان‌های برخوردارتر دارد.

کل تسهیلات (جاری و غیرجاری) بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به تفکیک استان در پایان فروردین ماه ۱۴۰۴ - درصد

منبع: بانک مرکزی

نکته: سهم استان تهران به تنهایی ۶۳.۱۳ درصد می باشد. یکی از علل مهم بالا بودن رقم تسهیلات و سپرده ها در استان تهران استقرار دفاتر بسیاری از شرکتها و مؤسسات تولیدی سایر استانها در استان تهران بوده و عمده فعالیتهای بانکی آنها از طریق شعب بانکها و مؤسسات اعتباری استان مذکور انجام می شود.

در چارچوب اقتصاد کلان، پایین بودن سطح تسهیلات بانکی در یک استان پیامدهای متعددی دارد. از جمله مهم‌ترین آثار آن، کاهش میزان سرمایه‌گذاری‌های جدید است، زیرا بسیاری از تولیدکنندگان و بنگاه‌های کوچک و متوسط برای راه‌اندازی یا توسعه فعالیت‌های خود به این منابع مالی متکی هستند. در غیاب حمایت‌های بانکی، نه تنها ظرفیت تولیدی استان رشد نمی‌کند، بلکه فرصت‌های شغلی نیز محدود شده و درآمد خانوارها ثابت یا حتی کاهشی می‌ماند. این وضعیت، همان‌طور که در نظریه تقاضای مؤثر نیز آمده، منجر به کاهش مصرف نهایی می‌شود و در نتیجه، تقاضا برای کالاها و خدمات کاهش می‌یابد. در بلندمدت، این فرآیند به رکود منطقه‌ای، کاهش درآمد سرانه و ماندگاری فقر منجر خواهد شد.

نکته مهم این است که تسهیلات بانکی فقط به‌منزله پول نیست، بلکه نشانه‌ای از اعتماد نهادهای مالی به ظرفیت اقتصادی یک منطقه نیز هست. وقتی استانی مانند خراسان جنوبی در رتبه‌های انتهایی فهرست تسهیلات بانکی قرار دارد، این به معنای

نادیده گرفته شدن آن در برنامه‌ریزی‌های کلان مالی است. از این‌رو، ضروری است نهادهای سیاست‌گذار اقتصادی و نظام بانکی، بازنگری اساسی در نحوه توزیع منطقه‌ای اعتبارات انجام دهند تا عدالت اقتصادی در دسترسی به منابع مالی محقق شود و مناطق کم‌برخوردار نیز بتوانند در مسیر رشد پایدار حرکت کنند.

شایان ذکر است، در سال‌های اخیر، دولت اقدامات قابل توجهی در راستای حمایت از تولید، اشتغال و سرمایه‌گذاری در سطح کشور به اجرا گذاشته است که از مهم‌ترین این اقدامات می‌توان به طراحی و اجرای بسته‌های تسهیلات حمایتی اشاره کرد. در این میان، اعطای تسهیلات در قالب جزء (۳) و (۴) بند (ب) تبصره ۲ و همچنین تسهیلات بند (الف) تبصره ۱۸ قانون بودجه سنواتی نقش کلیدی در تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی و کمک به پیشبرد طرح‌های نیمه‌تمام ایفا کرده‌اند. این منابع با هدف فعال‌سازی ظرفیت‌های تولیدی، ارتقاء بهره‌وری، ایجاد اشتغال پایدار و حمایت از سرمایه‌گذاری داخلی در اختیار استان‌ها قرار گرفته‌اند. غالباً تخصیص این تسهیلات به صورت مساوی بین استان‌های مختلف کشور صورت گرفته و دستگاه‌های اجرایی استانی با شناسایی اولویت‌ها، نسبت به هدایت منابع به سمت طرح‌های واجد شرایط اقدام کرده‌اند.

با وجود تأثیر مثبت این سیاست در تحریک عمومی فعالیت‌های اقتصادی، لازم است به این نکته مهم توجه شود که توزیع مساوی منابع تسهیلاتی الزاماً به معنای توزیع عادلانه نیست؛ زیرا سطح محرومیت، ظرفیت‌های اقتصادی، چالش‌های محیطی و نیازهای سرمایه‌گذاری در همه استان‌ها یکسان نیست. استان خراسان جنوبی از جمله استان‌هایی است که به‌رغم داشتن ظرفیت‌های متعدد در حوزه کشاورزی، انرژی‌های نو، معادن و گردشگری، با چالش‌های جدی نیز روبروست. خشکسالی‌های پیاپی، وسعت جغرافیایی زیاد، پراکندگی جمعیت، کمبود زیرساخت‌های فنی و خدماتی و دشواری دسترسی به بازارهای مصرف از جمله عواملی هستند که هزینه سرمایه‌گذاری در این استان را افزایش داده و بازگشت سرمایه را با تأخیر و ریسک بیشتری مواجه کرده‌اند.

در چنین شرایطی، رویکرد توزیع مساوی تسهیلات ارزان قیمت باید مورد بازنگری قرار گیرد و شاخص‌های محرومیت، نرخ بیکاری، شدت کمبود زیرساخت و میزان پیشرفت طرح‌ها در الگوی تخصیص منابع لحاظ شود. به عنوان نمونه، در شرایطی که یک استان مانند خراسان جنوبی با تعداد زیادی طرح نیمه‌تمام روبروست، اما دسترسی آن به منابع بانکی و سرمایه‌گذاران محدود است، تسهیلات دولتی نقش حیاتی‌تری در پیشبرد اهداف توسعه ایفا می‌کنند. بنابراین، توجه ویژه به استان‌های کم‌برخوردار در توزیع منابع تسهیلاتی نه تنها به معنای رفع تبعیض نیست، بلکه گامی در جهت تحقق عدالت منطقه‌ای و توسعه متوازن خواهد بود.

در نتیجه، گرچه اعطای تسهیلات بند (الف) تبصره ۱۸ و جزءهای (۳) و (۴) بند (ب) قانون بودجه اقدامی بسیار مؤثر در حمایت از تولید و اشتغال محسوب می‌شود، اما ضروری است در اجرای آن‌ها، نگاه منطقه‌ای، محرومیت‌زدایی و توسعه هدفمند استان‌های خاص مانند خراسان جنوبی در اولویت قرار گیرد. این استان ظرفیت تبدیل شدن به قطب تولید انرژی خورشیدی، صنایع معدنی پاک، کشاورزی سازگار با اقلیم و گردشگری بوم‌پایه را دارد؛ اما تنها در صورتی که منابع مالی کافی برای تکمیل زیرساخت‌ها و تحریک سرمایه‌گذاری تأمین شود. توجه بیشتر به خراسان جنوبی، نه تنها به کاهش نابرابری کمک می‌کند، بلکه باعث می‌شود مزایای رشد اقتصادی به شکلی فراگیرتر در سراسر کشور توزیع شود. جدول زیر وضعیت اعتبارات و تسهیلات پرداختی بانک‌های عامل جزء ۳ و ۴ بند ب تبصره ۲ سال ۱۴۰۳ و بند الف تبصره ۱۸ قانون بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور را نشان می‌دهد.

وضعیت اعتبارات و تسهیلات پرداختی بانک‌های عامل بند الف تبصره ۱۸ قانون بودجه سال ۱۴۰۱ کل کشور (میلیارد ریال)

نسبت پرداختی به تخصیص یافته (درصد)	میزان پرداختی		میزان تخصیص		طرح‌های مصوب		میزان دریافت		نام بانک
	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	کمیته استانی	تعداد	مبلغ	تعداد	
۹۰.۴	۵۵۹.۸	۸	۱۰۲۵۲.۳۷	۳۹	۰	۰	۶۱۹	۰	بانک ملت
۱۴.۳	۵۵.۵	۱۵	۱۴۸	۲۶	۰	۰	۳۸۸.۵	۰	بانک مسکن
۹۴.۰	۳۲۶	۲۰	۴۲۲	۳۷	۰	۰	۳۵۷.۳	۰	پست بانک
۹۵.۱	۱۶۳.۵	۸	۲۲۷.۲	۱۶	۰	۰	۱۷۲	۰	بانک ملی
۱۲۳.۵	۱۰۲.۹	۷۰	۱۱۵	۷۷	۸۴	۰	۰	۰	بانک قرض‌الحسنه مهر ایران
۰.۰	۰	۰	۱۰۷۰	۱۵	۰	۰	۴۹۲	۰	بانک آینده
۱۰۰.۰	۱۲۰	۶	۱۲۶.۵	۸	۱۲۰	۰	۰	۰	بانک رفاه کارگران
۹۹.۹	۲۰۳.۹	۲۸	۲۷۴	۴۶	۲۰۴.۱	۰	۰	۰	بانک رفاه کارگران
۹۹.۹	۳۲۳.۹	۳۴	۴۰۰	۵۴	۳۲۴.۱	۰	۰	۰	بانک رفاه کارگران
۸۸.۰	۱۷۳.۱	۸	۴۸۵۴.۰	۲۶	۰	۰	۱۹۶۷	۰	بانک صنعت و معدن
۳۸.۰	۱۳۰	۲	۷۶۳	۹	۰	۰	۳۴۲	۰	بانک صنعت و معدن
۸۰.۶	۱۸۶.۱	۱۰	۵۶۱۷	۳۵	۰	۰	۲۳۰.۹	۰	بانک صنعت و معدن
۹۸.۱	۲۹۷۶.۸	۶۱	۱۴۶۰۵.۱	۱۹۷	۰	۰	۳۰۳۳	۰	بانک کشاورزی
۱۰۰.۰	۷۳.۵	۵	۸۳	۶	۷۳.۵	۰	۰	۰	بانک کشاورزی
۱۰۰.۲	۱۴۷.۶	۸۰	۱۸۳	۱۰۳	۱۴۷.۳	۰	۰	۰	بانک کشاورزی
۹۸.۳	۳۱۹۷.۹	۱۴۶	۱۴۸۷۱.۳	۳۰۶	۲۲۰.۸	۳۰.۳۳	۰	۰	بانک کشاورزی

فصل پنجم - سیاست گذاری و سرمایه گذاری هدفمند؛ از حمایت تولید تا تحریک تقاضا

منبع: اداره کل امور اقتصادی و دارایی خراسان جنوبی

نسبت پرداختی به تخصیص یافته (درصد)	میزان پرداختی		طرح های مصوب		میزان تخصیص یافته		دستگاه های طرف قرارداد	نام بانک
	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	اخزا	نقدی		
۱۰۰۰	۱۶۳	۳	۱۷۱۰	۴	۰	۱۶۳	جهاد کشاورزی	بانک توسعه تعاون
۱۰۰۰	۱۳۸۰۵	۱۶	۳۵۱۰۵	۳۴	۰	۱۳۸۰۵	صنعت، معدن و تجارت	
۹۸۹	۹۸۷	۱۵	۱۰۸۰۹	۱۷	۰	۹۹۸	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	
۹۸۶	۳۲۴۰۴	۵۳	۶۷۰۰۳	۹۸	۳۲۹۰۱	۰	تعاون، کار و رفاه اجتماعی	
۹۹۷	۱۹۶۶۶	۸۷	۴۴۶۰۷	۱۵۳	۳۲۹۰۱	۱۶۴۳	مجموع	صندوق کار آفرینی امید
۱۰۰۰	۱۰۶۵۳	۵	۱۸۵۵۳	۶	۰	۱۰۷	جهاد کشاورزی	
۱۰۰۰	۳۲۰	۴۵	۳۷۸۸	۸۳	۰	۳۲۰	بنیاد برکت - جهاد کشاورزی	
۱۰۰۰	۲۰۷۴۵	۲۵۷	۳۴۷	۴۶۳	۰	۲۰۷	میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	
۹۹۳	۳۵۰۶	۱۶	۵۴۰۶	۲۲	۳۵	۰	تعاون، کار و رفاه اجتماعی	
۹۹۲	۷۰۵	۲۶	۲۴۴۶۵	۶۳	۰	۷۱۰۶	نهضت احیا - تعاون، کار و رفاه اجتماعی	
۱۰۰۰	۷۳۰۴۵	۵۲	۱۱۶۳۵	۷۹	۰	۷۳۰۴۵	کمیته امداد	
۱۰۰۰	۸۳۱	۴۹	۱۴۲۵۵	۷۹	۰	۸۳۰۱۳۷	بهریستی	
۱۰۰۰	۱۲۵۰۳	۳۰	۳۴۷	۶۴	۰	۱۲۶	راهداری و حمل و نقل جاده ای	جمع کل بانک ها
۹۹۶	۱۵۵۶۵	۴۸۰	۳۹۱۷۰	۸۵۹۰	۳۵۳	۱۵۳۷۰۱	مجموع	
۸۷۸	۱۰۱۲۴	۸۷۸	۴۱۵۰۱	۱۶۰۷	۹۹۳	۱۰۵۴۱		

سرمایه گذاری برای تولید در بستر توسعه منطقه ای
(بررسی رویکردها، چالش ها، راهبردهای تحقق شعار سال ۱۴۰۴)

3.3

[illegible]

۳.۵

۴-۵. تحلیل کلی؛ توسعه خراسان جنوبی در گرو جهش سرمایه‌گذاری داخلی و

خارجی

سرمایه‌گذاری یکی از ارکان اصلی توسعه اقتصادی به شمار می‌رود و در استان‌هایی مانند خراسان جنوبی که با محدودیت‌های مختلفی از جمله کمبود منابع مالی، خشکسالی مزمن، زیرساخت‌های ناکافی، پراکندگی جمعیت، وسعت جغرافیایی زیاد و ضعف دسترسی به بازارهای مصرف مواجه هستند، این اهمیت دوچندان می‌شود. در چنین شرایطی، برای تحقق اهداف کلان کشور به‌ویژه تحقق شعار سال ۱۴۰۴ با عنوان «سرمایه‌گذاری برای تولید»، لازم است سیاست‌گذاران و همه ارکان اقتصادی کشور با هم‌افزایی، زمینه‌های گسترش سرمایه‌گذاری را در همه ابعاد فراهم سازند. بررسی وضعیت موجود استان خراسان جنوبی نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر، هرچند روند رشد سرمایه‌گذاری داخلی قابل قبول بوده و پروژه‌های متعددی در حوزه‌های صنعت، کشاورزی و خدمات در دست اجرا قرار گرفته‌اند، اما همچنان این سرمایه‌گذاری‌ها پاسخگوی نیازهای گسترده استان نیستند و به هیچ وجه نمی‌توان صرفاً با اتکاء به منابع داخلی، جهش تولید و توسعه پایدار را محقق ساخت. سرمایه‌گذاری داخلی، که عمده‌تاً از منابع دولت، نظام بانکی، بازار پول، خنوار و بخش خصوصی تأمین می‌شود، با چالش‌هایی مانند نرخ بالای تسهیلات، پایین بودن انگیزه پس‌انداز خانوارها به‌ویژه در شرایط تورمی، ریسک بالای سرمایه‌گذاری در مناطق کم‌برخوردار و نبود زیرساخت‌های کافی برای جلب مشارکت فعالان اقتصادی روبه‌رو است. اگرچه دولت طی سال‌های گذشته به‌ویژه در دولت چهاردهم با اجرای سیاست‌هایی همچون اعطای تسهیلات ارزان‌قیمت در قالب تبصره‌های مختلف قانون بودجه از جمله جزء ۳ و ۴ بند ب و همچنین بند الف قانون بودجه سنواتی، تلاش کرده است منابع مالی مناسبی برای حمایت از تولید و اشتغال فراهم آورد و توزیع منابع حمایتی را به‌صورت مساوی میان استان‌ها انجام دهد، اما با توجه به ویژگی‌های خاص خراسان جنوبی، لازم است سهم این استان از حمایت‌های مالی به شکل هدفمند افزایش یابد. استان‌هایی با شرایط خاص مانند خراسان جنوبی به دلیل مشکلات ساختاری، محرومیت تاریخی، خشکسالی مداوم، کمبود نیروی انسانی

متخصص، بعد مسافت از مراکز تصمیم‌گیری و بازارهای مصرف، نیازمند حمایت‌هایی فراتر از توزیع مساوی منابع هستند. چرا که برابری در توزیع منابع در شرایط نابرابر، خود می‌تواند منجر به تعمیق نابرابری‌ها شود. علاوه بر این، فعال‌تر شدن بخش خصوصی در عرصه سرمایه‌گذاری نیازمند ایجاد بسترهایی چون ثبات اقتصادی، کاهش ریسک‌های محیطی و حقوقی، اصلاح سازوکارهای اداری و تسهیل مجوزها است. در کنار این مسائل، باید توجه ویژه‌ای به جذب سرمایه‌گذاری خارجی شود. همان‌طور که تجربه بسیاری از کشورها نشان داده است، اتکای صرف به منابع داخلی، به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته، نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای سرمایه‌گذاری گسترده باشد. سرمایه‌گذاری خارجی با خود نه تنها منابع مالی، بلکه فناوری، دانش مدیریتی، شبکه‌های بین‌المللی بازار و استانداردهای بهره‌وری و رقابت‌پذیری را نیز به همراه می‌آورد. استان خراسان جنوبی با داشتن موقعیت مرزی با کشور افغانستان و قرارگیری در مسیر ترانزیتی شرق کشور، پتانسیل ویژه‌ای برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی دارد، به‌ویژه در بخش‌هایی نظیر معدن، انرژی خورشیدی، گیاهان دارویی، کشاورزی خاص مناطق خشک و لجستیک مرزی. با این حال، برای تحقق این ظرفیت‌ها، لازم است موانع ساختاری در زمینه امنیت سرمایه‌گذاری، ثبات رویه‌ها، حمایت قانونی، زیرساخت‌های فیزیکی و نظام مالی بین‌المللی در سطح ملی و استانی رفع شود. نکته مهم این است که افزایش سهم سرمایه‌گذاری خارجی نه تنها به‌عنوان یک ضرورت در شرایط محدودیت منابع داخلی مطرح است، بلکه خود به تقویت سرمایه‌گذاری داخلی نیز کمک می‌کند. چرا که با ورود سرمایه‌گذار خارجی، زنجیره‌های تأمین داخلی فعال‌تر می‌شوند، اشتغال ایجاد می‌شود، بازارهای صادراتی گسترش می‌یابد و انگیزه برای سرمایه‌گذاری داخلی نیز افزایش می‌یابد. در نهایت باید تأکید کرد که بدون افزایش سرمایه‌گذاری (چه داخلی و چه خارجی) تحقق اهداف توسعه‌ای در خراسان جنوبی ممکن نیست و تا زمانی که بسترهای لازم برای تشویق سرمایه‌گذاران، اعم از داخلی و خارجی، فراهم نشود، فاصله این استان با سطح میانگین کشور در حوزه توسعه اقتصادی، رفاه اجتماعی و بهره‌وری همچنان پابرجا خواهد ماند. لذا لازم است همه نهادهای حاکمیتی، سیاست‌گذار و اقتصادی، به این موضوع با رویکردی راهبردی و درازمدت نگاه کنند و با ایجاد مشوق‌های هدفمند،

حمایت‌های مؤثر مالی، بهبود محیط کسب‌وکار و توسعه زیرساخت‌ها، شرایطی فراهم آورند که خراسان جنوبی بتواند از فرصت‌های بالقوه خود بهره‌برداری کرده و به جایگاهی شایسته در اقتصاد ملی دست یابد.

پاسخ سیاستی: لزوم حمایت هم‌زمان از عرضه و تقاضا

در مسیر توسعه پایدار و تحقق رشد اقتصادی متوازن، یکی از مهم‌ترین محورهای سیاست‌گذاری اقتصادی در هر منطقه، حمایت از تولید است. این اصل، به ویژه در استان‌هایی مانند خراسان جنوبی که با محدودیت‌های طبیعی، زیرساختی و جمعیتی متعددی مواجه هستند، از اهمیتی دوچندان برخوردار است. اما نکته کلیدی که در سیاست‌های توسعه‌ای کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد، آن است که حمایت از تولید به تنهایی کافی نیست. در واقع، تولید زمانی می‌تواند نقش مؤثری در رشد اقتصادی و ارتقاء سطح رفاه عمومی ایفا کند که پشتوانه‌ای قوی از سمت تقاضا نیز داشته باشد. بدون تقاضای کافی، ظرفیت‌های تولیدی بلااستفاده می‌مانند و سرمایه‌گذاری‌ها به نتایج مطلوب نمی‌رسند.

بر اساس بررسی‌های صورت گرفته، بسیاری از سیاست‌های حمایتی در سال‌های اخیر در استان خراسان جنوبی، بر تولید متمرکز بوده‌اند. تسهیلات ارزان‌قیمت، حمایت از صنایع کوچک و متوسط، توسعه شهرک‌های صنعتی و توجه به واحدهای تولیدی در حوزه‌های صنعتی، کشاورزی و خدمات از جمله اقدامات مثبت در این حوزه بوده‌اند. اما باید توجه داشت که این سیاست‌ها در شرایطی می‌توانند مؤثر باشند که بازار مصرفی مناسبی نیز برای محصولات و خدمات تولیدشده وجود داشته باشد. اگر در اقتصاد استان، تقاضای مؤثر به میزان کافی وجود نداشته باشد (چه در داخل استان و یا چه در خارج استان یا کشور)، تولیدات انباشته شده بدون مصرف باقی می‌مانند و این موضوع می‌تواند منجر به زیان واحدهای تولیدی، توقف فعالیت‌های صنعتی، بیکاری و اتلاف منابع مالی و انسانی شود.

تقاضای مؤثر در اقتصاد عمدتاً از چهار منبع اصلی نشأت می‌گیرد: مصرف بخش خصوصی، مخارج دولت، سرمایه‌گذاری و تجارت خارجی (خالص صادرات). در خراسان جنوبی، متأسفانه هر چهار مؤلفه در سطحی پایین‌تر از استانداردهای توسعه‌ای قرار دارند. به طور خاص، قدرت خرید خانوارها در استان محدود است و جمعیت پایین و پراکندگی جغرافیایی سبب می‌شود بازار داخلی محدودی در سطح استان شکل بگیرد. از سوی دیگر، به دلیل محدودیت منابع مالی و برخی ملاحظات بودجه‌ای، مخارج دولت در استان آن‌گونه که باید محرک جدی برای تقاضا نبوده‌اند. تجارت خارجی نیز اگرچه در برخی حوزه‌ها مانند صادرات زعفران، پسته، و محصولات معدنی فعال است، اما همچنان سهم اندکی از کل تقاضای استان را تشکیل می‌دهد و با ظرفیت‌های بالقوه فاصله دارد.

سرمایه‌گذاری، به‌عنوان یکی از منابع تقاضای کل، در استان خراسان جنوبی روندی رو به رشد داشته، اما کافی نبوده است. بسیاری از پروژه‌های سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی به دلیل نبود تقاضای کافی در بازار، با چالش در فروش محصول و تأمین مالی مواجه شده‌اند. حتی در مواردی که تولید آغاز شده، نبود بازار مصرف موجب شده تا طرح‌ها با ظرفیت پایین فعالیت کرده یا به مرور زمان فعالیت خود را متوقف کنند. بنابراین لازم است در کنار حمایت از سرمایه‌گذاری، راهکارهایی برای تحریک تقاضا نیز در دستور کار قرار گیرد.

راهکارهایی که می‌توان برای تحریک سمت تقاضا در استان خراسان جنوبی در نظر گرفت، متنوع و در عین حال مکمل یکدیگر هستند. از جمله مهم‌ترین این راهکارها می‌توان به افزایش قدرت خرید خانوارها از طریق بهبود درآمد سرانه و پرداخت‌های هدفمند حمایتی اشاره کرد. این سیاست نه تنها سطح مصرف بخش خصوصی را افزایش می‌دهد، بلکه با افزایش تقاضا برای کالاها و خدمات محلی، موجب افزایش سودآوری واحدهای تولیدی و تشویق به سرمایه‌گذاری بیشتر می‌شود.

افزایش مخارج دولت در استان نیز یکی دیگر از راهکارهای تقویت سمت تقاضاست. دولت می‌تواند با افزایش بودجه عمرانی استان، اجرای پروژه‌های زیربنایی، و افزایش

خرید از واحدهای تولیدی داخلی، به عنوان خریدار عمده محصولات و خدمات داخلی عمل کند. همچنین، سیاست‌های صادرات‌محور باید تقویت شود. فعال‌سازی ظرفیت‌های مرزی، به‌ویژه مرز ماهیرود با افغانستان و تقویت زیرساخت‌های تجاری و گمرکی، می‌تواند صادرات کالاهای تولید داخل را تسهیل کند و تقاضای خارجی برای محصولات استان را افزایش دهد. این سیاست در استان‌هایی که بازار مصرف داخلی آن‌ها کوچک است، نقش ویژه‌ای دارد.

در کنار این موارد، باید به تقویت سرمایه‌گذاری‌های محرک تقاضا نیز توجه ویژه‌ای داشت. سرمایه‌گذاری در حوزه‌هایی مانند گردشگری، خدمات، فناوری اطلاعات و آموزش، ضمن ایجاد اشتغال، موجب افزایش درآمد خانوارها و در نتیجه افزایش مصرف می‌شود. همچنین، طرح‌های مسکن و ساخت‌وساز نیز از جمله فعالیت‌هایی هستند که هم موجب افزایش سرمایه‌گذاری می‌شوند و هم از سمت تقاضا تحریک‌کننده بازار هستند.

نکته حائز اهمیت دیگر، لزوم طراحی سیاست‌های هماهنگ و متوازن بین سمت عرضه و سمت تقاضاست. سیاست‌های صنعتی و تولیدی باید با سیاست‌های تجاری، مالی، پولی و حمایتی دولت هم‌راستا باشند. برای مثال، اگر دولت صرفاً به ارائه تسهیلات برای راه‌اندازی واحدهای تولیدی اکتفا کند، اما هم‌زمان سیاستی برای توسعه بازار فروش یا صادرات محصولات نداشته باشد، نتیجه‌ای جز انباشت محصولات، رکود تولید و کاهش بازدهی سرمایه‌گذاری نخواهد داشت. از این رو، نیاز به نگاه جامع‌نگر در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی استان بیش از پیش احساس می‌شود.

خلاصه فصل

در مجموع، شرایط اقتصادی استان خراسان جنوبی به گونه‌ای است که برای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ یعنی «سرمایه‌گذاری برای تولید»، باید نگاهی فراتر از صرف حمایت از تولید داشت. تولید بدون تقاضا به معنای سرمایه‌گذاری بی‌بازده است. لذا برای دستیابی به رشد اقتصادی پایدار، علاوه بر حمایت‌های معمول از بخش تولید، باید سیاست‌هایی در جهت تحریک سمت تقاضا نیز تدوین و اجرایی شوند. در غیر این صورت، ظرفیت‌های تولیدی استان نه تنها به شکوفایی نمی‌رسند، بلکه در بلندمدت به منابعی از بین رفته و فرصت‌های از دست رفته تبدیل خواهند شد. به عبارتی، توسعه اقتصادی نیازمند هم‌زمانی و توازن میان تولید و مصرف، سرمایه‌گذاری و بازدهی، عرضه و تقاضا است. استان خراسان جنوبی با وجود همه محدودیت‌ها، دارای فرصت‌های فراوانی در حوزه‌های کشاورزی، معدن، گردشگری و صنایع دانش‌بنیان است. اما بهره‌برداری از این فرصت‌ها، تنها در صورتی ممکن خواهد بود که در کنار حمایت از تولید، سیاست‌های هوشمندانه‌ای برای تحریک تقاضا، تقویت بازار، افزایش مصرف و توسعه صادرات نیز اتخاذ شود. این نگاه متوازن، می‌تواند خراسان جنوبی را به الگویی موفق در توسعه منطقه‌ای تبدیل کند. در این راستا، باید تأکید کرد که سیاست کاهش تصدی‌گری دولت نیز نباید به صورت یکسان در همه مناطق کشور اعمال شود، بلکه باید مبتنی بر اصول آمایش سرزمین باشد. در واقع، در استان‌های کم‌برخورداري مانند خراسان جنوبی که با چالش‌هایی چون کمبود زیرساخت، پراکندگی جغرافیایی، ضعف تقاضا و محدودیت‌های طبیعی مواجه‌اند، کاهش نقش دولت می‌تواند روند توسعه را کند کرده و شکاف‌های اقتصادی را عمیق‌تر کند. در مقابل، در استان‌های برخوردار که از ظرفیت‌های قوی بخش خصوصی، زیرساخت‌های کامل‌تر و بازارهای فعال بهره‌مندند، دولت می‌تواند با اطمینان بیشتری نقش خود را کمرنگ کرده و تمرکز را بر تسهیل‌گری و تنظیم‌گری بگذارد. بنابراین، اجرای سیاست کاهش تصدی‌گری باید منطقه‌محور و متناسب با ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی هر استان باشد، تا ضمن حفظ عدالت فضایی، از تعمیق نابرابری‌های منطقه‌ای جلوگیری شود.

منابع و مآخذ

اسنودان، ب.، و وین، ه. ر. (۱۴۰۰). اقتصاد کلان جدید: منشأ، سیر تحول و وضعیت فعلی (مترجمان: م. خلیلی عراقی، ع. سوری). تهران: سمت.

شاکری، ع. (۱۳۹۶). اقتصاد کلان: نظریه‌ها و سیاست‌ها (جلد ۱ و ۲). تهران: سمت.

رومر، د. (۱۴۰۳). اقتصاد کلان پیشرفته؛ ترجمه: منصور خلیلی عراقی، علی سوری. تهران: نورعلم.

Hirschman, A. O. (1958). The Strategy of Economic Development. Yale University Press.

Myrdal, G. (1957). Economic Theory and Under-developed Regions. Harper & Row.

Perroux, F. (1955). Note sur la notion de "pôle de croissance". Économie Appliquée, 8(1-2), 307-320.

Musgrave, R. A. (1959). The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy. New York: McGraw-Hill.

Rostow, W. W. (1960). The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. Cambridge: Cambridge University Press.

فصل هشتم

راهبردهای عملیاتی دستگاه‌های اجرایی در حمایت از

سرمایه‌گذاری و تولیدی استان

ضرورت رویکرد دستگاهی و آمایشی در تحقق شعار سال

سرمایه‌گذاری برای تولید که به عنوان شعار سال ۱۴۰۴ مطرح شده است، به عنوان یکی از مهم‌ترین راهکارهای تحقق توسعه اقتصادی پایدار در کشور به شمار می‌رود. با این حال، تحقق این شعار نیازمند رویکردی دقیق، هدمند و چندبعدی است که تنها با اجرای کلی و فراگیر آن نمی‌توان به نتایج مطلوب دست یافت. در این میان، ضرورت دارد که بررسی سرمایه‌گذاری برای تولید نه به صورت منفرد و جداگانه، بلکه با رویکردی دستگاهی و آمایشی دنبال شود تا بتوان از ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل هر بخش و هر منطقه به بهترین نحو بهره برداری کرد و مسیر رشد و توسعه اقتصادی را هموارتر ساخت. رویکرد دستگاهی به معنای تعریف دقیق وظایف و نقش‌ها برای نهادها و سازمان‌های مختلف ذی‌ربط است تا هر کدام بر اساس مأموریت تخصصی خود بتوانند به شکلی هماهنگ و هم‌افزا در جذب و هدایت سرمایه‌گذاری‌ها فعالیت کنند. به عنوان نمونه، وزارت جهاد کشاورزی با تمرکز بر توسعه زیرساخت‌ها و صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی می‌تواند ظرفیت‌های سرمایه‌گذاری را در مناطق روستایی و کشاورزی افزایش دهد، وزارت صنعت و معدن با اولویت‌دهی به شهرک‌ها و نواحی صنعتی و تسهیل صدور مجوزها نقش کلیدی در جذب سرمایه‌گذاری صنعتی ایفا می‌کند و وزارت امور اقتصادی و دارایی با سیاست‌گذاری‌های مالی و اعتباری و بهبود فضای کسب‌وکار، زمینه‌ساز ورود منابع مالی به بخش‌های تولیدی می‌شود. در کنار این موضوع، نقش سازمان‌های استانی، اتاق‌های بازرگانی و بخش خصوصی نیز نباید نادیده گرفته شود، چرا که هماهنگی و هم‌افزایی میان این نهادها برای اجرای سیاست‌های سرمایه‌گذاری ضروری است و فقدان آن می‌تواند به تداخل، اتلاف منابع و عدم تحقق اهداف منجر شود. از سوی دیگر، اهمیت رویکرد آمایشی یا منطقه‌ای در بررسی و پیاده‌سازی سرمایه‌گذاری برای تولید به علت تنوع اقلیمی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی استان‌ها و مناطق مختلف کشور است. شرایط، نیازها، فرصت‌ها و محدودیت‌های هر استان با دیگری متفاوت است و در نتیجه استراتژی‌های سرمایه‌گذاری نیز باید متناسب با این تفاوت‌ها تنظیم شوند. استان‌هایی مانند خراسان

جنوبی که با چالش‌هایی چون کمبود زیرساخت، پراکندگی جغرافیایی، محدودیت منابع آب و خاک و ضعف تقاضا روبه‌رو هستند، به توجه و حمایت ویژه‌تری نیاز دارند.

به عبارتی، می‌توان گفت تحقق شعار سال ۱۴۰۴ نیازمند تدوین و اجرای برنامه‌های جامع و هم‌افزا در سطح دستگاه‌ها و مناطق است که هم به ظرفیت‌های تولیدی توجه داشته باشند و هم به شرایط و نیازهای آمایشی مناطق مختلف کشور. تنها با چنین رویکردی می‌توان از سرمایه‌گذاری‌ها بهترین بهره‌برداری را داشت و مسیر توسعه اقتصادی را به شکلی پایدار و متوازن پیش برد. لذا تاکید بر بررسی سرمایه‌گذاری برای تولید به صورت دستگاهی و آمایشی نه صرفاً یک ضرورت فنی و برنامه‌ریزی، بلکه یک اصل راهبردی برای مدیریت بهینه منابع، تحقق عدالت منطقه‌ای و توسعه فراگیر اقتصادی به شمار می‌رود. این رویکرد، می‌تواند استان‌های کم‌برخوردار را در برابر چالش‌های متعدد مقاوم‌تر کرده و زمینه را برای شکوفایی ظرفیت‌های بالقوه آن‌ها فراهم آورد و در عین حال، استان‌های برخوردار را در مسیر رشد و توسعه سریع‌تر و مؤثرتر قرار دهد. در همین راستا، با همکاری دستگاه‌های اجرایی استان اقدام به تدوین برنامه‌های عملیاتی و مجموعه اقدامات آن دستگاه‌ها در جهت تحقق شعار سال ۱۴۰۴ گردید. در ادامه، برنامه‌های هر کدام از دستگاه‌های مربوطه تشریح می‌گردد.

پارک علم و فناوری؛ پرچم دار شرکت‌های دانش بنیان^۱

اهمیت شرکت‌های دانش بنیان در توسعه اقتصادی

شرکت‌های دانش بنیان در دهه‌های اخیر به عنوان یکی از ارکان اصلی اقتصاد نوآور و دانش‌محور، جایگاه ویژه‌ای در نظام اقتصادی کشورها پیدا کرده‌اند. در شرایطی که اقتصادهای سنتی به واسطه نوسانات بازارهای جهانی و محدودیت منابع طبیعی با چالش‌های متعددی مواجه‌اند، اقتصادهای مبتنی بر دانش و نوآوری توانسته‌اند مسیر پایداری برای رشد، اشتغال‌زایی و تولید ثروت فراهم آورند. شرکت‌های دانش بنیان،

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری پارک علم و فناوری استان خراسان جنوبی گردآوری شده است.

با اتکا به ظرفیت علمی و فناوریانه، به تولید محصولات و خدماتی می‌پردازند که نه تنها دارای ارزش افزوده بالایی هستند بلکه سهم قابل توجهی در افزایش بهره‌وری، کاهش وابستگی به منابع خارجی و ارتقاء جایگاه فناوریانه کشورها دارند.

مطالعات جهانی نشان می‌دهند که شرکت‌های دانش‌بنیان در بسیاری از کشورها به موتور محرک نوآوری و رشد اقتصادی تبدیل شده‌اند. برای نمونه، گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۱ بر اهمیت رشد شرکت‌های نوآور و دانش‌بنیان در افزایش تولید ناخالص داخلی و اشتغال تأکید دارد. این شرکت‌ها معمولاً در صنایع پیشرفته‌ای مانند فناوری اطلاعات، زیست‌فناوری، نانوفناوری، انرژی‌های نو و هوش مصنوعی فعالیت می‌کنند که از مزیت رقابتی بالایی برخوردارند (گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۲۱). افزون بر آن، تحقیقات نشان می‌دهد که میزان بازدهی سرمایه‌گذاری در شرکت‌های فناوریانه در بلندمدت بالاتر از صنایع سنتی است، چرا که نوآوری به خلق بازارهای جدید و بهبود ساختارهای بهره‌وری منجر می‌شود (بانک جهانی^۲، ۲۰۲۰).

در ایران نیز، با تصویب قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها در سال ۱۳۸۹، بستر قانونی لازم برای حمایت از این شرکت‌ها فراهم شد. هدف این قانون، فراهم‌سازی زمینه لازم برای تجاری‌سازی نتایج تحقیقات و توسعه فناوری در کشور و بهره‌برداری از ظرفیت نخبگان دانشگاهی برای تولید ثروت است. شرکت‌های دانش‌بنیان ایرانی در سال‌های اخیر، علی‌رغم تحریم‌های بین‌المللی، موفق شده‌اند محصولات استراتژیکی مانند داروهای پیشرفته، تجهیزات پزشکی، سامانه‌های نرم‌افزاری و محصولات فناوری نانو را وارد بازار داخلی و بین‌المللی نمایند.

سرمایه‌گذاری در این شرکت‌ها، به‌ویژه در قالب سرمایه‌گذاری خطرپذیر^۳ یکی از کارآمدترین راهکارهای حمایت از تولید فناوریانه به شمار می‌رود. بر اساس گزارش

1 . OECD

2 . World Bank

3 . Venture Capital

انجمن سرمایه‌گذاری خطرپذیر ایران، هر ریال سرمایه‌گذاری در شرکت‌های دانش‌بنیان در حوزه فناوری‌های پیشرفته، می‌تواند تا سه برابر ارزش افزوده اقتصادی ایجاد کند. همچنین، بیش از ۷۰ درصد از سرمایه‌گذاران خطرپذیر معتقدند که سرمایه‌گذاری در شرکت‌های نوآور با ریسک بالا، بازدهی بالقوه قابل توجهی دارد و با سیاست‌گذاری صحیح، می‌توان این حوزه را به نقطه اتکای تولید ملی تبدیل کرد (IVCA, 2023).

افزون بر جنبه‌های اقتصادی، شرکت‌های دانش‌بنیان نقش مهمی در تحقق امنیت ملی و استقلال فناوریانه کشورها دارند. در حوزه‌هایی مانند انرژی، دفاع، سلامت و کشاورزی، توسعه فناوری‌های بومی از طریق شرکت‌های دانش‌بنیان می‌تواند کشور را از واردات فناوری‌های حیاتی بی‌نیاز کرده و توان چانه‌زنی در سطح بین‌الملل را افزایش دهد. برای مثال، در دوران همه‌گیری کووید-۱۹، شرکت‌های دانش‌بنیان داخلی توانستند تجهیزات حیاتی مانند کیت‌های تشخیص، دستگاه‌های تنفس مصنوعی و واکسن‌های بومی را با تکیه بر توان داخلی تولید کنند و نیاز کشور را تأمین نمایند.

از سوی دیگر، پارک‌های علم و فناوری به عنوان زیرساخت‌های حمایتی شرکت‌های دانش‌بنیان، نقش کلیدی در اکوسیستم نوآوری ایفا می‌کنند. این مراکز با ارائه خدمات تخصصی مانند مشاوره، تسهیلات مالی، فضای کاری، آموزش و شبکه‌سازی، زمینه رشد و شکوفایی شرکت‌های نوپا را فراهم می‌کنند. تحقیقات نشان داده‌اند که شرکت‌هایی که در پارک‌های علم و فناوری مستقر هستند، سرعت رشد بالاتر، دسترسی آسان‌تر به سرمایه‌گذاران و نرخ بقای بیشتری نسبت به شرکت‌های خارج از این زیست‌بوم دارند (اتزکویتز و ژو^۱، ۲۰۱۸).

با توجه به این واقعیات، سرمایه‌گذاری برای تولید در حوزه دانش‌بنیان باید به عنوان یک راهبرد ملی مورد توجه قرار گیرد. توسعه صندوق‌های سرمایه‌گذاری تخصصی، اصلاح قوانین مالیاتی و بیمه‌ای به نفع شرکت‌های فناوری، ارتقاء زیرساخت‌های

1. Etzkowitz & Zhou

آزمایشگاهی و تولیدی، و تسهیل دسترسی به بازارهای داخلی و بین‌المللی، از جمله اقدامات ضروری برای پایداری رشد این بخش هستند. در غیر این صورت، کشورها با خطر از دست دادن مزیت‌های رقابتی و مهاجرت نخبگان مواجه خواهند شد.

مهمترین موانع و چالش‌های پیش روی شرکت‌های دانش بنیان استان

۱. ضعف در جذب سرمایه و تأمین مالی

نبود سازوکارهای شفاف برای سرمایه‌گذاری خطرپذیر: در استان خراسان جنوبی، یکی از موانع عمده برای توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان، فقدان نهادها و ابزارهای مالی مناسب برای سرمایه‌گذاری خطرپذیر است. در حالی که استان‌های پیشرو دارای صندوق‌های VC و شتاب‌دهنده‌های سرمایه‌گذار هستند، این استان فاقد یک اکوسیستم کامل تأمین مالی نوآوری است. قوانین مبهم، نبود دستورالعمل‌های شفاف برای سرمایه‌گذاری خصوصی و عدم حمایت اجرایی از سرمایه‌گذاران خطرپذیر، مانع اصلی ورود منابع مالی به پروژه‌های فناورانه شده است.

عدم آشنایی استارت‌آپ‌ها با اصول سرمایه‌پذیری: بسیاری از استارت‌آپ‌ها و تیم‌های فناور در خراسان جنوبی فاقد دانش لازم در زمینه نحوه جلب اعتماد سرمایه‌گذاران هستند. عدم آشنایی با اصول تهیه بیزینس پلن حرفه‌ای، مدل‌های درآمدی پایدار، ارائه MVP (محصول پذیرفتنی حداقلی) و شاخص‌های کلیدی عملکرد (KPIs) موجب می‌شود تا در مواجهه با سرمایه‌گذاران، نتوانند از فرصت‌های مالی بهره‌مند شوند.

ریسک‌گریزی سرمایه‌گذاران نسبت به کسب‌وکارهای نوپا: ویژگی‌های فرهنگی و اقتصادی سرمایه‌گذاران استان نیز از جمله موانع کلیدی محسوب می‌شود. در خراسان جنوبی، سرمایه‌گذاران عمدتاً سنتی هستند و تمایل کمی برای ورود به پروژه‌های فناوری‌محور دارند. این ریسک‌گریزی به‌ویژه در حوزه‌هایی مانند فناوری‌های دیجیتال، بیوتکنولوژی و خدمات دانش‌بنیان مشهود است که نیاز به مدل‌های پیچیده سرمایه‌گذاری دارد.

۲. فقدان زیرساخت‌های تولید مقیاس‌پذیر

محدودیت فضا و تجهیزات برای تولید آزمایشی: در پارک علم و فناوری استان، امکانات موجود بیشتر برای فعالیتهای تحقیقاتی و اداری طراحی شده‌اند و نه برای تولید پایلوت یا نیمه‌صنعتی. شرکت‌ها برای عبور از نمونه اولیه به مقیاس تولیدی، نیازمند فضاهای صنعتی و خطوط تولید آزمایشی هستند که یا وجود ندارند یا به‌شدت محدودند.

هزینه بالای راه‌اندازی خط تولید اولیه: یکی از موانع اصلی برای شرکت‌های نوآور، تأمین هزینه‌های راه‌اندازی خط تولید است. خرید ماشین‌آلات تخصصی، تجهیزات نیمه‌صنعتی و تجهیز خطوط ابتدایی، نیازمند سرمایه‌گذاری سنگینی است که برای اکثر شرکت‌های دانش‌بنیان نوپا، بدون دسترسی به منابع مالی خارجی، امکان‌پذیر نیست.

نبود کارگاه‌های مشترک و امکانات عمومی تولید: پارک علم و فناوری خراسان جنوبی هنوز فاقد شبکه‌ای از کارگاه‌های تولید مشترک^۱ است که شرکت‌ها بتوانند با استفاده از آن‌ها بدون نیاز به مالکیت تجهیزات، فرآیندهای تولید اولیه را تجربه کنند. این کمبود موجب می‌شود بسیاری از پروژه‌ها در مرحله نمونه‌سازی باقی بمانند و امکان تولید صنعتی را از دست بدهند.

۳. مشکلات حقوقی، مالیاتی و بیمه‌ای

عدم انطباق قوانین با ساختار شرکت‌های نوآور: بخش زیادی از قوانین مالی، بیمه‌ای و ثبتی کشور مبتنی بر ساختار سنتی شرکت‌ها طراحی شده‌اند و انعطاف لازم برای انطباق با ویژگی‌های خاص شرکت‌های فناوری را ندارند. در خراسان جنوبی، نبود دفاتر مشاوره حقوق فناوری و عدم وجود تجربه کافی در ادارات مالیاتی و بیمه، سبب شده بسیاری از شرکت‌های دانش‌بنیان با سردرگمی حقوقی مواجه باشند.

1 . Shared Manufacturing Facilities

سردرگمی در برخورد با مسائل مالیات و بیمه برای استارت‌آپ‌ها: استارت‌آپ‌ها معمولاً در مراحل اولیه دارای درآمد پایدار و سودآور نیستند. با این حال، قوانین موجود آن‌ها را ملزم به پرداخت مالیات و حق بیمه مانند شرکت‌های بالغ می‌دانند. نبود رویه‌های ویژه برای حمایت از استارت‌آپ‌ها در استان باعث شده بار مالی و اداری زیادی بر دوش این شرکت‌ها تحمیل شود.

چالش‌های حقوق مالکیت فکری و قراردادهای انتقال فناوری: مالکیت فکری یکی از ارکان اصلی مدل کسب‌وکار دانش‌بنیان‌هاست، اما در استان، زیرساخت کافی برای ثبت اختراع، دفاع از مالکیت معنوی، یا تنظیم قراردادهای پیچیده انتقال فناوری وجود ندارد. این چالش موجب کاهش انگیزه ثبت اختراع و در مواردی، افشای ناخواسته دانش فنی شده است.

۴. ضعف در دسترسی به بازار

محدود بودن بازار داخلی برای محصولات فناورانه: در خراسان جنوبی، سطح تقاضا برای بسیاری از محصولات فناورانه محدود است. مصرف‌کنندگان صنعتی عمدتاً به دلیل عدم شناخت مزایای فناوری‌های نو، ترجیح می‌دهند از روش‌های سنتی استفاده کنند. این مسئله سبب شده بخش بزرگی از ظرفیت تولیدی شرکت‌های دانش‌بنیان بلااستفاده باقی بماند.

نداشتن توان یا تجربه صادرات: اگرچه نزدیکی استان به کشورهای همسایه، به‌ویژه افغانستان، فرصت‌هایی برای صادرات ایجاد کرده، اما اغلب شرکت‌های فناور فاقد تجربه در حوزه بازاریابی بین‌المللی، مذاکره صادراتی، ثبت برند و امور گمرکی هستند. این ناآگاهی موجب می‌شود که نتوانند از بازارهای همسایه بهره‌برداری کنند.

ناآشنایی با سازوکارهای بازاریابی حرفه‌ای: اکثر شرکت‌ها هنوز به روش‌های سنتی بازاریابی متکی هستند. عدم آشنایی با بازاریابی دیجیتال، تدوین کمپین تبلیغاتی و تعامل با مشتریان صنعتی، از جمله موانعی است که مانع توسعه بازار

محصولات فناورانه استان می‌شود. علاوه بر این، حضور شرکت‌های استان در نمایشگاه‌های تخصصی داخلی و بین‌المللی بسیار ضعیف است.

۵. کمبود منابع انسانی متخصص

مهاجرت یا کمبود نیروی کار ماهر در حوزه‌های فناوری پیشرفته: خراسان جنوبی با پدیده خروج نخبگان روبه‌روست. بسیاری از دانش‌آموختگان حوزه‌های فنی و مهندسی، به دلیل نبود فرصت شغلی یا ضعف در زیست‌بوم نوآوری، ترجیح می‌دهند به استان‌های مرکزی یا خارج از کشور مهاجرت کنند. این موضوع، شکاف بزرگی در تأمین نیروی انسانی متخصص ایجاد کرده است.

عدم هم‌راستایی نظام آموزشی با نیازهای واقعی استارت‌آپ‌ها: محتوای آموزشی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی استان هنوز با نیازهای واقعی شرکت‌های فناور همخوانی ندارد. مهارت‌هایی چون تفکر طراحی، برنامه‌نویسی، تحلیل بازار، مالکیت فکری و مدیریت نوآوری، کمتر در برنامه‌های آموزشی دیده می‌شود. نبود ارتباط مؤثر میان دانشگاه و صنعت نیز این فاصله را بیشتر کرده است.

محورهای شش‌گانه برنامه عملیاتی برای توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان استان

امروزه، حرکت به سمت تقویت زیرساخت‌های تولیدی و صنعتی به‌ویژه در مناطق کمتر برخوردار، به یک راهبرد کلان ملی تبدیل شده است. استان خراسان جنوبی با داشتن ظرفیت‌های خاص در حوزه‌هایی چون کشاورزی، گیاهان دارویی، فرآورده‌های خاص اقلیمی مانند زرشک، زعفران و عناب و همچنین انرژی‌های تجدیدپذیر، جایگاهی ویژه در این راهبرد دارد. تحقق اهداف این شعار در استان، نیازمند سیاست‌گذاری دقیق، تقویت بخش خصوصی، فعال‌سازی شرکت‌های دانش‌بنیان و به‌کارگیری رویکردهای نوآورانه در قالب برنامه‌های تحولی و محورهای شش‌گانه توسعه فناوری است.

محور اول: جذب سرمایه‌گذاری برای شتاب‌دهی به رشد شرکت‌های فناور و دانش‌بنیان استان، تمرکز بر جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در اولویت قرار

گرفته است. این محور شامل اقداماتی چون برگزاری رویدادهای سرمایه‌گذاری تخصصی برای معرفی ظرفیت‌های فناورانه استان در حوزه‌هایی نظیر کشاورزی هوشمند، صنایع تبدیلی و انرژی خورشیدی، ایجاد باشگاه سرمایه‌گذاران بومی و ملی، و راه‌اندازی پلتفرم‌های تأمین مالی جمعی به‌ویژه در پروژه‌های زنجیره ارزش زرشک، زعفران و گیاهان دارویی است. انعقاد تفاهم‌نامه همکاری با صندوق‌های پژوهش و فناوری، صندوق نوآوری و شکوفایی، و دیگر نهادهای مالی، پشتیبان طرح‌های نوآورانه و دانش‌بنیان خواهد بود. تدوین اطلس سرمایه‌گذاری دانش‌بنیان با هدف شناسایی ظرفیت‌ها، ارزیابی بازدهی اقتصادی و تسهیل تصمیم‌گیری برای سرمایه‌گذاران در دست اجراست.

محور دوم: حمایت از تولید دانش‌بنیان در راستای حمایت هدفمند از تولید فناورانه، برنامه‌هایی چون تقویت منابع مالی صندوق پژوهش و فناوری استان از طریق کمک‌های فنی و اعتباری، ایجاد سکوی تأمین مالی جمعی برای پروژه‌های استارت‌آپی، و تأسیس صندوق CVC با تمرکز بر صنایع فرآوری محصولات کشاورزی مانند عنب، زرشک و سوسیس و کالباس شتر، در حال اجراست. همچنین، توسعه مراکز رشد تخصصی در زمینه‌های کشاورزی نوین، فناوری زیستی و دام‌پروری پیشرفته، و شکل‌گیری شبکه کارگاهی مشترک جهت استفاده اشتراکی از تجهیزات، گامی مهم در افزایش بهره‌وری و تجاری‌سازی یافته‌های علمی خواهد بود. از سوی دیگر، تخصیص تسهیلات از محل تبصره‌های قانون بودجه برای پروژه‌های خرد، غیرصنعتی و مشاغل خانگی از جمله زنبورداری، دام سبک، پرورش ماهی تیلپیا و زالو، نقش کلیدی در پشتیبانی از زنجیره تولید ایفا می‌کند.

محور سوم: توانمندسازی شرکت‌ها توانمندسازی شرکت‌های دانش‌بنیان، رکن اساسی پایداری اکوسیستم نوآوری است. اجرای برنامه‌های آموزشی در زمینه تدوین طرح کسب‌وکار، بازاریابی فناوری، ارزیابی اقتصادی، ثبت اختراع و مالکیت فکری، از جمله اقدامات کلیدی در این محور است. ارائه خدمات مشاوره و منتورینگ تخصصی در حوزه‌های فنی، تجاری، صادراتی و حقوقی، به شرکت‌های مستقر در پارک علم و فناوری و مراکز رشد، کمک می‌کند تا برای جذب سرمایه‌گذار آماده شوند. همچنین

طرح‌های ویژه‌ای برای شناسایی ظرفیت‌های بومی و آموزش بهره‌برداران سنتی بخش کشاورزی به‌منظور ورود به زنجیره دانش‌بنیان، طراحی شده است.

محور چهارم: زیرساخت توسعه تولید توسعه زیرساخت یکی از پیش‌نیازهای اساسی برای تولید فناوری و رقابتی است. در این راستا، ایجاد شهرک‌های فناوری با محوریت فرآوری گیاهان دارویی، صنایع تبدیلی زرشک و زعفران، و تولید محصولات گلخانه‌ای در مقیاس صنعتی پیگیری می‌شود. احداث نیروگاه‌های خورشیدی در جوار چاه‌های کشاورزی، نه تنها موجب کاهش هزینه انرژی، بلکه باعث ارتقاء تاب‌آوری اقتصادی واحدهای تولیدی در برابر نوسانات برق خواهد شد. اجرای سیستم‌های نوین آبیاری، انتقال آب، مرمت و احیای قنوات، در مقابله با بحران کم‌آبی استان و بهبود بهره‌وری زمین‌های کشاورزی نقش محوری دارند. در کنار این‌ها، توسعه زیرساخت دیجیتال مانند پلتفرم‌های کنترل هوشمند تولید، سیستم‌های سنسور از راه دور و شبکه‌های داده‌محور نیز در دستور کار است.

محور پنجم: پیوند دانشگاه و صنعت ارتباط مؤثر میان نهادهای علمی و بخش تولیدی، لازمه تحقق نوآوری پایدار است. در این چارچوب، اجرای پروژه‌های تحقیقاتی مشترک بین دانشگاه بیرجند، مراکز آموزش عالی دیگر و شرکت‌های مستقر در پارک علم و فناوری، بستر مناسبی برای حل مسائل واقعی صنعت فراهم کرده است. ایجاد مراکز نوآوری صنعتی در کنار قطب‌های تولیدی، به‌ویژه در حوزه‌هایی چون شترمرغ، فراوری کرک و موی بز، و بسته‌بندی محصولات خاص اقلیمی، گامی مهم در بومی‌سازی فناوری است. تهیه اطللس سرمایه‌گذاری بر اساس ظرفیت شرکت‌های پارک علم و فناوری، تدوین بانک اطلاعاتی شرکت‌ها، نیازسنجی مالی و ارزیابی بازدهی سرمایه‌گذاری، از دیگر برنامه‌های مکمل این محور محسوب می‌شوند.

محور ششم: توسعه بازار و صادرات ایجاد بازار پایدار برای محصولات دانش‌بنیان و فناوریانه، به‌ویژه در استان‌های مرزی مانند خراسان جنوبی، مستلزم توسعه صادرات هدفمند است. برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی داخلی و بین‌المللی، ایجاد دپارتمان صادرات در پارک علم و فناوری با هدف تسهیل فرآیندهای صادراتی، آموزش مقررات

بازارهای هدف، و برقراری همکاری‌های بین‌المللی با کشورهای همسایه مانند افغانستان و کشورهای آسیای میانه از جمله اقدامات کلیدی است. همچنین، معرفی شرکت‌های فناوری به سکوه‌های تأمین مالی بین‌المللی، پلتفرم‌های صادراتی و بازارهای جهانی، به‌ویژه در حوزه محصولات کشاورزی پرتوجهی‌شده، موجب ارتقاء جایگاه استان در زنجیره ارزش جهانی خواهد شد.

محورهای شش‌گانه برنامه عملیاتی برای توسعه شرکت‌های دانش بنیان استان

عنوان محور	زیرمحورها / اقدامات مربوطه
محور اول: جذب سرمایه‌گذاری	<ul style="list-style-type: none"> — رویدادهای سرمایه‌گذاری — باشگاه سرمایه‌گذاران — پلتفرم تأمین مالی جمعی — تفاهم‌نامه با صندوق‌ها
محور دوم: حمایت از تولید دانش بنیان	<ul style="list-style-type: none"> — بسته‌های حمایتی — مراکز رشد تخصصی — شبکه کارگاهی مشترک — تسهیلات مالی
محور سوم: توانمندسازی شرکت‌ها	<ul style="list-style-type: none"> — آموزش و مشاوره — منتورینگ تخصصی — آماده‌سازی برای جذب سرمایه
محور چهارم: زیرساخت توسعه تولید	<ul style="list-style-type: none"> — شهرک‌های فناوری — تولید آزمایشی — زیرساخت دیجیتال
محور پنجم: پیوند دانشگاه و صنعت	<ul style="list-style-type: none"> — پروژه‌های تحقیقاتی مشترک — مراکز نوآوری صنعتی — بورس ایده و فناوری
محور ششم: توسعه بازار و صادرات	<ul style="list-style-type: none"> — نمایشگاه‌ها — دپارتمان صادرات — همکاری بین‌المللی

منبع: پارک علم و فناوری استان

بخش کشاورزی

بررسی کشاورزی استان در بستر اقتصاد توسعه

مدهاست که برخی اندیشمندان نقش کشاورزی را در توسعه اقتصادی منفعل و کمکی دانسته‌اند. در حقیقت، در این رویکرد هدف اصلی کشاورزی صرفاً تهیه غذای کافی و ارزان و عرضه نیروی کار برای یک نظام صنعتی رو به رشد در نظر گرفته شده است. همچنین بخش صنعت را بخش پیشتاز و پویا در هر گونه راهبرد توسعه اقتصادی محسوب کرده‌اند. الگوی دو بخشی معروف لوئیس مثالی از یک نظریه توسعه است که بخش کشاورزی را فقط تغذیه کننده صنعت از راه عرضه غذای ارزان و نیروی کار مازاد می‌داند. با این حال، برخی اقتصاددانان دیگر دیدگاه متفاوتی نسبت به بخش کشاورزی دارند. جانستون و ملور در سال ۱۹۶۱ با عنوان «نقش کشاورزی در توسعه اقتصادی» بر اهمیت جایگاه بخش کشاورزی در توسعه اقتصادی تأکید کردند. آنان کشاورزی را به عنوان نیروی محرکه رشد اقتصادی در مراحل اولیه توسعه دانسته و در مراحل بعدی رشد هم برای بخش کشاورزی دست کم پنج نقش عمده تأمین درآمد، ایجاد اشتغال، تأمین غذا، ایجاد بازار و ارزآوری را در تغییر ساختار اقتصاد کشورهای در حال توسعه قائل‌اند. به لحاظ خصوصیات عدم وابستگی بخش کشاورزی به خارج و فراهم بودن امکانات و منبع داخلی، حرکت اولیه رشد اقتصادی می‌تواند از بخش کشاورزی باشد. به طوری که ممکن است چنین اولییتی برای بخش‌های دیگر و در مراحل اولیه فراهم نباشد. همچنین ایشان علاوه بر پنج نقش ذکر شده ارتباطات بخش کشاورزی را در مراحل مختلف با هر بخش دیگری که بخواهد بخش پیشرو قلمداد شود بیان می‌کنند. این مفهوم دلالت بر این دارد که بخش کشاورزی معمولاً با هر بخش دیگر به صورت رقابتی عمل نمی‌کند، بلکه رشد آن، ممکن است مکمل رشد بخش‌های دیگر باشد.

اکثر اقتصاددانان توسعه امروزه دریافته‌اند که بخش کشاورزی برخلاف آن نقش منفعل و کمکی در فرآیند توسعه اقتصادی، نقشی خطیر در هر گونه راهبرد پیشرفت اقتصادی به ویژه در کشورهای در حال توسعه کم درآمد ایفا می‌کند. بخش کشاورزی در استان خراسان جنوبی یکی از منابع اصلی رشد اقتصادی است که البته به دلیل

سهم بزرگ آن از GDP چنین جایگاهی دارد. همانطور که در فصل اول هم بحث شد، سهم بخش کشاورزی از کل ارزش افزوده استان و همچنین اشتغال حدود ۲۰ درصد می‌باشد. برای ساده شدن توضیحات می‌توان سه مرحله عمده را در ارزیابی تولید کشاورزی مورد بررسی قرار داد. اولین مرحله مزرعه خرده زراعتی محض با بهره‌وری اندک و معیشتی است. مرحله دوم چیزی است که شاید بتوان آن را کشاورزی متنوع شده یا ترکیب خانوادگی نامید. در این مرحله بخش کوچکی از محصول برای مصرف خانوادگی و بخش بزرگ آن برای فروش در بخش تجاری تولید می‌شود. مرحله سوم مزرعه پیشرفته است که به طور کامل به کشاورزی تخصصی با بهره‌وری زیاد با هدف بازار تجاری اختصاص دارد و در کشورهای توسعه‌یافته یا کشورهای در حال توسعه‌ای که به شدت شهری شده‌اند، دیده می‌شود. کشاورزی در استان خراسان جنوبی بیشتر از نوع معیشتی و به طور محدود برای برخی محصولات از نوع دوم می‌باشد. مشخصه کشاورزی معیشتی با بهره‌وری اندک استان خراسان جنوبی، ناشی از ترکیب چند عامل تاریخی است که رشد تولید را محدود می‌کنند:

۱. خشکسالی‌های پی در پی در طول سالیان گذشته باعث شده است که بخش کشاورزی استان آسیب ببیند و جمعیت روستائیان نیز کاهش پیدا کنند.

۲. علیرغم وجود برخی زمینهای کم یزرع که امکان کشت در آنها وجود دارد وقتی از ابزارآلات سنتی و پیش پا افتاده استفاده شود فقط نواحی کوچکی از زمینها را می‌توان کشت کرد.

۳. با توجه به محدودیت مساحت زمینهای زیر کشت یک خانواده در چارچوب فناوری سنتی، این قطعات کوچک به شدت تحت کشت قرار می‌گیرند و به این دلیل به سرعت به بازده نزولی نسبت به نهاده‌های نیروی کار دچار می‌شوند. در چنین شرایطی کشت متناوب مهم‌ترین روش کاربرد منابع محدود نیروی کار در زمینهای وسیع است. در روش کشت متناوب وقتی به دلیل برداشت محصول زیاد مواد معدنی خاک به اتمام میرسند، به همین خاطر زمین جدیدی آماده می‌شود و فرآیند کشت

در آن زمین انجام می‌گیرد. در این مدت به زمین قبلی فرصت می‌دهند که باروری خود باز یابد و آماده کشت شود.

۴. در خلال شلوغترین روزهای فصل کشت نیروی کار کمیاب است و در سایر اوقات بخش اعظم نیروی کار بیکار هستند چون شروع کشت با آغاز بارانها تعیین می‌شود. همین موضوع باعث شده است که درآمد این قشر کاهش یابد و با مشکلات معیشتی مواجه گردند.

پیشرفت کشاورزی در بازار ترکیبی را شاید بتوان برحسب گذار تدریجی ولی مداوم از تولید معیشتی به تولید متنوع و تخصصی توصیف کرد. البته چنین گذاری خیلی بیش از سازماندهی مجدد ساختار نظام اقتصادی مزرعه یا کاربرد فناوریهای جدید کشاورزی است. تبدیل کردن کشاورزی سنتی به پیشرفته اغلب علاوه بر تغییر ساختار مستلزم تغییرات بزرگی است که بر کل ساختار اجتماعی سیاسی و نهادی جوامع روستایی اثر بگذارند. توسعه کشاورزی بدون چنین تغییراتی هیچگاه آغاز نشده یا به احتمال زیاد صرفاً باعث تقویت شکافی می‌شود. یک راهبرد توسعه اقتصادی استان که مبتنی بر کشاورزی و ایجاد اشتغال باشد باید سه مؤلفه تکمیلی اساسی را در خود جای دهد:

۱. رشد فزاینده تولید که با تحولات فناورانه نهادی و ناشی از انگیزه‌های قیمتی ایجاد می‌شود تا بهره‌وری کشاورزان خرده پا افزایش یابد. یکی از غفلت‌هایی که در حوزه کشاورزی اتفاق افتاده است همین موضوع عدم انتقال فناوری و دانش به بخش کشاورزی استان می‌باشد. بخش زیادی از کشاورزی استان به صورت سنتی فعالیت دارد که باعث شده است بهره این بخش به شدت کاهش پیدا کند.

۲. افزایش تقاضای داخلی و بازاریابی برای تولید کشاورزی که ناشی از راهبرد توسعه ایجاد مشاغل شهری است. یکی از معضلات دیگری که بخش کشاورزی استان با آن دست و پنجه نرم می‌کند، عدم وجود بازارهای مناسب برای محصولات کشاورزی و بازاریابی ناکافی و نامناسب برای محصولات کشاورزی مخصوصاً زرشک و زعفران که جزء کالاهای غیرضروری می‌باشد، هست.

۳. فعالیتهای توسعه‌ای متنوع غیر کشاورزی و کاربر که به شکل مستقیم و غیرمستقیم موجب حمایت از جامعه کشاورزان و روستائیان می‌شود، باید در نظر گرفته شود. تحقیقات میدانی نشان می‌دهد که عمده اشتغال بخش روستائی مربوط به دامداری و کشاورزی می‌باشد که با توجه به خشکسالی‌های چند سال اخیر، این بخش آسیب جدی دیده است.

بنابراین بسیاری از اقتصاددانان، توسعه کشاورزی و روستایی را تا حد زیادی شرط لازم و زیربنایی برای توسعه همه‌جانبه هر کشور می‌دانند و معتقدند که بدون اجرای طرح‌های توسعه منسجم و پایدار در مناطق روستایی، رشد صنعتی یا به‌طور کامل محقق نمی‌شود یا اگر محقق شود، باعث ایجاد عدم توازن عمیق و ساختاری در نظام اقتصادی خواهد شد که به تشدید مشکلاتی همچون فقر گسترده، نابرابری شدید درآمدی، مهاجرت‌های بی‌رویه و بیکاری منجر می‌شود. این نابرابری‌ها در نهایت می‌توانند توسعه ملی را کند کرده و ثبات اجتماعی و اقتصادی را به مخاطره اندازند. (تودارو و اسمیت، ۱۳۹۶). لذا با توجه به ضعف‌هایی که در این حوزه وجود دارد لازم است اقدامات لازم در جهت رفع مشکلات این بخش صورت گیرد.

بررسی بخش کشاورزی استان در قالب اسناد آمایش سرزمین

قلمروهای اولویت‌دار توسعه فعالیتهای بخش کشاورزی	
الف) زراعت	
۱.	توسعه فعالیتهای زراعی در نواحی شمالی استان دشت خضری و بیاض در غرب (جلگه ماژان) و در مرکز (دشت بجد و مختاران).
۲.	توسعه فعالیتهای زراعی در دشتهای خوشاب گیسور، یونسی، مختاران.
۳.	توسعه فعالیتهای زراعی در منطقه مرکزی (درج، حسین آباد، گزیک).
۴.	توسعه فعالیتهای زراعی در منطقه جنوبی (دستگردان، زوزن و بندان).
ب) باغداری	
۱.	توسعه گلخانه‌ها در تمامی شهرستان‌های استان.
۲.	باغداری در منطق شمالی استان در دشت اسفده موسویه، سربیشه و فردو،
۳.	باغداری در مناطق شرقی در درمیان و شاه‌رخت.
۴.	باغداری در منطقه غربی و شمال غربی در بشرویه و سرایان

ج) دامداری و دامپروری

۱. پرورش شتر و صنایع تبدیلی-تکمیلی مرتبط در ناحیه نه نه‌بندان و خوسف و ناحیه گلشن (طبس، بشرویه) و ناحیه قهستان (زیرکوه)
۲. پرورش دام سبک در ناحیه باقران (سربیشه) ناحیه قهستان سراپان و ناحیه نه‌نه‌بندان).
۳. پرورش دام سنگین و صنایع تبدیلی-تکمیلی مرتبط در ناحیه قهستان(قاین)، ناحیه باقران(خوسف، درمیان و بیرجند)، گلشن (بشرویه).
۴. پرورش شتر مرغ در تمامی شهرستان‌های استان. پرورش طیور در ناحیه باقران (بیرجند و درمیان).

د) آبخیزداری

۱. ارتفاعات جنوب شهر بیرجند ارتفاعات باقران شامل حوضه‌های باقران فاز ۱ و فاز ۲.
۲. دشت طبس و ارتفاعات بالادست شهر طبس شامل حوضه‌های، نهرین، کریت دره، بید، خراوان و اصفهک
۳. دشت بشرویه شامل حوضه‌های غنی، آباد اصفاک سیاهرگ، نیگنان و ارسک.
۴. دشت قاینات حوضه بالادست شهر قاین (فاز ۱ و ۲ شهری - فاز ۳ شهری قاین) حوضه‌های مردان شاه و دهشک(بالادست طرح فولاد قاینات).
۵. دشت سراپان شامل حوضه‌های زابری شهید پارسا شمس آباد خوشتر و کریمو.
۶. دشت درمیان شامل حوضه‌های فیزیک نوزاد، فخرود و قهستان.
۷. دشت دهنو و میغان در شهرستان نه‌بندان شامل حوضه شاهکوه.

قلمروهای دارای محدودیت توسعه فعالیت‌های کشاورزی

۱. منطقه غربی شهرستان‌های سربیشه، طبس و بیرجند.
۲. جنوب دشت سراپان
۳. منطقه جنوبی ناحیه نه (نه‌بندان) مشتمل بر محدوده‌های شمالی دشت نه‌بندان تا چشمه بید و سهل آباد و غرب و جنوب غرب این شهرستان.

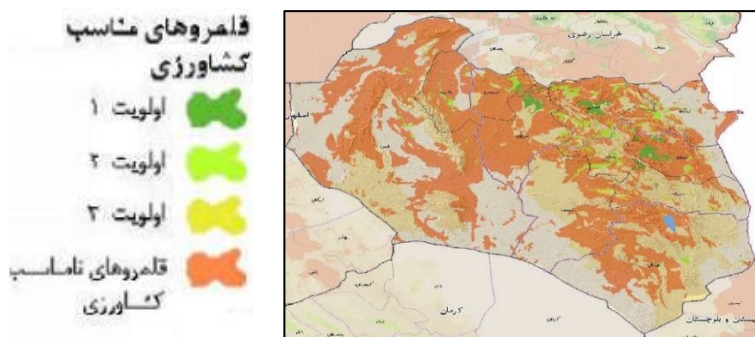

مناطق مستعد توسعه فعالیت‌های کشاورزی

۱. توسعه فعالیت‌های کشاورزی (زارعت) در شهرستان‌های نهبندان (ارزن، جوجوبا، کلزا)، بیرجند (زعفران)، بشرویه (ارزن، پنبه، خاکشیر)، زیرکوه پنبه، زعفران خوسف سرایان گلرنگ، زیره، زعفران، طبس (جوجوبا، کلزا، سبزیجات)، فردوس (ارزن، زعفران)، قائنات (کنجد، زعفران سرایان گلرنگ، زیره زعفران) و خوسف (ارزن).
۲. توسعه فعالیت‌های کشاورزی (باغداری) در شهرستان‌های زیرکوه (بادام زرشک) درمیان (خشکبار، زرشک، گل محمدی)، سرپیشه، عناب، زرشک، نهبندان (خرما، زیتون) خوسف (عناب، انگور، پسته، گل نرگس و گل محمدی)، بیرجند (زرشک، خشکبار، عناب)، قائنات (زرشک، پسته گل محمدی، سرایان، خشکبار، انار)، فردوس (پسته، انار)، بشرویه (پسته)، طبس (خرما و زیتون).
۳. توسعه فعالیت‌های کشاورزی (گلخانه ای) در همه شهرستان‌های استان.
۴. توسعه فعالیت‌های کشاورزی (گیاهان دارویی) در همه شهرستان‌های استان.
۵. توسعه فعالیت‌های کشاورزی (دامداری اعم از دام سنگین و سبک) در شهرستان‌های درمیان خوسف، بیرجند، قائنات، فردوس، سرپیشه سرایان طبس بشرویه، نهبندان، زیرکوه.
۶. توسعه فعالیت‌های کشاورزی (دامداری به ویژه شتر) در شهرستان‌های نهبندان، خوسف سرپیشه، زیرکوه و بشرویه.
۷. توسعه فعالیت‌های کشاورزی (طیور) در شهرستان‌های بیرجند، خوسف، قائنات، درمیان، سرپیشه سرایان، نهبندان و فردوس ارائه خدمات آزمایشگاهی آب و خاک در مقیاس ملی و بین‌المللی در بیرجند.
۸. پرورش ماهیان گرمابی در آبهای شور و زه آبها در شهرستان‌های نهبندان طبس بشرویه فردوس، سرایان، خوسف.

قلمروهای مناسب و نامناسب بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی

منبع: سازمان برنامه و بودجه کشور

بررسی وضعیت بخش کشاورزی استان

بخش کشاورزی در استان خراسان جنوبی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه اقتصادی، اجتماعی و حتی فرهنگی استان محسوب می‌شود. با توجه به اقلیم خشک و نیمه‌خشک منطقه، کشاورزی نه‌تنها به‌عنوان منبع تأمین معیشت بخش قابل توجهی از جمعیت استان، بلکه به‌عنوان محور اصلی اشتغال، امنیت غذایی، تثبیت جمعیت در روستاها و کاهش مهاجرت به شهرها ایفای نقش می‌کند. اهمیت این بخش در استان زمانی پررنگ‌تر می‌شود که به ضعف‌های زیرساختی در سایر حوزه‌های اقتصادی توجه کنیم؛ به‌گونه‌ای که در نبود صنایع سنگین و خدمات پیشرفته، کشاورزی به‌صورت سنتی یا نیمه‌صنعتی همچنان بیشترین ظرفیت اشتغال و تولید استان را به خود اختصاص داده است. از سوی دیگر، با وجود محدودیت منابع آبی و زمین حاصلخیز، خراسان جنوبی توانسته با تمرکز بر تولید محصولات مزیت‌دار مانند زعفران، زرشک، عناب و پسته، در سطح ملی و بین‌المللی شناخته شود و این امر خود زمینه‌ساز فرصت‌های متنوعی برای سرمایه‌گذاری در زنجیره تولید این محصولات شده است. لذا نگاه راهبردی به بخش کشاورزی استان نه به‌عنوان یک حوزه سنتی و کم‌بازده، بلکه به‌مثابه بستری برای پیوند میان نوآوری، سرمایه‌گذاری هدفمند، و تولید ارزش‌افزوده بالا ضروری است. تحقق شعار سال مبنی بر «سرمایه‌گذاری برای تولید» در استان خراسان جنوبی، بیش از هر حوزه‌ای، نیازمند سیاست‌گذاری و حمایت مؤثر از بخش کشاورزی است؛ بخشی که ظرفیت نهفته‌ی عظیمی برای رشد اقتصادی پایدار، اشتغال‌زایی گسترده، و توسعه متوازن منطقه‌ای در خود دارد.

بر اساس آمار سال ۱۴۰۲، سهم اشتغال در بخش کشاورزی استان معادل ۱۹.۶ درصد از کل اشتغال است؛ رقمی که نسبت به میانگین ملی بیانگر وابستگی بالای ساختار اقتصادی استان به این بخش است. افزون بر آن، سهم ارزش‌افزوده بخش کشاورزی از کل اقتصاد استان برابر با ۲۱.۳۵ درصد است که این نیز گواهی بر جایگاه محوری کشاورزی در تولید ناخالص داخلی استان دارد. این سهم در شرایطی حاصل شده است که ساختار بهره‌برداری در استان غالباً سنتی، کم‌بازده، و با محدودیت‌های جدی

زیرساختی روبه‌روست. بنابراین، با اعمال سیاست‌های هدفمند در حوزه سرمایه‌گذاری و به‌ویژه هدایت منابع به سمت فناوری‌های نوین آبیاری، توسعه زنجیره ارزش، فرآوری محصولات و ارتقاء بهره‌وری می‌توان به‌طور معناداری این سهم را افزایش داد.

از منظر ساختار بهره‌برداری، استان دارای ۹۹۱۲۲ نفر بهره‌بردار کشاورزی است که عمدتاً در واحدهای کوچک و خرد فعالیت می‌کنند. این عدد از یک‌سو نشانگر پتانسیل انسانی قابل توجه در بخش کشاورزی و از سوی دیگر بیانگر تفرق ساختاری و چالش مقیاس اقتصادی پایین در تولید است. این پراکندگی باعث می‌شود هزینه‌های تولید بالا رود، دستیابی به فناوری محدود شود، و امکان جذب سرمایه‌گذاری‌های کلان در قالب پروژه‌های تجمیعی یا خوشه‌ای با دشواری همراه باشد. با این حال، طراحی سیاست‌های نهادسازی، توسعه شرکت‌های تعاونی، یا زنجیره‌های تأمین کشاورزی می‌تواند راه‌حلی برای گذر از این تفرق ساختاری و تسهیل جذب سرمایه در این حوزه باشد.

مساحت کل اراضی زراعی و باغی استان معادل ۱۷۹,۶۶۳ هکتار است که با توجه به شرایط اقلیمی خاص منطقه، بخش عمده‌ای از آن نیازمند بهره‌برداری با استفاده از روش‌های صرفه‌جویانه آب از جمله آبیاری تحت فشار، گلخانه‌ای، و روش‌های کشت مقاوم به خشکی است. با توجه به تنش آبی مزمن در استان و پایین بودن میانگین بارندگی سالانه، سرمایه‌گذاری در تکنولوژی‌های افزایش بهره‌وری آب، بازیافت منابع، و بهبود سیستم‌های انتقال و توزیع آب، از اولویت‌های قطعی است. این مساحت قابل توجه، در صورت تکمیل زنجیره ارزش، می‌تواند به سکوی پرتابی برای تولید صنعتی و صادرات محور محصولات کشاورزی بدل شود.

در بخش تولید، میزان تولیدات کشاورزی استان بالغ بر ۱.۴۴ میلیون تن در سال ۱۴۰۲ گزارش شده است. این حجم از تولید، ظرفیت عظیمی برای توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی، ایجاد مشاغل جدید در حوزه فرآوری، بسته‌بندی، برندینگ، و صادرات فراهم می‌کند. محصولات شاخص استان مانند زرشک، زعفران، عنب، پسته، و خرما دارای مزیت‌های نسبی بالا در بازارهای داخلی و خارجی هستند، اما نبود

صنایع بسته‌بندی پیشرفته، فرآوری اولیه، و نشان تجاری معتبر باعث شده تا بخش عمده‌ای از این محصولات به صورت خام به بازار عرضه شده و سهم بالایی از ارزش افزوده نهایی به خارج از استان منتقل شود. توسعه صنایع پایین‌دستی کشاورزی، یکی از اصلی‌ترین حوزه‌های سرمایه‌گذاری برای تولید در این استان به شمار می‌رود.

در نهایت، ارزش تولیدات بخش کشاورزی استان در سال ۱۴۰۲ معادل ۷۰ هزار میلیارد ریال (۷۰ همت) بوده است. این رقم، باوجود آنکه قابل توجه است، اما بخش قابل توجهی از آن در مراحل اولیه تولید تحقق یافته و در مرحله فرآوری یا فروش نهایی، ارزش افزوده چندانی ایجاد نشده است. بنابراین، مهم‌ترین فرصت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی خراسان جنوبی نه صرفاً در افزایش تولید خام، بلکه در توسعه زنجیره ارزش، ارتقاء بهره‌وری، توسعه بازار و صادرات، و استفاده از فناوری‌های نوین است. با چنین رویکردی، می‌توان کشاورزی این استان را از وضعیت معیشتی به سمت کشاورزی تجاری و صنعتی سوق داد؛ مسیری که تحقق آن نیازمند هم‌افزایی سیاست‌گذاران، سرمایه‌گذاران، و بهره‌برداران خرد است.

راهبردها و رویکردهای بخش کشاورزی استان

ارائه راهبردها و رویکردهای منسجم در بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی از اهمیت بسزایی برخوردار است، چرا که این استان با دارا بودن اقلیم خاص، منابع محدود آبی و ساختار اقتصادی مبتنی بر کشاورزی، نیازمند برنامه‌ریزی هدفمند و علمی برای بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های موجود است. بدون تعیین جهت‌گیری‌های راهبردی مشخص، توسعه این بخش با چالش‌هایی نظیر بهره‌وری پایین، اتلاف منابع، و وابستگی به الگوهای تولید سنتی مواجه خواهد بود. اتخاذ رویکردهای نوین مانند توسعه زنجیره ارزش، کشاورزی دانش‌بنیان، استفاده از فناوری‌های نوین و تنوع‌بخشی به محصولات مزیت‌دار (همچون زعفران، زرشک، عناب و پسته)، می‌تواند زمینه‌ساز جهش تولید، افزایش تاب‌آوری اقتصادی، و جذب سرمایه‌گذاری در این بخش شود. از این‌رو، تدوین راهبردهای متناسب با ویژگی‌های اکولوژیک و اقتصادی استان، نه تنها ضرورتی مدیریتی بلکه پیش‌شرطی اساسی برای

تحقق توسعه پایدار و تحقق شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» در سطح استانی و ملی به‌شمار می‌رود. در ادامه مهمترین راهبردها و رویکردهای بخش کشاورزی استان تشریح می‌گردد:

- کشت قراردادی گندم و افزایش قیمت خرید تضمینی
- تامین امنیت غذایی، با تلاش شبانه روزی و رصد روزانه و مستمر بازار کالاهای اساسی
- تسهیل در صدور مجوز فعالیت های کشاورزی استان
- تکمیل ذخایر راهبردی در کالاهای اساسی، کود، سم و...
- پیگیری سنددار شدن اراضی کشاورزی استان
- ارتقا بهره وری بخش کشاورزی با حمایت از ایده های نو و شرکت های دانش بنیان
- تکمیل و بهره برداری از طرح های زیربنایی به ویژه مجتمع های گلخانه ای و دامی
- افزایش بهره وری آب از طریق اجرای سیستم های نوین آبیاری در مزارع و باغات
- تسهیل و تسریع در فرآیند صدور مجوزها
- حمایت از سرمایه گذاری در فرآوری محصولات مزیت دار استان
- تکمیل زنجیره های ارزش تولید
- توسعه کشت قراردادی
- افزایش بهره وری با افزایش تولید در واحد سطح محصولات کشاورزی

مهمترین فرصت های سرمایه گذاری در بخش کشاورزی استان

در راستای تحقق شعار سال سرمایه‌گذاری برای تولید، شناسایی و بهره‌برداری از فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی از اهمیت راهبردی برخوردار است. این استان به دلیل اقلیم خاص، تولیدات منحصربه‌فرد و مزیت‌های نسبی در کشت و تولید محصولات خاص مانند زرشک، عنب، زعفران و

گیاهان دارویی، جایگاه ممتازی در اقتصاد کشاورزی کشور دارد. با این حال، عدم توسعه مناسب صنایع پایین‌دستی، فرآوری و زنجیره تأمین، موجب شده است که بخش قابل توجهی از ارزش افزوده این تولیدات به استان‌های دیگر منتقل شود. لذا با تمرکز بر ظرفیت‌های بومی و تقویت پیوند تولید با فناوری و بازار، می‌توان بخش کشاورزی خراسان جنوبی را به محور رشد اقتصادی پایدار منطقه تبدیل کرد.

نخستین فرصت مهم سرمایه‌گذاری، احداث سردخانه دومداره و انبارهای استاندارد نگهداری محصولات کشاورزی است. در حال حاضر، بخش بزرگی از محصولات استراتژیک استان به دلیل فقدان زیرساخت‌های مناسب نگهداری، دچار ضایعات می‌شوند یا در فصل برداشت با افت قیمت مواجه‌اند. ایجاد سردخانه‌های مجهز می‌تواند به تعادل در عرضه، افزایش طول عمر نگهداری، حفظ کیفیت و ایجاد ارزش افزوده کمک کند. از آنجا که محصولاتی مانند زرشک و عناب در بازه‌های خاص زمانی برداشت می‌شوند، این زیرساخت نقشی کلیدی در کنترل بازار و صادرات دارد.

فرصت دوم، ایجاد صنایع لبنی با مقیاس متوسط و بزرگ در مناطقی با تراکم بالای دام سبک و سنگین است. در حال حاضر، شیر تولیدی استان یا به صورت سنتی مصرف می‌شود یا به دلیل نبود صنایع تبدیلی، به استان‌های مجاور ارسال می‌گردد. توسعه زنجیره لبنیات از تولید شیر خام تا بسته‌بندی فرآورده‌هایی نظیر پنیر، ماست، کره و دوغ صنعتی می‌تواند نه تنها بهره‌وری تولید را افزایش دهد، بلکه در ایجاد اشتغال پایدار نیز مؤثر باشد.

فرصت مهم دیگر، ایجاد و راه‌اندازی کشتارگاه صنعتی طیور با رعایت ضوابط بهداشتی و زیست‌محیطی است. با توجه به تولید بالای مرغ در برخی شهرستان‌های استان، کشتارگاه‌های سنتی فعلی پاسخگوی نیاز بازار نیستند و موجب افت کیفیت محصول و کاهش توان رقابتی تولیدکنندگان شده‌اند. راه‌اندازی کشتارگاه‌های مجهز، ضمن ارتقاء سلامت غذایی، امکان فرآوری ضایعات، بسته‌بندی صنعتی و صادرات گوشت مرغ را فراهم می‌سازد.

یکی از ارزشمندترین مزیت‌های استان، وجود محصولات خاص مانند زرشک، عناب و زعفران است. با این حال، فرآوری این محصولات در استان بسیار محدود است. سرمایه‌گذاری در واحدهای فرآوری، بسته‌بندی و برندینگ این محصولات، ضمن ارتقاء کیفیت و ماندگاری، زمینه ورود به بازارهای صادراتی را نیز تقویت خواهد کرد. توسعه بسته‌بندی خلاقانه، استفاده از فناوری خشک‌کنی مدرن و تبدیل محصولات خام به مشتقات با ارزش افزوده بالا (مانند عصاره‌ها، دمنوش‌ها و داروهای گیاهی) از جمله اقدامات حیاتی در این حوزه است.

در ادامه، ایجاد واحدهای فرآوری و بسته‌بندی گیاهان دارویی به‌ویژه در مناطق مرتفع و نیمه‌کوهستانی استان، که پتانسیل بالایی در تولید گونه‌های دارویی و بومی دارند، می‌تواند یک جهش اقتصادی محسوب شود. فقدان صنایع فرآوری باعث خام‌فروشی گسترده این محصولات شده است، در حالی که تولید عصاره، روغن، قرص گیاهی و دمنوش می‌تواند ده‌ها برابر سودآوری ایجاد کند. همکاری با شرکت‌های دانش‌بنیان و استفاده از فناوری خشک‌کنی و عصاره‌گیری می‌تواند تحول‌آفرین باشد.

احداث واحدهای گلخانه‌ای نیز به‌عنوان پاسخی به بحران منابع آبی در استان، فرصت جذابی برای سرمایه‌گذاری است. استفاده از سامانه‌های کشت هیدروپونیک، سازه‌های گلخانه‌ای مدرن و سیستم‌های هوشمند آبیاری، بهره‌وری را به‌شدت افزایش می‌دهد. محصولات گلخانه‌ای مانند گوجه‌فرنگی، فلفل دلمه‌ای، خیار و توت‌فرنگی نه تنها نیاز استان را تأمین می‌کنند، بلکه در صورت بسته‌بندی مناسب، پتانسیل صادرات به کشورهای همسایه را دارند.

در حوزه دام و طیور، سرمایه‌گذاری در واحدهای فرآوری گوشت قرمز و سفید (نظیر تولید سوسیس، کالباس، همبرگر و گوشت‌های آماده مصرف) می‌تواند یکی از حلقه‌های مفقوده زنجیره تولید گوشت در استان را تکمیل کند. هم‌اکنون بخش زیادی از گوشت استان در حالت خام مصرف می‌شود یا در سایر استان‌ها فرآوری می‌گردد. ایجاد چنین واحدهایی علاوه بر کاهش ضایعات، اشتغال‌زایی مستقیم و غیرمستقیم قابل توجهی دارد.

ایجاد واحد فرآوری تخم‌مرغ نیز، به‌ویژه در شهرهایی که مرغداری‌های صنعتی وجود دارد، امری ضروری است. فرآورده‌هایی مانند پودر تخم‌مرغ، زرده مایع یا سفیده پاستوریزه از جمله محصولات صادراتی پرترفدار در صنایع غذایی و دارویی هستند که هنوز در استان تولید نمی‌شوند. این حوزه برای سرمایه‌گذاران علاقه‌مند به تولید صنعتی با بازار صادراتی، فرصت ممتازی محسوب می‌شود.

در حوزه گیاهان دارویی، احداث مجتمع‌های تولید گیاهان دارویی به‌صورت یکپارچه، از مرحله کشت تا فرآوری و بسته‌بندی، می‌تواند یک مدل اقتصادی موفق برای توسعه کشاورزی پایدار باشد. ایجاد چنین مجتمع‌هایی در شهرستان‌هایی چون قائنات، سریشه یا درمیان که مستعد کشت انواع گیاهان دارویی هستند، نقش مهمی در اقتصاد روستایی و صادرات غیرنفتی خواهد داشت.

از دیگر فرصت‌های روبه‌رشد، توسعه صنعت شترمرغ در استان است. با توجه به شرایط اقلیمی مناسب و مقاومت شترمرغ به خشکی و کم‌آبی، توسعه مزارع پرورش شترمرغ و ایجاد زنجیره ارزش آن (گوشت، روغن، پر و پوست) از نظر اقتصادی بسیار سودآور است. این صنعت در استان‌هایی با شرایط مشابه همچون کرمان و یزد نیز موفق بوده و می‌تواند با برنامه‌ریزی درست، جایگاه مناسبی در صادرات کسب کند.

در کنار آن، پرورش شتر شیری و اصلاح نژاد آن، همراه با شتر پروراری نیز فرصت نوینی در استان محسوب می‌شود. تولید شیر شتر به دلیل ارزش غذایی بالا، مورد توجه بازارهای داخلی و خارجی قرار گرفته است. ایجاد ایستگاه‌های اصلاح نژاد، توسعه دامداری‌های نیمه‌صنعتی و مشارکت بخش خصوصی در فرآوری شیر شتر می‌تواند ارزش افزوده بالایی ایجاد کند.

در نهایت، فرآوری کرک و موی بز به‌ویژه در مناطق عشایری و روستایی، که دام سبک سهم بالایی در معیشت خانوارها دارد، هنوز در استان نهادینه نشده است. ایجاد کارگاه‌های تبدیلی برای تولید نخ، پارچه یا محصولات نساجی می‌تواند علاوه بر

بهره‌گیری از پسماند دامی، صنایع دستی را نیز تقویت کرده و درآمدهای جانبی پایداری ایجاد کند.

در مجموع، خراسان جنوبی با برخورداری از تنوع اقلیمی، محصولات کشاورزی خاص، نیروی انسانی مستعد و پتانسیل صادراتی، بستری بسیار مناسب برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی است. با ایجاد زیرساخت‌های مناسب، تسهیل‌گری در صدور مجوزها، حمایت‌های بیمه‌ای و مالی، و اتصال به بازارهای ملی و بین‌المللی، می‌توان ظرفیت‌های مذکور را بالفعل کرد و تحقق شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» را در این استان مرزی به واقعیت تبدیل نمود.

برنامه های اداره کل جهاد کشاورزی^۱

اقدامات انجام شده در طول ۳ ماهه اول ۱۴۰۴ در جهت تحقق شعار سال

- از ابتدای سال جاری به منظور حمایت از ایجاد و توسعه اشتغال در بخش کشاورزی تعداد ۱۴۰ طرح تولیدی با مبلغ ۵۰۵۲۹۰۰ میلیون ریال از محل اعتبارات بند الف تبصره ۱۸ سال ۱۴۰۲ به بانکهای عامل معرفی که تعداد ۴۵ طرح با مبلغ ۱۴۰۹۳۰۰ میلیون ریال تاکنون پرداخت گردیده است. طرح موضوع و مشکلات و موانع فراروی ۲۲ واحدهای تولیدی بخش کشاورزی در ۷ کارگروه تسهیل و رفع موانع تولید که منجر به صدور ۴۴ مصوبه گردید.
- احداث نیروگاه خورشیدی در جوار چاههای کشاورزی: در راستای جلوگیری از قطع برق چاه های کشاورزی و به کاهش ناترازی برق در کشور تاکنون ۲۷۳ حلقه چاه کشاورزی با ظرفیت نیروگاهی بیش از ۱۵ مگاوات و مبلغ ۳۷۸۰ میلیارد ریال به بانک عامل معرفی و تعداد ۸۱ حلقه از چاههای کشاورزی استان با مجموع توان ۴/۴ مگاوات قرارداد خرید تضمینی برق با شرکت محترم توزیع برق استان منعقد در مجاورت ۶۴ حلقه چاه کشاورزی نیروگاه خورشیدی در حال احداث و تعداد ۱۷ نیروگاه با ظرفیت ۸۴۵ کیلووات نیز به شبکه متصل شده اند.

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری جهاد کشاورزی استان خراسان جنوبی گردآوری شده است.

- انعقاد تفاهم نامه افزایش استان از اعتبارات ملی و استانی: با امضای استاندار معزز و وزیر محترم جهاد کشاورزی در دست اقدام که منجر به رشد ۳ برابری سهم استان از منابع ملی در حوزه کشاورزی نسبت به سال گذشته و افزایش قابل توجه سهم منابع استانی و سرمایه گذاری بالغ بر ۱۷۰۰۰ میلیارد ریال در بخش کشاورزی استان خواهد شد.
- پیگیری احداث شهرک تخصصی زرشک: در راستای مرجعیت استان در قیمت گذاری و صادرات زرشک اخذ مجوز احداث شهرک تخصصی زرشک از شرکت شهرکهای کشاورزی تهیه طرح توجیهی مکان یابی و پیگیری تخصیص زمین به مساحت ۵۰ هکتار و برآورد سرمایه گذاری به مبلغ ۱۵۰۰۰ میلیارد ریال
- پیگیری احداث سایت پرتودهی محصولات کشاورزی: با برآورد میزان سرمایه گذاری بالغ بر ۱۵۰۰ میلیارد ریال عقد تفاهم نامه کشت قراردادی پنبه در استان با مشارکت بنیاد برکت و مجری بخش خصوصی
- توسعه فضای سردخانه ای و کشتارگاههای طیور استان بعنوان یکی از زیر ساختهای اساسی: برای توسعه سرمایه گذاری؛ در حال حاضر تعداد ۱۷ واحد سردخانه مستقل با ظرفیت اسمی ۱۴۹۲۵ تن تعداد ۲۲ واحد سردخانه غیر مستقل با مجموع ظرفیت اسمی ۱۹۳۸۷ تن ۱۶ جواز تاسیس صادره و دارای اعتبار برای سردخانه های مستقل با ظرفیت ۴۵۴۰۰ تن برای احداث و تکمیل این واحدها به سرمایه گذاری بالغ بر ۷۰۰۰ میلیارد ریال نیاز است و تعداد ۳ واحد سردخانه با ظرفیت ۱۷۰۰ تن جهت اخذ تسهیلات به مبلغ ۲۱۶ میلیارد ریال از محل اعتبارات بند الف تبصره ۱۸ سال جاری به بانک عامل معرفی گردیده است.
- برنامه ریزی به منظور توسعه واحدهای لبنی و احداث پالایشگاه شیر با مشارکت نهادهای توسعه ای و اتحادیه دامداران استان: به دلیل تولید روزانه ۳۰۰ تن شیر در استان ۵۰ درصد خود مصرفی و عرضه سنتی ۲۰ درصد جذب صنایع لبنی و ۳۰ درصد خروج شیر از استان به مقصد کارخانجات لبنی (کشور)
- پیگیری اجرای برنامه الگوی کشت: با توسعه کشت گونه های کم آب بر نظیر کینوا، جو لخت و تریتیکاله در دستور کار سازمان جهاد کشاورزی استان قرار دارد

- پیگیری کشت فراسرزمنی: بهره‌گیری از شرایط مساعد و ظرفیت بالقوه ایالت فراه افغانستان برای کشت محصولات آب بر نظیر چغندر قند
- اجرای سیستم‌های نوین آبیاری احیا و مرمت قنوات انتقال: آب پیگیریهای ملی در جهت افزایش قابل توجه سهم استان جهت اجرای ۶۳۸۶ هکتار سیستمهای نوین، آبیاری احیا و مرمت ۳۵۰ رشته قنات و اجرای طرح‌های انتقال آب با لوله و کانال به طول ۲۰۰ کیلومتر

- توسعه گلخانه و پیگیری تامین آب مجتمعهای گلخانه‌ای: در حال حاضر ۸ مجتمع گلخانه‌ای با سطح ۲۰۴ هکتار و ۸۷ هکتار سطح قابل کشت موجود و ۳۰ هکتار زیر کشت میباشد. در صورت تامین آب و اعتبار مورد نیاز ۱۰۰ هکتار گلخانه به مجموع سطوح زیر کشت استان اضافه که سالانه تولیدات گلخانه‌ای استان را ۲۵۰۰۰ تن افزایش و ۱۰۰۰ نفر اشتغال مستقیم ایجاد خواهد نمود سرمایه‌گذاری مورد نیاز برای اجرای این طرح بالغ بر ۲۵۰۰۰ میلیارد ریال برآورد می‌گردد.

مهم‌ترین برنامه‌های تحولی جهاد کشاورزی در راستای تحقق شعار سال

در راستای تحقق شعار سال «سرمایه‌گذاری برای تولید» که توسط مقام معظم رهبری مطرح گردیده است، بررسی برنامه‌ها و اقدامات تحولی بخش کشاورزی در استان خراسان جنوبی نه تنها ضرورتی برای توسعه پایدار در منطقه است، بلکه الگوی مؤثری برای بهره‌گیری از ظرفیت‌های بومی، اقلیمی و اقتصادی کشور نیز محسوب می‌شود. این استان با اقلیمی خشک و نیمه‌خشک و محدودیت‌های شدید منابع آبی، با بهره‌گیری از سیاست‌های هوشمندانه و برنامه‌ریزی منسجم توانسته است طرح‌هایی را تدوین و اجرا کند که ضمن ارتقای بهره‌وری، زمینه را برای رشد سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی فراهم آورده است. در ادامه، تحلیل تخصصی این برنامه‌ها با توجه به شرایط و اقتضائات خاص استان ارائه می‌شود.

انرژی‌های تجدیدپذیر در خدمت تولید کشاورزی: یکی از مهم‌ترین اقدامات زیرساختی و نوآورانه، احداث نیروگاه‌های خورشیدی در جوار چاه‌های کشاورزی است.

این طرح علاوه بر کاهش وابستگی به برق شبکه و کنترل هزینه‌های انرژی برای کشاورزان، موجب پایداری بهره‌برداری از منابع آبی می‌شود. از آنجا که در استان خراسان جنوبی بسیاری از منابع آبی کشاورزی وابسته به چاه‌های عمیق هستند، استفاده از انرژی خورشیدی به عنوان منبع تغذیه الکتروپمپ‌ها می‌تواند در بلندمدت هزینه‌های تولید را کاهش داده و بهره‌وری مصرف آب و انرژی را بهبود بخشد. افزون بر این، توسعه این نیروگاه‌ها گامی مهم در راستای اهداف ملی کاهش کربن و توسعه انرژی‌های پاک نیز محسوب می‌شود.

توسعه زنجیره ارزش محصولات استراتژیک: ایجاد شهرک تخصصی زرشک یکی از طرح‌های محوری در راستای تکمیل زنجیره ارزش این محصول منحصر به فرد است. زرشک به عنوان محصولی بومی و استراتژیک، سهم مهمی در اشتغال و صادرات غیرنفتی استان دارد. این شهرک با تأمین زیرساخت‌هایی مانند خطوط فرآوری، بسته‌بندی، انبارداری و کنترل کیفیت، بستری برای جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی فراهم می‌سازد. همچنین، تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه این شهرک از مهم‌ترین اقدامات سازمان جهاد کشاورزی استان در سال جاری است که می‌تواند به توسعه خوشه‌ای زرشک در منطقه بینجامد.

توسعه کشت گلخانه‌ای و بهینه‌سازی مصرف آب: با توجه به اقلیم خشک استان، توسعه مجتمع‌های گلخانه‌ای و تأمین آب مورد نیاز آن‌ها یکی از سیاست‌های محوری در ارتقاء بهره‌وری منابع است. مجتمع‌های گلخانه‌ای با مصرف کمتر آب نسبت به کشاورزی سنتی و قابلیت تولید خارج از فصل، می‌توانند به موتور محرک اقتصاد کشاورزی استان تبدیل شوند. استفاده از سیستم‌های نوین آبیاری، مدیریت محیط گلخانه‌ای و بهره‌گیری از فناوری‌های کنترل هوشمند، از جمله برنامه‌هایی است که در دستور کار سازمان جهاد کشاورزی استان قرار دارد.

اصلاح و احیای منابع آبی: برنامه‌های اجرای سیستم‌های نوین آبیاری، احیاء و مرمت قنوات، و انتقال آب از جمله اقدامات حیاتی در مدیریت منابع آبی محدود استان است. اجرای آبیاری تحت فشار، قطره‌ای و بارانی، افزون بر کاهش هدررفت

آب، راندمان آبیاری را افزایش داده و موجب صرفه‌جویی قابل توجهی در منابع آبی می‌شود. همچنین با مرمت و احیای قنوات سنتی، پیوند بین دانش بومی و فناوری مدرن حفظ شده و پایداری اکوسیستم‌های کشاورزی روستایی تقویت می‌شود.

سیاست‌های حمایتی و تأمین مالی هوشمندانه: از مهم‌ترین اقدامات حمایتی می‌توان به انعقاد تفاهم‌نامه‌های تأمین مالی و افزایش سهم استان از اعتبارات ملی و استانی اشاره کرد. این اقدام ضمن ارتقای توان مالی استان برای اجرای پروژه‌های زیرساختی، موجب تقویت سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته شده است. همچنین تخصیص تسهیلات به طرح‌های غیرصنعتی و خرد، نظیر دامداری‌های کوچک، کشاورزی خانوادگی و صنایع دستی کشاورزی، از محل اعتبارات تبصره ۲ و نهادهای حمایتی، باعث پایداری تولید و حفظ امنیت غذایی در سطح خانوارهای روستایی می‌شود.

ارتقاء بهره‌وری با تکیه بر تنوع کشت و اصلاح الگو: برنامه الگوی کشت یکی از چالش‌برانگیزترین اما ضروری‌ترین سیاست‌های کشاورزی است که در استان خراسان جنوبی به‌صورت هدفمند اجرا شده است. با توجه به بحران آب، بیش از ۸۴ درصد از سطح باغات استان به محصولات کم‌آب‌بر و اقتصادی نظیر زرشک، زعفران، عناب، پسته و انار اختصاص یافته است. همچنین در حوزه زراعت، توسعه کشت گونه‌های مقاوم به خشکی نظیر کینوا، جو لخت و تریتیکاله در دستور کار قرار گرفته است. این سیاست نه تنها مصرف آب را بهینه می‌کند، بلکه زمینه صادرات محصولات جدید با ارزش افزوده بالا را فراهم می‌سازد.

توسعه صنعتی و صادرات محور: یکی از زیرساخت‌های کلیدی در ارتقای صادرات کشاورزی، احداث سایت پرتودهی محصولات کشاورزی است. این سایت با سرمایه‌گذاری حدود ۱۵۰۰ میلیارد ریال، اهدافی چون کاهش بار میکروبی، افزایش ماندگاری محصولات، کنترل آفات و حفظ کیفیت را دنبال می‌کند. این امر به‌ویژه برای محصولات تازه صادراتی مانند زرشک، عناب، خرما و انار، نقش مهمی در افزایش ضریب اطمینان صادرات و ارتقاء استانداردهای بین‌المللی دارد.

تعاملات منطقه‌ای و توسعه کشت فراسرزمینی: با توجه به محدودیت منابع آبی داخلی، کشت فراسرزمینی محصولات آب‌بر مانند چغندر قند در ایالت فراه افغانستان اقدامی هوشمندانه و راهبردی است. این برنامه با بهره‌گیری از شرایط مناسب اقلیمی و زمین‌های حاصلخیز آن منطقه، امکان تولید محصولات مورد نیاز صنایع قند داخلی را بدون فشار بر منابع داخلی فراهم می‌سازد. از سویی دیگر، این اقدام فرصت توسعه روابط اقتصادی فرامرزی، انتقال دانش فنی و جذب سرمایه خارجی را تقویت می‌کند.

حمایت از زنجیره‌های تولید متنوع: از دیگر برنامه‌های تحولی استان می‌توان به توسعه سردخانه‌ها، کشتارگاه‌های طیور، حمایت از ایجاد خوشه زنبورداری و احیای واحدهای راکد اشاره کرد. این اقدامات به تکمیل زنجیره‌های تولید، کاهش ضایعات، افزایش اشتغال و تحریک تقاضای بازار کمک می‌کنند. همچنین صدور مجوز صنعتی پرورش ماهی تیلپیا و پرورش غیرصنعتی زالو نشان‌دهنده تنوع‌بخشی به تولیدات کشاورزی و بهره‌برداری از فرصت‌های کمتر شناخته شده است.

پشتیبانی از دانش‌بنیان‌ها و هم‌افزایی نهادی: در راستای هم‌راستایی با اقتصاد دانش‌بنیان، تنظیم دستورالعمل واحد برای حمایت تسهیلاتی دستگاه‌های اجرایی از طرح‌های دانش‌بنیان در دستور کار قرار گرفته است. این اقدام موجب رفع تعارضات، کاهش بروکراسی و افزایش شفافیت در ارائه حمایت‌ها می‌شود و زمینه جذب فناوری‌های نوین به بخش کشاورزی را تسهیل می‌کند.

سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی^۱

در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ یعنی «سرمایه‌گذاری برای تولید»، سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی استان خراسان جنوبی، به‌عنوان نهاد تخصصی فعال در صدور مجوزها، نظارت‌های فنی و ارائه خدمات مشاوره‌ای و مهندسی در حوزه کشاورزی و منابع طبیعی، نقش محوری در ارتقاء بهره‌وری، افزایش استانداردهای

۱. مطالب این بخش با کمک و تلاش سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی استان گردآوری شده است.

تولید و هدایت سرمایه‌گذاری‌ها به سمت فعالیت‌های پایدار و اقتصادی ایفا می‌کند. این سازمان در بخش‌های مختلف کشاورزی و دامپروری، با اجرای اقدامات هدفمند و تخصص‌محور، زمینه‌ساز رشد تولید و کاهش ریسک سرمایه‌گذاری در استان شده است.

۱ توسعه دآمداری صنعتی و نیمه‌صنعتی: یکی از مهم‌ترین اقدامات سازمان نظام مهندسی کشاورزی، تسهیل در صدور مجوزهای به‌روز و نظارت‌های فنی بر واحدهای دآمداری صنعتی و نیمه‌صنعتی است. با توجه به اقلیم خاص استان و نیاز به بهره‌وری منابع، این سازمان با ارائه الگوهای بهینه طراحی، اجرای سیستم‌های تهویه مناسب، و ترویج تغذیه علمی دام، زمینه افزایش بهره‌وری را فراهم کرده است. همچنین به‌روزرسانی شیوه‌نامه‌های صدور پروانه و ایجاد سامانه‌های دیجیتال برای خدمات‌رسانی به سرمایه‌گذاران، موجب کاهش بروکراسی اداری و تسهیل فرآیندهای سرمایه‌گذاری شده است.

حمایت از توسعه شیلات صنعتی و نیمه‌صنعتی: با وجود محدودیت منابع آبی در استان، توسعه شیلات با رویکرد استفاده از سیستم‌های مدار بسته و بازچرخانی آب از جمله اولویت‌های سازمان در حوزه شیلات صنعتی و نیمه‌صنعتی است. نظام مهندسی با آموزش مجریان، طراحی فنی پروژه‌ها و نظارت تخصصی بر اجرای آن‌ها، به کاهش مصرف آب و افزایش عملکرد در واحد سطح کمک کرده است. همچنین تسهیل در معرفی سرمایه‌گذاران به صندوق‌های حمایتی و شبکه بانکی از دیگر اقدامات مهم در این حوزه است.

ارتقاء بهره‌وری در پرورش طیور صنعتی و نیمه‌صنعتی: در راستای حمایت از تولید گوشت سفید و تخم‌مرغ، نظام مهندسی در طراحی و مشاوره فنی احداث واحدهای پرورش مرغ گوشتی، تخم‌گذار، مادر و بومی نقش کلیدی دارد. توجه به تهویه، نوع خوراک، فاصله بهداشتی، و کنترل بیماری‌ها از جمله محورهای راهبردی در صدور مجوزها و نظارت فنی بوده است. به‌علاوه، استفاده از فناوری‌های نوین در اتوماسیون واحدهای پرورش طیور مورد توجه قرار گرفته است.

توسعه گلخانه‌ها با رویکرد فناوری محور: با توجه به اهمیت گلخانه‌ها در تولید محصولات کم‌آب‌بر و اقتصادی، سازمان نظام مهندسی استان خراسان جنوبی، با اولویت‌دهی به طرح‌های گلخانه‌ای در فرآیند صدور مجوز، نظارت دقیق بر اجرای ساختارها، و ارائه مشاوره‌های تخصصی در زمینه تهویه، کشت هیدروپونیک و استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر، نقش مؤثری در گسترش این فعالیت‌ها ایفا کرده است. همچنین، آموزش نیروی انسانی و ایجاد بانک اطلاعاتی متخصصین گلخانه‌ای به جذب سرمایه‌گذاران کمک شایانی نموده است.

حمایت از تولید قارچ‌های خوراکی و دارویی: در حوزه تولید قارچ، که یکی از فعالیت‌های کم‌هزینه و پربازده محسوب می‌شود، نظام مهندسی با تدوین دستورالعمل‌های فنی، آموزش پرورش‌دهندگان، و طراحی سازه‌های مناسب برای اقلیم استان، به رشد این بخش کمک کرده است. همچنین، اتصال تولیدکنندگان به بازار از طریق راهکارهایی نظیر ایجاد خوشه‌های تخصصی، نمایشگاه‌های محلی و معرفی در سامانه‌های دیجیتال از جمله برنامه‌های این سازمان بوده است.

توسعه آبی‌پروری روستایی و غیرصنعتی: در مناطق روستایی، توسعه فعالیت‌های آبی‌پروری به‌عنوان یک منبع درآمد مکمل برای خانوارهای روستایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نظام مهندسی با همکاری نهادهای حمایتی نظیر جهاد کشاورزی، بسیج سازندگی و دهیاری‌ها، اقدام به صدور مجوزهای ساده‌سازی‌شده، آموزش روش‌های پرورش ماهیان گرمابی و سردآبی با بهره‌گیری از منابع محدود آبی، و تسهیل دسترسی به نهاده‌ها کرده است.

ساماندهی دامداری‌های روستایی و غیرصنعتی: دامداری روستایی به‌عنوان بخشی مهم از امنیت غذایی و معیشت روستاییان، نیازمند حمایت ساختاری است. سازمان نظام مهندسی در این حوزه، با ارائه خدمات فنی-مهندسی در احداث آغل‌های بهداشتی، بهینه‌سازی تغذیه دام، اصلاح نژاد، و ارتقاء سطح بهداشت دام، ضمن کاهش بیماری‌ها، موجب افزایش تولید شیر و گوشت شده است. مشارکت در اجرای طرح‌های

بهبودی اماکن دامی روستایی و ارائه مشاوره‌های فنی از جمله اقدامات اساسی سازمان است.

ایجاد و توسعه میدان‌های عرضه دام: در راستای ساماندهی بازار دام و کاهش مخاطرات بهداشتی و اقتصادی، سازمان نظام مهندسی کشاورزی با همکاری شهرداری‌ها، سازمان دامپزشکی و بخش خصوصی، اقدام به طراحی، صدور مجوز و نظارت بر احداث میدان‌های عرضه دام در شهرستان‌های مختلف استان نموده است. این میداين با هدف کنترل بهداشتی، کاهش واسطه‌گری، افزایش شفافیت قیمت و دسترسی آسان‌تر دامداران به بازار ایجاد می‌شوند. همچنین ایجاد زیرساخت‌هایی نظیر باسکول، قرنطینه، فضای نگهداری موقت و خدمات دامپزشکی، کیفیت خدمات عرضه دام را ارتقاء داده است.

برنامه‌های اداره کل دامپزشکی استان^۱

در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ و با تاکید بر ظرفیت‌ها و نیازهای استان خراسان جنوبی، اداره کل دامپزشکی استان نقش بسیار کلیدی و راهبردی در حمایت از سرمایه‌های دامی، ارتقاء کیفیت تولیدات دامی و تضمین سلامت دام‌ها و فرآورده‌های دامی ایفا می‌کند. در ادامه، تحلیل جامع و تخصصی اقدامات دامپزشکی خراسان جنوبی با ارائه می‌شود. این تحلیل با تمرکز بر وضعیت بومی استان، شرایط مرزی، چالش‌های امنیت زیستی و نیز ظرفیت‌های اقتصادی دامپروری استان به نگارش درآمده است.

۱. حفظ و حراست از سرمایه‌های دامی استان با ارائه خدمات بهداشتی درمانی رایگان در روستاها، مناطق محروم و مرزی: دامپزشکی خراسان جنوبی با ارائه خدمات بهداشتی و درمانی رایگان در مناطق محروم و مرزی استان، نقشی اساسی در حفظ سرمایه‌های دامی این نواحی ایفا می‌کند. این اقدام علاوه بر بهبود وضعیت سلامت دام‌ها، به حفظ معیشت عشایر و روستائیان کمک کرده و از کاهش

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری اداره کل دامپزشکی گردآوری شده است.

تولیدات دامی جلوگیری می‌کند. توجه ویژه به این مناطق، که اغلب دور از مراکز شهری و دسترسی‌های درمانی هستند، از بروز بیماری‌های واگیردار جلوگیری کرده و تضمین کننده ثبات و پایداری تولید دامی است.

۲. تحقق ۱۰۰ درصدی پوشش واکسیناسیون بر اساس برنامه‌های ابلاغی برای پیشگیری از بیماری‌های واگیر دامی و مشترک بین انسان و دام: واکسیناسیون کامل دام‌ها به عنوان یکی از مؤثرترین روش‌های پیشگیری از بیماری‌های واگیر دامی در استان اجرا می‌شود. این برنامه به کاهش انتقال بیماری‌های خطرناک و مشترک انسان و دام کمک می‌کند که اثرات مثبت آن در کاهش هزینه‌های درمانی و افزایش کیفیت تولیدات دامی نمایان است. اجرای دقیق و گسترده این برنامه، امنیت زیستی و بهداشت عمومی را ارتقاء می‌دهد و به نفع سلامت جامعه و اقتصاد استان خواهد بود.

۳. کاهش موارد ابتلای انسانی به بیماری‌های مشترک بین انسان و دام: با بهبود مدیریت بهداشتی دام و نظارت مستمر بر بیماری‌های مشترک، دامپزشکی استان به طور مستقیم در کاهش ابتلای انسانی نقش دارد. این اقدام به دلیل ارتباط مستقیم بین سلامت دام و انسان اهمیت حیاتی دارد و ضمن حفظ سلامت جامعه، از بار اقتصادی ناشی از بیماری‌ها می‌کاهد. به ویژه در مناطق مرزی و محروم که سطح آگاهی و دسترسی به خدمات بهداشتی کمتر است، این نقش حیاتی‌تر به چشم می‌آید.

۴. مراقبت مستمر واحدهای طیور با هدف پایداری تولید و حفظ سرمایه موجود: طیور، به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع پروتئینی استان، با اجرای اقدامات مستمر بهبود وضعیت امنیت زیستی و کنترل بیماری‌ها تحت مراقبت دائم قرار دارند. این مراقبت‌ها باعث جلوگیری از شیوع بیماری‌های طیور و در نتیجه حفظ سرمایه‌های اقتصادی بخش طیور می‌شود. توجه به امنیت زیستی در این بخش، کاهش تلفات و

افزایش بهره‌وری را تضمین می‌کند که در نهایت به تقویت زنجیره تولید و عرضه پروتئین در استان می‌انجامد.

۵. انجام واکسیناسیون نیوکاسل طیور بومی به صورت رایگان و با هدف پایداری تولید: واکسیناسیون دو نوبته نیوکاسل طیور بومی، با اجرای ۱۱ مرحله تاکنون و برنامه‌ریزی برای مرحله دوازدهم، یکی از اقدامات کلیدی دامپزشکی در جهت افزایش امنیت تولید طیور بومی است. واکسیناسیون رایگان و منظم، از بروز بیماری‌های فراگیر جلوگیری کرده و ضامن سلامت و بهره‌وری تولیدات طیور بومی به شمار می‌رود، که سهم قابل توجهی در تامین غذای مردم استان دارد.

۶. تقویت قرنطینه و امنیت مرزی، شناسایی و ردیابی دام، مواد غذایی و فرآورده‌های با منشأ دام: با توجه به موقعیت حساس خراسان جنوبی به عنوان استانی مرزی، تقویت سامانه‌های قرنطینه و کنترل مبادی ورودی، از اهمیت بالایی برخوردار است. شناسایی دقیق و ردیابی دام و فرآورده‌های دامی، پیش‌نیاز حفظ امنیت زیستی استان و جلوگیری از ورود بیماری‌های خطرناک به چرخه تولید است. این اقدامات به محافظت از سرمایه‌های دامی استان و ارتقاء سطح بهداشت عمومی کمک می‌کند.

۷. رصد و پایش داروهای دامپزشکی به منظور جلوگیری از قاچاق و احتکار از طریق راه‌اندازی سامانه دارویی: راه‌اندازی سامانه پایش داروهای دامپزشکی در استان خراسان جنوبی، یک گام نوین در بهبود نظارت بر زنجیره تأمین داروهای دامی است. این سامانه، ضمن جلوگیری از قاچاق و احتکار دارو، اطمینان از کیفیت و اصالت داروها را تضمین کرده و موجب بهبود روند درمان دام‌ها می‌شود. این موضوع نقش مهمی در افزایش اثربخشی خدمات دامپزشکی و حفظ سلامت دام‌ها دارد.

۸. رصد و پایش مصرف آنتی‌بیوتیک‌ها و هورمون‌ها و جلوگیری از مقاومت آنتی‌بیوتیکی: مقاومت آنتی‌بیوتیکی به عنوان یک چالش جهانی سلامت، در حوزه دامپروری نیز اهمیت دارد. راه‌اندازی سامانه نسخه‌نویسی الکترونیک، ابزاری علمی و

فناورانه برای مدیریت مصرف بهینه داروها و جلوگیری از مصرف غیرضروری آنتی‌بیوتیک‌هاست. این اقدام موجب افزایش سلامت دام‌ها، کاهش ریسک‌های زیست‌محیطی و حفظ امنیت غذایی می‌شود. در نهایت، کنترل این پدیده موجب حفظ کارایی داروهای دامپزشکی و سلامت جامعه خواهد شد.

۹. راه‌اندازی سامانه پایش لحظه‌ای دمای سردخانه‌های نگهداری واکسن:

پایش دقیق و لحظه‌ای دمای سردخانه‌های واکسن، گامی اساسی در تضمین سلامت واکسن‌ها تا زمان مصرف است. این سامانه موجب افزایش اثربخشی واکسیناسیون، کاهش ضایعات واکسن و افزایش رضایت بهره‌برداران از خدمات دامپزشکی می‌شود. از این طریق، احتمال موفقیت در پیشگیری از بیماری‌ها و حفظ سلامت دام‌ها به شکل چشمگیری ارتقاء می‌یابد.

۱۰. ارتقاء ایمنی مواد غذایی و فرآورده‌های با منشأ دام و کنترل کیفیت

خوراک دام و داروهای بیولوژیک: اداره کل دامپزشکی خراسان جنوبی در ارتقاء استانداردهای ایمنی مواد غذایی و فرآورده‌های دامی، تضمین سلامت زنجیره تولید و عرضه را به عنوان وظیفه‌ای محوری دنبال می‌کند. کنترل کیفیت خوراک دام، داروها و فرآورده‌های بیولوژیک، زمینه‌ساز افزایش بهره‌وری، سلامت دام‌ها و نهایتاً ارتقاء کیفیت محصولات دامی در استان است. این رویکرد از بروز مشکلات بهداشتی جلوگیری کرده و اعتماد بازار را به محصولات استان افزایش می‌دهد.

بخش صنعت و معدن

نمای کلی صنعت و معدن استان خراسان جنوبی

عمده واحدهای صنعتی در مرکز استان مستقر و اکثر این واحدها نیز در شهرک صنعتی بیرجند متمرکز می‌باشند. پتانسیل‌های معدنی و کشاورزی منطقه سبب گردیده است تا غالب ترکیب صنایع استان را صنایع معدنی، غذایی و نساجی مبتنی بر تولیدات و مواد اولیه موجود در استان تشکیل دهند. بطوریکه بر اساس آمار:

- استان خراسان جنوبی سهم ۰.۵ درصدی از تعداد کارگاه‌های بخش صنعت کشور سهم ۰.۳ درصدی از ارزش افزوده و ۰.۲ از شاغلین صنعت کشور را به خود اختصاص داده است.
- دو رشته صنایع غذایی و تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی، ۶۶ درصد از صنایع فعال استان را به خود اختصاص داده اند.
- ۸۵ درصد صنایع استان از فناوری پایین و متوسط پایین برخوردارند.
- بررسی اشتغال هر بنگاه به تفکیک رشته فعالیت، حاکی از آن است که هیچ کارگاهی با اشتغال بالای ۱۰۰ نفر در این استان وجود ندارد.

در حال حاضر سطح و میزان فرآوری مواد اولیه معدنی و کشاورزی تا میزان مطلوب فاصله دارد و استقرار صنایع جدید با هدف استفاده مناسب از ظرفیت‌ها، ایجاد ارزش افزوده و اشتغال مناسب ضروری است. از جمله مهم‌ترین تولیدات صنعتی استان می‌توان به انواع لاستیک، سیمان خاکستری، کاشی دیواری، کاشی سرامیک کف، لوله و اتصالات پلی اتیلن، بسته بندی خشکبار، حبوبات و زعفران، کنسانتره زغالسنگ، ماسه سیلیسی، شمش منیزیم، اکسید منیزیم، چینی بهداشتی، سنگ‌های تزئینی، کنسانتره میوه، خدمات چاپ وبسته بندی، پودرهای میکرونیزه معدنی، اشاره کرد.

علاوه بر این، ساختار زمین شناسی منحصر به فرد و وجود پتانسیل‌های کانی‌های مهمی چون طلا، قلع، تنگستن، منیزیت، مس، سرب، روی، آهن و ذخایر غنی سنگ‌های تزئینی (نظیر گرانیت) موقعیت ممتازی را در تولید، عرضه و صادرات مواد معدنی برای استان به ارمغان آورده است. استان خراسان جنوبی از نظر تمرکز صنایع یکی از کم تراکم ترین استان‌های کشور است و توجه به ذخایر معدنی هر منطقه به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع طبیعی، برای هرگونه برنامه‌ریزی اقتصادی - اجتماعی امری اجتناب ناپذیری است. استان از نظر پتانسیل‌های معدنی در کشور از جایگاه نسبتاً خوبی برخوردار است. میزان ذخایر قطعی کشف شده تاکنون معادن حدود ۷ میلیارد تن برآورد شده است. استان خراسان جنوبی آمیزه ای از انواع سنگ‌های

آذرین، رسوبی و دگرگونی مربوط به سنین مختلف زمین شناسی است که همین سنین مختلف، بروز فازهای مختلف کوه زایی و به تبع آن کانی زایی را سبب گردیده است. این تنوع، شکل گیری تعداد قابل توجهی از کانی های اقتصادی (فلزی، غیرفلزی و سنگ‌های ساختمانی) را در اقصی نقاط استان باعث شده است. علاوه بر این طرح های عمرانی و عملیات اکتشاف مواد معدنی طی سال های گذشته، منجر به شناسایی و معرفی چندین مورد ذخایر معدنی فلزی نظیر آهن، مس شده است که نوید بخش فرصت های جدید سرمایه‌گذاری در بخش معدن و صنایع معدنی استان می‌باشد. آنچه مسلم است ساختار زمین شناسی استان در مقایسه با الگوهای اکتشاف، مبین پتانسیل قابل توجه خراسان جنوبی بویژه در ذخایر آذرین و رسوبی می‌باشد. مهم‌ترین ماده های معدنی استان در رتبه اول زغال سنگ، منیزیت و خاک های نسوز و در مرحله بعدی بنتونیت و گرانیت را می‌توان برشمرد. البته معادن گرانیت سبز، کرومیت و سنگ آهن، مرمریت و بازالت منشوری با توجه به اهمیتی که دارند به کشور های مانند چین، عراق، ترکیه، ارمنستان، اروپا و کشورهای عربی حوزه خلیج فارس صادر می‌شوند. در ادامه به مهم‌ترین مزیت‌های سرمایه‌گذاری در بخش صنعت، معدن و تجارت اشاره شده است:

- وجود ذخایر مواد معدنی فلزی و غیرفلزی (۵۳ ماده معدنی با ذخیره قطعی کشف شده تاکنون بالغ بر ۷ میلیارد تن نظیر زغالسنگ، طلا، مس، آهن، تنگستن، آنتیموان، سنگ‌های تزئینی (گرانیت، مرمر، مرمریت و تراورتن)، بازالت، گارنت، منیزیت، دولومیت، کرومیت، پرلیت، خاک‌های صنعتی، بنتونیت، کائولن، سیلیس، فلدسپات، فلورین، سولفات سدیم، باریت، زئولیت، پتاس، توف، گچ، آهک و مارن
- وجود ۲۰ شهرک و ناحیه صنعتی
- منطقه ویژه اقتصادی بیرجند در دو فاز (فاز نخست در مجاورت شهر بیرجند و فاز دوم در مجاورت پایانه مرزی ماهیرو)
- وجود دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به عنوان تأمین‌کننده دانش و خدمات آموزشی، تکنولوژیک و تحقیقاتی.

- برخورداری از سطح امنیت مناسب جهت سرمایه‌گذاری و ترانزیت کالا.
- موقعیت مناسب استان در مسیر بزرگراه آسیایی و محور شرق به غرب و محور شرق کشور.
- مزیت نسبی در تولید صنایع دستی خاص نظیر فرش دستباف، گلیم و ...
- تشابهات فرهنگی و روابط سیاسی مطلوب میان ایران و کشورهای همسایه و امکان استفاده از ظرفیت‌های تجاری کشورهای آسیای میانه
- پرداخت نقد و اقساط هزینه‌های حق بهره‌برداری از تأسیسات در شهرک‌های صنعتی.
- معافیت مالیاتی درآمد ابرازی اشخاص حقوقی غیردولتی در منطقه ویژه اقتصادی، شهرک‌ها و نواحی صنعتی و مناطق کمتر توسعه‌یافته.
- امکان برخورداری از مزایای قانون تشکیل و اداره مناطق ویژه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران
- امکان استفاده از تسهیلات ارزی و ریالی صندوق توسعه ملی در مناطق کمتر توسعه‌یافته با نرخ بهره کمتر.

همچنین، برخی از اولویت‌ها و زمینه‌های سرمایه‌گذاری در بخش صنعت و معدن استان را می‌توان به صورت زیر نام برد:

الف) ایجاد واحدهای صنعتی فرآوری مواد معدنی شامل:

- فرآوری زغالسنگ.
- تولید فروآلیاژها (با توجه به وجود ذخایر زغالسنگ، سیلیس و آهن)
- استحصال منیزیم از دولومیت.
- فرآوری سنگ‌های تزئینی.
- فرآوری بنتونیت (ماده بنتونیت در صنایع ریختگری، حفاری، در تولید دارو و خوارک دام و طیور کاربرد دارد)
- فرآوری پرلیت (پرلیت کاربرد فراوانی در صنایع دارد از جمله مصالح ساختمانی، باغبانی، مصارف صنعتی، صنایع شیمیایی، کشاورزی)
- فرآوری کائولن (بیشترین کاربرد را در تولید چینی و سرامیک دارد)

- فرآوری بازالیت (بعنوان سنگ ساختمانی، راه سازی و تونل ها)
- فرآوری فلورین (صنایع شیمیایی، سرامیک، متالوژی و اپتیک)
- تولید فرو کروم
- تولید ویفر سیلیکون مونو و پلی کریستال و ماژول های خورشیدی
- تولید مصنوعات شیشه ای مانند تولید الیاف شیشه، شیشه فلوت و ظروف کریستال
- تولید انواع لعاب کاشی و سرامیک
- فرآوری سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی
- تولید آهک صنعتی و هیدراته
- تولید سیلیکون متال
- تولید الیاف بازالیت
- تولید انواع آجرهای نسوز
- تولید کاغذ از کربنات کلسیم
- (ب) توسعه فعالیت‌های معدنی شامل:
- اکتشاف مس و پلی متال
- اکتشاف نیکل
- پی جویی و اکتشاف سنگ آهن خام
- اکتشاف تکمیلی جهت شناسایی سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی
- بهره‌برداری و استخراج مکانیزه معادن زغالسنگ
- بهره‌برداری از شورابه ها برای استحصال پتاسیم و منیزیم

بررسی ساختار مطلوب توسعه صنعت، معدن و تجارت استان به لحاظ آمایش سرزمین حاکی از آن است که رشته فعالیت صنایع غذایی و آشامیدنی و صنایع کانی های غیرفلزی بیشترین فراوانی را در سطح شهرستان‌های استان به لحاظ استعداد استقرار واحد صنعتی دارند این دو رشته فعالیت نزدیک ۶۵ درصد از صنایع فعال استان را به خود اختصاص داده اند. در ادامه قلمروها و حوزه های دارای اولویت توسعه صنعت و معدن استان براساس مطالعات آمایش سرزمین ارائه گردیده است.

بررسی بخش صنعت و معدن استان در قالب اسناد آمایش سرزمین

قلمروهای اولویت‌دار توسعه فعالیت‌های بخش صنعت استان^۱

۱. اولویت اول در منطقه مرکزی و شرقی استان شهرستان‌های بیرجند، قائنات، خوسف و درمیان.
۲. اولویت دوم منطقه غربی استان شهرستان طبس
۳. اولویت سوم مناطق شمال و شمال غرب استان شهرستان‌های زیر، کوه سرایان، فردوس، بشرویه
۴. اولویت چهارم منطقه جنوبی استان شهرستان نهبندان.

قلمروهای اولویت‌دار توسعه فعالیت‌های بخش معدن

حوزه اکتشاف

۱. تکمیل مطالعات اکتشافی معدنی در پهنه های معدنی بیرجند، خوسف نهبندان و سربیشه
۲. پهنه های معدنی بشرویه فردوس و سرایان
۳. پهنه های معدنی طبس
۴. پهنه های معدنی قائنات، زیرکوه و درمیان

حوزه استخراج

۱. استخراج فلزات گرانبها (طلا، مس، نقره و آهن) در مرکز و جنوب شرق استان شهرستان‌های بیرجند، خوسف و نهبندان.
۲. استخراج فلزات نیمه گرانبها سرب و روی در شهرستان‌های سرایان، فردوس و بشرویه.
۳. استخراج زغال سنگ در طبس

۱. بر اساس مطالعات آمایش سرزمین

۴. استخراج معادن غیر فلزی کائولن ر سنگ‌های ساختمانی بنتونیت و ... در پهنه های ،فردوس سرایان، زیرکوه، سربیشه، نهبندان و بیرجند

حوزه فرآوری

۱. توسعه کارخانه های فراوری مس و طلا در معادن مس و طلای استان در خوسف قائن و (نهبندان و تولید کنسانتره و شمش طلا
۲. تولید بریکت از باطله‌های زغال سنگ پروده طبس
۳. استخراج و بهره برداری مکانیزه از معادن زغال سنگ استان
۴. توسعه صنعت فراوری سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی در شهرستان‌های سرایان، فردوس، خوسف و بیرجند.
۵. توسعه کارخانه های فرآوری سنگ‌های ساختمانی در شهرستان‌های نهبندان و سربیشه.
۶. تولید آجرهای منیزیتی در استان در راستای ایجاد صنایع تولیدی مرتبط با مواد نسوز.
۷. ایجاد و توسعه واحد کنسانتره سرب و روی در شهرستان سربیشه.
۸. استحصال عناصر کمیاب و نادر خاکی از معادن زغال سنگ استان در طبس.

قلمروهای دارای محدودیت توسعه فعالیت‌های صنعتی و معدنی

۱. مناطق حفاظت شده استان شامل سربیشه و درمیان، شاسکوه باقران، کمرسرخ، آرک و کرنگ.
۲. پناهگاه حیات وحش کجی نمکزار نهبندان نایبندان طبس و رباط شور.

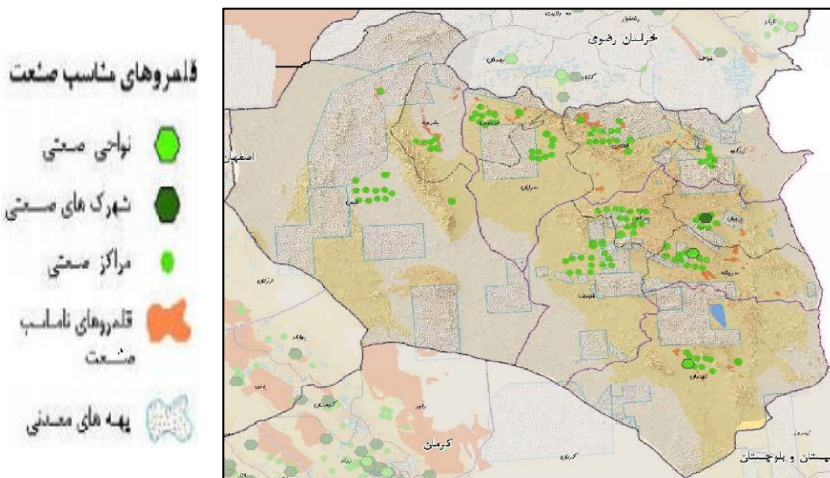
حوزه های دارای اولویت توسعه صنعت و معدن استان براساس مطالعات آمایش سرزمین

ردیف	عنوان فعالیت	شهرستان یا نقاط مستعد توسعه
صنعت	صنایع غذایی	بشرویه بیرجند، خوسف، درمیان، سراپان، سربیشه، طبس، فردوس، قائنات، نهبندان
	منسوجات	بشرویه بیرجند، فردوس، قائنات
	پوشاک	بیرجند، طبس، فردوس
	تولید چوب و محصولات چوبی	بیرجند، سراپان، سربیشه، طبس، فردوس
	تولید کاغذ و محصولات کاغذی	بیرجند، سراپان، طبس، فردوس
	صنایع تولید زغال کک پالایشگاه های نفت و سوخت های هسته ای	بیرجند، خوسف، سربیشه، طبس، فردوس
	صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی و پتروشیمی و دارویی	بشرویه، بیرجند، سراپان، سربیشه، فردوس، قائنات، نهبندان
	صنایع لاستیک و پلاستیک	بیرجند، درمیان، سراپان، سربیشه، طبس، فردوس، قائنات
	تولید سایر محصولات کانی غیرفلزی	بشرویه، بیرجند، خوسف، درمیان، زیرکوه، سربیشه، طبس، فردوس، قائنات، نهبندان
	تولید فلزات اساسی	بیرجند، خوسف، فردوس، قائنات، نهبندان
	تولید محصولات فلزی فابریکی بجز ماشین آلات و تجهیزات	بشرویه بیرجند، طبس، قائنات
	تولید ماشین آلات و تجهیزات طبقه بندی نشده در جای دیگر	بیرجند، سربیشه، طبس، فردوس
	تولید ماشین آلات اداری و حسابگر و محاسباتی	بیرجند، فردوس
	تولید ماشین آلات و دستگاه های برقی طبقه بندی نشده در جای دیگر	بیرجند
	تولید تجهیزات پزشکی و اپتیکی	بیرجند، سربیشه، طبس، قائنات
	تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر و نیم تریلر	بیرجند، سربیشه، طبس، قائنات
	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل	بیرجند
	تولید مبلمان و مصنوعات طبقه بندی نشده در جای دیگر	بیرجند، سراپان، سربیشه، طبس، فردوس
	صنایع بازیافت	بشرویه

استخراج سنگ‌های فلزی (مس، کرومیت)	بیرجند، خوسف درمیان، طبس، قانات، نهبندان
استخراج سایر سنگ‌های معدنی (دولومیت، گرانیت سنگ لاشه سنگ آهک، منیزیت، بنتونیت دیاتومیت، عقیق، گارنت)	بشرویه، بیرجند خوسف درمیان سربیشه طبس فردوس قانات نهبندان

قلمروهای مناسب و نامناسب بخش صنعت و معدن استان خراسان جنوبی

منبع: سازمان برنامه و بودجه کشور

برنامه های اداره کل صنعت، معدن و تجارت استان^۱

در راستای تحقق شعار سال نقش اداره کل صنعت، معدن و تجارت استان خراسان جنوبی در ساختار تولیدی و اقتصادی کشور به‌شدت حائز اهمیت است. این دستگاه اجرایی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی در حوزه‌های صنعت، معدن، بازرگانی، اصناف، سرمایه‌گذاری، تسهیل‌گری و توسعه زیرساخت‌های تولیدی، وظیفه دارد ضمن شناسایی مزیت‌های نسبی استان، بستر لازم برای جذب سرمایه‌گذار، فعال‌سازی واحدهای راکد، پشتیبانی از زنجیره تولید و همچنین ایجاد توازن بین عرضه و تقاضا را فراهم آورد. آنچه در ادامه می‌آید تحلیلی جامع، تخصصی و مبتنی بر اطلاعات رسمی و بومی‌سازی‌شده از اقدامات این اداره کل در استان خراسان جنوبی است.

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری اداره کل صنعت، معدن و تجارت استان خراسان جنوبی گردآوری شده است.

۱. افزایش صدور مجوزهای پروانه بهره‌برداری صنعتی

صدور پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی، یکی از ابزارهای مهم حاکمیتی در جهت ایجاد، توسعه و رسمیت‌بخشی به فعالیت‌های تولیدی است. اداره کل صمت استان خراسان جنوبی در سال‌های اخیر توانسته است با تسهیل فرآیند صدور مجوزها و استفاده از پنجره واحد سرمایه‌گذاری، موجب افزایش اعتماد سرمایه‌گذاران به فرآیندهای قانونی و ایجاد وحدت رویه در صدور مجوزها شود. توسعه صنایع کوچک و متوسط در شهرستان‌های کم‌برخوردار، به‌ویژه در حوزه‌هایی همچون صنایع تبدیلی کشاورزی، صنایع فلزی سبک و بسته‌بندی، از دستاوردهای این سیاست‌گذاری است. این رویکرد منجر به رشد فرصت‌های شغلی و افزایش بهره‌وری تولید در مناطق روستایی و مرزی استان شده است.

۲. افزایش صدور مجوزهای پروانه بهره‌برداری معدنی

استان خراسان جنوبی با دارا بودن رتبه برتر در معادن زغالسنگ، بنتونیت، سنگ تزئینی، منیزیت، طلا، آهن و خاک‌های صنعتی، یکی از قطب‌های معدنی کشور محسوب می‌شود. صدور پروانه‌های بهره‌برداری معدنی با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی و پیوست‌های فنی، توانسته زمینه‌ای برای بهره‌برداری پایدار از این ظرفیت‌ها و جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی فراهم کند. اداره کل صمت استان با ایجاد سامانه جامع اطلاعات معادن و شفاف‌سازی مزایده‌ها و بهره‌برداری‌ها، ضمن افزایش بهره‌وری در معادن، توانسته است سرمایه‌گذاران را از طریق طرح‌های مشارکتی و کنسرسیوم‌های معدنی وارد استان کند.

۳. افزایش صدور پروانه کسب اصناف

بخش اصناف به‌عنوان یکی از پایه‌های اقتصاد مردمی در استان، نقشی بی‌بدیل در توزیع کالا، ایجاد اشتغال، حفظ امنیت روانی بازار و رشد تولیدات خرد دارد. اداره کل صنعت، معدن و تجارت استان با توسعه اتوماسیون صدور مجوزهای صنفی، تسهیل مقررات و کاهش فرآیندهای زائد، موجب شده است که صدور پروانه کسب برای

صنوف تولیدی و خدماتی روندی ساده‌تر، سریع‌تر و شفاف‌تر پیدا کند. همچنین ارتقاء سطح مهارت و آموزش‌های فنی برای اصناف با هدف افزایش کیفیت خدمات و استانداردسازی محیط کسب‌وکار در دستور کار قرار گرفته است.

۴. پیگیری و حمایت از واحدهای تولیدی استان در راستای افزایش ظرفیت تولید با بهره‌برداری از طرح‌های توسعه‌ای (کنسانتره آهن، اسکلت فولادی سوله، ظروف فولادی و آهنی)

در سال‌های اخیر، با توجه به سیاست‌های کلان کشور در جهت تکمیل زنجیره ارزش محصولات معدنی و صنعتی، اداره کل صمت خراسان جنوبی اقدام به پیگیری طرح‌هایی در زمینه کنسانتره آهن (مانند طرح‌های نه‌بندان و زیرکوه)، اسکلت فولادی (با تمرکز بر قاین و بیرجند) و تولید ظروف فلزی کرده است. این حمایت‌ها شامل تخصیص زمین، تسهیلات بانکی، رفع موانع تأمین برق و آب، تسهیل در واردات ماشین‌آلات و اخذ ضمانت‌نامه‌های مالی بوده است. توسعه این صنایع منجر به افزایش عمق ساخت داخل، اشتغال پایدار، و کاهش خام‌فروشی مواد اولیه در استان شده است.

۵. شناسایی و رفع مشکلات واحدهای تولیدی صنعتی و معدنی در کارگروه تسهیل و رفع موانع تولید

تشکیل جلسات منظم کارگروه تسهیل و رفع موانع تولید در استان، که با حضور مدیران دستگاه‌های اجرایی، نظام بانکی، مالیاتی و گمرک انجام می‌گیرد، بستری برای حل مشکلات بین‌بخشی و تسريع در روند احیای واحدهای راکد فراهم کرده است. این کارگروه در استان خراسان جنوبی توانسته بیش از ۴۰ درصد مشکلات واحدهای تولیدی را طی دو سال اخیر حل‌وفصل نماید. مواردی همچون مشکلات مالیاتی، بدهی‌های بانکی، مجوزهای زیست‌محیطی، تأمین مواد اولیه و مشکلات حقوقی مالکیت در این بستر به شکل تخصصی بررسی شده و دستورات لازم صادر گردیده است.

۶. توسعه خوشه‌های صنعتی بومی محور و دانش‌بنیان: با توجه به تنوع اقلیمی و ظرفیت تولیدات محلی، اداره کل صمت می‌تواند با همکاری سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی اقدام به توسعه خوشه‌های صنعتی منطقه‌ای نماید. برای نمونه، خوشه فرش دستباف در مود، خوشه گلیم و جاجیم در خوسف، و خوشه گیاهان دارویی در درمیان می‌توانند با تأمین زیرساخت، آموزش فنی و حمایت صادراتی به مدل‌های موفق سرمایه‌گذاری محلی تبدیل شوند.

۷. افزایش تعامل با شرکت‌های دانش‌بنیان و استفاده از فناوری‌های نوین در تولید: اداره صمت با همکاری پارک علم و فناوری استان، مرکز رشد دانشگاه بیرجند و صندوق نوآوری و شکوفایی، در حال تقویت پیوند میان واحدهای صنعتی با دانش‌بنیان‌ها برای حل مشکلات فنی، بهینه‌سازی خطوط تولید و توسعه محصولات جدید است. این سیاست ضمن کاهش وابستگی به واردات، زمینه‌ساز سرمایه‌گذاری در نوآوری و ارتقاء رقابت‌پذیری واحدهای تولیدی خواهد بود.

۹. ایجاد نواحی صنعتی روستامحور و مرزی برای توسعه سرمایه‌گذاری منطقه‌ای: با هدف توزیع متوازن منابع سرمایه‌گذاری، اداره کل صمت استان با همکاری استانداری اقدام به ایجاد نواحی صنعتی کوچک در روستاهای پرجمعیت و مناطق مرزی کرده است. این نواحی با تأمین زیرساخت اولیه و مشوق‌های سرمایه‌گذاری می‌توانند محل استقرار صنایع بسته‌بندی کشاورزی، صنایع دستی، فرآوری گیاهان دارویی و صنایع غذایی محلی شوند.

برنامه های اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان^۱

در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان خراسان جنوبی به عنوان نهاد واسط میان بخش خصوصی و حاکمیت، نقشی اساسی در تسهیل جریان سرمایه، شناسایی مزیت‌های اقتصادی، ارتقاء بهره‌وری، و توسعه

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان خراسان جنوبی گردآوری شده است.

ظرفیت‌های تولیدی ایفا می‌کند. این نهاد نه تنها مسئول بسترسازی برای جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی است، بلکه با ایفای نقش مشاور در سیاست‌گذاری‌های کلان اقتصادی، می‌تواند از طریق طراحی راهکارهای علمی، کارشناسی‌شده و قابل اجرا، موجب تحول در ساختار اقتصادی استان شود. در ادامه، گزارشی از برخی اقدامات این اتاق در راستای شعار سال ارائه شده است:

۱. تنظیم گزارش کارشناسی در خصوص اقدامات عملیاتی قابل اجرا در سطح استانی و ملی در راستای شعار سال و راهکارهای دارای خروجی: یکی از اقدامات کلیدی اتاق بازرگانی استان در سال ۱۴۰۴، تدوین یک گزارش جامع کارشناسی بر پایه بررسی میدانی، داده‌های آماری، تحلیل‌های زنجیره ارزش و وضعیت موجود اقتصادی استان بوده است. این گزارش با تمرکز بر شناسایی گلوگاه‌های تولید، ارزیابی ریسک‌های سرمایه‌گذاری، و احصاء مزیت‌های رقابتی استان، چندین راهکار عملیاتی را برای جذب سرمایه‌گذاری مولد ارائه داده است. از جمله این راهکارها می‌توان به ایجاد پنجره واحد سرمایه‌گذاری، تقویت زیرساخت‌های لجستیک، توسعه شهرک‌های تخصصی صنعتی و کشاورزی، و ارتقاء تعاملات مرزی با کشورهای همسایه برای صادرات محصولات اشاره کرد.

۲. طراحی فرم ایده‌های نوآورانه - داوری طرح‌ها - ساخت لینک ثبت‌نام ایده‌های سرمایه‌گذاری توسط اتاق بازرگانی بیرجند: در گامی عملیاتی و ساختارمند، اتاق بازرگانی بیرجند با هدف گردآوری ایده‌های نوآورانه در راستای شعار سال و تسهیل مسیر تجاری‌سازی این ایده‌ها، اقدام به طراحی یک سامانه ثبت‌نام و ارزیابی ایده‌های سرمایه‌گذاری کرده است. در این سامانه، فعالان اقتصادی، کارآفرینان، دانشجویان و حتی دانش‌آموزان فنی‌حرفه‌ای می‌توانند طرح‌های پیشنهادی خود را در حوزه‌های صنعتی، کشاورزی، خدماتی و دانش‌بنیان بارگذاری کنند. اتاق بازرگانی بیرجند با تکیه بر این سامانه، ضمن برگزاری رویدادهای کارآفرینی و جلسات رودررو با سرمایه‌گذاران شرایط تجاری‌سازی ایده‌ها را تسهیل کرده و عملاً در حوزه سرمایه‌گذاری مبتنی بر نوآوری ورود کرده است.

۳. تألیف کتابی در خصوص شعار سال: در اقدامی فرهنگی-تحلیلی و به منظور ثبت تجارب و الگوسازی از فعالیت‌های مؤثر در تحقق شعار سال، اتاق بازرگانی استان در حال تألیف و انتشار کتابی با محوریت شعار سال ۱۴۰۴، یعنی سرمایه‌گذاری برای تولید می باشد.

برنامه های شرکت شهرک‌های صنعتی در تحقق شعار سال^۱

امروزه، نقش شرکت شهرک‌های صنعتی به عنوان یکی از ارکان زیرساختی توسعه صنعتی و اقتصادی استان‌ها، به‌ویژه در استان‌هایی با مزیت‌های نسبی خاص مانند خراسان جنوبی، بیش از گذشته برجسته شده است. این استان با دارا بودن مرز بین‌المللی، منابع معدنی غنی، قابلیت‌های کشاورزی منحصر به فرد، و نیروی کار جوان و تحصیل کرده، بستری مناسب برای توسعه صنعتی دارد. اما تحقق این پتانسیل، نیازمند توسعه هدفمند زیرساخت‌های صنعتی است که شرکت شهرک‌های صنعتی نقش کلیدی در آن ایفا می‌کند.

برنامه ایجاد شهرک صنعتی میل مرزی ۷۸ در شهرستان سربیشه: یکی از مهم‌ترین اقدامات ساختار ساز شرکت شهرک‌های صنعتی استان، برنامه‌ریزی برای ایجاد شهرک صنعتی میل مرزی ۷۸ در شهرستان مرزی سربیشه است. این شهرک نه تنها به دلیل موقعیت ژئواستراتژیک خود در نزدیکی مرز افغانستان، بلکه به واسطه فراهم‌سازی بستری برای توسعه صادرات، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، و ایجاد اشتغال پایدار، نقشی بی‌بدیل در آینده اقتصادی استان خواهد داشت. از نگاه کارشناسی، توسعه مناطق صنعتی در نزدیکی مرزها، زمینه‌ساز شکل‌گیری خوشه‌های صنعتی صادرات محور و تبدیل مناطق کم‌برخوردار به قطب‌های تولیدی است. شهرک صنعتی میل ۷۸ می‌تواند با اولویت دادن به صنایع فرآوری محصولات معدنی و کشاورزی صادراتی (نظیر زعفران، زرشک، عناب و سنگ‌های نیمه‌قیمتی)، ارزش افزوده بالایی برای استان ایجاد کند. همچنین، این شهرک در صورت اتصال به

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری شرکت شهرک‌های صنعتی استان خراسان جنوبی گردآوری شده است.

زیرساخت‌های حمل‌ونقل ریلی و جاده‌ای در دست توسعه، می‌تواند به پایانه تجاری شرق کشور تبدیل شود.

انجام قراردادهای واگذاری و تقویت جذب سرمایه‌گذار: یکی از شاخص‌های عملیاتی موفقیت شهرک‌های صنعتی، نرخ واگذاری اراضی صنعتی به سرمایه‌گذاران واجد شرایط است. شرکت شهرک‌های صنعتی خراسان جنوبی با به‌روزرسانی فرآیندهای واگذاری، تسهیل در صدور مجوزها، کاهش بوروکراسی اداری، و ارائه مشوق‌های متناسب با شرایط استان (مانند تقسیط بلندمدت، تخفیف در قیمت زمین، معافیت‌های خدماتی)، توانسته است بخش قابل‌توجهی از ظرفیت شهرک‌ها را فعال نماید. علاوه بر این، ایجاد شفافیت در واگذاری‌ها، استفاده از سامانه‌های هوشمند برای ثبت‌نام متقاضیان، و پایش دوره‌ای عملکرد واحدهای واگذارشده، از جمله اقداماتی است که به افزایش اعتماد بخش خصوصی و کاهش ریسک سرمایه‌گذاری کمک کرده است. به‌ویژه در استان‌هایی مانند خراسان جنوبی که با چالش‌های اقلیمی و زیرساختی مواجه‌اند، ارائه خدمات مشاوره‌ای و حمایت‌های غیرمستقیم، نقشی اساسی در ارتقاء تاب‌آوری واحدهای صنعتی ایفا می‌کند.

افزایش ظرفیت واحدهای تولیدی فعال: یکی دیگر از محورهای کلیدی در تحقق شعار سرمایه‌گذاری برای تولید، ارتقاء ظرفیت واحدهای فعال موجود است. شرکت شهرک‌های صنعتی استان در این راستا، اقدام به پایش مستمر توان عملیاتی واحدها، شناسایی گلوگاه‌های تولید، و ایجاد سازوکارهای حمایتی برای افزایش بهره‌وری کرده است. این اقدامات شامل ارائه تسهیلات برای نوسازی تجهیزات، تأمین انرژی پایدار (برق، گاز، آب)، تسهیل در اتصال به بازار، و فراهم‌سازی بستر صادراتی می‌باشد. تحقیقات نشان می‌دهد که افزایش ظرفیت بهره‌برداری از واحدهای موجود، در مقایسه با راه‌اندازی واحدهای جدید، سرعت بیشتری در ایجاد اشتغال و رشد تولید ناخالص منطقه‌ای دارد. از این‌رو، تمرکز شرکت شهرک‌های صنعتی بر احیای واحدهای نیمه‌فعال و راکد نیز، به‌عنوان یکی از رویکردهای مکمل، در دستور کار قرار گرفته است.

توسعه کمی و کیفی شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب: در راستای پاسخگویی به تقاضای روبه‌افزایش برای سرمایه‌گذاری صنعتی، شرکت شهرک‌های صنعتی استان گام‌هایی جدی در جهت افزایش تعداد شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب برداشته است. این توسعه، هم به لحاظ کمی و هم به لحاظ کیفی، باید مورد توجه قرار گیرد. در بُعد کمی، اضافه شدن شهرک‌ها در شهرستان‌های کمتر برخوردار مانند نهبندان، سربیشه، و خوسف، با هدف توزیع متوازن فرصت‌های شغلی و کاهش تمرکز در مرکز استان، نشان‌دهنده نگاه عدالت‌محور این توسعه است. در بُعد کیفی، تجهیز این شهرک‌ها به امکانات زیربنایی مانند آب، برق، گاز، تصفیه‌خانه فاضلاب صنعتی، خدمات بانکی، بیمه، پست و اینترنت، لازمه حضور فعال سرمایه‌گذاران در آنهاست.

همچنین، تبدیل برخی شهرک‌ها به شهرک‌های تخصصی (مانند شهرک صنایع دستی، شهرک فرآوری گیاهان دارویی، شهرک معدنی یا فناورانه) می‌تواند موجب تجمع زنجیره ارزش، کاهش هزینه‌ها، افزایش سطح مهارت کارگران، و بهبود بهره‌وری شود.

بخش خدمات، پیشران سرمایه‌گذاری و تولید در خراسان جنوبی

اهمیت بخش خدمات در توسعه استان

در سال ۱۴۰۴، با تأکید مجدد رهبر معظم انقلاب بر شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید»، تمامی ارکان نظام موظف به پی‌ریزی سیاست‌ها و برنامه‌هایی هستند که در عمل به ارتقاء زیرساخت‌های تولید، بهره‌وری اقتصادی و اشتغال‌زایی منجر شود. در این میان، بخش خدمات که پیشران اقتصاد نوین به شمار می‌رود، نقشی کلیدی در پشتیبانی از بخش‌های کشاورزی، صنعت، تجارت و دانش‌بنیان دارد. استان خراسان جنوبی با وجود ویژگی‌های جمعیتی، جغرافیایی و اقلیمی خاص خود، نیازمند بازتعریف نقش بخش خدمات به‌عنوان پیونددهنده زنجیره تولید تا بازار و مصرف است.

بخش خدمات، به‌ویژه در حوزه‌هایی مانند حمل‌ونقل، ارتباطات، گردشگری، فناوری اطلاعات، خدمات فنی-مهندسی، مشاوره‌های کسب‌وکار، مالی، آموزشی، بهداشتی و

خدمات بازاررسانی، می‌تواند به عنوان شتاب‌دهنده فرآیند تولید عمل کند. به عنوان مثال، توسعه زیرساخت‌های لجستیکی و حمل‌ونقل در استان، با توجه به موقعیت جغرافیایی مرزی آن، می‌تواند ارزش‌افزوده قابل توجهی برای صادرات محصولات کشاورزی، صنایع دستی و مواد معدنی فراهم آورد. در همین راستا، ایجاد پایانه‌های صادراتی و باراندازهای لجستیکی در مرز ماهیرود، عاملی مؤثر برای کاهش هزینه‌های مبادله و تسهیل تجارت فرامرزی خواهد بود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۱).

از دیگر عرصه‌های راهبردی خدمات در استان، توسعه صنعت گردشگری است. وجود جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی، در کنار آرامش امنیتی استان، بستر مناسبی برای جذب سرمایه‌گذاری در اقامتگاه‌های بوم‌گردی، مراکز خدمات گردشگری، تولید محتوای دیجیتال گردشگری، و راه‌اندازی پلتفرم‌های رزرواسیون محلی ایجاد کرده است. این حوزه علاوه بر اشتغال‌زایی، زمینه‌ساز توسعه خدمات مکملی چون صنایع دستی، آموزش محلی و ارتقاء زیرساخت‌های روستایی نیز خواهد بود (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ۱۴۰۲).

در بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات، خراسان جنوبی با تقویت زیرساخت‌های اینترنتی، ایجاد دیتاسنترهای محلی، و راه‌اندازی کسب‌وکارهای دیجیتال از قبیل سامانه‌های بازارگاه، تجارت الکترونیک و آموزش آنلاین، می‌تواند در مسیر دولت هوشمند گام بردارد. این حوزه، علاوه بر ایجاد اشتغال برای نیروهای تحصیل‌کرده بومی، زمینه را برای سرمایه‌گذاری در پروژه‌های پلتفرمی و خدمات پایه دیجیتال مهیا کرده است. همچنین استفاده از فناوری‌های نوین در زنجیره ارزش محصولات استراتژیک استان نظیر زعفران، زرشک و عنب، می‌تواند به ایجاد برندهای بین‌المللی و توسعه بازارهای هدف منجر شود (سازمان فناوری اطلاعات ایران، ۱۴۰۳).

یکی از الزامات توسعه بخش خدمات، توانمندسازی منابع انسانی است. برگزاری دوره‌های مهارت‌افزایی در زمینه‌های حسابداری، بازاریابی، صادرات، مدیریت زنجیره تأمین، مهندسی فروش، خدمات پس از فروش، و خدمات مالیاتی، می‌تواند به حرفه‌ای‌سازی نیروی کار استان کمک کند. مشارکت اتاق‌های بازرگانی، اصناف، و

شرکت‌های مشاوره‌ای در این فرآیند، ضامن هم‌افزایی میان آموزش و نیاز بازار خواهد بود. به ویژه توسعه خدمات آموزش از راه دور، آموزش مهارتی و کارگاه‌های تخصصی مبتنی بر نیازهای بومی استان، از راهکارهای کلیدی به شمار می‌رود (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۴۰۲).

همچنین، ایجاد مراکز نوآوری خدماتی در قالب مراکز مشاوره تخصصی کسب و کار، شتاب‌دهنده خدمات اجتماعی، و کلینیک‌های مشاوره مالی، حقوقی و صادراتی، از جمله راهکارهای پیشنهادی برای افزایش نرخ موفقیت سرمایه‌گذاری‌های کوچک و متوسط در استان به شمار می‌رود. این خدمات به ویژه برای حوزه‌هایی مانند پرورش زالو، زنبورداری، تولید گیاهان دارویی، کارآفرینی زنان روستایی و مشاغل خانگی، جنبه حیاتی دارند. با توجه به پراکندگی جمعیت در خراسان جنوبی، ارائه این خدمات از طریق مراکز سیار یا دیجیتالی، اثربخشی بیشتری خواهد داشت (صندوق نوآوری و شکوفایی، ۱۴۰۳).

در بخش خدمات بازاریارسانی نیز، توسعه سردخانه‌های دومداره، سامانه‌های رهگیری محصولات، ایجاد نشان‌های تجاری بومی، و صدور استانداردهای بین‌المللی برای محصولات شاخص استان مانند زعفران، زرشک و عناب، به ارتقاء قدرت رقابتی تولیدات استان در بازارهای هدف منجر خواهد شد. راه‌اندازی دپارتمان صادرات استانی و مشارکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی نیز، بخشی از اقدامات مؤثر در این حوزه خواهد بود (اتاق بازرگانی ایران، ۱۴۰۳).

در حوزه خدمات مالی، نقش بانک‌ها، صندوق‌های خرد محلی، صندوق‌های پژوهش و فناوری، و پلتفرم‌های تأمین مالی جمعی، در تأمین سرمایه در گردش، ارائه تسهیلات با بهره کم، و حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان، حیاتی است. گسترش خدمات بیمه‌ای در کشاورزی و صنایع روستایی نیز، عاملی برای کاهش ریسک و افزایش تاب‌آوری سرمایه‌گذاران محسوب می‌شود. در این راستا، ایجاد تفاهم‌نامه‌های چندجانبه میان دستگاه‌های اجرایی، صندوق‌ها و بانک‌ها، زمینه‌ساز تسهیل تأمین مالی طرح‌های تولیدی خواهد بود (بانک کشاورزی، ۱۴۰۲).

از نگاه توسعه منطقه‌ای، تمرکز بر خدمات عمومی و حاکمیتی مانند توسعه زیرساخت‌های شهری، حمل‌ونقل درون‌استانی، خدمات سلامت، آموزش عمومی، و دیجیتالی‌سازی فرآیندهای اداری، به توزیع عادلانه منابع و کاهش مهاجرت از روستاها کمک می‌کند و موجب تقویت انگیزه سرمایه‌گذاری در نقاط کمتر توسعه‌یافته خواهد شد. تقویت شوراهای راهبردی خدمات روستایی و گسترش زیرساخت‌های ارتباطی در مناطق مرزی، از دیگر اقدامات کلیدی در این حوزه به شمار می‌رود (سازمان برنامه و بودجه، ۱۴۰۲).

در جمع‌بندی، بخش خدمات در استان خراسان جنوبی، اگر با رویکرد علمی، مشارکت‌محور و فناورانه نگریسته شود، می‌تواند نقش پیشران در تحقق شعار «سرمایه‌گذاری برای تولید» ایفا کند. تقویت پیوند خدمات با کشاورزی، صنعت، فناوری و صادرات، نه‌تنها منجر به پویایی اقتصادی استان خواهد شد، بلکه الگوی موافقی از توسعه متوازن در مناطق مرزی و کمتر برخوردار کشور را ارائه خواهد داد.

نگاهی به برخی از مزیت‌ها و توانمندی‌های بخش خدمات استان

در زمینه گردشگری و صنایع دستی در حال حاضر از میان بیش از ۲۵۰ رشته شناسایی شده و کددار صنایع دستی و هنرهای سنتی، بیش از ۴۰ رشته در استان زمینه فعالیت داشته یا دارد که از مهم‌ترین آن می‌توان به وجود رشته‌های اصیل صنایع دستی چون قالی و قالیچه بافی، رنگرزی سنتی، گلیم بافی، جاجیم بافی، پارچه بافی سنتی، رودوزی های سنتی، البسه محلی، پای پوش های سنتی، نمدمالی، حصیربافی، ترکه بافی، سفالگری و سنگتراشی اشاره نمود. بر این اساس، مهم‌ترین مزیت‌ها و توانمندی‌های استان خراسان جنوبی در حوزه صنایع دستی عبارتند از:

- امکان گسترش کارگاه‌های تراش سنگ‌های قیمتی با توجه به ذخایر معدنی مناسب در استان و کشور افغانستان و دسترسی به بازار فروش مناسب از طریق مرز کشور همسایه (افغانستان).

- وجود تعاونی های تولیدی توانمند در استان از قبیل شرکت تعاونی جاجیم بافت هزار گل قهستان، شرکت تعاونی روستایی زنان خراشاد، شرکت تعاونی بانوان و مرزداران نهبندان.
  - تنوع تولیدات در صنایع دستی استان از جمله انواع پارچه های سنتی، گلیم و سفره آردی، جاجیم و محصولات تکمیلی، رودوزی‌های سنتی، سببافی، قالی و قالیچه، معرق چوب و غیره.
  - افزایش فروش صادرات محصولات صنایع دستی از طریق ایجاد بسته بندی های مناسب، بازاریابی اینترنتی، شرکت در نمایشگاه های خارجی و غیره.
  - شناسایی و تجمیع کارگاه های خانگی در برخی رشته‌های خاص و بالا بردن کیفیت محصولات از طریق استاندارد سازی کارگاه‌ها
  - تکمیل زنجیره تولید محصولات صنایع دستی از طریق تقویت خوشه های صنایع دستی در استان.
  - امکان برپایی بازارچه های دائمی صنایع دستی در شهرستان‌های استان با اولویت مرکز.
  - با توجه به شهرت جهانی فرش ایران یکی از قطب های بافت قالی در ایران استان خراسان جنوبی است.
- علاوه بر این مزیت‌ها و قابلیت های استان در بخش صنایع دستی را می‌توان به صورت زیر نام برد:
- امکان گسترش کارگاه های تراش سنگ‌های قیمتی با توجه به ذخایر معدنی مناسب در استان و کشور افغانستان و دسترسی به بازار فروش مناسب از طریق مرز کشور همسایه (افغانستان).
  - وجود تعاونی های تولیدی توانمند در استان
  - تنوع تولیدات در صنایع دستی استان از جمله انواع پارچه های سنتی، گلیم و سفره آردی، جاجیم و محصولات تکمیلی، رودوزی‌های سنتی، سببافی، قالی و قالیچه و غیره.

- افزایش فروش صادرات محصولات صنایع دستی از طریق ایجاد بسته بندی های مناسب، بازاریابی اینترنتی، شرکت در نمایشگاه های خارجی و غیره.
- شناسایی و تجمیع کارگاه های خانگی در برخی رشته های خاص و بالا بردن کیفیت محصولات از طریق استاندارد سازی کارگاه ها
- تکمیل زنجیره تولید محصولات صنایع دستی از طریق تقویت خوشه های صنایع دستی در استان.
- امکان برپایی بازارچه های دائمی صنایع دستی در شهرستان های استان همچنین می توان به بخشی از توانمندی های حوزه میراث فرهنگی استان خراسان جنوبی به شرح زیر اشاره کرد:
- برخورداری استان از پیشینه تاریخی- فرهنگی و ایرانی- اسلامی غنی و اصیل و امکان پژوهش های مختلف در حوزه مالی مردم شناسی و فرهنگ.
- وجود بیش از ۱۶۰۰ اثر تاریخی شناسایی شده در سطح استان و ثبت بیش از ۸۲۰ اثر تاریخی در فهرست آثار ملی کشور.
- وجود ۱۱۹ باغ تاریخی در استان و ثبت بیش از ۲۵ باغ در فهرست آثار ملی که مهم ترین باغ های تاریخی استان
- وجود کتیبه ها و سنگ نگاره های با ارزش بالای تاریخی از دوران های بسیار گذشته بخصوص در کال جنگال، کوچ، ماخونیک و غیره.
- وجود محوطه ها و تپه های تاریخی با بیش از ۵ هزار سال قدمت در سطح استان و پتانسیل بالای آن ها جهت پژوهش های باستان شناسی و جذب گردشگر.
- تنوع و تعدد آثار و مجموعه های تاریخی و قابلیت احیاء و بهره برداری آن ها با کاربری های مورد نیاز جامعه از جمله کاروانسراها، مدارس تاریخی، منازل تاریخی، حمام های تاریخی، باغ های تاریخی و غیره.
- وجود قلاع تاریخی و استحکامات دفاعی سنگی از دوران پیش از اسلام و بویژه دوره اسماعیلیان، پتانسیل بالای آن ها به منظور ثبت در فهرست میراث جهانی و جذب گردشگر.

- وجود بافت های تاریخی و فرهنگی شهری و روستایی اصیل از جمله بافت تاریخی شهر بشرویه و بیرجند و خوسف و بافت های روستایی فورگ، خور، چنشت، ماخونیک، بیدسکان و غیره و پتانسیل بالای آن‌ها در صورت بهسازی و مرمت جهت جذب گردشگر و رونق اقتصادی استان.
- استان خراسان جنوبی به دلیل دوری از مراکز عمده و عدم دگرگونی های فرهنگی یکی از قطب های مردم شناسی ایران می‌باشد. بسیاری از آداب و رسوم کهن ایرانیان در خراسان جنوبی هنوز مرسوم است و یکی از هفت روستای شگفت انگیز ایران روستای ماخونیک در شهرستان سربیشه می‌باشد.
- وجود ۱۰ منطقه نمونه گردشگری و تعداد ۱۳ روستای هدف به همراه ۵ مجتمع های آب درمانی ساماندهی شده.
- وجود تعداد ۱۶ موزه طبیعی، تاریخی و فرهنگی در سطح استان.
- وجود کتابخانه تخصصی با بیش از ۷۰۰۰ جلد کتاب.
- وجود بلندترین تپه های ماسه ای جهان در استان
- وجود زیباترین سازه های طبیعی (توسط جریان باد) در استان

بر این اساس می‌توان فرصت های سرمایه‌گذاری و گردشگری استان خراسان جنوبی را به شرح زیر نام برد:

- سرمایه‌گذاری در مناطق نمونه گردشگری: منطقه نمونه گردشگری بند دره بیرجند، منطقه نمونه گردشگری تون فردوس، منطقه نمونه گردشگری بشرویه، منطقه نمونه گردشگری باغستان، آبگرم فردوس، منطقه نمونه مصعبی و کریمو سراپان، منطقه نمونه گردشگری درخش و آسیابان درمیان، منطقه نمونه گردشگری بوذرجمهر قائن، منطقه نمونه گردشگری چشمه مرتضی علی طبس، منطقه نمونه گردشگری ازمیغان، منطقه نمونه گردشگری کوهستانی طبس.
- سرمایه‌گذاری در روستاهای هدف گردشگری : روستای هدف گردشگری ماخونیک سربیشه، روستای هدف گردشگری چنشت سربیشه، روستای هدف گردشگری خور، روستای هدف گردشگری فورگ درمیان، روستای هدف

- گردشگری مصعبی و کریمو، روستای هدف گردشگری افین زیرکوه، روستای هدف گردشگری ازمیغان، روستای هدف گردشگری خرو، روستای هدف گردشگری پیرحاجات، روستای گردشگری ملوند طبس، روستای گردشگری اصفهک، روستای هدف گردشگری نای بند، روستای هدف گردشگری باغستان و غیره.
  - سرمایه‌گذاری در مجتمع آب درمانی: مجتمع آب درمانی آبگرم فردوس، چشمه آبگرم معدنی مرتضی علی طبس، مجتمع آب درمانی آبگرم لوت، مجتمع آب درمانی آبتروش سربیشه و مجتمع آبدرمانی دیگ رستم و غیره.
  - سرمایه‌گذاری در مناطق گردشگری کویری: مناطق گردشگری کویر نوردی دهسلم نهبدان و حیدر آباد نهبدان، همت آباد زیرکوه، بشرویه و نجوم سه قلعه سرایان، مظفری فردوس، حلوان طبس و غیره.
  - تفرجگاه‌های نزدیک به مناطق شهرستان‌های استان.
  - مجتمع‌های بین راهی.
  - احداث هتل در مراکز شهرستان‌ها.
  - مجتمع‌های فرهنگی - توریستی.
  - سرمایه‌گذاری در اماکن تاریخی و تغییر کاربری و تبدیل آن‌ها به اماکن فرهنگی و توریستی (از جمله خانه‌های تاریخی، کاروانسراها و حمام‌ها).
  - سرمایه‌گذاری در سایت‌ها و محوطه‌های تاریخی بعنوان سایت موزه یا پارک موزه‌های تاریخی از جمله شهر قدیم قاین و شهر تون فردوس.
  - سرمایه‌گذاری در چشمه‌های آب معدنی شامل آب گرم و آب سرد (آب ترش)
- در همین راستا در ادامه به بررسی بخش خدمات در قالب سند آمایش سرزمین پرداخته می‌شود:

بخش خدمات در قالب سند آمایش سرزمین

قلمروهای اولویت‌دار توسعه فعالیت‌های بخش خدمات	
الف) بازرگانی و لجستیک	
۱.	توسعه فعالیت‌های بازرگانی بازارچه‌های مرزی و مناطق ویژه در نوار مرزی و شهرستان بیرجند.
۲.	توسعه فعالیت‌های لجستیک حمل و نقل در شهرستان‌های مرزی (منطقه شرقی) و شهرستان‌های بیرجند (مرکزی)،
۳.	قائانات (منطقه شمالی) فردوس و طبس (منطقه غربی).
۴.	توسعه فعالیت‌های باراندازی در شهرستان طبس (منطقه غربی).
ب) بهداشت و سلامت	
۱.	توسعه خدمات تخصصی درمانی در کانونهای شهری پرجمعیت شامل بیرجند و قائانات.
۲.	توسعه خدمات عمومی درمانی و تجهیز مراکز در کانونهای شهری و مراکز منظومه‌های روستایی.
۳.	توسعه مراکز بهداشت و سلامت در مراکز مجموعه‌های روستایی
ج) گردشگری	
۱.	گردشگری کویری (کویرنوردی) در شهرستان‌های بشرویه طبس، سرایان، خوسف و نهبندان.
۲.	گردشگری طبیعی در شهرستان‌های زیرکوه، فردوس و طبس.
۳.	گردشگری کشاورزی و روستایی در قائانات، سربیشه درمیان، خوسف، سرایان.
۴.	گردشگری سلامت (گردشگری پزشکی) در شهرستان‌های بیرجند و قائانات و آب درمانی در فردوس، سربیشه و خوسف.
مناطق مستعد توسعه فعالیت‌های گردشگری	
۱.	گردشگری کویری (کویر نوردی) در شهرستان‌های بشرویه طبس، سرایان، خوسف و نهبندان.
۲.	گردشگری ورزشی با تأکید بر مسابقات رالی و آفرود در شهرستان نهبندان ریگ یلان) و شهرستان سربیشه.
۳.	گردشگری تاریخی در شهرستان‌های فردوس بشرویه، بیرجند و قائانات.
۴.	گردشگری فرهنگی در شهرستان طبس.
۵.	گردشگری نجوم در شهرستان‌های سرایان، نهبندان و طبس.
۶.	گردشگری روستایی و عشایری در شهرستان‌های خوسف، زیرکوه و سربیشه.
۷.	گردشگری کشاورزی در قائانات درمیان، زیرکوه و سرایان.

۸. گردشگری طبیعی در شهرستان‌های زیر کوه فردوس و طبس، سرایان بشرویه، نهبندان و سربیشه.
۹. ژئوتوریسم در شهرستان‌های نهبندان و طبس.
۱۰. گردشگری سلامت (گردشگری پزشکی) در شهرستان‌های بیرجند و قانات و آب درمانی در فردوس، خوسف و سربیشه.

منبع: اسناد آمایش سرزمین

اهمیت ارائه راهبردها در بخش خدمات استان برای تحقق شعار سال

ارائه راهبردها و رویکردهای بخش خدمات در استان خراسان جنوبی، به‌ویژه در شرایط اقتصادی فعلی کشور و با توجه به شعار سال ۱۴۰۴ یعنی «سرمایه‌گذاری برای تولید»، ضرورتی بنیادین و راهبردی محسوب می‌شود. استان خراسان جنوبی، به‌عنوان یکی از مناطق مرزی و کمتر توسعه‌یافته کشور، نیازمند طراحی سیاست‌ها و برنامه‌هایی است که نقش بخش خدمات را در زنجیره ارزش تولید تقویت کرده و آن را به عامل محرک رشد اقتصادی و توسعه متوازن بدل کند. در واقع، بخش خدمات در این استان باید نه‌تنها در نقش مکمل، بلکه به‌عنوان بستر ساز توسعه بخش‌های کشاورزی، صنعت، معدن، تجارت و فناوری عمل نماید.

یکی از مهم‌ترین دلایل لزوم ارائه راهبرد در این حوزه، سهم فزاینده خدمات در تولید ناخالص داخلی و اشتغال‌زایی است. با توجه به جمعیت تحصیل‌کرده، پراکندگی جغرافیایی سکونت‌گاه‌ها، و فقدان زیرساخت‌های صنعتی سنگین در استان، توسعه خدماتی نظیر لجستیک، مشاوره‌های کسب‌وکار، گردشگری، آموزش‌های مهارتی، فناوری اطلاعات، خدمات سلامت، خدمات بازاریابی و مالی، می‌تواند هم‌منجر به ایجاد اشتغال پایدار شود و هم ارزش افزوده تولیدی را به‌ویژه در حوزه‌هایی مانند کشاورزی، فرآوری محصولات و صادرات افزایش دهد. ارائه راهبردهایی نظیر ارتقاء سطح دیجیتالی شدن خدمات، توسعه مراکز مشاوره کارآفرینی، حمایت از کسب‌وکارهای خرد خدماتی، و تقویت نقش خدمات عمومی و حاکمیتی در مناطق روستایی از ضرورت‌های جدی این استان به شمار می‌رود.

نکته کلیدی دیگر، نقش خدمات در افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه‌های تولید است. راه‌اندازی سامانه‌های هوشمند بازاریابی، پلتفرم‌های فروش محصولات بومی، استفاده از خدمات بیمه‌ای نوین، و مشاوره‌های مالی و صادراتی، می‌تواند کسب‌وکارهای خرد و متوسط استان را توانمند ساخته و آن‌ها را در برابر نوسانات بازار و ریسک‌های محیطی محافظت کند. در غیاب چنین خدماتی، تولیدکنندگان به‌ویژه در حوزه کشاورزی با چالش‌هایی چون فساد محصولات، نوسانات قیمت، فقدان اطلاعات بازار و ناکارآمدی زنجیره توزیع مواجه هستند. بنابراین، طراحی راهبردهایی برای تقویت خدمات بازاریابی، بسته‌بندی، صادرات، بیمه، مشاوره و تحلیل داده‌ها، نقش مؤثری در تبدیل تولید به ثروت ایفا می‌کند.

از منظر عدالت منطقه‌ای نیز، بخش خدمات می‌تواند ابزاری برای توسعه مناطق محروم و مرزی باشد. با توجه به پراکندگی سکونت‌گاه‌ها و کمبود زیرساخت‌های صنعتی، تقویت خدمات پایه مانند آموزش، سلامت، حمل‌ونقل و ارتباطات، نه تنها سطح رفاه اجتماعی را افزایش می‌دهد، بلکه زمینه‌ساز جذب سرمایه‌گذاری، تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت نیز خواهد شد. در این زمینه، ارائه رویکردهایی چون توسعه خدمات عمومی دیجیتال، ایجاد مراکز چندمنظوره خدمات روستایی، و تقویت مشارکت بخش خصوصی در ارائه خدمات محلی، از جمله ابزارهای قابل اتکا در تحقق اهداف توسعه‌ای استان هستند.

در نهایت، برای تحقق عملی این راهبردها، نیاز به هماهنگی میان دستگاه‌های اجرایی از جمله سازمان برنامه و بودجه، استانداری، اتاق بازرگانی، سازمان فناوری اطلاعات، وزارت ارتباطات، وزارت تعاون و جهاد کشاورزی وجود دارد. تدوین برنامه راهبردی خدمات استان، مبتنی بر مزیت‌های منطقه‌ای، اولویت‌های توسعه‌ای و مشارکت فعال بخش خصوصی، گامی اساسی در جهت تبدیل خراسان جنوبی به الگویی موفق در توسعه متوازن خدمات‌محور در کشور خواهد بود. بدون این نگاه جامع و نظام‌مند، نه‌تنها سرمایه‌گذاری به نتیجه مطلوب نمی‌رسد، بلکه پتانسیل‌های گسترده خدماتی

استان نیز مغفول باقی می‌ماند. در ادامه، به ارائه راهبردها و رویکردهای برخی حوزه‌های کلیدی خدمات در استان پرداخته می‌شود.

برنامه‌های اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان

برنامه‌های عملیاتی تحقق شعار سال در حوزه گردشگری^۱

- مطالعه ویژگی‌های فردی و هویتی گردشگران ورودی به استان با هدف شناخت بازار
- برگزاری نمایشگاه صنایع دستی و گردشگری در استانهای مبدأ با هدف معرفی جاذبه‌های استان و ماندگاری مسافر
- رفع مشکلات تأسیسات گردشگری که چندین سال معطل مانده در کارگروه تسهیل و رفع موانع تولید و یا در سایر مراجع نظارتی (مانند آبرگم لوت، هتل قاین، هتل طبس، هتل فخریم زاده، هتل فردوس، اقامتگاه درمیان و ...)
- احصا واحدهای سرمایه‌گذاری راكد كه توسط اداره كل در سنوات قبل سرمایه‌گذاری شده و تعیین تکلیف این پروژه‌ها (کمپ‌هاو...)
- تمرکز بر حوزه گردشگری سلامت (جلسات مشترک با دانشگاه علوم پزشکی و آسیب‌شناسی و رفع موانع)
- بررسی خواص مراکز آبدرمانی و معرفی مراکز آبدرمانی در حوزه گردشگری سلامت
- ثبت ۱۰ رویداد گردشگری در تقویم گردشگری کشور و برگزاری رویدادها با هدف جذب گردشگر (بی‌بی‌گردی و...)
- برگزاری جلسه با سرمایه‌گذاران داخلی و ترغیب به سرمایه‌گذاری کلان در حوزه مجتمع‌های گردشگری (مانند مجتمع مهتاب، مارال ستاره)
- برگزاری جلسه با سرمایه‌گذاران بومی ساکن در خارج از استان و در خارج از کشور (به همراه همایش بین‌المللی بیابان لوت)

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان خراسان جنوبی گردآوری شده است.

- برگزاری جلسه با سفرای کشورهای هدف در تهران با هدف توسعه گردشگری و صنایع دستی
- سرمایه گذاری بر تأسیسات و تجهیزات ارزان قیمت سفر (مانند بوم گردی ها، کمپر و ...)
- افزایش مشوق های سرمایه گذاری حمایتی در بخش خصوصی در حوزه گردشگری از جمله تسهیلات با دوره تنفس طولانی مدت
- برگزاری جلسه مشترک دستگاه های اجرایی مربوطه جهت تدوین فرصت ها و بسته های سرمایه گذاری و صدور مجوزهای بی نام جهت تسهیل برای کم کردن زمان پاسخگویی به مکاتبات بین دستگاهی
- احصا مشکلات و زیرساخت های سامانه ای و پیشنهاد به وزارت جهت اصلاح بخشنامه های دست و پا گیر جهت تسریع در رسیدگی به درخواست و صدور مجوز سرمایه گذاران
- افزایش اعتبارات زیرساختی در حوزه گردشگری
- توجه به شرایط اقتصادی موجود استان و کمک جهت اعطاء آسان تسهیلات به پروژه های در حال ساخت
- برگزاری جلسات مستمر با دستگاه های نظارتی جهت برطرف نمودن مشکلات سرمایه گذاران بخش خصوصی
- انجام پژوهش های کاربردی با هدف تحلیل بازار و نیازسنجی استان در زمینه های مختلف سرمایه گذاری بصورت کلی
- توسعه خدمات گردشگری از طریق ورود شرکت های دانش بنیان به این موضوع و ارائه پلتفرم های مختلف در حوزه خدمات
- برجسته سازی برند های مختلف گردشگری بخصوص در مقاصد مورد هدف از جمله گردشگری سلامت
- تدوین و بروزرسانی بانک اطلاعات اراضی واگذار شده و نظارت بر پروژه های گردشگری در اراضی ملی و دولتی
- پیگیری امور مربوط به فرصت ها و بسته های سرمایه گذاری (بروزرسانی فایل ها و صدور مجوزهای بی نام در دستور کار است)

- بررسی پیش طرح های تاسیسات گردشگری مطابق با مصادیق آیین نامه ای در سامانه سما طبق ضوابط بالادستی (اداره کل زیرساخت ها و مناطق نمونه)
- افزایش بازدید های دوره ای به منظور ارزیابی و پیشرفت فیزیکی پروژه ها با هدف تسریع در ساخت و بهره برداری
- پیگیری امور مربوط به ساماندهی مناطق نمونه گردشگری با هدف جذب و جلب سرمایه گذاران
- افزایش صدور و تمدید موافقت اصولی و مجوز ایجاد
- پیگیری امور مربوط به ستاد تسهیل و رفع موانع تولید و ارسال گزارش ها با هدف تسریع در مشکلات سرمایه گذاران
- پیگیری امور مربوط به کمیسیون ماده ۲۱ در جهت واگذاری و تمدید مجوز سرمایه گذاران در اراضی دولتی
- پیگیری امور مربوط به کمیسیون تبصره یک ماده یک قانون حفظ کاربری ها جهت حمایت از سرمایه گذاران
- پیگیری امور مربوط به کمیسیون ماده ۳۳ با هدف جلوگیری از سوء استفاده غیر از اراضی ملی و دولتی
- احصا و پیگیری امور مربوط به طرح های راکد گردشگری
- حمایت از سرمایه گذاران تاسیسات گردشگری در نقاط کم برخوردار با صدور مجوزهای لازم و معرفی تسهیلات به دارندگان مجوزهای مذکور (موافقت اصولی و پروانه بهره برداری)
- اتمام و بهره برداری از حداقل ۱۰ واحد از تأسیسات گردشگری در سطح استان
- مشارکت در نمایشگاههای بین المللی گردشگری و معرفی ظرفیت های گردشگری استان
- افزایش بازدید و نظارت میدانی از مراکز گردشگری در قالب گشت های مشترک با هدف ارتقای کیفی خدمات تاسیسات گردشگری
- تمدید ۱۷ رویداد و ثبت حداقل ۵ رویداد جدید در سامانه ثبت رویدادها به منظور جذب گردشگر رویداد محور

- مشارکت در رویدادهای گردشگری با همکاری دستگاههای اجرایی و دانشگاه از جمله همایش بین المللی بیابان لوت ، همایش کشور کمپر و کاروان ، نمایشگاه بین المللی گردشگری و صنایع وابسته تهران و ...
- تدوین بسته های سفر متنوع به استان و بارگذاری در وب سایت ها و سامانه های مربوطه و ارائه به توراپراتورها
- مشارکت در برگزاری تورهای آشناسازی برای دانشجویان بین الملل استان
- برگزاری دوره های کوتاه مدت آموزش گردشگری و آزمون جامع گردشگری
- برگزاری کارگاههای توانمند سازی برای دست اندرکاران صنعت گردشگری
- اجرای طرح پژوهشی مطالعات کاربردی گردشگری استان
- راه اندازی پویش های مرتبط با فرهنگ سازی در خصوص افزایش فرهنگ سفر و گردشگری
- افزایش صدور مجوز برگزاری تورهای آموزشی موسسات آموزش گردشگری
- افزایش صدور و تمدید مجوز راهنمایان گردشگری استان
- فرهنگ سازی سفر آسان با برگزاری تور کمپرها در استان

برنامه های عملیاتی تحقق شعار سال در حوزه صنایع دستی^۱

- برگزاری کارگاههای تخصصی سنگهای قیمتی و نیمه قیمتی در خصوص تولید با تمرکز بر گوهر سنگ ها
- تشکیل کارگروه گوهر سنگ و ایجاد هم گرایی بین دستگاههای مربوطه و جلوگیری از موازی کاری
- مطالعه و بررسی بازارهای جدید فروش صنایع دستی
- کمک به بخش خصوصی جهت تهیه پلتفرم فروش صنایع دستی
- اتمام بازارچه های نیمه تمام مانند بازارچه خضری، فردوس، سرایان و سربیشه

۱ . مطالب این بخش با کمک و تلاش اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان خراسان جنوبی گردآوری شده است.

- تمرکز بر تکمیل پروژه‌های عمرانی نیمه تمام بازارچه‌ها و مراکز آموزشی صنایع دستی در سطح استان در راستای ارتقاء ظرفیت آموزش و توانمندسازی تولید و بازاریابی و فروش صنایع دستی (با پیشرفت فیزیکی بالا)
- ارائه تسهیلات و وام‌های کم‌بهره برای نوسازی و تجهیز کارگاه‌های صنایع دستی با ابزار و تجهیزات مدرن و کارآمد.
- حمایت از سرمایه‌گذاری در ایجاد واحدهای بسته‌بندی استاندارد و جذاب برای محصولات صنایع دستی
- توسعه بازارها و پلتفرم‌های فروش آنلاین برای عرضه محصولات صنایع دستی به بازارهای داخلی و خارجی
- توسعه بازارچه‌های فیزیکی موقت از جمله برگزاری نمایشگاه‌ها و جشنواره‌ها و استفاده از ظرفیت‌های گردشگری برای معرفی و فروش محصولات.
- جهت دهی تسهیلات مشاغل خانگی و تبصره دار جهت سرمایه‌گذاری در رشته‌های مزیت دار و قابلیت دار استان به ویژه سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی و نساجی سنتی.
- ایجاد و تسهیل دسترسی به منابع مواد اولیه با کیفیت و قیمت مناسب برای هنرمندان صنایع دستی با همکاری اداره صمت و اداره تعاون، کار و رفاه اجتماعی از طریق ایجاد تعاونی‌های تأمین مواد اولیه
- برگزاری دوره‌های آموزشی تخصصی و مهارتی ویژه شاغلین صنایع دستی با هدف ارتقای کیفیت محصولات و آشنایی با تکنیک‌های نوین. و سرمایه‌گذاری بیشتر در تجهیز کارگاه‌های تولید
- ارائه آموزش‌های بازاریابی و فروش به هنرمندان برای معرفی و عرضه محصولات خود به بازارهای هدف
- کمک به تأسیس خانه‌های خلاق در حوزه صنایع دستی برای حمایت از ایده‌های خلاقانه و توسعه محصولات جدید
- حمایت از حضور فعالان صنایع دستی در نمایشگاه‌های بین‌المللی برای معرفی محصولات و جذب مشتریان خارجی
- تهیه و تولید محتوای معرفی صنایع دستی مزیت دار

- راه اندازی حداقل ۲ خانه صنایع دستی با هدف حمایت از تولیدکنندگان، بازاریابی و فراهم سازی بستر مناسب برای آموزشهای تخصصی و توانمندسازی تولید
- برگزاری نمایشگاهها در سطح استانی، منطقه ای و ملی برای بازاریابی و فروش تولیدات هنرمندان و آشنایی عموم با صنایع دستی برای زمینه سازی اشتغال و تولید در این بخش
- افزایش صدور کارگاههای تولیدی انفرادی و جمعی صنایع دستی از طریق آموزش های عمومی کوتاه مدت و ارائه تسهیلات کم بهره
- انعقاد تفاهم نامه های استانی با دستگاههای اجرایی از جمله سازمان زندانها و اقدامات تأمین استان، نیروهای مسلح، بهزیستی، بنیاد علوی و بسیج سازندگی موجب گسترش آموزشهای صنایع دستی و کمک به توانمندسازی جامعه هدف در جهت تولید صنایع دستی
- همکاری با بخش خصوصی در برون سپاری برنامه ها و رویدادهای ترویجی و توسعه ای و بازرگانی صنایع دستی از جمله اتحادیه تعاونی های هنرمندان صنایع دستی استان

برنامه های اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان^۱

در راستای شعار سال ۱۴۰۴ اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان خراسان جنوبی به‌عنوان یکی از نهادهای کلیدی در سیاست‌گذاری، تسهیل‌گری، حمایت و نظارت بر بازار کار، اشتغال و تعاونی‌ها، نقش بسزایی در بسترسازی برای افزایش سرمایه‌گذاری در بخش‌های تولیدی ایفا می‌کند. با اتکا به مجموعه‌ای از مأموریت‌ها، فعالیت‌ها و ابتکارات این اداره کل، می‌توان نشان داد که چگونه بسترهای حقوقی، تشویقی، حمایتی و نظارتی می‌توانند محرک رشد اقتصادی و اشتغال مولد در استان باشند.

۱. مطالب این بخش با کمک و تلاش اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان خراسان جنوبی گردآوری شده است.

۱. صدور و تمدید پروانه کار و شناسایی اتباع غیرمجاز: حفظ امنیت بازار کار برای تولید

یکی از الزامات توسعه سرمایه‌گذاری در بخش تولید، پایداری و سلامت بازار کار است. اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی با انجام فرآیند صدور و تمدید پروانه کار برای اتباع خارجی مجاز، و در عین حال با برگزاری گشت‌های مشترک جهت شناسایی و برخورد با اتباع غیرمجاز، توانسته ضمن صیانت از اشتغال نیروی کار ایرانی، فضای رقابتی سالمی را برای کارفرمایان و تولیدکنندگان ایجاد نماید. این اقدام به‌طور مستقیم در ارتقای بهره‌وری نیروی انسانی و کاهش بی‌عدالتی در بازار کار موثر بوده و در مناطق صنعتی استان مانند بیرجند، قائن و نهبندان اهمیت دوچندان دارد.

۲. راهبری صادرات شرکت‌های تعاونی: گشودن دروازه‌های سرمایه‌گذاری خارجی و بازار منطقه‌ای

در شرایطی که اقتصاد استان خراسان جنوبی با محدودیت منابع روبه‌روست، توجه به توان صادراتی شرکت‌های تعاونی یک راهکار هوشمندانه و بومی‌محور برای جذب سرمایه و ارزآوری محسوب می‌شود. اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان با راهبری صادرات شرکت‌های تعاونی فعال در حوزه‌هایی مانند فرش دستباف، محصولات کشاورزی خشک مانند زرشک و عنب، صنایع دستی و سنگ‌های معدنی فرآوری‌شده، توانسته نقش مؤثری در ارتقای توان رقابت تعاونی‌ها در بازارهای منطقه‌ای (افغانستان، پاکستان و حوزه خلیج فارس) ایفا کند. در این چارچوب، ارائه آموزش‌های بازرگانی، مشاوره‌های حقوقی بین‌الملل، و اتصال به نمایشگاه‌های بین‌المللی از جمله اقداماتی است که می‌تواند زمینه‌ساز رشد پایدار و بازگشت سرمایه به اقتصاد محلی باشد.

۳. توسعه تعاونی‌های خورشیدی و تجدیدپذیر: سرمایه‌گذاری سبز برای تولید پایدار

یکی از گام‌های اساسی در توسعه زیرساخت‌های اقتصادی مدرن، سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر است. در همین راستا، اداره کل با برگزاری کمیته تخصصی انرژی‌های تجدیدپذیر در خردادماه ۱۴۰۴ با حضور دستگاه‌های مرتبط مانند منابع طبیعی، امور اراضی، برق منطقه‌ای و نهادهای حمایتی مانند کمیته امداد، بنیاد برکت و علوی، گامی جدی برای تخصیص سهمیه تشکیل تعاونی‌های نیروگاه‌های خورشیدی در سطح شهرستان‌ها برداشته است. این اقدام نه تنها از منظر اشتغال‌زایی پایدار در مناطق روستایی و محروم ارزشمند است، بلکه می‌تواند به جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و کاهش وابستگی به انرژی‌های فسیلی نیز منجر شود. با توجه به ظرفیت آفتابی بالای استان، این طرح یکی از مزیت‌های استراتژیک برای خراسان جنوبی محسوب می‌شود.

۴. برگزاری جشنواره امتنان و انتخاب کارگران نمونه: فرهنگ‌سازی برای بهره‌وری نیروی انسانی

در راستای فرهنگ‌سازی و ترویج انگیزه در بین نیروی کار مولد، اداره کل با برگزاری جشنواره امتنان و انتخاب و معرفی کارگران، گروه‌های کاری و واحدهای نمونه در سطح شهرستانی و استانی، گامی ارزشمند در شناسایی و تشویق ظرفیت‌های انسانی خلاق برداشته است. در سال ۱۴۰۴، در مجموع بیش از ۴۰۰ کارگر و گروه کاری در ۱۱ شهرستان استان در این فرآیند مشارکت داشته‌اند که نشانگر افزایش مشارکت اجتماعی، رشد انگیزه کارگری و ارتقاء سرمایه انسانی در واحدهای تولیدی است. از سوی دیگر، این جشنواره بستری برای شناسایی اختراعات، نوآوری‌ها و ابتکارات صنعتی، کشاورزی و خدماتی فراهم کرده که می‌توان از دل آن ایده‌های قابل سرمایه‌گذاری برای آینده استخراج کرد. ادامه این فرآیند در سطح ملی با حضور رئیس‌جمهور نیز گواه اهمیت آن در سیاست‌گذاری کلان کشور است.

۵. طبقه‌بندی مشاغل: بستر قانونی برای عدالت مزدی و افزایش رضایت شغلی

اداره کل با احصاء واحدهای مشمول اجرای طرح طبقه‌بندی مشاغل، مکاتبه و نظارت مستمر بر اجرای این طرح، نقش مهمی در تحقق عدالت مزدی و کاهش شکاف‌های درآمدی ایفا کرده است. طرح طبقه‌بندی مشاغل، به‌ویژه در واحدهای تولیدی، منجر به افزایش انگیزه کاری، کاهش تعارضات کارگری، و ارتقاء بهره‌وری نیروی کار شده و در نهایت محیطی امن و جذاب برای سرمایه‌گذاری ایجاد می‌کند. در صنایع بزرگ استان مانند کارخانه فولاد قاینات، واحدهای فرآوری سنگ یا شرکت‌های بسته‌بندی محصولات کشاورزی، این طرح به‌عنوان یک ابزار راهبردی برای مدیریت سرمایه انسانی عمل می‌کند.

۶. راهکارهای مکمل برای افزایش سرمایه‌گذاری از منظر این اداره کل: با توجه به ظرفیت‌های موجود و فعالیت‌های گسترده اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان، پیشنهاد می‌شود اقدامات زیر نیز در سال ۱۴۰۴ به‌طور ویژه پیگیری شود:

- راهاندازی مراکز رشد و نوآوری تعاونی‌ها برای حمایت از طرح‌های نوآورانه قابل سرمایه‌گذاری.
- ایجاد سامانه جامع هوشمند رصد نیروی کار ماهر استان برای تطابق بهتر عرضه و تقاضای نیروی انسانی.
- تشکیل کنسرسیوم‌های صادراتی تعاونی‌ها در حوزه‌هایی مانند گیاهان دارویی، صنایع دستی و محصولات خشک.
- توسعه تعاونی‌های مهارت‌آموزی در حوزه‌های خدمات دانش‌بنیان و انرژی پاک برای تربیت نیروی کار نسل آینده.
- بیمه سرمایه انسانی تعاونی‌های نوپا به‌عنوان مشوقی برای سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته استان.

برنامه های اداره کل امور عشایر خراسان جنوبی^۱

در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ اداره کل امور عشایر خراسان جنوبی با تمرکز بر توسعه پایدار و بهره‌گیری از ظرفیت‌های منحصربه‌فرد جمعیت عشایری استان، مجموعه‌ای از اقدامات راهبردی و برنامه‌ریزی‌شده را به شرح زیر طراحی و اجرا کرده است. این اقدامات نه تنها در راستای حمایت هدفمند از تولید و اشتغال در مناطق محروم و مرزی استان بوده، بلکه نشان از درک عمیق این نهاد نسبت به نقش مهم عشایر در امنیت غذایی، اقتصاد مقاومتی و بهره‌برداری از منابع طبیعی کشور دارد. در ادامه، تحلیل دقیق و تخصصی این برنامه‌ها با تأکید بر زمینه‌های تولید، اشتغال و سرمایه‌گذاری ارائه می‌شود:

۱. تشکیل میزهای چهارگانه (صنایع‌دستی، گیاهان دارویی، گردشگری و زنجیره تولید گوشت قرمز): تشکیل این میزها به منزله‌ی ایجاد ساختارهای تخصص‌محور برای طراحی سیاست‌های حمایتی، جذب سرمایه، هدایت زنجیره ارزش و ایجاد اشتغال پایدار در مناطق عشایری تلقی می‌شود. با توجه به تنوع ظرفیت‌های تولیدی عشایر از جمله گیاهان دارویی خاص مناطق کوهستانی استان، توانمندی بی‌نظیر آنان در تولید گوشت قرمز با تکیه بر دام سبک بومی، و سابقه دیرینه تولید صنایع‌دستی (نمد، گلیم، جاجیم و...)، راه‌اندازی این میزها بستر لازم برای سرمایه‌گذاری هدفمند و توسعه بازار محور را فراهم می‌کند. نکته حائز اهمیت، تأکید بر اعطای تسهیلات اشتغالزا و سرمایه در گردش در صورت تخصیص اعتبارات است که می‌تواند موجب شتاب‌بخشی به این فرآیندها شود.

۲. اعطای تسهیلات اشتغالزای تبصره ۱۸ مختص طرح‌های عشایر: تسهیلات اشتغالزای موضوع تبصره ۱۸ به‌عنوان یکی از منابع اصلی تحریک اقتصاد روستایی و عشایری، در صورت تخصیص، می‌تواند نقش کلیدی در توسعه کسب‌وکارهای خرد عشایری ایفا کند. بسیاری از طرح‌های عشایری، نظیر پرورش دام، فرآوری لبنیات

۱. مطالب این بخش با کمک و تلاش اداره کل امور عشایر استان خراسان جنوبی گردآوری شده است.

سنتی، تولید صنایع دستی و کشت محدود گیاهان دارویی، نیازمند سرمایه اولیه‌ای اندک ولی بسیار مؤثر هستند. تخصیص این تسهیلات، منجر به تحرک اقتصادی، کاهش بیکاری پنهان، مهاجرت معکوس و تقویت ماندگاری جمعیت در مناطق مرزی و کم‌برخوردار استان خواهد شد.

۳. آبرسانی سیار به محلات دامداری عشایری: با توجه به اقلیم خشک و نیمه‌خشک خراسان جنوبی و کاهش بارش‌ها، امنیت آبی عشایر به‌عنوان خط مقدم تولید دام سبک در کشور با چالش جدی مواجه است. استمرار خدمات آبرسانی سیار، نقشی اساسی در حفظ دام‌های مولد، تثبیت تولید گوشت و لبنیات، جلوگیری از مهاجرت و تشدید فقر پنهان دارد. همچنین، این اقدام در واقع سرمایه‌گذاری غیرمستقیم برای حفظ زیرساخت تولید دام است، چرا که نبود آب در این مناطق مستقیماً به خروج از چرخه تولید منجر می‌شود.

۴. افزایش تولید کارخانه خوراک دام اتحادیه تعاونی عشایری و واردات نهاده‌های دامی: نوسانات قیمت نهاده‌های دامی یکی از مهم‌ترین چالش‌های عشایر است. افزایش ظرفیت تولید خوراک دام در استان و تأمین نهاده‌ها از طریق اتحادیه‌های عشایری، علاوه بر کاهش وابستگی به بازارهای واسطه‌ای، زمینه‌ساز شکل‌گیری زنجیره‌های درون‌زا و منسجم تولید می‌شود. این راهبرد موجب تقویت تعاونی‌های محلی، توانمندسازی تشکلهای اقتصادی و افزایش تاب‌آوری معیشتی خانوارهای عشایری در برابر تنش‌های بازار می‌شود.

۵. برگزاری کارگاه‌های آموزشی ارتقاء مهارت: توانمندسازی جامعه هدف در حوزه‌های بازاریابی، صنایع دستی، فناوری اطلاعات و غیره عاملی تعیین‌کننده در ارتقاء بهره‌وری سرمایه انسانی و افزایش درآمد خانوارهای عشایری است. این آموزش‌ها به‌ویژه در حوزه بازاریابی دیجیتال محصولات سنتی و گیاهی، می‌تواند امکان دسترسی عشایر به بازارهای ملی و حتی بین‌المللی را فراهم کند. این مهارت‌ها زمینه‌ساز گسترش فروش غیرحضور و توسعه صادرات خرد در مناطق مرزی است.

۶. **بهبود مدیریت تولید مثل دام و ارتقاء بهره‌وری:** در شرایط اقلیمی خراسان جنوبی، افزایش نرخ بهره‌زایی و ارتقاء شاخص‌های ژنتیکی دام عشایری، نقش مهمی در بهبود عملکرد اقتصادی گله‌ها دارد. اجرای برنامه‌هایی چون سیدرگذاری، همزمان‌سازی جفت‌گیری و اصلاح نژاد، می‌تواند منجر به افزایش بهره‌وری در تولید گوشت قرمز، کاهش تلفات و ارتقاء درآمد خالص خانوارهای دامدار شود. این سیاست مکمل برنامه‌های تغذیه‌ای و بیمه‌ای است.

۷. **پیشنهاد بیمه افت تولید ناشی از خشکسالی:** خشکسالی‌های پیایی خسارات زیادی به دام‌های مولد وارد کرده است. پیشنهاد ایجاد بیمه اختصاصی افت تولید ناشی از خشکسالی برای دام مرتعی، اقدامی سیاستی و مبتکرانه است که می‌تواند ریسک سرمایه‌گذاری در دامپروری را کاهش دهد و اعتماد فعالان این حوزه را به برنامه‌های حمایتی دولت تقویت کند. این مدل بیمه‌ای در صورت تحقق، یکی از گام‌های بلند در مسیر توسعه پایدار در اقلیم خشک خراسان جنوبی خواهد بود.

۸. **سازماندهی تولیدکنندگان در قالب خوشه‌های تخصصی و نوروزگاه‌ها:** با هدف تقویت برند عشایر و دسترسی به بازار، سازماندهی فعالان تولید در قالب خوشه‌های تخصصی (صنایع‌دستی، دارویی، گوشت) می‌تواند زمینه‌ساز تجاری‌سازی تولیدات و افزایش ارزش افزوده شود. برپایی نوروزگاه‌های فصلی (مانند سیاه‌چادرهای نمایشگاهی) برای عرضه مستقیم محصولات به گردشگران و شهروندان، علاوه بر درآمدزایی مستقیم، موجب افزایش تقاضا برای محصولات بومی و ارتقاء فرهنگ عمومی نسبت به سبک زندگی عشایری می‌شود.

۹. **پیشنهاد راه‌اندازی سامانه «سماصد» (سامانه مدیریت اطلاعات صنعت دام):** ایجاد یک سامانه متمرکز برای مدیریت داده‌های دامپروری عشایری از جمله داده‌های هویتی دام، سلامت، تغذیه، نرخ تولید مثل، وضعیت بیمه، آمار مراتع و... اقدامی مهم در مسیر تحقق دولت هوشمند و برنامه‌ریزی داده‌محور است. استفاده از

هوش مصنوعی و داده‌کاوی در این سامانه، امکان پیش‌بینی روند تولید، مدیریت منابع و تصمیم‌سازی دقیق را در اختیار مدیران و عشایر قرار می‌دهد.

۱۰. تأمین زیرساخت‌های لازم برای افزایش تولید و تثبیت اشتغال: توسعه زیرساخت‌هایی نظیر جاده‌های عشایری، مخازن ذخیره آب، سکونتگاه‌های ایمن، مراکز عرضه محصولات و خدمات دامپزشکی، از جمله مؤلفه‌های زیرساختی تثبیت اشتغال در مناطق عشایری هستند. سرمایه‌گذاری در این حوزه‌ها به‌عنوان شریان‌های حیاتی توسعه، موجب جلوگیری از مهاجرت، ارتقاء کیفیت زندگی و تقویت حس تعلق به سرزمین در جمعیت مولد عشایر می‌شود.

۱۱. تنوع بخشی به ابزارهای مالی و هدایت سرمایه‌های مردمی به سمت تولید: تنوع بخشی به ابزارهای مالی شامل گسترش منابع تأمین مالی، اعطای تسهیلات خرد و کلان، توسعه نهادهای مالی غیر بانکی مانند صندوق‌های خرد و سرمایه‌گذاری جمعی، و ایجاد بسترهای نوین مانند بازار سرمایه، بورس کالا و تأمین مالی جمعی است. هدایت سرمایه‌های مردمی به سمت تولید با استفاده از این ابزارها موجب جذب منابع مالی فراوان و به‌صرفه برای بخش تولید می‌شود. این امر باعث کاهش وابستگی به منابع دولتی، تسهیل سرمایه‌گذاری در پروژه‌های مولد و افزایش رقابت‌پذیری واحدهای تولیدی خواهد شد. در استان خراسان جنوبی با توجه به پتانسیل‌های کشاورزی، دامپروری و صنایع دستی، به‌کارگیری این روش‌ها می‌تواند تحولی اساسی در رونق تولید و اشتغال ایجاد کند.

۱۲. افزایش تولید و ایجاد اشتغال در مناطق روستایی و عشایری استان: مناطق روستایی و عشایری خراسان جنوبی به‌عنوان کانون‌های اصلی تولید محصولات کشاورزی، دامی و صنایع دستی، نیازمند برنامه‌ریزی‌های ویژه برای افزایش ظرفیت تولید و ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار هستند. افزایش تولید در این مناطق می‌تواند با بهره‌گیری از روش‌های نوین کشاورزی، مکانیزاسیون، بهبود زنجیره ارزش و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی همراه باشد. ایجاد اشتغال مستمر از طریق توسعه صنایع تبدیلی، بسته‌بندی و فرآوری محصولات، تقویت خدمات مهارتی و ارتقای

زیرساخت‌ها موجب تثبیت جمعیت روستایی و کاهش مهاجرت به شهرها خواهد شد. سرمایه‌گذاری هدفمند در این حوزه‌ها به ارتقای کیفیت زندگی و افزایش درآمد جوامع محلی کمک می‌کند.

۱۳. تقویت نقش و سهم بخش خصوصی و تعاونی‌ها: بخش خصوصی و تعاونی‌ها به‌عنوان بازیگران کلیدی در عرصه تولید و اشتغال، نیازمند حمایت‌های همه‌جانبه از جمله تسهیل دریافت تسهیلات، کاهش موانع اداری و ایجاد فضای رقابتی سالم هستند. افزایش سهم بخش خصوصی در اقتصاد منطقه موجب افزایش بهره‌وری، نوآوری و توسعه بازارهای صادراتی می‌شود. تعاونی‌ها با توانمندسازی اعضا و بهره‌گیری از ظرفیت جمعی، امکان اجرای پروژه‌های بزرگ‌تر و توسعه‌ای را فراهم می‌آورند. در استان خراسان جنوبی، تقویت این بخش‌ها می‌تواند منجر به ایجاد زنجیره‌های تولید پایدار، ارتقای کیفیت محصولات و توسعه کسب‌وکارهای خرد و متوسط گردد.

۱۴. توسعه دانش و مهارت نیروی کار و ارتقاء بهره‌وری: توسعه دانش و مهارت نیروی کار، به ویژه از طریق آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، کارگاه‌های تخصصی، و دوره‌های مهارتی، یکی از ارکان اصلی ارتقای بهره‌وری و کیفیت تولید است. در خراسان جنوبی، تمرکز بر مهارت‌آموزی در زمینه‌های کشاورزی مدرن، صنایع تبدیلی، فناوری اطلاعات و مدیریت کسب‌وکار به تولیدکنندگان کمک می‌کند تا با به‌کارگیری دانش روز، بهره‌وری را افزایش داده و با بازارهای رقابتی بهتر ارتباط برقرار کنند. بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و روش‌های بهینه‌سازی فرایندها، باعث کاهش هزینه‌ها و افزایش سودآوری می‌شود.

۱۵. طرح‌های خلاقانه مبتنی بر ظرفیت‌های استان در جهت گسترش کسب‌وکارهای خرد: طرح‌های خلاقانه که مبتنی بر ظرفیت‌های بومی، فرهنگی و طبیعی استان طراحی می‌شوند، نقش بسزایی در توسعه کسب‌وکارهای خرد دارند. این طرح‌ها می‌توانند شامل بهره‌برداری از محصولات محلی، صنایع دستی، گردشگری

روستایی، و فناوری‌های نوین باشند. حمایت از ایده‌های نوآورانه و تسهیل دسترسی به منابع مالی و بازار، موجب ایجاد اشتغال و افزایش درآمد خانواده‌ها در مناطق محروم می‌شود. چنین طرح‌هایی با توجه به ویژگی‌های منحصربه‌فرد خراسان جنوبی، می‌توانند به تقویت اقتصاد محلی و حفظ هویت فرهنگی منطقه کمک کنند.

۱۶. پیگیری ایجاد خوشه‌ها و زنجیره‌های تولید: ایجاد خوشه‌های صنعتی و زنجیره‌های تولید، روشی موثر برای افزایش هماهنگی میان تولیدکنندگان، تامین‌کنندگان و بازارهای هدف است. این ساختارها با تسهیل همکاری، کاهش هزینه‌های تولید و افزایش کیفیت محصولات، رقابت‌پذیری را بالا می‌برند. در استان خراسان جنوبی، توسعه خوشه‌های مرتبط با محصولات کشاورزی، صنایع دستی و دامپروری می‌تواند منجر به تقویت تولیدات محلی، افزایش صادرات و ایجاد اشتغال گسترده شود. همچنین، خوشه‌ها زمینه‌ساز انتقال فناوری و بهبود فرایندهای تولید خواهند بود.

۱۷. طرح‌ها و ایده‌های دانش‌بنیان و توسعه اقتصاد دیجیتال: استفاده از فناوری‌های نوین، هوش مصنوعی، اینترنت اشیا و اقتصاد دیجیتال در فرآیندهای تولید، بازاریابی و مدیریت کسب‌وکار، زمینه‌ساز جهش کیفی در تولید و کسب‌وکارها است. طرح‌ها و ایده‌های دانش‌بنیان موجب افزایش بهره‌وری، کاهش هزینه‌ها، و توسعه محصولات و خدمات جدید می‌شوند. در خراسان جنوبی، توسعه اقتصاد دیجیتال به ویژه در حوزه کشاورزی هوشمند، فروش محصولات بومی از طریق پلتفرم‌های آنلاین و آموزش‌های مجازی می‌تواند نقش کلیدی در توسعه پایدار و جذب سرمایه‌های جدید داشته باشد.

۱۸. نگهداری و اجرای پروژه‌های شبکه‌های آبرسانی پایدار: شبکه‌های آبرسانی پایدار یکی از زیرساخت‌های حیاتی برای توسعه کشاورزی، دامداری و زندگی روستایی است. اجرای این پروژه‌ها با هدف تأمین مستمر و بهینه آب، افزایش بهره‌وری مصرف و کاهش ضایعات، نقش مهمی در تثبیت تولیدات کشاورزی و افزایش اشتغال دارد.

در مناطق خشک و نیمه‌خشک خراسان جنوبی، این اقدام باعث افزایش تاب‌آوری به تغییرات اقلیمی و تضمین منابع آبی برای تولید می‌شود.

۱۹. مرمت و بهسازی قنوات و چشمه‌سارها و چاه‌های مالداری: قنوات، چشمه‌سارها و چاه‌های مالداری از منابع آب سنتی و حیاتی برای کشاورزی و دامداری در استان‌های خشک مانند خراسان جنوبی هستند. مرمت و بهسازی این منابع آبی، ضمن حفظ میراث تاریخی و فرهنگی، باعث افزایش بهره‌وری منابع آب و بهبود شرایط تولید می‌شود. این اقدام در حفظ زیست‌بوم محلی و پشتیبانی از معیشت جوامع عشایری و روستایی اهمیت فراوان دارد و به پایداری کشاورزی و دامپروری کمک می‌کند.

۲۰. مرمت و تسطیح و بازگشایی ایلراه: ایلراه‌ها به عنوان مسیرهای حیاتی کوچ و جابجایی عشایر، نقش مهمی در تأمین معیشت و مدیریت منابع طبیعی دارند. مرمت، تسطیح و بازگشایی این مسیرها، ضمن تسهیل حمل و نقل دام و تولیدات، به حفظ فرهنگ و سبک زندگی عشایری کمک می‌کند. این اقدامات باعث کاهش خسارات ناشی از تردد غیرمجاز و تسهیل انتقال به موقع دام به مناطق چرای بهینه می‌شود که در نهایت بهره‌وری دامداری را افزایش خواهد داد.

۲۱. اجرای پروژه‌های شبکه‌های آبرسانی پایدار (تکرار): تاکید بر اجرای پروژه‌های شبکه‌های آبرسانی پایدار به عنوان عاملی کلیدی در تأمین آب مطمئن برای کشاورزی و دامداری، به ویژه در مناطق کم‌آب و نیمه‌خشک استان، نشان‌دهنده توجه ویژه به مدیریت منابع آبی و توسعه پایدار است. این پروژه‌ها، علاوه بر افزایش بهره‌وری و کاهش تلفات آب، از نظر اقتصادی نیز موجب صرفه‌جویی و افزایش ظرفیت تولید محصولات کشاورزی و دامی می‌شوند.

۲۲. مرمت و بهسازی قنوات و چشمه‌سارها و چاه‌های مالداری (تکرار): این اقدام که در بالا توضیح داده شد، به دلیل اهمیت حیاتی منابع آب سنتی در استان‌های خشک، دوباره مورد تأکید قرار می‌گیرد. حفظ این زیرساخت‌ها نه تنها موجب افزایش

دسترسی به آب می‌شود بلکه نقش مهمی در حفظ فرهنگ و دانش بومی منطقه دارد.

۲۳. مرمت و تسطیح و بازگشایی ایلراه (تکرار): بازگشایی ایلراه‌ها، ضمن تسهیل کوچ عشایر، به حفظ امنیت و تداوم معیشت جامعه عشایری کمک می‌کند. این مسیرهای سنتی عامل ارتباط فرهنگی و اقتصادی میان مناطق مختلف استان بوده و توسعه و بهبود آنها از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است.

برنامه های تعاون روستایی استان^۱

در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴، اداره کل تعاون روستایی استان خراسان جنوبی اقدامات قابل توجهی را در محورهای توسعه کشاورزی، زیرساخت‌های تولیدی، توسعه زنجیره ارزش و به‌کارگیری ظرفیت‌های مرزی و تعاونی‌ها انجام داده است. این اقدامات که در قالب پنج بند عملیاتی قابل تحلیل هستند، نقش بنیادینی در افزایش بهره‌وری منابع طبیعی، توسعه اقتصاد روستایی، ایجاد اشتغال پایدار و به‌ویژه جذب سرمایه در بخش کشاورزی دارند. در ادامه، با تمرکز دقیق بر اطلاعات داده شده، تحلیلی عمیق و تخصصی از این اقدامات ارائه می‌شود.

۱. واگذاری زمین به تعاونی‌ها در مناطق دارای مزیت: بسترسازی برای تولید روستامحور

برگزاری جلسات با فرمانداری، جهاد کشاورزی و شهرداری‌های شهرستان‌های حاجی‌آباد و اسدیه برای واگذاری زمین به تعاونی‌ها، یکی از گام‌های راهبردی در توانمندسازی اقتصادی مناطق کم‌برخوردار و مرزی استان محسوب می‌شود. این اقدام در ظاهر ساده، در واقع سنگ‌بنای ایجاد ظرفیت تولید در مناطق دارای محدودیت سرمایه و اشتغال است. واگذاری زمین به تعاونی‌های تولیدی به معنای تضمین مالکیت بهره‌بردار بر منبع تولید است که خود انگیزه سرمایه‌گذاری در به‌زراعی،

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری اداره کل تعاون روستایی استان خراسان جنوبی گردآوری شده است.

بهره‌وری منابع آب، ایجاد واحدهای تبدیلی، و مشارکت در زنجیره بازار را افزایش می‌دهد. در شهرستان اسديه که از مناطق مرزی با پتانسیل بالا در تجارت مرزی و نیز کشاورزی دیم است، فراهم‌سازی اراضی برای فعالیت تعاونی‌ها می‌تواند نقش کلیدی در جلوگیری از مهاجرت روستایی، توسعه اقتصادی پایدار و پدافند غیرعامل ایفا کند. همین رویکرد در حاجی‌آباد، با توجه به نزدیکی به زیرساخت‌های جاده‌ای و دسترسی به منابع انسانی بومی، قابلیت ایجاد کانون تولیدی در مقیاس متوسط را فراهم می‌کند.

۲. توسعه کشت پنبه و جالیز در اراضی سد رزه: ترکیب آب‌های مهار شده با تولید هدفمند

پیش‌بینی کشت ۷۰ هکتاری پنبه و محصولات جالیزی در اراضی آبیاری شده از سد رزه، نمونه‌ای دقیق از برنامه‌ریزی منابع آب برای بهره‌برداری حداکثری از منابع تولید است. پنبه به‌عنوان یک محصول با ارزش افزوده بالا و دارای زنجیره گسترده در صنایع نساجی، در مناطق گرم و خشک مانند خراسان جنوبی دارای مزیت نسبی است. کشت پنبه علاوه بر تأمین خوراک صنایع تبدیلی، موجب اشتغال‌زایی در مراحل برداشت، حمل، فرآوری و بسته‌بندی می‌شود.

از سوی دیگر، کشت جالیز که شامل صیفی‌جاتی نظیر هندوانه، خربزه، و خیار می‌شود، با تقاضای بالا در بازار داخلی و بعضاً خارجی (صادرات به افغانستان و پاکستان) هم‌راستا است. آبیاری از طریق سد رزه به کاهش تنش آبی و افزایش پایداری تولید کمک می‌کند. این اقدام نشان‌دهنده یک گام هوشمندانه در استفاده از منابع مهار شده آبی برای ارتقاء تولید و بهبود معیشت خانوارهای روستایی است. از منظر سرمایه‌گذاری، چنین پروژه‌ای می‌تواند مبنای ورود شرکت‌های دانش‌بنیان، تولید نهال و نهاده، و صنایع بسته‌بندی شود.

۳. احداث سردخانه، صنایع تبدیلی و بازار مرزی: تکمیل زنجیره ارزش و جلوگیری از خام‌فروشی

اخذ زمین برای احداث سردخانه و صنایع تبدیلی توسط شرکت تعاونی تولید «درح» در منطقه ویژه اقتصادی استان، یک اقدام زیرساختی کلیدی است که باعث کاهش تلفات پس از برداشت، افزایش ماندگاری محصولات کشاورزی، و خلق ارزش افزوده خواهد شد. سردخانه‌ها از ارکان کلیدی ذخیره‌سازی، تنظیم بازار و صادرات هستند، به‌ویژه در اقلیم گرم خراسان جنوبی که فسادپذیری محصولات بالاست. صنایع تبدیلی نیز حلقه اتصال کشاورز با بازار مصرف و صنایع غذایی است و می‌تواند موجب ایجاد اشتغال چندبرابر نسبت به بخش تولید اولیه شود. در کنار آن، پیگیری واگذاری اراضی تجاری در نقطه صفر مرزی جهت ایجاد بازار عرضه محصولات تولیدی مردم منطقه، نمایانگر نگاه استراتژیک به اقتصاد مرزی است. چنین بازاری نه تنها محلی برای تبادلات اقتصادی با کشورهای همجوار خواهد بود بلکه یک پایگاه مهم برای ارتقاء برند محصولات کشاورزی بومی و ارتقاء دیپلماسی محلی اقتصادی است. بازارهای مرزی، در صورت تجهیز، قابلیت جذب سرمایه‌گذار بخش خصوصی، اتصال به سامانه گمرکی و توسعه صادرات را دارند.

۴. تأسیس مجتمع خدماتی رفاهی برای تعاونی‌ها: زیرساخت پشتیبانی از زنجیره توزیع و تجارت: ایجاد مجتمع‌های خدماتی رفاهی برای اتحادیه شرکت‌های سهامی زراعی و تعاونی‌های تولید روستایی استان، اقدامی در راستای حمایت از حلقه‌های لجستیک، خدماتی و رفاهی زنجیره تولید محسوب می‌شود. چنین مجتمع‌هایی می‌توانند خدماتی نظیر تعمیرات تجهیزات کشاورزی، فروشگاه‌های تأمین نهاده، خدمات مالی و بیمه، مشاوره فنی، اقامتگاه موقت، و فروشگاه محصولات کشاورزی را در یک مجموعه جمع کنند. این مراکز ضمن تسهیل دسترسی کشاورزان و تولیدکنندگان به خدمات، ظرفیت تبدیل به «هاب»‌های اقتصادی محلی را نیز دارند. به‌ویژه اگر در کنار پایانه‌های صادراتی و بازارچه‌های مرزی مستقر شوند، می‌توانند جایگاه لجستیکی خراسان جنوبی در معادلات تجاری شرق کشور را تقویت

کنند. جذب سرمایه‌گذار خصوصی برای احداث این مجتمع‌ها، با ارائه زمین و تسهیلات دولتی، یکی از محورهای بالقوه سرمایه‌گذاری غیرمستقیم برای تولید است.

۵. انعقاد قرارداد با شرکت‌های اقماری بنیاد برکت: الگویی برای یکجاکشتی و تولید قراردادی^۱: انعقاد قرارداد با شرکت‌های اقماری بنیاد برکت برای توسعه کشت‌های جدید در اراضی تعاونی‌ها، اقدامی استراتژیک در پیوند بین سرمایه‌گذار نهاد محور و بهره‌بردار محلی است. این رویکرد از مدل‌های نوین در اقتصاد کشاورزی است که با عنوان تولید قراردادی نیز شناخته می‌شود. در این مدل، تولیدکننده محلی در چارچوب قراردادی مشخص اقدام به تولید می‌کند و شرکت سرمایه‌گذار، تأمین نهاده، آموزش، تضمین خرید و حتی بازاریابی را به‌عهده می‌گیرد. اجرای طرح یکجاکشتی (تجمیع اراضی کشاورزان خرد برای کشت صنعتی) در قالب چنین قراردادهایی، موجب صرفه‌جویی در هزینه، بهبود مدیریت مزرعه، ارتقاء مکانیزاسیون و کاهش ریسک‌های تولید می‌شود. همکاری با بنیاد برکت نیز به‌عنوان نهادی دارای توان مالی و ساختاری، ضریب اطمینان موفقیت طرح‌ها را بالا می‌برد. علاوه بر این، تعاون روستایی خراسان جنوبی در راستای تحقق شعار سال اقدام به شناسایی و مستندسازی وضعیت کارخانجات نیمه‌فعال و راکد تحت پوشش خود نموده است. این اقدام که در قالب تدوین جدول اطلاعاتی از وضعیت این واحدها انجام شده، گامی بنیادین برای احیای ظرفیت‌های بلااستفاده و استفاده مجدد از سرمایه‌های فیزیکی و انسانی موجود است. با توجه به ویژگی‌های خاص استان نظیر پراکندگی جغرافیایی، اقلیم خشک و وابستگی اقتصادی به کشاورزی، احیای این واحدها می‌تواند نقش کلیدی در تثبیت اشتغال روستایی، ایجاد زنجیره‌های تولید محلی و جلوگیری از مهاجرت ایفا کند. بسیاری از این کارخانجات در حوزه صنایع تبدیلی کشاورزی قرار دارند که در صورت تأمین سرمایه در گردش، بازار هدف و پشتیبانی فنی می‌توانند با صرف هزینه‌ای کمتر نسبت به احداث واحد جدید، مجدداً وارد چرخه تولید شوند.

1 . Contract Farming

اطلاعات کارخانجات نیمه فعال و یا راكد حوزه تعاون روستایی خراسان جنوبی

ردیف	نام شهرستان	نام شرکت	دلایل نیمه فعال و یا راكد بودن	راهکار
۱	بیرجند	شرکت تعاونی روستایی شهیدرجائی	همزمانی شروع فعالیت کارخانه فراوری و بسته بندی محصولات کشاورزی شرکت با شروع بیماری کرونا و افت شدید قیمت ها و نیاز بازار و عدم امکان تسویه تسهیلات توسط تعاونی	پرداخت تسهیلات کم بهره برای تامین سرمایه در گردش و یا مشارکت فعالان اقتصادی با تعاونی
۲	زیرکوه	شرکت تعاونی تولیدروستایی قدس	همزمانی شروع فعالیت کارخانه فراوری و بسته بندی محصولات کشاورزی شرکت با شروع بیماری کرونا و افت شدید قیمت ها و نیاز بازار و عدم امکان تسویه تسهیلات توسط تعاونی	پرداخت تسهیلات کم بهره برای تامین سرمایه در گردش و یا مشارکت فعالان اقتصادی با تعاونی
۳	قاین	شرکت سهامی زراعی اسلام آباد	عدم تامین سرمایه مورد نیاز برای خرید دستگاههای سورت و بسته بندی محصولات کشاورزی برای کارخانه فراوری و بسته بندی زعفران	پرداخت تسهیلات کم بهره سرمایه‌ای و سرمایه در گردش و یا مشارکت فعالان اقتصادی با شرکت
۴	طبرس	اتحادیه شرکتهای تعاونی روستایی طبرس	مستهلك شدن ماشین آلات کارخانه سبزی خشک کنی اتحادیه و عدم امکان تامین نقدینگی جهت بروزرسانی دستگاهها	پرداخت تسهیلات کم بهره سرمایه‌ای و سرمایه در گردش و یا مشارکت فعالان اقتصادی با شرکت
۵	درمیان	شرکت تعاونی تولید اسدیه	همزمانی شروع فعالیت کارخانه فراوری و بسته بندی محصولات کشاورزی شرکت با شروع بیماری کرونا و افت شدید قیمت ها و نیاز بازار و عدم امکان تسویه تسهیلات توسط تعاونی	پرداخت تسهیلات کم بهره سرمایه‌ای و سرمایه در گردش و یا مشارکت فعالان اقتصادی با شرکت

منبع: تعاون روستایی خراسان جنوبی

همچنین تعاون روستایی استان با تمرکز ویژه بر شهرستان‌های مرزی، اطلاعات برنامه‌ها و اقدامات خود را در این مناطق با رویکرد «توسعه متوازن و مرزنشینی پایدار» تدوین کرده است. این برنامه‌ها شامل واگذاری زمین برای کشت و صنایع تبدیلی، حمایت از تعاونی‌های مرزنشین، ایجاد مجتمع‌های خدماتی و بازاریابی محصولات تولیدی مردم منطقه در نقطه صفر مرزی است. چنین اقداماتی نه تنها باعث تقویت سرمایه‌گذاری در مناطق محروم و مرزی می‌شود، بلکه با توجه به همجواری با افغانستان، فرصتی راهبردی برای توسعه تجارت فرامرزی و صادرات محصولات روستایی و کشاورزی فراهم می‌آورد. اجرای این سیاست‌ها می‌تواند مرز را از یک تهدید امنیتی بالقوه به یک فرصت اقتصادی بالفعل تبدیل کند.

اطلاعات برنامه‌ها و اقدامات تعاون روستایی خراسان جنوبی در حوزه شهرستانهای مرزی

شهرستان	برنامه‌ها	اقدامات
زیرکوه	ایجاد روستا بازار جهت تسهیل در عرضه محصولات تولیدی کشاورزان و روستائیان منطقه	برگزاری جلسه با فرمانداری/جهادکشاورزی و شهرداری حاجی آباد جهت واگذاری زمین
درمیان	۱- فعال سازی شرکت تعاونی تولید روستایی ظفرپایاب سدرزه ۲- ایجاد روستا بازار جهت تسهیل در عرضه محصولات تولیدی کشاورزان و روستائیان منطقه	۱- پیش بینی کشت ۷۰ هکتار پنبه و جالیز در کشت بهاره اراضی سد رزه ۲- برگزاری جلسه با فرمانداری/جهادکشاورزی و شهرداری اسدیه جهت واگذاری زمین
سربیشه	توسعه فعالیت شرکت تعاونی تولیدروستایی درح و سهامی زراعی دشت خوشاب و اتحادیه تعاونی تولید استان در نقطه صفر مرزی در راستای تقویت کسب و کار مرزنشینان	اخذ زمین برای احداث سردخانه و صنایع تبدیلی در منطقه ویژه اقتصادی برای شرکت تعاونی تولید درح و پیگیری اخذ زمین برای ایجاد مجتمع خدماتی رفاهی برای اتحادیه شرکت‌های سهامی زراعی و تعاونیهای تولیدروستایی استان همچنین پیگیری برای واگذاری اراضی تجاری در نقطه صفر مرزی برای احداث بازار به منظور عرضه محصولات تولیدی مردم منطقه

شهرستان	برنامه‌ها	اقدامات
نهبندان	توسعه فعالیت و مکانیزه نمودن کشاورزی شرکت سهامی زراعی سهل آباد و تعاونی تولید روستایی چاهداشی با هدف تغییر الگوی کشت در منطقه و استفاده بهینه از منابع آب و خاک	انعقاد قرارداد با شرکت‌های اقماری بنیاد برکت برای ایجاد کشتهای جدید در اراضی تشکلهای مذکور و توسعه یکجاکشتی

منبع: تعاون روستایی خراسان جنوبی

برنامه‌های اداره کل آموزش فنی و حرفه‌ای^۱

در چارچوب تحقق شعار سال ۱۴۰۴، اداره کل آموزش فنی و حرفه‌ای خراسان جنوبی با اتخاذ رویکردی مبتنی بر پیوند مهارت‌آموزی و اقتصاد مولد، مجموعه‌ای از اقدامات هوشمندانه را در راستای جذب سرمایه‌گذاری، توسعه اشتغال مولد، ارتقاء بهره‌وری منابع انسانی و ایجاد زیست‌بوم مهارت‌محور دنبال کرده است. این اقدامات، به ویژه با توجه به موقعیت راهبردی خراسان جنوبی در اتصال به بازارهای شرق کشور، ظرفیت بالای منابع معدنی، نیروی انسانی جوان و جویای کار، و نیاز به تنوع‌بخشی اقتصادی در مناطق مرزی، از اهمیت بسیار بالایی برخوردارند. در ادامه، این اقدامات در سه محور اصلی ارائه می‌شود:

۱. شناسایی دو فرصت سرمایه‌گذاری در شهرستان‌های فردوس و طبس: اداره کل فنی و حرفه‌ای با شناسایی ظرفیت‌های بومی و مزیت‌های منطقه‌ای، گام مهمی در تعریف فرصت‌های سرمایه‌گذاری جدید برداشته است.

- مرکز مهارت‌آموزی خانکوک فردوس، با توجه به مزیت‌های خاص شهرستان فردوس در زمینه کشاورزی، صنایع تبدیلی و صنایع دستی، می‌تواند به عنوان پایگاه توانمندسازی نیروی کار ماهر و ایجاد اشتغال روستا محور عمل کند. با توجه به اعلام فراخوان و پیشرفت آن تا مرحله

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری اداره کل آموزش فنی و حرفه‌ای خراسان جنوبی گردآوری شده است.

انعقاد قرارداد، این پروژه وارد فاز اجرایی شده و در صورت بهره‌برداری، می‌تواند زمینه‌ساز اشتغال پایدار، توسعه مشاغل خانگی و اتصال مهارت به بازار شود.

- **مرکز تخصصی ایمنی معادن طبس** نیز یک سرمایه‌گذاری بسیار استراتژیک و آینده‌نگرانه است. با توجه به موقعیت طبس به عنوان قطب معادن زغال‌سنگ کشور و خطرات شغلی بالا در این صنعت، ایجاد این مرکز می‌تواند به ارتقاء شاخص ایمنی، کاهش حوادث معدنی، آموزش نیروی انسانی متخصص و افزایش بهره‌وری شرکت‌های معدنی بینجامد. همچنین، این مرکز می‌تواند با جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، به یک مرکز منطقه‌ای آموزش ایمنی در معادن شرق کشور تبدیل شود.

۲. **کارآفرین؛ توسعه زیرساخت خوداشتغالی کارآموزان:** طرح "کارآفرین" در خراسان جنوبی نمونه موفق از تلفیق آموزش مهارتی با کارآفرینی و تجاری‌سازی مهارت است.

- **راه‌اندازی فروشگاه مهرتاش** در مرکز خواهران بیرجند، فرصتی بی‌نظیر برای عرضه مستقیم محصولات تولیدی کارآموزان بوده و نشان از ورود فنی‌وحرفه‌ای به زنجیره فروش و بازار دارد. این برند می‌تواند تبدیل به نماد توانمندی زنان مهارت‌آموخته در استان شود و سرمایه‌گذاران کوچک را به سمت مشارکت در برندینگ و توسعه بازار سوق دهد.
- **راه‌اندازی وبسایت و فروشگاه مجازی** نیز گامی مهم در راستای تحول دیجیتال مهارت است. این بستر مجازی می‌تواند ضمن کاهش هزینه‌های واسطه‌گری، بازار گسترده‌تری را در اختیار تولیدکنندگان خانگی و کارآفرینان قرار دهد. پیگیری توسعه فعالیت‌ها در سطح استان و کشور، افق‌های روشنی برای ورود محصولات مهارت‌محور به بازارهای بزرگ‌تر و حتی صادرات فراهم می‌کند.

- شناسایی مهارت‌آموختگان و معرفی به مرکز خواهران بیرجند به عنوان محل دائمی فروش، به نوعی ایجاد اکوسیستم اقتصادی کوچک با محوریت مهارت است که در آن، تولید، فروش، بازاریابی و رشد کسب‌وکار در یک چرخه درون‌زا تعریف شده است. این رویکرد الگویی مناسب برای سرمایه‌گذاری کوچک و متوسط در جوامع محلی محسوب می‌شود.

۳. تشکیل کنسرسیوم مهارت در استان با مشارکت ۱۰ شرکت فعال: تشکیل کنسرسیوم مهارت، یک تحول نهادی در تعامل بین دولت و بخش خصوصی در حوزه مهارت‌آموزی و سرمایه‌گذاری است. این اقدام، امکان جمع‌بندی منابع، انتقال فناوری، بهره‌برداری از تجارب بخش خصوصی و جهت‌دهی آموزش‌ها به نیاز بازار را فراهم کرده است.

- حضور ۱۰ شرکت فعال در این کنسرسیوم، نشان از اعتماد بخش خصوصی به پتانسیل مهارتی استان دارد. این کنسرسیوم می‌تواند به عنوان بازوی اجرایی در پروژه‌های تربیت نیروی متخصص، آموزش در محیط واقعی کار، ایجاد مراکز جوار کارگاهی، تعریف مسیرهای شغلی، و حتی سرمایه‌گذاری مشترک در پروژه‌های مهارتی و تولیدی عمل کند.
- این هم‌افزایی بین دولت و بخش خصوصی، علاوه بر کاهش شکاف عرضه و تقاضای مهارت، موجب رشد سرمایه‌گذاری هدفمند در حوزه منابع انسانی و ارتقاء کیفیت نیروی کار در استان خواهد شد.

برنامه‌های سازمان استاندارد استان^۱

در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ نقش دستگاه‌های اجرایی تخصصی همچون سازمان ملی استاندارد ایران بسیار حیاتی و زیرساختی است. در اقتصادهای مدرن، کیفیت محصولات و فرآیندها نه تنها تضمین‌کننده سلامت جامعه است، بلکه یکی از پیش‌شرط‌های اساسی توسعه صادرات، جذب سرمایه‌گذاری، رقابت‌پذیری و تولید

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری سازمان استاندارد استان گردآوری شده است.

پایدار محسوب می‌شود. در همین راستا، اداره کل استاندارد استان خراسان جنوبی طی سال‌های اخیر و به‌ویژه در افق برنامه هفتم توسعه، اقدامات گسترده‌ای را در چند محور کلیدی به انجام رسانده یا در دستور کار قرار داده که تحلیل علمی و کارشناسی این اقدامات، در ادامه ارائه می‌شود.

۱. **ارزیابی انطباق محصولات خام کشاورزی:** با توجه به ساختار اقتصادی استان خراسان جنوبی که بر پایه کشاورزی و تولیدات باغی نظیر زعفران، زرشک، عناب و انار استوار است، موضوع ارزیابی انطباق محصولات خام کشاورزی نقش کلیدی در سلامت جامعه، ارتقاء صادرات و افزایش ارزش افزوده ایفا می‌کند. بر اساس ماده ۱۷ قانون تقویت و توسعه نظام استاندارد و در راستای بند «خ» ماده ۷۱ قانون برنامه هفتم توسعه، سازمان استاندارد استان اقدام به آزمون‌های تخصصی نظیر:

- اندازه‌گیری میزان باقی‌مانده آفت‌کش‌ها بر اساس استانداردهای ملی ایران
- آزمون فلزات سنگین طبق استاندارد ملی شماره ۱۲۹۶۸

نموده است. این آزمون‌ها از منظر بهداشتی، صادراتی و سرمایه‌گذاری اهمیت فوق‌العاده دارند. صادرات موفق محصولات کشاورزی از خراسان جنوبی به بازارهای اروپایی و آسیایی مشروط به دارا بودن گواهینامه‌های کیفی و استانداردهای بین‌المللی است که این فرآیند از طریق آزمایشگاه‌های مرجع اداره کل استاندارد محقق می‌شود. در نتیجه، این اقدامات مستقیماً در خدمت سرمایه‌گذاری برای تولید صادرات‌محور قرار دارد و به پایداری اشتغال در بخش کشاورزی کمک می‌کند.

۲. ارزیابی انطباق سوخت مایع

در راستای بند ب ماده ۴۶ قانون برنامه هفتم توسعه و ماده ۱۸ قانون هوای پاک، اداره کل استاندارد استان اقدام به ارزیابی انطباق سوخت‌های مایع مورد استفاده در جایگاه‌ها و انبارها نموده است. این فعالیت شامل:

- نمونه‌برداری میدانی از جایگاه‌های سوخت و انبارها
- انجام آزمون‌های آزمایشگاهی بر روی نمونه‌های استخراج‌شده

- تهیه و ارائه گزارش نهایی ارزیابی انطباق

می‌باشد. سوخت‌های غیراستاندارد منجر به آسیب به موتورهای ماشین‌آلات کشاورزی، صنعتی و حمل‌ونقل می‌شود و در کنار آن با افزایش آلاینده‌گی، هزینه‌های اجتماعی و بهداشتی را تحمیل می‌کند. بنابراین، کنترل کیفی سوخت نه تنها در راستای بهبود سلامت عمومی و محیط‌زیست بلکه در جهت افزایش بهره‌وری تولید، کاهش هزینه‌های جانبی و حفاظت از سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی در حوزه حمل‌ونقل و ماشین‌آلات کشاورزی عمل می‌کند.

۳. ارزیابی انطباق مشتقات و فرآورده‌های نفتی صادراتی: یکی از زیرساخت‌های ضروری برای ورود موفق استان به بازارهای صادراتی انرژی، ایجاد و ارتقاء سازوکارهای ارزیابی کیفی مشتقات نفتی صادراتی است. خراسان جنوبی به عنوان استان مرزی با موقعیت ژئوپلیتیکی ممتاز در شرق کشور، ظرفیت قابل توجهی برای صادرات فرآورده‌ها به کشورهای همسایه از جمله افغانستان دارد. سازمان استاندارد در این راستا وظیفه دارد کیفیت فرآورده‌هایی نظیر قیر، نفت کوره، روغن‌های صنعتی و سایر مشتقات نفتی را مطابق با استانداردهای ملی و بین‌المللی مورد آزمون و گواهی قرار دهد. این فرآیند، شفافیت و اعتبار صادراتی کشور و استان را افزایش داده و زمینه را برای ورود سرمایه‌گذاران بخش خصوصی در حوزه پالایش‌های کوچک و صنایع پایین‌دستی نفت فراهم می‌سازد.

۴. ارزیابی انطباق کالاهای صادراتی و وارداتی: در فضای اقتصاد جهانی، توان رقابت‌پذیری کشورها به سطح انطباق محصولاتشان با استانداردهای بین‌المللی وابسته است. در همین راستا، ارزیابی انطباق کالاهای صادراتی و وارداتی از وظایف محوری سازمان استاندارد به شمار می‌آید. در استان خراسان جنوبی، این فرآیند به‌ویژه در گمرکات بیرجند و ماهیرود به‌عنوان مبادی ورود و خروج کالا، اهمیت دوچندان دارد. تضمین کیفیت محصولات وارداتی از منظر سلامت مصرف‌کننده و جلوگیری از قاچاق و ورود کالاهای بی‌کیفیت، در کنار انطباق محصولات صادراتی مانند سیمان، مواد معدنی، زرشک، زعفران و صنایع‌دستی با ضوابط استاندارد، باعث حمایت از تولید

داخل، ارتقاء برند محصولات استان، ایجاد اطمینان در بازار هدف و در نهایت افزایش سرمایه‌گذاری در حوزه تولید صادرات محور خواهد شد.

۵. نظارت و توسعه استانداردسازی، کنترل بازار، تقویت زیرساخت‌ها و تجهیز آزمایشگاه‌های مرجع: در جهت پشتیبانی علمی و عملیاتی از مأموریت‌های فوق، سازمان استاندارد استان اقدام به توسعه زیرساخت‌های آزمایشگاهی، نوسازی تجهیزات آزمون، آموزش نیروی انسانی و افزایش نظارت بر بازار کرده است. تقویت آزمایشگاه‌های مرجع، به‌ویژه در شهرستان‌هایی همچون قاین و طبس، باعث تسریع فرایندهای ارزیابی کیفی، کاهش هزینه آزمون برای تولیدکنندگان، و افزایش شفافیت در بازار می‌شود. از سوی دیگر، توسعه استانداردهای بومی در حوزه‌های خاص استان مانند فرآوری عنب، تولید عصاره زرشک، بسته‌بندی زعفران، و آزمون خاک‌های معدنی، زمینه را برای افزایش قابلیت رقابت محصولات محلی، ارتقاء بهره‌وری خطوط تولید و جذب سرمایه در صنایع دانش‌بنیان فراهم می‌کند.

برنامه های فرهنگ و ارشاد اسلامی^۱

در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان خراسان جنوبی، به‌عنوان یکی از نهادهای کلیدی در تقویت زیرساخت‌های فرهنگی، هنری و رسانه‌ای، نقش مهمی در توسعه اقتصاد خلاق، اشتغال‌زایی فرهنگی، و تحریک سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در حوزه فرهنگ دارد. این نهاد با تمرکز بر صدور مجوزهای قانونی، تسهیل‌گری در امور حمایتی، ارتقاء سواد فرهنگی عمومی، و ایجاد بسترهای گفتگو، می‌تواند نه‌تنها موجب افزایش تولیدات فرهنگی-هنری شود، بلکه در تقویت هویت محلی، جذب سرمایه و حتی صادرات محصولات فرهنگی نقش‌آفرین باشد.

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان گردآوری شده است.

۱. صدور مجوز در زمینه‌های مؤسسات چند و تک‌منظوره هنری، فرهنگی، قرآنی، سینمایی، چاپخانه‌ها و تبلیغات

اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان جنوبی در سال‌های اخیر با افزایش سرعت و دقت در فرآیند صدور مجوزهای فرهنگی و هنری، زمینه را برای شکل‌گیری و رشد مؤسسات فرهنگی، هنری، قرآنی و رسانه‌ای فراهم کرده است. مجوزهایی که در حوزه‌های متنوعی نظیر مؤسسات تک‌منظوره و چندمنظوره فرهنگی، آموزشگاه‌های آزاد هنری، انتشارات، رسانه‌های محلی و منطقه‌ای، نگارخانه‌ها، کانون‌های آگهی و تبلیغات و چاپخانه‌ها صادر شده‌اند، نه تنها به ایجاد فرصت‌های شغلی جدید منجر شده، بلکه پایه‌ای برای توسعه صنایع خلاق در استان نیز به شمار می‌روند.

این رویکرد موجب ایجاد زنجیره تولید ارزش از تولید محتوا تا عرضه و انتشار شده است. به عنوان مثال، یک نویسنده محلی پس از اخذ مجوز از انتشارات استان، می‌تواند اثر خود را منتشر و در نمایشگاه‌های کتاب داخلی و خارجی عرضه کند؛ در ادامه، همین اثر ممکن است به صورت اقتباس به یک فیلم کوتاه، اثر نمایشی یا محتوای دیجیتال تبدیل شده و چرخه‌ای از تولید فرهنگی و اشتغال شکل گیرد. این فرآیند، در کنار صدور مجوزهای تبلیغات و رسانه، موجب شکل‌گیری بسترهای ارتباطی موثر با مخاطبان و سرمایه‌گذاران بالقوه شده است.

۲. اعطای تسهیلات مشاغل خانگی در حوزه فرهنگ و هنر

اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان متولی اعطای تسهیلات مشاغل خانگی فرهنگی و هنری، در سال ۱۴۰۴ با نگاه حمایتی به توانمندسازی زنان سرپرست خانوار، هنرمندان مستقل، و جوانان خلاق در مناطق محروم و روستایی استان، اقدام به طراحی سازوکارهایی برای تخصیص هدفمند تسهیلات نموده است. این تسهیلات در قالب وام‌های کم‌بهره یا یارانه‌ای در اختیار فعالانی قرار گرفته است که در حوزه‌هایی همچون گرافیک و طراحی پوستر، صحافی و چاپ، خیاطی سنتی،

خوشنویسی، ساخت فیلم کوتاه، دوبله، کتاب‌سازی، عروسک‌سازی بومی و تولید محتوای دیجیتال فعالیت دارند. با این اقدام، نه تنها بستر تولید محتوای فرهنگی بومی‌گرا فراهم شده، بلکه از طریق شکل‌گیری برندهای فرهنگی کوچک، تولیدات فرهنگی استان به بازارهای منطقه‌ای و ملی راه یافته است. این سیاست به ویژه در شهرهای کوچک و روستاهای دارای ظرفیت بالای هنری، نظیر طبس، فردوس و سریش، موجب کاهش نرخ بیکاری، افزایش درآمد خانوارها و حفظ سرمایه‌های انسانی در محل سکونتشان شده است.

۳. تریبون و کرسی‌های آزاد در میادین و دانشگاه‌ها - تهیه پیوست فرهنگی

از جمله ابتکارات قابل تحسین اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان جنوبی در راستای تحقق شعار سال، برگزاری کرسی‌های آزاداندیشی و تریبون‌های آزاد در دانشگاه‌ها، میادین شهری و مراکز عمومی است. این فضاها با رویکرد گفت‌وگو محور، بستری برای نقد سازنده، تبادل ایده‌ها و شکل‌گیری سرمایه اجتماعی شده‌اند. در واقع، تریبون‌های آزاد به منزله سرمایه‌گذاری غیرمادی در جامعه محسوب می‌شوند، چراکه با ایجاد حس تعلق اجتماعی، مشارکت عمومی و افزایش سواد فرهنگی، زمینه را برای هم‌گرایی فکری نخبگان و فعالان اقتصادی و فرهنگی فراهم کرده‌اند.

همچنین اقدام راهبردی در حوزه تهیه پیوست فرهنگی برای پروژه‌های توسعه‌ای استان باعث شده است که ملاحظات فرهنگی-اجتماعی در اجرای طرح‌های عمرانی، صنعتی و اقتصادی لحاظ شود. به‌عنوان مثال، پیش از اجرای یک شهرک صنعتی یا طرح گردشگری در مناطق مرزی، این پیوست فرهنگی با بررسی ابعاد فرهنگی، قومی، و مذهبی جمعیت بومی، از ایجاد ناهماهنگی‌های اجتماعی و فرهنگی جلوگیری کرده و بر پایداری سرمایه‌گذاری‌ها و پذیرش اجتماعی آن‌ها می‌افزاید.

تجارت خارجی

برنامه های اداره کل گمرک استان^۱

سرمایه‌گذاری در تولید به عنوان محور اصلی توسعه اقتصادی هر منطقه به ویژه استان‌های کمتر توسعه‌یافته مانند خراسان جنوبی، نیازمند ایجاد زیرساخت‌های تسهیل‌کننده برای تولیدکنندگان و فعالان اقتصادی است. گمرکات استان خراسان جنوبی با نقش کلیدی در تسهیل تجارت خارجی، ترخیص کالا و حمایت از تولید داخل، به عنوان یکی از دستگاه‌های مهم اجرایی توانسته بستر مناسبی برای جذب سرمایه‌گذاری‌های هدفمند در بخش تولید ایجاد کند. این بستر متکی بر سیاست‌های متوازن و مبتنی بر شرایط ویژه استان در مرزهای شرقی کشور است که ظرفیت‌های منحصر به فردی برای توسعه اقتصادی فراهم می‌آورد.

تسهیل تجارت خارجی، جذب سرمایه‌گذاری و حمایت از تولید داخل: یکی از اهداف اصلی گمرکات استان خراسان جنوبی تسهیل فرآیندهای تجارت خارجی است که به طور مستقیم بر جذب سرمایه‌گذاری‌های جدید و حمایت از تولید داخل اثرگذار است. در شرایطی که استان به واسطه موقعیت جغرافیایی در مرزهای شرقی کشور قرار دارد، تسهیل ورود مواد اولیه، ماشین‌آلات و تجهیزات تولیدی از طریق مرزهای رسمی می‌تواند هزینه‌های تامین مواد و سرمایه در گردش را کاهش دهد. این کاهش هزینه‌ها باعث افزایش رقابت‌پذیری تولیدات داخلی شده و سرمایه‌گذاران را به توسعه واحدهای تولیدی تشویق می‌کند. علاوه بر این، تجارت خارجی شفاف و قانونی به رشد بازار صادراتی استان کمک کرده و ظرفیت‌های تولیدکنندگان را برای ورود به بازارهای جهانی افزایش می‌دهد.

ترخیص و انجام تشریفات گمرکی کالای مرزنشینان از طریق روبه کولبری در بازارچه‌های مرزی استان: بازارچه‌های مرزی خراسان جنوبی به واسطه وجود جمعیت مرزنشین، نقش مهمی در تامین نیازهای معیشتی و اقتصادی این مناطق

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری اداره کل گمرک استان گردآوری شده است.

ایفا می‌کنند. ترخیص و تشریفات گمرکی کالاهای مرزنشینان از طریق رویه کولبری، اگرچه یک فرآیند پیچیده و با چالش‌های خاص است، اما به واسطه برنامه‌ریزی‌های گمرکات استان به شکلی شفاف و نظام‌مند در حال اجراست. این اقدام باعث ایجاد تعادل در بازار مرزی شده و از قاچاق غیرقانونی کالا جلوگیری می‌کند. همچنین، با تسهیل این روند، فعالیت‌های اقتصادی مرزنشینان قانونمند شده و درآمدهای محلی افزایش می‌یابد که این امر به نوبه خود باعث ایجاد فرصت‌های شغلی و افزایش سرمایه‌گذاری‌های خرد و متوسط در مناطق مرزی می‌شود.

ترخیص و انجام تشریفات گمرکی کالای مرزنشینان از طریق خرده‌فروشی در بازارچه‌های مرزی استان: ترخیص کالاهای مرزنشین از طریق خرده‌فروشی، بستر مهمی برای توسعه اقتصادی پایدار مناطق مرزی است. این روند تشریفات به مرزنشینان اجازه می‌دهد تا کالاهای مورد نیاز خود را به صورت قانونی وارد کنند، که ضمن کاهش فشارهای اقتصادی بر خانواده‌های مرزنشین، به ایجاد یک نظام اقتصادی منسجم و سازمان‌یافته در مناطق مرزی منجر می‌شود. گمرکات استان با تسهیل این فرآیند، باعث شده‌اند که تولیدکنندگان محلی نیز بتوانند با اطمینان بیشتری وارد چرخه تولید و عرضه کالا شوند و از منافع قانونی صادرات و واردات بهره‌مند گردند.

ترخیص و انجام تشریفات گمرکی تعاونی‌های مرزنشین استان: تعاونی‌های مرزنشین نقش استراتژیکی در هماهنگی و سازمان‌دهی فعالیت‌های اقتصادی مرزنشینان دارند. گمرکات استان با ترخیص سریع و دقیق کالاهای این تعاونی‌ها، امکان بهره‌مندی از تخفیف‌ها و تسهیلات قانونی را فراهم آورده است که این امر، به تقویت سرمایه اجتماعی و اقتصادی این تعاونی‌ها منجر شده است. با ارتقاء ظرفیت تعاونی‌های مرزنشین، نه تنها تولید و مصرف داخلی تنظیم می‌شود، بلکه امکان سرمایه‌گذاری‌های بزرگ‌تر و برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای نیز فراهم می‌گردد.

ترخیص و انجام تشریفات گمرکی سرمایه‌گذاران منطقه ویژه اقتصادی بیرجند و قطعه منفصله مرز ماهیرود: وجود منطقه ویژه اقتصادی بیرجند و قطعه

منفصله مرز ماهیرود به عنوان کانون‌های جذب سرمایه‌گذاری صنعتی و تولیدی، نیازمند خدمات گمرکی سریع و کم‌هزینه است. ترخیص و انجام تشریفات گمرکی سرمایه‌گذاران این مناطق با استفاده از فرآیندهای به‌روز و ارزیابی در محل، به کاهش زمان و هزینه‌های ترخیص منجر شده است. این تسهیل‌ها باعث افزایش جذابیت این مناطق برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی شده و ظرفیت تولید استان را به طور قابل توجهی ارتقاء می‌دهد. به‌علاوه، تسهیل در فرآیندهای گمرکی، به تسریع ورود تجهیزات و فناوری‌های نوین کمک کرده که منجر به افزایش کیفیت و کمیت تولیدات می‌شود.

ترخیص و انجام تشریفات گمرکی واحدهای تولیدی استان به صورت ارزیابی در محل کارخانه: یکی از نوآوری‌های مهم گمرکات استان، انجام ارزیابی کالا و ترخیص در محل کارخانه‌های تولیدی است. این روش، ضمن کاهش هزینه‌های حمل و نقل و انبارداری، زمان ترخیص کالا را به شدت کاهش می‌دهد و باعث افزایش سرعت چرخه تولید می‌شود. این نوع تسهیل به ویژه برای واحدهای تولیدی استان خراسان جنوبی که به دلیل شرایط جغرافیایی و زیرساختی با چالش‌های لجستیکی مواجه هستند، بسیار حیاتی است. همچنین، این روش موجب افزایش شفافیت و کاهش احتمال تخلفات گمرکی می‌شود که به بهبود فضای کسب و کار و افزایش اعتماد سرمایه‌گذاران کمک شایانی می‌کند.

ترخیص و انجام تشریفات گمرکی پيله‌وران فعال در بازارچه‌های مرزی استان: پيله‌وران یا کسبه خرد مرزی، بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی مناطق مرزی خراسان جنوبی را تشکیل می‌دهند. گمرکات استان با فراهم کردن امکان ترخیص کالا برای این افراد با تشریفات ساده‌تر و تسریع در روند کار، نقش موثری در حفظ اشتغال و ارتقاء معیشت آنان داشته‌اند. حمایت از پيله‌وران به معنی پشتیبانی از اقتصاد خرد و مقاومتی استان است که در نهایت به توسعه پایدار و کاهش فقر در مناطق محروم منجر می‌شود. این سیاست به تقویت حلقه‌های کوچک تولید و توزیع

کمک کرده و در کنار سایر اقدامات گمرکی، چرخه اقتصادی استان را به سمت توسعه متوازن هدایت می‌کند.

برنامه‌های منطقه ویژه بیرجند^۱

۱. تقویت زیرساخت‌های نهادی و تسهیل هماهنگی بین دستگاهی

- برگزاری جلسات کارگروه اقتصادی منطقه با دستگاه‌های اجرایی
- برگزاری جلسات رفع موانع تولید در منطقه ویژه

برگزاری منظم کارگروه‌های اقتصادی در منطقه ویژه بیرجند زمینه‌ساز ایجاد ارتباط مؤثر بین نهادهای اجرایی، بخش خصوصی و سرمایه‌گذاران شده است. این کارگروه‌ها با هدف شناسایی گلوگاه‌ها، تسهیل فرآیندهای صدور مجوز و هماهنگی با دستگاه‌های تخصصی، کمک کرده‌اند تا بوروکراسی‌های زائد کاهش یابد. همچنین جلسات رفع موانع تولید، در راستای حل مشکلات جاری واحدهای فعال، نقش مهمی در حفظ و توسعه ظرفیت‌های تولیدی موجود ایفا می‌کند.

۲. شناسایی، طراحی و معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری

- به‌روزرسانی فصلی کتاب فرصت‌های سرمایه‌گذاری منطقه ویژه اقتصادی بیرجند
- تهیه بسته فرصت‌های سرمایه‌گذاری ویژه سرمایه‌گذاران خارجی به زبان انگلیسی
- به‌روزرسانی فصلی بانک اطلاعات سرمایه‌گذاران

این اقدامات، سه گام کلیدی در تدوین، اطلاع‌رسانی و جذب سرمایه‌گذاری هدفمند هستند. کتاب فرصت‌ها با رویکرد شفاف‌سازی مزیت‌های بومی، قابلیت‌های خام منطقه را به فرصت‌های بالفعل تبدیل کرده است. بسته‌های سرمایه‌گذاری به زبان

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری منطقه ویژه بیرجند گردآوری شده است.

انگلیسی، جذابیت سرمایه‌گذاری برای خارجی‌ها را افزایش داده و بانک اطلاعاتی به‌روز، امکان پیگیری و تحلیل روند جذب سرمایه‌گذار را فراهم می‌سازد.

۳. بازاریابی، دیپلماسی اقتصادی و معرفی منطقه در سطح ملی و بین‌المللی

- برگزاری نشست فرصت‌های سرمایه‌گذاری با کشورهای همسایه و علاقه‌مند به سرمایه‌گذاری در منطقه ویژه
- برگزاری نشست معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری با رایزنان اقتصادی ایران در کشورهای هدف
- برگزاری نشست‌های متعدد با اتاق‌های بازرگانی کشورهای خارجی (افغانستان، ترکمنستان، عراق، پاکستان و...)
- معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری منطقه در کنفرانس‌ها، نمایشگاه‌ها و همایش‌های ملی و بین‌المللی

این اقدامات، بیانگر رویکرد فعال منطقه ویژه اقتصادی بیرجند در دیپلماسی اقتصادی است. رایزنی با کشورهای همسایه از جمله افغانستان و پاکستان، به‌خصوص با توجه به مرزی بودن استان، موجب توسعه تجارت فرامرزی شده و با معرفی ظرفیت‌ها در رویدادهای ملی و بین‌المللی، برندینگ این منطقه در حال تقویت است.

۴. ایجاد و توسعه زیرساخت‌های فیزیکی و خدماتی

- تکمیل فاز اول برق‌رسانی منطقه ویژه و واگذاری انشعابات به واحدهای مستقر
- برگزاری مناقصه جهت احداث پست برق اختصاصی منطقه ویژه
- برگزاری مناقصه جهت اجرای شبکه روشنایی معابر اصلی
- برگزاری مناقصه جهت اجرای خط انتقال آب از سایت فاضلاب شهری به منطقه ویژه
- برگزاری مناقصه برای اجرای عملیات خاک‌ریزی معابر اصلی و فرعی منطقه
- اجرای عملیات آسفالت‌ریزی فاز اول معابر اصلی منطقه ویژه

توسعه زیرساخت‌های حیاتی مانند برق، آب، راه و فاضلاب، یکی از بنیادی‌ترین پیش‌نیازهای جذب سرمایه‌گذار در مناطق ویژه است. این اقدامات نه تنها امکان آغاز فعالیت تولیدی را فراهم کرده‌اند، بلکه زیرساخت رقابت‌پذیری منطقه را نیز ارتقاء داده‌اند. وجود پست برق اختصاصی و شبکه روشنایی، از جنبه ایمنی و کیفیت عملیات صنعتی بسیار حائز اهمیت است.

۵. تسهیل استقرار و جذب سرمایه‌گذار جدید

- تخصیص اراضی به بیش از ۳۰ سرمایه‌گذار در فاز اول منطقه ویژه
- صدور مجوز فعالیت برای بیش از ۱۵ واحد سرمایه‌گذاری
- پیگیری اخذ تسهیلات بانکی برای سرمایه‌گذاران مستقر در منطقه ویژه

در گام عملیاتی، واگذاری اراضی و صدور مجوزها، نقاط اوج در فرایند جذب سرمایه‌گذاری هستند. این منطقه با تسهیل این مراحل و پشتیبانی از فرآیند تأمین مالی، توانسته اعتماد سرمایه‌گذاران را جلب کرده و فعالیت‌های تولیدی را وارد فاز اجرایی کند.

۶. حمایت از صادرات و فعال‌سازی مزیت‌های مرزی

- برگزاری کارگروه مشترک منطقه ویژه بیرجند و بازارچه مرزی ماهیرود جهت افزایش صادرات
- تسهیل صادرات محصولات واحدهای تولیدی منطقه به کشورهای همسایه از طریق گمرک منطقه ویژه

با توجه به مرزی بودن استان و موقعیت راهبردی منطقه ویژه، ایجاد پیوند مستقیم بین تولید داخل و صادرات برون‌مرزی امری ضروری بود. هماهنگی با بازارچه ماهیرود و بهره‌گیری از گمرک اختصاصی منطقه، بستر مناسبی برای توسعه صادرات کالاهای ایرانی به بازارهای آسیای میانه و شبه‌قاره فراهم آورده است.

۷. ارتقاء خدمات سرمایه‌گذاری و شفاف‌سازی اطلاعات

- راه‌اندازی سامانه جامع اطلاع‌رسانی فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بستر سایت منطقه ویژه
- تهیه کلیپ‌های چندرسانه‌ای معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری در منطقه
- برگزاری دوره‌های آموزشی و توانمندسازی برای سرمایه‌گذاران و مدیران واحدها

با حرکت به‌سوی دیجیتال‌سازی، سامانه اطلاع‌رسانی نقش محوری در شفاف‌سازی، کاهش فساد و تسریع فرآیندها ایفا می‌کند. همچنین تولید محتوای چندرسانه‌ای و ارائه آموزش تخصصی، ضمن افزایش آگاهی سرمایه‌گذاران، موجب ارتقاء بهره‌وری و کاهش ریسک‌های اجرایی پروژه‌ها شده است.

۸. اقدامات مدیریتی و فنی در جهت توسعه پایدار

- تهیه طرح جامع منطقه ویژه اقتصادی بیرجند
- اخذ موافقت‌نامه ماده ۲۳ احداث پست برق اختصاصی منطقه ویژه از سازمان برنامه و بودجه
- پیگیری تهیه طرح توجیهی و اجرایی تصفیه‌خانه فاضلاب صنعتی منطقه ویژه

داشتن چشم‌انداز دقیق، نقشه راه علمی و اخذ مجوزهای قانونی، ضامن توسعه پایدار منطقه است. طرح جامع، پایه‌ای‌ترین سند در توسعه یک منطقه اقتصادی محسوب می‌شود. تأمین انرژی و مدیریت فاضلاب نیز در زمره الزامات زیست‌محیطی و زیرساختی برای سرمایه‌گذاری پایدار است.

حوزه زیرساختی

برنامه های اداره کل راه و شهرسازی^۱

در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ یعنی «سرمایه‌گذاری برای تولید»، اداره کل راه و شهرسازی استان خراسان جنوبی به عنوان یکی از نهادهای زیرساختی، نقش بنیادین در ایجاد بسترهای فیزیکی، تسهیل جریان سرمایه‌گذاری، ارتقای کیفیت زندگی، و به تبع آن پایداری اقتصادی ایفا می‌کند. بر پایه وظایف محوله و برنامه‌های اجرایی این اداره کل، می‌توان گفت که عملکرد آن در چهار حوزه کلیدی حمل‌ونقل، تأمین مسکن، تخصیص زمین برای سرمایه‌گذاری، و برنامه‌ریزی فضایی شهری، پیشران توسعه اقتصادی استان و یکی از پیش‌نیازهای اصلی برای جذب و تثبیت سرمایه‌گذاری مولد در مناطق مختلف محسوب می‌شود.

توسعه زیرساخت حمل‌ونقل: ستون فقرات تولید و تجارت: توسعه ۱۴۴ کیلومتر از شبکه حمل‌ونقل جاده‌ای در استان، گامی راهبردی در کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل، بهبود دسترسی به بازارها، و ارتقای بهره‌وری بخش‌های مختلف تولیدی، از جمله کشاورزی، صنایع معدنی و گردشگری است. با توجه به وسعت جغرافیایی استان، پراکندگی سکونت، و قرارگیری در مسیرهای ترانزیتی، تقویت راه‌های مواصلاتی نه تنها نقش حیاتی در جابه‌جایی کالا و خدمات دارد بلکه با ایجاد دسترسی ایمن‌تر به مراکز تولید، انبارها و بازارها، ریسک سرمایه‌گذاری را به‌طور محسوسی کاهش می‌دهد. بهره‌برداری از باندهای دوم، از جمله پروژه‌های مهم در کاهش تلفات جاده‌ای، روان‌سازی ترافیک و افزایش ظرفیت حمل کالا و مسافر است که آثار آن مستقیماً بر اقتصاد منطقه‌ای قابل مشاهده است.

تأمین مسکن و محرک‌سازی بخش ساخت‌وساز: تحویل ۲۰۷۲ واحد مسکونی در قالب پروژه نهضت ملی مسکن تا خرداد ۱۴۰۴، بخشی از تلاش‌های گسترده دولت در حمایت از تولید در حوزه مسکن به شمار می‌رود. این پروژه‌ها علاوه بر ایجاد

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری اداره کل راه و شهرسازی استان گردآوری شده است.

اشتغال مستقیم در بخش ساخت‌وساز، موجب رونق صنایع وابسته نظیر سیمان، فولاد، کاشی، شیشه، برق، چوب و حمل‌ونقل شده و به عنوان یکی از موتورهای محرکه رشد اقتصادی منطقه‌ای ایفای نقش می‌کند. از سوی دیگر، برنامه‌های تکمیلی برای ادامه ساخت و تحویل واحدها در سال جاری، پیامی مثبت برای ثبات در بازار مسکن و جذب سرمایه در این حوزه تلقی می‌شود. این اقدامات باعث بهبود وضعیت سکونتگاه‌ها، کاهش حاشیه‌نشینی و ارتقاء کیفیت زندگی نیروی کار مولد استان شده و اثرات غیرمستقیم اما بلندمدتی بر بهره‌وری اقتصادی دارد.

برنامه‌ریزی برای ایجاد شهرک‌های کارگری: زیرساخت اجتماعی تولید؛ تهیه برنامه جامع برای مکان‌یابی و توسعه شهرک‌های مسکونی کارگری، گامی هوشمندانه در پاسخ به نیازهای جمعیت فعال و مولد استان به شمار می‌رود. ایجاد چنین شهرک‌هایی با کارکردهای ترکیبی سکونت، خدمات رفاهی و اجتماعی، نه تنها به بهبود کیفیت زندگی نیروی انسانی در بخش‌های کشاورزی، صنعتی و خدماتی کمک می‌کند، بلکه از منظر برنامه‌ریزی فضایی نیز موجب کاهش فشار بر کلان‌شهرها، جلوگیری از رشد نامتوازن شهری و تشویق به استقرار سرمایه‌گذاری‌ها در مناطق کمتر توسعه‌یافته خواهد شد. در شرایطی که سرمایه‌گذاران برای ایجاد واحدهای تولیدی، بیش از هر چیز به دسترسی پایدار به نیروی کار نیاز دارند، سکونتگاه‌های کارگری، نقش تسهیل‌گر مهمی ایفا می‌کنند.

واگذاری زمین به طرح‌های مولد انرژی و گردشگری: در چارچوب حمایت از سرمایه‌گذاری‌های مولد، اداره کل راه و شهرسازی استان اقدام به واگذاری زمین به پروژه‌های کلان و میان‌مقیاس در حوزه انرژی‌های تجدیدپذیر و گردشگری نموده است. واگذاری مجموعاً ۱۴۳۳۶۰ متر مربع زمین در سه شهر فردوس، بشرویه و سرایان برای احداث نیروگاه‌های خورشیدی، نمایانگر سیاست‌های بلندمدت در حمایت از سرمایه‌گذاری‌های سبز، دانش‌بنیان و پایدار است. این پروژه‌ها ضمن ایجاد اشتغال، کمک به کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی و توسعه متوازن منطقه‌ای دارند. از سوی دیگر، واگذاری ۲۵۰۰ متر مربع زمین برای احداث مجتمع گردشگری و تفریحی، گامی عملی در راستای استفاده از ظرفیت‌های گردشگری طبیعی و

فرهنگی استان به عنوان یکی از مزیت‌های نسبی خراسان جنوبی است. اخذ مجوزهای مربوطه و طی فرآیند قیمت‌گذاری شفاف در این واگذاری‌ها، نشان‌دهنده پایبندی به اصول حکمرانی خوب، مقابله با رانت و تقویت اعتماد بخش خصوصی است. این اقدامات زمینه را برای مشارکت بیشتر سرمایه‌گذاران داخلی و حتی خارجی در بخش‌های مولد فراهم می‌سازد.

اثرات میان‌بخشی و پیوند با سایر دستگاه‌های اجرایی: نقش اداره کل راه و شهرسازی در توسعه اقتصادی استان، محدود به اقدامات عمرانی یا واگذاری زمین نیست، بلکه دارای آثار میان‌بخشی نیز هست. تقویت زیرساخت‌های حمل‌ونقل، مستقیماً موجب کاهش هزینه صادرات محصولات کشاورزی و معدنی می‌شود؛ تأمین مسکن و ایجاد شهرک‌های کارگری، همکاری مؤثر با اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی و بنیاد مسکن را طلب می‌کند؛ و توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر و گردشگری نیازمند تعامل نزدیک با شرکت برق منطقه‌ای و اداره کل میراث فرهنگی است. این رویکرد شبکه‌ای و بین‌بخشی، ضامن اثربخشی سرمایه‌گذاری‌ها و تحقق اهداف تولیدی در مقیاس استانی خواهد بود.

تحلیل اقتصادی و توسعه‌محور اقدامات: از منظر اقتصادی، هزینه‌کردهای زیربنایی در حمل‌ونقل و مسکن، به‌ویژه در مناطق کم‌برخوردار، نرخ بازگشت سرمایه بالایی دارد. مطالعات نشان می‌دهد که هر ۱۰۰ میلیارد تومان سرمایه‌گذاری در زیرساخت راه، می‌تواند بیش از ۱۵۰۰ شغل مستقیم و غیرمستقیم ایجاد کند و در بلندمدت رشد تولید ناخالص منطقه‌ای را بین ۰.۵ تا ۱ درصد افزایش دهد. همچنین، مطالعات وزارت راه و شهرسازی در برنامه ملی مسکن نشان می‌دهد که احداث هر واحد مسکونی می‌تواند به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بیش از ۵ شغل موقت و پایدار ایجاد کند. در کنار این موضوع، تأمین زمین برای طرح‌های انرژی خورشیدی نیز در حال تبدیل شدن به یکی از مزیت‌های رقابتی استان است؛ با توجه به میانگین تابش بالای خورشید در خراسان جنوبی (بیش از ۳۰۰ روز آفتابی در سال)، سرمایه‌گذاری

در انرژی‌های تجدیدپذیر می‌تواند ضمن تأمین انرژی پایدار، نقش مهمی در کاهش وابستگی اقتصاد استان به منابع ناپایدار داشته باشد.

برنامه های اداره کل راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای^۱

در تحقق شعار نقش زیرساخت‌های حمل‌ونقل به‌ویژه در استان‌هایی با وسعت جغرافیایی بالا و تراکم جمعیتی پایین همچون خراسان جنوبی، از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. زیرساخت‌های حمل‌ونقل به مثابه ستون فقرات زنجیره تأمین عمل می‌کنند و فراهم بودن بسترهای قانونی، خدماتی و حمایتی در این حوزه، نقش تعیین‌کننده‌ای در میزان جذابیت استان برای سرمایه‌گذاران بخش تولید دارد. در این میان، چهار وظیفه اصلی اداره کل راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای استان در زمینه حمل‌ونقل و خدمات بین‌راهی، پیشران‌هایی مهم در تسهیل فرآیند سرمایه‌گذاری برای تولید محسوب می‌شوند:

۱. صدور کارت هوشمند رانندگان: این اقدام در نگاه نخست شاید صرفاً جنبه اجرایی و ثبتی داشته باشد، اما در واقع، بنیان نظارت و انتظام‌بخشی به بازار حمل‌ونقل جاده‌ای است. صدور کارت هوشمند موجب شناسایی دقیق رانندگان فعال، افزایش شفافیت در زنجیره حمل‌ونقل، ارتقاء امنیت و کاهش ریسک برای بهره‌برداران می‌شود. این امر باعث می‌شود بخش خصوصی با اطمینان بیشتری در بخش حمل‌ونقل سرمایه‌گذاری کند؛ زیرا امکان کنترل کیفیت خدمات، پیگیری حقوقی تخلفات، تخصیص یارانه‌های سوخت یا تسهیلات بانکی با دقت بالاتری وجود خواهد داشت. در واقع، کارت هوشمند یک ابزار برای حرفه‌ای‌سازی صنعت حمل‌ونقل جاده‌ای است. با بهره‌گیری از اطلاعات این سامانه، امکان برنامه‌ریزی برای بهینه‌سازی مسیرهای حمل‌ونقل کالا، پیش‌بینی تقاضا، شناسایی گلوگاه‌های شبکه و طراحی

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری اداره کل راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای استان گردآوری شده است.

نظام تشویقی برای رانندگان پُربازده فراهم می‌شود. این زیرساخت اطلاعاتی، مبنای تصمیم‌سازی در سیاست‌گذاری حمل‌ونقل برای تولید است.

۲. صدور پروانه فعالیت شرکت‌های حمل‌ونقل کالا: حمل‌ونقل کالایی، به‌ویژه در مناطق مرزی مانند خراسان جنوبی، نقشی مستقیم در توسعه زنجیره تأمین و پشتیبانی از صنایع دارد. صدور پروانه برای تأسیس شرکت‌های حمل‌ونقل کالا به‌معنای ایجاد ظرفیت‌های رسمی، ساختارمند و قانونمند در حمل‌ونقل است. این مجوزها به فعالان اقتصادی اجازه می‌دهند تا با پشتوانه قانونی وارد بازار حمل‌ونقل شده و در فرآیند انتقال محصولات، مواد اولیه یا تجهیزات تولیدی ایفای نقش کنند. در نتیجه، این اقدام نه‌تنها منجر به رشد بخش خدمات پشتیبانی تولید می‌شود، بلکه باعث می‌شود شرکت‌های تولیدی به‌جای تکیه بر راهکارهای سنتی یا پرریسک حمل‌ونقل، با نهادهای رسمی و قابل اتکا همکاری کنند. این ساختار همچنین امکان نظارت بر تعرفه‌ها، کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل، و افزایش رقابت‌پذیری تولیدکنندگان استان را فراهم می‌سازد.

۳. صدور پروانه فعالیت شرکت‌های حمل‌ونقل مسافر: تأسیس شرکت‌های حمل‌ونقل مسافر در مناطق کمتر توسعه‌یافته مانند خراسان جنوبی، دو نقش مهم ایفا می‌کند. نخست، افزایش دسترسی به خدمات حمل‌ونقل انسانی برای نیروی کار و مدیران بنگاه‌های اقتصادی است؛ دوم، تسهیل گردش نیروی انسانی در مسیرهای شغلی و تجاری. این امر به‌ویژه در جذب سرمایه‌گذاران بیرونی اهمیت دارد؛ چراکه وجود یک سیستم حمل‌ونقل قابل اتکا، زمان و هزینه‌های ارتباطی را کاهش داده و تصمیم سرمایه‌گذاران برای استقرار در استان را تسهیل می‌کند. همچنین، حمل‌ونقل عمومی منظم، ایمن و مقرون‌به‌صرفه، موجب می‌شود تا جوامع محلی با مراکز تولیدی و صنعتی در تعامل قرار گیرند. این ارتباط انسانی، زیرساخت مهمی برای توسعه نیروی کار محلی، آموزش‌های مهارتی، و رشد اقتصادی ناحیه‌ای به‌شمار می‌رود.

۴. صدور موافقت اصولی برای احداث مجتمع‌های خدماتی-رفاهی بین‌راهی: مجتمع‌های بین‌راهی حلقه واسطی هستند بین نظام حمل‌ونقل و خدمات رفاهی و

گردشگری. این مجتمع‌ها نه تنها برای رانندگان کامیون و اتوبوس، بلکه برای گردشگران، مسافران کاری، تاجران و حتی خانواده‌ها اهمیت حیاتی دارند. صدور موافقت اصولی برای احداث این مجتمع‌ها یک اقدام راهبردی در جهت ترغیب سرمایه‌گذاران بخش خدمات به حضور در مسیرهای جاده‌ای استان است. این سرمایه‌گذاری‌ها، خود به ایجاد اشتغال، توسعه خدمات محلی، کاهش تصادفات جاده‌ای و افزایش ضریب رفاه منجر می‌شوند. افزون بر آن، وجود مجتمع‌های استاندارد در مسیرهای ترانزیتی استان، می‌تواند خراسان جنوبی را به یک کریدور مطمئن و رقابتی حمل‌ونقل بین‌المللی تبدیل کند؛ عاملی که برای تجارت خارجی، صادرات و نیز جذب سرمایه‌گذاران در صنایع بزرگ بسیار حیاتی است. همچنین این مجتمع‌ها به عنوان بسترهای بالقوه برای توسعه زنجیره ارزش در صنعت گردشگری، صنایع دستی و کشاورزی محلی نیز عمل می‌کنند.

برنامه های شرکت گاز استان^۱

یکی از ارگان‌های زیربنایی و اثرگذار در حوزه تحقق شعار سال، شرکت گاز استان است. با توجه به اقلیم خشک، پراکندگی جغرافیایی، نبود منابع انرژی فسیلی درون‌استانی و دوری از مراکز تامین، تأمین انرژی پایدار و ارزان برای تولید، از چالش‌های اساسی در این استان به شمار می‌رود. در این میان، شرکت گاز استان با برنامه‌ها و اقدامات چندوجهی، نقش محوری در رفع موانع سرمایه‌گذاری صنعتی و ارتقای بهره‌وری تولید بر عهده داشته و دارد که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

لحاظ کردن ضریب شاخص توسعه یافتگی استان‌ها در بهای انرژی واحدهای صنعتی: یکی از عوامل مهم در تسهیل سرمایه‌گذاری و رونق تولید در استان‌های کمتر توسعه یافته مانند خراسان جنوبی، تعدیل بهای انرژی بر اساس شرایط ویژه استان است. شرکت گاز استان با تعریف و محاسبه ضریب شاخص توسعه یافتگی، این

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری شرکت گاز استان گردآوری شده است.

شاخص را در قیمت‌گذاری انرژی (برق، گاز و سوخت مایع) لحاظ می‌کند. به دلیل موقعیت جغرافیایی دور از منابع تأمین سوخت مایع، هزینه تمام شده این سوخت در استان بسیار بالاتر از میانگین کشوری است. این اقدام باعث کاهش هزینه‌های عملیاتی واحدهای صنعتی شده و به طور مستقیم می‌تواند انگیزه سرمایه‌گذاران برای ایجاد یا توسعه واحدهای تولیدی را افزایش دهد. به علاوه، این سیاست عدالت‌محور، توزیع عادلانه منابع انرژی را در سطح کشور تضمین می‌کند و از تمرکز سرمایه‌گذاری در مناطق توسعه یافته جلوگیری می‌نماید.

پیشنهاد اجرای سیاست‌های حمایتی و بازنگری در الزام‌های ابلاغی استانداردسازی تجهیزات گازسوز: شرکت گاز استان با توجه به شرایط خاص صنعتی و کشاورزی خراسان جنوبی، پیشنهاد داده است که الزامات یکسان ابلاغی مرکز، به‌ویژه در حوزه استانداردسازی تجهیزات گازسوز، با سیاست‌های حمایتی و انعطاف‌پذیری زمانی برای استان‌های کمتر توسعه یافته اجرا شود. این رویکرد می‌تواند فشار مالی واحدهای تولیدی و کشاورزی استان را کاهش دهد و از توقف یا کاهش تولید ناشی از الزامات سختگیرانه جلوگیری کند. همچنین، این سیاست حمایتی به ایجاد فضای سرمایه‌گذاری مطمئن و پایدار کمک می‌کند و مانع از مهاجرت سرمایه‌ها و نیروی کار به استان‌های پیشرفته‌تر می‌شود.

توسعه شبکه‌های تغذیه و توزیع گاز و نصب ایستگاه‌ها و انشعابات مورد نیاز واحدهای صنعتی: زیرساخت‌های انرژی به ویژه شبکه‌های گازرسانی، زیربنای اصلی تولید صنعتی هستند. اجرای شبکه‌های تغذیه و توزیع گاز با نصب ایستگاه‌ها و انشعابات مورد نیاز، گامی اساسی در جهت رفع مشکلات تأمین انرژی در واحدهای صنعتی استان است. این اقدام موجب افزایش قابلیت اطمینان تأمین سوخت، کاهش هزینه‌های جانبی تولید و بهبود کیفیت فرآیندهای تولید می‌شود. علاوه بر این، دسترسی به گاز طبیعی به عنوان سوختی پاک و مقرون به صرفه، مزیت رقابتی مهمی برای صنایع استان ایجاد می‌کند و زمینه رشد صنایع نوپا و توسعه پایدار را فراهم می‌سازد.

بهره‌گیری از مصوبه شورای اقتصاد برای پوشش هزینه‌های گازرسانی متناسب با مصرف سوخت مایع: استفاده از مصوبات حمایتی شورای اقتصاد برای کمک به پوشش هزینه‌های گازرسانی به واحدهای صنعتی و تولیدی، نشان‌دهنده تلاش برای کاهش هزینه‌های اولیه سرمایه‌گذاری است. این طرح به‌ویژه برای استان خراسان جنوبی که هزینه‌های سوخت مایع در آن به دلیل فاصله زیاد از مراکز تأمین بالاتر است، اهمیت ویژه‌ای دارد. اجرای این سیاست‌ها، ضمن کاهش ریسک‌های مالی سرمایه‌گذاری، به جذب سرمایه‌گذاران بیشتر کمک کرده و زمینه‌ساز رشد اقتصادی و افزایش تولید می‌شود. همچنین، پیگیری مجوزهای لازم از نهادهای ذیربط تضمین می‌کند که فرآیندهای اداری تسهیل شده و سرمایه‌گذاران با کمترین موانع روبرو باشند.

برنامه‌ریزی برای گازرسانی به ۷۰ واحد صنعتی در سطح استان: گازرسانی هدفمند به تعداد قابل توجهی از واحدهای صنعتی، مانند ۷۰ واحد در خراسان جنوبی، تاثیر بسیار مثبتی در توسعه صنعتی استان دارد. این برنامه‌ریزی دقیق مبتنی بر شناسایی نیازهای واقعی واحدهای تولیدی، گام مهمی در جهت ایجاد زیرساخت‌های پایدار و افزایش ظرفیت تولید است. گازرسانی به این واحدها موجب کاهش هزینه تولید، بهبود کیفیت محصولات، افزایش بهره‌وری و ایجاد اشتغال پایدار می‌شود. این طرح همچنین از نظر زیست‌محیطی باعث کاهش آلودگی‌های ناشی از سوخت‌های مایع می‌شود که در مناطق کم‌برخوردار اهمیت زیادی دارد.

اجرای طرح‌های بهینه‌سازی مصرف گاز با رویکرد افزایش بهره‌وری انرژی و کاهش هدررفت: طرح‌های بهینه‌سازی مصرف گاز که با هدف افزایش بهره‌وری انرژی و کاهش هدررفت اجرا می‌شوند، نقش حیاتی در مدیریت منابع انرژی استان دارند. با توجه به محدودیت‌های منابع انرژی و هزینه‌های بالای تأمین آن، بهینه‌سازی مصرف در واحدهای صنعتی و کشاورزی خراسان جنوبی، علاوه بر صرفه‌جویی اقتصادی، به کاهش فشارهای زیست‌محیطی کمک می‌کند. این اقدام همچنین موجب افزایش پایداری و دوام واحدهای تولیدی شده و می‌تواند به عنوان نمونه موفق در

توسعه پایدار صنایع استان مطرح گردد. از طرفی، کاهش هدررفت در شبکه‌های توزیع گاز، منابع ملی را حفظ کرده و امکان تخصیص بهینه انرژی را فراهم می‌کند.

اهمیت پیگیری مستمر اخذ مجوزات لازم از نهادهای ذیربط: یکی از نقاط قوت شرکت گاز استان، پیگیری مستمر و منظم اخذ مجوزهای مرتبط با گازرسانی است که باعث تسهیل روند اجرای پروژه‌ها و کاهش زمان اجرای طرح‌ها می‌شود. این موضوع به ویژه در استان‌هایی مانند خراسان جنوبی که فرایندهای اداری می‌توانند موانعی برای سرمایه‌گذاری باشند، بسیار حائز اهمیت است. با تسهیل این مراحل، شرایط بهتری برای سرمایه‌گذاران فراهم می‌شود که با اطمینان بیشتری نسبت به آغاز و ادامه فعالیت‌های تولیدی خود اقدام کنند. همچنین، این پیگیری‌ها باعث هماهنگی بهتر بین دستگاه‌ها و افزایش اثربخشی سیاست‌های حمایتی می‌شود.

برنامه‌های شرکت آب و فاضلاب استان^۱

در چارچوب تحقق شعار سال ۱۴۰۴ با عنوان «سرمایه‌گذاری برای تولید»، دستگاه‌های اجرایی کشور به‌ویژه در استان‌های مرزی و کم‌برخوردار نظیر خراسان جنوبی نقش کلیدی در ایجاد زیرساخت‌های پایه برای توسعه تولید ایفا می‌کنند. در این راستا، شرکت آب و فاضلاب استان خراسان جنوبی با توجه به وظایف ذاتی خود در مدیریت منابع آب، تأمین و توزیع بهینه آن در مناطق شهری و روستایی، توسعه سیستم‌های فاضلاب و افزایش تاب‌آوری اقلیمی، یکی از ارکان اصلی تحقق زیرساختی تولید پایدار در منطقه به‌شمار می‌رود. در ادامه، محورهای کلیدی اقدامات و برنامه‌های این شرکت در قالب عناوین ارائه‌شده، مورد بررسی دقیق و تحلیلی قرار می‌گیرد:

۱. توسعه تأسیسات آبرسانی شهری و روستایی و افزایش توان تولید: یکی از الزامات حیاتی برای سرمایه‌گذاری در حوزه تولید، دسترسی پایدار و باکیفیت به آب است. در اقلیم خشک و نیمه‌خشک خراسان جنوبی، توسعه تأسیسات آبرسانی نقش

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری شرکت آب و فاضلاب استان گردآوری شده است.

بنیادی در ایجاد بستر مناسب برای استقرار صنایع کوچک و متوسط، توسعه کشاورزی و بهبود شرایط زیستی دارد. افزایش توان تولید آب آشامیدنی از طریق حفر چاه‌های جدید، تجهیز ایستگاه‌های پمپاژ، ارتقای تأسیسات برداشت و انتقال و نصب سامانه‌های نوین تصفیه، موجب کاهش وابستگی به منابع محدود سطحی و افزایش پایداری در تأمین منابع موردنیاز برای مصارف خانگی، صنعتی و کشاورزی می‌شود. این توسعه، افزون بر ارتقاء سطح بهداشت عمومی، زمینه‌ساز جذب سرمایه‌گذاری در صنایع وابسته به آب همچون صنایع غذایی و فرآوری کشاورزی است.

۲. توسعه آبرسانی شهری: با توجه به روند رو به رشد جمعیت شهری در استان و همچنین مهاجرت معکوس به شهرهای کوچک، برنامه‌ریزی برای توسعه آبرسانی شهری باید مبتنی بر پیش‌بینی مصرف آینده، مدیریت تقاضا و بهره‌برداری پایدار از منابع صورت گیرد. احداث و تجهیز ایستگاه‌های پمپاژ جدید، استفاده از فناوری‌های کنترل فشار و نشت‌یابی، و توسعه شبکه‌های توزیع با مصالح نوین، گامی اساسی در افزایش رضایتمندی شهروندان و همچنین پشتیبانی از فعالیت‌های تولیدی در محدوده‌های شهری محسوب می‌شود. شهرهایی مانند بیرجند، قائن، فردوس و نهبندان که دارای ظرفیت‌های صنعتی و کشاورزی هستند، از این اقدامات منتفع شده و بستر مناسبی برای جذب سرمایه‌گذاری خواهند داشت.

۳. آبرسانی و پایدارسازی آبرسانی روستایی: مناطق روستایی و عشایری استان که عمدتاً محل اصلی فعالیت‌های دامپروری، کشاورزی سنتی و صنایع دستی‌اند، برای توسعه اقتصادی نیازمند تأمین پایدار آب هستند. پایدارسازی آبرسانی روستایی از طریق احداث خطوط انتقال جدید، تجهیز چاه‌ها، نصب سامانه‌های خورشیدی برای پمپاژ و احداث مخازن ذخیره موجب ارتقاء تاب‌آوری این مناطق در برابر خشکسالی‌های مکرر می‌شود. نتیجه مستقیم این اقدامات، جلوگیری از مهاجرت روستاییان، تثبیت جمعیت مولد و افزایش بهره‌وری در تولیدات بومی است. از سوی دیگر، تأمین پایدار آب، نقش تسهیل‌گر در گسترش گلخانه‌ها، دامداری صنعتی و توسعه گردشگری بوم‌محور دارد.

۴. توسعه تأسیسات فاضلاب شهری: توسعه تأسیسات فاضلاب شهری در واقع یکی از مهم‌ترین اقدامات زیربنایی در جهت حفظ بهداشت محیط، بهبود کیفیت زندگی و فراهم‌سازی شرایط لازم برای استقرار صنایع و سکونت‌گاه‌های جدید است. در شهرهای در حال توسعه مانند بیرجند، قائن و طبس، وجود زیرساخت مناسب فاضلاب پیش‌نیاز جدی برای دریافت مجوزهای زیست‌محیطی و صنعتی است. همچنین با مدیریت صحیح فاضلاب می‌توان از پساب تصفیه‌شده در مصارف کشاورزی، فضای سبز و حتی صنایع بازیافتی استفاده کرد که این خود نوعی تولید ثانویه و بازیافت سرمایه محسوب می‌شود. ایجاد شبکه‌های جمع‌آوری فاضلاب و ارتقاء تصفیه‌خانه‌های موجود، موجب کاهش بار آلودگی منابع آب زیرزمینی و افزایش امنیت زیستی خواهد شد.

۵. احداث تصفیه‌خانه فاضلاب شهر قائن: شهر قائن به‌عنوان یکی از قطب‌های کشاورزی و فرآوری زرشک و زعفران، به‌شدت نیازمند زیرساخت تصفیه فاضلاب است. احداث تصفیه‌خانه فاضلاب در این شهر نه تنها در راستای ارتقای محیط‌زیست شهری حائز اهمیت است، بلکه می‌تواند با بازیابی پساب تصفیه‌شده، منابع آبی قابل استفاده برای کشاورزی و صنعت را افزایش دهد. این اقدام، هم‌راستا با اصول اقتصاد چرخشی، می‌تواند زمینه‌ساز توسعه گلخانه‌ها و صنایع فرآوری وابسته به آب باشد. در نتیجه، احداث این تصفیه‌خانه نه تنها یک پروژه زیست‌محیطی، بلکه بستری برای رشد اقتصادی و اشتغال‌زایی منطقه‌ای خواهد بود.

۶. برنامه‌ریزی در چارچوب برنامه هفتم توسعه: برنامه هفتم توسعه که افق پنج‌ساله توسعه کشور را ترسیم می‌کند، بر افزایش بهره‌وری، توسعه زیرساخت‌ها و عدالت در توزیع منابع تأکید دارد. شرکت آب و فاضلاب خراسان جنوبی با تبیین اهداف کلان خود در این چارچوب، نقش مهمی در تحقق محورهای توسعه‌ای برنامه خواهد داشت. اولویت‌بندی پروژه‌ها، تخصیص منابع، همکاری بین‌بخشی و استفاده از ابزارهای نوین مدیریتی، از جمله راهبردهای کلیدی برای هم‌راستایی با برنامه ملی

توسعه محسوب می‌شوند. اتخاذ این رویکرد باعث هم‌افزایی با سایر دستگاه‌های اجرایی در مسیر سرمایه‌گذاری برای تولید خواهد شد.

۷. احداث مخازن ذخیره جدید: مخازن ذخیره‌سازی آب یکی از عناصر کلیدی در مدیریت منابع آبی، به‌ویژه در اقلیم خشک خراسان جنوبی هستند. احداث این مخازن در مناطق شهری و روستایی، علاوه بر تأمین آب پایدار در ساعات اوج مصرف، نقش مهمی در مدیریت بحران در شرایط قطع برق، خشکسالی و بلایای طبیعی ایفا می‌کند. این اقدام، بستر لازم را برای پایداری در تأمین آب صنایع، گلخانه‌ها، مراکز خدماتی و سکونت‌گاه‌های جدید فراهم می‌سازد. همچنین با کاهش هدررفت و تنظیم فشار شبکه، موجب بهبود کیفیت خدمات‌رسانی به شهروندان خواهد شد.

۸. اصلاح و بازسازی خط و شبکه و انشعابات و تعویض کنتورهای معیوب: اصلاح و بازسازی شبکه‌های فرسوده آب و فاضلاب و تعویض کنتورهای معیوب، اقداماتی زیربنایی اما بسیار تأثیرگذار در بهینه‌سازی مصرف، کاهش هدررفت، افزایش دقت در محاسبه مصرف و ارتقاء کیفیت خدمات هستند. در استان خراسان جنوبی که با چالش‌های کم‌آبی و منابع محدود روبروست، این اقدامات می‌تواند با هزینه‌ای معقول، تأثیر بسزایی در حفظ منابع و افزایش کارآمدی سیستم توزیع آب داشته باشد. همچنین تعویض کنتورها با مدل‌های هوشمند، بستری برای پیاده‌سازی نظام قیمت‌گذاری پلکانی و مدیریت مصرف هدفمند فراهم می‌سازد که نقش مؤثری در کنترل مصرف بی‌رویه دارد.

برنامه‌های شرکت آب منطقه‌ای استان^۱

در چارچوب تحقق شعار سال ۱۴۰۴، یکی از رویکردهای اساسی، بهره‌گیری بهینه از منابع طبیعی و زیرساخت‌های موجود به‌منظور ایجاد ظرفیت‌های جدید اقتصادی، به‌ویژه در استان‌های کم‌برخوردار و دارای تنوع اقلیمی مانند خراسان جنوبی است. در این مسیر، شرکت آب منطقه‌ای استان خراسان جنوبی به‌عنوان متولی برنامه‌ریزی،

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری شرکت آب منطقه‌ای استان گردآوری شده است.

مدیریت و حفاظت از منابع آب سطحی و زیرزمینی، می‌تواند با اجرای پروژه‌های راهبردی همچون احداث سدها و توسعه گردشگری آبی، بستری مؤثر برای سرمایه‌گذاری، تولید پایدار و ایجاد اشتغال فراهم سازد. از جمله اقدامات این شرکت می‌توان به دو مورد زیر اشاره کرد:

۱. **گردشگری پیرامون منابع آبی:** یکی از رویکردهای نوین در توسعه منطقه‌ای، استفاده از منابع آبی به‌عنوان پیشران گردشگری پایدار است. استان خراسان جنوبی با وجود اقلیم خشک و نیمه‌خشک، دارای ظرفیت‌هایی ارزشمند در حوزه منابع آبی کنترل‌شده نظیر سدها و بندهای خاکی است. شرکت آب منطقه‌ای با رویکردی تلفیقی بین حفاظت منابع آب و توسعه اقتصادی، اقدام به توسعه گردشگری پیرامون منابع آبی در نقاطی همچون سدهای در حال بهره‌برداری یا احداث نموده است. استقرار تأسیسات گردشگری، فضاهای تفریحی، کمپ‌های اقامتی و مسیرهای طبیعت‌گردی در حاشیه منابع آبی از جمله فرصت‌هایی است که نه تنها موجب افزایش درآمد محلی و جذب گردشگر می‌شود، بلکه از طریق آگاه‌سازی عمومی، فرهنگ حفاظت از منابع آب را نیز ترویج می‌کند. این اقدامات، با توجه به موقعیت خاص استان در کریدور شرق کشور و همجواری با کشورهای افغانستان و پاکستان، پتانسیل بالقوه‌ای برای جذب گردشگر داخلی و بین‌المللی به‌ویژه در حوزه اکوتوریسم دارد. علاوه بر آن، توسعه گردشگری آبی می‌تواند به شکل‌گیری کسب‌وکارهای خرد و دانش‌بنیان از جمله خدمات راهنمای تور، محصولات فرهنگی، صنایع‌دستی بومی، فروشگاه‌های محلی و آموزش‌های محیط‌زیستی منجر شود. این مشاغل به‌ویژه در مناطق روستایی و عشایری اطراف منابع آبی، نه تنها تولید و درآمد را افزایش می‌دهند، بلکه موجب تثبیت جمعیت و جلوگیری از مهاجرت می‌شوند.

۲. **ایجاد سد:** در حوزه مدیریت منابع آب و تأمین زیرساخت‌های کلیدی برای تولید، احداث سدها یکی از مهم‌ترین اقدامات شرکت آب منطقه‌ای در استان است. این دو پروژه با اهداف چندگانه از جمله تأمین آب کشاورزی، تغذیه سفره‌های زیرزمینی، کنترل سیلاب و توسعه گردشگری تعریف شده‌اند و در صورت بهره‌برداری کامل،

می‌توانند اثرات چندبعدی بر توسعه پایدار منطقه داشته باشند. در گذشته نیز اقداماتی در این حوزه انجام شده است. مانند:

- سد فرخی در نزدیکی شهرستان قائن با هدف اصلی تأمین آب پایدار برای اراضی کشاورزی پایین‌دست و کنترل سیلاب‌های فصلی طراحی شده است. این سد با امکان ذخیره‌سازی مناسب، موجب ارتقاء بهره‌وری آب، توسعه کشت‌های باارزش مانند زعفران و زرشک و ایجاد انگیزه برای سرمایه‌گذاری در صنایع فرآوری کشاورزی شد.
- از سوی دیگر، سد خوسف در جنوب استان با اهدافی مشابه اما در اقلیم متفاوت اجرا شد. با توجه به خشک‌سالی‌های پی‌درپی و وابستگی شدید منطقه به آب‌های زیرزمینی، این سد نقش اساسی در تغذیه مصنوعی آبخوان‌ها، ایجاد منابع پایدار برای دامداری و توسعه بوم‌گردی در منطقه خوسف ایفا می‌کند. موقعیت جغرافیایی این منطقه، همچنین می‌تواند به‌عنوان کانون توسعه مجتمع‌های گلخانه‌ای یا حتی انرژی‌های تجدیدپذیر (با استفاده از برق آبی کوچک) مطرح شود.

برنامه‌های سازمان محیط زیست استان^۱

در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ سازمان حفاظت محیط زیست استان خراسان جنوبی می‌تواند با تکیه بر ظرفیت‌های بومی، اقلیمی و زیست‌محیطی منحصر به فرد خود، در قالب یک برنامه جامع، نقش مؤثری در ایجاد فرصت‌های صادرات‌محور، اشتغال پایدار و اقتصاد سبز ایفا کند. مأموریت این سازمان تنها به صیانت از منابع طبیعی محدود نمی‌شود، بلکه می‌تواند در قالب پروژه‌های تولیدی-صادراتی، به عنوان تسهیل‌گر توسعه پایدار عمل کند. در ادامه تحلیلی از اقدامات قابل انجام بر پایه اطلاعات ارائه شده توسط سازمان محیط زیست خراسان جنوبی در زمینه توسعه صادرات، ارائه شده است.

۱. مطالب این بخش با کمک و همکاری سازمان محیط زیست استان گردآوری شده است.

۱. بسته پیشنهادی طرح‌های صادرات‌محور در حوزه محیط زیست و توسعه

پایدار: سازمان محیط زیست استان با طراحی یک بسته پیشنهادی هدفمند می‌تواند بستری برای سرمایه‌گذاری در اقتصاد سبز و صادرات‌محور فراهم آورد. این بسته باید شامل برنامه‌های عملیاتی برای بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی، حمایت از تولیدات بومی دارای پتانسیل صادراتی، و پیوند دانش بومی با فناوری‌های نوین باشد. در این بسته باید مشخص شود که چه منابعی در استان وجود دارد (گونه‌های گیاهی، پسماندهای ارگانیک، منابع انرژی تجدیدپذیر، اکوسیستم‌های گردشگری)، چه ظرفیت‌های صنعتی بالقوه‌ای موجود است و چه بازارهایی در منطقه و جهان برای صادرات این محصولات وجود دارد. این برنامه می‌تواند مبنایی برای جذب سرمایه‌گذار داخلی و خارجی، به ویژه در حوزه‌های توسعه صنایع سبز و صادراتی باشد.

۲. صادرات گونه‌های گیاهی دارویی: خراسان جنوبی از نظر تنوع گیاهان دارویی،

یکی از غنی‌ترین استان‌های کشور است. گیاهانی مانند کاکوتی، آویشن، کما، باریجه، آنغوزه، زیره و... در این منطقه رشد می‌کنند که هرکدام دارای بازار صادراتی گسترده‌ای هستند. اما چالش اصلی در حال حاضر، برداشت غیرعلمی، بی‌نظمی در زنجیره تأمین و نبود فرآوری‌های صنعتی است. سازمان محیط زیست می‌تواند با مشارکت در تدوین ضوابط کشت پایدار، صدور مجوز بهره‌برداری اصولی، ایجاد مناطق تحت مدیریت کشت گیاهان دارویی و نظارت بر برداشت علمی، به‌صورت غیرمستقیم نقش تسهیل‌گر در ایجاد زنجیره تولید و صادرات این گیاهان ایفا کند. این اقدامات با پیوند دادن حفاظت از طبیعت با اقتصاد محلی، یک نمونه موفق از سرمایه‌گذاری زیست‌محور برای تولید صادراتی محسوب می‌شود.

۳. صادرات گیاهان زینتی و گل‌ها: با توسعه گلخانه‌های پایدار و اقلیم‌محور، امکان

کشت گونه‌های زینتی خاص و مقاوم به شرایط اقلیمی خراسان جنوبی فراهم است. گیاهانی مانند کاکتوس‌ها، آلوئه‌ورا، و گونه‌های زینتی بومی قابلیت عرضه به بازارهای بین‌المللی دارند. سازمان محیط زیست می‌تواند با شناسایی گونه‌های بومی قابل

پرورش، تدوین دستورالعمل‌های زیست‌محیطی گلخانه‌ها و نظارت بر مصرف آب و انرژی در این واحدها، زمینه توسعه گلخانه‌های صادراتی را فراهم کند.

۴. صادرات عصاره‌ها و روغن‌های طبیعی: توسعه واحدهای صنعتی استخراج عصاره و روغن‌های گیاهی از گونه‌های دارویی و معطر می‌تواند ضمن افزایش ارزش افزوده محصولات طبیعی، منجر به صادرات محصولات فرآوری‌شده به کشورهای اروپایی و آسیایی شود. سازمان محیط زیست با صدور مجوزهای زیست‌محیطی برای واحدهای تولیدی، تدوین الگوهای برداشت پایدار، و مدیریت پسماندهای صنعتی این واحدها نقش مهمی در توسعه این بخش دارد.

۵. صادرات سنگ‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی: در مناطق خاص استان، مانند نهبندان و قائن، سنگ‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی همچون عقیق، فیروزه، و ژاسپر یافت می‌شود. استخراج این منابع باید تحت نظارت‌های دقیق زیست‌محیطی صورت گیرد تا از تخریب منابع طبیعی جلوگیری شود. سازمان محیط زیست می‌تواند با ارزیابی اثرات زیست‌محیطی معادن کوچک‌مقیاس، احیای معادن متروکه و بازگشت به طبیعت پس از بهره‌برداری، شرایطی را برای استخراج و صادرات پایدار فراهم سازد.

۶. محصولات فرهنگی و هنری با منشأ حیات وحش: در برخی مناطق مانند نهبندان و طبس، صنایع دستی با استفاده از اجزای طبیعی (شاخ، استخوان، پوست) تولید می‌شود که می‌تواند با رعایت قوانین بین‌المللی به محصولات صادراتی هنری تبدیل شوند. سازمان محیط زیست می‌تواند از طریق تدوین ضوابط فنی و زیست‌محیطی استفاده از اجزای جانوری، و نظارت بر مبادی خروجی از تخلفات جلوگیری کرده و به برندسازی فرهنگی-طبیعت‌محور استان کمک کند.

۷. اکوتوریسم و صادرات خدمات گردشگری پایدار: خراسان جنوبی با داشتن پارک ملی، مناطق حفاظت‌شده، کویرهای بکر و تنوع جانوری، مقصدی مناسب برای اکوتوریسم داخلی و خارجی است. با ایجاد زیرساخت‌های پذیرایی و تفریحی مبتنی بر معیارهای توسعه پایدار، امکان جذب گردشگر خارجی و صدور خدمات آموزشی،

تفریحی و فرهنگی فراهم است. سازمان محیط زیست می‌تواند با تدوین طرح مدیریت زیست‌بوم‌های گردشگری، آموزش جوامع محلی و اعطای مجوزهای حرفه‌ای به بوم‌گردی‌ها، اکوتوریسم را به منبع مهمی از درآمد و تولید اشتغال تبدیل کند.

۸. صدور اعتبار کربن: با توجه به اقلیم خشک استان و وسعت اراضی بیابانی، پروژه‌های جنگل‌کاری، مدیریت مراتع و انرژی‌های تجدیدپذیر می‌توانند منجر به کاهش گازهای گلخانه‌ای شوند. این پروژه‌ها قابلیت دریافت اعتبار کربن و فروش آن در بازارهای بین‌المللی را دارند. سازمان محیط زیست با مستندسازی علمی تأثیرات پروژه‌ها، همکاری با نهادهای بین‌المللی و ایجاد سامانه‌های پایش کربن می‌تواند خراسان جنوبی را در ردیف استان‌های پیشرو در اقتصاد کربن قرار دهد.

۹. صادرات پسماندهای قابل بازیافت: با توسعه سامانه‌های تفکیک، بازیافت و بسته‌بندی پسماندهای کاغذ، پلاستیک و فلز، امکان صادرات این مواد به کشورهای نیازمند فراهم است. سازمان محیط زیست استان باید چارچوب‌های زیست‌محیطی، مجوزهای قانونی و نظارت بر تطابق با کنوانسیون بازل را به‌صورت تخصصی انجام دهد تا صادرات پسماند، فرصتی برای تولید سبز محسوب شود.

۱۰. صادرات کمپوست از پسماندهای ارگانیک: پسماندهای کشاورزی و خانگی در خراسان جنوبی به‌ویژه در شهرهای کوچک، قابلیت تبدیل به کمپوست دارند. توسعه این صنعت منجر به اشتغال محلی، بهبود خاک‌های فقیر و صادرات کود آلی می‌شود. محیط زیست می‌تواند با حمایت از فناوری‌های بومی، ایجاد پایلوت‌های تولیدی و تدوین استانداردهای کمپوست صادراتی نقش تسهیل‌گر ایفا کند.

۱۱. صدور دانش فنی حفاظت محیط زیست: با توجه به کمبود دانش فنی در کشورهای همسایه همچون افغانستان، محیط زیست استان می‌تواند دانش بومی در مدیریت منابع، پسماند، تصفیه آب و احیای مراتع را در قالب دوره‌های آموزشی یا قراردادهای مشاوره‌ای صادر کند.

۱۲. صادرات فناوری‌های انرژی‌های تجدیدپذیر: موقعیت جغرافیایی استان امکان تولید فناوری‌های خورشیدی و بادی را فراهم کرده است. با همکاری دانشگاه‌ها و شرکت‌های دانش‌بنیان، صادرات این فناوری‌ها به کشورهای منطقه امکان‌پذیر است. سازمان محیط زیست می‌تواند از طریق ارزیابی اثرات زیست‌محیطی این تجهیزات و تدوین استانداردهای صادراتی مسیر را برای تولید و صادرات آن هموار سازد.

۱۳. صادرات فناوری‌های تصفیه آب و فاضلاب: با توجه به چالش کم‌آبی در منطقه و کشور، فناوری‌های تصفیه آب خاکستری، پساب کشاورزی و فاضلاب شهری اهمیت زیادی دارند. شرکت‌های فناور استان با پشتیبانی محیط زیست می‌توانند این فناوری‌ها را توسعه داده و صادر کنند.

منابع و مأخذ

- بانک کشاورزی. (۱۴۰۲). گزارش عملکرد تأمین مالی در بخش کشاورزی. تهران: دفتر مطالعات راهبردی.
- سازمان برنامه و بودجه. (۱۴۰۲). سند آمایش سرزمینی استان خراسان جنوبی. تهران: مرکز ملی آمایش.
- سازمان فناوری اطلاعات ایران. (۱۴۰۳). سند راهبردی تحول دیجیتال استان‌ها. صندوق نوآوری و شکوفایی. (۱۴۰۳). چارچوب حمایت از خدمات دانش‌بنیان و فناوری‌محور.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۱). نقش لجستیک و خدمات در توسعه صادرات مناطق مرزی.
- وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. (۱۴۰۲). برنامه توانمندسازی نیروی انسانی استان‌ها.
- وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی. (۱۴۰۲). طرح توسعه گردشگری روستایی در استان‌های مرزی.
- اتاق بازرگانی ایران. (۱۴۰۳). گزارش چشم‌انداز تجارت و صادرات غیرنفتی ایران. پارک علم و فناوری
- جهاد کشاورزی
- سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی استان
- اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی استان
- اداره کل صنعت، معدن و تجارت استان
- شرکت شهرک‌های صنعتی استان
- اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان
- اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان
- اداره کل امور عشایر خراسان جنوبی
- تعاون روستایی استان
- اداره کل آموزش فنی و حرفه‌ای

اداره کل دامپزشکی استان
 سازمان استاندارد استان
 فرهنگ و ارشاد اسلامی
 اداره کل گمرک استان
 منطقه ویژه بیرجند
 اداره کل راه و شهرسازی
 شرکت گاز استان
 شرکت آب و فاضلاب استان
 شرکت آب منطقه ای استان
 سازمان محیط زیست استان
 اداره کل راهداری و حمل و نقل جاده‌ای

- Etzkowitz, H., & Zhou, C. (2018). *The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation and Entrepreneurship*. Routledge.
- IVCA (Iranian Venture Capital Association). (2023). *Annual Report on Venture Capital in Iran*. Tehran: IVCA Publications.
- OECD. (2021). *Entrepreneurship and Innovation in the Knowledge Economy*. Paris: OECD Publishing.
- World Bank. (2020). *Innovation and Entrepreneurship in Developing Countries*. Washington, D.C.: World Bank Publications.

پیوست (۱) برنامه عملیاتی دستگاههای اجرایی استان در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ (گزارش سه ماهه اول ۱۴۰۴)

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ۶ ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			فروردین	اردیبهشت	خرداد			
تجارت و معادن اداره کل معادن استان	سرمایه گذاری جذب شده در بخش صنعت	میلیارد ریال	۳۷۳	۱۱۸۹	۳۹۶	۳۰۰۰	۸۰۰۰	براساس صدور مجوزهای پروانه بهره برداری صنعتی
	سرمایه گذاری جذب شده در بخش معادن	میلیارد ریال	۷۲۷			۱۰۰۰	۴۰۰۰	براساس صدور مجوزهای پروانه بهره برداری معدنی
	سرمایه گذاری جذب شده در بخش تجارت داخلی	میلیارد ریال	۲۳۴	۳۲۹	۲۲۱	۱۰۰۰	۳۰۰۰	براساس صدور پروانه کسب اصناف
	شناسایی و افزایش ظرفیت های جدید واحدهای صنعتی در قالب اجرای طرح توسعه و تکمیل زنجیره تولید (صنایع معدنی و استراتژیک استان)	تن	۰	۶۵۰۵۰	۰	۲۰۰۰۰۰	۵۰۰۰۰۰	پیگیری و حمایت از واحدهای تولیدی استان در راستای افزایش ظرفیت تولید با بهره برداری از طرح های توسعه ای (کنسانتره آهن، اسکلت فولادی سوله، ظروف فولادی و آهنی)
	احیاء واحدهای صنعتی و معدنی راگد	تعداد واحد	۰	۵	۰	۱۰	۲۰	شناسایی و رفع مشکلات واحدهای تولیدی صنعتی و معدنی در کارگروه تسهیل و رفع موانع تولید
			۰	۱	۱	۴	۶	پیگیری و رفع مشکلات طرح های نیمه تمام مهم استان (پیوست) در کارگروه های ذیربط

نام دستگا ه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ماه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ماه ۱۲ ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			فروردی ن	اردیبه شت	خرداد			
تولید و خدمات، صنایع، بازرگانی، خدمات	قراردادهای واگذاری	تعداد	۰	۰	۳	۲۵	۵۰	
	افزایش ظرفیت واحدهای تولیدی	واحد	۰	۰	۰	۶	۹	
	شهرکها و نواحی صنعتی مصوب	تعداد	۰	۰	۰	۰	۲	
	گزارش کارشناسی در خصوص شمار سال	پژوهش	٪۴۰	٪۴۰	٪۲۰			تنظیم گزارش کارشناسی در خصوص اقدامات عملیاتی قابل اجرا در سطح استانی و ملی در راستای شعار سال و راهکارهای دارای خروجی
کشاورزی و خدمات، صنایع، بازرگانی، خدمات	برگزاری همایش مشارکت مردم در سرمایه گذاری توسط دبیرخانه پخش خصوصی استان	درصد		٪۶۰	٪۴۰			طراحی فرم ایده های نوآورانه - داوری طرح ها - ساخت لینک ثبت نام ایده های سرمایه گذاری توسط اتاق بازرگانی تبریز
	تالیف کتاب با موضوع سرمایه گذاری تولیدی در خراسان جنوبی: (فرصت ها و راهکارها)	پژوهش	٪۱۰	٪۳۰	٪۷۰			این تالیف در دست ویرایش و تکمیل می باشد

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			ن	فروردی	اردیبه شست	خرداد		
اداره کل استاندارد استان خراسان جنوبی	ارزیابی انطباق محصولات خام کشاورزی	تعداد ارزیابی انطباق	۲۰	۲۰	۰	۴۰	۵۰	در راستای ماده ۱۷ قانون تقویت و توسعه نظام استاندارد و بند خ ماده ۷۱ قانون برنامه هفتم پیشرفت ۱- آزمون میزان باقی مانده آفت کش ها در محصولات کشاورزی طبق استانداردهای ملی ۲- آزمون میزان فلزات سنگین طبق استاندارد ملی ایران شماره ۱۲۹۶۸
	ارزیابی انطباق سوخت مایع	تعداد ارزیابی انطباق	۰	۰	۱	۲	۴	در راستای بند ب ماده ۴۶ قانون برنامه هفتم پیشرفت و ماده ۱۸ قانون هوای پاک: ۱- نمونه برداری از جایگاه و انبار. ۲- آزمون نمونه های استخراج شده. ۳- تهیه گزارش ارزیابی انطباق
	ارزیابی انطباق مشتقات و فرآورده های نفتی صادراتی	تعداد ارزیابی	۰	۰	۱	۲	۴	در راستای شمار سال: ۱- نمونه برداری ۲- انجام آزمون مقایسه ای
	ارزیابی انطباق کالاهای صادراتی و وارداتی	تعداد ارزیابی	۰	۰	۱	۳	۶	در راستای شمار سال: ۱- بازرسی. ۲- نمونه برداری. ۳- انجام آزمون مقایسه ای
	نظارت و توسعه استانداردسازی، کنترل بازار، تقویت زیرساخت ها و تامین تجهیزات آزمایشگاه های مرجع	میزان تامین اعتبار	۰	۰	۰	۰	پیش بینی تامین اعتبار شده است.	قانون بودجه سال ۱۴۰۴

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			فروردین	اردیبهشت	خرداد			
سازمان جهان کشاورزی استانی	پگیری توسعه مجتمع گلخانه ای و تامین آب مورد نیاز	.	.	.	.	۱۴ لیتر در ثانیه	۲۶ لیتر در ثانیه	اعداد ذکر شده آب مورد نیاز بر اساس لیتر در ثانیه جهت تامین کسری آب شهرک های گلخانه ای موجود می باشد (دارای زیر ساخت) - از ابتدای سال ۶ واحد گلخانه در استان به بهره برداری رسیده و انعقاد قرارداد واگذاری ۲۶ واحد گلخانه در شهرک های گلخانه ای استان - تکمیل بخشی از زیر ساخت شهرک های گلخانه ای مازان خوسف و زیر کوه - و برنامه جاری شامل پیگیری تامین آب و واگذاری واحدهایی که تامین آب صورت گیرد و ادامه تکمیل زیر ساخت شهرک ها
	احداث نیروگاه خورشیدی در جوار چاه های کشاورزی	حلقه چاه	۵۵	۶۳	۸۱	۱۲۰	۲۵۰	پیگیری تسهیلات برای احداث نیروگاه خورشیدی با انعقاد تفاهم نامه با بانک عامل ، پیگیری کمک به سهم آورده متقاضیان ، پیگیری خرید تضمینی برق در تمام ایام سال

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ۶ ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			ن	اردیبهشت	خرداد			
پیشگیری مجتمع تخصصی زرشک		۰	۰	۰	۰	اخذ مجوز زمین از سازمان تات	اخذ مجوز شهرک تخصصی زرشک از هیئت مدیره شرکت شهرک های کشاورزی و مطالعات	اخذ مجوز کلی ایجاد شهرک های بارگاہی زرشک
	اجرای سیستم های نوین آبیاری	هکتار	۸۳	۱۴۰	۶۰	۵۵۰	۵۲۰۰	اجرای طرح های آبیاری تحت فشار و کم فشار از ابتدای سال جاری به میزان ۲۸۳ هکتار و اجرای برنامه در صورت تامین اعتبار از محل منابع استانی و ملی
	اجیا و مرمّت قنوات	کیلومتر	۷	۷	۵	۵۰	۲۵۰	مرمّت و بازسازی قنوات در سطح استان به میزان ۱۹ کیلومتر از ابتدای سال جاری و اجرای برنامه در صورت تامین اعتبار از محل منابع استانی و ملی

زنج و منابع کشاورزی و نظام سنجش									
نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ماهه ۱۲ ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات	
			فروردین	اردیبهشت	خرداد				
طرح های انتقال آب با لوله و کانال	کیلومتر	۰	۰	۱۰	۴۰	جامعایی و پیگیری صدور مجوزهای لازم	تامین تجهیزات و راه اندازی مرکز پرتوئابی استان	پیگیری صدور مجوزهای لازم، تامین تجهیزات و راه اندازی مرکز پرتوئابی گاما	
راه اندازی مرکز پرتوئابی گاما	-	کیلومتر	۰	۱۰	۴۰	جامعایی و پیگیری صدور مجوزهای لازم	تامین تجهیزات و راه اندازی مرکز پرتوئابی استان	پیگیری صدور مجوزهای لازم، تامین تجهیزات و راه اندازی مرکز پرتوئابی گاما	
دام صنعتی و نیمه صنعتی	کلیه مجوزها (تاسیس، بهره برداری، توسعه، موافقت)	۲۹	۳۲	۲۵	۱۸۰	۵	۱۰	۳۶۰	
شیلات صنعتی و نیمه صنعتی	۱	۰	۳۷	۲۰۶	۳۶	۵	۱۰	۴۰۰	
طیور صنعتی و نیمه صنعتی	۳۰	۳۶	۳۷	۲۰۶	۳۶	۵	۱۰	۴۰۰	
گلخانه	۸	۳	۷	۲۰۶	۳۶	۵	۱۰	۴۰۰	
قارچ	۲	۰	۰	۲۱	۱۰۰	۲۵	۲۰۰	۱۵	
آبزی پروری روستایی و غیر صنعتی	۱۳	۲۱	۲۱	۲۱	۱۰۰	۲۵	۲۰۰	۱۵	
دامداری روستایی و غیر صنعتی	۲	۶	۰	۲۱	۱۰۰	۲۵	۲۰۰	۱۵	

نام دستگا ه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ماه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ماه ۱۲ ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			ن فروردی	اردیبه شست	خرداد			
ناتجاری و غیرتجاری	پیشگیری و مبارزه با انواع بیماریهای واگیر دامی و مشترک بین انسان و حیوان	واکسیناسیو ن / نوبت	۵۴۰,۴۶ ۹	۹۵۲,۰۰۵ ۴	۹۷۲,۲۱ ۱	۳,۴۷۷,۷۲۳	۵,۷۳۸,۶۱۸	حفظ و حراست از سرمایه های دامی استان با ارائه خدمات بهداشتی درمانی رایگان در روستاها، مناطق محروم و مرزی - تحقق ۱۰۰ درصدی پوشش واکسیناسیون بر اساس برنامه های ابلاغی دفتر بهداشت و مدیریت بیماریهای دامی سازمان با هدف پیشگیری از بیماریهای واگیر دامی و مشترک بین انسان و دام - کاهش موارد ابتلای انسانی به بیماریهای مشترک بین انسان و دام
	پایش و مراقبت بیماری سل و بروسلوز	تعداد تست	۲۷۲	۱,۱۸۹	۱,۷۷۹	۱۳,۷۷۷	۲۶,۰۸۸	هدف پایداری تولید و حفظ سرمایه موجود، مراقبت واحدهای طیور در تمام موارد شامل بررسی و بهبود وضعیت امنیت زیستی، بررسی و مراقبت بیماریها و وضعیت بهداشتی بصورت مستمر صورت می گیرد.
	تشخیص زود هنگام، هشدار به موقع، پیشگیری و واکنش سریع بیماری های طیور	معاینه تخصصی و نمونه برداری	۹۶ واحد- ۱۵۹۵ پرنده	۴۴ واحد- ۷۶۴ پرنده ۰	۲۲ واحد- ۸۹۳ پرنده	۳۰۰ واحد- ۴۵۰۰ پرنده	۶۰۰ واحد- ۹۰۰۰ پرنده	با هدف پایداری تولید انجام دو نوبت واکسیناسیون نیوکاسل طیور بومی با واکنس رایگان نیوکاسل هدف گذاری شده است تا کنون ۱۱ مرحله اجرا شده و مرحله دوازدهم تا کنون ابلاغ نشده است ولی در شش ماه اول سال ۱۴۰۴ اجرا خواهد شد
	افزایش ایمنی طیور بومی علیه نیوکاسل با واکسیناسیون سراسری و همزمان	نوبت سر واکسیناسیو ن	۰	۰	۰	۳۲۰,۰۰۰	۳۲۰,۰۰۰	

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ۶ ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			فروردین	اردیبهشت	خرداد			
	صدور گواهی بهداشتی حمل بین استانی	تعداد گواهی حمل	۲۰,۲۸	۲,۴۶۳	۲,۵۱۳	۱۳,۰۰۰	۲۶,۰۰۰	تقویت ظرفیتیه و امنیت مرزی، شناسایی و ردیابی دام، مواد غذایی و فرآورده های با منشأ دام، خوراک دام، دارو و فرآورده های بیولوژیک
	صدور گواهی ترانزیت صادرات/ واردات	تعداد گواهی حمل	۳۲	۳۰	۲۷	۱۷۰	۳۵۰	
	ارتقا فرآیند شناسایی واحدهای مبدا و مقصد	تعداد شناسه	۳۰	۲۵	۲۸	۱۸۰	۳۶۰	
	رصد و پایش دارو های دامپزشکی	درصد	۳۰	۳۰	۳۰	۵۰	۱۰۰	
	رصد و پایش مصرف آنتی بیوتیک	درصد	۳۰	۳۰	۳۰	۵۰	۱۰۰	رصد و پایش مصرف آنتی بیوتیک، هورمون ها و جلوگیری از پدیده سلامت محور مقاومت آنتی بیوتیکی از طریق راه اندازی سامانه نسخه نویسی الکترونیک

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ۱۲ ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			فروردین	اردیبهشت	خرداد			
	راه اندازی سامانه های پایش لحظه ای دمای سردخانه های نگهداری واکسن	درصد	۲۰	۲۵	۳۰	۴۰	۷۰	راه اندازی سامانه های پایش لحظه ای دمای سردخانه های نگهداری واکسن به منظور تضمین سلامت واکسن تا تحویل به مصرف کننده و افزایش تاثیر واکسیناسیون
	بازدید کارشناسی و نمونه برداری	تعداد بازدید نمونه برداری	۱۰	۳۸	۳۵	۱۵۶	۳۶۳	ارتقاء ایمنی مواد غذایی و فرآورده های با منشأ دام، فرایند تضمین و کنترل کیفیت، خوراک دام، دارو، فرآورده های بیولوژیک و خدمات مرتبط با دامپزشکی
	بازدید نظارتی و ممیزی مراکز تحت پوشش واحدهای تولیدی فراوری واردات و صادرات مراکز بسته بندی توزیعی عرضه و خودروهایی حمل دام مواد غذایی و فرآورده های دامی	تعداد بازرسی	۴,۶۵۲	۴,۲۲۱	۴,۴۵۵	۲۵,۰۰۰	۵۰,۰۰۰	

نام دستگا ه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ماه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			ن	فروردی	اردیبه شت	خرداد		
هیئت زنجیره ها و صنایع غیر فلزی	صدور مجوز فعالیت کارگاههای تولیدی صنایع دستی	مجوز	۱۰	۴۲	۴۸	۲۲۰	۳۱۶	ارائه آموزش های عمومی و تخصصی صنایع دستی و اعطای تسهیلات به متقاضیان منجر به ایجاد کارگاههای تولیدی انفرادی یا تجمعی در رشته های مصوب صنایع دستی می شود. در این راستا هدایت آموزش ها و تسهیلات در راستای زنجیره های ارزش تولیدی صنایع دستی استان در اولویت می باشد
	برگزاری و مشارکت در بازارچه ها و نمایشگاهها	نمایشگاه	۵۹*	۵	۳	۷۲	۸۵	معرفی هنرمندان و تولید کنندگان دارای مجوز برای حضور در نمایشگاهها و بازارچه های شهرستانی، استانی، کشوری و بین المللی برای عرضه و بازاریابی تولیدات و پایداری و توسعه اشتغال و افزایش درآمد
	صدور موافقت اصولی	تعداد	-	۷	۱	۱۰	۱۵	بروزرسانی بسته های سرمایه گذاری و صدور مجوزهای بی نام سرمایه گذاری

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ماهه ۱۲ ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			ن	ارديه شت	خرداد			
اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی	صدور مجوز	مجوز	۱	۳	۲	۱۱	۳۰	صدور مجوز در زمینه های مؤسسات چند و تک منظوره هنری و فرهنگی هنری و قرآن و عترت و سینمایی ، انتشارات ، رسانه ها ، چاپخانه و کانونهای آگهی و تبلیغات نگارخانه ها ، آموزشگاههای آزاد هنری و مراکز مهارت آموزی
	تسهیلات اشتغال خانگی	مورد	-	-	-	۲۰	۵۰	اعطای تسهیلات مشاغل خانگی که متولی آن فرهنگ و ارشاد اسلامی می باشد
	گفتاها سازى	رویداد	-	۱	-	۵	۱۰	تربون و کرسی های آزاد در میادین و دانشگاهها - تهیه پوست فرهنگی
اداره کل راه و شهرسازی استان	واگذاری زمین در جهت حمایت از سرمایه گذاران (احداث نیروگاه خورشید، مجتمع گردشگری تفریحی)	متر مربع	-	-	-	۱۴۵۸۶۰	-	برنامه ها: (۱) واگذاری زمین مجموعاً به متراژ ۱۴۳۲۶۰ در سه شهر فردوسف بشرویه سرایان جهت احداث نیروگاه خورشیدی (۲) واگذاری ۲۵۰۰ متر مربع زمین جهت احداث مجتمع گردشگری و تفریحی اقدامات: الف) اخذ مجوز واگذاری ب) فرآیند قیمت گذاری
	حمایت از تولید مسکن (پروژه انبوه سازی نهضت ملی مسکن)	واحد مسکونی	-	-	-	۱۳۷۲	۲۰۷۲	برنامه تکمیل و تحویل واحدهای مسکونی پروژه انبوه سازی نهضت ملی مسکن در جهت حمایت از تولید بخش مسکن به عنوان یکی از پشوران های بخش های اقتصادی کشور

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ۶ ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			فروردین	اردیبهشت	خرداد			
وزارت جهاد کشاورزی	احداث تصفیه خانه فاضلاب	هزار متر مکعب در شبانه روز	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۲	۲	احداث تصفیه خانه فاضلاب شهر قاین
	ایجاد تأسیسات جمع آوری، تصفیه و دفع بهداشتی فاضلاب در روستاها	روستا	۰	۰	۰	۰	۰	درس‌های آتی برنامه هفتم پیش بینی شده است
	ساخت مخازن ذخیره آب	میلیون متر مکعب در سال	۰	۰	۰.۱	۰.۰۱۴۵	۰.۰۱۴۵	احداث مخازن ذخیره جدید
	کاهش آب بدون درآمد از طریق اجرای فعالیت‌های فنی و اجرایی مرتبط	درصد	۰.۰۲۵	۰.۰۵	۰.۳۵	۱	۱.۵	اصلاح و بازسازی خط و شبکه و انشعابات و تعویض کنتورهای معيوب
	تجاری سازی فناوری	میلیارد ریال	۱۰,۰۰۰	۰	۰	۰	۱۰,۸۰۰	فروش محصولات
		هزار دلار	۱,۲۸۳	۰	۰	۰	۱,۳۸۶	صادرات محصولات
		میلیارد ریال	۰	۰	۰	۰	۵۰	میزان تسهیلات و اعتبارات حمایتی اعطاشده به شرکت‌ها
		تعداد	۰	۰	۱۳۲	۰	۲۰۰	محصولات تجاری شده

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	پیش بینی ۶ ماهه اول ۱۴۰۴
			خرداد	اردیبهشت	فروردین		
اشغال آفرینی		تعداد	۵۸	۰	۰	۶۶	۶۶
			۴	۳	۰	۱۵	۱۵
			۰	۰	۰	۱	۱
			۰	۰	۱,۳۷۶	۰	۲,۵۰۰
توسعه فناوری و نوآوری (زیرساختی و حمایتی)		تعداد	۰	۰	۰	۲,۸۷۶	۵,۰۰۰
		متر مربع	۰	۰	۰	۱۰۰	۱۰۰
		میلیارد ریال	۰	۰	۰	۲	۲
		تعداد	۰	۰	۰	۲	۲
جذب و هدایت سرمایه گذاری		تعداد	۰	۰	۰	۲	۲
			۰	۰	۰	۲	۲
			۰	۰	۰	۲	۲
			۰	۰	۰	۲	۲

፳፻፶

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			فروردین	اردیبهشت	خرداد			
	برگزاری جشنواره امتنان	جشنواره		۱		۱	۰	تقدیر از ۳۴ کارگر، گروه کار و واحد نمونه و برتر استان با حضور و اهدای لوح توسط استاندار معزز و در محل استانداری انجام، ضمناً این فرایند بصورت شہرستانی و در ۱۱ شهرستان نیز انجام می گیرد و بالغ بر ۴۰۰ کارگر، گروه کار و واحد در این جشنواره تجلیل می گردند
	برگزاری فرایند انتخاب و معرفی کارگران، گروههای کار و واحدهای نمونه و برتر استان	مورد					۱	این فرایند با توجه به ابلاغ وزارت متبوع از مهر یا آبان آغاز به سراسر استان اطلاع رسانی و کارگران شاغل در بخش های صنعت، کشاورزی و خدمات که در قالب فرد و یا گروه و ابداع، اختراع، خلاقیت و نوآوری داشتند و یا واحدهایی که با نوآوری و خلاقیت نسبت به افزایش شاخص ها موفق بوده اند در این فرایند ثبت نام می نمایند، سپس و داوری انجام و در هفته کار و کارگر سال بعد ۵ تا ۱۱ اردیبهشت مراسم تجلیل از قالب جشنواره با حضور استاندار برگزار می گردد ضمناً فرایند کشوری نیز انجام و نفرات برتر کشور نیز توسط ریاست محترم جمهور و با حضور هیأت وزیران و مدیران کشوری مورد تجلیل و تقدیر قرار می گیرند

نام دستگا ه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ماه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			ن	ار دیب ه	خ رداد			
	نظارت بر اقدامات منجر به طرح طبقه بندی مشاغل در کارگاههای مشمول قانون کار	طرح	۰	۱	۱	۵	۱۰	احصاء واحد های مشمول اجرای طرح طبقه بندی مشاغل توسط مدیریت روابط کار، مکاتبه با واحد های مشمول اجرای طرح طبقه بندی ، نظارت بر اجرای طرح طبقه بندی مشاغل توسط مدیریت روابط کار به صورت مستمر
مؤلفی: مجتبی جعفری و حرفه ای خراسانی انباره ای آموزشی		واگذاری فرصت های سرمایه گذاری			شناسایی فرصت های سرمایه گذاری و انتشار فراخوان	انعقاد قرارداد	اجرای فعالیت آموزشی	شناسایی ۲ فرصت سرمایه گذاری در شهرستان قردوس و طبس شامل : ۱- توسعه تجهیز و بهره برداری مرکز مهارت آموزی خانکوک فردوس که فراخوان انجام شده و در مرحله انعقاد قرارداد می باشد ۲- توسعه تجهیز و بهره برداری مرکز تخصصی ایمنی معادن طبس که در مرحله انتشار فراخوان می باشد
	کارافنی (توسعه زیرساخت خود اشتغالی کارآموزان)	فروشگاه			۱	-	-	۱- راه اندازی فروشگاه در محل مرکز خواهران بهرچند و ثبت برند محصولات تولیدی مرکز تحت عنوان "مهراثان" ۲- راه اندازی وبسایت و فروشگاه مجازی در سطح شهرستانی و پیگیری گسترش فعالیت های فروشگاه مجازی در سطح استانی و کشوری

نام دستگاه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			خرداد	اردیبهشت	فروردین			
پروژه های سرمایه گذاری در منطقه ویژه اقتصادی	بروز رسانی مستمر کتاب فرصت	درصد	۱۰	۱۰	۱۰	۵۰	۱۰۰	
	نخست ها با تاجار داخلی و خارجی	درصد	۱۰	۱۰	۱۰	۵۰	۱۰۰	
	شرکت در نمایشگاه و برگزاری	درصد	۵	۱۰	۱۰	۵۰	۱۰۰	
	کشور افغانستان	درصد	۲۰	۲۰	۲۰	۱۰۰	۱۰۰	
	توانمندی های صادراتی استان با	درصد	۲۰	۲۰	۲۰	۱۰۰	۱۰۰	
پروژه های سرمایه گذاری در منطقه ویژه اقتصادی	مشارکت در برگزاری نمایشگاه	تعداد	۱	۱	۱	۴	۹	
	واحد های به بهره برداری رسیده	تعداد	۱	۱	۱	۶۵	۷۸	
	واحد های در حال ساخت	تعداد	۱	۱	۱	۵	۹	
	صدور جواز تاسیس	تعداد	۱	۱	۱	۵	۹	
ایجاد کسب و کارهای استان ها	مورد		۱					تشکیل کسب و کارهای در استان با حضور ۱۰ شرکت فعال و سرمایه گذاری از طرف شرکت های عضو
								پیش بینی جذب اعتبارات استانی
شناسایی مهارت آموزان متقاضی								شناسایی مهارت آموزان متقاضی
								تولید در سطح استان و معرفی به مرکز خواران
بروز رسانی مستمر کتاب فرصت								بروز رسانی مستمر کتاب فرصت
								نخست ها با تاجار داخلی و خارجی
شرکت در نمایشگاه و برگزاری								شرکت در نمایشگاه و برگزاری
								کشور افغانستان
توانمندی های صادراتی استان با								توانمندی های صادراتی استان با
								مشارکت در برگزاری نمایشگاه
واحد های به بهره برداری رسیده								واحد های به بهره برداری رسیده
								واحد های در حال ساخت
صدور جواز تاسیس								صدور جواز تاسیس
								شناسایی مهارت آموزان متقاضی

نام دستگا ه	عنوان شاخص	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			پیش بینی ۱۲ ماهه اول ۱۴۰۴	پیش بینی ۱۲ ماهه اول ۱۴۰۴	برنامه ها و اقدامات
			ن	فروردی	اردیبه شت	خرداد		
دستگاه اقتصادی و دارایی	دعوت از مقامات کشورهای افغانستان و پاکستان برای بازدید از منطقه ویژه و آشنایی با ظرفیت های منطقه	درصد	۵		۲۰	۵	۵۰	
	مشارکت در برگزاری همایش مشارکت مردم در سرمایه گذاری	درصد	۳۰		۲۵	۳۵	۱۰۰	عدم برگزاری همایش
	اجرای طرح توسعه سایت مرزی جذب سرمایه گذار با اولویت جذب سرمایه گذار خارجی	درصد	۶۰		۳۰	۱۰	۱۰۰	
		درصد	۱۰		۱۰	۱۰	۵۰	
دستگاه اقتصادی و دارایی	صدور کارت هوشمند رانندگان	عدد	۸۷		۶۶	۴۴	۸۰	
	پروانه فعالیت تاسیس شرکت حمل و نقل کالا	مورد	۱		۱	۱	۳	
	پروانه فعالیت تاسیس شرکت حمل و نقل مسافر	مورد	۰		۰	۰	۱ (شعبه)	
	صدور موافقت اصولی احداث مجموع خدماتی - رفاهی	مورد	۱		۰	۲	۱۲	تسهیل در فرآیند صدور موافقت اصولی

منبع: اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان خراسان جنوبی

پیوست ۲) وضعیت تولید و سرمایه گذاری در راستای تحقق شعار سال ۱۴۰۴ (گزارش سه ماهه اول ۱۴۰۴)

جمع کل	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴		واحد سنجش	عنوان	بخش اقتصادی	شاخص	دستگاه اجرایی
	خرداد	اردیبهشت	فروردین				
۳۲	۱۱	۱۷	۴	تعداد مجوزهای سرمایه گذاری صادره	صنعت	سرمایه گذاری مصوب (جواز تاسیس صنعتی)	
۱۴۴۴۷۲۶۳۵	۴۵۹۶۸۴۱۳	۹۶۱۴۷۳۶۲	۳۵۹۶۰	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده			
۱۸۴۹	۱۲۱۳	۶۱۱	۲۵	اشتغال پیش بینی شده			
۰				تعداد طرح سرمایه گذاری در حال ساخت	صنعت	سرمایه گذاری در حال انجام (جواز تاسیس صنعتی)	
۰				میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده			
۰				اشتغال پیش بینی شده			
۱۰	۴	۳	۳	تعداد طرح سرمایه گذاری به بهره برداری رسیده	صنعت	سرمایه گذاری انجام شده (پروانه بهره برداری صنعتی)	
۱۹۵۸۶۴۹	۳۹۶۰۸۰	۱۱۸۹۳۸۹	۳۷۳۱۸۰	میزان سرمایه گذاری انجام شده			
۱۰۱	۴۱	۳۱	۲۹	اشتغال ایجاد شده			
۷			۷	تعداد مجوزهای سرمایه گذاری صادره	معادن	سرمایه گذاری مصوب (پروانه اکتشاف معدن)	
۲۰۹۵۶۰			۲۰۹۵۶۰	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده			
۰			-	اشتغال پیش بینی شده			
۰				تعداد طرح سرمایه گذاری در حال ساخت	معادن	سرمایه گذاری در حال انجام	
۰				میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده			

۴۵۳

جمع کل	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			واحد سنجش	عنوان	بخش اقتصادی	شاخص	دستگاه اجرایی
	خرداد	اردیبهشت	فروردین					
۱۹۷۲۵۷۰	۳۷۵۸۲۰	۱۳۰۰۹۰۰	۳۹۵۸۵۰	میلیون ریال	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده اشتغال پیش بینی شده			
۸۷	۱۰	۵۲	۲۵	نفر	تعداد طرح سرمایه گذاری در حال ساخت			
۸	۰	۳	۵	تعداد	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده اشتغال پیش بینی شده	کشاورزی	سرمایه گذاری در حال انجام	
۶۲۴۸۰۰	۰	۴۰۹۲۰۰	۲۱۵۶۰۰	میلیون ریال	تعداد طرح سرمایه گذاری به بهره برداری			
۳۰	۰	۸	۲۲	نفر	میزان سرمایه گذاری انجام شده اشتغال ایجاد شده	کشاورزی	سرمایه گذاری انجام شده	
۷	۳	۳	۱	تعداد	تعداد طرح سرمایه گذاری انجام شده			
۱۱۱۳۷۷۰	۲۱۸۸۲۰	۸۷۹۷۰۰	۱۴۲۵۰	میلیون ریال	تعداد طرح سرمایه گذاری انجام شده			
۴۶	۸	۳۷	۱	نفر	تعداد مجوزهای سرمایه گذاری صادره			
۰	۰	۰	۰	تعداد	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده اشتغال پیش بینی شده		سرمایه گذاری مصوب	
۰	۰	۰	۰	میلیون ریال	تعداد طرح سرمایه گذاری در حال ساخت			
۰	۰	۰	۰	نفر	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده اشتغال پیش بینی شده	خدمات	سرمایه گذاری در حال انجام (گردشگری پیرامون منابع آبی)	
۲	۰	۰	۲	تعداد	تعداد طرح سرمایه گذاری به بهره برداری			
۴۸۶۰۰	۰	۰	۴۸۶۰۰	میلیون ریال	میزان سرمایه گذاری انجام شده اشتغال ایجاد شده			
۴	۰	۰	۴	نفر	تعداد طرح سرمایه گذاری به بهره برداری			
۰	۰	۰	۰	تعداد	میزان سرمایه گذاری انجام شده		سرمایه گذاری انجام شده	
۰	۰	۰	۰	میلیون ریال	تعداد طرح سرمایه گذاری انجام شده			
۰	۰	۰	۰	نفر	تعداد طرح سرمایه گذاری انجام شده			

دستگاه اجرایی	شاخص	بخش اقتصادی	عنوان	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			جمع کل
					خرداد	اردیبهشت	فروردین	
گروه صنعتی	سرمایه گذاری مصوب (نیروگاه خورشیدی)		تعداد مجوزهای سرمایه گذاری صادره	تعداد	۰	۰	۰	۰
	سرمایه گذاری در حال انجام (نیروگاه خورشیدی)	انرژی	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده	میلیون ریال	۰	۰	۰	۰
	سرمایه گذاری در حال انجام (نیروگاه خورشیدی)	انرژی	اشتغال پیش بینی شده	نفر	۰	۰	۰	۰
	سرمایه گذاری در حال انجام (نیروگاه خورشیدی)	انرژی	تعداد طرح سرمایه گذاری در حال ساخت	تعداد	۰	۱	۲	۳
	سرمایه گذاری در حال انجام (نیروگاه خورشیدی)	انرژی	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده	میلیون ریال	۰	۲۷۰,۰۰۰	۲۰۵,۰۰۰	۴۷۵,۰۰۰
	سرمایه گذاری در حال انجام (نیروگاه خورشیدی)	انرژی	اشتغال پیش بینی شده	نفر	۰	۲	۴	۶
	سرمایه گذاری در حال انجام (نیروگاه خورشیدی)	کشاورزی	تعداد طرح سرمایه گذاری به بهره برداری رسیده	تعداد	۰	۰	۱	۱
	سرمایه گذاری در حال انجام (نیروگاه خورشیدی)	کشاورزی	میزان سرمایه گذاری انجام شده	میلیون ریال	۰	۰	۷۲,۰۰۰	۷۲,۰۰۰
	سرمایه گذاری در حال انجام (نیروگاه خورشیدی)	کشاورزی	اشتغال ایجاد شده	نفر	۰	۰	۱	۱
	سرمایه گذاری در حال انجام (نیروگاه خورشیدی)	کشاورزی	تعداد مجوزهای سرمایه گذاری صادره	تعداد	۲	۷	۰	۹
گروه خدمات	سرمایه گذاری مصوب	خدمات	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده	میلیارد ریال	۹۷	۷۷۹	۰	۸۷۶
	سرمایه گذاری در حال انجام	خدمات	اشتغال پیش بینی شده	نفر	۱۶	۴۰	۰	۵۶
	سرمایه گذاری در حال انجام	خدمات	تعداد طرح سرمایه گذاری در حال ساخت	تعداد	۱	۰	۰	۱
	سرمایه گذاری در حال انجام	خدمات	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده	میلیارد ریال	۵۸	۰	۰	۵۸
	سرمایه گذاری در حال انجام	خدمات	اشتغال پیش بینی شده	نفر	۶	۰	۰	۶
	سرمایه گذاری در حال انجام	خدمات	تعداد طرح سرمایه گذاری به بهره برداری رسیده	تعداد	۰	۰	۲	۲
	سرمایه گذاری در حال انجام	خدمات	میزان سرمایه گذاری انجام شده	میلیارد ریال	۰	۰	۴۰	۴۰
	سرمایه گذاری در حال انجام	خدمات	تعداد طرح سرمایه گذاری در حال ساخت	تعداد	۰	۰	۰	۰
	سرمایه گذاری در حال انجام	خدمات	میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده	میلیون ریال	۰	۰	۰	۰
	سرمایه گذاری در حال انجام	خدمات	اشتغال پیش بینی شده	نفر	۰	۰	۰	۰

دستگاه اجرایی	شاخص	بخش اقتصادی	عنوان	واحد سنجش	عملکرد سه ماهه سال ۱۴۰۴			جمع کل
					فروردین	اردیبهشت	خرداد	
توسعه و عمران			اشتغال ایجاد شده	نفر	۴	۰	۰	۴
	سرمایه گذاری مصوب	خدمات	تعداد مجوزهای سرمایه گذاری صادره	تعداد				
			میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده	میلیون ریال				
			اشتغال پیش بینی شده	نفر				
	سرمایه گذاری در حال انجام	خدمات	تعداد طرح سرمایه گذاری در حال ساخت	تعداد				
			میزان سرمایه گذاری پیش بینی شده	میلیون ریال				
			اشتغال پیش بینی شده	نفر				
	سرمایه گذاری انجام شده	خدمات	تعداد طرح سرمایه گذاری به بهره برداری رسیده	تعداد	۰	۵	۵	۱۰
			میزان سرمایه گذاری انجام شده	میلیون ریال	۰	۵۰۰۰	۵۰۰۰	۱۰۰۰۰
			اشتغال ایجاد شده	نفر	۰	۲۵	۲۵	۵۰

منبع: اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان خراسان جنوبی

سخن پایانی؛

سرمایه پنهان: از اندیشه تا انگیزش

در گستره‌ی اندیشه‌های توسعه‌محور، دیگر نمی‌توان «سرمایه» را صرفاً در جامه‌ی سخت‌افزاری آن چون زمین، ماشین، پول و ساختمان درک کرد و به تحلیل نشست. سرمایه در مفهوم ژرف‌تر خود، منظومه‌ای مرکب از عناصر انسانی، اجتماعی و حتی معنوی است؛ مفهومی که هم کالبد دارد و هم روح. همان‌گونه که سرمایه فیزیکی و مالی، ابزار تحقق پروژه‌هاست، سرمایه انسانی با خود اندیشه، خلاقیت، تخصص و مهارت را می‌آورد؛ و سرمایه اجتماعی بافتی از اعتماد، همدلی، پیوندهای نهادی و فرهنگ مشارکت را در دل جامعه می‌پرورد. اما در افقی والاتر، باید از سرمایه‌ی معنوی سخن گفت. سرمایه‌ای از جنس نگاه، کرامت و تکریم؛ جایی که سرمایه‌گذار نه صرفاً به‌عنوان دارنده‌ی پول، بلکه چونان «شریک اندیشه‌ساز» و «یاری‌گر فرآیند خلق ارزش» دیده می‌شود. وقتی احترام، امنیت ذهنی، پایداری حقوقی و پذیرش اجتماعی در قبال سرمایه‌گذار شکل گیرد، خود سرمایه‌ای است بی‌قیمت که بذر انگیزش و بازگشت‌پذیری را در زمین سرمایه‌گذاری می‌کارد. ما نیازمند آنیم که دریابیم: اگر قرار است آینده‌ای ساخته شود، این ما هستیم که باید به دنبال سرمایه‌گذار برویم، نه آن‌که در انتظار بایستیم تا او به ما روی آورد. این گزاره نه اغراق است، نه فروتنی؛ بلکه تبیین صادقانه‌ای است از نیاز حقیقی ما به جریان‌های زاینده‌ی سرمایه. از این رو، توسعه، پیش از آن‌که در ظواهر متبلور گردد، در ساحت اندیشه و نگاه ما به یکدیگر زاده می‌شود. توسعه نخست در لایه‌های ناپیدای ذهن و نگرش ریشه می‌دواند، نه بر پوسته‌ی پیدای شهر. و اگر ذهن توسعه‌پذیر باشد، شهر و صنعت و ثروت نیز بی‌درنگ در پی آن خواهند آمد. امروز بیش از هر زمان، ما نیازمند تغییری عمیق در هندسه‌ی گفتار، در زبان رفتار، و در نُرْم تعامل با فعالان اقتصادی هستیم. احترام به سرمایه‌گذار، تسهیل‌گری واقعی، اعتمادسازی نهادی، و بازآفرینی تصویر عمومی از کارآفرینی، همگی از لوازم آن سرمایه‌ی نادیده و پنهان اما حیاتی‌اند. سرمایه‌ای که نه در بانک‌ها می‌توان سپردش، نه در بازارها سنجیدش، اما می‌توان با آن فردا را ساخت.